
PAUL C. HELMREICH
SEVR
ENTRİKALARI
Büyük Güçler, Maşalar,
Gizli Anlaşmalar
ve Türkiye'nin Taksimi
SABAH
KİTAPLARI

PAUL C. HELMREICH

SEVR ENTRİKALARI

Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi

Çeviren:
Şerif Erol

SABAH KİTAPLARI

Bu kitap, Sabah Gazetesi'nin
Türk okuruna
bir kültür hizmetidir.

SEVR ENTRİKALARI
Sabah Kitapları
Olaylar-İnsanlar Dizisi

Özgün adı: From Paris To Sèvres
The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920
Copyright ©: Paul C. Helmreich
Originally published by the Ohio State University Press, 1974. All rights reserved.
Copyright © Türkçe, 1996: Gençlik Yayınları A.Ş.
Medya Plaza, Basın Ekspres Yolu 34540 Güneşli–İstanbul
Tel: 550 49 00–550 48 10

Türkçe çevirinin tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz. Sabah Kitapları, Gençlik Yayınları A.Ş. bünyesinde yayınlanmaktadır.

Editör: Serpil Demirtaş
Çeviren: Şerif Erol
Yayına Hazırlayanlar: Murat Aykul, Esen Çetecioğlu, Ortam Şenol

Kapak Düzeni: Naci Yavuz

Baskı : Başkan Ofset
Cilt: Medya Holding A.Ş. Tesisleri
Dağıtım ve toplu sipariş: Birleşik Basın Dağıtım, İstanbul: (0212) 550 25 04 - 09
Birinci Baskı: İstanbul, Mart 1996
ISBN 975–7238–22–8

İçindekiler

Önsöz ix

Bölüm I. Büyük Güçlerin Hedefleri ve Tutumları 1

Mondros Mütarekesi / Savaş Zamanı Anlaşmaları ve Taahhütleri / Büyük Güçlerin Hedefleri / Paris'te Yeni Bir Sürtüşme / İttifak ve Manda Sistemi

Bölüm II. Yakındoğu Delegasyonunun Talepleri 27

Yunan Talepleri / Ermeni Talepleri / Araplar'ın Talepleri: Suriye / Siyonist Talepler: Filistin

Bölüm III. Soruşturma Heyetinin Yakındoğu'ya Hareketi 47

Soruşturma Komisyonu Gönderilmesi Kararı / Fransız ve İngilizler'in Kararı Engelleme Girişimleri / Faysal ve Clemenceau Arasında Görüşmeler / İngiltere ve Fransa'nın Suriye Üzerine Yaklaşım Farklılıkları

Bölüm IV. Yunan Meseleleri Komitesi ve İzmir'in İşgali 61

Yunan Meseleleri Komitesi'nin Raporu / Raporun Reddi / Yunan Taleplerine Birleşik Devletler'in Rızası / Yunanistan'ın İzmir'i İşgali

Bölüm V. Anadolu ve İstanbul: Manda Sorunu 79

İstanbul Hükümeti ve İTC / Barış Konferansı'nda Türk Delegasyonu / Anadolu'nun Parçalanması Kararı / Anadolu'nun Parçalanmaması Kararı

Bölüm VI. İngilizler'in Ermenistan ve Suriye'yi Boşaltması 98

Britanya, Ermenistan'dan Çekiliyor / Fransızlar'ın Suriye'yi İşgali / Eylül Anlaşmasını İptal Girişimleri

Bölüm VII. Trakya'daki Cepheler ve Küçük Asya'da İşgal Bölgeleri 116

Trakya'da Kısmi Çözüm / Küçük Asya'da Yunan ve İtalyan İşgal Bölgeleri / Tittoni-Venizelos Anlaşması / Soruşturma Komisyonu'nun İzmir'e Gelişi / Milne Komisyonu'nun Raporu / İzmir Komisyonu'nun Raporu / İngiltere Yunanistan'ın Yanında Yer Alıyor

Bölüm VIII. İngiliz-Fransız Özel Görüşmeleri 136

İngiltere ile Fransa Arasında Gerginlik / Aralık Tartışmaları / Anadolu Mandaları / Yunanistan, İtalya ve Fransa'nın Küçük Asya'dan Talepleri / İstanbul ve Boğazlar / Anadolu Türk Devleti'nin Denetimi

Bölüm IX. İngiliz–Fransız Görüşmelerinin Devamı 153

Ermenistan / Kürdistan / Musul / Petrol Hakları / Suriye ve Filistin / İngiltere ile Fransa Arasında Yeni Sorunlar

Bölüm X. Türk Milliyetçileri ve Barış Görüşmeleri 174

Milliyetçilerin Programı / Müttefikler ve Milliyetçiler / Milliyetçi Hareketin İngiliz-Fransız Aralık Görüşmelerine Etkisi

Bölüm XI. Londra Konferansı: Türk Devleti

İstanbul / Boğazlar / Türk Devleti'nin Mali Denetimi / Türkiye'de Nüfuz Alanları / Askeri Koşullar / Azınlıklar 183

Bölüm XII. Londra Konferansı: Türk Olmayan Bölgeler ve Antlaşmanın Tatbiki 200

Yunan Talepleri / Ermenistan / Suriye ve Filistin / Petrol Hakları / Kuzey Afrika / İstanbul'un İşgali / Londra Konferansı ve Birleşik Devletler

Bölüm XIII. San Remo Konferansı 219

Türk Devleti / Türk Olmayan Bölgeler / Petrol Hakları / San Remo Konferansı ve Birleşik Devletler / San Remo Konferansı ve Türk Milliyetçileri

Bölüm XIV. Sevr Antlaşması 236

Antlaşmaya Basının Tepkisi / Fransız Milliyetçilerinin Ateşkes Anlaşması / Yunan Müdahalesi / Tittoni-Venizelos Anlaşmasının İptali / Antlaşmanın İmzalanması / Değerlendirme / Barış Antlaşmasına Bakış

Ekler 254

Türkiye ile Mütareke / Sykes-Picot Anlaşması

Kaynakça 259

BABAMA VE ANNEME

ERNST CHRISTIAN VE LOUISE ROBERTS HELMREICH

Önsöz

1919 yılı ve 1920'nin ilk ayları boyunca, I. Dünya Savaşı'nın galiplerini temsil eden devlet adamları Paris, Londra ve San Remo'da birarada geldiler. Amaçları, yenilgiye uğratılan düşmanlara uygulanacak barış koşullarının çerçevesini belirlemekti. Üzerinde görüşmeler sürdürülen beş pakt arasında en çok zamanı, Osmanlı İmparatorluğu ile imzalanan pakt aldı. Bu antlaşmada sadece Türkiye için barış koşulları bulunmuyor, aynı zamanda büyük güçlerin geniş bir alanı paylaşma çabası da yer alıyordu. Sevr Antlaşması olarak bilinen belgede somutlaşan bu Yakındoğu barış görüşmeleri, bu incelemenin konusudur.

Sevr Antlaşması, 19. yüzyılda uluslararası ilişkilerde yaşanan probleme, yani Doğu Sorunu'na Avrupa'nın getirdiği çözümü temsil eder. Bu kitap temel olarak, Avrupalı güçler (ve bir süre için Birleşik Devletler) arasındaki görüşmelerin tarihidir. I. Dünya Savaşı sonrası barış konferansı diplomasisini incelemek amacıyla kaleme alınan kitapta, böylelikle Yakındoğu tarihine de bir bakış getirilmek istenmiştir. Yakındoğu'daki dış güçlere ve olaylara, genel olarak, görüşmeleri ve olayların akışını nasıl belirlediklerini ortaya çıkarmak amacıyla bakılacaktır. Dış olayların gerçeklikleriyle ne yazık ki pek ilgisi olmayan görüşme masasının etrafında sıklıkla göz önüne serilen manzara, bir realpolitik (ideal ve ahlaki değerlerden ziyade kuvvete dayanan politika -Ç.N.) durumuydu. Delegelerin kişisel çatışmaları ve önyargılarıyla beslenen geleneksel imparatorluk hırsları ve ulusal rekabetler, Batılı güçlerin liderleri arasındaki görüşmelerin seyrini etkiliyordu. Kimi zaman keyif içinde, kimi zaman sert tavırlarla, 19. yüzyıl emperyalizmi çerçevesinde paylaştırılıyordu Osmanlı İmparatorluğu.

Bu incelemenin kökeni, 1964 yılında Harvard Üniversitesi'ne sunulan bir doktora çalışmasına dayanmaktadır. Döküman, o günden bu güne gerçekleştirilen geniş çaplı bir ek arşiv çalışmasının ışığında yeniden gözden geçirilmiştir. Bu noktada, savaşlar arası döneme ait İngiliz arşivlerinin incelemeye açılmasının başvuru malzemesine büyük katkısı olduğunu belirtmek gerekir. Dışilişkiler ve Hükümet'le ilgili bu belgeler olmasaydı, bu inceleme tamamlanamazdı.

Çeşitli kaynaklardan mali yardım da aldım. İnsan Bilimleri Ulusal Vakfı tarafından sağlanan Yaz Okulu Ödeneği sayesinde 1967 yazını Londra'da geçirdim. Danforth ve Ford Vakıfları ile Wheaton College tarafından sağlanan katkılar da diğer yaz çalışmalarımı finanse etti. Ford Vakfı'nın Wheaton College'e sağladığı fon sayesinde 1971 sonbaharında üniversitedeki görevimden izin aldım. Wheaton'dan ayrıca metnin yazılması ve düzenlenmesi için büyük yardım gördüm.

Teşekkür borçlu olduğum herkesin adını buraya sığdırabilmeme olanak yok. Yine de, pek çok kurumun personeline yardımları ve işbirliği için teşekkür etmek istiyorum. Londra'da British Museum'a, Kamu Kayıtları Dairesi'ne, Hint Bürosu Kütüphanesi'ne ve Beaver-brook Kütüphanesi'ne çok teşekkür borçluyum. Birleşik Devletler'de de aynı şekilde Ulusal Arşiv'e, Kongre Kütüphanesi'ne, Columbia, Yale ve özellikle Harvard Üniversitesi Kütüphanesi'ne teşekkür borçluyum.

Paul C. Helmreich

BÖLÜM 1

Büyük Güçlerin Hedefleri ve Tutumları

Paris Barış Konferansı 12 Ocak 1919 tarihinde toplandığında, Müttefik Kuvvetler arasında, yenik ülkelere sunulacak belirli talepler konusunda gerçek bir görüş birliği bulunmuyordu. Hatta, ulusal delegasyonların içinde bile bir uyumdan söz edilemezdi. Bu belirsizlik, en çok da Osmanlı İmparatorluğu'nun tanzimi konusunda hüküm sürüyordu.

Mondros Mütarekesi

Türkiye'yle 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan mütareke, meseleleri karıştırmaktan başka bir işe yaramamıştı.[1] 1918 yılı sonbahar mevsimi boyunca İngilizler ve Fransızlar, Ege'de bulunan Müttefik filosunun komutası üzerine yoğun bir tartışmaya girdiler. Böylece, Türkler Kutal Imara'da esir aldıkları kuvvet komutanı General Townshend'i görüşmelerin başlaması ricasıyla Mondros'a gönderdiklerinde, Ege'de bulunan İngiliz komutan Amiral Calthorpe'a Fransız meslektaşı Amiral Amet'yi devre dışı bırakarak görüşmeleri tek başına sürdürmesi emri verildi. İngiliz hükümetinin bu kararı, Müttefikler'in İspanyol ve Amerikan kaynakları vasıtasıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndan bazı barış mesajları alıyor olmasına rağmen verilmişti. Yakındoğu meselelerine İngiliz önceliğinin sokulması çabasının açıkça altını çiziyordu bu tavır.[2]

Dolayısıyla, mütareke görüşmeleri tamamen bir İngiliz-Türk meselesi halini aldı. Gerçi Calthorpe'un ileri sürdüğü koşulların büyük bir bölümü 7 Ekim tarihinde Müttefikler arasında yapılan bir kongrede önceden onaylanmıştı ama, belgenin son halinde kayda değer farklılıklar bulunuyordu. Asıl taslakta Kilikya'nın Türk birlikleri tarafından hemen boşaltılması öngörülmüştü. Mütarekedeyse Türkler'e, asayişi muhafaza etmek için gerektiği kadar kuvvet bulundurma hakkı tanınıyordu. Kilikya'yı Fransızlar kendi nüfuz alanları olarak gördüğünden, bu yaklaşım Fransa'nın Yakındoğu'daki çıkarlarına bir saldırı olarak alınıyordu. Ayrıca asıl öneride, önemli stratejik noktaların işgal hakkı bir çırpıda Müttefik birliklere verilmişken;

mütarekede yer alan 'Müttefikler'in güvenliğini tehdit eden herhangi bir durumun başgöstermesi halinde' ifadesi, Türkler'in iç meseleleri bakımından tamamiyle iyileştirici bir koşuldu. Bu koşulla, dışarıdan yönelen tehditlere, özellikle Rusya'nın güneyinden yayılan Bolşevizm'e karşı harekete geçme olasılığı doğuyordu.

Mütarekede barış antlaşması görüşmeleriyle ilgili hiçbir koşul öne sürülmediğinden, Türkiye bu anlamda kayıtsız şartsız teslim olmuş oluyordu. Dahası, maddelerin sekiz tanesi deniz meseleleriyle ilgili olmasına rağmen (ki bu, şüphesiz Büyük Britanya'nın deniz meselesine duyduğu özel ilginin işaretiydi), mütarekede birliklerin silahsızlandırılması ve dağıtılması gibi önemli konularda net bir yaklaşım yoktu. Hatta, İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak bilinen Jön Türkler'in liderleri için hiçbir cezai yaptırım ya da uzaklaştırma koşulu da bulunmuyordu. Bu adımların süratle atılmasında yaşanan başarısızlık, daha sonraları Müttefikler'in nihai barış anlaşmasını oturtmak için büyük zorluklar çekmesine neden olacaktı.

Arno Mayer, I. Dünya Savaşı'nın barıştırıcılarını etkileyen iç ve dış unsurları ele aldığı muhteşem incelemesinde şunu ifade eder: Mütarekenin Türkler'i ilgilendiren koşulları belirlenirken, 'Rusya'ya emirle değil stratejik amaçla giriş' yaklaşımı akılda tutulmuştur. Buradaki amaç, Bolşevizm'in yenilgiye uğramış bölgelere sıçramasını önlemektir. Boğazlar'ın Müttefikler tarafından denetiminin Ukrayna ve Kafkasya'da savaşan anti-Bolşevik kuvvetlere doğrudan ulaşma fırsatı sağladığı doğrudur. Ama diğer yandan, Anadolu'nun tüm kıyı şeridinin, donanmanın hükmüne bırakılmasıyla birlikte İstanbul'un, bütün limanlarının, demiryollarının ve haberleşme sistemlerinin denetlenmesini, İngilizler'in tamamen paramparça olmuş bir düşman üzerinde kendi iradelerini kurmak için fazlasıyla yeterli bulduğu da açıktır. Elbette o günlerde, bu tür maddelerin eksikliği ciddi endişeler doğurmuyordu. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Arthur Balfour'un İtalya'nın Londra büyükelçisine ifade ettiği gibi: "Boğazlar açıldıktan, Karadeniz'le bağlantı sağlandıktan, İstanbul işgal edildikten ve Türkiye askeri anlamda zayıflatıldıktan sonra, mütareke koşulları, barış görüşmeleri sırasında Müttefikler'den herhangi biri tarafından kabul ettirilebilir."

Savaş Zamanı Anlaşmaları ve Taahhütleri

Mütareke koşulları nihai bir çözüm için çıkış yolu sağlamaktan uzak kaladursun, mütarekenin imzalanması çerçevesinde yaşananlar da Fransa'nın, İngiltere'nin Yakındoğu'ya yönelik niyetlerine duyduğu güvensizliği güçlendirmişti. Söylenenler, hiç çıkış yolu olmadığı anlamına gelmemeli elbette. Hatta, sayıca çok ve çelişkili olmalarının sorunu çözmekten ziyade karmaşıklaştırdığını ifade etmek daha doğru olur. 19. yüzyıl Avrupası'nda diplomatik görüşmelerin ve entrikaların büyük bir bölümünün kaynağı, dışarıdan bakıldığında 'hasta'

görünen Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderiydi. Savaş sırasında Müttefik Kuvvetler'in açık ya da gizli pek çok beyanatı ve anlaşmasının başlığında 'Doğu Sorunu'na getirilecek çözümün yer alması, hiç de şaşırtıcı değildi. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir.

İstanbul Anlaşması, Mart-Nisan, 1915

Bir dizi diplomatik değiş tokuş sonucunda İngiliz ve Fransız hükümetleri, Rusya'nın İstanbul'u, Türkiye'nin Avrupa yakasının Midye-Enez hattına kadar olan bölümünü, İzmit Yarımadası'nı ve Marmara Denizi adalarını ilhak hakkını tanımıştı. Ama bundan önce, savaşın başarıyla tamamlanması ve Fransızlar'la İngilizler'in 'taleplerinin Osmanlı İmparatorluğu ve diğer bölgelerde' yerine getirilmesi koşulu vardı.

Londra Antlaşması, 26 Nisan 1915

İtalya ve İtilaf güçleri arasında imzalanan bu anlaşma, İtalya'nın savaşa Müttefikler kanadında girmesini sağlamıştı. Doğu Sorunu'nun çözümüyle ilgili maddelerde, İtalya'nın On İki Adalar üzerinde egemenlik hakkı tanınmıştı. Daha da önemlisi:

> Anadolu Türkiyesi'nin tamamen ya da kısmen taksimi söz konusu olduğunda, İtalya Antalya'ya bitişik Akdeniz havzasında eşit bir paya sahip olacaktır... Eğer Fransa, Büyük Britanya ve Rusya savaş sırasında Anadolu Türkiyesi'nin herhangi bir bölgesini işgal edecek olursa, Akdeniz havzasının yukarıda belirtilen sınırlar içinde Antalya'yı çevreleyen kısmı İtalya'ya ayrılacak ve İtalya'nın bu bölgeyi işgal hakkı olacaktır.[3]

Hüseyin-McMahon Mutabakatı, Temmuz 1915-Mart 1916

Zamana yayılan bir dizi görüşme sonucunda[4] Mısır'daki İngiliz vekili Sir Henry McMahon, Türkler'e karşı İngiliz desteğinde bir Arap başkaldırısı harekete geçirmeyi başardı. Araplar'ın talebi, İran'dan Akdeniz'e ve Hint Okyanusu'ndan otuz yedinci paralele kadar uzanan bir bölgede Arap bağımsızlığının tanınması ve desteklenmesiydi. McMahon bunu aynı derecede önemli ve muğlak üç 'değişiklik'le kabul etti:

> Mersin ve İskenderun şehirleriyle Suriye'nin Şam, Humus, Hama ve Halep şehirlerinin batısında kalan bölümü tamamen Arap nüfusu sayılamayacağından, yukarıdaki sınırların dışında tutulmalıdır...
>
> Büyük Britanya, Kutsal Topraklar'ı her tür dış saldırıya karşı koruyacak ve dokunulmazlığını sağlayacaktır...
>
> Büyük Britanya'nın, müttefiki Fransa'nın çıkarlarına zarar vermeden hareket edebileceği sınırlara gelince, Büyük Britanya yukarıdaki 'değişiklikler' çerçevesinde, Mekke Şerifi Hüseyin'in talep

ettiği bütün bölgelerde Araplar'ın bağımsızlığını tanımaya ve desteklemeye hazırdır.

Sykes-Picot Anlaşması, 9-16 Mayıs 1916

Fransa'nın Londra büyükelçisi Paul Cambon ve İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey arasında imzalanan bu anlaşma, 1915 İstanbul Anlaşması'nda öngörülen ganimetlerin bölüşümünü içeriyordu. Daha sonra Rusya tarafından da imzalanan bu anlaşmaya göre; Filistin'de uluslararası bir rejim kurulacak, Fransa, topraklarını Suriye'nin kıyı şeridine kadar genişletecek ve iç bölgelerde de bir nüfuz alanı olacak, ayrıca Britanya da aşağı Mezopotamya'ya kadar genişleyerek Fransız sınırına dek benzer bir nüfuz alanına sahip olacaktı. Her iki ülke nüfuz alanları içinde, 'bağımsız bir Arap Devleti ya da bir Arap Devletleri Konfederasyonu'nu tanımaya ve desteklemeye' hazırdı. Bu arada her iki ülke de, kendi nüfuz alanlarında gerekli olabilecek yabancı danışmanları belirleme hakkını muhafaza ediyordu.[5]

Saint Jean de Maurienne Anlaşması, 18 Ağustos 1917

Bu anlaşma[6], İtalya'ya çok daha büyük bir nüfuz alanının yanı sıra Küçük Asya'da nihai olarak ilhak edebileceği bir bölge ayrılmasını sağlıyordu. Böylelikle İtalya, daha önceki Sykes-Picot Anlaşması'nın kapsamı içine girmiş oldu. Rusya'nın devrim kargaşası nedeniyle anlaşmayı onaylayamaması, daha sonraları İtalya ve diğer güçler arasında anlaşmanın geçerliliği konusunda şiddetli tartışmalar çıkmasına neden oldu.

Balfour Deklarasyonu, 2 Kasım 1917

İngiliz hükümeti adına, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın liderlerine hitaben yayınlanan deklarasyonda şunlar ifade ediliyordu:

> Majesteleri'nin Hükümeti, Filistin'in Yahudi halkının vatanı olarak benimsenmesini hoşnutlukla karşıladığını ve bu amaç uğruna elinden gelen her türlü çabayı göstereceğini ifade eder. Şu da açıkça anlaşılmıştır ki, Filistin'de yaşayan Yahudi olmayan halkın ve diğer ülkelerde yaşayan Yahudi nüfusunun sivil ve dinsel haklarıyla siyasi statülerini haksızlığa uğratacak hiçbir davranışta bulunulmayacaktır.

Hogarth Mesajı, Ocak 1918

Sykes-Picot ve İstanbul Anlaşmaları'ndan Rusya'nın Bolşevik hükümetinin feragat etmesi, Araplar'ın iyi niyetini garanti altına almaya çalışan İngiliz hükümetini, İtilaf devletlerinin Arap bağımsızlığını tam olarak kabul ettiğini ifade etmeye yöneltti. İfadede, Balfour Deklarasyonu'nun daha önceki vaatlerle çelişmediğinin altı çiziliyor ve

yaşayan nüfusun ekonomik ve siyasi özgürlüğüyle uyum içinde olduğu sürece'[7] uygulanacağı dile getiriliyordu.

On Dört Madde, 8 Ocak 1918

Başkan Wilson'ın Amerika'nın barış hedefleriyle ilgili bildirisinin 12. Madde'sinde, Osmanlı İmparatorluğu ele alınıyordu.

> Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan bölümleri bağımsızlığını korumalıdır. Ama şu anda Türk hâkimiyetinde olan diğer milliyetler de, yaşam güvencesine ve özerk hükümet hakkına sahip olmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvence altında bulunan bütün gemilere açılmalıdır.

Dört Prensip, 11 Şubat 1918

Bu prensipler, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının Wilson tarafından yeniden ifade edilmesi ve tanımlanması anlamına geliyordu. Şu türden ifadeler, Wilson'ın temel bakışı anlaminda pek şüpheye yer bırakmıyordu: "Halklar ve şehirler takas konusu edilemez", "Bu savaşta bulunacak her türlü bölgesel çözüm, o bölgenin nüfusunun yararına ve çıkarlarına uygun olacaktır", "Ulusal hedefler, uyumsuzluğun ve husumetin ortadan kaldırılarak mümkün olan en büyük tatminin sağlanmasına yönelik olacaktır..."

Yediler Deklarasyonu, Haziran 1918

Bu, İngiliz hükümetinin yedi Arap lidere hitaben yayınladığı bir bildiriydi. İngiliz hükümeti bu liderleri, savaştan önce bağımsız olan ya da savaş sırasında Türkler'den kurtarılan bölgelerde yaşayan 'egemenliğine ve bağımsızlığına sahip Araplar'ın' liderleri olarak kabul ediyordu. Müttefikler'in işgalindeki ya da Türkler'in kontrolündeki bölgeler, 'yönetilenin rızası prensibi'ne uygun olarak ele alınacaktı.

Dört Hedef, 4 Temmuz 1918

Burada da, Başkan Wilson barış konusunda varılacak çözümün, 'bütün sorunların çözümünün... konuyla doğrudan ilgili olan halkın özgürce kabulü zemininde gerçekleşmesi' esasına dayalı olması gerektiğinin altını çizdi.

Beş Husus, 27 Eylül 1918

Başkan Wilson bu son büyük tebliğinde, barışın 'adil olmak istediklerimizle istemediklerimiz arasında tarafsız bir adalet' zeminine oturması gerektiğini belirtti. "Öyle bir adalet ki, tanıdığı tek standart halkların eşit hakları olmalı."

İngiliz-Fransız Deklarasyonu, 7 Kasım 1918

Bildiride her iki gücün de, Yakındoğu'da 'yetkilerini yerli halkın inisiyatifinden ve özgür seçiminden alan' hükümetlerin kurulması için her tür çabayı gösterecekleri çok net ifadelerle yer alıyordu. İki ülke hükümeti de, 'bu bölgelerin insanlarına herhangi bir kurumun empoze edilmesi' arzusunu özellikle reddediyordu.

Beraberce bakıldığında, bütün bu anlaşmaların ve siyaset bildirilerinin Yakındoğu'ya yönelik bir çözüm için net bir çerçeve çizemedikleri görülür. Sykes-Picot Anlaşması'nın ruhu, kâğıt üzerinde öyle görünmese de, İngilizler'in Araplar'a sunduğu vaatlerle çelişki içindedir. Rusya'nın savaştan çekilmesi, bütün bu anlaşmaların etrafında örüldüğü omurgayı ortadan kaldırmıştır. Balfour Deklarasyonu'nda Yahudiler'e vaat edilen toprağın üzerinde yaşayan halkın sadece yüzde onu Yahudi'ydi. Türk ve Türk olmayan bölgeleri Avrupa devletlerinin nüfuz alanları olarak parçalayan gizli antlaşmalarda, Başkan Wilson'ın bahsettiği eşit adaletten eser bile bulunmuyordu. Sonuç olarak Wilson'ın, İngiltere ve Fransa'nın 7 Kasım 1918 tarihli ortak deklarasyonda da belirtilen, ulusların kendi kaderini tayin hakkı kavramı, derinlemesine bakınca Fransız, İngiliz ve İtalyan devlet adamlarının gizlice yaptığı anlaşmalarla taban tabana zıttı.

Büyük Güçlerin Hedefleri

Barış Konferansı sürecini incelemeye geçmeden önce, Konferans'ın başladığı günlerde başlıca ülkelerin içinde bulunduğu siyasi durumu ve çeşitli delegasyonların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tutumunu kısaca bir gözden geçirmek gerekiyor.

Büyük Britanya

Başbakan David Lloyd George başkanlığında Paris'e gelen İngiliz delegasyonunun arkasında, Lloyd George'un Kasım 1918 tarihli koalisyon hükümeti için büyük bir seçim zaferi bulunuyordu. Sekiz yıldan beri ilk kez yapılan ve dörtte üçü kadın olmak üzere sekiz milyon yeni seçmenin oy kullandığı bu seçimler, Başbakan'a kamuoyunun güvenini açıkça göstermesinin yanı sıra, kendisini zor bir siyasi konuma da sürüklemişti. Bu seçim sadece İşçi Partisi'nin savaş zamanı koalisyonundan çekilmesini işaretlemekle kalmamış, Liberal Parti saflarında da eski Başbakan Herbert Asquith'i destekleyenlerle Lloyd George'u izlemek isteyenler arasında kesin bir bölünmeyle sonuçlanmıştı. Asquith grubunda ciddi bir yenilgi yaşanmasına karşın, kendini sağlama almak isteyen Lloyd George, Muhafazakârlar'la kader birliği etmişti. Gerçekten de, hükümetin desteklediği adayları belirten belgede, 364 Muhafazakâr'a karşı sadece 159 Liberal bulunuyordu. Sonuçta, seçimden zaferle çıkan koalisyonda Muhafazakârlar'ın Liberaller'e oranı iki buçuğa birdi. Muhafazakârlar genel olarak Liberaller'e göre düşman karşısında ve barış görüşmeleri sürecinde daha kindar

bir eğilim içindeydi. Seçim sonuçları, seçmenlerin de aynı eğilimi taşıdığını göstermişti. Lloyd George, tek partiden ziyade koalisyona yönelirken, kamuoyundaki bu yaygın eğilimin farkında olmalıydı.

Seçim kampanyası sırasında Lloyd George'un barış görüşmeleriyle ilgili kişisel tavrı ılımlıydı. Ama kendisini destekleyenlerin kindarlığını denetlemek ya da savaş çığlıklarını bastırmak için büyük bir çaba harcadığı da söylenemezdi. Seçim sonuçlarıyla ortaya çıkan yeni durumdaysa, kendisi Liberal olmasına rağmen, Muhafazakâr ağırlıklı ve hatta 'aşırı milliyetçi' diye tanımlanan Avam Kamarası'ndan gelen desteğe bağımlı kalmıştı. Başka bir ifadeyle Lloyd George, parti politikasında intikam duygusunun ağır bastığı bir dönemde kurulmuş bir koalisyonun başında, garip ve sıkıntılı bir durumdaydı. Partisinin azınlıkta olması nedeniyle, koalisyonun lideri değil de esiri gibiydi sanki. Dolayısıyla, sırtında basının ve hükümetin sağ eğilimli olarak değerlendirdiği baskıyı ve parlamentodan gelen katı barış talebini hissetmiş olmasını anlamak pek zor değildir. Doğal olarak bu kindarlığın büyük bir bölümü, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'na oranla daha çok Almanya ve biraz da Avusturya'ya yönelikti. Açıkçası, Lloyd George'un epey Türk karşıtı bir eğilimi tercih ettiği Yakındoğu sorunu, seçim kampanyalarında ciddi bir rol oynamamış, basın ve kamuoyunun da pek fazla ilgisini çekmemişti.

Bütün bunlar bir yana, seçimlerden çıkan Muhafazakâr ağırlıklı hükümetin, Britanya'nın geleceğini imparatorluğun sağlamlığında gördüğüne hiç şüphe yoktu. Savaşın son yıllarında, Lloyd George ve Savaş Kabinesi'ne ağırlığını koymuş olan Milner ve Curzon gibi kişiler, güçlü ve sağlam bir imparatorluğu İngiltere'nin savaşta yer almasının olmazsa olmaz koşulu olarak görüyorlardı. Seçim sadece emperyalistlerin konumunu sağlamlaştırmaya yaramıştı. Haliyle, yenik ülkeleri savaşın zararını tazmin etmeye zorlayan bir barış için kamuoyu baskısı sürerken, hükümetin seçimlerden önce ve sonra asıl hedefi Alman ordusunu yok etmek ve yenik ulusların elinde bulunan sömürgeleri ortadan kaldırmaktı. Doğrudan imparatorluğun çıkarına olan bu siyaset, Britanya'nın denizaşırı dominyonlarından da büyük destek görüyordu.

Yakındoğu sorunu hakkında İngiliz delegasyonunun tam anlamıyla bir fikir birliği içinde bulunduğunu söylemek, meseleyi çok basitleştirmek olur. Elbette, bütün delegelerin kayıtsız şartsız katıldığı temel prensipler bulunuyordu. Bunların en başında, Britanya İmparatorluğu'nun gözünün nuru Hindistan'ın ne pahasına olursa olsun korunması geliyordu. Dolayısıyla, Hindistan güzergâhında bulunan çeşitli deniz ve kara yollarının denetimi de İngilizler'in elinde olmalıydı. Mesele imparatorluğun korunması olduğu sürece, herhangi bir ödünden söz edilemezdi. İngiliz politikasının özü böylelikle, çıkar çatışması kavramı etrafında belirlenmiş oluyordu.

Bu pek yeni bir tavır değildi. İngiltere'nin 19. yüzyıl boyunca, bir

yandan kendi etkilerinin yerini kimsenin almamasına özen göstererek, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü destekleme politikasının zemini buydu. Ama savaş koşulları bu politikanın sürdürülmesini olanaksız hale getirmişti. O halde, imparatorluğun 'cankurtaran halatını' elden bırakmamak için İngilizler'in yeni önlemlere gereksinimleri vardı.[8]

Eski siyaseti sürdürmek için yeni yollar aranadursun, rakip yine aynıydı: Fransa. Britanya ve Fransa Yakındoğu'da asırlardır rakip durumda bulunuyordu. Şimdiyse, Alman emperyalizmi tehlikesi ortadan kalkmış ve Avrupa'daki savaş sona ermişken Britanya, savaş sırasında Fransa'ya verdiği taahhütler yüzünden Yakındoğu'daki üstünlüğünden fedakârlık etmek istemiyordu. Aslında, kıtasal güç terazisinde ağırlığın Fransa'ya kayması olasılığı, Britanya İmparatorluğu'nun başka yerlerde Fransa'nın çıkarları pahasına kuvvetlenmesi için en önemli nedendi.[9]

Barış Konferansı'na katılan İngiliz delegasyonunun talepleri ve düşünceleri üç temel kavram etrafında toplanıyordu. Birincisi, Yakındoğu'da olabildiğince büyük çapta bir İngiliz üstünlüğü kurmanın gerekliliğiydi. İkincisi, Fransa'nın rekabetçi konumunu olabildiğince düşük bir seviyeye çekmekti. Son olarak da, İstanbul hükümetini destekleme politikasının artık bu amaçları gerçekleştirmeye yaramayacağına inanılıyordu.

Britanya'nın savaş sırasında, İstanbul'a yapılan deniz sevkiyatının yanında, Ege filosunun komutasını da elinde tutmak için ısrarlı olmasının nedenleri yukarıdaki ilk iki amaçtı. Britanya ve dominyonları askerin ve gemilerin büyük bir bölümünü sağladığı için bunlar mantıksız talepler değildi. Tam da bu amaçlarla, Britanya, Fransa'yı mütareke görüşmelerinin dışında tutmuş ve imzadan hemen sonra İstanbul'a askerlerini göndermişti. Bütün bu önlemlerin amacı, Paris'te Osmanlı İmparatorluğu'nun son hali konuşulduğu sıralarda Yakındoğu'da İngilizler'in siyasi hükümranlığını muhafaza etmekti.

Barış Konferansı sırasında İngiliz Delegasyonu'nu Arap davasını desteklemeye yönelten neden, yukarıdaki ilk iki amaca eklenen bir üçüncüsü oldu. 1918 yılı Aralık ayında, hükümetin Filistin'de uluslararası ya da Amerikan denetimi yerine İngiliz kontrolü olması gerektiği kararı, yine benzer bir muhakemeye dayandırılabilirdi.[10] Benzer biçimde, bağımsız bir Ermeni devletinin oluşumu da kuzeyden Hindistan'a geçiş yolunu Türkler'in denetiminden uzaklaştırır ve Rus yayılmasına karşı bir tampon görevi görürdü. Dolayısıyla, Britanya bu fikri hararetle desteklemeye başladı.

İngilizler'in Ermeni mandasında yer almak gibi bir niyeti olmamasına rağmen, bölgede Fransız hâkimiyeti olasılığından da rahatsızlık duyuyorlardı. Bu arada Fransa'nın, Boğazlar'ın İngiliz nezaretine bırakılmasına rıza göstermeyeceği de anlaşılmıştı. Yine de, başlangıçta Rusya'ya vaat edilen bu bölgelerin, Batılı siyasi sistemlere ödünsüz

bir husumet besleyen Bolşevik rejime bırakılmayacağı açıktı. Bolşevikler günün birinde bertaraf edilecek olsa bile, Rusya sonuna kadar savaşta kalmadığı için bu bölgeler üzerindeki hakkını zaten yitirmiş bulunuyordu. Dolayısıyla, 1919 Ocak ayında İngiliz politikasının temel hedeflerinden biri, bu bölgeleri Birleşik Devletler'in yetki sahası içinde bırakmaktı.[11]

Bir tür cömertlik ya da taşkın Amerikan dostluğu falan değildi bu tutumun nedeni. Lloyd George ve Curzon'un Filistin'de bir Amerikan mandasını destekler tarzdaki görüşlerini değiştirdikleri aralık toplantısıyla ilgili olarak, Lloyd George'un yorumu, Amerikan varlığının İngiliz çıkarlarını tehdit edebileceğine işaret ediyordu. "Filistin'e gelince, başta Birleşik Devletler'e güvenmek yanlısıyken artık fikir değiştirmişlerdir. Bu zaten Mısır, Arabistan ve Mezopotamya'daki karmaşık çıkarlarımızın tam ortasına yeni ve alışılmadık bir güç yerleştirilmesi demek olurdu. İngiliz idaresiyle ilgili şikâyeti olan herkes yüzünü bir an önce Birleşik Devletler'e dönecek ve o da işe karışmak için çok sabredemeyecektir."

İngilizler Wilsoncu bir idealizme yakın durarak, aksi takdirde sevimsiz yöntemlerle çözülebilecek sorunlara makul yaklaşımlar elde edebileceklerinin farkındaydı. Birleşik Devletler, İngilizler'e savaş zamanında verilen taahhütlerden uzak durmakta yardım edebilir, hatta görüşme masasında destek bile olabilirdi. İngilizler bunun yanı sıra, Birleşik Devletler'in Ermenistan ve Boğazlar'la ilgili meselelerde söz sahibi olmasının kendileri için uzun vadede bir sıkıntı yaratacağına inanmıyordu. Amerika nasıl olsa Fransa gibi bir rakibi karşısına almayı istemezdi.[12]

Kısacası, İngiliz siyasetinin çıkış noktası ne yükselen uluslar için insancıl bir yaklaşımda, ne de uluslararası işbirliği ve yüce bir fedakârlık duygusunda yatıyordu. Bu motiflerin varlığının ve kamuoyuyla (özellikle Ermenistan konusunda) uyum içinde olduğunun inkâr edilebilecek bir tarafı yoktu.[13] Ancak, halihazırdaki hususlar İngiliz hükümetinin 1919 Ocak ayında benimsediği yeni taktik konumla çakışmasaydı, bu genel insani kavramlar ve ulusal ya da etnik gruplara gösterilen bu özel ilgi baştakilere pek bir şey ifade eder miydi? Bu apayrı bir sorudur...

Ne var ki, bir konuda hiçbir şekilde anlaşma sağlanamıyordu. Bu, İstanbul ve Boğazlar'ın siyasi kaderinin ne olacağı sorusuydu. Savaş Bakanlığı ve Hint hükümeti, Türkler'in İstanbul'dan çıkarılmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Böyle bir adımın Türkler arasında ciddi tepki doğuracağına inanan Savaş Bakanlığı, bundan sonra gelecek barış antlaşmasının da uygulanmasının kolay olmayacağını düşünüyordu. Hint hükümetinin itirazıysa, böyle bir tutumun Hindistan'daki Müslümanlar arasında büyük tepki doğuracak olmasındandı. Ocak 1918 tarihinde bu fikirde görünen Lloyd George, şimdi Dışişleri Bakanlığı'nın da desteğini arkasına almış, Türkler'in Avrupa'dan hemen

uzaklaştırılması gerektiğini savunuyordu. Son zamanlarda Lord Curzon tarafından tekrar canlandırılan Gladstone'un 'pılı pırtıyı topla' politikası, mutlaka yerine getirilmeliydi. Üstelik Curzon bu kez, basının ve kiliselerin iddialı bir Müslüman karşıtı propagandayla beslediği kamuoyuyla tam bir uyum içindeydi. İngilizler'in, Birleşik Devletler'in Boğazlar'daki bir mandayı kabul edebileceği yönündeki bütün beklentileri, Başkan Wilson'ın Avrupa'ya gelişinin ardından iyice azaldı. Lloyd George bu sorunu açacak olduğunda Başkan Wilson hemen itiraz etmiş ve Birleşik Devletler'in toprak sorunlarına karışmasını arzu etmediğini belirtmişti. "Üstelik..." diyordu Başkan, "Amerikan halkını mandanın kendilerine bir yük getirmeyeceğine ikna etmem çok zor olur." Sonuç olarak, 30 Ocak günü bakanlık temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda, Dışişleri'nin bölgenin denetiminin tek bir güç yerine uluslararası bir komisyona bırakılacağını taahhüt etmesi üzerine, Savaş Bakanlığı Türkiye'nin Avrupa'dan çıkarılmasını isteksizce onayladı. Başkan Wilson'ın Boğazlar mandasına şiddetle karşı çıkışı düşünüldüğünde, mantıklı bir uzlaşmaydı bu. Yine de, Amerikan mandasının en iyi çözüm olduğuna yürekten inanan Lloyd George ve Balfour, gerek İngiliz delegasyonu bünyesinde, gerekse Barış Konferansı sırasında bu yaklaşımı savunmayı sürdürdü.[14]

Fransa

Yakındoğu'daki Fransız çıkarları pratik nedenler kadar, tarihsel ve duygusal bir zemine de dayanıyordu. Fransızlar'ın uluslarına geleneksel bakışları, 'Şark'ın büyük Hıristiyan gücü' oldukları şeklindeydi. "Türk barbarlığının yıkıntıları arasında ezilenlerin umudunu koruyan ve onların geleceğini muhafaza eden Fransa'nın ta kendisiydi."[15] Tarihin gölgesi ve Fransa'nın uzun süreli ahlaki, politik, eğitimsel ve ekonomik etkisi Yakındoğu'da Fransız çıkarlarının temelini oluşturuyordu. Daha sayısal bir ifadeyle, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu içindeki yatırımları 750 milyon frank civarındaydı. Fransız Dışişleri Bakanı'nın, Meclis'te, Fransa'nın "Osmanlı İmparatorluğu'nda koruması gereken vazgeçilmez hakları vardır" diye konuşmasının nedenini anlamak zor değildir. Türkler'in İstanbul'dan çıkarılması fikrine yanaşmakla birlikte, Fransa Boğazlar'ın denetiminin İngilizler'e bırakılmasına, benzer bir durum için İngilizler'in istekli olduğundan daha çok istekli değildi.

Fransa toprak olarak Suriye, Kilikya, Lübnan ve Filistin'in peşindeydi. Toprak talebini sadece tarihsel haklarına değil, aynı zamanda Müttefikler'in savaş zamanında bulunduğu taahhütlere de dayandırıyordu. İngilizler gibi Fransızlar da bu anlaşmaları yeniden gözden geçirmeye istekli olduklarını ifade etmişlerdi. Ama İngilizler'in aksine, bunun Fransızlar'a bir yarar sağlayacağı yoktu. Çünkü Fransa'nın çıkarına uygun tek yaklaşım, Suriye'nin doğusuna doğru Fransız hâkimiyetinin artırılması olacaktı. İngilizler buna hiçbir şekilde yanaşma-

yacağından, Fransızlar 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması'na sıkı sıkıya yapışarak, yeni bir anlaşma yapılana kadar bunun bütün yönleriyle yürürlükte kalmasını istiyorlardı. Bu şekilde belirlenmiş olan Fransız politikası, Barış Konferansı'nın ilk haftalarında kayda değer bir değişiklik göstermeden devam etti.[16]

Elbette bu arada sorun yaratan başka faktörler de vardı. Fransa için en önemli husus Avrupa'nın bir istikrara kavuşmasıydı. Bunun yanında bütün diğer meseleler ikinci derecede kalıyordu. 1918 yılı sonbaharında Fransa'da seçim yapılmamış olmasına rağmen, meclis atmosferinde İngiliz ve Amerikan seçim sonuçları paralelinde sağa doğru açık bir eğilim göze çarpıyordu. Bu durum bir yandan Fransız yayılmacılığını destekleyenleri güçlendirirken, bir yandan da asıl ilgi alanı Avrupa'nın istikrarı olanlar için daha büyük destek sağlıyordu.

Kıta üzerinde Almanya'nın güçsüzleştirilmesi, Fransa'nın askeri ve ekonomik üstünlüğünün sağlanması için kamuoyundan ve parlamentodan büyük bir talep vardı. Batıdaki bölümü çoğunlukla Fransız toprakları üzerinde cereyan eden savaş inanılmaz bir can ve mal kaybına neden olmuştu. Fransız siyasetini 1870 Fransız-Prusya savaşından beri etkisi altına almış olan rövanş arzusu da bu faktörlere ekleniyordu. Dolayısıyla, 1919 yılında Fransa'nın Almanya'yı zayıflatmak ve kendi geleceğini güven altına almaktan başka bir şey düşünmemesinde şaşılacak bir yan bulunmuyordu.

Sonuç olarak Yakındoğu sorunu Quai d'Orsay'da, İngiliz Dışişleri'nde olduğundan daha az zaman ve enerji gerektiriyordu. Fransa'nın Londra büyükelçisi Paul Cambon, Başkan Clemenceau'nun konuyu sadece 'hikâye kitaplarına' yakıştırdığını belirttiği beyanatını hatırlatıyor ve başkanın Yakındoğu'yla ilgilenmediğine inanıyordu. Bu hüküm biraz köşeli gibi görünmesine rağmen, anlaşıldığı kadarıyla Clemenceau, Avrupa'nın istikrarı için Fransa'nın çıkarlarından fedakârlık etme arzusundaydı.[17]

Bunun kanıtı, Clemenceau'nun 1918 yılı Aralık ayında Londra'ya yaptığı ziyareti değerlendiren Lloyd George'un sözlerinde bulunabilir.

> Savaştan sonra Clemenceau Londra'ya geldiğinde kendisiyle birlikte Fransız Konsolosluğu'na kadar gittim. Coşkulu bir kalabalık yol boyunca onu selamlıyordu. Konsolosluğa geldiğimizde bana, Fransa'dan özel olarak ne istediğimi sordu. Hemen, Musul'un Irak'ta bırakılmasını ve Dan'dan Beersheba'ya kadar Filistin'in İngiliz denetiminde olmasını istediğimi belirttim. Söylediklerimi tereddütsüz kabul etti.

Bu anlaşma kâğıt üzerine dökülmediğinden İngilizler'in de benzer ödünler verip vermediği, konuşmayı izleyen aylarda büyük tartışmalara konu oldu. 1920 Haziranı'nda Victor Berard, Fransız Senatosu'nda Clemenceau'yu savunarak, verilen ödünlerin Fransızlar'ın ba-

zı taleplerinin karşısında İngilizler'in işbirliğini sağlamak için olduğunu dile getirdi. Bu talepler, 'plebisit olmaksızın Metz ve Strasburg, Saar havzası, Ren bölgesinin işgali, toplu güvenlik ve nakit avans ödemeksizin kömür alımı'ydı. Bu iddianın doğruluğundan emin olmak o kadar kolay değildir. Daha sonraları Clemenceau da, Musul meselesinin Yakındoğu'daki Fransız çıkarlarının gözetileceği sözü alındıktan sonra gündeme geldiğini ifade etmiştir. Yine de Berard'ın sözleri, barış görüşmelerinin en azından ilk günlerinde Fransız halkının büyük destek verdiğine işaret etmektedir. Clemenceau savaş zamanı itilafının ne pahasına olursa olsun muhafaza edilmesinde kararlıydı. Aynı zamanda, Saar havzasını elde etmeyi ve Renanya'da (Ren Nehri'nin batısında kalan Alman eyaleti -Ç.N.) bir tür kontrol sağlamayı istiyorsa, İngilizler'in isteklerine ılımlı bir yaklaşım göstermenin işe yarayacağının farkındaydı.[18]

İtalya

Taleplerini Londra Antlaşması'yla Saint Jean de Maurienne Anlaşması'nda belirtilen vaatlere dayandıran İtalyanlar, her şeyden önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun beklenen parçalanmasının ardından bir 'Akdeniz dengesi'nin korunmasını istiyordu. Yani İtalya'nın bir Akdeniz ülkesi ve sömürgeci güç olarak kalmanın dışında, başka haklar ve ayrıcalıklar edinmekle özel olarak ilgilendiği söylenemezdi. 1911–12 İtalyan-Türk Savaşı'ndan sonra her hal ve koşulda İtalya'nın denetiminde kalmış olan Libya'ysa bu tartışmanın tamamen dışındaydı. Dolayısıyla, Yakındoğu'da herhangi bir başka gücün toprak ya da nüfuz artırımı, İtalya için de aynı anlama gelecekti. Tommaso Tittoni, İtalyan Senatosu'nda yaptığı konuşmasında bunu kastediyordu: "Şayet diğerlerinin elinde bir şey olmayacaksa, biz de bir şey istemeyeceğiz. Bu emperyalist bir kriter değil, herkesin hakkına saygı göstermektir."

Ama açıktı ki, 'diğerleri'nin eline geçecek olanlar küçümsenemezdi. Durum böyle olunca, Barış Konferansı'nın açılış tarihine doğru İtalyanlar Yakındoğu'daki konumlarının zayıflığı konusunda iyice tedirgin olmaya başladılar. Özellikle farkına vardıkları husus, Anadolu'da kendilerine ayırdıkları bölgenin Wilson prensipleriyle uyuşur yanı olmadığıydı. İngilizler'in ve Fransızlar'ın talepleri, eninde sonunda Türkiye'den ayrılacak olan Türk olmayan Arap toprakları üzerinde yoğunlaşmıştı. Halbuki Anadolu için böyle bir şey geçerli değildi. Dahası, İngiliz ve Fransızlar'ın talep ettikleri topraklar zaten kendi askerlerinin işgali altındaydı. Hatta Fransızlar, İtalyanlar'ın talep ettiği toprakların bile bir kısmını işgal etmişti. İtalya, Adana ve Antalya bölgelerine asker göndermek istediği zaman İngiltere ve Fransa, bölgede Müttefikler'in güvenliğini tehdit eden hiçbir gelişme bulunmadığını, dolayısıyla mütareke koşulları içinde bu hareketin hiçbir yasal dayanağının olmadığını söyleyerek protestoya kalkışmıştı. İtalyanlar birden kendilerini Osmanlı İmparatorluğu ganimetinden

yasal hakları olarak düşündükleri payın uzağında buluvermişlerdi. Bu yetmezmiş gibi, hiçbir tür manda ya da nezaret şekli de kendi taleplerini tanıyacak gibi görünmüyordu.

İtalya'nın gördüğü, sadece kendi payının büyük güçlerin tutumu karşısında tehlikeye girdiği değildi. Yunan hükümetinin niyetleri de ürkütücü bir boyut almaya başlamıştı. Çünkü Yunanistan, en azından kıyı şehirlerinde yaşayan kalabalık yerli halkı nedeniyle İtalya'nın talep edemeyeceği bir şeyi talep edebilecek konumdaydı. Dolayısıyla, Wilson tarzı bir bakış açısından, Yunanistan'ın daha büyük bir hakka sahip olduğunun farkına varmıştı İtalya. Dahası, İtalya'nın doğu Akdeniz bölgesindeki konumunu, hiçbir şey Küçük Asya'nın Akdeniz sahillerinde Yunan denetiminin artması kadar tehlikeye sokamazdı.[19]

Bu gelişmelerin ışığında, İtalya, konferans başlarken, Birleşik Devletler'in hakemlik ve Fransa ile İngiltere'nin güç oyunu olarak beliren tavırları karşısında rahatsız ve kuşkuluydu. İtalyanlar'ın çeşitli beyanatlarından, diğer güçlerin İtalya'yı gereğince ciddiye almadığı havası seziliyordu. Büyük bir olasılıkla yerindeydi bu şüpheler. İtalya'nın savaşa girişi geç olmuş, üstelik İngiltere ve Fransa'yla yapılan sıkı pazarlıklardan sonra gerçekleşmişti. Savaşın gidişatıysa İtalya'yı askeri bakımdan ikinci planda bırakıyordu, yani orada da çok parlak oldukları söylenemezdi. İngiltere geleceğinin güvenliğini imparatorluğunun güçlenmesinde, Fransa'ysa Almanya'nın zayıflatılması ve İngiltere'yle ittifakının korunmasında görürken, iki ülke de geleceğe dair planlarında İtalya'ya fazla önem vermiyordu. İtalya'nın sunduğu hizmetlere karşılık olarak verilmiş birtakım sözler tutulmak zorundaydı, ama bunların dışında muzaffer güçlerin İtalya'yı sağlam bir müttefik olarak yanlarında tutmak gibi bir eğilimleri yoktu. Kanıtlamak belki zordu, ama Ocak 1919 tarihinde geçerli olan bu tutumun, daha sonraki aylar boyunca yaşananların ve sonraları diğer büyük güçler cephesinde İtalya'ya yönelik olarak artmaya başlayan husumetin, durumu kötüleştireceği hissediliyordu.

Ülkenin iç siyasi durumu da, Barış Konferansı'nda İtalya'nın toprak taleplerini yoğunlaştırmasında etkili oldu. Başbakan Orlando'nun yurtiçinde ve yurtdışında ılımlı bir siyasetçi olarak tanınmasına rağmen, zafer coşkusu bir milliyetçilik ve şovenizm patlaması getirmişti. Siyasi ibrenin muhafazakâr sağa kayması da bu gözlemi destekler nitelikteydi. Barış Konferansı'nın başladığı günlerde, Dışişleri Bakanı Baron Sidney Sonnino liderliğindeki bu güçler, parlamentonun ve hükümetin denetimini ellerinde bulunduruyorlardı. Savaş zamanı anlaşmalarıyla İtalya'ya sağlanan toprak ödünlerini az buluyor ve Rusya'nın diplomatik denklemden çıkarıldığı şu dönemde genişletilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu arada, sosyalist ve liberal partilerde emperyalist taleplere karşı şiddetli bir muhalefet oluşuyor, partililer muhafazakârların karşı çıkmasına rağmen yurtiçinde yapılması gerekli reformlar üzerinde duruyordu. Wilson'ın bu muhalefet

grupları tarafından örnek olarak benimsenmesi, Sonnino'nun konferansta İtalya'nın emperyalist hedeflerine ulaşılması konusundaki kararlılığını pekiştiriyordu. Kendisi de, Orlando da bunun başarılamamasının yurtta ciddi bir siyasi krize yol açacağının farkındaydı.[20]

Birleşik Devletler

Başlıca Müttefik kuvvetlerin aksine, Birleşik Devletler Türkiye'ye hiç savaş açmadı. Kamuoyundan ve kongreden zaman zaman bu yönde baskılar gelmesine rağmen Wilson da, Dışişleri de bu önerilere şiddetle karşı çıktı. Çeşitli nedenleri vardı bunun. Birleşik Devletler'in Almanya'yla savaşa girmesine neden olan denizaltı batırma eylemlerine benzer davranışlar, Osmanlı hükümeti tarafından hiç benimsenmemişti. Türkiye'nin, Almanya'nın elinde bulunan bir araçtan başka bir şey olmadığına inanan Amerikalı diplomatik uzmanlara göre, savaş açılması, sadece Almanya'nın Osmanlı hükümeti üzerindeki denetimini artırmasına yarayacaktı. Üstelik, Amerika henüz savaşın Yakındoğu cephesiyle ilgili bir hareket üzerinde kafa yormamıştı. Savaş ilan edilmesi halinde, Türkiye'de bulunan pek çok Amerikan eğitim kurumu kapanacak ve mallarına el konacaktı. Amerika'nın Suriyeliler'e ve Ermeniler'e yaptığı ayda bir milyon dolara yaklaşan yardım da, Türkiye'deki misyoner kaynaklar vasıtasıyla ulaştırıldığı için kesilecekti. Sonuç olarak bütün dinsel, eğitimsel ve insani faktörler bir yana bırakıldığında, Amerika'nın Yakındoğu meselesinde bir çıkarı olduğuna inanılmıyordu.

Bununla beraber, 1917 yılının sonbahar aylarında Amerikalı uzmanlardan oluşan bir komite, yaklaşan barış görüşmeleriyle ilgili genel değerlendirmenin bir bölümü olarak, Türkiye'yle yapılacak bir barış antlaşmasını da incelemeye aldı. 22 Aralık 1917 tarihli bu 'Tahkikat'la ifade edilen tavsiyeler, On Dört Madde'nin on ikincisini belirlerken, Başkan Wilson için rehber vazifesi gördü. 1919 yılı Ocak ayında, bu tavsiyeler hâlâ Amerikan Yakındoğu politikasının temelini oluşturuyordu.[21]

> Türk İmparatorluğu'nun idaresi altında yaşayan ırkların baskıdan ve kötü muameleden kurtarılması şarttır. Bu en azından, Ermenistan'ın özerk olması ve Filistin, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'ın uygar uluslar tarafından korunması anlamına gelmektedir. Boğazlar'dan serbest geçiş hakkının da sağlanması gereklidir. Türkiye'nin kendisine de adil davranılmalı, ekonomik ve siyasi baskıdan uzak tutulmalıdır.

Ocak 1919'da Paris'teki Amerikan delegasyonunun programı son derece netti. Esas nokta, barış görüşmelerinin On Dört Madde uyarınca yapılacağında tüm Müttefikler'in fikir birliğine varmasıyla, mütarekeyle çelişen bütün anlaşmaların feshedilmiş olmasıydı. Barış gö-

rüşmeleri boyunca, Birleşik Devletler gizli antlaşmalarla ilgili olarak bu konumda bulunacaktı. Nihai barış görüşmesinin On Dört Madde'ye bağlı kalınarak yapılacağı koşuluyla teslim olan Almanya söz konusu olduğu zaman, bu tavrın geçerliliği daha çok ortaya çıkıyordu. Ama bu yaklaşıma, Amerika'nın savaş açmadığı; ayrıca İngiltere tarafından tek taraflı olarak belirlenmiş mütareke koşullarına göre, ünlü Wilson prensiplerinin adını dahi anmadan kayıtsız şartsız teslim olacak bir ulusu dahil etmek şüpheli görünüyordu[22] Öte yandan, itilaf devletlerinin bir tarafta 18 Kasım tarihli İngiliz-Fransız Deklarasyonu'na, diğer tarafta On Dört Madde'nin beş ve on ikinci maddelerinin yerine getirilmesi zorunluluğuna bağlı olması, Türk ulusunun Wilson prensiplerinin sınırlamalarına dahil edilmesini mümkün kılabilirdi. Beş ve on ikinci maddelerin yerine getirilmesi zorunluluğu, Müttefikler arasında tamamen ahlaksal bir yaptırım olarak belirlenmişti. Bu maddelere göre, sömürgelerle ilgili talepler sömürgeci hükümetlerle yerli halkın isteklerine 'eşit ağırlık' verilerek değerlendirilecek ve azınlıklar Türkler'in denetiminden çıkarılacaktı.[23]

1918-19 kışında Amerikan kamuoyunun Türkiye'ye yönelik tavrı, ağırlıklı olarak dinsel ve insani nedenlerden kaynaklanan yoğun bir husumetti. Bu kindar tavır, Amerikan barış delegasyonunun tutumunda görüldüğü gibi, en belirgin ifadesini Birleşik Devletler'in eski Türkiye sefiri Henry Morgenthau'nun sözlerinde bulmuştu: "Cinayet, Kuran tarafından Muhammed dininin bir parçası olarak kabul edildiği sürece, Müslümanlar'ın Hıristiyanlar'ı ya da Yahudiler'i idare etmesine izin verilmemelidir."

Barış Konferansı'nın Amerikan istihbarat komisyonunu oluşturan bölümü, 21 Ocak 1919'da Türkiye'yle ilgili olarak, bu Türk karşıtı yaklaşımı yansıtan bir dizi tavsiyeler sundu. Rapor, Boğazlar'da Milletler Cemiyeti'nin nezaretinde bir uluslararası devlet kurulmasını savunuyordu. 'Boğazlar'ın ve Marmara Denizi'nin bütün kıyı kesimleri' ile Asya yakasında Bandırma ve Bursa, bu devletin sınırları içinde kalacaktı. Bandırma ve Bursa'nın dahil edilmelerinin nedeni, Boğazlar'a çok yakın olan bu bölgelerde yeni bir Türk başkentinin ortaya çıkmasını önlemekti. Sebzesini ekecek kadar tarlası ve suyu olduktan sonra, bu uluslararası devlet kolayca idare edilebilecek kadar küçük tutulacaktı. İdarenin alacağı şekil üzerinde tartışma yapılmadı. Görünüşe bakılırsa, bu konuda Wilson ile delegasyonun geri kalanları arasında görüş ayrılığı bulunuyordu. Wilson küçük güç ya da bir küçük güç grubunun denetimini tercih ederken; Yakındoğu uzmanları Clive Day, Charles Seymour ve Albert Lybyer'nin eğilimi Britanya ya da Birleşik Devletler gibi bir büyük güçten yanaydı. Öte yandan, Amerikan kamuoyu henüz hazır olmadığı için Birleşik Devletler'in böyle bir sorumluluğu üstlenmesinin mümkün olmadığı konusunda, Wilson'a katılıyorlardı. Raporda ayrıca, Milletler Cemiyeti mandası altında olmak koşuluyla yeni Arap devletlerinin şekillenme-

si ve bir Ermeni devletinin ortaya çıkması onaylanmıştı. Filistin'de oluşturulacak bir mandanın idaresi için en uygun ülke olarak özellikle Büyük Britanya'nın adı geçiyordu.

Barış Konferansı sırasında Amerikan delegasyonunun durumunu değerlendirirken, son olarak bir husus çok önemlidir. Kasım 1918'de yapılan Kongre seçimleri, her iki mecliste de bir Cumhuriyetçi çoğunluğu oluşmasıyla sonuçlanmıştı. Üstelik bu durum, Wilson'ın Demokratlar'ın zaferi için çok dil dökmesine rağmen ortaya çıkmıştı. Söz konusu zafer, kendi liderliği ve barış programı için güvenoyu anlamına da gelecekti. Seçim kampanyası sırasında, topyekün bir askeri zafer ve katı barış koşulları isteyen Cumhuriyetçiler doğrudan tavizsiz bir tutum benimsemişti. Üstelik, Cumhuriyetçiler'in zaferiyle birlikte Dışilişkiler Komitesi Başkanı Henry Cabot Lodge, Senato'da çoğunluk lideri durumuna gelmişti. Bunun önemi, Lodge'un uzun süredir Wilson'a kişisel ve siyasi antipati duymasında yatıyordu. Öyle ki, 1915 yılında Theodore Roosevelt'e yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Siyasette hiç kimseden, Wilson'dan ettiğim kadar nefret edeceğimi sanmıyorum."[24] Cumhuriyetçiler'in lider kanadından Wilson'ın barış programına gelen itiraz öylesine hararetliydi ki, sonunda Wilson iki meclisten de bir tek Cumhuriyetçi'yi bile barış delegasyonuna almamaya karar verdi. Birinci sınıf bir diplomatik rezaletti bu. Wilson uzun vadede kamuoyunun ve Kongre'nin kendi barış prensiplerine dayalı bir çözümü destekleyeceğinden emindi ama, kendi delegasyonundan ve Müttefik hükümetlerinden pek çok kişinin aynı derecede rahat olduğu söylenemezdi. Sonuç olarak, İtalyan ve Fransız delegasyonları ülkelerindeki sağ eğilime göre kendilerini ayarlamış ve Lloyd George da İngiltere'deki benzer rüzgârlara karşı tedbirini almışken; Wilson'a gelindiğinde, kendisi henüz tam olarak farkında olmasa da, yurtiçinde savaş baltaları çıkarılmış ve ilk mücadele barış programına karşı başlamıştı.[25]

Paris Barış Konferansı'nın açılışında büyük güçlerin tek tek tutumlarına bakıldığında, temel sorunlarda fikir birliği içinde olunduğu görülür. Herkes Türkler'i İstanbul'dan çıkarmaya ve İstanbul ile Boğazlar'da tercihen bir büyük güç tarafından (Wilson bunu istemiyordu) uluslararası bir denetim oluşturulmasına hazır bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Arap topraklarının kurtarılması ve büyük güçlerin nezaretinde olmak şartıyla özgürlüğüne yeni kavuşan milliyetlerin hukuken tanınması konusunda fikir birliği vardı. Büyük güçlerin dördü de Balfour Deklarasyonu'nu kabul etmişti. Hepsi de bir Ermeni devletinin kurulması gerektiğine inanıyor ve bu devletin dışarıdan gelecek büyük miktarda ekonomik, askeri ve siyasi yardıma gereksinimi olacağını kabul ediyordu. Yani görünüşe göre, barış anlaşmasının anahatları belirlenmiş, geriye sadece ayrıntılar kalmıştı.

Hem de ne ayrıntılar! Şayet Boğazlar ve İstanbul uluslararası bir

mülk haline gelecekse, bu durum halifeliğin merkezi olarak İstanbul'un dinsel rolünü nasıl etkileyecekti? Şayet Türk olmayan unsurlar özgürleştirilecekse, bu nasıl sağlanacak; ne tür devletler ortaya çıkacak; ne kadar bağımsızlığa ya da dış denetime izin verilecek; son olarak da, bu bölgeler hangi Avrupa ülkelerinin koruyucu kanatları altına yerleştirilecekti? 'Yahudiler için yurt' ne anlama geliyordu? Wilson'ın muhtelif deklarasyonlarıyla savaş yıllarında yapılan gizli anlaşmalar nasıl uzlaştırılacaktı? Yakındoğu halklarının arzularını kim bilebilirdi, bilinse bile bu arzuların gerçekleşmesi ekonomik ve siyasi açıdan mümkün müydü? Ermeniler'in ve Siyonistler'in emellerine bakıldığında, çoğunluğun hâkimiyeti doktrini ya da kendi kaderini tayin hakkı bile tartışmalı değil miydi? Avrupa uluslarının Osmanlı İmparatorluğu'ndaki büyük sermaye yatırımı nasıl güvence altına alınacaktı? Osmanlı'nın büyük miktardaki borçlarının teminatı ne olacaktı? Çözüm bekleyen sorunlardan ilk ağızda akla gelenler bunlardı. Böylece, Barış Konferansı öncesinde çeşitli sorular gündeme geldiğinde, genel kabul gören bazı ilkelerin uygulanmasıyla ilgili farklı bakışlar ortaya çıkmaya başlamıştı.

Paris'te Yeni Bir Sürtüşme

Paris'te, özellikle Almanya Antlaşması ve (Birleşik Devletler dışında bütün güçlerin soğukkanlılıkla yaklaştığı) Milletler Cemiyeti'ni ilgilendiren sorunlar üzerinde, kuvvetler arasında hemen bir sürtüşme başladı. Hatta, İngilizce'nin konferansın diplomatik dili olarak kabul edilmesine Fransızlar'ın içerlemesi gibi görünüşte önemsiz pürüzler bile, hasmane tavırların ortaya çıkmasında şaşırtıcı derecede önemli bir rol oynadı.

Yakındoğu meseleleriyle ilgili herkesin ayrı telden çaldığı da çok geçmeden anlaşıldı. İngiliz ve İtalyanlar, Avrupa Türkiyesi'nin Müttefik baş kumandanı General Franchet d'Esperey'in açıkça Fransa'dan yana çıkmasını hiddetle karşılıyordu.[26] Fransızlar'ın Mersin ve Adana'yı işgal etmesine bozulan ve benzer bir eylemi kendilerine vaat edilen Antalya'da yapmalarına izin vermeyen İngilizler'e sinirlenen İtalyanlar, yakın bir gelecekte tek taraflı bir hareketin planlarını kuruyordu. İzmir limanının denetimi ve Türk kıyı ticaretinin kontrolüyle ilgili karar, Fransızlar ve İtalyanlar arasında küçük bir tartışma olarak kalmış; hatta İtalya bu tartışmadan en azından geçici bir avantaj elde etmişti. İngiltere, Yunanistan'ın kendi vatandaşlarının Küçük Asya'ya geri dönmesi için yardım çağrısını kabul etmiş ve Fransa ile İtalya'dan, durumu incelemek üzere oluşturulacak bir komisyona katılmalarını istemişti. Bunu özellikle İtalyanlar büyük bir isteksizlikle yerine getiriyordu, çünkü Yunan vatandaşlarının Küçük Asya'ya geri dönmesi Yunanlılar'ın bölgedeki taleplerini güçlendirmekten başka bir şey demek değildi.

Hem Fransa, hem de İtalya, Yakındoğu meseleleri üzerine İngilte-

re'yle gizli görüşmelere girmek konusunda endişeliydi. Küçük girişimler sert bir biçimde reddedilmişti. İngilizler, gizli görüşmelerin pek uygun olmayacağı böyle bir dönemde Başkan Wilson'ın açık diploması anlayışına tamamen bağlı bulunduklarını ifade etmiş ve Birleşik Devletler'in bu hususlardaki bütün görüşmelerde hazır bulunmasını istemişlerdi. Bu zekice ve kıvrak tutumun nedeni, Fransızlar ve İtalyanlar'la ayrı ayrı yapılacak görüşmelerin zorunlu olarak savaş zamanı anlaşmaları zemininde gerçekleşecek olmasıydı. Halbuki şu anda, Yakındoğu'nun tüm askeri denetimini elinde tutan İngiltere, bu taahhütleri yerine getirmek konusunda Fransa ya da İtalya kadar heyecanlı değildi.

Paris'te diğer yandan kişisel çekişmeler de kendini gösteriyordu. Clemenceau kısa bir süre içinde Wilson'ın 'fazlasıyla yumuşak' olduğu sonucuna varmıştı. Wilson ise, daha 1918 Aralığı'ndaki ilk görüşmeleri sırasında Orlando ve Sonnino'dan hiç hazetmediğinin ipuçlarını vermişti. Sonnino için de bu duygu karşılıklıydı. Kişilik çatışmalarının görece dışında kalabilen tek isim olarak Lloyd George görünüyordu.[27]

İttifak ve Manda Sistemi

İrili ufaklı bütün gerginliklere rağmen, Yakındoğu sorununun çözümüne ilişkin ana hatlar oldukça net olduğundan, büyük güçler başlangıçta meseleye kayıtsız bir tavırla yaklaştı. Onlar Konseyi'nin ilk birkaç toplantısının konusunu, Türkiye'den hangi bölgelerin alınacağı ve buralarda nasıl bir hükümet kurulacağı sorusu oluşturdu.[28] Bir süre için, bu bölgeleri Avrupa ülkelerinin kendi topraklarına katmasından ziyade bir manda sisteminin uygulanmasında görüş birliğine varıldı. Wilson, mandanın Milletler Cemiyeti'nin yetkileri altında bulunmasında kararlıydı.[29] Ama ilk somut plan başka bir kaynaktan geldi. 16 Aralık 1918 günü, Güney Afrika delegesi Jan Smuts, artık ömrünü tamamlamış olan Türk, Rus ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarına ait toprakların tasarruf hakkının Milletler Cemiyeti'ne verilmesini istedi. Smuts'un tavsiyesi, bu toprakların, Milletler Cemiyeti'ne karşı sorumlu olacak tek bir gücün denetimindeki bir mandaya terk edilmesiydi. Toprak ilhakı yasak olmalı ve manda uygulayan güç, ekonomik gelişmeyle ticareti ilgilendiren hususlarda bir açık kapı politikası izlemeliydi. Manda sistemi altındaki bölgeler sonuç olarak bağımsız kalmalıydı.[30] Bu öneri, Başkan Wilson tarafından, kabul edilebilir bulunmuştu.

Manda sistemlerinin örgütlenmesi ve manda uygulanacak bölgelerle ilgili uzun, hatta kimi zaman sert tartışmaları burada uzun uzadıya anlatmayacağız. Sonuca bakıldığında, Avusturya-Macaristan ve Rus imparatorluklarının topraklarına manda sistemi getirmektense, bu bölgelerde zaten kurulmuş bulunan muhtelif bağımsız devletlerin hükümetlerini tanıma yoluna gidildi. Osmanlı İmparatorluğu ve Afrika'daki Alman sömürgeleriyle ilgili bir prensip karara da varılmış ol-

masına rağmen, kurulacak manda sistemlerinin sayısı, büyüklüğü ve kimlere ait olacağı konusunda bir karar oluşmamıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan tamamen ayrılması gereken bölgeler konusunda görüş ayrılığı olmadı. İngiltere'nin, içinde Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Arabistan'ın adı geçen önerge taslağına Kürdistan'ın da eklenmesi önerisi hemen kabul edildi. Bu bölgelerin sınırları, 'Türk İmparatorluğu'nun diğer parçalarının yerleşimine bir önyargı beslemeksizin' belirlendi. Manda sistemleri, ekonomik ve siyasi gelişmelerinin boyutlarına göre A, B ve C olmak üzere üç türe ayrıldı. Daha önce Osmanlı İmparatorluğu'na ait olan topraklarda uygulanacak manda sistemi A grubunda yer alacaktı. Çünkü, "Bu bölgeler belli bir gelişme aşamasına ulaşmış olduğundan, idari tavsiye verilmesi ve mandacı gücün denetimi çerçevesinde bağımsız uluslar olarak tanınmaları kısmen mümkündür. Mandacı gücün seçiminde ilk olarak gözönüne alınacak husus, bu topraklarda yaşayan insanların arzuları olacaktır."

Türkiye'nin elinden alınacak bölgeler listesine Kürdistan'ın da eklenmesi, İngiltere'nin son zamanlarda verdiği bir kararın göstergesiydi. Bir önceki yaz mevsiminden bu yana, İngiltere denetiminde bağımsız bir Kürt devletinin kurulması sürekli gündemdeydi. Bu aynı zamanda, Ermenistan ve Mezopotamya arasında kalan bölgenin Türkler'in denetiminde olmasını engelleyecekti. Dahası, böyle bir çözüm Musul için bir tampon bölge oluşturmanın yanı sıra, nüfusunun yarısı Kürt olan bu petrol deposu vilayetini, İngiltere'nin iyice avucuna almasını da sağlayacaktı. Mezopotamya'da sivil komisyon üyesi olarak görev yapan Arnold Wilson, anılarında, 1919 yılı Ocak ayına gelindiğinde İngiltere'nin rehberliğinde aşiret reisleri vasıtasıyla yerel hükümet çalışmalarının başlatılmış olduğunu yazar. "İngiliz himayesinde bağımsız bir Güney Kürt devleti kurmakla görevlendirilmiştik." Bununla birlikte Wilson'ın kişisel görüşüne göre tek çözüm, Kürdistan'ın özerk bir eyalet olarak Mezopotamya'ya katılmasıydı.

Yakındoğu'da Milletler Cemiyeti gözetiminde manda uygulanması kararı, öncelikle Başkan Wilson ve Amerikan delegasyonunun çabalarının bir sonucuydu. Üstelik, ileriye doğru olumlu bir adım atılmasını sağladığı için çok da büyük bir başarıydı bu. Adımın olumlu olmasının başlıca nedeni, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırılacak bölgelerin belirlenmesi değildi. Bu konuda zaten hiçbir zaman büyük bir çatışma ya da tartışma yaşanmamıştı. Asıl öne çıkan neden, manda prensibinin kabul edilmesi ve denetimin Milletler Cemiyeti'ne bırakılmasıyla, özellikle Sykes-Picot Anlaşması gibi savaş zamanı anlaşmalarının kimi yaptırımlarının aşılmış olmasıydı. Bu anlaşmalar Fransa ve İngiltere'ye belirli bölgelerde toprak genişletme hakkı tanırken, manda sisteminde böyle bir şey olmayacaktı.

Bu değişikliğin İngilizlerce neden hoş karşılandığını anlamak artık pek zor değil. Bu sayede hem Filistin üzerinde sınırsız bir nüfuz

fırsatı görmüş, hem de Fransız ve Araplar'ın isteklerinin çatışmasıyla karşı karşıya kaldıkları ahlaki ikilemden olası bir kaçış yolu yakalamışlardı. Daha sonra cereyan eden konuşmalarda, İngilizler'in Sykes–Picot Anlaşması'nın artık geçerli olmadığını ileri sürmelerine de yaramıştı bu gelişmeler. Anlaşılması asıl zor olan, Fransa'yı Suriye'deki ilhakçı emellerinden mahrum eden bir tertip karşısında Clemenceau'nun sesini bile yükseltmemiş olmasıydı. Bunun da bir açıklaması vardı elbette.

Sykes-Picot Anlaşması uyarınca Şam, Humus, Hama ve Halep gibi dört iç şehirle Suriye'nin bütün doğu yakası Arap denetimi altında bulunacak ve tanımı belirsiz bir Fransız nüfuzuna tabi olacaktı. Halbuki bu yeni manda sisteminde Fransa, Suriye'nin bir bütün olarak düşünülmesi gerektiğini savunabilir ve Milletler Cemiyeti'nin mandasıyla bölgeyi talep edebilirdi. Başka bir deyişle, sınırlı bir bölgenin ilhakına izin veren bir koşuldan vazgeçmenin karşılığında, Fransızlar için çok daha geniş bir alanda mandacılık söz konusuydu bu kez.[31]

Manda sisteminin ileride nasıl işleyeceğini belirleyen genel prensiplerin saptanmasının ardından, Onlar Konseyi, antlaşma son halini alıncaya kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun geçici olarak işgal ve idare edilmesi meselesine yöneldi. Sorunu gündeme getiren, İtalya'nın toprak işgali konusunda endişeleri olan Orlando'ydu. Lloyd George, üç olası seçeneğin üzerinde duruyordu:

> Ya her şey olduğu gibi bırakılırdı -mandacılar Milletler Cemiyeti tarafından belirlenir ve işgal şu anki haliyle sürerdi- ya son kararı Milletler Cemiyeti'ne bırakarak geçici bir manda uygulayabilirlerdi ya da hemen kendilerinin Milletler Cemiyeti olduğunu söyleyerek işi bitirebilirlerdi.

Lloyd George, çözümler daima aynı güçler ve belki de aynı insanlar tarafından bulunmalı gerekçesiyle, kararın bir defada verilmesi taraftarıydı. Üstelik bu arada, Türk imparatorluk sınırları içinde bulunan bir milyonun üzerinde İngiliz askerini, hemen sağlanacak gibi görünmeyen bir anlaşma tarihine kadar bekletmesinin imkânsız olduğunu dile getiriyordu. Britanya'nın yükünün hafiflemesi için en iyi ve seri çözüm, kalıcı olacak mandaların belirlenmesiydi.

Bu yaklaşım Wilson için birtakım sorunlar doğuruyordu. Manda sisteminin oluşturulması, Yakındoğu çözümünün karşısında Amerika'nın konumunu çetrefil bir hale getiriyordu. Wilson, manda sistemine Amerika'nın katılımına dair aralık ayında Lloyd George'a ifade etmiş olduğu olumlu görüşlere rağmen, şu anda ne faaliyetin başını çekebiliyor ne de içinde yer almayı reddedebiliyordu.[32] Üstelik, Milletler Cemiyeti'ne önemli ve somut bir görev temin etmesi açısından, manda sisteminin başladığı andan itibaren başarıyla yürütülmesini zorunlu buluyordu. Ama şu anda Amerika'nın bir mandayı kabul ede-

bileceğinin garantisini vermesinin koşulu yoktu. Bu öncelikle Senato'nun vermesi gereken bir karardı ve Senato da baş düşmanı Henry Cabot Lodge liderliğindeki öfkeli bir Cumhuriyetçi partinin hâkimiyeti altındaydı.

Böylece Wilson, hemen Lloyd George'a mandaların süratle belirlenmesi konusunda karşı çıktı. Cemiyet'in işlevlerini zayıflatacak her türlü davranıştan uzak durmaya kararlı olan Wilson, tartışmaların başından beri bütün manda planlarının 'Milletler Cemiyeti'nin genel görünümünün tamamiyle ortaya çıkmasının ardından yeniden değerlendirilmesi gerektiği'ne inanıyordu. Yakındoğu'da bir Birleşik Devletler mandası olacaksa, bu özellikle gerekliydi. Osmanlı İmparatorluğu'na hiç savaş açmamış olan Amerika'nın, Yakındoğu'da ancak Milletler Cemiyeti üyesi sıfatıyla bir rolü olabilirdi. "Bu durumda..." diyordu Wilson, "hemen bir karar verilmesi gerekiyorsa, Birleşik Devletler için bir mandanın kabulü, siyasi ve yasal nedenlerle olanaksızdır." Wilson bu kararın ardından, geçici ama daha hakkaniyetli bir bölüşüm sağlayabilmek için toprakların işgal kuvvetleri arasında yeniden taksim edilmesini önerdi. Kalıcı olacak manda sistemleriyle ilgili nihai kararlar daha sonra verilebilirdi. Bu tavsiyenin kabul edilmesi üzerine, Müttefikler'in askeri temsilcilerinden, işgal kuvvetlerinin adil dağılımı için en iyi yöntemin bulunması istendi.[33]

Askeri temsilcilerin raporu, 5 Şubat günü Onlar Konseyi'ne sunuldu. 10 Şubat tarihinde üzerinde kısaca durulduktan sonra, ertesi günün gündemine alındı. Rapor, İngiliz birliklerinin Filistin'le Mezopotamya'yı, İtalyanlar'ın da Kafkas bölgesiyle Konya civarını işgal etmesini öneriyordu. Adana, Halep, Humus ve Şam demiryolu dahil Suriye (Kilikya ve Filistin hariç tutulmak kaydıyla), Fransız birliklerince işgal edilecekti. Eğer daha sonra Ermenistan ve Kürdistan'ın işgaline gerek görülür ve Birleşik Devletler buna istekli olursa, Amerikan birlikleri de bu bölgelere sevk edilebilirdi.[34]

Ne var ki, 11 Şubat günü için planlanan görüşmeler hiçbir zaman gerçekleşmediği gibi, 1919 yılının sonbahar ayına kadar da toprakların yeniden bölüşümüne dair herhangi bir karara varılamadı. İlginçtir, bu gecikmenin nedenleri kısmen manda şemasının kabulünde bulunmaktadır. Fransa'nın gelecekteki mandası olarak gözünü diktiği Suriye topraklarında, Britanya'nın Araplar'a vaat ettiği parçalar yer alıyordu. Fiili denetimin ne demek olduğunu iyi bilen İngilizler, Araplar'ın kabul edebileceği ve onların bölgedeki çıkarlarını garanti altına alan bir anlaşma yapılmadan, Fransızlar'ın bölgeyi işgal etmesinden korkuyordu. Böylece, 11 Şubat sabahı Clemenceau ile biraraya gelen Lord Milner olayların yola girmesini sağladı.

> Suriye'yi istemediğimiz ve Fransızlar'ın orada bulunmasına en küçük bir itirazımız dahi olmadığı kendisine [Clemenceau] açıkça ifade edilmiştir. Fransızlar'ın bölgeye ani bir saldırısının barışı teh-

likeye düşürebileceği kendisine iletilmiştir. Bizim isteğimiz, hem Fransızlar'ın hem de Araplar'ın kabul edeceği bir anlaşma sağlanmasıdır. Bu anlaşma sağlanana kadar bölgeden askerlerimizi çekmemiz olanaksızdır.(...) Ayrıca, bu husus bugünün gündeminden çıkarılmıştır.

İki gün sonra Philip Kerr, Lloyd George'a, 'İşgalin yön değiştirmesi sorununun ortadan kalktığını, Milner'ın bu konuda Clemenceau'yla konuştuğunu ve ABD'nin kendilerini desteklemeye kararlı olduğunu' bildirdi. Kerr ayrıca bunun, Milner tarafından Faysal ve Clemenceau arasında bir anlaşma sağlanmadığı sürece Suriye sorununun ertelenmesi anlamına geldiğini de ifade etti. Eğer Fransa, Lübnan'la yetinirse bir anlaşma olası gibi görünüyordu, ama Lübnan Fransa'ya yetecek gibi görünmüyordu. Yine de Kerr şunu ekliyordu: "Fransızlar, onları Suriye'den çıkarmak gibi bir niyetimiz olmadığının ve Arap sorununu bizim kışkırtmadığımızın farkındadır." İşgal külfetinden uzak kalmak istediklerini söyleyen İngilizler, böylelikle, kendilerine tam da bu rahatlığı sağlayacak olan, görüşmeleri askıya alma inisiyatifini ele geçirmişlerdi.

Suriye üzerindeki İngiliz-Fransız çekişmesi sürerken, Avrupalı güçler arasında uzun bir süredir sürtüşme nedeni olan Doğu Sorunu, 1919 yılı Ocak ayında birden çözüme kavuşur gibi oldu. Üstelik manda planı da, bir asırdan fazladır Osmanlı İmparatorluğu'nun ganimetine göz dikmiş olan Avrupa ülkelerinin arzularını gerçekleştirme fırsatı veriyordu. Elbette daha çözülmesi gereken pek çok sorun vardı, ama hiçbiri o anda uzun boylu bir sürtüşme ya da çatışma yaratacak kadar önemli değildi.

Türkiye'nin toprakları elinden alınmış, müttefikleri yenilmiş ve Hint Müslümanları dışında İslam dünyasında bile dostu kalmamıştı. İstanbul muzaffer güçlerin eline geçmiş, Türkiye düşmanları tarafından kuşatılmıştı. Büyük güçler, kamp ateşinin etrafında aç gözlerle fırsat kollayan kurtlar gibiydi. Çünkü, Türkiye doğası gereği zengin ve emperyalizm oburdu.

• • •

1. Mondros Mütarekesi'nin metni için bkz. Ek A

2. İngiltere'nin tek taraflı olarak harekete geçmesinde Fransa'nın çok yakın bir tarihte Bulgar mütarekesine ilişkin olarak benzer biçimde davranmasının etkisi olduğuna şüphe yoktur. İngiltere, Kabine Belgeleri, Cab. 23/14, W.C. 489A, 10/21/18; W.C. 491A, 10/25/18; Sidney Sonnino. Baron Sidney Sonnino'nun Arşivi, Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin belgeler (bundan sonra, Sonnino Belgeleri olarak kısaltılacaktır) (Ann Arbor, Mich.: University Microfilms), Makara 20, no. 2046, Cellere to Rome, 10/16/18; no. 2162, Bonin Longare to Rome, 10/24/18; no. 2225, Cellere to Rome, 10/30/18; Makara 49, Rodd to Sonnino, 10/22/18; F.B. Maurice, *The Armistices of 1918*, sf. 17-26; D. Lloyd George, *War Memoirs*, 6:275-79; S.

Leslie, *Mark Sykes, His Life and Letters*, sf. 291; L.M. Adkisson, *Great Britain and the Kemalist Movement for Turkish Independence, 1919-1923*, sf. 71-75. Aşırı Fransız yanlısı bir döküm için bkz. M. Milleff, *La Bulgarie et les Detroits*, sf. 144. Türkler'in görüşmeler sırasındaki rolü en iyi Lord Kinross tarafından nakledilir. *Atatürk, A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey*, sf. 146-51.

3. J.C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record, 1535-1956*, sf. 11-12; İngiltere, *Parlamento Belgeleri, 1920*, Cmd. 671, "Fransa, Rusya, İngiltere ve İtalya arasında Londra'da, 26 Nisan 1915 tarihinde imzalanan anlaşma."

4. İngiltere, *Parlamento Belgeleri, 1939*, Cmd. 5957, "Majesteleri'nin Kahire'deki yüksek askeri temsilcisi Sir Henry McMahon ile Mekke Şerifi Hüseyin arasındaki yazışma, Temmuz 1915 - Mart 1916."; Cmd. 5974, "1915 ve 1916 yıllarında Sir Henry McMahon ve Mekke Şerifi Hüseyin arasında geçen belirli yazışmaları değerlendirmek üzere kurulan Komite'nin raporu." Ayrıca bkz. Kabine Belgeleri, Cab. 24/68, G.T.6185, "İngiltere'nin Kral Hüseyin'e taahhütleri hakkında muhtıra." Kasım 1918. Arap kaynaklarının incelenmesine dayalı bir değerlendirme için bkz. Z.N. Zeine, *The Struggle for Arab Independence*, böl. 1.

5. Bkz. Ek B. Londra Antlaşması'nın yaptırımları ve İtalya'nın hazirandan beri Türkiye'yle savaş halinde olduğu dikkate alındığında, İtalya'nın bu görüşmelere dahil edilmemiş olması hep garip bulunmuştur. Sir Eric Drummond'a göre, Grey daima İtalyanlar'ı dahil etmeyi istemiş ama İtalya'nın Almanya'ya savaş ilan etmediği gerekçesiyle bu isteğinden caymıştır, "...bu yüzden onları tam bir Müttefik olarak görmemektedir." (İtalya, Ağustos 1916 tarihine kadar Almanya'ya savaş ilan etmedi.) Drummond, İtalyan büyükelçisine bunun Londra'da daha sonraları özel ve gayrıresmi olarak söylendiğine inandığını belirtir.

6. Kabine Belgeleri, Cab. 24/16, Lord Cecil'in İtalyan büyükelçiye muhtırası. E.L. Woodward ve R. Buthler'ın editörlüğünde, *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, Series 1 (bundan sonra Br. Doc. olarak kısaltılacaktır), 4:638-41; A Gianinni, *I Documenti per la Storia della Pace Orientale, 1915-1932*, sf. 12-13.

7. Hurewitz, *Diplomacy*, sf. 29; ayrıca bkz. İngiltere, *Parlamento Belgeleri, 1939*, Cmd. 5964, "1918 yılında Majesteleri Hükümeti adına, Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı bölgelerinin gelecekteki statülerine ilişkin yapılan beyanatlar."

8. Kabine Belgeleri, Cab. 24/72, G.T. 6506, "Arabistan Yarımadası ve Türkiye'ye ilişkin Çözüm." Siyasi İstihbarat Dairesi'nin Muhtırası, 11/21/18; İngiltere, Dışişleri, Tarih Bölümü, *Handbooks prepared under the direction of the Historical Section of the Foreign Office*, no. 76, "İran Körfezi."

9. 3 ekim 1918 tarihindeki bir bakanlar kurulunda Lloyd George şöyle bir yorumda bulundu: "Sykes - Picot Anlaşması'nı aklına getirdiğinde, bunun şu anki durumda uygulanabilir bir yanının bulunmadığı ve İngilizler açısından hiç de arzulanabilir bir anlaşma olmadığı sonucuna varıyordu." Kabine Belgeleri, Cab. 23/14, W.C. 482A, 10/3/18. Ayrıca bkz. Cab. 29/2, P. 83, Dışişleri Tutanağı, 12/19/18; P. 97, Ortadoğu Topraklarının Tanzimine İlişkin Doğu Komitesi Kararları, 1/16/19. Siyasi İstihbarat Dairesi'ne ait bir muhtıra açıkça şunu söylüyordu: "İngilizler'in Arap ülkelerinden istedikleri, bazı belirli değişikliklerle birlikte, bir Monroe Doktrini olarak özetlenebilir." Cab. 24/72, G.T. 6506, 11/21/18. Ayrıca bkz. Beloff, *Sunset*, sf. 183-85; E. Kedourie, *England end the Middle East: the Destruction of the Ottoman Empire 1914-1921*, sfb 136-37; J. Nevakivi, *Britain, France and the Arab Middle East, 1914-1920*, sf. 98-101.

10. Kabine Belgeleri, Cab. 27/24, Doğu Komitesi tutanakları, no. 42, 12/9/18; no. 43, 12/16/18; Cab. 24/72, Siyasi İstihbarat Dairesi'nin Muhtırası, G.T. 6506, 11/21/18; Cab. 23/42, I.W.C. 44, 12/20/18; D. Lloyd George, *The Truth About the Pe-*

ace Treaties, sf. 1146-47. 1917 yılı boyunca ve 1918 yılının ilk aylarında, İngiltere'de Filistin'in bir Amerikan mandası olması eğilimi çok güçlüydü. Bkz. L. Stein, *The Balfour Declaration*, sf. 606-11; Kabine Belgeleri, Cab. 23/42, I.W.C. 44, 12/20/18.

11. D.H. Miller, *My Diary at the Conference of Paris, with Documents*, 1:74, 1/11/19. Miller, İngiliz delegasyondan bazı üyelerin Suriye üzerinde Amerikan denetimi olmasını bile istediklerini belirtir. Ayrıca bkz. Lloyd George, *Truth*, sf. 189-90; Kabine Belgeleri, Cab. 29/2, P. 97. Doğu Komitesi Çözümleri, 1/16/19; Cab. 29/2, P.84, Ermenistan ve Trans-Kafkasya Üzerine Muhtıra, 1/1/19.

12. Churchill tek başına, Amerika'nın Yakındoğu toprak meselelerine karışmasına karşı çıktı. Birleşik Devletler'in bunun ardından Akdeniz'de bir deniz gücü olmasından korkuyordu. W.R. Louis, "Great Britain and the African Peace Settlement," sf. 879.

13. Kamuoyunun eğilimi genel olarak Türk aleyhtarıydı ve görünüşe göre üç temel amaca yönelikti: bağımsız bir Ermeni devleti; Türkler'in Avrupa'dan çıkarılması; Ayasofya Camii'nin asıl sahipleri Hıristiyanlar'a 'geri verilmesi'. İlerideki bölümlerde bu konularla ilgili değerlendirmelere bakınız.

14. Dışişleri, F.O., 608/109/385-1-6/1096, İngiliz delegasyonu misyon temsilcileri toplantısı. 1/30/19; F.O., 608/83/342-8-4/7442, "Barış Konferansı'na İtaat İçin İngiltere'nin Ortadoğu Politikası Beyanatı (eğer istenirse)" 2/18/19; Nicolson, *Peacemaking*, sf. 252-53, 1/30/19. Şayet, görünüşe bakılırsa, Hint Bürosu delegesi Sir Arthur Hirtzel 30 Ocak tarihli karara karşı çıkmasaydı, Hint Bürosu bunu, daha sonra İstanbul'un Türkler tarafından alıkonulması için sürekli mücadele başlatarak telafi ederdi. İngiltere'nin 18 Şubat tarihli beyanatının yayınlanmış bir özeti için, H.N. Howard, *The King-Crane Commission*, sf. 12-20.

15. E. Driault, "Before Constantinople," sf. 9. Yakındoğu'da bir Fransız 'misyonu'na ilişkin benzer duygusal beyanatlar için bkz. H. Richard, *La Syrie et la guerre*; "La question de Syrie et la paix," sf. 119-31; Saint René Taillandier, "La France et la Syrie, notre ouvre dans le Levant et son avenir," sf. 771-804; G. Samné "French Interests in Syria," sf. 608-13.

16. Kabine Belgeleri, Cab. 29/2, Dışişleri'nin Fransız ve Arap taleplerine ilişkin muhtırası, 12/19/18; Sonnino Belgeleri, Makara 24, no. 389, Soragna to Rome, 1/25/19; *Echo de Paris*, *Times*'dan (Londra) alıntılanan biçimiyle, 12/13/18; Howard, *King-Crane Commission*, sf. 9-10, Evans, *U.S. and Partition*, sf. 115.

17. Bkz. P. Miguel, "Le Journal des Débats et la paix de Versailles," sf. 382, Anti-emperyalist olarak tanınan Clemenceau kendi döneminde bir Fransız politikası bulunmadığı gerekçesiyle acımasızca eleştirilmiştir. Gontaut-Biron, Sykes-Picot Anlaşması koşullarının hemen uygulanması için ısrar etmek yerine, Fransa'nın 'çıkarlarının bizimkilerden farklı olduğunu bildiğimiz dostlarının iyi niyetine' güvenmekle yetindiği suçlamasını getirmiştir. İngilizler istedikleri şeyler için baskı yaptılar diye suçlanamaz. "İngilizler'in Barış Konferansı'na getirdiği öneriler bizi pek memnun edici nitelikte değildi. Bizim hiçbir şey önermeyişimiz karşısında İngilizler'in görüşünü yansıtıyordu." Frangulis'e göre Fransa'nın Yakındoğu politikasının en belirgin karakteristiği, Lloyd George ve Venizelos'un talepleri karşısında Clemenceau'nun tamamiyle uysal bir tavırda olmasıydı. Clemenceau, Renanya'yla öylesine meşguldu ki, gözü başka bir şey görmüyordu. R. de Gontaut-Biron, *Comment la France s'ést installée en Syrie (1918-1919)*, sf. 63; A. Frangulis, *La Grèce et la Crise Mondiale*, 2:133-34. Ayrıca bkz. Evans, *U.S. and Partition*, sf. 114-15; G. Suarez, *Briand*, 4:382-85, 382 n.1.

18. Mayer, *Politics of Peacemaking*, sf. 184-85; Zeine, *Arab Independence*, sf. 57-59. Bir yıl sonra Clemenceau, böyle tek taraflı bir ödün vermiş olduğunu ke-

sinlikle inkâr etti. Yine de, şifahi bir taahhütte bulunulduğuna işaret eden pek çok veri vardır. İngiltere, Dışişleri, Class 406, "Confidential Prints: Eastern Affairs," F.O. 406/41/169, Clemenceau'dan Lloyd George'a, 11/9/19; Class 371, "General Correspondence, 1920," F.O. 371/5109/E6304-56-44, Derby'den Curzon'a, 6/10/20. Bu sorunun daha ayrıntılı bir tartışması için 9. Bölüm'e bakınız.

19. Sonnino Belgeleri, Makara 17, no. 2036, Bosdari'den Roma'ya, 7/23/17; Makara 42, no. 114, Sonnino'dan Paris'e, 1/16/18; no. 1423, Sonnino'dan Paris ve Londra'ya, 10/1/18; no. 4481, Sonnino'dan Paris ve Londra'ya, 10/11/18. Yunan taleplerinin ayrıntılı bir incelemesi için 2. Bölüm'e bakınız.

20. 1918 sonu ve 1919 başı İtalyan iç politikası için bkz. Mayer, *Politics of Peacemaking*, böl. 3; ayrıca C. Seton-Watson, *Italy From Liberalism to Fascism, 1870-1925*, sf. 505-27.

21. Soruşturma'nın icraatına eleştirel bir bakış için, bkz. L. Gelfand, *The Inquiry: American Preparations for Peace, 1917-1919*, sf. 239-58. Ayrıca H.M. Sachar, "The United States and Turkey, 1914-1927-The Origins of Near Eastern Policy," sf. 82-94; Evans, *U.S. and Partition*, sf. 71-85.

22. Miller, 29.11.1918 tarihli bir muhtırada bu sorunu dile getirmişti. Miller, *Diary*, 2:133.

23. Bu sorunun iyi bir incelemesi için bkz. Temperley, *Peace Conference*, 4:120-29.

24. J.A. Garrety, *Henry Cabot Lodge: A Biography*, sf. 312. Lodge-Wilson çatışması için 17 ve 21. bölümlere bakınız.

25. Kasım 1918 kongre seçimlerinin mükemmel bir incelemesi için bkz. Mayer, *Politics of Peacemaking*, sf. 55-60, 119-32. İngiltere Savaş Bakanlığı Genel Kurmayı, *Daily Review of the Foreign Press: Allied Press Supplement* (bundan sonra, *D.R.F.P.: Allied Press Supplement* olarak kısaltılacaktır) 5:1/1/19, 1/8/19.

26. İtalya, Ministero degli Affari Esteri, I documenti diplomatici italiani, Sesta serie (bundan sonra Ital. Doc. olarak kısaltılacaktır), 1:366-67, Diaz'dan Sonnino'ya, 12/28/18; sf. 398, Sonnino'dan Paris, Londra ve İstanbul'a, 1/2/19; sf. 413-14, Diaz'dan Sonnino'ya, 1/5/19; sf. 470, Biancheri'den Diaz'a, 1/16/19; sf. 472, Sforza, 1/17/19; Balfour Belgeleri, MSS 49749, Hohler'den Balfour'a, 2/6/19. Franchet d'Esperey meselesiyle ilgili Şubat 1919'da başlayan bir dizi uzun yazışmalar için bkz. Dışişleri, F.O. 608/108/385-1-1; Kabine Belgeleri, Cab. 24/66, G.T. 5972, Tutanaklar, Yüksek Savaş Konseyi.

27. Balfour belgeleri, MSS 49744, Derby Güncesi, 1/27,19; 1918 Aralığı'nda Derby, Wilson'ın 'çok anti-İtalyan' olduğu görüşünü dile getirdi. "Orlando'dan, Sonnino'dan ve üsluplarından ölesiye nefret ettiğini ve onlarla konuşmak istemediğini söylüyor." Sonnino, Aralık toplantılarının ardından Wilson'la ilgili izlenimi sorulduğunda, "Sanki bir rahip," yorumunu yaptı. Aynı belgeler, MSS 49744, Derby'den Balfour'a, 12/22/18; MSS 49745, Rodd'dan Balfour'a, 12/28/18. Ayrıca bkz. V. Orlando, *Memorie*, 1915-1919, sf. 353-54; Mayer, *Politics of Peacemaking*, sf. 212.

28. İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Birleşik Devletler'in her birinden iki başdelegenin yer aldığı bu konsey, Barış Konferansı'nın ilk iki ayı boyunca yapılan bütün icraatın merkeziydi.

29. Cemiyet Anayasası'nın tasarlanmasına ilişkin belgesel bir anlatım için bkz. D.H. Miller, *The Drafting of the Covenant*.

30. A.g.e., 2:24-37; doc. no. 5; G. Curry, "Woodrow Wilson, Jan Smuts and the Versailles Settlement," sf. 968-86. Gelfand, Smut'un prezentasyonundan bir yıl önce George L. Beer'in benzer çerçevede genel bir şemayı belirlemiş olduğunu söylemiştir. Gelfand, *Inquiry*, sf. 231-39.

SEVR ENTRİKALARI

31. Dışişleri, F.O. 608/107/384-1-6/1562, Suriye üzerine önerilen yeni İngiliz-Fransız anlaşmasının, Barış Konferansı'nda Dışişleri'nin yorumuyla birlikte, Fransızlarca hazırlanan taslağı, 2/5/19; Kabine Belgeleri, Cab. 29/7, W.C.P. 67, 2/5/19; Le Temps, editöryal, 1/14/19. Ayrıca, İngiltere ve Amerika'nın toprak ilhakına karşı oldukları bilinirken, Avrupa sorununun çözümü sırasında Fransa'nın yüksek çıkarlarını göz önüne alan Clemenceau, bu konuda ısrar ederek Wilson'ı soğutmak istememiştir.

32. Amerika'nın Yakındoğu'da manda edinmesine ilişkin Wilson'ın tutumundaki değişiklikle ilgili olarak bkz. 2. Bölüm.

33. Birleşik Devletler, Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919 (bundan sonra U.S. Doc., P.P.C. olarak kısaltılacaktır), 3:805-8, Onlar Konseyi, 1/30/19. Bu tartışmada, Birleşik Devletler'in böyle bir askeri işgalde nasıl bir rol oynayacağına ya da oynamayacağına dair Wilson'ın tavrı net değildir. Ertesi gün, Amerikan Komisyonu Murahhas vekilleri sorunu ele alarak, kararın, aralarından General Bliss'e bırakılmasına karar verdiler. Ama vereceği karar ne olursa olsun, başında 'Şayet bu karar makul bulunursa ve ayrıca Türk Hükümeti'nin rızası sağlanırsa, Amerikan birliklerinin sayısı vs. vs.' ibaresinin yer alması gerekli görülüyordu. Böylece, diye düşünüyorlardı, bu koşul gerektiğinde Birleşik Devletler için bir geri adım zemini sağlayacaktır. Aynı belge, 11:1, Murahhas vekiller, 1/31/19.

34. Kabine Belgeleri, Cab. 29/7, W.C.P. 63, Türk topraklarının ve Trans-Kafkasya'nın işgaline ilişkin rapor, 2/5/19: Cab. 21/129, Askeri temsilciler toplantısının tutanakları, 2/5/19, Ek A; Bliss Belgeleri, Kutu 65, Günce, 2/4/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 3:837-83, Onlar Konseyi, 2/1/19; sf. 955-56, 2/10/19; 5:4, Dörtler Konseyi, 3/20/19; Sonnino Belgeleri, Makara 46., no. 107, Sonnino'dan Londra, Paris ve İstanbul'daki elçilere.

BÖLÜM 2

Yakındoğu Delegasyonunun Talepleri

Paris, 1919 yılı Ocak ayında dünyanın dört tarafından, her biri kendi davasının peşinde delegelerle dolup taşıyordu. Delegeler, İtilaf ülkelerinin temsilcilerinin başına üşüşerek onları kendi taleplerinin haklılığına dair belge ve istatistik yağmuruna tutuyor, bu arada yakaladıkları herkese görüşlerini aktarıyorlardı. Isaiah Bowman, lobi tekniklerini başarıyla anlatmıştır:

> Ulusal delegasyonların yanlarında, çantalar dolusu istatistik ve şematik hileler vardı. İstatistiklerin işe yaramadığı yerde renkli haritalar giriyordu devreye. Bu harita hokkabazlığı başlıbaşına bir yazı konusu aslında. Adına harita dili denilen yeni bir araç icat edilmişti. Bütün haritalar, parlak cilalı afişler kadar gösterişliydi ve harita olması saygı görmesine yetiyordu. Bir görüşün savunulması için, üzerinde oynanmış bir harita yaşamsal öneme sahipti.

Yakındoğu da bu lobi gruplarına gereken katkıyı yapmıştı. Yunan, Ermeni, Suriyeli ve Siyonist delegasyonlar Paris'te harıl harıl çalışıyordu. Yakındoğu meselesi hakkında büyük güçler arasında başlayan uyuşmazlık, Barış Konferansı'nda ilk iki ay boyunca bu delegelerin dile getirdiği taleplerin bir sonucuydu.

Yunan Talepleri

Barış Konferansı'nın en talepkâr gruplarından biri, Başbakan Eleutherios Venizelos liderliğindeki Yunan delegasyonuydu. Yunanistan savaşın başlangıç aşamasında tarafsız kalmış, 1917 yılı Haziran ayında kral aleyhtarı bir ayaklanmanın sonucunda savaşa katılmıştı. Monarşiye karşı gerçekleştirilen bu başarılı saldırının başı Venizelos tarafından çekilirken, arkasında da hem askeri hem de diplomatik açıdan Fransa ve İngiltere bulunuyordu.[1] Venizelos'un Barış Konferansı'nda had safhada olumlu bir izlenim yarattığını söylemek abartılı olmaz. Taleplerine şiddetle karşı çıkanlar bile, Venizelos'a kişisel olarak büyük bir hayranlık besliyordu. Şuna hiç şüphe yoktu ki, Paris'te

bulunan Müttefik liderler, savaş sırasında Müttefikler yararına gösterdiği çabalardan ötürü Venizelos'a büyük bir şükran borcu içindeydi. Hatta, borçtan ziyade bir zorunluluktu söz konusu olan. Barış Konferansı'nı etkisi altına alan bu şaşırtıcı yaltaklanma belki de en iyi ifadesini Harold Nicolson'ın babasına yazdığı mektupta bulmuştur: "Venizelos'un buradaki itibarını sana anlatmam mümkün değil! O ve Lenin Avrupa'daki en büyük iki şahsiyet."

Yunanistan'ın Yakındoğu'nun geleceğinde alacağı rolle ilgili geniş çaplı talepler Venizelos tarafından savaşın bitiminden çok önce ifade edilmeye başlanmış ve yine Venizelos tarafından Barış Konferansı öncesi, Onlar Konseyi'yle yaptığı kişisel görüşmelerle gündeme getirilmişti.[2] Bu talepler şöyle özetlenebilirdi:

1. Üzerinde 120.000 Yunanlı ve 80.000 Arnavut yaşadığı için Kuzey Epir talep ediliyordu. "Yunanistan, bu karışık nüfus bölgesinin kendisine bırakılmasını talep eder. Çünkü, yüksek uygarlık seviyesine sahip bir çoğunluğun, düşük uygarlık seviyesine sahip bir azınlığa bağlı olması hakkaniyete aykırıdır." Venizelos bölgedeki Yunanlılar'ın, Arnavutça konuşmalarına rağmen, savaş sırasında Yunan ordusuna binlerce asker vererek Yunanistan'a bağlı olduklarını gösterdiklerini ileri sürmekteydi.

2. Venizelos, Yunanistan'ın Trakya üzerinde de hakkı olduğunu ifade ediyordu. Trakya'da, İstanbul da dahil olmak üzere çoğunluğu doğu Trakya üzerinde yaşayan 730.822 Yunanlı bulunuyordu. Venizelos, batı Trakya'daki Türk nüfusunun Yunan ve Bulgarlar'dan çok daha fazla olduğunu kabul ediyor; ama eğer bölgenin idaresinin Türkler'e bırakılması imkânsızsa, Türkler'in Bulgarlar'dan ziyade Yunan yönetimini tercih edeceklerini belirtiyordu. Bulgaristan'ın Merkezi Güçler safında savaştığına dikkat çeken Venizelos, "Bulgaristan, Prusya'nın Avrupa kıtasında oynamak istediği role Balkan yarımadasında talip oluyor," diyordu. Kendi ifadesine göre, Birinci Balkan Savaşı'nın ardından Trakya'yı Bulgaristan'a vermeye istekli olmasının tek nedeni, Hıristiyan devletlerin oluşturduğu bir Balkan konfederasyonu öngörmesi ve Bulgarlar'ın da bu projede işbirliğini istemesiydi. Bu bile yeterli olmamıştı Bulgaristan için. Bu hilekâr devletten artık daha fazla umutlu değildi. Öte yandan, Bulgaristan'a Kavala ya da Selanik'te uluslararası ticari haklar tanınmasını istiyordu. Halbuki, Bulgaristan'ın bir kıta devleti olarak Karadeniz'de sahip olduklarının dışında başka çıkış kapılarına gereksinimi bulunmuyordu.[3]

3. Küçük Asya'nın batısıyla ilgili olarak Venizelos, kıyı adalarını, Bursa'nın bir kısmını ve Denizli sancağı hariç Aydın vilayetinin tamamını istiyordu. Bu bölgenin merkezinde tüm nüfusunun Yunanlı olduğu belirtilen İzmir yer alıyordu. Venizelos, bu bölgelerde 1.188.359 Yunanlı ve 1.042.050 Müslüman yaşadığını söyledikten sonra; bazı istatistikler ve veriler yardımıyla, bölgenin etnik unsurlar dışında, iklimsel ve coğrafi olarak da Asya değil Ege, dolayısıyla Yunan

kültürü içinde kabul edilmesi gerektiğini belirtiyordu.

4. Venizelos, Yunanistan'ın Kıbrıs üzerinde de hakkı olduğunu dile getiriyordu. İngilizler 1915 yılında savaşa girmesi için adayı Kral Constantine'e teklif etmişlerdi. Yunanistan o aşamada savaşa girmemiş bile olsa, Venizelos adanın Büyük Britanya'dan geri alınmasının pek zor olmayacağına inanıyordu.

İstanbul ile yalıtılmış Yunan şehirleri Trabzon ve Adana'ya gelince, Venizelos bu bölgelerde Yunanistan'ın hakları saklı olmak kaydıyla toprak talebinde bulunmamıştı. İstanbul ve Boğazlar'ın uluslararası idaresine destek veren Venizelos'un isteği, Türkler'in bu üç şehrin denetiminden mahrum edilmesi ve diğer yalıtılmış şehirlerin Ermenistan sınırları içinde kalmasıydı. Bu yardımsever ve uyumlu tavır, büyük güçlerin liderlerinin desteğini ve sempatisini kazanmak için dikkatle planlanmıştı. Nasıl olsa hiç kimse Boğazlar'ın denetimini sadece Yunanistan'a bırakmayacaktı ve nasıl olsa herkes ayrı bir Ermenistan devleti kurulması konusunda hemfikirdi. Yani Venizelos bu durumda ödün vermiş olmuyordu. Hatta, bu taleplerden vazgeçilmesi, Venizelos'a göre, Yunanistan'ın Trakya'nın bütününe yönelik planlarını daha da sağlamlaştıracaktı.

Yunanistan'ın talepleri ciddi zorluklar getiriyordu. İstekler, Rodos ve On İki Adalar'ı İtalya'ya bırakan Londra Antlaşması'yla çelişki içindeydi. Ayrıca, Venizelos'un amaçları, Anadolu'nun İzmir dahil bir bölümünü İtalyanlar'a bırakan Saint Jean de Maurienne Anlaşması'yla da uyuşmuyordu. Yunanistan, istediği toprakların kendisine verilmesi durumunda Ege ve doğu Akdeniz'de hâkim güç durumuna gelecekti. Çok doğaldır ki, büyük güçlerin bu isteklere ilk tepkileri ya çok soğuk ya da düşmanca oldu.

Yunanlılar'ın istekleri karşısında tarafsız kalmak için en büyük çabayı Fransa gösteriyordu. Fransızlar'ın hedefleri hiçbir şekilde Yunan talepleriyle çatışma içinde değildi. Üstelik, İzmir'de kendisinin de gözü olan Fransa, İtalya'nın talebine karşı bir denge oluşmasından hoşnut sayılabilirdi. Bütün derdi Almanya karşısındaki isteklerinin gerçekleşmesi olan Fransa, doğrudan çıkarı olmayan bir konuda taraf olmayı gereksiz bulmuştu. Hatta böyle bir konuda taraf olması, kendi kıtasal hedefleri hususunda desteklerine çok gereksinim duyduğu Britanya ya da Birleşik Devletler'i karşısına almasına bile yol açabilirdi.

Birleşik Devletler delegasyonuna bakıldığında Nicolson; Day, Seymour ve Lybyer'le yaptığı görüşmeler sonucunda batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi konusunda tamamen isteksiz bulunuyordu. Doğu Trakya'nın kaderine dair bir belirsizlik hüküm sürerken, İzmir'in Yunan toprağı olması makul karşılanıyordu. Trakya göz önüne alınacak olursa, bu izlenim temel olarak doğruydu. Amerikan delegasyonunun istihbarat raporunda şöyle deniyordu:

> Yunanistan'ın kuzey sınırında değişiklik yapılması tavsiye edilmemektedir. Yunanistan'ın, Ege'nin bütün kuzey kıyısı boyunca uzanan topraklara yönelik talebi kabul edilemez, çünkü böylece Bulgaristan'ın Ege'ye doğrudan girişini engelleyeceklerdir.

Bunun yerine raporda, 1913 yılı itibariyle geçerli olan sınırların muhafaza edilmesi ve toprak genişlemesinin Midye-Enez hattına kadar Bulgaristan lehine olması öneriliyordu.

Bu arada, Amerikan delegasyonu içinde Yunanistan'ın Küçük Asya'ya yönelik istekleri hakkında bir görüş ayrılığı göze çarpıyordu. İtalya'dan Rodos'u ve On İki Adalar'ı Yunanistan'a bırakması istenirken, istihbarat bölümü Yunanistan'ın Küçük Asya'daki taleplerine karşı çıkıyordu.

> On İki Adalar'a sahip olunması Yunan halkını, Yunan gemilerini ve Yunan tüccarlarını yeni bir devletin çok yakınında bir yere yerleştirecektir. Anakaranın eşiğinde bulunmaları, pek çok sorun anlamına gelecektir. Yunanistan'ın bu durumda toprak talebi yönündeki baskılarını artırmasını beklemek gerekir. Bu aşamada, Türkiye de sınırlarının daha baştan kendisine büyük sorunlar çıkaracak şekilde belirlendiğini fark edecektir.[4]

Üstelik İzmir, Anadolu'nun en önemli ticari çıkış kapısı olması nedeniyle bütün Anadolu için gerekli bir bölgeydi. Bu durum, Seymour, Lybyer ve Day tarafından Nicolson'a çizilen tabloyla taban tabana zıttı.

İtalyanlar'ın Yunan talepleri karşısında rahatsızlık duyması anlaşılır bir durumdu. Çünkü aynı bölge kendilerine Müttefikler tarafından Küçük Asya olarak teklif edilmişti. İtalya meselesinde dananın kuyruğunun bir yerde kopacağını bilen Venizelos, 1918 yılı Aralık ayında Roma'da Sonnino'yla biraraya geldi. Önerisi, On İki Adalar ve kuzey Epir hakkında bir anlaşmaya varılmasıydı. Sonnino'ysa konunun Barış Konferansı sırasında gündeme geleceğinden emin olduğu için, pazarlığa yanaşmak niyetinde değildi. Ne var ki, Yunanistan'ın artan baskısı karşısında İtalyanlar zaman içinde tutumlarını değiştirmek zorunda kaldılar. İlk olarak, İtalya'nın Paris büyükelçisi Kont Lelio Bonin Longare, konuyu 5 Ocak'ta Paris'teki Yunan sefiri Athos Romanos ve 6 Ocak'ta Venizelos'la görüştü. "Görünüşe bakılırsa..." diyordu Bonin Longare, Roma'ya ilettiği raporunda, "Yunanlılar İzmir kendilerine bırakılmak kaydıyla İtalya'nın Küçük Asya'daki bütün taleplerini kabul etmeye hazır bulunuyor." Venizelos kendisine, Yunanistan'ın yasal taleplerini Antalya'dan Karadeniz'e geri çekmek istemediğini, çünkü bunun Fransız ve İngiliz politikasının oyuncağı olmak anlamına geleceğini söylemişti. Yunanistan'ın nihai hedefi herkesten bağımsız olmaktı ve bu konuda bir İtalyan-Yunan anlaşması çok işe yarayabilirdi. Venizelos aynı zamanda kendisine Yuna-

nistan'ın Akdeniz'de büyük güç olmak gibi bir arzusu bulunmadığını garanti etmişti. Görüşmelerin sonucunda Bonin Longare'nin vardığı nokta, İtalya'nın On İki Adalar ve İzmir konusunda vereceği ödünlerin arzulanan anlaşmayı sağlayacağı yolundaydı. Longare ayrıca, böyle bir anlaşmanın Yunanistan'ı Adriyatik konusundaki talepleriyle ilgili olarak Yugoslavlar'la bir cephe oluşturmaktan alıkoyacağını da ekliyordu.

Herkes Bonin Longare kadar iyimser değildi. İtalya'nın Yunanistan büyükelçisi Romano Anezzana böyle bir çözümü son derece olumsuz bulanlardandı. Anezzana, İzmir'in bir Yunan kenti olduğunu kabul etmesine rağmen Aydın vilayeti için bunun tam tersini düşünüyor ve ikisini ayırmanın neredeyse olanaksız olduğunu savunuyordu. Şayet Yunanistan'ın İzmir üzerindeki talebi Barış Konferansı'nda olumlu karşılanırsa, bunun sonucunda hemen civar bölgelere ilişkin çekişmeler başgösterecekti. O andan itibaren İtalya'nın da Küçük Asya'daki talepleri kaçınılmaz olacaktı. "Yunanistan'la bir anlaşmaya varılması hiçbir işe yaramaz," diyordu Anezzana.

Yine de sürdü görüşmeler. 19 Ocak günü Sonnino, Venizelos'a bir çağrı yaparak, kuzey Epir'in büyük bir bölümünün Arnavutluk'a bırakılması karşılığında, İtalya'nın On İki Adalar ve İzmir üzerindeki Yunan taleplerinin bir kısmına razı olabileceğini ifade etti. İtalyanlar'ın büyük bir gizlilik içinde tutulmasını istediği bu öneriyi, Venizelos hemen İngilizler'e aktardı. Konudan haberdar edilenlerden biri olan Nicolson, Yunanistan'ın bu iki bölgeyi de Barış Konferansı sırasında herhangi bir taviz vermeden alabileceğine inanıyordu. Bunun üzerine, Venizelos'un arkadaşlarından Gerald Talbot'a, Yunan liderinin herhangi bir anlaşmaya girmemesini, ama İtalyanlar'ın tavizini 'şükranla karşılayıp' Arnavutluk sorununu Onlar Konseyi'ne taşıma sözü vermesini tavsiye etti.

Daha sonraları Venizelos, İtalyanlar'ın ayrıntılarıyla üzerine eğilmek istedikleri tek konunun Epir'den alacakları toprak olduğunu fark etti. Sadece bu konuda ayrıntılandırılan bir anlaşmayı kabul etmeye yanaşmayan Venizelos, diyaloğu kopardı. İtalyanlar'ın bütün protestolarına ya da iyi niyet girişimlerine rağmen, konuşmalar bir daha başlamadı. İtalyanlar'ın Fiume üzerine taleplerinin Paris'te bu ülkeye yönelik husumeti artırdığını fark eden Venizelos, Barış Konferansı'nın İtalya'yla yapılacak doğrudan görüşmelerden daha verimli olacağı kararına varmıştı.

İtalya ve Yunanistan arasında karşılıklı bir anlaşmaya varma çabası da böylece sonuçsuz kalmış oluyordu. İngilizler'in görüşmelerden haberdar olduğunu bilmeyen İtalyanlar, hemen bu gizli konuşmalarda belirlenen taleplerine geri döndüler. Küçük Asya söz konusu olduğunda, bundan sonra İtalyanlar'ın politikası böyle olacaktı. Bunun yanı sıra, Yunanistan'ın her türlü talebine de her yerde vargüçle karşı çıkılacaktı.

İngilizler'in Yunanistan'ın taleplerine gösterdiği tepki umulmayacak ölçüde düşmanca oldu. Gerek Dışişleri gerekse Genelkurmay'ın bu konuda kayda değer çekinceleri olduğundan, kritik raporlar kaleme almışlardı. Her iki merci de İstanbul ve Boğazlar'da uluslararası bir bölgenin oluşturulmasını destekler ve doğu Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasını makul karşılarken, Yunanistan'ın batı Trakya'ya yönelik talebini tamamen tartışma dışı tutuyordu. Dışişleri'nin raporunda şu ifade yer almıştı:

> ... Batı Trakya'da az sayıda Yunanlı yaşadığı dikkate alınacak olursa, bu bölgeye yönelik talebe şiddetle direnmek gerekir. Öte yandan [Doğu Trakya'ya olan] koridorun tahsisi, Bulgaristan'ı Ege'den koparacaktır.

Sonuç olarak yapılan öneri, doğu Trakya'nın sadece denizden ulaşılabilen bir Yunan 'adası' olmasıydı.

Dahası, bu sınırlandırılmış talebin kabul edilmesinin ancak Yunanistan'ın Anadolu'daki isteklerinden vazgeçmesi koşuluna bağlı olması, her iki raporda dile getirilen ortak bir hususta. Savaş Bakanlığı, Anadolu'ya yönelik istekler için, 'etnolojik olarak savunulamaz' ifadesini kullanmıştı. Genelkurmay aynı zamanda, İtalyanlar'ın bölgeye yönelik isteklerinin daha da savunulamaz olduğuna dikkat çekiyor ve Küçük Asya'da Yunanlılar ve İtalyanlar arasında yaşanacak bir çekişmede Yunanistan'ın, 'sırtını İngiltere, Fransa ve Rusya'nın sempatisine yaslayacağı'nı belirtiyordu. Türkler her durumda bölgenin yönetimi ve gelişimi için uygun olmadıklarını göstermişlerdi. Genelkurmay sonuç olarak, 'uluslararası garanti altında bir tür özerklik ve Türk vilayetlerindeki Yunan azınlıkların medeni haklarının korunması'nı öneriyordu. Kıbrıs'ın stratejik öneminin vurgulandığı raporda, bir Yunan denetimi kabul edilebilir bulunmasına rağmen, İngiltere'nin aradan çekilmesiyle denetimin daha büyük bir güce geçmesi riskinin altı çiziliyordu. Tahminen, İtalya'nın Akdeniz'e yönelik niyetlerine üstü pek de örtük olmayan bir gönderme vardı burada.

Bu zıt raporlara rağmen, ocak ayının sonunda İngiliz barış delegasyonu Yunanistan'ın Küçük Asya'daki taleplerini desteklemeye karar verdi. Dışişleri üçüncü sekreteri ve İngiliz delegasyonu üyesi Nicolson, Venizelos'un taleplerini incelemekle görevlendirildi. 27 Ocak günü, günlüğüne şunları yazıyordu: "Kuzey Epir meselesi Karitza hariç tamam. Trakya'nın doğusu ve batısı tamam. Aydın vilayeti ve Menderes vadisinin tamamı olmamak kaydıyla Küçük Asya tamam."[5] Dışişleri ve Genelkurmay raporlarındaki tutumdan tamamen farklı bir yaklaşımdı bu.

İngiliz delegasyonu, Türkiye'nin İstanbul'un dışında tutulmasını desteklemeye karar verişinin ertesi günü olan 31 Ocak'ta, Nicolson'ın Yunanistan'ın Küçük Asya'daki isteğiyle ilgili önerisini, Dışişleri Ba-

kan Yardımcısı Sir Eyre Crowe'un tavsiyesi üzerine benimsemeye karar verdi. Askeri kanadın ve Crowe'un üstü durumundaki Dışişleri Bakanlığı Daimi Sekreteri Lord Hardinge'in yoğun muhalefetine rağmen verilen bir karardı bu. Lord Hardinge, bölgenin Türkler'e bırakılmasını arzu ediyordu.[6] Nicolson son kararda Crowe'un etkisi olduğunu söylese de, perde arkasından birinin, belki de Lloyd George'un müdahalesi olduğu sezilebiliyordu. Crowe'un bizzat üstünün bile İzmir'in Yunanistan'a verilmesine karşı çıktığı bilinirken ve özellikle Savaş Bakanlığı'yla Dışişleri'nin raporları ortadayken, politikada bu denli seri ve kökten bir değişiklik için kesinlikle üst makamlardan bir destek söz konusu olmalıydı. Tescilli bir Yunan âşığı olan Lloyd George, Yunanistan'ın isteklerini kişisel olarak yürekten desteklediğini anılarında en başından beri dile getirmekteydi.[7] Şöyle ya da böyle, o andan itibaren İngiltere artık Venizelos'un taleplerinin Barış Konferansı'ndaki baş savunucusu haline gelecekti.[8]

İngilizler'in tutumundaki bu değişikliğin bir nedeni, belki de, Yunan delegasyonunun, Venizelos hükümetinin geleceğinin Yunan halkına vaat edilen bölgelerin edinilmesindeki başarıya bağlı olduğunu açık bir şekilde ifade etmesiydi. Venizelos uzunca bir süredir Müttefikler'in, özellikle de İngiltere'nin dostu olarak kabul edildiğinden, iktidardan düşmesinin İngilizler'in bölgedeki çıkarlarına ters düştüğü aşikârdı.[9]

Bu arada daha da önemlisi, İngilizler'in geleneksel Yakındoğu politikasını belirleyen prensipler açısından bakıldığında, Yunanistan'ın desteklenmesi akıllıca bir tutumdu. Bu politikanın asıl hedefi hep iki aşamalı olmuştu: Yakındoğu'da başka bir büyük gücün hâkimiyetini engellemek ve doğrudan ziyade dolaylı denetim sayesinde Büyük Britanya'nın bölgedeki yükselişini sağlamak. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü desteklemek suretiyle 19. yüzyılın uzunca bir bölümünde bu politikasını başarıyla sürdürmüştü. Ama artık Osmanlı İmparatorluğu sona ermiş ve Türk devleti de gücünü yitirmişken, yeni bir devletle dostluğu pekiştirmenin ve gelişimini desteklemenin tam sırasıydı. Bu yeni devlet, hem doğu Akdeniz'deki Fransız ticaretinin ikiye bölünmesini sağlar, hem de İtalyanlar'ın Akdeniz'e yönelik niyetleri hususunda karadan ve denizden denge unsuru olurdu. Hatta İngiltere'nin Yakındoğu'daki hâkimiyeti, Türk İmparatorluğu zamanındakinden bile daha sağlam bir hal alırdı. Ama bu elbette, Yunanistan'la kurulacak dostluk için yeni teknikler ve Arap devletlerinin kılavuzluğu sayesinde olacaktı.

Venizelos'un Onlar Konseyi'nde görünmesinin akabinde, 4 Şubat günü, Lloyd George Yunanistan'ın taleplerini incelemek ve değerlendirmek üzere bir uzmanlar kurulu oluşturulmasını teklif etti.[10] İtalya ve Birleşik Devletler'in taleplerin çoğuna itiraz ettiğini gören Lloyd George, büyük bir olasılıkla, doğrudan Onlar Konseyi'ne sunulmaktansa alt kademelerde enine boyuna tartışılmasının planının başarı

şansını artıracağına inanmıştı. Teklif memnuniyetle kabul edildi ve Yunan talepleriyle ilgili tartışmalar kurul raporunun hazırlanacağı tarihe kadar ertelendi.

Ermeni Talepleri

Büyük güçler başka hiçbir yerle ilgili olarak Ermenistan konusundakinden daha sıkı taahhütlere girmemiş oldukları halde, Ermenistan kadar doğrudan karışmak istemedikleri başka bir yer de yoktu. Barış Konferansı öncesinde hepsi, özerk bir Ermeni devletinin kurulmasını desteklediklerini resmen açıklamış, hatta İngiliz ve Amerikalılar bölgeye özel bazı öneriler bile yapmıştı.[11] Öte yandan, Ermeniler'in hiçbir yerde belirli bir çoğunluk oluşturmaması, sorunu daha da içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu. Büyücek bir devlet kurulacak olsa, Ermeniler bütün nüfusun ancak % 30-35'ini meydana getirebilirlerdi. Ayrıca, Türkler ve Ermeniler arasındaki nefret, derin temellere dayanıyor ve Türk toprağında ayrı bir Ermenistan kurulmasına yönelik her türlü öneriye Ermeni olmayan unsurlar tarafından şiddetle karşı çıkılıyordu.

Dolayısıyla, mütarekenin ardından çoğunluğu Ermeniler'den oluşan Fransız müfrezesinin Mersin'e çıkışına, Türkler'in tepkisi oldukça seri oldu. *Times*'ın 4 Ocak tarihli İstanbul sayısında şunlar yazılıydı: "Türkler kendi aralarında yaptıkları konuşmalarda, niyetlerinin Ermeniler'e bir son darbe vurup, bu talihsiz ırkın ortadan kaldırılmasına yönelik politikalarını sonuca vardırmak olduğunu açıkça ifade etmektedir." Ocak boyunca diğer sayılarda da, Anadolu içlerinde gittikçe artan bir karşı tavıra işaret ediliyordu. Birleşik Devletler'in İstanbul vekili Lewis Heck, çok gaddarca davranışlarda bulunmuş olan kimi subayların görevlerinden alınmadığını bildiriyordu. 'Yenilginin farkında olmayan Müslüman halk, Müttefikler tarafından bir güç gösterisi de olmayınca iyice saldırganlaşmış'tı. Türk subayların karaborsacılıkla uğraştığı belirtiliyordu raporda. Daha önce yaşadıkları yerlere dönen Ermeniler, Türkler'in hem askeri, hem de yerel muhalefetiyle karşılaşıyordu. Daha önce onlara ait olan topraklar artık böyle kabul edilmiyordu. Gidecek hiçbir yerleri kalmayan Ermeniler de bu durumda, Amerika tarafından sağlanan yardıma bağımlı olarak şehirlerde toplanıyordu.

Türk silahlı kuvvetleri bölgeyi boşaltarak silahsızlanmayı kabul etmiyordu. Toprağı hem Ermeniler'e hem de Gürcüler'e vaat ederek, bu iki halk arasında sürtüşmeye neden olmuşlardı. Türk işgaline bir son verilmesi ve bölgede huzursuz da olsa bir barışın sağlanması ancak İngiliz birliklerinin sevkiyle mümkün olabilmişti.

Bölgede huzursuzluğun had safhaya varması ve ortada en küçük bir Müttefik denetiminin bile hissedilmemesi üzerine, Heck, 4 Ocak günü Paris'e bir uyarı notası göndermek zorunda hissetti kendini.

> Eğer bağımsız bir Ermenistan kurulacaksa; ya Küçük Asya'da sıkı bir Müttefik Askeri Denetimi sağlanana kadar ya da geçmiş katliamların sorumluları gözaltına alınarak Türkler'e bundan böyle katliam yapmanın bedelinin ağır olacağı hissettirilinceye kadar, resmi bir duyurudan uzak durulmalıdır.

Başlangıçta Barış Konferansı'nda iki Ermeni delegasyonu yer alıyordu. Müttefikler'ce resmen tanınan, başında Boghos Nubar Paşa'nın bulunduğu Ermeni Ulusal Delegasyonu'ydu. Bu delegasyon, Türk Ermenileri'yle dünyanın çeşitli ülkelerindeki Ermeni sömürgelerini temsil ediyordu. Avetis Aharonyan liderliğindeki diğer delegasyonsa, 1918 Mayısı'nda Rus İmparatorluğu'nun çökmesinin ardından ilan edilen Ermenistan Cumhuriyeti'ni temsilen bulunuyordu. Birbirine asla tahammül edemeyen bu iki liderin, içeriden çatlak sesler gelmesine rağmen tek bir grup halinde işbirliğine yönelmesi, ancak Ermeni kilisesinin bu yöndeki bir müdahalesiyle mümkün oldu.

Bu iki ana delegasyona ek olarak, çeşitli uluslardan kırk kadar bağımsız Ermeni delegasyonu da çaba gösteriyordu Barış Konferansı'nda. Sonuç, yoğun bir lobi faaliyetiydi.

> Yüzlerce gazeteci, yazar, şarkıcı, profesör, senatör ve eski bakanın Ermeni davası lehinde uzun konuşmalar yaptığı konferanslar düzenliyorlardı. Wilson, Lloyd George ve Clemenceau'nun peşinden bir dakika bile ayrılmayan Ermeni delegeler, devamlı olarak Ermenistan'a borçlu olunduğunu hatırlatıyordu. Arsızlıkları herkesi kızdıracak bir noktaya varmış ve dostları etraflarından kaybolmaya başlamıştı... Loris-Melikov... Paris'te konferansın başladığı sıralarda Ermenistan'a herkesin yürekten bir sempatiyle baktığını yazmaktadır [ama]... bir türlü bitmek bilmeyen talepleri ve bunları ifade ediş tarzları en sonunda insanları kendilerinden nefret ettirmişti... Bu gidişle, kazanmaları gereken kişileri kendilerine düşman edeceklerdi.

Onlar Konseyi'ne sunulduğu kadarıyla Ermeniler'in talebi Akdeniz, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında uzanan dev bir Ermeni devleti kurulmasıydı. Ermenistan Cumhuriyeti'yle Tigris'in güneyinde ve Ordu-Sivas hattının batısında kalan topraklar hariç Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas ve Erzurum bu devletin sınırları içinde bulunacaktı. İskenderun dahil bütün Kilikya da talep edilen topraklar arasındaydı.

Ermeni nüfusunun bu bölgelerde çoğunluğu oluşturmadığı kabul edilmesine rağmen, delegasyon kabahati tamamen savaş öncesi ve sırasında Türkler'in sergilediği gaddarlıkta buluyordu. Ermenistan, 'bu savaşta diğer ülkelere oranla çok daha ağır bir insan kaybına uğramıştı'; tahmini kayıp, dünya savaş kayıpları 'ulus'unun toplam nüfusu olan 4.500.000 kişinin 1.000.000'dan fazlasını oluşturuyordu.[12] Bu-

nun yanı sıra, Rusya ve Amerika'da yaşayan Ermeniler devlet kurulur kurulmaz geri dönecek ve birkaç yıl içinde Ermeni nüfusu çoğunluk durumuna geçecekti.

Ermeniler'in çalışkanlığına ve ekonomik kıymetine dair istatistikler de ortalıkta dolaşıyordu. Söylenenlere göre, Ermeniler savaş öncesinde nüfusun % 10'unu oluşturmalarına rağmen, Osmanlı'nın toplam ticaretinin % 35'inden fazlasını ellerinde bulunduruyorlardı. Üstelik hepsi bu kadar da değildi; 1914 yılı itibariyle imparatorluk sınırları içinde yaşayan 2.000.000 Ermeni'nin %85'i çiftçi ve küçük esnaf olarak faaliyet gösteriyordu. O halde, diyordu delegasyon, Ermeniler'in sadece herkes için her şey demek olduğunu söylemek yetmez, bunun hep böyle olageldiğini de eklemek gerekir.

Kilikya'ya yönelik talep, bölgenin Ermeni platosunda yer aldığı yolunda bir coğrafi teze dayandırılıyordu. Bunun yanı sıra, dinsel ve kültürel bakımdan Batılı olduklarını öne süren Ermeniler, Akdeniz'e bir çıkış kapılarının olması gerektiğini belirtiyordu. Sözü geçen toprakların Türkiye'den alınacağına kanaat getirmiş olan Ermeniler, Müttefikler için sadece 300-400 Suriyeli savaşmışken, Filistin'de 5000 civarında Ermeni'nin Müttefikler'le birlikte savaşa girdiğini ekliyordu.[13]

Büyük güçler, Ermeni sorunuyla ilgili belirli bir taahhütte bulunmak konusunda son derece isteksizdi. Bir Ermeni devletinin kurulması konusunda genel anlamda hemfikir olunmasına rağmen İngiliz, Fransız ya da İtalyanlar'ın hiçbiri bu devletin gerçekten kurulmasında ve desteklenmesinde doğrudan yer almak arzusunda değildi. Bu durumda, sınırları ne olursa olsun, kurulacak bir Ermeni devletinin siyasi nezaret ile askeri ve ekonomik yardıma gereksinim duyacağı aşikârdı. Böyle bir devleti açık açık desteklemek, sadece Türkler'i değil, Yakındoğu'nun bütün Müslüman nüfusunu dışlamak anlamına gelecekti. Kısacası, şu anki haliyle bir Ermeni mandasının astarı yüzünden pahalıya geliyordu. Dahası, Ermeni mandasının İngiltere, Fransa ya da İtalya tarafından kabul edilmesi, Osmanlı İmparatorluğu konusunda üzerinde anlaşmaya varılmış taksim planının sekteye uğraması demek olacaktı.[14]

Bu durumda en kolay çözüm, Amerika'nın başta Rusya'ya vaat edilen bu bölgeyi ele alması olarak ortaya çıkıyordu. Müttefikler hemen, Ermeni mandasının sorumluluğunu üstlenecek bir Amerikan taahhüdünün peşine düştü. Önceki aralık ayında Lloyd George tarafından önerilen, Birleşik Devletler'in İstanbul mandasını üzerine alması fikrini Wilson'ın reddedişinin ardından, bu çok da zayıf bir umut değildi. Milletler Cemiyeti'nin nezareti altında bir manda sistemini kabul eden Wilson, böyle bir planda Amerika'nın yer alması fikrine ısınmaya başlamıştı. 30 Ocak günü Onlar Konseyi'nde yaptığı konuşmada, Amerikan kamuoyunun bir mandanın kabulü konusunda 'en küçük bir eğilimi bile bulunmadığını' söylemesine rağmen, 'Amerikan halkını pek çok şey için ikna etmeyi başarmış biri olarak,

bu külfeti de kabullenmelerini sağlayabilirdi.' Aynı gün Wilson konuya bir kez daha değindi. Bu sefer, Amerikan halkına mandayı kabul ettirmesinin kendi hesabına epey zaman alacağını söylemesine rağmen, "Birleşik Devletler'in görev ve sorumluluktan kaçınacağını düşünmüyorum,"[15] diyordu.

Amerikan delegelerinin çoğu Amerika'nın manda edinmek, özellikle bir Ermeni mandası edinmek hususunda istekli olduğunu açıkca ifade ediyordu. Amerikalılar'ın Ermeniler'e duyduğu misyonerce ve insani ilgi yeni bir şey olmadığından, şayet bir manda sistemi yurtiçinde destek görecekse, bunun için en uygun seçenek, sonunda bağımsızlığına kavuşacak bir Ermeni devletinin desteklenmesiydi. Barış Konferansı'nı izleyen hemen bütün Amerikalılar'ın kanısı, manda sisteminin işlerlik kazanması sürecinde Amerika'nın ister istemez yer alacağı yolundaydı.

Dolayısıyla, 7 Mart günü Başkan Wilson'ın en güvendiği danışmanlarından Albay Edward M. House, Amerika'nın Ermeni ve İstanbul mandalarını kabullenmesi konusunda Lloyd George ve Clemenceau tarafından yöneltilen bazı özel sorulara olumlu cevap vermekte hiçbir çekince göstermedi. "Öneri gelirse, Birleşik Devletler'in istekli davranacağına inanıyorum." House, bu konuşmaları Wilson'a bildirmeyi de ihmal etmiyordu.

Böyle bir ifadenin bağlayıcılığı olmamasına rağmen; Wilson'ın daha sonra House'un Ermenistan'la ilgili ifadesini tekzip edecek hiçbir şey yapmaması, İngiliz ve Fransızlar tarafından çok olumlu bir işaret olarak algılandı. Her ikisi de bunu, niyetlerini gerçekleştirmek ve aynı zamanda sorumluluğu bir başkasına bırakmak için altın bir fırsat olarak değerlendiriyordu. O andan itibaren Ermeni mandası sorununu çözülmüş olarak kabul ettiklerinin bir kanıtı da, bir alternatifin görüşülmesine ancak yaklaşık bir yıl sonra, Birleşik Devletler'in mandayı reddedeceği kesin olarak ortaya çıkınca başlanmasıdır.

Arap Talepleri: Suriye

Arap toprakları, diğer güçleri değilse de, Fransa ve Büyük Britanya'yı fazlasıyla ilgilendiriyordu. Birleşik Devletler'in ilgisi, yerli halk için tanımı belirsiz bir kendi kaderini tayin hakkıyla sınırlıyken; İtalyanlar, Fransız-İngiliz taleplerini kendilerinin Anadolu ve Arnavutluk'taki istekleri için rehber olarak kullanıyordu.

Fransa ve İngiltere, Arap topraklarının dağılımı konusunda keskin fikir ayrılıkları içindeydi. Fransızlar Sykes-Picot Anlaşması'na göre Şam, Humus, Hama ve Halep dahil olmak üzere Suriye'nin denetiminin kendi hakları olduğuna inanıyordu. Bu, ya doğrudan toprak ilhakıyla ya da dolaylı yoldan Cemiyet mandası kisvesi altında siyasi ve ekonomik nüfuzla olacaktı. Öte yandan İngilizler, bu anlaşmanın artık kabul edilebilir bir tarafı kalmadığını düşünüyorlardı. 1916 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya, Fransa ve İngiltere

arasında bölüşülmesi İngilizlerce kabul gören bir politikayken, anlaşma hem mantıklı, hem de gerekli gibiydi. 1919 yılına gelindiğindeyse, Rusya'nın çöküşü, ayrıca İngiltere'nin savaş zamanı askeri baskınlığı ve savaş sonrası Yakındoğu işgali meseleye yeni bir ufuk getiriyordu. Şu anki elverişli konumlarını Araplar'la dostluk çerçevesinde sağlamlaştırmak peşinde olan İngilizler, bazı talepleri garantiye alınana kadar Suriye'yi boşaltmak istemiyorlardı. Bu taleplerin bir kısmı Filistin'e, bir kısmı da Şam, Humus, Hama ve Halep'in denetimi hususunda Araplar'a yönelikti. Yakındoğu'da herhangi bir Fransız nüfuzuna İngiltere öylesine karşı çıkıyordu ki, İngiliz barış delegasyonunun kimi üyeleri açık açık Suriye'nin kıyı bölgelerinde Birleşik Devletler idaresini savunuyordu. Savaş öncesinde Yakındoğu'da bir Fransız-İngiliz sürtüşmesini engellemek için kâğıda dökülen Sykes–Picot Anlaşması, bu kez iki güç arasında sürtüşme çıkmasına yarayacak gibi görünüyordu.

Lloyd George, Arap dostluğu politikasına paralel olarak Onlar Konseyi'ne Hicaz delegasyonunun kabul edilmesini teklif etmiş ve Fransızlar'ın itirazlarına rağmen, Hicaz Krallığı'nın konferansta bir yerine iki sandalyeyle temsil edilmesini sağlamıştı. Bu arada, Arap lider Emir Faysal'ın haklı ya da haksız bütün iddialarını destekleyen İngilizler, kendisini Paris'e kadar bir İngiliz savaş gemisinde taşımakla kalmamış, Hicaz delegasyonunun Konferans sırasındaki bütün masraflarını da ödemişlerdi.

Faysal, Paris'te umduğu kadar sıcak bir atmosferde karşılanmadı. Fransızlar husumetlerini gizlemek için pek az çaba gösteriyorlardı. Faysal için daha da üzücü olan, Onlar Konseyi'ne çıkmadan önce Başkan Wilson'la yaptığı özel görüşmede karşılaştığı tutuk ve renk vermeyen tavırdı.[16] Wilson'ın Yakındoğu'yla ilgili olarak Müttefikler arasındaki gizli taahhütleri asla onaylamadığı ve aynı şekilde otoriter, pederşahi yöneticileri sevmediğini açıkça ifade ettiği dikkate alınırsa, bu tavır şaşırtıcı değildi. Kendi kaderini tayin hakkını desteklemesine rağmen, Wilson'ın Faysal'ı halk iradesinin temsilcisi olarak kabul ettiği söylenemezdi. Hüseyin ailesinin talepleri, aslına bakılırsa Amerika'nın gözünde fazla hararetli bulunuyordu. Faysal'ın adının bile geçmediği Birleşik Devletler istihbarat raporunda, açıkça, Hüseyin ailesinin sadece bu ailenin denetiminde kalmak isteyenleri yönetmesine izin verilmesi gerektiği belirtiliyordu. Raporda, Suriye ve Mezopotamya'nın ayrı ayrı birer manda altında bulunması, Arabistan'ınsa bağımsız olması savunuluyordu.

Faysal'ın isteklerini dile getirmesi böyle yarı düşman, yarı şüpheci bir atmosferde gerçekleşti. Değişik giysileriyle dolaşan gözalıcı Araplar, Paris'te Venizelos için duyulan sempatiye ulaşamasa da olumlu bir izlenim yaratmıştı. Kendisini Arap birliğinin sözcüsü olarak tanıtan Faysal, İskenderun hattının güneyinde kalan bütün topraklar için bağımsızlık talep ediyordu. Talebine gerekçe olarak, 'toplumsal

ve ekonomik' bir birim oluşturan doğal sınırları gösteriyordu. Üstelik, bu topraklarda yaşayanlar aynı dili konuşuyor, aynı dine inanıyor ve % 99'dan fazlası Sâmi kökten geliyordu. Müttefik davası uğruna yiğitçe çarpışan Araplar 20.000 civarında insan yitirmişti. Kısacası, "Savaşın bitiminde bu insanlara Müttefikler tarafından bağımsızlık vaat edilmiştir. Müttefikler savaşı kazanmış olduğuna göre, Arapça konuşan halklar da artık bağımsızlığı hak ettiklerine inanmaktadır."

Kişisel olarak tek manda altında bir Arap birliğinden yana olduğunu vurgulayan Faysal, öte yandan şu anki geçici toplumsal ve ekonomik farklılıklar nedeniyle bunun mümkün olmadığını da kabul ediyordu. Lübnan'ı bağımsız görmek istemesine rağmen, bir kısım Lübnanlı'nın Fransız korumacılığı istediğinin farkındaydı ve bu konuda sadece, Lübnan'ın bir yabancı devlete gelecekteki bir Arap konfederasyonuna kabulünü olanaksız kılacak derecede bağlanmamasını diliyordu. Arap lider, Suriyeliler'in de bir Arap konfederasyonuna üye olmayı kendilerine pek yakın bulmadıklarını; daha ziyade, dış denetimden uzak bağımsız bir statü edinmeye çalıştıklarını biliyordu. Suriye'nin arzusu, dışarıdan gelecek teknik yardımı parayla satın almak ve hangi ülkeden yardım alınacağı konusunda özgür olmaktı. Faysal'ın önerisi, halkın tam olarak ne istediğinin anlaşılması için, Suriye'ye bir uluslararası soruşturma heyeti gönderilmesiydi. Mezopotomya için en iyi çözüm bir tür siyasi kılavuzluk altında ayrı bir devlet gibi görünürken, Hicaz, kabilelerin örgütlenmesiyle kurulan bağımsız bir devlet olmalıydı. Filistin'se tüm dünyanın çıkarlarının çatışmasıyla özel bir gerginliğe sahne olduğundan, Faysal bu bölgede bir Avrupalı gücün vekâletini kabul ediyordu.

Faysal özetle, Araplar'ın Batı'yla ekonomik bağlar kurmaya istekli ama sömürüye ve siyasi maşa haline dönüştürülmeye karşı olduğuna işaret ediyordu. Arap birliğiyse daima nihai hedefti.

> Kişisel fikrime göre, şayet bağımsızlığımız ve bölgedeki haklarımız tanınırsa; ırk, dil ve çıkarlarımız bizi doğaldır ki kısa sürede tek halk olmaya sevk edecektir. Ama bunun için büyük güçlerin bize demiryolları, iletişim ve eğitim sistemlerinde olanaklarını açmaları gerekmektedir. Bunu başarmak için de, bireysel çıkar hesapları ve eski kıskançlıklar bir kenara bırakılmalıdır. Kısacası, sizden bütün uygarlığınızla üzerimize gelmenizi değil, deneyimlerinizden bizim için yararlı olanları edinmemize yardımcı olmanızı istiyoruz. Bunun karşılığında size şükranlarımızın dışında sunabileceğimiz fazla bir şey yok.

Faysal'ın Onlar Konseyi'nde yaptığı konuşmalar sırasında Fransız Dışişleri Bakanı Pichon, işi küçük bir Fransız topçu birliğinin Arap kuvvetleriyle birlikte savaştığını söylemeye kadar vardırdı. Gerçi Pichon, Fransızlar'ın bölgedeki her türlü askeri etkinliğinin altını çizme-

ye çalışıyordu ama, bu arada kendi davasına da zarar veriyordu. Çünkü bu ifadeler aynı zamanda, İngiliz ve Araplar'ın çabalarıyla karşılaştırıldığında Fransız katkısının ne kadar küçük olduğunu da ortaya çıkarıyordu.

Paris'te Suriye meselesiyle ilgilenen tek grup Hicaz delegasyonu değildi. 13 Şubat günü Konsey'de bir konuşma yapan Beyrut'un Suriye Protestan Koleji başkanı Dr. Howard Bliss, bölgedeki sansürün ifade özgürlüğünü engellediği gerekçesiyle, Faysal'ın soruşturma heyeti gönderilmesi talebini desteklediğini belirtti. Suriye'nin denetimini elinde bulunduran İngilizler bu iddiadan rahatsızlık duyunca, Lloyd George ve Lord Milner'ın konuşmalarında 'ulusal onur' gibi ifadeler hararetle kullanılmaya başlandı. Mesele biraz daha kurcalanınca, asıl sansürün doğrudan General Allenby komutasında olan Fransız askeri yetkililer tarafından uygulandığı ortaya çıktı. O halde, diyordu Dr. Bliss, her şey Allenby'nin onayıyla olmaktadır. Bu küçük tartışma ne İngilizler'i ne de Fransızlar'ı memnun ettiği gibi, Suriye'deki İngiliz sansürü üzerine bir tez oluşturulmasına da olanak sağladı. Dr. Bliss'in yürekten arzuladığı komisyonun gönderilmesine en büyük engel bu tez olacaktı.[17]

Dr. Bliss'in ardından Merkezi Suriye Komitesi başkanı Chekri Ganem'in konuşması, Faysal'ın söylediklerine doğrudan bir karşı çıkış havasındaydı. Bu komite, Suriye'deki başlıca din grupları (Müslümanlar, Rum Ortodoksları, Yahudiler, Melkitler ve Maruniler) ile dünya üzerinde yaşayan bir milyondan fazla Suriyeli'yi temsil ettiğini söyleyen kişilerden oluşuyordu. Dil ve din benzerliklerine rağmen Suriyeliler'in aslında Arap olmadığını savunan delegeler, Arap fatihlerin çok zaman önce yüksek Suriye medeniyeti bünyesine alındığını öne sürüyordu. Ganem, herhangi bir Suriye devletinin kaçınılmaz olarak Arapça konuşan ülkelerden tamamen ayrı olacağını belirtiyordu. Araplar'ın tam tersine Suriyeliler, kendilerini idare etmeye tamamen hazır olmadıklarını biliyor, yığınların cehaletini ve fakirliğini ortadan kaldırmak için dış yardımın gerekeceğini anlayabiliyordu. Bu noktada, hangi ülkeden yardım alınacağı sorusunu halka sormak, savaş sonrası yaşanan dini, duygusal ve siyasi kaos içinde tehlikeli olabilirdi. Yine de, seçilecek ülke savaştan önce oy birliğiyle (ya da neredeyse oy birliğiyle) belirlenen ülke olmalıydı. Yani Fransa.

Suriye ve Fransa arasındaki geleneksel bağlardan bahseden Ganem, iki halk arasındaki coğrafi ve kültürel yakınlıklara da dikkat çekti. Örnek vermek gerekirse, Fransızca Suriyeliler'in 'ikinci ana diliydi'. Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi dışında, Suriye'de tamamen Fransız eğitim sistemi uygulanıyordu. Yirmi ilâ yirmi beş milyon arası Müslüman barındıran Fransa; Yakındoğu'da Hıristiyanlığın geleneksel koruyucusu olarak her iki grup arasında iyi bir arabulucu olabilirdi. Ganem son olarak, Fransa'nın emperyalist bir yanı olmadığını ve dolayısıyla Suriye'deki rolünün tamamen 'kılavuz ya da hakem-

lik'le sınırlı kalacağını sözlerine ekledi. Sonuçta komite bu açıklamayı, Fransa'nın ortada tahrik bulunmadığı sürece Suriye'ye gelmeyeceğine inanıldığı için yapıyordu.

Rapor son derece dikkat çekiciydi. Çünkü otuz beş yıldır Suriye'den uzakta yaşayan ve artık bir Fransız vatandaşı kabul edilen Ganem, olduğu gibi resmi Fransız görüşünü aktarmıştı. Konuşması, Fransa'nın Suriye karşısındaki tutumu ve taleplerinin mükemmel bir özeti gibiydi. Dahası, bu yaklaşımın bir Suriyeli tarafından dile getirilmesi Fransızlar için başka bir iddianın da temelini hazırlamış oluyordu. Bu, Suriye'de İngiliz yanlısı görünen her şeyin bölgenin İngiliz işgali altında olmasından kaynaklandığı iddiasıydı. Fransa'nın Suriye'deki İngiliz işgali ve sansürüyle ilgili tavrı son ifadesini, Fransızlar'ın soruşturma heyetinde yer almayı kabul etmemesiyle bulacaktı.

Bununla birlikte konuşması sırasında Ganem, Yakındoğu'yu Fransa için cazip hale getiren başlıca unsurlardan birini saymayı ihmal etmişti. Bu, Fransa'nın yüzyıllardır düşlerini süsleyen denizaşırı bir güce sahip olma arzusuydu. 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'yla ticari ilişkiler başlatan ilk Batılı devletti Fransa. Zaman içinde ticari çıkarları da düzenli olarak artmıştı. I. Dünya Savaşı'nın başladığı sıralarda Fransa'nın siyasi ve kültürel etkisi sadece Suriye'yle sınırlı değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nda yer alan yatırımları da diğer güçlere oranla çok daha fazlaydı. Meşhur Osmanlı Düyunu bonolarının bile büyük bir bölümü Fransızlar'ın elindeydi. 18. yüzyılda İngilizler'in karşısında bir imparatorluk yitiren Fransızlar, 19. yüzyıl sonundaki emperyalizm dalgası sırasında doğrudan ya da dolaylı nüfuz alanları altına giren Afrika ve Yakındoğu topraklarını yitirmek niyetinde değildi. Gerçi 1919 yılında hükümetin asıl ilgi alanı Avrupa'nın istikrarı ve kıtasal güvenlik olmuşsa da, buradan, Akdeniz ve Afrika imparatorluğuna duyulan geleneksel özlemin siyasi ve popüler cazibesini yitirdiği anlamı çıkarılmamalıdır.[18]

Onlar Konseyi'nde bu bölgeden yükselen taleplerle ilgili son sözü, Lübnan Yüksek İdare Konseyi Başkanı Davut Bey Mammon aldı. Mammon, Fransa'nın rehberliği altında bağımsız bir Lübnan devletinden yana olduğunu belirtirken, şayet Suriye de Fransız nezaretinde olacaksa bu ülkeyle gevşek bir federe birliği değerlendirmeye açık olduğunu dile getirdi. Bu istek daha sonra, bir Dürzi ve bir Müslüman delege tarafından da tekrarlandı.

Delegelerin bu çelişkili talepleri bir soruşturmanın gerekliliğine işaret etmeye başlayınca, 18 Şubat günü Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı Robert Lansing, Suriye'ye bir Müttefik heyetinin gönderilmesi için resmen öneride bulundu. Onlar Konseyi'yse, daha fazla tartışmaya meydan vermeden, sorunun ele alınmasını ileri bir tarihe erteledi. Bu tutumun nedenleri net olarak bilinmiyordu ama, belki bir ipucu, sekiz gün sonra Amerikan Komisyonu Murahhas vekilleriyle Dr. Bliss arasında geçen bir konuşmada yakalanabilirdi. Lansing o

günlerde Bliss'e, 'Clemenceau'nun emirleri nedeniyle Pichon tarafından reddedilse' bile, eğer İngiltere destek verecek olursa heyet gönderilmesi için bir denemede daha bulunacağını söylemişti. "Bu arada..." diyordu Lansing, "kısa dönemde bir karar çıkmasını beklememek gerekir."[19]

Böylece, şubat ayının sonlarına gelinirken bir sürtüşmenin çok yakın olduğunun işaretleri ortalıkta dolaşmaya başlamıştı. Yine de, rahatsızlığın alenen patlak vermesi için aradan bir ay geçmesi gerekecekti.

Siyonist Talepler: Filistin

Filistin sorunu zaten başlıbaşına büyüktü. İngilizler'in görüşü Filistin'in Suriye'den ayrı olarak bir İngiliz mandası olması, uluslararası idare altında bulunmaması ve her şeyin ötesinde stratejik nedenlerden ötürü Fransa ya da İtalya'nın eline düşmemesiydi. Bu elbette, Sykes-Picot Anlaşması'na uygun bir durum değildi. Aslına bakılırsa, İngiltere'nin gizli taahhütlerden açığa çıkmak istemesinin başlıca nedenlerinden biriydi Filistin. Dolayısıyla, Amerikan istihbarat raporunun Filistin için açıkça bir İngiliz mandası tavsiye etmesi, İngiliz hükümetini fazlasıyla memnun ediyordu.[20] Fransa'ysa Clemenceau'nun aralık ayında Lloyd George'a vermiş olduğu sözlere rağmen, Filistin'in Suriye'ye dahil edilmesini ya da bölgede uluslararası bir idare tesis edilmesini istiyordu.[21]

Siyonist liderler, büyük güçlerce Balfour Deklarasyonu'nda dile getirilen Yahudiler'e bir vatan verilmesi sözünü yaşama geçirmenin peşindeydi. Fransa'yı en büyük potansiyel düşman olarak gören Siyonist liderler, Barış Konferansı öncesi İtalyan ve Araplar'la bazı anlaşmalara vararak Fransızlar'ı safdışı bırakma yoluna gitmişti. Siyonistler İtalyanlar'a, Filistin'e yönelik Yahudi ve İngiliz taleplerine destek vermeleri karşılığında, Ermenistan'da bir İtalyan mandasını destekleyeceklerini söylemiş, ayrıca İngilizler'in Kutsal Topraklar'ı uluslararası kılarak idareye Fransız ve İtalyanlar'ı dahil edeceğine dair garanti vermişlerdi. İtalyanlar'ın buna tepkisi tamamen sessiz kalmak oldu. Doğrusunu söylemek gerekirse, İtalya'ya pek bir şey sunulduğu yoktu. Anadolu meselesinin çözümünde asıl değerli olan, Fransa'nın yumuşak başlılığıydı. Siyonist desteğinin fazla bir önemi yoktu bu anlamda. Üstelik, İtalya'nın başlıca toprak talebi Ermenistan'da değil, orta ve güney Anadolu'da yoğunlaşıyordu.

Bütün bunların yanında çok daha önemli olan ve başarıyla sonuçlanan görüşmeler, Araplar'la Siyonistler arasında geçenlerdi. Bu görüşmeler ocak ayının başlarında, Siyonist lider Dr. Chaim Weizmann'la Faysal arasında yazılı bir anlaşmaya dönüştürüldü.[22] Faysal hem Filistin'in Suriye'den ayrılmasını, hem de Siyonistler'in göç planını kabul etmişti. Weizmann da bunun karşılığında, Filistin'de yaşayan Müslümanlar'ın siyasi, sivil ve dinsel haklarıyla özgürlüklerini

garantilemiş, Yahudi ya da Arap ayrımı yapmadan Yakındoğu halkının ekonomik gelişmesi için her türlü yardım sözü vermişti. Herhangi bir anlaşmazlık halinde, çözüm için başvurulacak merci İngiliz hükümeti olacaktı.

İki taraf için de bir diplomasi zaferiydi bu anlaşma. Atılan imza, iki tarafın bir arada yaşayabileceği konusunda büyük endişeleri olan İngiltere ve Amerika'nın derin bir soluk almasını sağlamıştı. Siyonist davasının önündeki en büyük engeldi bu endişe. Weizmann, görüşmeler sırasında Faysal'ı Arap dünyasının lideri ve Suriye meselesinde sorumlu Arap temsilci olarak tanıdığı yolunda kendisine garanti vermişti. Elbette, bu sadece Faysal'ın Fransa'yla yaşadığı çelişkinin şiddetini artırıyordu.[23] Öte yandan, Faysal'ın ayrı bir Filistin devletini kabul etmesi, kendisiyle İngiltere arasındaki son sürtüşme olasılığını da ortadan kaldırmıştı. Yalnız Faysal'ın şartı, Yakındoğu'daki diğer bütün taleplerinin Barış Konferansı'nda gerçekleşmemesi halinde, anlaşmanın kendisini bağlamayacağıydı. Bu şart, anlaşmanın ömrü konusunda birtakım şüpheler uyandırdıysa da, en azından görüşmecilerin sorumlu devlet adamları olarak kabul edilmelerine yaramıştı. Elbette bu arada, iki liderin de İngilizler'in konuyla ilgili dileklerini bu kadar açıkça desteklemeleri, İngiltere'yi kendilerine ve davalarına karşı iyice borçlu duruma sokuyordu.

Dolayısıyla büyük güçlerin yaklaşımları ve yaşanacak çekişmelerin sınırları, Weizmann, Siyonistler'in isteklerini ifade etmek üzere Onlar Konseyi'nde söz almadan önce net olarak ortaya dökülmüştü. Yahudiler'e Filistin'de toprak verilmesi yönündeki Siyonist talebini, Weizman şu tezlerle gerekçelendirmişti:

1. Filistin tarihsel olarak Yahudiler'in vatanıdır. Kültürlerinin temelleri orada atılmıştır. Ama Filistin'den zorla çıkarılmışlardır.

2. Filistin, özellikle doğu Avrupa'da yığılan Yahudi nüfusun yerleşimi için çok gerekli bir bölgedir.

3. Filistin bir başka farklı kültürün de filizlendiği yer olacak ve dünyadaki bütün Yahudiler için bir odak noktası ve ilham kaynağı halini alacaktır

4. Filistin'in kurtarılması gerekmektedir. Yahudiler bu amaçla büyük yatırımlarını zaten yapmış ve projeyi tamamlamak için gereken insan gücünü, enerjiyi ve mali kaynağı sağlamıştır.

5. Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Birleşik Devletler, Japonya, Yunanistan, Sırbistan, Çin ve Siyam, Balfour Deklarasyonu'na onay vererek bu tarihsel hakları tanıdıklarını göstermişlerdir. O halde, diyordu Weizmann, İngiltere'ye Milletler Cemiyeti nezaretinde ayrı bir Filistin mandası verilmelidir.

Bunu izleyen konuşmalar sırasında Lansing, Weizmann'a, Yahudilerin vatanı ifadesinin 'özerk bir Yahudi Hükümeti' anlamına gelip gelmediğini sordu. Weizmann'ın cevabı olumsuzdu:

Siyonist teşkilatın istediği özerk bir Yahudi Hükümeti değildir. İstediğimiz, Filistin'de bir manda altında ve ille de Yahudi olmasına gerek görmediğimiz bir idarenin tesis edilmesidir. Bu idarenin, her yıl 70-80 bin Yahudi'nin Filistin'e gönderilmesini olanaklı kılmasını arzuluyoruz. Teşkilatımız aynı zamanda Yahudi okulları kurmak için de izin isteyecektir. Buralarda İbranice eğitim mümkün olacak ve Yahudiler de zaman içinde, Fransızlar'ın Fransız ve İngilizler'in İngiliz olduğu kadar Yahudi olabilecektir. Daha sonra, Yahudiler çoğunluğu sağladığında, ülkenin seviyesinin ve idealle-rimizin gerektireceği böyle bir Hükümet'i kurmak için yeterli olgunluğa ulaşılmış olunacaktır.

Weizmann'ın nihai hedefinin, şiddetle reddettiği özerk Yahudi devletini kurmak olduğu ortadaydı.

Siyonist delegasyonun da Onlar Konseyi'nde söz almasıyla, delegasyonların Yakındoğu'yla ilgili resmi taleplerini sunmaları süreci tamamlanmış oluyordu. Taleplerin kimileri, Yakındoğu konusunda varılacak bir çözümü oldukça engeller nitelikteydi. Görüşmecilerin izleyen aylar boyunca defalarca geri dönüp yeniden değerlendirmek zorunda kalacağı temel meselelerin arasında Yunanistan'ın, Ermeniler'in ve Suriye'nin iddiaları bulunuyordu. Onlar Konseyi'nde bütün bu iddialara kulak verilmesi kararının alındığı açıktı, ama görünüşe göre, muhtemelen Yunan talepleri dışında, kısa vadede nasıl bir tutum izleneceği konusunda hiç kafa yorulmamıştı. Gerek lobi faaliyetleriyle uğraşan delegasyonların, gerekse büyük güçlerin tarafından bakıldığında, sorunların karmaşıklığı ve muhtelif taleplerin birbirleriyle bağlantısı, ortak bir anlaşmaya varılmaksızın herhangi bir sorunun tam olarak çözümünü olanaksız kılıyordu. Çözüm için herkesin *quid pro quo* (karşılıklı olarak bedeller ödemek suretiyle -Ç.N.) çerçevesinde görüşmeye hazır olması gerekiyordu.

• • •

1. Savaş sırasında Yunan politikasına genel bir bakış için bkz. Sachar, *Emergence*, sf. 279-306

2. E. Venizelos, *Greece before the Peace Congress of 1919*. Venizelos'un Onlar Konseyi'nin karşısına çıkışı için bkz. U.S. Doc., P.P.C., 3:859-75, Onlar Konseyi, 2/3/19, 2/4/19. Ayrıca Hükümet Belgeleri, Cab., 27/7, W.C.P.33, Venizelos'un muhtırası 12/30/18; W.C.P. 58, Venizelos tarafından Barış Konferansı'na sunulan muhtıra, 1/28/19; Westermann, Günce, 12/19/18. Paris'te dağıtılan pek çok Yunan yanlısı bildiri örnekleri için bkz. A. Andreades, "La Grèce devant le Congrès de la Paix"; *The Liberation of the Greek People in Turkey*; A. Lugan, *Les Problèmes Internationaux et le Congrès de le Paix*; Anatole France, "Greece and the Peace"; *Hellas and Unredeemed Hellenism*; Z.D. Ferriman, *Greece and Tomorrow*.

3. Bulgaristan'ın karşı talepleri için bkz. Bulgaristan, Barış Konferansı Delegasyonu, 1) *Batı Trakya*, 2) *Doğu Trakya*.

4. Miller, *Diary*, sf. 258. Ayrıca Hurewitz, *Diplomacy*, 2:40-45. 2 Şubat günü General Bliss, Yunanistan'ın Roma büyükelçisine Venizelos'un İzmir'in sahilden uzak kesimlerinden istediği kadarını almak için güçleri ikna etmekte zorlanacağı yorumunu yaptı. Burada, Bliss'in İzmir'in Yunanistan'a verilmesini kabul ettiğine dair bir ima bulunduğunu söylemek zordur. Bliss Belgeleri, kutu 65, Günce, 2/2/19. Ayrıca bkz. Birleşik Devletler, Dışişleri Bakanlığı, "Papers of the American Commission to Negotiate Peace" (bundan sonra A.C.N.P. olarak kısaltılacaktır), 185.513/26, Morgenthau, Westermann ve Buckler'dan muhtıra; 185/5/2, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Çözümlere İlişkin Tavsiye.

5. Nicolson, *Peacemaking*, sf. 250, 1/27/19. Rapor için bkz. Dışişleri, F.O. 608/37/92-1-1/775, 1/26/19. Venizelos'la defalarca buluşan ve Yunan taleplerini uzun boylu tartışan Nicolson, Yunan lidere duyduğu hayranlığı gizlemeye gerek görmemiştir. F.O. 608/37/92-1-1/161, Nicolson, Venizelos'la görüşmeleri hakkında muhtıra, 1/16/19. Nicolson, Crowe'un Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesini reddetmesine de kırılmıştır. Bu konularda Yunan yanlısı bir tutum sergilemesinin açıklaması kısmen bu olabilir.

6. Kabine Belgeleri, 29/8, W.C.P. 118, Bakanlık temsilcilerinin konferansı, 1.31/19; ayrıca bkz. F.O. 608/37/92-1-1/161, Nicolson, *Peacemaking*, sf. 253, 1/31/19. Ayrıca F.O. 608/82/342-6-1/777, Ramsay'den Mallet'ye, Hardinge tutanağı, 1/20/19. Fikir ayrılığı sadece Türk idaresi ya da yabancı idare sorunu üzerineydi. Herkes, Yunan idaresinin İtalyan idaresinden daha tercih edilir olduğunda anlaşıyordu.

7. Venizelos'tan Lloyd George'a 2 Kasım 1918 tarihli özel bir muhtıra için bkz. Lloyd George Belgeleri, F55/1/11; ayrıca Lloyd George, *Truth*, sf. 1228-31. Ayrıca A. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey*, sf. 73-74, 87.

8. Savaş Bakanlığı ve Genelkurmay, Küçük Asya'yla ilgili kararlara itiraz etmeyi sürdürdüler. Dışişleri, F.O. 608/37/92-1-1/1242, Savaş Bakanlığı'nın Yunan talepleriyle ilgili muhtırası, 2/1/19; F.O. 608/37/92-1-1/1575, Genelkurmay'ın Yunan talepleriyle ilgili muhtırası, 2/7/19.

9. Venizelos, 5 Şubat günü Lloyd George ile yaptığı uzun bir toplantı sırasında bunu doğrudan söylemiştir. Kabine Belgeleri, Cab. 21/153. Nicolson da Yunan taleplerinden yana çıktığı raporunda, "Venizelos'un Yunanistan'daki kişisel nüfuzunun sağlanması ve güçlendirilmesi doğrudan İngiltere'nin çıkarınadır," yorumunu yapmıştı. F.O. 608/37/92-1-1/775, Nicolson muhtırası, 1/26/19. Ayrıca S. Bonsal, *Suitors and Suppliants, the Little Nations at Versailles*, sf. 179, 1/22/19; A. Pallis, *Greece's Anatolian Venture and After*, sf. 63.

10. Clemenceau'nun Onlar Konseyi toplantılarında (ve heyet oturumlarında da) kullandığı teknik, Nicolson'ın tarif ettiği gibi, bu önerinin benimsenmesinden de ortaya çıkar: "Yunan taleplerinin incelenmesi için bir Uzmanlar Heyeti gönderilip gönderilmeyeceği tartışılırken birkaç dakika geride durdum. Lloyd George önerdi, Başkan Wilson öneriyi tekrarladı. Clemenceau birden, 'İtirazı olanlar?... Kabul edilmiştir' diyerek kestirip attı. Uzmanlar Komitesi fikrine tamamen karşı olan İtalyanlar'ın ağzı açık kalmıştı." Clemenceau'yu pek sevmeyen Nicolson, onu şöyle betimliyordu: "Tedirgin, şüpheci ve nevrastenik bir goril gibi yarım yarım sırıtan bir adam." Nicolson, *Peacemaking*, sf. 256-257, 2/4/19,

11. Müttefikler'in Ermenistan'a ilişkin plan ve vaatlerinin özeti için bkz. R. Hovannisian, "The Allies and Armenia, 1915-1918," sf. 145-68; aynı yazarın, *Armenia on the Road to Independence*, sf. 247-54; Gidney, *Mandate*, 3. ve 4. bölümler.

12. *The Armenian Question before the Peace Conference, a memorandum presented officialy by the representatives of Armenia to the Peace Conference at Versailles on February 26, 1919*, sf. 4. İlginçtir ki, Bogos Nubar Paşa, Onlar Konseyi'ne hitaben yaptığı konuşmasında Ermeni çoğunluğun mevcudiyetinden bahsetmiştir. Bunu söylerken, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Ermeniler'in çoğunlukta bulunduğu ve söz konusu bölgede Türk ve Ermeni kayıplarının yaklaşık olarak eşit

olduğu savından hareket ediyordu. Ermeniler'in çoğunlukta oldukları savının kayıtlara geçtiği tek yer burası olmuştur. Bütün diğer bilgiler bunun tersine işaret etmektedir... Aynı kaynak, sf. 10.

13. Delegasyon tarafından Onlar Konseyi'ne sunulan muhtırada, 1916 yılında Fransa ve Ermenistan tarafından yapılan ve Kilikya'yla ilgili (muhtemelen Ermeniler yararına) bir tür garantinin yer aldığı bir anlaşmaya atıfta bulunulmuştur. Böyle bir beyanatın varlığı müphemdir, çünkü böyle bir anlaşmaya dair başka hiçbir kayıt bulunamamıştır... Aynı kaynak, sf. 10.

14. İngiltere'nin herhangi bir kesin harekât için taahhüt altına girmeye istekli olmadığının kanıtı, Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Balfour'un 6 Kasım 1918'de Avam Kamarası'ndaki beyanatında bulunabilir. Ciddi bir baskı karşısında olmasına rağmen Balfour, Ermeni eyaletlerinden Türk egemenliğinin kaldırılması için İngiltere'nin 'ısrar edeceğini' söylemeye yanaşmamıştır. Bunun yerine şunu belirtmiştir: "Ermenistan'ı Türkler'in kötü yönetiminden kurtarmayı Ortadoğu politikamızın önemli bir bölümü olarak gördüğümüzü ve inanç içinde bunun gerçekleşmesini beklediğimizi söylemek sanırım yeterli olacaktır." İngiltere, Parlamento Tartışmaları (Avam Kamarası), 5. oturum, 110:2087-88, 11/6/18. Ayrıca bkz. Gidney, *Mandate*, sf. 77-79; *Le Temps*, 2/28/19.

15. *U.S. Doc., P.P.C.*, 3:807. Üstelik, Wilson şubat ayında Amerika'ya döndüğünde bir grup kongre üyesiyle bir görüşme yapmış ve basında belirtildiğine göre, Ermenistan'da bir Amerikan mandasından yana eğilim göstermişti. *D.R.F.P.: Allied Press Supplement*, 5:3/26/19.

16. Bonsal, *Suitors and Suppliants*, sf. 40, 2/6/19. 6 Şubat'taki bu toplantıya yol açan görüşmeler için bkz. Evans, *U.S. and Partition*, sf. 121.

17. *U.S. Doc., P.P.C.*, 3:1016-1021, Onlar Konseyi, 2/13/19. Soruşturma Heyeti fikrinin ortaya atılmasından ne Faysal, ne de Dr. Bliss sorumludur. Fikir, çok daha önce Kral Hüseyin tarafından ortaya atılmış ve Barış Konferansı sırasında Birleşik Devletler istihbarat bölümünce gündeme getirilip tavsiye edilmişti. Miller, *Diary*, 4:267, 1/21/19. Dr. Bliss, özel bir görüşmede General Bliss'e Araplar'ın Amerikan mandası istediğini söylemişti. Tasker Bliss Belgeleri, Kutu 65, Günce, 1/23/19. Ayrıca bkz. Zeine, *Arab Independence*, sf. 69. n.3.

18. Yakındoğu'da Fransız çıkarlarına ilişkin bir inceleme için bkz. Cumming, *Franco-British Rivalry*, böl. 1; Sachar, *Emergence*, sf. 156, 259-60; Longrigg, *Syria and Lebanon*, sf. 41-45, ayrıca bkz. *D.R.F.P.: Allied Press Supplement*, 5:1/22/19, 1/29/19, 2/19/19.

19. *U.S. Doc., P.P.C.*, 11:76-77, Murahhas Vekiller, 2/26/19. Ayrıca bkz. Howard, *King-Crane Commission*, sf. 26. Bliss, Balfour'un heyet gönderilmesinden yana olduğu hususunda Lansing'e teminat vermişti.

20. Miller, *Diary*, 4:263, 1/21/19. Wilson kişisel bir görüşme sırasında Weizmann'a, Filistin'de İngiliz denetimi için Birleşik Devletler'in desteğine güvenebileceğini söylemişti. Dışişleri, F.O., 608/98/375-2-1/157, "Dr. Weizmann'ın 14 Ocak 1919'da Başkan Wilson'la Görüşmesiyle İlgili Muhtırası." Ayrıca bkz. Stein, *Balfour Declaration*, sf. 595; F. Manuel, *The Realities of American Palestine Relations*, sf. 218.

21. Clemenceau'yla Siyonist lider Chaim Weizmann'ın araları pek bozulmadı. Weizmann, Clemenceau'nun kendisine, Fransızlar'ın, İsa'yı çarmıha gerdikleri için Yahudiler'i affedemediklerini söylediğini nakleder. Buna karşılık Weizmann da, Clemenceau'nun Fransası'nın 'siyasi kışkırtıcı' olduğu gerekçesiyle İsa'yı ülkesine sokmadığını hatırlatmıştır. R. Meinertzhagen, *Middle East Diary, 1917-1956*, sf. 22, 6/14/19.

22. Görüşmeler bir biçimde önceki hazirandan beri sürüyordu. Evans, *U.S. and Partition*, sf. 119-21; *Times* (Londra), 10/29/18.

23. Aynı tespit Stein tarafından da yapılmıştır. *Balfour Deklarasyonu*, sf. 639-40.

BÖLÜM 3

Soruşturma Heyetinin Yakındoğu'ya Hareketi

Başkan Wilson bir aylık bir aradan sonra 14 Mart günü Paris'e döndüğünde, Lloyd George dört büyük gücün devlet başkanlarının Alman antlaşmasını görüşmek üzere özel olarak biraraya gelmelerini önerdi. O andan itibaren Barış Konferansı'nın karar mercii olarak Onlar Konseyi'nin yerini, düzensiz aralıklarla toplanan Dörtler Konseyi aldı. Toplantılar o kadar gizli tutuluyordu ki, içeri sekreter bile alınmıyor, sadece çevirmen olarak Paul Mantoux görüşmeleri izleyebiliyordu. Dolayısıyla, konferansın temel politikaları olabildiğince özel ve gizli bir hava içinde belirleniyordu.

Soruşturma Heyeti Gönderilmesi Kararı

Asıl konu Almanya olmasına rağmen, Dörtler Konseyi'nin kayda geçen ilk oturumu tamamen Suriye meselelerine ayrılmıştı. Suriye delegasyonlarının konuşmalarını izleyen ay boyunca, Fransız ve İngilizler'in konu üzerindeki anlaşmazlıkları ciddi ölçüde artmış bulunuyordu. Araplar'ın sınırlı ölçüde yerel özerklik hakkına sahip olmalarını kabul eden Fransa, bunun yanı sıra, Sykes-Picot Anlaşması uyarınca Fransız nüfusuna tahsis edilen tüm bölgenin tek bir Fransız mandası olmasında ısrar ediyordu. Clemenceau ne Faysal'la görüşmeyi, ne de Faysal'ın Suriye meselesinde hukuksal bir kimliği olduğunu kabul etmişti.[1] İngiltere, Suriye'ye yönelik hiçbir doğrudan niyetleri olmadığını belirtmiş ama Arap delegasyonunun taleplerini ve Araplar'ın 'yardımını istedikleri gücü özgürce seçme'[2] hakkını sonuna kadar desteklediğini ifade etmişti. İngiltere her ne kadar Suriye'deki işgalini sona erdirip bölgeyi Fransa'ya devretmek istiyorsa da, bunun ancak Faysal ve Clemenceau arasında karşılıklı bir anlaşma sağlandıktan sonra mümkün olacağını söylüyordu. Dolayısıyla, Clemenceau'ya Arap prensiyle doğrudan konuşması için sürekli baskı yapıyorlardı.

Clemenceau, Lloyd George'la 10 Mart günü yaptığı görüşmede, Suriye'nin Fransız denetiminde kalması konusunda ısrarlı olduğunu bildirdi. Lloyd George, İngiltere'nin Fransa büyükelçisi Lord Milner

tarafından hazırlanan bir planla karşı karşıya kalmıştı. Plana göre, kıyı bölgelerde bir Fransız idari mandası yer alacak, denize uzanan dar bir koridor boyunca da Faysal yönetiminde ve Fransa'nın ekonomik danışmanlığında özerk bir Arap devleti kurulacaktı. Fransa böyle bir öneriyi dikkate bile almadı. Lord Milner'ın gözlemlerine göre, "Fransa, kendi Sykes-Picot Anlaşması'na rağmen, Suriye'nin sahibinin eninde sonunda kendisi olduğuna inanıyordu." İki gün sonra Lloyd George, Fransa'nın Suriye'ye yönelik talepleri sürdüğü müddetçe, savaşın kaçınılmaz olduğu açıklamasını yaptı.[3]

Dörtler Konseyi 20 Mart günü böyle gergin bir havada sorunu görüşmeye başladı. Fransız Dışişleri Bakanı Pichon, uzun açılış konuşmasında, İngiltere'nin geride kalan aylar içinde yaptığı önerilerin 'Fransız nüfuzuna girecek alanlara büyük bir sınırlandırma getirdiği'ni[4] belirtti.

> Bu planları Meclis karşısında savunmanın olanağı bulunmamaktadır. Hükümetin, Musul'un verilmesi konusunda İngiltere'yle bir görüşme yaptığını bilmek bile Bütçe Komisyonu'nda Suriye'ye verilecek yardımın azaltılmasına yönelik bir adım atılmasına yetmiştir. Bu tutum, aslında kamuoyunun tutumunu da yansıtmaktadır. Fransız halkı, savaş sırasında yapılan fedakârlıkların ardından, şu ya da bu şekilde dışarıda tutulmayı kabul edemez. Suriye operasyonu sırasında Fransa çok büyük bir rol oynayamamış bile olsa, bu böyledir.

Pichon, bütün Suriye'nin tek bir birim olarak kabul edilmesini ve bölgede kurulacak Milletler Cemiyeti mandasının sorumluluğunun Fransa'ya bırakılmasını istiyordu.

Lloyd George cevap olarak, İngiltere'nin Suriye'de hiçbir çıkarının bulunmadığını vurguladı; daha ziyade, "Kral Hüseyin'le imzaladığımız bir anlaşma ve Fransa arasında bir sorundu." Milletler Cemiyeti'nin bu anlaşmadan uzak durduğunu pek dikkate almak istemiyordu. Suriye'de savaşmış olan İngiltere, anlaşmanın Araplar'a yüklediği taahhütlerin gerçekleştirilmesi taraftarıydı. Bu yaklaşımdan açıkça rahatsız olan Pichon, Fransızlar'ın Araplar'la hiçbir anlaşması olmadığını söyledi. Fransa ve İngiltere'nin bir Arap devleti ya da Şam, Humus, Hama ve Halep'i içeren bir devletler konfederasyonu oluşturulması konusunda anlaşmaya vardıklarını kabul ediyordu, ama Fransa'nın hiçbir zaman Hüseyin'i ya da ailesini Arap devletinin yöneticileri olarak kabul eden bir taahhütte bulunmadığını belirtiyordu. Fransa'nın arzusu, Suriye kıyısında, belki kendi denetimlerinde kısıtlı bir özerkliğe de sahip olan, ama siyasi ve ekonomik sınırları belli, bir iç eyalet edinmekti. Fransız nüfuzunun dışında kalan diğer Arap bölgeleriyle ilgili değillerdi.

Bu aşamada Başkan Wilson'ın müdahalesi geldi. Wilson, "İngiliz ve

Fransız hükümetleri tarafından geliştirilen karşılıklı anlayışa kayıtsız kalmamakla ve Kral Hüseyin'in taahhütlerini bilmek istemekle birlikte... Amerika Birleşik Devletleri'nin bakış açısı... ilgili halklar kendileri istemediği sürece, İngiltere ve Fransa'nın bu halklar üzerindeki taleplerine kayıtsız kalmaktı." Wilson'a gelen bilgilere göre, Arap halkı Şam ve Halep'in Fransızlarca işgal edilmesine karşı çıkıyordu. Bu durum çerçevesinde Wilson, 'kamuoyunun görüşünü açıklığa kavuşturmak ve mandanın neyle karşılaşacağını görmek' için Suriye'ye ve belki daha da öteye bir Müttefik heyet gönderilmesini önerdi.

Ne Clemenceau'nun, ne Lloyd George'un, ne de Orlando'nun Barış Konferansı'nın oturduğu temel prensipleri çiğnemeden böyle bir öneriyi reddetmelerine olanak yoktu. Dolayısıyla bir heyet oluşturulmasına karar verildi ve Clemenceau'nun isteği üzerine incelemenin Filistin, Mezopotamya ve Ermenistan'ı da kapsaması hususunda görüş birliğine varıldı. Heyetin görevleriyle ilgili bir taslak hazırlanması işini Wilson üstlendi ve bu taslak da Dörtler Konseyi'nin 25 Mart tarihli oturumunda onaylandı.

Amerika'nın bir soruşturma heyeti gönderilmesi isteğinde, böyle bir incelemenin sonuçlarının Yakındoğu sorununun çözümünde kendi rolünü artıracağına duyduğu inanç da etkili olmuştu. Ocak ayının sonlarına doğru Faysal, her ne kadar koyu bir İngiliz âşığı olarak kalsa da, Birleşik Devletler'e yönelik sıcak bir tutum sergilemeye başlamış ve Amerika'yı, 'özgürlüğün en güçlü koruyucusu' ilan etmişti. 13 Şubat günü, Batı Asya Bölümü'ne bağlı Amerikalı uzman William Yale'e, Amerika'nın 'en çıkarsız ülke' olması nedeniyle Suriye'de bir Amerikan mandası tercih ettiğini, ama 'Amerika'dan bir teşvik göremediği için bunu açıkça dile getiremediğini' söylemişti. Dörtler Konseyi'nden bölgeye bir heyet gönderilmesi kararı çıktığını öğrendiğinde çok sevinen Faysal, hemen kaleme sarılmış ve Araplar'a 'ulusal geleceklerine yönelik kendi ideal ve amaçları'nı ifade fırsatı tanıdığı için Wilson'a teşekkür etmişti. Faysal daha sonraları, Amerika'nın Suriye'de mandacı güç olmayı tercih edip etmeyeceğini Meclis'e açıkça sordu. Meclis'ten gelen cevap kısaydı: "Yorum yok." Aslında yanıltıcı bir cevaptı bu, çünkü Amerika'nın herhangi bir mandayı düşündüğüne dair hiçbir işaret yoktu. Wilson, Amerika'ya mali yük getirebilecek her tür manda girişiminden uzak durmaya çalışıyordu. Belki bir Boğazlar mandası, düşmanın hak ettiği cezanın verilmesinin yanı sıra Birleşik Devletler'in Panama deneyimine benzer biçimde, uluslararası bir su yolunun denetimini de sağlardı. Belki bir Ermeni mandası, baştakilerce çok ezilmiş insanlara bir merhamet misyonu halini alabilirdi. Ama Suriye mandasını kabul etmek, kolaylıkla, muzaffer güçlerin ganimetine ortak olmak biçiminde algılanabilirdi. Yine de, Suriyeliler'in Amerikan mandası istemesi halinde (ki ciddi bir olasılık olarak görülüyordu bu), Yakındoğu sorununun çözümünde Amerika'nın etkisi ve Wilson prensiplerinin yaptırımı artacaktı.[5]

Fransız ve İngilizler'in Kararı Engelleme Girişimleri

Açıktır ki, Wilson'ın önerisine başta destek vermelerine rağmen ne İngiliz ne de Fransız devlet adamları durumdan zerrece hoşnut değildi. Soruşturmanın şu ya da bu nedenle can sıkıcı bir şekilde sonuçlanmasından endişe ediyorlardı. Clemenceau öneriye destek verirken, Suriye'nin İngiliz işgali altında bulunması ve Faysal'ın İngiliz yanlısı tutumunun soruşturmayı adil olmaktan uzaklaştırabileceği kaygısını taşıyordu. Ayrıca biraz sivri bir ifadeyle eklediği kadarıyla, "Başkan Wilson tarafından ileri sürülen prensipleri kabullenmek için kendisini zorlamasına rağmen, tarihsel haklar ve ulusların çeşitli bölgelerde gösterdiği çabaların da akıldan çıkarılmaması yanlısıydı." Balfour, Türkiye'yle yapılacak barışı geciktireceği gerekçesiyle soruşturmaya karşı çıkıyordu. Üstelik, Faysal'ın Suriye için Amerikan mandası istediği herkes tarafından biliniyor ve İngiltere, benzer düşüncelerin, örneğin Mezopotamya gibi bölgelerde de başgöstermesi düşüncesinden hiç hoşlanmıyordu. Hatta Lloyd George, 'eğer soruşturmanın sonucunda İngiliz İmparatorluğu'na Mezopotamya'dan çıkış yolu görünürse, Türkiye için de başka bir manda alıp almayacaklarını düşünmek konusunda kendilerini özgür sayacakları' yorumunu yapmıştı. İngilizler ayrıca, Filistin'de 'var olan nüfusun' geniş çaplı bir Yahudi göçüne şiddetle karşı çıkacağının da farkındaydı. Balfour, İngiliz delegasyonuna verdiği bir muhtırada, "Siyonizmi ileriye götürmek çabasındaki İngiltere ve Amerika gibi ülkeler beklediklerini bulamayacaklardır," notunu düşmüştü.

Bu durum çerçevesinde, Fransız basınının İngiltere'nin Faysal'a verdiği destek aleyhinde yoğun kampanyasına ve Clemenceau'nun Suriye için tek çözüm bulunduğu konusundaki ısrarına rağmen Lloyd George, Fransa'yla özel görüşmelere girme yanlısıydı. Amacı, soruşturma heyetinin dışarıdan taşıyacağı etkiyi önlemekti. 25 Mart günü bir grup İngiliz ve Fransız uzman, Suriye sorununu görüşmek üzere gayriresmi olarak biraraya geldiler. "Suriye'ye uluslararası bir heyet gönderilmesinin... ülkeyi karıştıracağı, Konferans'ın bir sonuca ulaşamadığı izlenimi yaratacağı ve çeşitli entrikalara yol açacağı fikri genel anlamda kabul görüyordu." Bütün bunların nedeni olarak, İngiliz ve Fransızlar'ın bir çözüme ulaşamamaları ve özellikle Fransızlar'ın Faysal'la bir anlaşma sağlayamaması gösteriliyordu. Dolayısıyla uzmanların üzerinde durduğu husus, Faysal'ın onaylayacağı bir çözüme ulaşmaktı. Fransız uzmanlar da, böyle bir çözümü kendi hükümetlerine götüreceklerine söz veriyorlardı. Sonuçta ortaya çıkan plana göre; Faysal bütün Suriye'nin lideri olacak, Suriye Ulusal Meclisi kurulacak ve İngiltere'nin Mısır ya da Hindistan'ın yerli devletleri üzerindeki mandasına benzer bir Fransız mandası kabul edilecekti.

27 Mart günü Lloyd George'un Wilson'a heyetin gönderilmemesi gerektiğini söylemesinin sebebi, belki de bu toplantıdan çıkan rahatlatıcı sonuçlardı. Lloyd George heyetin sadece sorun çıkartmaya yarayacağını ve Araplar'ın yabancılara asla güvenmeyeceğini söylüyor-

du. Wilson'sa, sadece heyet göndermenin bile olumlu bir izlenim yaratacağını ve görev tanımını netleştirerek heyetin işini çabuk ve verimli yapmasının sağlanabileceğini savunuyordu. Clemenceau, işgüzar bir taktikle, heyetin işini bir an önce bitirmesi gerektiği konusunda Wilson'a katılıyor ve sanki Fransızlar'ın heyet gönderilmesi fikrini desteklediği görüntüsü yaratıyordu. Ve elbette hemen, Fransız-Amerikan yakınlaşmasının bu nadir örneğini ganimet sayıp, sorusunu soruyordu: "Haa, bu arada, Ren Nehri'nin sol yakası hakkında ne yapılabilir?" (Yüreğinin yağını eriten bir meseleydi bu).

İngilizler ve Fransızlar, heyete yönelik ortak itirazlarını Wilson'a 11 Nisan günü ilettiler. Heyete verecekleri delegelerin belirlenmesinde ortaya çıkan gecikmeyle ilgili olarak Wilson'ın sorusuna cevaben, Lloyd George ve Clemenceau, makul öneriler üretebilmek için manda altına girecek bölgeler konusunda önce kendi aralarında bir anlaşma sağlanması gerektiğini öne sürüyorlardı. Heyetin amacı, Wilson'ın da hemen altını çizdiği gibi, bu değildi. Sadece, kamuoyunun eğilimi yoklanacaktı. Buna rağmen, Fransız ve İngilizler'in görüşmelerin sürmesi yönündeki ortak talebine isteksiz de olsa rıza gösterdi. Lloyd George, Fransız-İngiliz beraberliğini vurgulamak amacıyla, 'İngiltere'nin bu meselede [Suriye mandası] hiçbir çıkarı olmadığını ve Faysal'a Fransa'yla İngiltere arasındaki bir uyuşmazlığa bel bağlamamasını söylemek istediğini'[6] dile getiriyordu.

Bir hafta sonra, Amerikan delegasyonunun eline, bir Quai d'Orsay yetkilisi tarafından Amerikan Yakındoğu uzmanları karargâhında 'yanlışlıkla' unutulmuş, 'gizli' bir Fransız belgesi geçti. Dökümanda yazılı olanlara bakılırsa, Fransa hiçbir şekilde heyette yer almayacak ve Suriye konusunda bir Fransız-İngiliz anlaşması sağlanırsa İngiltere de muhtemelen bu karşı çıkışa katılacaktı. 18 Nisan günü, Amerikan Komisyonu Murahhas vekilleri, heyet fikrinden tamamen vazgeçilmesi kararı aldı. Olanlara bakılırsa, Fransız-İngiliz işbirliği işe yarayacak gibi görünüyordu.

İngilizler'in Suriye konusunda Fransa'yla sürtüşmeme kararlılığı 25 Nisan tarihinde daha da netleşti. Wilson, İngiltere ve Fransa'nın Suriye mandası üzerine görüşmeler yaparak, Milletler Cemiyeti'nin sorumluluğu olan bir konuyu kendi aralarında halletmeye kalkmalarından şikâyetçi oldu. Bunun üzerine Lloyd George şöyle cevap verdi: "Fransa'nın dostluğu bizim için on Suriye'ye bedeldir." "İngiltere..." diye devam ediyordu Lloyd George, "Suriye'de kesinlikle bir manda kabul etmeyecektir." Bu kez Wilson zor durumda kalmıştı. Çünkü bölgede bir Amerikan mandasının akla en son gelen çözüm olmasını istiyordu. O halde tek seçenek Fransız mandası olacaktı. Böyle bir sonuçtan kaçınmaya çalışan Wilson, Arap devletlerinin tamamı için tek manda önererek bir tartışma çıkarmaya yöneldiyse de, Lloyd George soğukkanlı bir ifadeyle Araplar'ın hiçbir zaman birleşemediklerini vurguladı ve konuyu değiştirdi.

Faysal ve Clemenceau Arasında Görüşmeler

Bu arada, 25 Mart tarihinde İngiliz ve Fransız uzmanlarca belirlenen plan çerçevesinde Faysal ve Clemenceau'yu buluşturma çabaları, istisnai bir başarıyı da beraberinde getiriyordu. Clemenceau'nun Faysal'la biraraya gelmeye ikna edilmesinin ardından, görüşmeler hızla ilerlemişti. Konuşmaların ayrıntıları çok net olarak bilinmese de, 13 Nisan günü bir anlaşma sağlandığı belliydi. Bunun en önemli kanıtı, Clemenceau'nun dört gün sonra Faysal'a görüşmeleri teyit eden bir taslak mektup göndermesi oldu. Mektupta yazılanlara göre:

> Fransa, halkın istekleri ve geleneklerine uygun olarak, özerk yerel cemaatlerce oluşturulan bir federasyon çerçevesinde Suriye'nin bağımsızlık hakkını tanımaktadır.
>
> Fransa, Suriye'nin özgürleşmesi sürecinde maddi ve manevi yardım sağlamaya hazırdır.
>
> Faysal Hazretleri, Fransa'nın Suriye'ye yardım yapmaya hak kazanan tek Güç olduğunu kabul eder.

Dörtler Konseyi'nin 22 Nisan tarihli oturumunda mektubun bir nüshasını Lloyd George'a veren Clemenceau, Faysal'dan 'tatminkârdır' cevabının geldiğini de bildirdi.

Böylelikle, İngilizler ve Fransızlar arasında 25 Mart tarihinde gayrıresmi olarak varılan anlaşmanın koşullarını andıran bir çerçevede görüşbirliği sağlanmış (mı?) oluyordu. Faysal'la Clemenceau arasındaki yazışmanın kopyaları kısa bir süre sonra İngilizler'e de verildi. 20 Nisan tarihli mektubunda çok tarafsız bir tavır sergileyen Faysal, Suriye'nin Fransa'yla dost olduğunu ifade ediyor ve bölgeye bir Müttefik heyeti gönderilmesini ilk öneren kişi olduğu için Clemenceau'ya teşekkür ediyordu. (Doğrusunu kendisi bilir, ama Faysal ya diplomatik bir yalan söylüyordu ya da kendisine söylenmiş olan bir şeyi tekrarlıyordu.) Faysal mektubunu bitirirken, Clemenceau'yla yapılan konuşmalar için, "Bizi ilgilendiren konuları tam olarak kavramaya ihtiyacımız olduğu hususunda beni ikna etmiştir," diyordu. Mektupta Clemenceau'nun mektubundaki önerilerden söz açılmadığı gibi, Clemenceau'nun Lloyd George'a, Faysal'ın 'tatmin olduğu' yolunda verdiği garantinin de bir teminatı bulunmuyordu. Sonradan öğrenildiğine göre Faysal, yukarıdaki, nispeten ılımlı mektubu göndermeden önce bir mektup daha yazmış ve Suriye'nin istekleriyle Fransa'ya vermeyi düşündüğü ödünleri kaleme almıştı. Fransızlar tarafından apar topar reddedilmişti bu mektup.

İşin içinde başka etkenler de vardı. 13 Nisan günü Clemenceau'yla yapılan görüşmede hazır bulunan Faysal'ın danışmanı ve sırdaşı T. E. Lawrence, üzerinde anlaşmaya varılamayan üç ayrı hususta bahsediyordu. Dolayısıyla, Fransa'nın Londra büyükelçisi Paul Cambon 8 Mayıs günü Curzon'a, Faysal-Clemenceau görüşmelerinin 'fazlasıyla

tatminkâr' geçtiğini ve Faysal'ın Fransız askerlerini karşılamaya hazır olduğunu söylediğinde, Curzon kendisini nazikçe reddetmiş ve belgeleri incelemesini tavsiye etmişti. O ana kadar yazışmaları görmemiş olan Cambon, mektupları okuduktan sonra 26 Mayıs günü, Curzon'a Fransa'nın bu konudaki ilk resmi beyanatını vererek gerçekten de hiçbir anlaşmaya varılmamış olduğunu ifade etmişti.

> Anlaşıldığı kadarıyla Clemenceau'yla Faysal arasında bir mektup alışverişi yapılması kararına varılmıştır. Ama Clemenceau'nun, Faysal'ın cevabının tatminkâr olacağına kanaat getirdiği takdirde yazmaya istekli olduğu anlaşılmaktadır. 17 Nisan tarihinde Clemenceau'dan Faysal'a bir taslak mektup iletilerek cevap istenmiştir. Faysal'ın taslak mektubu alındığındaysa cevabın tatminkâr olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, Clemenceau'nun mektubu kendisine asla gönderilmemiştir.

Böylece, Dörtler Konseyi'nin 22 Nisan tarihli oturumunda Clemenceau'nun Lloyd George'a ilettiği mektubun, tatminkâr cevap alınamamış bir taslaktan başka bir şey olmadığı ortaya çıkmıştı.

Faysal ve Clemenceau arasında resmi bir anlaşmaya varılamamış olduğu açıktı. O halde Clemenceau neye dayanarak bir anlaşmadan bahsediyordu? Bunun cevabı, şifahi bir anlaşmaya gerçekten de varılmış olmasıydı. 20 Mayıs günü Faysal, General Gilbert Clayton'a, 'Lawrence'ın tavsiyesi üzerine Clemenceau'ya, eğer Fransa, Suriye'nin bağımsızlığını tanırsa Suriye'de bir Fransız mandası sağlamak için çaba göstereceğini ifade ettiğini'[7] söylemişti. Clemenceau, Dörtler Konseyi'ne bir anlaşma sağlandığından bahsederken şüphesiz bu şifahi teminatlara güveniyordu. Ama, mektubuna Faysal tarafından verilen cevapta, Suriye'yle ilgili koşullara rıza gösterildiğine dair açıklamasını destekleyen hiçbir veri ortada yoktu.

O halde Clemenceau neden, Faysal'ın Fransız taleplerini kabul ettiğine Dörtler Konseyi'nin inanmasını istemişti? Bunun cevabı çok net olmamakla birlikte, olayların akışını belirleyen iki etkenden söz edilebilir. Clemenceau muhtemelen, Faysal'ın taahhütlerini İngilizler'e sözlü olarak iletmiş olacağını farz ediyordu. Faysal'ın İngilizler'le sürdürdüğü yakın ilişkilere bakılırsa, bu varsayım neredeyse kesin gibiydi. Sözlü vaatlerin farkında olan ve bir Arap-Fransız anlaşmasından ürken İngiltere, diye düşünüyordu Clemenceau, elbette Faysal'ın yazılı cevabındaki belirsizliği dikkate almamayı tercih edecekti.[8] Dahası, Clemenceau'nun Faysal'a göndermiş olduğu mektubun bir anlaşma teşkil ettiği, Fransız ve İngilizler tarafından kabul edilirse, Faysal taahhütlerini gerçekleştirmek zorunda kalabilirdi. Aksi takdirde Clemenceau hemen, mektupların, resmi özelliği olmayan taslaklardan ibaret olduğunu öne sürerdi. Ki, daha sonra yaşanan İngiliz-Fransız uyuşmazlığına

bakılırsa, Clemenceau mayıs sonuna kadar böyle bir tutumu benimsemeye istekliydi.

İngiltere ve Fransa'nın Suriye Üzerine Yaklaşım Farklılıkları

Clemenceau ayrıca, Faysal'la sağlanan bir anlaşma haberinin Birleşik Devletler'i heyete gerek kalmadığına ikna edeceğini de umuyordu. 22 Nisan günü Dörtler Konseyi'ne anlaşmanın sağlandığını duyurur duyurmaz, heyetin akıbetiyle ilgili tahkikata başlamıştı. İngiltere'nin heyete karşı kendi yanında yer alacağı konusunda içi rahat olan Clemenceau, Wilson yerine bizzat Lloyd George'un sakin bir ifadeyle heyetin hemen işe başlaması gerektiğini söylemesi üzerine, ağzı açık kalmıştı. Ertesi gün *Times*, heyetteki İngiliz temsilcilerin Sir Henry McMahon ve Komutan David Hogarth olacağını yazdı. Daha birkaç gün öncesine kadar Suriye soruşturma heyeti fikrinden vazgeçmeye hazır bulunan Amerikalılar'sa, haberi memnuniyetle karşılayarak, davaya yeniden dört elle sarıldılar.[9]

İngilizler'in heyet fikrine yönelik bu ani isteksizlikleri, manda altında bulunacak bölgelerin sınırları konusunda Fransızlar'la bir anlaşmaya varılması çabalarının sonuçsuz kalmasından kaynaklanıyordu. Aslına bakılırsa, Lloyd George özel sohbetlerinde, daha 12 Nisan'dan itibaren Pichon ile aralarındaki görüşmelerin koptuğunu ve heyetin hemen gönderilmesi hususunda kararlı olduğunu ifade ediyordu.[10] Anlaşmazlık, geçici olduğu kabul edilen askeri işgal bölgeleri konusunda odaklanıyordu. İngilizler, tüm Suriye'nin şimdilik bir Fransız mandası olmasına onay vermeye istekli görünürken, Fransız askerlerine bırakılacak bölgenin, sadece ilerideki Fransız mandasının sınırları içinde kalacağı iki ülke tarafından da kabul edilen bir alan olmasını savunuyorlardı. Malı olan kanunu koyar sözünü aklından çıkarmayan İngiltere, Suriye'nin güney hududu boyunca uzanan toprak parçasını terk etmeye niyetli değildi. Burada, Musul ve Mezopotamya'yı Akdeniz'e bağlayan bir demiryolu hattı inşa etmek istiyorlardı. Fransızlar'sa İngilizler'in demiryolu yapımına izin vermek istemelerine rağmen, Suriye'nin güney sınırının İngiliz mandası içinde kalacak şekilde değiştirilmesine karşı çıkıyor, bunun yerine, Sykes–Picot Anlaşması'nda kendilerine tahsis edilmiş olan bölgeyi işgal etmelerine izin verilmesini istiyorlardı.

Artık beklemekten sıkılan Başkan Wilson'ın kendi temsilcilerinin 26 Mayıs tarihinde yola çıkacağını söylemesi ve Lloyd George'un İngiliz temsilcilerinin de aynı şeyi yapacağını eklemesi üzerine, 21 Mayıs günü bu münakaşa iyice açığa çıktı. Clemenceau, öncelikle farklı yaklaşımların uzlaştırılması üzerinde durulacağına dair kendisine verilen sözün tutulmadığı gerekçesiyle, delegelerini gönderemeyeceğini ifade etti. Fransız temsilcilerin gitmesine ancak Suriye'deki İngiliz işgal kuvvetlerinin yerini Fransız birlikleri aldığı zaman izin vereceğini belirtiyordu. Başka bir deyişle Clemenceau, Suriye'deki tek işgal

kuvveti İngiltere olduğu sürece kamuoyunun gerçek eğilimini gösterebileceğine inanmıyordu. Clemenceau'nun tutumundan çıkan sonuca göre İngilizler çekilmeyeceklerdi, çünkü çekilirlerse halkı yıldırarak sağladıkları etki fırsatını yitireceklerdi. Bu mantıktan hareketle Clemenceau, İngilizler'i 1916 yılında verdikleri toprak vaatlerini yerine getirmemekle itham etti.

Lloyd George buna cevap olarak, Fransızlar'ın Sykes-Picot Anlaşması'nı işlerine geldiği zaman gündeme getirdiklerini belirterek, aynı anlaşmada yer alan ve içerilerde yerel hükümetin isteği oranında Fransız nüfuzu barındıran bağımsız bir Arap bölgesini şart koşan maddelerin görmezden gelindiğini söyledi. Güney sınırı sorununa gelince, tek amacı İngiliz nüfuzundaki bölgeleri Akdeniz'e bağlamak olan bir demiryolunun Fransız denetiminde bulunmasının olanaksız olduğunu belirtiyordu Lloyd George. Ya Fransa, İngilizler'in haritasını kabullenecek ya da soruşturma heyetinin raporu hazırlanana kadar statüko muhafaza edilecekti. İngiltere, Amerikalılar yalnız gitse bile raporu kabul etmeye hazırdı; çünkü Fransızlar delege göndermezse Lloyd George da gönderemezdi.

Açıktır ki Lloyd George burada geçici işgal bölgelerinin belirlenmesine çalışmıyordu. Üzerinde durduğu husus, İngiltere'nin askerlerini Suriye'den çekmesine karşılık Fransa'nın yeni Suriye sınırını kabul etmesiydi. Bu sınırlara göre, sözü geçen demiryolu hattı İngiliz denetiminde kalmış olacaktı. Clemenceau bunu kabul etmedi ve İngiliz askerlerinin yerini Fransızlar'ın alması konusunda hiçbir anlaşma sağlanamadığını ifade ederek, adamlarını Yakındoğu'ya göndermeyeceğini söyledi. Yine de, işgalin şimdiki durumunun muhafaza edilmesini kabul eder bir hali vardı. Hatta, ciddi bir sürtüşme yaratacağı düşünülüyorsa, Suriye'ye Fransız askerlerini göndermeyeceğine dair söz verdi. Ama şunu da ekledi: "Açık söylüyorum; karşılıklı anlaşmalar gözetilmeyecekse burada kimseyle işbirliği yapmak gibi bir niyetim yok." Clemenceau'nun bu konuda ne kadar kararlı olduğu, birkaç gün sonra Cambon'a eğer bu talebine Fransız meclisinden destek gelmezse istifa edeceğini söylemiş olmasından da anlaşılıyordu. Charles Crane ve Henry King başkanlığındaki Amerikan delegasyonu Yakındoğu'ya yalnız hareket etti.

Barış Konferansı'nın ilk aylarında, Arap sorunuyla en yakından ilgili üç gücün politikaları incelenecek olursa, hepsinin de tavırlarında ve yaklaşımlarında bir tutarlılık bulunduğu görülür. Yine de, görüşmeler boyunca diğer ikisine oranla duruma en çok hâkim gibi görünen İngiltere olmuştur. Bunda Lloyd George'un, Amerika'nın soruşturma heyeti önerisini İngiltere'nin amaçlarına uygun bir hale getirmesindeki başarısının büyük payı vardır.

Dışarıdan bakıldığında Amerika'nın politikası tutarlıydı. Meseleye, Amerikan kazanımları konusunda kayıtsızlık ve gizli antlaşmala-

rın reddi noktasından bakan Wilson, Araplar'ın kendi kaderini tayin hakkı hususunda ısrarlı olmuş ve bölgeye bir soruşturma heyeti gönderilmesini istemişti. Fransız ve İngilizler'in böyle bir heyette yer almalarının bedelinin, bölgeyi ikiye bölen ayrı bir Fransız-İngiliz anlaşmasına rıza göstermek olacağını şüphesiz biliyordu. Wilson'ın farkına varmadığı nokta, böyle bir anlaşmanın heyet tarafından sağlanacak bilgileri anlamsız kılacağıydı.

Fransızlar'ın da meseleye bakışı son derece açıktı. Sykes-Picot Anlaşması uyarınca (Musul hariç) Fransa'ya tahsis edilmiş olan topraklarda tek bir Fransız mandası istiyorlardı. İngilizler'in askerlerini hemen bu topraklardan çekmelerinde ısrar ediyor ve kendilerinin işgal etmelerine izin verilmesini bekliyorlardı. Bu durum sağlanana kadar, Soruşturma Heyeti'yle ilgili bir adım atmayı reddediyorlardı.

Fransızlar'ın heyete itirazları belirli etkenlere dayanıyordu. Bunların en önemlisi, Suriye'ye yönelik taleplerinin hem bölgedeki eski nüfuz ve yatırımlar, hem de Müttefikler'le yapılan savaş zamanı anlaşmalar bakımından somut olduğuna inanmalarıydı. Dolayısıyla, manda kararı için gerekli tüm bilginin zaten Paris'te bulunduğunu öne sürüyorlardı; karar vermek için bir de heyet gönderilmesi şart değildi. Üstelik Clemenceau, İngiliz askerleri Suriye'de bulunduğu sürece adil bir soruşturmanın mümkün olmayacağını ileri sürüyordu. Eğer Sir Arnold Wilson'ın Mezopotamya'da yaptığı da örnek olarak kabul edilecekse, bu noktada haklı gibiydi Clemenceau. 1919 Ocak ayında, İngiltere'nin gelecekteki idaresiyle ilgili olarak yerli halkın oylarına başvurulmasını isteyen Wilson, bunun 'sonuç leyhte görülünce' yapılmasını ve 'doğru' cevabın alınacağından emin olunmasını istemişti! Elbette bu arada, bir Fransız işgalinin de Suriye'deki ifade özgürlüğüne daha büyük bir katkı yapacağının işareti yoktu ortalıkta. Belki de Clemenceau Suriye'deki Fransız karşıtlığının farkında olduğundan, soruşturmanın Fransa lehine sonuçlanması için tek şansın Fransızlar'ın orada bulunarak gidişi 'kontrol etmeleri' olduğunu biliyordu.[11] Sonuç olarak, Clemenceau'ya yurtiçinden de Suriye'de daha fazla ödün vermemesi için büyük bir baskı olsa gerekti. Fransız Meclisi, konu üzerindeki duyarlılığını açıkça belirtmişti. 25 Nisan günü Dörtler Konseyi'nde yaptığı konuşmada Clemenceau neredeyse yalvarıyordu: "Almanlar buraya gelinceye kadar heyetin gitmemesini tercih ederim. Bu benim için pek çok şeyi kolaylaştıracaktır."

Clemenceau soruşturma heyetine karşı İngilizler'in desteğini sağlamak çabasıyla, hiç de istemediği halde, Faysal'la görüşmeler yapmaya razı olmuş ve birtakım şifahi anlaşmalara varmayı başarmıştı. Lloyd George'un, İngiltere'nin Suriye'de hiçbir çıkarı olmadığı ve sorunun sadece Fransa'yla Faysal arasında çözülmesi gerektiği yolundaki ifadelerini bilen Clemenceau; İngiliz liderin, Fransa ve Faysal arasındaki anlaşmaya, heyetin, planlandığı biçimde gönderilmesi gerektiğini söyleyerek karşı çıkmasından elbette rahatsız olmuştu.

Çünkü daha bir buçuk hafta önce, heyet gönderilmemesi için Wilson'ı ikna etmeye çalışan kişi Lloyd George'dan başkası değildi.

Aslında İngiliz politikasında değişen bir şey yoktu. İngilizler'in Soruşturma Heyeti'ne karşı gibi görünmelerinin nedeni, Fransızlar'dan bir yerine iki ödün koparmaktı. Clemenceau'nun farkına varamadığı şey, İngilizler'in sadece bir Fransız-Arap anlaşmasıyla ilgili olmadığıydı. İngilizler'i aynı ölçüde ilgilendiren bir başka konu da, herhangi bir toprak parçası Fransız işgaline teslim edilmeden önce nüfuz alanlarının (mandaların) son durumlarının belirlenmesiydi. Gerçi teknik olarak geçici bir işgal söz konusuydu ama, konuşmaların tonuna bakılırsa her iki taraf da geçici sınırların kalıcı kılınmasına taraftardı. Özellikle İngilizler bu görüşten yana çıkıyor ve bu hususta bir Fransız-İngiliz anlaşması sağlanması şansı olduğu sürece Lloyd George heyete karşı Fransa'yı desteklemeye istekli görünüyordu. Dolayısıyla, Dörtler Konseyi nezdinde bu konuyu Clemenceau'yla ortak davaları olarak kabul eden Lloyd George, İngiltere'nin heyete vereceği üyelerin açıklanmasını iki hafta kadar erteledi. Ne var ki, Nisan'ın üçüncü haftasına doğru İngiliz-Fransız görüşmelerinin tıkanmasıyla birlikte İngilizler'in tavrı değişti. Clemenceau, Faysal'la anlaşma sağladığını söyledikten sonra İngiltere artık hiçbir şekilde heyetten vazgeçmek ya da Suriye'yi tahliye etmek gibi bir tutum içinde olamazdı. Şayet bu anlaşma şifahi ve müphem bir anlaşma yerine resmi ve yazılı bir anlaşma olsaydı, İngiltere böyle davranamayacaktı. Araplar'ın istekleri İngilizler'in asli hedeflerinin yanında ikinci derecede kalıyordu. İngiltere'nin hedefi, kendi imparatorluğunun konumunu sağlama almak ve Fransa'nın Yakındoğu'daki rolünü olabildiğince sınırlamaktı.

Fransa talep ettiği topraklarda askeri denetim sağlamadığı sürece, Fransızlar Soruşturma Heyeti'ne katılmaya niyetli değildi. İngiltere'yse, Fransa İngilizler'in hak iddia ettiği bölgeyi tanımadığı sürece, heyete itiraz etmek konusunda isteksiz davranıyordu. Her iki ülke de Suriye-Filistin sınırı boyunca aynı bölgeyi talep ettiğinden, bir anlaşma sağlanamadı ve heyete karşı ortak bir cephe oluşturulması girişimi böylece başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.[12]

İngiltere'nin bir soruşturma heyeti fikrinden hoşlandığını gösteren herhangi bir işaret yoktu ortada. Hatta mümkün olsa, böyle bir girişimden uzakta kalmak daha çok işlerine gelirdi; çünkü soruşturma sonuçlarının Mezopotamya ve Filistin'de kendi yararlarına çıkmayabileceğinin farkındaydılar. Bu arada, heyet belki hemen her bölgede İngiliz karşıtı bir eğilimle karşılaşacaktı ama, aynı bölgelerdeki Fransız karşıtı eğilim muhtemelen daha da fazla olacaktı. Onun için İngilizler, seçenek sunulduğu takdirde Lübnanlılar dışında tüm Araplar'ın bir İngiliz mandasını Fransız mandasına tercih edeceklerinden emindi. Elbette sonucun bir Amerikan mandasından yana çıkması olasılığı da vardı; ama Wilson, Birleşik Devletler'in Arap dünya-

sında etkin bir rol almasını kesinlikle istemiyordu. Dolayısıyla, heyetin bulguları İngilizler'in hassas olduğu konularda biraz can sıkıcı çıksa bile, Fransa'yla karşılaştırıldığında İngilizler'in kaybedecek pek bir şeyleri yoktu. İngilizler'in heyetten çıkacağını umduğu sonuçlar, uzun dönemde Fransa'yı İngiltere'nin şartlarına uymaya zorlamaktan başka bir işe yaramazdı.

Lloyd George'un delege göndermeme kararının altında, Fransızlar'ı yatıştırmak gibi bir amaç da yatıyordu. İngiltere'nin heyetten yana çıkarak varmaya çalıştığı hedeflere, Amerika'nın tek başına gitmesiyle de ulaşılabilirdi. Hatta, böylesi daha bile iyiydi. Çünkü, içinde İngilizler'in yer almadığı bir soruşturmada, kamuoyunun Fransızlar'ı listenin sonuna yerleştirmesi çok daha manidar olacaktı.

Konuyu kapatmadan önce üzerinde durulması gereken bir küçük nokta daha var. Lloyd George, Clemenceau'yu Sykes-Picot Anlaşması'nı işine geldiği zaman hatırlamakla suçlarken haklıydı ama, kendisi de aynı taktiği kullanmak konusunda en az Clemenceau kadar suçluydu. Lloyd George'un Filistin ve Musul'la ilgili olarak yaptığı değişiklik taleplerine dair hiçbir pişmanlığı olmadığı gibi, Fransa'nın dört şehir üzerinde sadece tavsiye düzeyinde hakkı olmasındaki ısrarı da tamamen Sykes-Picot Anlaşması'ndan kaynaklanıyordu. Yine de Lloyd George'un, Clemenceau'nun tersine, bu anlaşmadan kurtulmaktan çok memnun olacağını düşünmek yanlış olmaz.

Heyetin oluşumu sırasında gerçekleşen pek çok görüşme sırasında, İtalya'nın kayda değer hiçbir etkisi olmadı. İtalyanlar daha işin başından beri böyle bir fikre taraftar değildi. Çünkü, Sonnino'nun da özel sohbetlerinde belirttiği gibi, 'Türkiye'de ya da Asya'da hiç kimse İtalyanlar'ın yardımından yana olmaz'dı. Sonnino, İstanbul'daki İtalyan vekilinden, Anadolu'nun kimi önemli şahsiyetlerinden İtalyan yardımı isteyen dilekçeler toplanıp toplanamayacağını kontrol etmesini istemişti. Sonnino, bunun başka bölgelerde İngiliz ve Fransızlar tarafından da uygulanan bir teknik olduğunu belirtiyordu. Gerçi Orlando başlarda heyette yer almayı kabul etmişti ama, şimdi İngiltere ve Fransa'nın heyete temsilci vermemelerini İtalya için benzer bir davranışın mazereti olarak gösterebilecekti.

Wilson 1919 Haziranı'nda Paris'ten ayrılırken, İngiliz ve Fransızlar'ın Suriye üzerine sürtüşmesi artık ortalığa dökülmüştü. İlişkiler bir çıkmaza girmiş gibi görünmesine rağmen, aslında durum o kadar ciddi değildi. İngiltere, her şey bir yana, Suriye'de ayrı bir Arap devleti fikrinden artık vazgeçmiş ve alttan alta Suriye için bir Fransız mandası fikrine yaklaşmaya başlamıştı. Faysal ve Fransa arasında her iki tarafın da gönüllü olacağı bir anlaşmanın bunu sağlayacağına inandıkları doğruydu. Böylece hem Araplar'a yönelik taahhütleri, hem de Sykes-Picot Anlaşması'nın koşulları gerçekleşebilir diye umuyorlardı. Bu arada Fransa'ysa, Suriye için düşündükleri yumuşak başlı yerli yöneticinin Faysal olamayacağını görmeye başlamıştı.

Wilson, Suriye'de bir Birleşik Devletler mandası olamayacağını kabul etmiş bulunuyordu. Hiç kimse, hatta İtalyanlar bile, Suriye'yi İtalya'ya ya da konuyla ilgisiz, küçük bir ülkeye vermeyi aklından geçirmiyordu. Lloyd George, İngiltere'nin hiçbir koşulda Suriye'de manda istemediğini Dörtler Konseyi'ne defalarca belirtmiş ve mayıs ayının sonunda Yakındoğu'daki İngiliz yetkililerden bu bilginin Faysal'a da iletilmesini istemişti. Böylelikle, Suriye'nin Fransız hükmünde olacağına dair karar verilmiş oluyordu. Gerçi Lloyd George ve Wilson, Soruşturma Heyeti'nin kararına bağlı kalacaklarını söylemişlerdi ama, manda tahsisi daha heyet Paris'ten ayrılmadan tamamlanmıştı. Georges Picot, Faysal'a, heyetin bulgularının 'Konferans'ta hiçbir önemi olmayacağını'[13] söylemişti. İngiliz ve Amerikalılar buna her ne kadar karşı çıksa da, Picot temelde haklıydı.

• • •

1. İngiltere'nin, Suriye'nin tamamının Fransız birliklerince işgaline izin vermeyi reddettiği 11 Şubat günü, Clemenceau, Milner'ın hazır bulunması şartıyla Faysal'la buluşmayı kabul etti. Milner toplantıyı organize etmeden önce, 19 Şubat günü Clemenceau'ya bir suikast girişimi oldu ve İngiliz-Fransız ilişkilerinin Suriye'yle ilgili olarak mart ayında kötüleşmeye yüz tutmasıyla birlikte Clemenceau gittikçe uzlaşmaz bir tutum benimsemeye başladı. Cambon, örneğin, hiddetle şu yorumu yapıyordu. "[Faysal'ın] Niyeti iyi olsun ya da olmasın, söylediklerine kulak verilmesi gerekiyor." Faysal ve Lawrence, sırasıyla Gout ve Briand'la 24 ve 25 Şubat tarihlerinde iki sonuçsuz toplantı yaptılar. Cambon, *Correspondance*, 3:320, 4/10/19; Lloyd George Belgeleri, F39/1/10, Milner'dan Lloyd George'a, 3/8/19; Dışişleri, F.O. 608/92/360-1-1/1694, Derby'den Curzon'a, 2/7/19; F.O. 608/93/360-1-8/3322, Lawrence tutanakları, 2/24/19, 2/25/19; *Le Temps*, 2/7/19, 2/11/19.

2. Dışişleri, F.O. 608/107/384-1-6/1562. "Suriye Hakkında Yeni bir İngiliz-Fransız Anlaşması Önerisi için Fransız Tasarısı ve Barış Konferansı'nda Dışişleri'nin Yorumları," 2/5/19; ayrıca Kabine Belgeleri, Cab. 29/7, W.C.P. 67.

3. Seymour, *House Papers*, 4:361, 3/12/19. Suriye üzerine İngiltere ve Fransa arasındaki gerginliğin artışına ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Dışişleri, F.O. 608/107/384-1-3/1333, Pichon'dan Balfour'a, 1/31/19; 2983; Curzon'dan Balfour'a, 2/21/19; 3927, Pichon muhtırası, 3/8/19; 4961, Curzon'dan Cambon'a, 3/19/19; F.O. 496/41/8, Derby'den Curzon'a, 1/23/19; 14, Curzon'dan Derby'ye, 2/12/19.

4. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:5, Dörtler Konseyi, 3/20/19. Bu ikisinden sonuncusu, Milner'ın yukarıda atıfta bulunulan önerisiydi.

5. Wilson, bir heyet gönderilmesi için, Siyonistler'in Filistin'e yönelik emellerine engel olmanın çaresinin bu olduğunu düşünen, Yakındoğu'daki misyoner gruplar tarafından da baskı altındaydı. Siyonistler de aynı nedenlerle heyet fikrine karşı çıkıyorlardı. Manuel, *American-Palestine Relations*, sf. 223, 244; Nevakivi, *Arab Middle East*, sf. 137. Amerikan delegasyonunda herkes karardan hoşnut değildi. Westermann 'çok aptalca' diyor, Beer 'beyhude' diye nitelendiriyordu. Westermann, Günce, 3/23/19; Beer, Günce, 3/27/19.

6. P. Mantoux, *Les Délibérations du Conseil des Quartre, (24 mars-28 juin, 1919)*, sf. 228, 11/4/19. Fransız delegasyonundan Jean Gout 10 Nisan günü Lybyer'e, Lloyd George'un heyet gönderilmesine karşı çıktığını ve manda meselesini Paris'te çözmenin çok daha iyi olacağını, bunun ardından heyetin yerinde inceleme

yaparak kurulacak hükümetin biçimine karar verebileceğini söylüyordu. Howard, *King-Crane Commission*, sf. 43-44. Heyet gönderilmesi kararının hemen ardından Wilson kendi temsilcilerini belirlemişti: Charles Crane ve Henry King. Bu karar, Amerikan Komisyonu Murahhas Vekilleri'ne danışılmadan verilmiş ve daha sonra Henry White tarafından kendilerine iletildiğinde, "Herhalde Suriye hakkkında hiçbir şey bilmedikleri için bu iki kişi Başkan tarafından özellikle göreve uygun bulundu," yorumu yapılmıştı. *U.S. Doc., P.P.C.*, 11:133-34, Amerikan Komisyonu Murahhas Vekilleri, 3/27/19; sf. 140, 3/31/19. Ayrıca bkz. Howard, *King-Crane Commission*, sf. 36-41; Evans, *U.S. and Partition*, sf. 145-46.

7. *Br. Doc.*, 4:265, Clayton'dan Curzon'a, 6/5/19, n.3, Clayton'dan Dışişleri'ne, 5/21/19. Faysal, Fransızlar'ın Clemenceau'yla yapılan görüşmelerin bir şey ifade ettiğine inanmaları vesilesiyle, Fransızlar'la ilişkisinin şimdilik iyi olduğunu kabul ediyordu. Ama görüşmeler bir şey ifade etmiyordu. "Bu anlaşmayı uygulamak gibi bir niyeti hiçbir zaman olmamıştı..." Ayrıca bkz. Dışişleri, F.O. 608/106/384-1-1/13927, Cornwallis'den Clayton'a, 16/5/19; Gontaut-Biron, *Comment*, sf. 231.

8. 25 Mart günü Fransız ve İngiliz uzmanların toplantısına katılmış olan Lawrence, hiç şüphe yok ki, Soruşturma Heyeti'ni engellemek maksadıyla Faysal'ı 13 Nisan'daki bu beyanatı vermeye zorlamıştı. Ne var ki, yazılı bir belge alışverişi olmadığından, Lawrence, en doğrusunu yaparak bir anlaşma sağlanmadığını belirtmiştir.

9. *Times* (Londra), 4/23/19; Howard, *King-Crane Commission*, sf. 51. Heyet gönderilmesi kararından kısa bir süre sonra İngilizler kendi temsilcilerini seçtiler ama bunu kamuoyuna duyurmamayı tercih ettiler. İtalyanlar da kendi temsilcilerini belirlemeye hazırdılar, ancak Fransa bu konuda ağırdan alınca vazgeçtiler. Dışişleri, F.O. 608/86/349-1-3/5422, Balfour'dan Curzon'a, 4/11/19; 8628, Toynbee tutanağı, 4/29/19; Howard, *King-Crane Commission*, sf. 85; Woodrow Wilson Belgeleri, V-A, Kutu 28, King'den Meclis'e, 5/6/19; Beer, Günce, 4/19/19.

10. Lloyd George'un tavrının güçlenmesinin nedeni şüphesiz, Allenby'nin raporlarında Yakındoğu'da kamuoyunun eğiliminin, heyetin ilan edildiği üzere gelmesinden yana olduğunun belirtilmesiydi. Howard, *King-Crane Commission*, sf. 51.

11. Sir Harold Temperley, Fransızlar'ın 'böyle bir soruşturmanın, Suriye'ye yönelik taleplerinin aleyhinde olacağını bildiklerini' belirtir. Gerçekten de, 13 Şubat günü Onlar Konseyi'nde Fransız yanlısı bir konuşma yapan Çekri Ganem, o günlerde Suriye kamuoyunun bir soruşturmadan çekindiğine işaret etmiştir. Bkz. 2. Bölüm; Temperley, *Peace Conference*, 6:148.

12. Clemenceau'nun Suriye-Filistin sınırı meselesiyle çok ilgili olmadığını, bunu temsilci göndermemek için iyi bir bahane olarak kullandığını da söylemek mümkün. Bunun kanıtı, sonunda eylül ayında bir anlaşmaya varıldığında, Clemenceau'nun bölgenin İngilizlerce işgaline razı olmasıdır. Esasında, bu savın geçerliliği yoktur. 1919 ilkbaharında ülke içinden Clemenceau'ya yapılan baskılar, Sykes-Picot'un bölgesel koşullarının yeniden gözden geçirilmesini kabul etmesine olanak tanımıyordu. Heyet olsun ya da olmasın, o tarihte Clemenceau İngilizler'in daha fazla toprak taleplerine rıza gösterebilecek durumda değildi.

13. Bu 18 Haziran 1919'daydı. *Br. Doc.*, 4:278-80, Cornwallis muhtırası. King-Crane Komisyonu ve raporuna ilişkin bir değerlendirme için bkz. 6. Bölüm.

BÖLÜM 4

Yunan Meseleleri Komitesi ve İzmir'in İşgali

Bir hafta önce Onlar Konseyi tarafından kurulan Yunan ve Arnavutluk Meseleleri Komitesi (genellikle Yunan Komitesi olarak anılıyordu), 12 Şubat günü Yunanistan'ın taleplerini değerlendirmeye başladı. Güvenilir nüfus istatistiklerinin olmayışı, sorunu iyice güçleştiriyordu. Daha önce Yunanistan'a ait olan topraklardaki Yunan halkına, savaş sırasında Osmanlı İmparatorluğu tarafından uygulanan baskı, nüfus dengesini Türkler'in lehine değiştirmişti. Her şeyi olduğu gibi kabul etmek yapılan haksızlıklara anlayış göstermek olacaktı. Bu, geleceğe dönük, sağlıklı bir çözümün bulunmasını da zorlaştıracaktı. Ayrıca, ekonomik ve etnik açıdan, pek çok bölgede uyumsuzluklar hüküm sürüyordu.

Yunan talepleriyle ilgili herhangi bir çözüm, otomatik olarak Fransa, İngiltere ve İtalya arasındaki 1915 ve 1917 anlaşmalarının geçerliliği sorununu gündeme getiriyordu. İtalya, elbette, bu iki anlaşmanın bağlayıcı olduğunu ve Küçük Asya sorunu zaten çözüme kavuşmuş bulunduğundan komitenin bunu tartışmaya hakkı olmadığını ileri sürüyordu. Fransa ve İngiltere, Rusya'nın 1917 Saint Jean de Maurienne Anlaşması'nı imzalamamış olmasının, kendilerini her tür taahhütün dışında bıraktığını söylüyorlardı. Bu anlaşma, İtalya'nın Küçük Asya'daki nüfuz alanının sınırlarını belirleyen anlaşmaydı. İngiltere ve Fransa'nın da tanımış olduğu 1915 Londra Antlaşması, Fransız ve İngilizler'in Yakındoğu'daki kazanımlarına karşılık olarak İtalya'nın sadece, 'Antalya'nın Akdeniz'e bitişik bölgesinde eşit miktarda bir pay'a sahip olabileceğini belirtiyordu. Birleşik Devletler ise 'bir şekilde bizim belirlenmiş prensiplerimize uygun ve adil bir bölüşüm olmadıkça'[1] hiçbir anlaşmayı tanımıyordu.

Yunan Komitesi'nin Raporu

Gizli antlaşmalar üzerinde yaşanan sürtüşmelerin bir çözüme kavuşamayacağı çok geçmeden ortaya çıktı ve komitenin Onlar Konseyi'ne sunduğu nihai raporla güçler arasındaki yaklaşım gözler önüne serildi.[2] İngiltere ve Fransa, Yunan taleplerinin çoğuna destek veri-

yordu. Birleşik Devletler bekleyip görmekten yanaydı. İtalya ise Yunan taleplerinin çoğuna itiraz ediyordu.

Kuzey Epir

İngiltere ve Fransa'nın kuzey Epir'deki Yunan taleplerini desteklemekten yana olmalarının nedeni, bu taleplerin etnik olarak haklılık içermeleri değildi. Ulaşım güzergâhlarının denetimiyle ilgili başka stratejik nedenler vardı işin içinde. Birleşik Devletler, Yunanistan'a sadece ekonomik anlamda bağımlı olduğu bölgelerde hak tanınması taraftarıydı. İtalya bütün bölgenin ağırlıklı olarak Müslüman ve Arnavut olduğunu, Hıristiyanlar'ın da kendilerini Arnavut olarak gördüklerini ve dolayısıyla bölgeden Yunanistan'a toprak verilmemesi gerektiğini söylüyordu.

Bu yaklaşımın altındaki düşünce, resmen kabul edilsin ya da edilmesin, coğrafi faktörlerin Arnavutluk'u kaçınılmaz bir biçimde İtalya'nın nüfuz alanına dahil edeceğiydi. Sonuçta olan Arnavutluk'a olmuştu, çünkü Nicolson'ın ifadesiyle, 'Balkanlar'da kimse İtalya'ya güvenmediği için Arnavutluk'un sınırları daraltılmak zorunda kalınacak'tı.[3]

Ege Adaları

Dört gücün de ortak fikir birliği içinde olduğu husus, On İki Adalar dışında bütün Ege adalarının Yunanistan'a iade edilmesiydi. Birleşik Devletler, On İki Adalar'ın da Yunan denetiminde olmasını savunuyor ama diğer üç ülke, bu adaların savaştan önce İtalya'nın elinde bulunduğunu, Londra Antlaşması çerçevesinde yine İtalya'ya vaat edildiğini ve dolayısıyla barış görüşmelerinde söz konusu edilmemesi gerektiğini ileri sürüyordu.

Trakya

Prensip olarak dört ülke, Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi hususunda anlaşıyordu. Sınırlar konusunda neredeyse İtalya bile hemfikirdi. Batı Trakya nüfusunun büyük bölümü Türk olmasına rağmen, Türkler'in dikkate alınmadığı açıktı. Komite, "Yunanistan'ın etnik hakları Bulgaristan'dan daha fazladır,"[4] diyordu.

Yunanistan'ın, Bulgaristan'a Ege'ye ticari giriş hakkı tanıma taraftarı olduğunu gören Amerika, Fransa ve İngiltere, prensip olarak doğu Trakya'nın da Yunanistan'a verilmesinde görüş birliği içindeydiler. İtalyanlar ise şiddetle karşı çıkıyordu buna. Onlara göre, Ege'ye açılan koridor Dedeağaç Limanı'yla birlikte Bulgaristan'a bırakılmalı ve böylelikle batı Trakya'dan ayrılacak olan doğu Trakya, uluslararası idare altına girecek olan İstanbul'un bir parçası olarak kalmalıydı. İtalyanlar ayrıca, Dedeağaç'ın bir Bulgar şehri olduğuna ve Edirne halkının da Yunan işgaline karşı çıktığına işaret ediyordu. Bu gözlemler ne kadar doğru olursa olsun, doğu Trakya'da çoğunlukla Yunan nüfusu yaşıyordu. Bu toprakları uluslararası bölgeye yerleştir-

mek, batı Trakya'yı Türk nüfusuna rağmen Yunanistan'a vermekle yapılan etnik hatayı ikiye katlamaktan başka bir işe yaramazdı.

Küçük Asya

İngiltere ve Fransa, Yunanistan'ın kuzey ve güneydeki taleplerini kabul etmişler, ama güneydeki Menderes Nehri vadisi talebine karşı çıkmışlardı. Bu hariç tutulmak kaydıyla, Yunanistan'a, 'etrafındaki ayrılamaz topraklarla birlikte İzmir ve Ayvalık limanlarını ilhak' iznini vermeye hazırdılar. İngiltere ve Fransa'nın bu tutumu, Türkiye'de bir manda olacağına inanmalarından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla, 'Küçük Asya'nın batı sahilinde, (örneğin) Helen sömürgelerininki gibi kendine has bir medeniyetin vesayet altına alınması diye bir sorun' olamazdı.

Birleşik Devletler bu bölgelerin Türkiye'den ayırılmasına tamamen karşıydı. Komite raporunda bunun nedenleri şöyle belirtiliyordu:

> Amerikan Delegasyonu, Yunan hükümetinin Türk nüfusla ilgili olarak verdiği sayıyı kabul edilir bulmamıştır. Delegasyonun kendi rakamları, Yunanlılar'ın İzmir dışında talep ettikleri bütün bölgelerde azınlık durumunda olduklarını göstermektedir.
>
> Ayrıca, ekonomik açıdan bakıldığında, Küçük Asya'nın batısındaki kıyı şehirlerinin orta Anadolu'dan ayırılması insafsızca bir tavır olacak ve Türk İmparatorluğu kendisini denize bağlayan doğal çıkışlardan kopacaktır.

İtalyanlar, Yunanistan'ın Küçük Asya'daki talepleriyle ilgili ayrı bir beyanatta bulundu. İtalya, bu talepleri değerlendirmenin komitenin işi olmadığını, çünkü bu tartışmanın Anadolu'ya dair genel bir çözümün dışında düşünülemeyeceğini ileri sürüyordu. Dahası, Yunanistan tarafından talep edilen toprakların büyük bir bölümü 1915 ve 1917 anlaşmalarında İtalya'ya tahsis edilmiş olduğundan, 'Yunanistan'ın istekleri konusunda bir karara varılmadan önce Müttefikler kendi aralarında bir görüş alışverişinde bulunmalı'ydı. Sonuç olarak, Yunanistan'ın Küçük Asya'daki talepleri üzerine İtalyanlar olumlu ya da olumsuz hiçbir resmi öneri getirememişti.

Raporun Reddi

Yunan Komitesi'nin raporu, Merkezi Yurt Komitesi'nin raporundan az önce ortaya çıktı. İngiliz ve Fransızlar raporun kabul edilmesinden yana çıkarken, Amerikalı delege Dr. Sidney Mezes İtalyan delegeyle birlikte, Yüksek Konsey, Türk devletinin geleceğiyle ilgili kesin bir karara varmadan önce Yunan taleplerinin karara bağlanamayacağını savundu.[5] O sıralarda İstanbul bölgesi, hatta belki bütün Türkiye için bir Amerikan mandası olasılığı bulunduğundan, Mezes'in Trakya ve Küçük Asya'da verilecek ödünlerle manda hususu-

nu zora sokmaktan kaçınması anlaşılır bir tavırdı. Elbette bu, İtalya ve Amerika'nın Küçük Asya konusunda aynı fikirlere sahip olduğu anlamına gelmiyordu. Aslında her iki ülke de Yunan Komitesi'nin raporunu benimsemelerine rağmen, Amerika'nın karşı çıkışı temelde bölgeyi Yunanistan'ın eline bırakıp, hiçbir şekilde İtalya'ya destek vermek istememesinden kaynaklanıyordu.

Rapor ne kabul edildi, ne de reddedildi. Hatta, değişik bakış açıları arasında bir uzlaşma sağlanabilir umuduyla, harekete geçilmesi de ertelendi. Nicolson, Onlar Konseyi'nin Yunan Konseyi'nin bir anlaşmaya varması konusunda çok ısrarlı davrandığını yazar. Bunun yanı sıra, komite raporunu sunmadan kısa bir süre önce, Onlar Konseyi bütün komitelerden konuyla ilgili tavsiyelerini içeren taslakları raporlarına eklemelerini istemişti. Başlangıç raporuyla bütünlüklü bir taslak hazırlamak için çok geç bir talimattı bu. Yunan Komitesi'ne bir iş daha çıkmıştı şimdi.

Yunan Taleplerine Birleşik Devletler'in Rızası

İtalya'nın tutumunu değiştirmeyeceği açık olduğuna göre, Yunan talepleri sorununun çözümü bir yanda İngilizler ve Fransızlar, diğer yanda da Amerikalılar arasında dostluk ilişkilerinin yeniden kurulması meselesi halini almıştı. Bu sağlanabilirse, İtalyanlar karşısında birleşik ve güçlü bir cephe oluşturulabilirdi. Nicolson 15 Mart tarihinde Sir Eyre Crowe'a bir memorandum verdi. Karşılıklı ödünlerle sağlanacak olası bir çözümden bahseden Nicolson, doğrudan ilhak edilecek İzmir dışında kuzey Epir ve Küçük Asya'daki tartışmalı bölgelerde bir Yunan mandası öne sürüyordu. Amerikalılar bile, diyordu Nicolson, Yunanlılar'ın İzmir'de mutlak çoğunlukta olduğunu kabul ettiğinden, bölgenin Yunanistan'la birleşmesine itiraz edemezlerdi. Bunun ardından Hardinge, Balfour'dan gelen talimatlar çerçevesinde, Nicolson'dan Mezes'le kişisel görüşmeler yapmasını istedi. Mezes, daha 16 Mart günü bile bir uzlaşmaya ulaşılması için büyük bir istek gösteriyordu.[6] Nicolson'ın günlüğünde bu görüşmeler şöyle anlatılmaktadır:

> 24 Mart... Aşağı indim ve Mezes'le görüştüm. Onun delege başkanlığı da sadece ünvandan ibaret. Küçük Asya konusunda anlaşıyoruz –Ayvalık'tan Selçuk'un kuzeyine kadar bir yarım daire. Bu da bir şeydir...
>
> 25 Mart... Mezes'le görüşmelere devam ediyorum. Kuzey Epir'le ilgili konuşuyoruz. Benim önerim, Yunan mandasıyla birlikte Milletler Cemiyeti denetiminde özerklik. Bu onu bayağı korkutuyor...
>
> 26 Mart, Türkiye'nin nasıl paylaşılacağını ayrıntılarıyla konuşuyoruz...
>
> 27 Mart, Özerk bir Epir için plan hazırlamaya çalışıyoruz. Venizelos, Albay House'un Küçük Asya'daki Fransız-İngiliz sınırını Birleşik Devletler'in kabul edeceğini ima ettiğini söylüyor. Mezes bundan hoşnut...

> 28 Mart, Amerikan Delegasyonu'ndan Arnold Toynbee'yle Türkiye'nin geleceğini konuştuk. Gelecekteki bir Ermeni devleti için bir sınır oluşturulması konusunda anlaşıyoruz. Son olarak, bölgede İtalya'ya bir manda verilmesi halinde Yunan bölgesi için değiştirilebilir bir müşterek sınır konusunda da anlaştık. İstanbul'a gelince, biz Türkler'i Bandırma'da barındırmak isterken, Yankee'ler tamamen uzaklaştırmaktan yana.

Bu anlaşma Yunan Komitesi tarafından hiçbir zaman özellikle dikkate alınmadı. Merkezi Yurt Komitesi bunun yerine, resmi onayını Bulgar barış antlaşmasının sınır taslağıyla birlikte orijinal rapora verdi ve 30 Mart günü bunu Onlar Konseyi'ne sundu. Bu arada Merkezi Yurt Komitesi'nin ön raporunda, açıkça belirtilmese de yapılmış olan değişikliğe dikkat çekiliyordu. Mezes'in içi rahattı. Nedenine gelince, 'Merkez Komite'nin kendisini ne Avrupa ne de Küçük Asya'da Yunan talepleri konusunda tavsiyelerde bulunmaya yetkili bulamayacağına' inanıyordu. "Çünkü bu, Türk Devleti'yle ilgili varsayımlar demek olurdu ki, Yüksek Konsey 11 Mart tarihli kararıyla böyle bir Devlet'in oluşturulması hususunu rafa kaldırmıştı." Bu yaklaşım, Yunanistan'ın Küçük Asya'ya yönelik taleplerine tamamen karşı çıkan Amerikan delegelerini hiç hesaba katmıyordu. Aksine, bu taleplerin, Onlar Konseyi'ndeki delegeleri rıza gösterecek olursa, Amerika tarafından kabul edilmesi için açık kapı bırakıyordu. Ayrıca bu durumda, İstanbul ve Boğazlar'la ilgili kararlara bağlı olarak Birleşik Devletler, Yunanistan'ın doğu ve batı Trakya'yla ilgili taleplerine Yunan Komitesi'nde daha önce vermiş olduğu onayı da geri çekebilirdi.[7]

Yunan Komitesi raporunda resmi bir değişiklik yapılmamasının esas nedeni, Küçük Asya konusunda uzman olan Yunan Komitesi üyesi William Westermann'ın fikrinin dikkate alınmasıydı. Küçük Asya'daki Yunan taleplerine ısrarla karşı çıkan Westermann'a Mezes tarafından, komite raporunun yeni Amerikan politikasına uyacak şekilde değiştirilmesini isteyip istemediği sorulmuştu. Westermann buna olumsuz cevap vermiş ve raporun bu şekilde kalarak yıpranmasını tercih ettiğini söylemişti. Mezes duraksamadan kabul etmişti bu tercihi.[8] Taktik açıdan da çok mantıklı bir yöntemdi bu. İtalya'nın bilgisi olmaksızın İngiliz-Amerikan görüşmeleri yapılmış ve Barış Konferansı'nın resmi çerçevesinin dışında bazı anlaşmalar sağlanmıştı. Üstelik bu anlaşmalar, doğrudan İtalya'nın taleplerini devre dışı bırakıyordu. Onlar Konseyi'nin Yunan Komitesi'nden gelen tavsiyeleri dikkate almak gibi bir zorunluluğu olmadığına göre, İtalya'yı kızdıracak bir görüşmeler zincirinin açık edilmesinin gereği yoktu. Dahası, Avrupa Türkiyesi'nin, Boğazlar'ın ve Küçük Asya'nın geri kalanının tahsisiyle ilgili bir anlaşma sağlanana kadar, İtalya'yı bir oldu bittiye getiriyor gibi görünmemek diğer üç ülkenin çıkarına olacaktı.

Yine de, Yunanistan'ın Küçük Asya'daki talepleriyle ilgili olarak

Birleşik Devletler'i İngiltere ve Fransa'yla aynı safa çeken bir anlaşma sağlandı. Bunun arkasında pek çok soru vardı ama bunların hepsi esas, kritik bir soruyu işaret ediyordu: Birleşik Devletler'in Küçük Asya'ya yönelik tavrı neden birkaç gün içinde tümüyle değişmişti?

Yunan Komitesi içindeki Amerikan delegeleri Day ve Westermann'dan başka Yunan taleplerine itiraz eden Amerikalı kalmaması mıydı bunun nedeni?[9] Pek sayılmaz. 21 Ocak tarihli istihbarat raporu, Küçük Asya'daki her türlü Yunan toprağına karşı çıkıyordu. 4 Mart günü, Amerikan Komisyonu Murahhas vekilleri arasında yapılan bir görüşmede Lansing ve Bliss, Amerika'nın genel yaklaşımının 'deniz sahilinin gerisinde kalan toprakların kıyıdan kopartılamayacağı' yolunda olduğu konusunda görüş birliğine vardılar. İki gün sonra yazılan bir raporda Mezes, Yunan taleplerinin ekonomik ve etnik olarak haklılığından duyduğu şüpheleri dile getirdi. Mezes'in tavsiyesine göre, 'bölgeye, doğrudan Cemiyet Mahkemesi'ne bağlı olarak Türkiye içinde geniş bir özerklik sağlanması, Yunanistan'ın pek doğal hırsını tatmin etmese de nüfusun ihtiyaçlarına cevap verebilir'di. Son olarak 12 Mart günü İstanbul'daki Amerikan vekili Lewis Heck, İzmir'in Yunanistan'a verilmesi hususundaki endişelerini dile getirdi.

O halde, Amerikalılar'ın tavrındaki değişikliğin nedeni neydi? Nicolson-Mezes görüşmelerinin başladığı gün Albay House'a gönderdiği bir mesajda Mezes; On İki Adalar, İzmir ve Boğazlar'ın kuzeybatısındaki Midye-Enez hattı için Yunanistan'ın isteklerinin kabul edilmesine karşılık, kuzey Epir'deki Amerikan hattının kabul edilmesini istiyordu. Bu, Yunanistan'a, istediği toprakların hepsini değilse de bir bölümünü sağlamış olacaktı. Eşit sayılmasa bile, Mezes de bir ödün vermeye istekli görünüyordu. Ama istediği gerçekleşmedi. Nicolson'ın öne sürdüğü tabloya göre kuzey Epir, Yunan mandası altında özerk bir bölge olarak kalacaktı. Böyle bir çözüm, Küçük Asya konusunda anlaşmaya varıldıktan çok sonra bile Amerikalılar'ın bir türlü akıl erdiremediği bir yaklaşımdı.

Aslına bakılırsa Mezes'in çizdiği tablo, ödünden ziyade Yunan Komitesi'ndeki Amerikan delegelerinin tavsiyelerinin hiç değilse birini gerçekleştirmek için yapılmış bir girişimdi. İngiliz ve Fransızlar'ın Küçük Asya'daki Yunan taleplerine dönük yaklaşımlarını kabul etmesi Mezes'in kendi kararı değil, ona dayatılmış bir şeydi. Yunanlılar'a uzun süreden beri karşı çıkan Westermann, 25 Mart tarihinde Mezes'e şunları yazmıştı:

> Geçen akşamki konuşmamızdan edindiğim izlenime göre Amerikan temsilcileri, Başkan Wilson ve Albay House ya da sadece Albay House, Yunanlılar'a İzmir civarında belli bir toprak parçası verilmesine yönelik İngiliz-Fransız teklifini kabul etmişlerdir. Net olarak ne Başkan Wilson'ın, ne de Albay House'un ismi anılmamıştır ama, konuşmada geçen 'üst düzey yöneticiler' ifadesi izlenimimi doğrular niteliktedir.

> Bu karar, Amerikan delegelerinin Komisyon'da Yunanistan'ın talepleriyle ilgili tutumunun tersine bir yaklaşımdır. Görüşmemizden anladığım kadarıyla bu karar değişikliğinin nedenleri şöyle sıralanabilir: 1) uluslararası siyasi durumun gereklilikleri... Ve 2) anlaşılıyor ki Yunanistan'ın istekleriyle ilgili iki ayrı taraf oluşmuştur; bu durumda da komisyonumuzun üyeleri Yunan tarafına benden daha çok inanmaktadır.[10]

Mezes'in kişisel olarak Yunan karşıtı tarafı destekliyor olması da kararın 'üst düzey yöneticiler' tarafından verildiği iddiasını kuvvetlendiriyordu. Kendi görüşlerine tamamen ters de olsa bir anlaşmaya varılması için duyduğu yoğun istek, Wilson'ın 14 Mart günü Paris'e dönüşünde görüşmeleri yeniden kendi denetimine almasıyla aynı zamana denk düşmüştü. Wilson iki gün sonra Mezes'e oldukça gizli bir not gönderdi.

> Maddeleri birkaç defa yukarıdan aşağıya inceledim ve önerebileceğim hiçbir şey olmadığını gördüm. Umuyorum, Mr. Lloyd George döner dönmez 'Dörtler'in değerlendirmesine sunulmaya hazır hale gelirler. George, bu konuyla özel olarak ilgileniyor.

Bu notun konusu, kesin değilse de büyük olasılıkla Küçük Asya'daki Yunan talepleriydi. Çünkü Yunanistan'ın bölgeye yönelik isteklerinin en kuvvetli savunucusu hep Lloyd George olmuştu. Yunan Komitesi'nin raporu o sırada Merkezi Yurt Komitesi tarafından görüşüldüğünden, Mezes'in önerilerle ilgili olarak Wilson'ın düşüncelerini öğrenmek istemiş olabileceği akla yakın görünmektedir. Wilson'ın tam da bu notu gönderdiği gün, Mezes'in rapordaki ayrılıkları uzlaştırmak için ani bir istek duymaya başlaması sadece tesadüfle açıklanamazdı.

Üstelik, Lloyd George'un anılarında belirttiğine göre Wilson kişisel olarak,

> Komisyon'daki temsilcisinin tavsiyesini dinlememiş ve Yunanistan'ın taleplerine bulunacak en iyi çözüm konusunda İngiliz ve Fransız uzmanların önerilerine kulak vermiştir. Wilson bütün görüşme boyunca, Yunanistan'ın İzmir'e yönelik talebini ısrarla desteklemişti.[11]

Daha sonra, Yüksek Konsey Anadolu'nun geleceğini görüşmeye başladığında, '(sonraları İngiliz ve Amerikalı uzmanlarca varılan anlaşma doğrultusunda değiştirilen) Yunan Komisyonu raporunda dile getirildiği üzere, İzmir'in ve etrafındaki bölgenin olduğu gibi Yunanistan'a bırakılması ve ayrıca Venizelos'un istediği daha geniş bir alanda Yunanistan'a bir manda verilmesi' hususunu gündeme getiren de Wilson olacaktı.

Albay House'un bu kararla bir ilgisi olması yakın bir olasılık gibi

görünmüyordu. Wilson'ın Paris'te olmadığı sıralarda House, Birleşik Devletler'le gizlice temasa geçerek Türkiye'de manda kabul edilmesini istemişti. 1 Mart tarihinde Sir Maurice Hankey, Lloyd George'a yazdığı mektubunda şöyle diyordu: "Albay House özel bir sohbetimiz sırasında bana Amerika'nın Türkiye'de manda alacağını söyledi. Anladığım kadarıyla, kendileri henüz bunu açıklamamış olsalar da, bu mandaların biri Ermenistan diğeri de İstanbul için olacaktır." Hankey'nin anlattığına göre House, kendisi açıkça bir manda kararı verecek durumda olmamasına rağmen 'aralarında böyle bir karara varılmışcasına çalışmaya başlayabileceği'ni bile söylemişti. Anlaşıldığı kadarıyla, 7 Mart günü House özel bir konuşma sırasında Lloyd George ve Clemenceau'ya, Birleşik Devletler'in 'Anadolu'da bir tür genel nezaret konumu'nda kalacağını söylemişti. Bu şartlar altında Amerikan delegasyonunun, Küçük Asya'daki Yunan taleplerine karşı çıkılmasına yönelik ilk istihbarat raporuna sadık kalması son derece mantıklıydı.[12] House bu tutumundan Wilson'ı haberdar etmemişti. 7 Mart tarihinde Wilson'a çektiği telgrafta, sadece Ermenistan ve İstanbul mandalarından ve Birleşik Devletler'in 'istekli olacağı'nı düşündüğünü söylediğinden bahsetmişti. Bu arada, günlüğüne şunu ekliyordu: "Pek çok başka konuda da karara vardık ama fazlasıyla açıklama yapmak gerekeceğinden telgrafa eklemedim."

Wilson elbette Paris'e döner dönmez House'un yaptıklarını öğrenmişti. Aralarındaki ilişkinin aniden soğumasının nedenlerinden biri de muhtemelen buydu. Amerika'nın herhangi bir mandayı kabulü konusunda House'dan çok daha gerçekçi yaklaşımları olan Wilson, Birleşik Devletler'in Anadolu Türkiyesi'nde bir manda kabul edemeyeceğinin farkındaydı. İzmir tartışmasız bir Yunan kentiydi ve Venizelos'un herhangi bir ilave toprağı doğrudan ilhak etmektense bir Cemiyet mandası olarak kabul etmeye istekli olduğuna dair işaretler vardı.[13] Bu arada, Türkler'in de Yunanistan'a karşı bazı planları olduğundan ya da yapılan zulümlerden bahseden raporlar daha sık gelmeye başlamıştı. Bu raporların, Wilson gibi sürekli yüksek ahlaki değerlerden bahseden bir kişiyi etkilemekte önemli rolü olsa gerekti.

Wilson'ın tutumunun Avrupa'daki sorunlardan da etkilenmiş olması mümkündür. O günlerde Adriyatik krizi henüz son halini almamıştı ama ciddi anlamda baş ağrıtacağının işaretleri görülebiliyordu. İtalya'ya karşı yaklaşımı hiçbir zaman dostane olmayan Wilson, İtalyan birliklerinin Anadolu'nun güney kıyılarına sürekli çıkarma yaptığı haberleri alıyordu. Bölgenin Yunanistan'a verilmezse muhtemelen İtalyanlar'a kalacağını kabul etmeliydi.

Dörtler Konseyi'nde Wilson'ın dönüşünden hemen sonra ele alınan en önemli mesele tazminatlar sorunuydu. Wilson, Almanya'ya karşı daha ılımlı bir tutumdan yana çıkıyordu. Lloyd George'un da kararlı bir tavırla Amerika'nın yanında yer almaya başlaması bu zamanlara rastlar. Belki bunun karşılığında Wilson da, İngiltere'nin Yu-

nan taleplerine yönelik yaklaşımına daha sıcak bakabilirdi. İlginçtir, gerek Wilson'ı gerekse Lloyd George'u son zamanlarda giderek daha çok kızdıran Fransa, Birleşik Devletler'in Yunan meselesinde İngiliz yaklaşımını benimsemesine yol açan görüşmelerde yer almamıştır. Aynı derecede ilginç olan bir başka husus da, İngiliz delegasyonu içindeki Yunan karşıtı tavrın gerek askeri kanattan, gerek Hindistan Dairesi'nden, gerekse diplomatik kesimden aldığı destekle sonuna kadar gücünü korumasıdır. Karşı çıkış öyle büyüktü ki, Robert Vansittart 8 Nisan günü, Yakındoğu'yu yakından tanıyıp da İzmir'in Yunanistan'a verilmesi gerektiğini düşünen kimseye rastlamadığını söylüyordu. Dolayısıyla, Nicolson'ın doğrudan ilhak yerine bir Yunan mandası sağlama isteğinde İzmir'i diğer bölgelerin dışında bırakması, İngiliz hükümeti içindeki bir ayrılıktan olduğu kadar Amerikalılar'ı yatıştırma arzusundan da hız alıyor olmalıydı. Sonuç olarak, başını Nicolson, Crowe ve tabii en çok Lloyd George'un çektiği azınlığın görüşü etkili oldu.

Yunanistan'ın İzmir'i İşgali

Küçük Asya'da İtalyan Tehdidi

Onlar Konseyi'nin Yunan ve Arnavutluk Meseleleri üzerine Komite oluşturulması kararı, İtalyanlar'ı, Yunanistan'la ayrı bir anlaşmaya varılması yönündeki çabalarını sürdürmeye sevketti. Buna rağmen, iki ülkenin yollarının tamamen ayrıldığı kısa sürede ortaya çıktı. Venizelos, İtalyanlar'ın Arnavutluk'tan Antalya'ya kadar yaptıkları ne varsa Barış Konferansı'na şikâyet etti. Söylediklerine göre, İtalyanlar Bulgaristan'da bir İtalyan-Bulgar ittifakı oluşturmuş ve On İki Adalar halkının Yunanistan'la temasını engellemeye başlamışlardı. Dahası, Türk basınına mali yardımda bulunuyor ve İzmir Türkleri'ni Yunan işgaline karşı silahlı direnişe teşvik ediyorlardı.[14]

Barış Konferansı'nın çalışmaları ilerledikçe, İtalyanlar'ın kendilerine gizli antlaşmalarla vaat edilen toprakları işgal etmelerine hâlâ izin verilmemiş olmasından duydukları rahatsızlık arttı. Müttefikler arasında İtalya'nın Fiume'ye yönelik talebinin yol açtığı gerginlik büyürken, İtalya da diğer güçlerin Yunanistan'la işbirliği yaparak kendisinin Anadolu'daki hareketliliğini olabildiğince kısıtlamak istediğine gittikçe daha çok inanıyordu. Sonnino daha mayıs ayına gelinmeden, diğer güçlerin olumsuz yaklaşımları yüzünden İtalya'nın toprak taleplerinin gerçekçi bir sonuca bağlanamayacağına dair duyduğu endişeyi dile getiriyordu.[15] Bunun sonucu, İtalya'nın çift yönlü girişimleri oldu.

Mart ayının ortalarından itibaren İtalyanlar, 'asayişi sağlamak' amacıyla Antalya'ya düzenli olarak asker çıkarmaya başladılar ama çıkan askerler daima gemilerine geri döndü. Bu çıkarma-çekilme harekâtı nisan boyunca devam etti ve 5 Mayıs günü İtalyan birlikleri bu

kez aşağı yukarı kalıcı bir çerçevede Antalya ve Marmaris'e yerleştiler. Açıktı ki, İtalyanlar kendi hakları olarak gördükleri toprakları işgal etmenin eşiğine gelmişlerdi.

Bu arada, İstanbul'daki İtalyan vekili Kont Carlo Sforza, yoğun bir şekilde Türkler'in dostluğunu ve desteğini kazanmaya çalışıyordu. Sforza, Anadolu'dan elde edilecek küçük bir bölümün İtalya'nın bölgedeki ekonomik çıkarları için bir felaket sonucu getireceğine inanıyordu. Çünkü parçalanmış bir Anadolu, İngiliz ve Fransızlar'ın Yakındoğu'daki etkilerinin kalıcı olması anlamına gelecekti. Böylelikle Sforza, buna İtalyan dışişlerinin de sessiz bir onay verdiğini kabul ederek, Türk hükümetiyle daima dostane ilişkiler içinde oldu. Bu arada, İtalyan işgalinin olumsuz etkisini de, işgal birliklerinin küçük tutulmasına Roma'yı ikna ederek en aza indirmeye çalışıyordu. Sforza'nın işini kolaylaştıran etken, Türkler'in İtalyan nüfuzunun alternatifinin büyük bir olasılıkla başdüşmanları Yunanistan olduğunu bilmesiydi. Bu sayede, bir taraftan toprak taleplerini sağlama alarak masa başında daha güçlü olmaya hazırlanıyor, bir taraftan da İtalya'nın daha katı bir çözüme karşı olduğunu hissettirerek Türkler'in sempatisini kazanıyorlardı.

Yunan İşgaline Karar Verilmesi

İtalyan delegasyonunun, İtalya'nın Fiume'ye yönelik hakkına dair uzlaşmaz tutumu nedeniyle Başkan Wilson 23 Nisan günü, İtalya'daki Wilson yanlılarını kazanmaya yönelik bir kamuoyu açıklaması yaptı. Bu grupların, toprak talebiyle ilgili olarak İtalya'nın daha ılımlı bir tavır sergilemesi için yurtiçinde bir baskı uygulayacağını umuyordu. Sonuçsa, 24 Nisan tarihinde İtalyan delegasyonunun Barış Konferansı'ndan çekilmesi ve Orlando'nun Roma'ya dönerek toplumun bütün kesimlerinden yoğun bir destek görmesi oldu.[16] Clemenceau, Lloyd George ve Wilson, Paris'te toplantılarına devam ederlerken, İtalya'nın da hemen geri dönmeye niyetli olmadığı anlaşılmaya başlanmıştı. İtalya'ya duyulan antipati üç liderde de iyice artıyordu. 2 Mayıs günü olayların seyri aniden dramatik bir dönüm noktasına ulaştı. İtalya'nın İzmir'e sayısız gemi göndermesine sinirlenen Wilson, aynı şeyin yapılması önerisinde bulundu. "Eğer böyle yaparsam, elbette bunun bazı sonuçları olacaktır ve bu sonucun savaş olması benim en son isteyebileceğim şeydir. Ama İtalya'nın saldırgan bir tutum içinde olduğu görülüyor. Yaptıkları, barışı tehdit etmektir. Hem de bir barış konferansının tam ortasında." Lloyd George cevabında, Venizelos'un İzmir'e bir Müttefik gemisinin gönderilmesini istediğini belirtti ve üç ülkenin de temsil edilmesi gerektiğine inandığını ekledi. Bu konuda hemen bir anlaşma sağlanınca Clemenceau şu yorumu yapmıştı: "Milletler Cemiyeti için ne başlangıç ama!"

Üç gün sonra, 5 Mayıs'ta Büyük Üçlü arasındaki İtalyan karşıtı eğilim doruk noktasına ulaştı. Wilson gazaba gelmiş bir halde Ro-

dos'taki İtalyan zulmünden bahsediyor, Lloyd George da diğer taraftan buna, İtalya'nın 'doğu Akdeniz'deki büyük eylem planı'nı ekliyordu. Marmaris ve Antalya'daki İtalyan işgaline dikkat çekerek, Müttefikler'in çok geçmeden İtalya'yı Anadolu'nun yarısını işgal eder halde bulabileceklerini belirtiyordu. Lloyd George'a göre, Osmanlı İmparatorluğu'na geçici işgal kuvvetlerinin sevkiyatını öngören eski planı gözden geçirmenin zamanı gelmişti. Bunun bir parçası olarak, Yunan kuvvetlerinin İzmir'i işgal etmesine izin verebilirlerdi; "çünkü şu anda soydaşları katledilirken, orada onlara yardım edecek kimse bulunmamaktadır."

İtalyanlar, 7 Mayıs günü antlaşma taslağını Almanlar'a sunmak üzere Barış Konferansı'na döneceklerini duyurduklarından, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle ilgili herhangi bir resmi kararın hemen verilmesi zorunluluğu vardı. Bunun üzerine Lloyd George ertesi gün önerisini tekrarlayarak, Yunanistan'ın bölgeye iki ya da üç tümen göndermesini, ama askerlerin gemide kalmalarını ve sadece 'bir katliam tehdidi' varsa karaya çıkmalarına izin verilmesini teklif etti. Bunun üzerine Wilson, "Neden karaya çıkmasınlar ki? İnsanlar kendilerini güvertede iyi hissedemez," dedi. Lloyd George ve Clemenceau'ya göre bir sorun yoktu. Clemenceau'nun, "İtalya'yı uyarmak gerekir mi?" sorusuna Lloyd George'un cevabı sert bir ifadeyle, "Bana sorarsanız, hayır," oldu. Karar verilirken bütün konuşulanlar bu kadardı.

İzmir'e Çıkarma

İtalyanlar'ın Barış Konferansı'na dönüşünün ardından, İzmir çıkarmasıyla ilgili görüşmeler sadece Üç Büyükler'in oturumlarında devam etti. İtalya bu oturumlarda yer almıyordu. Görüşmeler o kadar gizli tutuluyordu ki, General Bliss dışında Amerikan delegasyonu bile plan hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Yunan birliklerinin İzmir'e sevkedilmesi süreci, Amerikan delegasyonu içindeki kopukluğun ve Wilson'ın 'bildiğini okumak' eğiliminin en çarpıcı örneklerinden birini oluşturur.

İlk adım, Venizelos'a danışılmasıydı. Doğal olarak öneriden çok hoşlanan Venizelos, o sırada Makedonya'da bulunan iki tümenini gönderebileceğini söyledi. Bunlardan biri hemen harekete hazır durumdaydı. Müttefik gemileri ve çıkarma harekâtının komutasının İngiliz Amiral Calthorpe'da bulunmasına karar verildi. Bunun, o sırada İzmir limanında demirli bulunan İtalyan gemilerinin kumandanını yıldıracağı ümit ediliyordu. Bir diğer karar da, Türkler'in mevzilerini tamamen Fransızlar'dan oluşan bir öncü çıkarma birliğine teslim etmesi ve sonra bunların yerini Yunan kuvvetlerinin almasıydı. Bu, 'ulusların karşı karşıya kalmasını'[17] önleyeceği gibi, İtalyanlar için de bir karşı hareket bahanesi yaratılmamış olacaktı. Ayrıca, mevzilerin tesliminde Fransızlar'ın aracı gibi görev alması, bir Türk-Yunan

çekişmesi olasılığını azaltabilirdi.

En büyük sorun, yapılacak işi Türkler'in ve İtalyanlar'ın cevap verecek fırsat bulamayacak kadar kısa bir süre önce öğrenmelerini sağlayacak bir sistem bulunmasıydı. Aynı zamanda haberin, durumun bir oldu-bitti olarak kabulünü sağlayacak kadar geciktirilmesi gerekiyordu.[18] "Bu iş mümkün olduğu kadar gizli tutulmalıdır,"[19] diyen Wilson, son dakikaya kadar haber verilmemesinden yanaydı. Yunan birliklerinin 14 Mayıs tarihinde gelmesi planlanmıştı. Durumun, Paris'teki İtalyan temsilcilerine 12 Mayıs günü öğleden sonra bildirilmesi ve böylece İzmir'in Yunanistan'a verilmesi gerektiğinin İstanbul'a otuz altı saat önce söylenmesi kararına varılmıştı. Halbuki, çıkarmanın asıl saati Türkler'e sadece on iki saat önce bildirilecekti.

11 Mayıs günü bütün planlarda değişiklik yapılması zorunluluğu doğdu. Büyük olasılıkla İngiliz bir kaynaktan İstanbul'a haber sızmıştı. Wilson ve Venizelos, önce çıkarma yapıp, sonra Yunanistan devreye girmeden İtalyanlar'la bir anlaşma yapmaya hazırdılar. Clemenceau, buna karşı çıktı ve Balfour onu destekledi. "Bir çatışmaya zorlanabiliriz. Eğer böyle bir sonucu teşvik etmek istemiyorsanız, Clemenceau'nun dediğini yapın ve önce İtalyanlar'la konuşun." Böylece, çıkarma yirmi dört saat ertelendi. İtalya'ya, kendisinin Barış Konferansı'nda bulunmadığı sırada İzmir'den gelen sıkıntılı haberlerin bölgeyi işgal zorunluluğu doğurduğu, ama eğer isterse ilk çıkarma sırasında İngiltere ve Fransa'ya destek sağlayabileceği söylenecekti.

Ertesi gün Orlando çıkarmadan haberdar edildi. Türkler Yunanlılar'a ateş açıyor, diyordu Lloyd George, dolayısıyla Yunanlılar'ı korumak için Yunan askerleri gönderilmesi mantıklı olacaktır. Orlando, işgale uluslararası bir karakter vermek için İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerinin gerekliliğine karşı çıkmasına rağmen, 'çıkarma tamamen Barış Antlaşması'nda İzmir'in boşaltılmasına yöneliktir'[20] garantisini aldıktan sonra ikna oldu.

Çıkarma 15 Mayıs'ta gerçekleşti. Fransız, İngiliz ve İtalyanlar hiçbir dirençle karşılaşmadılar ama, Yunan birliklerinin devir-teslim için karaya ayak basmalarıyla birlikte ayaklanmalar ve şiddet gösterileri patlak verdi.[21] Daha sonra yapılan araştırmalar, çıkarma öncesi İzmir'de herhangi bir rahatsızlık bulunmadığını gösterdi. Çıkarma sırasında ve onu izleyen günlerde meydana gelen sıkıntılar tamamen çıkarmadan kaynaklanan olaylardı. Çünkü Yunan subaylar, gerek kendi askerlerini gerek Yunan vatandaşlarını İzmir'deki Türk nüfusun şiddetinden korumak için pek çaba göstermemişti.[22]

Çıkarmaya İtalyan ve Türk Tepkisi

İtalyan kamuoyu, Yunan işgalini son derece olumsuz ve öfkeyle karşıladı. Resmi tepkinin gelmesi de çok gecikmedi. Çıkarmadan iki gün sonra İtalya, diğer güçlerin hiçbirine danışmadan Selçuk'a asker çıkararak buradaki gümrüklere el koyduğunu ilan etti. Hemen ardın-

dan, bölgenin güvenliğinin tehlikede olduğunu öne sürerek, bu ve bunun gibi çıkarmaların gerekli olduğunu duyurdu. A.H. Lybyer'in 'o civarın güvenliğine yönelik tek tehdit kendileridir' yolundaki hiddet dolu ifadesi, diğer güçlerin olaya bakışını en iyi özetleyen örneklerden biridir. Açıktır ki, Yunanistan'ın İzmir'i işgalinin karşısına böyle bir eylemle çıkılacağı akıllarına bile gelmemişti.

İstanbul'un aklına ilk olarak, Müttefikler'in Anadolu'yu tamamen parçalamaya ve Türkiye'ye hiçbir şey bırakmamaya karar verdikleri geldi. Anadolu içlerinde, başını Türk general Mustafa Kemal'in çektiği küçük bir Yunan aleyhtarı hareket gözleniyordu. Türk ordusunun İngiliz denetimi altında sessizce gerçekleştirilen silahsızlandırılması birden durdu. Türkler silahlarını teslim ettikleri cephaneliklere el koyarak, İngiliz subayları püskürttüler. Türkler daha sonraları İtalyan işgaline pek sert olmayan bir tepki gösterseler de, Yunanistan'ın toprak taleplerine karşı askeri ve diplomatik anlamda İtalya'dan yardım beklentisi içindeydiler.[23]

Yunan birliklerinin İzmir'e sevki, Barış Konferansı'nın açılışını izleyen altı ay içinde verilmiş en önemli karardı. O sıralarda pek çok kişi bu karara karşıyken, daha sonraki yıllarda hemen herkes tarafından eleştirilmeye başlandı.[24] Hem İngiliz Savaş Bakanlığı, hem de Dışişleri çıkarma öncesinde 'ciddi uyarı ve itirazlar'da bulunmuştu.[25] Lloyd George'un başlarda Yunan birliklerinin gemide kalmasıyla yetinilmesini istemesinin nedeni biraz da burada aranabilir. Winston Churchill daha sonra şunları söyleyecekti: "Wilson, Lloyd George, Clemenceau ve Venizelos gibi aklını, ihtiyadını ve tecrübesini yaşam karşısında sınamış seçkin devlet adamlarının Paris'te nasıl olup da böylesine acele ve ölümcül bir adım atabildiklerini hâlâ anlayabilmiş değilim." Buna, biraz taraflı da olsa kısmi bir cevap Barış Konferansı'ndan iki yıl sonra A.H. Lybyer'den geldi.

> Venizelos'un sinsi ve canayakın tavırlarıyla üstü giderek daha çok örtülen şu gibi hususlar vardı: Venizelos'un kendi ülkesindeki konumu bile Müttefik süngülerine bağlıydı. Halkı artık eski zamanlarda olduğu gibi kahraman ya da filozof değil, ticaret ve gemicilikle uğraşan bir nesildi. İdarecilikte başarısız, hile ve zulümde Bizans Türkleri'yle aynı ayardaydılar. Nefret ettikleri ve hakir gördükleri düşmanlarından ve komşularından daha uygar oldukları da söylenemezdi.

Yunan işgalini haklı çıkarmaya yönelik iki hatalı sav öne sürüldü. Söylenene bakılırsa Yunan işgali; Antalya'da İtalyanlar'ı, Kilikya'da Fransızlar'ı, Ermenistan'da Birleşik Devletler'i ve İstanbul'da uluslararası bir bölgeyi bulundurmaya yönelik genel bir planın sadece bir parçasıydı. Bunun pek inanılır bir tarafı yoktu. Sayısız plan önerilmiş ol-

masına rağmen, kararın verildiği sıralarda Birleşik Devletler, Kilikya'nın Fransız denetiminde olmasına karşı çıkıyordu. Üç Büyükler'in Anadolu'yla ilgili olarak üzerinde anlaştığı tek husus, Yunanistan'ın İzmir civarında bir bölgeye sahip olması ve İtalya'nın nihai olarak Küçük Asya'nın tamamen dışında tutulmasıydı. İkinci sav ise, çıkarma tarihinde Paris'tekilerin fikirlerinin Türkler'i İstanbul'da bırakmak yönünde değiştiği; böylece doğu Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmaması olasılığı doğduğu için, durumun başka bir bölgede telafi yoluna gidilmesi zorunluluğu ortaya çıktığıydı. Doğru değildi bu. Sultanın egemenlik hakkı olmaksızın devlet temsilcisi olarak bırakılması fikri ilk olarak 14 Mayıs'ta Lloyd George tarafından gündeme getirilmiş ve Yunan çıkarması gerçekleşene kadar ciddi bir şekilde ele alınmamıştı. Dahası, Yunan Komitesi'nde Birleşik Devletler, Fransa ve İngiltere, doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi konusunda prensip olarak anlaşmış bulunuyordu. Gerçi Birleşik Devletler İstanbul'un akıbeti kesin olarak belirlenmediği sürece nihai bir karara varılamayacağını söylüyordu ama, 1919 yazına kadar, komitenin temel tavsiyelerini sorguladığına dair bir işaret de yoktu ortada. Trakya konusu bir daha ne Onlar Konseyi'nde ele alındı, ne de Dörtler Konseyi'nde.[26]

İzmir'e Yunan birliklerinin gönderilmesi kararı, Üç Büyükler'in hedef, tutum ve önyargılarının doğal bir sonucuydu. Venizelos'un üzerlerinde bıraktığı fazlasıyla olumlu izlenim ve bunun yanı sıra halkına vaat ettiklerini elde edemezse hükümetinin düşeceğinden duyulan korku, hiç şüphe yok ki Üçler'in tavrını belirlemelerinde çok etkili olmuştu. İşin içinde elbette başka çıkarların da rolü vardı. Lloyd George, kişisel Helen hayranlığı bir tarafa, İngiltere'nin Ege'de sahip olacağı denetim için Yunanistan'ı müstakbel bir vekil olarak değerlendiriyordu.[27] Avrupa meselelerinde İngiltere ve Amerika'nın işbirliği yapması taraftarı olan Clemenceau, İtalya'nın güçlenmesini hiçbir şekilde istemiyordu. Daha da önemlisi, Fransa'nın söz konusu bölgede belirli bir çıkarı yoktu. Clemenceau bu noktada uzlaşmacı davranabilirdi ama Suriye meselesinde asla. Wilson baştan beri Türk aleyhtarı tavrını sürdürüyor ve üstelik Yunanistan'ın İzmir'deki etnik taleplerinde haklı olduğuna inanıyordu. Wilson (birliklerin hemen karaya çıkmasını ilk öneren kişi olarak) harekâtı desteklemekle birlikte; yeni (ve düşman) bir bölgenin, oranın kendisine ait olduğunu iddia eden bir ülke tarafından işgal edilmesini ve yönetilmesini savunuyordu. Bu, tamamen Milletler Cemiyeti'nin denetimi dışında ve bölgenin boşaltılmasına dair nihai karar verilmeden yapılmalıydı. Böyle bir işgalin Yunanistan tarafından kendi taleplerinin örtük olarak tanınması şeklinde algılanacağı açıktı. Haliyle, Wilson'ın bu durumu kabul etmesi, o güne dek karşı çıkıyor olsa da Cemiyet dışında bir taksimat fikrine yaklaştığını gösteriyordu.

Tüm bu etkenler ne kadar önemli olursa olsun, Yunanistan'ın İzmir'i işgaline Üç Büyükler tarafından sağlanan desteğin asıl nedeni

hiçbiri değildi. Kararın ağırlıklı nedeni, İtalya'nın Adriyatik'teki talepleri karşısında Üç Büyükler'in duyduğu kızgınlıktı. Bu İtalyan aleyhtarı his, İtalyanlar Barış Konferansı'nı terk ettiği zaman özellikle Wilson için bir sabit fikir haline gelmişti. Tüm meselelerin ötesinde, herhangi bir katliam durumunda Türkler'in ya da Yunanlılar'ın ne yapacakları sorunu bile gölgede kalmış, tek düşünülen İzmir'in denetiminin İtalya'ya bırakılmaması olmuştu. İtalyan denetiminin alternatifiyse Yunan işgaliydi.

Görünüşe bakılırsa, büyük güçler tatsız sonucu önlemek isterken, en az onun kadar tatsız başka bir olaya yol açmışlardı. Bu yaptıkları, çözümü baştan beri zor olan bir sorunu da iyice alevlendirmişti. Yunanlılar bu hareketin, bütün Türkiye'nin bölünerek herkesin payını alacağı ve kendilerinin de zaten sonunda onlara düşecek paya şimdiden sahip oldukları anlamına geldiğini varsayıyordu.[28] Bu sonucu çıkarmakta haksız sayılmazlardı. Çünkü her ne kadar İtalya'ya bu hareketin önceden planlanmadığı söylenmişse de; Clemenceau, Lloyd George ve Wilson'ın o andan itibaren İzmir ve henüz sınırları belirsiz bir ek bölgenin Yunanistan'ca ilhak edileceğini kabullendikleri açıktı.[29] Daha sonraları, Türkler'in direnişi, Müttefikler'in Anadolu'ya dair pek çok planını boşa çıkaracaktı.

• • •

1. *U.S. Doc., P.P.C.*, 11:50-51, Amerikan Komisyonu Murahhas Vekilleri, 2/18/19; Miller, *Diary*, 17:105-6, 3/1/19; Dışişleri, F.O. 608/93/362-1-1/1512, Balfour'dan Imperiali'ye, 11/26/18; 414, Rodd'dan Balfour'a, 12/10/18; Kabine Belgeleri, Cab. 24/66, G.T. 5955, Muhtıra taslağı, Cecil'den Pichon'a, 10/8/18; *Br. Doc.*, 7:259-60, Dışişleri Bakanlığı, 2/26/20, n. 4, Imperiali'den Balfour'a, 11/16/18. Balfour, Lloyd George'un Saint Jean de Maurienne Anlaşması'nı, kendisinin 1917 yılında Washington'da bulunduğu sırada bilgisi haricinde yapmış olmasından duyduğu rahatsızlığı saklamak gereğini görmemiştir. Lloyd George için, 'şüphesiz önemli nedenleri vardı,' diyordu. Mantoux, *Conseil des Quatre*, 2:40, 5/11/19.

2. Raporun metni için bkz. Miller, *Diary*, 10:284-310, 3/8/19; Meclis Belgeleri, Çk. 23, ds. 119 A-B, 120; Kabine Belgeleri, Cab. 29/11, W.C.P. 401. Yorum için bkz. Nicolson, *Peacemaking*, sf. 280, 3/8/19. Komite toplantılarının kayıtları Kabine Belgeleri, Cab. 29/8, W.C.P. 111, 141, 145, 192, 198'de ve 29/9, W.C.P. 226, 234, 244'te bulunabilir. Toplantıların zabıtları için bkz. Meclis Belgeleri, Çk. 23, ds. 118, A-M; Dışişleri, F.O. 608/36/92-1-4. Komite toplantılarıyla ilgili yayınlanmış bültenler için bkz. Miller, *Diary*, 17:17-18, 25, 73, 91, 95-96, 112, 149. Komite'nin çalışmasına dair Nicolson'ın yorumu *Peacemaking*, sf. 266, 2/21/19 ve sf. 277, 3/4/19'da yer almaktadır.

3. Nicolson, *Peacemaking*, sf. 276, 3/3/19; Dışişleri, F.O. 608/38/97-1-1/479, Arnavutluk'ta İtalyan eylemleri, Ocak 1919. 1913-14 yıllarında güçler tarafından belirlenen Arnavutluk güney sınırı ve Yunanlılar'ın Epir talepleri hakkında bkz. E.C. Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars*, 1912-1913, sf. 334-39.

4. Amerikan delegasyonundan Albert Lybyer raporu okuduktan sonra, batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasına tamamen karşı çıkan bir rapor sundu. Bkz. Meclis Belgeleri, Çk. 23, ds. 119, 3/22/19.

5. 11 Mart günü Onlar Konseyi Lloyd George'un önerisini benimseyerek,

Türk devletinin kurulması tartışmalarının Başkan Wilson Paris'e dönene kadar askıya alınmasına karar verdi. Mezes'in, Tardieu ve Crowe sadece Yunan taleplerine dair tavsiyelerle ilgili olduğunu belirttikleri halde Yunan Komitesi raporunu dikkate almayı reddetmesinin gerekçesi budur. *U.S. Doc., P.P.C.*, 4:325-26, Onlar Konseyi, 3/11/19; Kabine Belgeleri, Cab. 29/10, W.C.P., 370, Tutanak, Toprak Meseleleri Merkez Komitesi, 3/17/19; Miller, *Diary*, 17:228-29; J.T. Shotwell Belgeleri, Kutu 3, Merkezi Toprak Komitesi tutanakları, 3/17/19.

6. Dışişleri, F.O. 608/37/92-1-1/4392, Nicolson'dan Crowe'a, 3/15/19; F.O. 608/111/385-1-11/8163. Clemenceau'nun 22 Mart tarihli önerileri hakkında İngiliz delegasyonunun yorumları, 3/23/19; Nicolson, *Peacemaking*, sf. 284-85, 3/16/19; ayrıca bkz. Meclis Belgeleri, Çk. 29, ds. 180, Nicolson'dan Wiseman'a, 3/15/19; Nicolson'dan Mezes'e, 3/28/19.

7. Meclis Belgeleri, Çk. 30, ds. 199, Merkezi Toprak Komitesi'nin özet raporu, 3/28/19; Çk. 23, ds. 118L, 120A, Yunan Komitesi'nin nihai raporu, 3/30/19; Kabine Belgeleri, 29/11, W.C.P. 416, Toprak Meseleleri Merkez Komitesi'nin Raporu; W.C.P. 498, Tutanak, Merkezi Toprak Komitesi toplantısı, 3/28/19; ayrıca Shotwell Belgeleri, Kutu 3; Nicolson, *Peacemaking*, sf. 287, 3/21/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 4:716, n. 1 Dişişleri Bakanları Konseyi, 5/16/19.

8. Westermann, Günce, 3/25/19. Nicolson, İngiliz görüşmeleri sırasında Westermann'a İzmir konusunda fikrini değiştirip değiştirmediğini sorduğunda, Westermann değiştirmediğini ama daha özel talimatlar altında çalıştığını söylemişti. A.g.e.

9. Bu sorunların Yunan Komitesi'nde bulunan Amerikan delegeler tarafından yorumlanışının daha ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Dışişleri, F.O. 11:525, Day ve Westermann'dan Grew'a, 3/13/19. Day, İzmir'de bir Yunan bölgesine karşı çıkarak, 7 ve 9 Ocak tarihlerinde Nicolson tarafından kendisine atfedilenin tersine bir görüş belirtmiş oluyordu. Bkz. Nicolson, *Peacemaking*, sf. 226-29; ayrıca 2. Bölüm'e bakınız. Ama 24 Mart tarihine gelindiğinde, Day'in eski görüşüne döndüğü açıkça anlaşılıyordu. E. Seymour, *Letters from the Paris Peace Conference*, sf. 186.

10. Miller, *Diary*, 7:167, Westermann'dan Mezes'e, 3/25/19; Meclis Belgeleri, Çk. 29, ds. 195; Dışişleri Bakanlığı, A.C.N.P. 185.5122/13. Westermann aynı mektupta, 'bilgilerimin mutabık olmamı engellediği bir karar' zemininde bile olsa çalışmayı sürdürmeye istekli olduğunu belirtiyordu. 'Albay House'dan gelen prensibi benimsediğini' ifade ederek sürdürüyordu mektubunu. Öte yandan, Mezes'i sevmeyen ve güvenmeyen Westermann, günlüğünde House'a mektubun bir nüshasını göndermiş olduğunu belirtiyor ve şöyle diyordu: "çünkü, [Mezes'in] 'yukarıdan' gelen talimatlar konusunda yalan söylemiş olabileceğini düşünüyorum." Westermann, *Diary*, sf. 3/25/19. Ayrıca bkz. Yale Belgeleri, II-8; Dışişleri Bakanlığı, A.C.N.P., 185.5135/25A, Westermann'dan (?) Cappo'ya, 5/3/19. House'un günlüğünde, konuyu herhangi bir zaman herhangi birisiyle görüştüğüne dair tek kelime geçmemektedir.

11. Lloyd George, *Truth*, sf. 1249. Amerikan politikasındaki değişiklikten Wilson'ın sorumlu olduğuna inanmak kolaydır. İnanması o kadar kolay olmayan husus, bu beyanatın 'danışmanlarının yardımıyla' yapılmış olduğudur. Westermann'ın hiçbir şekilde fikrinin sorulmadığı açıktır. Halbuki, gerek Yunan Komitesi üyesi, gerekse Batı Asya'da Amerika'nın tayin ettiği uzman olması sıfatıyla danışmanlar arasında fikrine ilk başvurulması gereken kişi olarak Westermann görünmektedir. Mezes'e de bir şey sorulmadığı açıktır. Sadece, Wilson kendisinden anlayış göstermesini istemiştir. Wilson'ın danışmanlarına danışmamasıyla ilgili beyanatlar için bkz. Lansing, *Big Four*, sf. 40-45; ve Evans, *U.S. ant Partition*, sf. 172-73.

12. Westermann 21 Şubat günü günlüğüne, Küçük Asya'da Yunanistan'a toprak verilmesine dair Fransız ve İngiliz önerilerine karşı çıktığını, çünkü Türki-

ye'nin mandacı olması gerektiğini ve onu böyle bölmenin mandacı gücün çalışmasını engelleyeceğini yazmaktadır.

13. Nicolson, *Peacemaking*, sf. 248, 3/16/19. Wilson'ın Paris'e döndüğü gün, Venizelos kendisine Yunanistan'ın Küçük Asya'daki taleplerine ilişkin bir muhtıra göndermiştir. Woodrow Wilson Belgeleri, V-A, Kutu 15, Venizelos'dan Wilson'a, 3/14/19. Wilson o gün öğleden sonra Clemenceau ve Lloyd George'la üç saatlik özel bir toplantı yapmıştır. F.L. Polk Belgeleri, Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven, Connecticut, Çk. 78, ds. 9, Lansing'den Polk'a, 3/15/19.

14. Woodrow Wilson Belgeleri, V-A, Kutu 11, H. White muhtırası, 1/31/19; Dışişleri, F.O. 608/83/342-8-5/5169, Venizelos'dan İngiliz delegasyonuna, 3/13/19; F.O. 608/94/362-1-3/4122, Nicolson muhtırası, 3/12/19; Balfour'dan Curzon'a, 3/4/19; 4553, Crowe tutanağı, 3/18/19; F.O. 608/103/383-1-5/8158, Venizelos'dan Barış Konferansı'na, 4/22/19; Nicolson, *Peacemaking*, sf. 283, 3/12/19; Lloyd George, *Truth*, sf. 1246-48. Bu tarihte, İzmir'in hemen işgalini sadece Yunanistan savunuyor durumdaydı. Aslında böyle bir adımın atılmasını önceki ekim ayından beri istiyorlardı. Bkz. R. Poincaré, *Au Service de la France: neuf années de souvenirs*, 10:371, 10/2/18; Dışişleri, F.O. 608/103/383-1-3/5024, Webb'den Dışişleri'ne, 3/15/19; F.O. 608/94/362-1-3/4742, Nicolson minute, 3/20/19.

15. Orlando, Yakındoğu'da İtalyan çıkarlarının korunduğuna ilişkin olarak İtalyan Meclisi'ne elle tutulur kanıtlar sunmadıkça, hükümetinin akıbetinden endişeli olduğunu defalarca belirtmiştir. Dışişleri, F.O. 608/93/362-1-2/2473, Balfour'dan Curzon'a, 2/17/19; F.O. 608/83/342-8-3/5104, "Küçük Asya'nın Geleceğine Dair İngiliz ve İtalyan Delegeler Arasındaki Konuşmalar," 3/21/19; Nicolson, *Peacemaking*, sf. 283, 3/12/19, Sonnino Belgeleri, Makara 26, no. 954, Biancheri'den Sonnino'ya, 4/11/19; no. 1150, Sonnino'dan Paris'e, 5/2/19.

16. Wilson'ın beyanatının ve Barış Konferansı'na yaptığı etkinin mükemmel bir değerlendirmesi için bkz. Mayer, *Politics of Peacemaking*, böl. 20. Ayrıca bkz. *D.R.F.P.: Allied Press Supplement*, 6:5/14/19; Seton Watson, *Italy*, sf. 529-30.

17. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:558, Dörtler Konseyi, 5/10/19. İngiliz askeri uzmanlarla birlikte orada bulunan Bliss, kendisinin ve meslektaşlarının, bir Yunan kuvveti gönderilmesinin sorun çıkmasına yol açacağına inandıklarını kaydeder, 'ama bize fikrimizi soran çıkmadı.' Bliss Belgeleri, Kutu 65, Günce, 7/13/19.

18. Wilson, Yunanlılar'ın konseyin iznine sahipken İtalyanlar'ın sahip olmamalarının, İtalyanlar'ın büyük bir olaya sebebiyet vermeden çıkarma yapmalarını olanaksız kıldığını ifade etmiştir. Olay çıkması halinde ne yapılacağı, Büyük Üçler'in hiçbirini ilgilendiriyor gibi görünmemiştir. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:558, Dörtler Konseyi, 5/10/19.

19. Mantoux, *Conseil des Quatre*, 1:512, 5/7/19. Ayrıca bkz. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:504, Dörtler Konseyi, 5/7/19. İtalyanlar'a hemen haber verilmemiş olmasıyla ilgili olarak, İngiliz Genelkurmay Başkanı General Sir Henry Wilson günlüğüne, "Bir dost ve müttefike karşı ne kadar yoz bir tavır," diye yazmıştır. C.E. Callwell, *Field-Marshall Sir Henry Wilson, His Life and Diaries*, 2:191. General Bliss bütün kalbiyle kabul etti. Bliss Belgeleri, Kutu 65, Günce, 5/6/19. Ayrıca bkz. Dışişleri Bakanlığı, A.C.N.P., 185.5134/2, Konferans, Venizelos ve Askeri Komite, 5/6/19.

20. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:557, Dörtler Konseyi, 5/12/19. Ayrıca bkz. sf. 570-71, 578; Mantoux, *Conseil des Quatre*, 2:49-52, 5/12/19. İtalyanlar, böyle bir kararın Orlando'nun Paris'e dönüşünden sonra bile alınmış olabileceğinden şüphe etmişlerdir. Bkz. S. Crespi, *Alla Difesa d'Italia in Guerra e a Versailles Diario*, 1917-1919, sf. 532, 5/7/19; Sonnino Belgeleri, Makara 26, no. 1202, Romano'dan Sonnino'ya, 5/7/19.

21. Dışişleri, F.O. 608/104/383-1-6/10126, Webb'den Dışişleri'ne, 5/14/19; 5/15/19; 10251, Calthorpe'dan Dışişleri'ne, 5/17/19; 12973, İzmir'in Yunan işgaliyle ilgili bah-

riye nezareti raporu; Bristol Belgeleri, Kutu 16, Günce, 5/18/19'da sona eren hafta için rapor.

22. Bkz. 7. Bölüm

23. Sonnino Belgeleri, Makara 25, no. 1744, Indelli'den Sonnino'ya, 5/15/19; no. 1789, Elia'dan Sonnino'ya, 5/18/19; Makara 26, Sforza'dan Sonnino'ya, 5/19/19; Makara 25, no. 1870, Elia'dan Sonnino'ya, 5/30/19; Makara 46, no. 524, Sonnino'dan Antalya'da bulunan İtalyan misyonuna, 5/14/19; Dışişleri, F.O. 608/104/383-1-6/11045, Calthorpe'dan Balfour'a, 5/26/19; Sforza, *Modern Europe*, sf. 361-62; W.S. Churchill, *The World Crisis: The Aftermath, 1918-1928*, sf. 389; C. Price, *Tha Rebirth of Turkey*, p. 141; Lybyer, "Turkey Under Armistice," sf. 466; Evans, *U.S. and Partition*, sf. 173-76; Adıvar, *Ordeal*, sf. 46.

24. General Sir Henry Wilson, kendisinin ve Askeri Komite'nin diğer mensuplarının o tarihte, İzmir harekâtının 'aptalca' olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Callwell, *Henry Wilson*, sf. 190, 5/16/19; sf. 192, 5/10/19. Ayrıca bkz. Bliss Belgeleri, Kutu 65, Günce, 7/13/19. E. Driault ve M. Lheretier, çıkarmadan sorumlu olan Amiral Calthorpe'un buna karşı olduğunu ifade ettiğini söylerler. *Historie diplomatique de la Greèce de 1821 à nos jours*, 5:368-69. Amerikalı rütbedaşı Amiral Bristol da, işgal harekâtı için "Çok talihsiz bir hadise. Yapılması herkes için büyük sürpriz oldu," demiştir. Bristol Belgeleri, Kutu 16, 18 Mayıs 1919'da sona eren hafta için rapor. Ayrıca bkz. G. Gaillard, *The Turks and Europe*, sf. 50; İngiltere, *Parlamento Tartışmaları* (Avam Kamarası), 5. oturum, 116; col. 813; Meinertzhagen, *Diary*, sf. 23, 6/26/19; Pallis, *Anatolian Venture*, sf. 7, 62-66, 106; Price, *Rebirth*, sf. 141; A. Ryan, *The Last of the Dragomans*, sf. 128; Ronaldshay, *The Life of Lord Curzon*, 3:265-66; 4/18/19; Nicolson, *Curzon*, sf. 91-97; Hankey, *The Supreme Control at the Paris Peace Conference, 1919: A Commentary*, sf. 162-63; R. Vansittart, *The Mist Procession: the Autobiography of Lord Vansittart*, sf. 217-18.

25. Yunan taleplerinin güçlü savunucularından Nicolson bile 20 Mart tarihinde, o günlerde İzmir'e Yunan askeri gönderilmesinin kesinlikle aptalca bir tutum olacağını not etmiştir. Dışişleri, F.O. 608/94/362-1-3/4740. Ayrıca bkz. F.O. 608/103/383-1-3/6339, Curzon'dan Balfour'a, 4/3/19; Churchill, Aftermath, sf. 388; Nicolson, Curzon, sf. 94.

26. Anadolu ve Boğazlar sorunlarının ayrıntılı bir değerlendirilmesi için bkz. 5. Bölüm.

27. Lloyd George'un Yunanistan ve Venizelos'a kişisel bağlılığına ilişkin olarak bkz. Nicolson, *Curzon*, sf. 95-96;Churchill, *Aftermath*, sf. 415.

28. Sachar, "U.S. and Turkey," sf. 112; Paris, *Anatolian Venture*, sf. 66. Venizelos 24 Mayıs günü Nicolson'a, Wilson'dan bir mektup aldığını ve başkanın Aydın vilayetinde bir Yunan mandasını, ayrıca İzmir sancağında ve Ayvalık kazasında Yunan egemenliğini onayladığını belirttiğini söylemiştir. Bu doğru değildir. Üçler Konseyi bu taleplerin bir kısmına rıza göstermesine rağmen, Wilson mektubunda sadece Venizelos'un, Küçük Asya'ya yönelik İtalyan taleplerinin geçersizliğine dair görüşlerine 'tamamen' katıldığını ifade etmiştir. Bkz. Nicolson, *Peacemaking*, sf. 347-48, 5/24/19; Polk Belgeleri, Çk. 74, ds. 124, Wilson'dan Venizelos'a, 5/21/19.

29. Mantoux, *Conseil des Quatre*, 2:41, 5/11/19; U.S. Doc., P.P.C., 5:584-86, 5/13/19; sf. 614-16, 622-23, 5/14/19; Kabine Belgeleri, Cab. 29/24, M. 152, Küçük Asya'ya ilişkin Büyük Üçler anlaşması, 5/14/19.

BÖLÜM 5

Anadolu ve İstanbul: Manda Sorunu

Mondros mütarekesinin imzalanmasıyla Barış Konferansı'nın ilk safhasının 1919 Haziranı'nda sona ermesi arasındaki dönemde, Türkiye'deki koşullar pek durağan değildi. Jön Türkler'in istifasına ve onların dışarıda tutulduğu bir kabine oluşturulmasına rağmen, Türkiye'yi savaş öncesinden sonuna kadar idare eden bu grubun ortadan yok olduğu hiçbir şekilde söylenemezdi. (Grup, İttihat ve Terakki Cemiyeti ya da İTC olarak anılırdı.) *Times* yazarlarından biri, İTC'nin 'neredeyse hiç bozulmadan' durduğunu ve 'Türkiye'den çıkan en becerikli yapı' olduğunu dile getiriyordu. Bu arada, Amerikan vekili Heck, Paris büyükelçisi Sharp'ı uyararak, kabinenin 'ülkede hiçbir etkinliği bulunmadığını ve resmi yetkililerin büyük çoğunluğunun hâlâ İTC üyesi olduğunu' söylüyordu.

İstanbul Hükümeti ve İTC

Partinin etkisini yok etmek çabası içinde olan Padişah VI. Mehmet, İTC'yi feshetmek yoluna giderek, 21 Aralık 1918 tarihinde meclise ağırlığını koydu. Türk anayasasına göre üç ay içinde seçime gidilmesi gerekirken, padişah zor günler geçirildiği gerekçesiyle, barış antlaşmasının imzalanmasını izleyen dört ayın sonuna kadar seçim yapılmayacağını duyurdu.[1] İTC'yi susturmaya yönelik bu girişim, örgütün yeraltına inmesine yol açtı. Ortaya yeni bir Milli Müdafaa Cemiyeti çıktı ve bu da genel olarak İTC'nin bir uzantısı olarak kabul edildi. Grubun amacı, Türk topraklarının olabildiğince büyük bir bölümünü elden bırakmamak ve halen tutuklu bulunan İTC liderlerinin serbest bırakılmasını sağlamaktı. Bu yeni örgütün Müttefikler ve halen görev başında bulunan hükümet için ciddi bir tehdit oluşturması üzerine, Müttefikler yoğun bir şekilde İTC üyelerini tutuklama ve askeri mahkemeye sevk etme kampanyasına girişti.

İTC'ye yönelik bu politika üzerinde anlaşmış bulunan İngiltere ve Fransa arasında, tam da bu sıralarda 'Yakındoğu kimin hâkimiyetinde olacak?' rekabeti açığa döküldü. Avrupa Türkiyesi Müttefik Başkumandanı Fransız General Louis Franchet d'Esperey'in İstanbul'a

gelişi, İngiliz-Fransız gerginliğinin tırmandığını işaret ediyordu. İngiliz diplomatlardan en azından Barış Konferansı'nda bulunanlar, birdenbire, Ermeni ve Yunanlılar'ın söyledikleri her şeyi doğru kabul etme eğilimine girmişlerdi. Bu arada İstanbul'da bulunan Fransızlar da, işbirliğine yatkın ve uyumlu olduğu gerekçesiyle, halihazırdaki Türk rejimini açık açık destekliyorlardı.[2]

Türk hükümetiyse bu tür husumet işaretlerini bekliyordu. O zamana kadar imparatorluğu muhafaza etmek yanlısı olan büyük güçlerin artık Osmanlı İmparatorluğu'nu gözden çıkardıkları ortada olduğuna göre, Türkiye'nin tek umudu muzaffer güçler arasındaki ayrılıkları sömürebileceği günün gelmesiydi. Böylece İngiliz, Amerikan, Fransız ve İtalyan temsilcilerine yanaşan Türkler, herbirine tek tek tercihlerinin onlardan yana olduğunu söylediler. Bu çabalar İngiliz ve Amerikalılar tarafından hemen püskürtüldüyse de, Fransız ve İtalyanlar'ın tepkisi biraz daha ılımlıydı. Yunan birliklerinin İzmir'e çıkmasını hazmedememiş olan İtalya, elçilerine, "İtalyan hükümeti, Müttefik güçlerin siyasi ya da diğer çıkarlarıyla ilgili olmayan her türlü sorunu doğrudan Türkiye'yle görüşmekte kendisini daima serbest hissetmiştir ve böyle hissedecektir," açıklamasını yaptı. Daha da önemlisi, Türk hükümeti, İngiliz-Fransız birlikteliğinde bir çatlak oluşursa Fransız desteğinin kendilerinden yana olacağına inanmaya başlamıştı. Bunun bir nedeni, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki büyük ticari yatırımlarıydı. Diğer nedense, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik istikrarının bozulması durumunda çoğunluğu Fransızlar'ın elinde bulunan Osmanlı Düyunu bonolarının tehlikeye girmesiydi. İTC'ye karşı alınacak cezai önlemler konusunda Müttefikler'le işbirliği yapmaya çok istekli olan İstanbul hükümeti, diğer taraftan da muzaffer koalisyon içindeki her tür potansiyel zıtlaşmayı körüklemekte bir an bile tereddüt etmedi.

Barış Konferansı'nda Türk Delegasyonu

Henüz bir barış antlaşması taslağı formüle edilmemiş olmasına rağmen, 17 Haziran 1919 tarihinde bir Türk delegasyonunun Onlar Konseyi'ne katılmasına izin verildi. Delegasyonun başında, 4 Mart tarihinde sadrazamlığa getirilen ve padişahın kayınbiraderi olan Damat Ferit Paşa bulunuyordu. Damat Ferit Paşa alttan almaktan ziyade dikbaşlılıkla okuduğu önceden hazırlanmış metninde, Türkiye'nin savaşa girmesinde ve Ermeniler'le Yunanlılar'ın gördüğü kötü muamelede Türk halkının bir sorumluluğu bulunmadığını, ülkesinin daima İngiliz ve Fransız yanlısı olduğunu, yapılan zulmü de yürekten kınadığını ifade etti. Olanlarda padişahın da bir kabahati yoktu. Hiç tartışmasız bütün kabahat, Almanya'yla ittifaka girip ordunun denetimini elinde tutan ve böylece bütün bir ülkeyi teslimiyete götüren İTC'nin birkaç liderinde aranmalıydı. Zulme uğrayanlar sadece Hıristiyanlar değildi. İTC'nin yaşattığı şiddetten üç milyon Müslüman da

nasibini almıştı. İsteklerini çoğunluğun ortak dinine dayandıran Damat Ferit Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunmasını talep ediyordu. "Çünkü..." diyordu, "Bu yekpare bloğun parçalanması Doğu'nun barış ve huzur ortamı için çok zararlı olacaktır."

Muhtıra, Damat Ferit'in Onlar Konseyi karşısında tutturduğu ses tonundan daha da sert çıktı. Dolambaçlı ifadelere hiç girilmeden, Osmanlı hükümetinin, 'İmparatorluğun parçalanmasını ya da muhtelif mandalar altında taksim edilmesi'ni kabul etmeyeceği belirtiliyordu. Bunu hemen hükümetin kabul etmeye hazır olduğu maddeler izliyordu. Trakya'da, Edirne'yi korumak amacıyla 1878 Berlin Kongresi'nde belirlenen sınırlara dönülmesi zorunluydu. Kıyı adalar ile Rus ve İran sınırına kadar Musul dahil bütün topraklar Türkiye'ye ait olmalıydı. Eğer Müttefikler şu anki Rus Ermeni devletini kabul ederse, Türkler ortak sınır konusunda onlarla görüşmeye taraftardı. Muhtelif Arap eyaletleri, İstanbul'da bulunan halifenin denetiminde kalmalıydı. Bütün valiler, kendilerine kayda değer bir yerel özerklik hakkı tanınacak olmasına rağmen padişah tarafından atanmalıydı. Kendi idari örgütlenmesini sağlayacak olan Hicaz buna istisnaydı. Son olarak, Türkiye, Mısır ve Kıbrıs meselelerini İngiltere'yle görüşmeye hazırdı.

Onlar Konseyi'nde bulunanlar kulaklarına inanamıyorlardı. Wilson, "Ömrümde bundan daha aptalca bir şey duymadım," derken, Lloyd George Türk delegasyonu ve muhtırası için 'iyi espri' ifadesini kullanıyor ve gösterinin 'Türkler'in siyasi kabiliyetsizliğinin en iyi kanıtı' olduğu yorumunu yapıyordu. Türk halkının sorumluluk dışı tutulması yaklaşımını reddeden konsey, yaptığı yazılı açıklamada, "Bir ulus kendisini idare eden hükümetle değerlendirilmelidir," diyordu. Türkiye'nin yakın geçmişiyle değil, Türk tarihi boyunca azınlıklara gösterilen yardımsever yaklaşımla değerlendirilmesi isteğini de aynı şekilde geri çeviren konsey, şunları söylüyordu:

> Tarih boyunca Türkler'in sayısız başarılarına ve yenilgilerine rastlıyoruz... Ama bütün bunların arasında, ne Avrupa'da, ne Asya'da, ne de Afrika'da herhangi bir ülkede Türk hâkimiyetinin başlamasıyla birlikte refahın gerilemediği ve kültür seviyesinin düşmediği bir örneğe rastlamıyoruz. Öte yandan, Türk hâkimiyetinin sona ermesiyle refahın ve kültür seviyesinin yükselmediği bir örneğe de rastlamıyoruz. İster Avrupa'nın Hıristiyanlar'ı arasında; ister Suriye, Arabistan ve Afrika'nın Müslümanlar'ı arasında olsun, Türkler'in tek yaptıkları fethettiklerini imha etmek olmuştur. Türkler hiçbir zaman savaşta kazandıklarını barış içinde geliştirebildiklerini gösterememiştir.[3]

Konsey dinsel bütünlük meselesiyle ilgili olarak, savaş boyunca Müslümanlar'ın her iki tarafta da çarpıştıklarını kaydederek şunu eklemişti: Mütarekeden bu yana,

> inanç güvenliğinin sağlanması sorunu dışında dinle ilgili hiçbir şey değişmemiştir ve Müttefikler'in denetimi sürdüğü müddetçe her şey daha iyiye doğru değişecektir... Dünyanın dört tarafındaki düşünen Müslümanlar için, İstanbul hükümetinin yakın tarihi bir gurur ve memnuniyet vesilesi olamaz.

Son olarak, Türkler'in 'yoğun bir ekonomik ve kültürel kalkınma' sağlamak yönündeki niyetlerine de konseyden, "Hiçbir değişiklik daha irkiltici ve etkileyici olamaz; gördüklerimiz bizim için yeterince faydalıdır,"[4] cevabı geldi. Hiç şüphe yok ki, Türk delegasyonu Türkiye'yi Barış Konferansı karşısında zarara uğratmıştı.

Anadolu'nun Parçalanması Kararı

Mayısa kadar Anadolu meselesi ne Onlar Konseyi'nde, ne de Dörtler Konseyi'nde bir daha gündeme gelmedi. Bu elbette, hiç akla gelmedi ya da üzerinde genel bir anlaşma sağlanmadı demek değildi.[5] Albay House 7 Mart'ta Lloyd George'a, Amerika'nın İstanbul, Boğazlar ve Ermenistan mandalarının yanı sıra 'Anadolu'da genel bir nezaretçilik" yaklaşımını kabul edeceğini duyurdu. 1 Nisan'da House'ın bu sözlerinin Wilson tarafından açıkça inkâr edilmesi ve başkanın Küçük Asya'da bir Yunan bölgesi olmasına yönelik Yunan Komitesi önerisini kabul etmesi üzerine, Dörtler Konseyi'nde genel prensipler yeniden düzenlendi. Bu sefer varılan karara göre, Türkiye'nin barış antlaşmasından öğreneceği, sadece, elinden alınan toprakların nereler olduğuydu. Ayrıca, Yunan bölgesinin sınırları da, 'batı sahilindeki limanları açmak için etnografik limitlerin ötesine taşınacak'tı. Büyük güçlerin Anadolu'yla ilgili nihai kararları ne olursa olsun, Türkiye'den buna uyması istenecekti. Anadolu, bağımsız bırakılmaması durumunda, İstanbul ve Boğazlar dışında bir manda hâkimiyetinde olacaktı.

Bu arada, İtalya'nın talepleri meselesi, Küçük Asya'nın geleceğiyle ilgili kararların ertelenmesini olanaksız bir hale getirmişti. Artık Anadolu'da bir Amerikan mandası çözümüne de tutunamayan İngiliz ve Fransızlar, Yakındoğu'da İtalyanlar için verdikleri eşit koşullarda telafi sözünü tutmak durumundaydılar. Adriyatik'in içinde bulunduğu koşullar, sorunu daha da içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu.[6]

Paris'teki münazaralar sırasında ağırlık daha çok, İtalya'nın Fiume'ye yönelik talebinden 1915 Londra Antlaşması'nda hiç söz edilmediği hususuna verildi. Elbette bu durum İngiltere ve Fransa için, aynı antlaşmada söz konusu edilmiş olan toprak taleplerinin dile getirilmesini iyice zorlaştırıyordu.

Hem Yakındoğu'da içinde bir şekilde İtalya'nın da yer aldığı bir sonuca ulaşılması gerektiğini gören, hem de Fiume düğümünü İtalyanlar'ı Barış Konferansı'nı terk etmeye zorlamadan çözmek derdiyle kıvranan Lloyd George, 21 Nisan günü Wilson ve Clemenceau'nun karşısına bir öneriyle geldi. Belki, diyordu, Adriyatik konusunda za-

:en dile getirilmiş ödünlere ek olarak Küçük Asya'da da İtalya'nın be-nimseyebileceği bir tür toprak ayarlamasına gidilirse, İtalyanlar Fiu-me'den vazgeçme noktasına 'getirilebilir'. Bunun üzerine, daha önce Lloyd George'la konuşmuş olan Clemenceau, ortaya, Anadolu'nun Yunan bölgesi dışındaki güney yarısını İtalyan mandası olarak göste-ren bir harita çıkardı. Boğazlar'da ayrı bir devlet kurulacak, Anado-lu'nun geri kalan bölümü de Fransız mandası olacaktı. Wilson'ın İtal-ya'nın sömürge idaresi konusunda deneyimsiz olduğu yolundaki iti-razına Lloyd George, Romalılar'ın daima çok iyi sömürge valileri çı-kardığını söyleyerek karşı çıktı. Bunu sıkkın bir ifadeyle, "Ne yazık ki, çağdaş İtalyanlar'ın Romalılar'la ilgisi yok,"[7] diye cevapladı Wil-son. Kendisini korkutan bir diğer husus da, Amerikan mandasının İtalyanlar'ınkiyle komşu olmasının yaratacağı sorunlardı. Bu nokta-da muhtemelen aklına Ermenistan geliyordu.

Mamafih daha sonraları, Lloyd George İtalyanlar'ı yatıştırmak için, Anadolu'nun ekonomik nüfuz alanlarına bölünmesi durumunda İtalya'nın büyük bir pay alacağını söyleyip söylememeyi kendisine danıştığında, Wilson, bir Cemiyet mandası altında olması koşulunu öne sürerek gönülsüz bir onay vermişti. Türkler'in yine de bir tür hü-kümeti olması gerektiğine inanıyordu. "Bu noktadan bakıldığında, topraklarının bölünmemesi gerekiyor." Bütün Anadolu'nun bir İtal-yan mandasında bulunmasının toprak bölünmesine göre siyasi an-lamda daha tercih edilir bir durum olduğu iması, Lloyd George'un dikkatinden kaçmamıştı. Bütün Anadolu'yu idare etmenin çok zor bir iş olduğu gerekçesiyle sert bir şekilde karşı çıktı buna. Wilson'ın tepkisiyse, toprak bölünmesinin de 'büyük zorluklar yarattığı'nı be-lirtmek oldu. Durum tam bir arapsaçı halini almıştı artık. Net olan tek tavır, Lloyd George'un önerisine karşı çıkmasa da, Wilson'ın Türk topraklarının gerek parçalanmasından, gerekse manda olmaksızın ekonomik nüfuz alanlarına bölünmesinden kaçınmak istediğiydi. So-nuç olarak plan başarısızlıkla sonuçlandı. İtalya hemen, Fiume'deki toprak taleplerinin sağlanmasına izin vermeyen hiçbir çözüme yanaş-mayacağını göstermişti.

Orlando'nun 24 Nisan'da Barış Konferansı'nı terk etmesi, Kon-sey'in diğer üyelerinin topyekün İtalya'nın karşısında yer almasına yol açmış ve böyle bir hava içinde Üç Büyükler, İzmir'e Yunan as-kerlerinin gönderilmesi kararını almışlardı. Ne var ki, İtalyan tale-pleri meselesinin yeniden öne çıkmasını sağlayan da bu Yunan işgali kararı olmuştu. 7 Mayıs günü konferansa geri dönen İtalyanlar, Kü-çük Asya'daki toprak dağılımıyla ilgili nihai bir karara varılması için bu kez her zamankinden daha ısrarlıydı. Sonuç olarak Lloyd George, İtalyanlar'a başka bir yerde makul bir telafi sağlayarak Ad-riyatik krizinin çözülmesi planına tekrar başvurdu. Bu yaklaşımı geliştirmek amacıyla İngiliz delegasyonu 13 Mayıs'ta Orlando ve Sonnino'yla ayrıca toplandı. Nicolson'ın bu toplantıyla ilgili notları,

dünya sorunlarının Paris'te kimi zaman hangi yöntemlerle çözüldüğüne dair bir fikir verebilir.

> Büyük haritamı yemek masasının üzerine yaymamla birlikte herkes başına toplandı. LG, AJB, Milner, Henry Wilson, Mallet ve ben. LG, Orlando ve Sonnino'nun birkaç dakika içinde geleceğini söylüyor ve onlara ne önerebileceğini görmek istiyordu. Ben, Antalya Bölgesi'yle Küçük Asya'nın Fransa'dan geri kalan bölümünü önerdim. Milner, Mallet ve Wilson itiraz ettiler, AJB çekimser kaldı.
>
> Gevşek Orlando'yla inatçı Sonnino yemek odasına girdiklerinde biz hâlâ tartışıyorduk. Herkes haritanın etrafına oturdu. Paylaştırılacak pasta şimdi daha da büyük görünüyordu. LG önerisinin ne olduğunu açıkladı. Onlarsa Selçuk'u da istiyorlardı. "A, hayır..." dedi LG, "orayı alamazsınız, orası Yunanlı dolu." Hatta Fethiye'de bile Yunanlılar'ın olduğuna işaret ederek, kıyı boyunca İskenderun'a kadar durumun böyle olduğunu söyledi. "Sakın ha..." diye fısıldadım kulağına, "orada o kadar çok Yunanlı yaşamıyor." LG'un cevabı, "Yo, işte burada görünüyor," oldu. "Yeşile boyanmış yerleri görmüyor musun?" O zaman anladım ki, benim haritamı yanlışlıkla siyasi-etnik bir harita sanıyordu. Yeşil işaretli yerlerin ormanlık alanlar yerine Yunanlılar'ı, kahverengi işaretli yerlerin de dağlık bölgeler yerine Türkler'i gösterdiğini düşünüyordu. Bir kurt kadar çevik olan LG, konuyla ilgili yaptığım düzeltmeyi ustalıkla şakaya vurdu. Bu arada, Orlando ve Sonnino kendi aralarında İtalyanca gevezelik ediyorlardı. Kafalarını kaldırıp, Ereğli'de bulunan kömür madenlerini istediklerini söylediler. Bu konuda gerçekten de bir miktar bilgi sahibi olan LG, "Ama oradaki kömür çürük, pek işinize yaramaz," dedi. Sonnino söylenenleri Orlando'ya tercüme etti. Diğeri, "*Si, si...*" diye cevapladı, "*Ma, l'effetto morale, sa!*" (Evet, ama biraz moral olur!)
>
> Sonlara doğru, Antalya bölgesinde bir İtalyan mandasını kabul etmeye istekli görünüyorlardı ama, bunun karşılığında Fiume ve Rodos'u bırakıp bırakmayacakları pek net değildi. Milletler Cemiyeti Anayasası'nın Mandalar bölümünü açtık. Maddede, 'ilgili halkın istek ve rızası' ibaresinin kullanıldığı görülüyordu (bana kalırsa Milner'dı gören). Çok eğlenceli buldular bu ibareyi. Nasıl da güldüler! Orlando'nun beyaz yanakları kahkahalarla hop hop hopluyor, torbalanmış gözlerine yaş yürüyordu.[8]

Lloyd George aynı gün öğleden sonra planını Clemenceau ve Wilson'a sundu.[9] Adriyatik sorunuyla kafası son derece meşgul olduğundan, İtalyanlar'ın taleplerini savunarak Anadolu'nun güney yarısında bir İtalyan mandasından yana olduğunu belirtti. İtalyanlar'ın keyfinin kaçması son derece doğal, diyordu; İtalya dışında herkese, hatta istemediği halde Amerika'ya bile manda teklifinde bulunulmuştu. Clemenceau, İtalyanlar'dan hoşlanmadığını saklamak için en küçük

bir çaba göstermemesine rağmen Lloyd George'un planını kabul etti. Clemenceau'nun rızasının arkasında yatan neden, bu planın üç hafta önce önerilen bir başka plana benzemesiydi. O plana göre, Anadolu'nun kuzey yarısı Fransız mandası olacaktı.

Wilson bu arada tam tersine dönerek, birden Yunan haklarının büyük savunucusu haline gelmişti. Yunanistan'a Yunan Komitesi'nce tavsiye edilen bölgede tam bağımsızlık verilmekle kalınmamalı, aynı zamanda Venizelos'un, 'saf Yunan bölgesi dışında bir manda' talebi de kabul edilmeliydi. Yunanistan'ın 'uluslar ailesinin içine alınması' gerektiğini düşünüyor ve kendilerine böyle bir sorumluluk verildiği takdirde Yunanlılar'ın 'üstlerine düşeni yapacaklarına' inanıyordu. Wilson'ın bu yaklaşımı Lloyd George'u oldukça memnun ederken, içten içe de eğlendiriyordu. Çünkü Venizelos'un isteklerinin uzun zamandır destekçisi olan İngiliz başbakan, saf Yunan bölgelerinin dışına yönelik her türlü talebin karşısında genellikle Amerikalılar'ı buluyordu. Dolayısıyla, Wilson'ın önerisini hiç zaman geçirmeden kabul etti ve böylelikle bu 'ödünü' planın geri kalanıyla ilgili olarak Wilson'ı kendi yanına çekmekte kullandı.

Bu önerilere uygun çözümler sağlaması talimatı verilen Nicolson, görevini büyük bir isteksizlikle yapıyordu. Venizelos'u öteden beri desteklemesine rağmen, günlüğüne şunları yazmaktan kendini alamadı: "Olanlar ahlak dışı ve uygulanabilirliği yok... Yunanlılar fazla ileri gidiyor."

Bu çözümler, İtalya'ya yapılacak kapsamlı önerinin bir parçası olarak, ertesi gün küçük değişikliklerle kabul edildi. Plana, üzerinde üç devlet adamının da uzlaştığı resmi bir karar daha eklenmişti: Birleşik Devletler, Senato'nun onayına bağlı olarak; Ermenistan, İstanbul ve Boğazlar bölgesinde manda kabul edecekti.[10] Ama bu arada yapılan tartışmalara bakılırsa, Üç Büyükler mandaların yapısı hakkında henüz bir anlaşmaya varabilmiş gibi görünmüyordu. Wilson, mandacı güç olmanın kimseye özel ekonomik haklar sağlamadığını ve ganimet bölüşülüyormuş gibi bir görüntüden kaçınılması gerektiğini savunuyordu. Üstelik, şayet siyasi olarak tamamen ayrılmazlarsa Anadolu mandalarının varlığı mümkün olamazdı. Güney Anadolu, 'Başkentinin Konya olduğu, umumi valisini kendi seçen özerk bir birim' olmalıydı. "Aksi takdirde, her iki mandanın da temsilcilerinin aynı başkentte bulunmasının getirdiği zorluklar olacaktır." Daha önceleri bütün Anadolu için tek manda yanlısı olan Wilson, böylelikle tamamen zıt bir görüş benimseyerek kuzey ve güneyin siyasi olarak bölünmesinden yana çıkmıştı.[11] Clemenceau bu noktada kendisini destekliyordu. Gerçi özel ekonomik haklar konusunda Wilson'a katılmıyordu ama, başka herhangi bir siyasi çözümün Fransız-İtalyan sürtüşmesini ve düşmanlığını artıracağının farkındaydı. Hatta Clemenceau daha bile ileri giderek şunu da söyledi: "Anadolu'yu, İtalyanlar'la aramızda sürekli bir sürtüşme kaynağı haline gelmesindense,

bağımsız bir devlet olarak görmeyi tercih ederim."

Bu ifade Lloyd George'un hiç hoşuna gitmemişti. Önerilen manda sistemini, Türkiye'de savaş öncesinde de varolan, dış danışmanlar vasıtasıyla ekonomik denetim mekanizmasının bir devamı olarak gördüğünü açıkça kabul ediyordu. Manda sistemi, bu danışmanların belirlenmesi önceliğini mandacı ulusa bırakacaktı. Mandaların siyasi olarak tamamen ayrı olması, Türkiye'nin tamamen yok edilmesi anlamına geliyordu. Lloyd George'un arzuladığı bir sonuç değildi bu. Üstelik, Padişah eğer planlandığı gibi Bursa'ya gönderilirse, tamamen Fransız hâkimiyeti altında kalacaktı. Muhtemel bir başka çözüm, Padişah'ın İstanbul'da, yeni Türk devleti sınırlarının dışında kalması olabilirdi. Buradan sembolik olarak tüm Türkiye'ye nezaret edebilirdi. "O zaman Fransa Anadolu'nun bir bölümünü, İtalya bir başka bölümünü ve Yunanistan daha başka bir bölümünü denetlerken, Birleşik Devletler de Padişah'a nezaret ederdi."

Hiçbir nihai karara varılamadı. Ama bu arada Wilson'ın önerisi üzerine Üç Büyükler, Anadolu'nun Türk bölümünün, nasıl idare edileceği 'daha sonra değerlendirilmek üzere'[12] iki ayrı siyasi birime bölünmesine karar verdiler.

Anadolu'nun Parçalanmaması Kararı

Bir süre için ortada, çözüme bir şekilde ulaşılmış gibi bir hava oluşmuştu. Kendi sınırlarını fazlasıyla zorlamış olan Lloyd George, birdenbire hükümetinden yükselen sert bir muhalefet dalgasıyla karşı karşıya kaldı. Nisan ayında Lloyd George ve Clemenceau'nun ilk taksimat planı, İngiliz uzmanlar tarafından 'mali ve ekonomik bakımdan uygulanamaz' diye damgalanarak şiddetli eleştirilere hedef olmuştu. Uzmanlara göre bu plan, "Müslüman dünyada öyle büyük ve haklı bir öfkeye neden olurdu ki, askeri anlamda uygulanması mümkün olsa bile, İngiliz İmparatorluğu böyle bir sorumluluğun altına giremezdi."[13] İzmir'e Yunan askerlerinin gönderilmesi kararı da askeri ve diplomatik çevrelerde benzer yoğunlukta bir itirazla karşılanmıştı.

Çıkarmanın ardından Anadolu'nun taksimat planının yeniden gündeme gelmesiyle, İngiliz hükümeti içinde kıpırdanmalar arttı. Montagu, Curzon ve hatta Balfour bile istifa tehdidinde bulundular. Özellikle Balfour, her ne kadar Türkler'in İstanbul'dan uzaklaştırılmasını isterse istesin, Anadolu'nun Türk kesiminin parçalanmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Lloyd George'un 17 Mayıs günü Dörtler Konseyi'ne sunduğu bildiride şöyle diyordu Balfour:

> Üzerinde en çok titizlik gösterdiğimiz husus, isteksiz halkları yabancı yönetimlerin eline bırakmamaktır... Ayrı yaşamak isteyenleri birleştirmek, birarada yaşamak isteyenleri bölmekten daha büyük bir suç mudur? Eğer Anadolu Türkleri egemen ve bağımsız,

tek bir ulus olarak kalmak istiyorlarsa, bu isteklerini karşılamadığımız zaman biz hangi prensipten bahsedeceğiz?[14]

Kısacası Balfour'un önerisi, Türkiye'nin, başkenti Bursa ya da Konya olan tek, bölünmemiş ve mandasız bir devlet olmasıydı. Bu sistem, Türkler'in eskiden beri alışık olduğu biçimde maliye ve asayişin Müttefikler tarafından denetimiyle desteklenecekti. 'İtalyanlar'ın bir şekilde yatıştırılmasının gerektiği'nin farkında olan Balfour, Antalya civarındaki bütün ekonomik ayrıcalıklara ilk itiraz hakkının İtalya'ya bırakılmasını teklif etti. İtalya'nın mandası olmayacaktı ama, ekonomik nüfuz alanı olacaktı.

> Bu yaklaşımın iki amacı vardı. Birincisi, homojen bir nüfus üzerinde hâkimiyetini sürdüren bağımsız bir Türk Hükümeti'ni andıran bir kurum oluşturmak. Diğeri de, İtalyanlar'a bu Türk devleti içinde İtalyan Hükümeti'nin isteklerine yeterli cevap oluşturacak bir konum sağlamak. Nereden bakılırsa bakılsın, bunun iyi bir plan olmadığını kabul ediyorum. Ama bahsettiğim bakış açısından, ki şu anda bizi en çok ilgilendiren budur, dikkate alınmaya değer olduğuna inanıyorum.

Başka bir ifadeyle, Balfour, Lloyd George'un Dörtler Konseyi'ndeki ilk görüşmeler sırasında taraftar olduğu, geleneksel nüfuz alanları kavramına geri dönüyordu.

İngiliz hükümeti içinde, İstanbul'un Türk devletinden koparılması fikrine de yoğun bir muhalefet başgöstermişti. 17 Mayıs günü öğleden sonra Dörtler Konseyi, Hint Hükümeti'nden bir delegasyonu kabul etti.[15] Hindistan Dışişleri Bakanı Edwin Montagu liderliğindeki delegasyon; Küçük Asya, İstanbul ve Trakya dahil olmak ve Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmek üzere bağımsız bir Türk devletinin korunmasını istedi. Padişahın halife olarak dinsel öneminin altını çizen delegeler, Hindistan'da yetmiş milyon Müslüman yaşadığını, bunların çoğunun Yakındoğu'da savaşa katıldığını ve hepsinin de halifeyi İstanbul'da görmek istediklerini belirtti. Delegasyon ayrıca, İngiliz ve Fransızlar'ın İslamiyet'le olan tarihsel sömürge bağlarına ve On Dört Madde'ye dikkat çekiyordu.

Delegasyon odadan ayrılır ayrılmaz, Lloyd George, kendi görüşüne göre toprak bölünmesinin çok büyük sorunlar yaratacağını ifade etti. İslam dünyasının rahatsızlığı o kadar büyük olacaktı ki, herhangi bir Batı ülkesinin Müslüman bölgelerde başarılı bir manda idaresi mümkün olamayacaktı. Dolayısıyla Lloyd George, padişahı İslam dünyasının dini lideri olarak İstanbul'da bırakacak bir çözüm bulunması konusunda kesin kararlıydı. Boğazlar şüphesiz alınacaktı ama, padişahın İstanbul'da başkenti elinde tuttuğu görüntüsünü verecek bir yöntem bulunmak zorundaydı. 5 Ocak 1918 tarihinde yaptığı bir

konuşma sırasında Lloyd George'un, başkentin Türkler'e bırakılacağını[16] söylemesi birden bir namus sözü haline geldi ve İngiliz lider İngiltere'nin bu fikre yürekten bağlı olduğunu ifade etti. Dört gün önce, "Türkler ellerinde güç kalmayınca zalimleşen insanlardır. Hint Müslümanları ne derse desin, Türk rejiminin sona erdirilmesi bizim için zorunluluktur,"[17] diyen bir insan için tam bir çark edişti bu. Hakikaten de, iki gün önce güney Anadolu'da İtalyan mandasını savunanlar arasında başı çekiyordu Lloyd George.

Bu ani değişimin sebebi neydi? Çeşitli cevapları vardı bu sorunun. Lloyd George hiç şüphesiz, Wilson ve Clemenceau'nun Anadolu'da iki manda kavramıyla birlikte düşündükleri siyasi bağımsızlık fikrinden rahatsız olmuştu. İkincisi, Paris'e, İtalyanlar'ın Selçuk'a yetki dışı çıkarma yaptığı haberleri ulaşıyordu. Bu durum Üç Büyükler'i çok rahatsız ediyordu. Özellikle Wilson, Orlando tatminkâr bir açıklama getirmezse, İtalyan talepleriyle ilgili bütün görüşmelerin askıya alınması taraftarıydı.[18] Üçüncüsü, Lloyd George birden, hükümetinden çoğu üyenin desteklemediği konularda uzlaşmaya varmış olduğunu fark etmişti. Kendi taksimat şemasına yurtiçinden giderek yükselen muhalefet, Lloyd George'un Adriyatik'te ulaşmayı umduğu çözümü de olanaksız kılıyordu. Bir çıkış yolu bulmalıydı. Hintliler'in beyanıyla İtalyanlar'ın illegal hareketlerine genel olarak duyulan kızgınlığın o sıralarda aradığı mazeret için biçilmiş kaftan olduğunu gördü.[19] Hemen, "Eğer İtalyanlar şu anki durumlarını koruyacaklarsa, Anadolu'da sadece bir manda bulunması daha iyi olabilir," açıklamasını yaptı. Clemenceau'nun buna cevabı, "Kendi hesabıma, ben istemiyorum," oldu.

18 Mayıs'ta, yani ertesi gün, olaylar dramatik bir dönüm noktasına geldi. Orlando, Lloyd George'u ziyaret ederek, bütün Anadolu'da bir İtalyan mandası için destek istedi.[20] Lloyd George'un tereddütsüz itirazı üzerine Orlando, Küçük Asya'nın sadece İtalya'nın Fiume'den vazgeçmesi halinde önemli olacağının ipucunu verdi. Lloyd George konuşmayı şöyle hatırlıyordu: "Ona, 'Fiume'yi Küçük Asya'da bir mandaya tercih mi ediyorsunuz?' diye sordum. Cevabı, 'Evet' oldu. 'Yani, Fiume'yi alırsanız Küçük Asya'daki bütün taleplerinizden vazgeçeceğinizi mi söylüyorsunuz?' 'Sonuç olarak, evet'. Bunun hemen ardından, İtalya'nın Yugoslavlar için yeni bir liman inşa etmeye istekli olduğunu ifade etti."[21]

Lloyd George hiç vakit kaybetmeden Wilson ve Clemenceau'yu bu konuşmadan haberdar ederek şunu ekledi: "Anadolu'nun bölünmesi konusunda fikrini içtenlikle değiştirmiş durumda. Tamamiyle Türk olan bu toprakların parçalanmasının hata olacağını düşünüyor." Bunun yanı sıra, Türkler ve Müslümanlar; İngiliz, Fransız ve Amerikalılar'a saygı duyuyorlar ama, İtalyanlar'dan nefret ediyorlardı. Dolayısıyla, bir İtalyan mandası diğer Müttefik mandalar içinde sorun yaratırdı. Bir hafta önce, Adriyatik'te bir çözüme ulaşılması için Küçük

Asya'da ödünler verilmesi gerektiğini savunuyordu. Şimdi fikrini değiştirmişti. "Kendi fikrine göre, eğer İtalyanlar Küçük Asya'dan olduğu gibi sökülüp atılacaksa, bu onlara gerçekten de ilgilendikleri bir şeyi vermeye değerdi. Hatta bu, Müttefikler'in söyledikleri sözleri yutmaları pahasına bile olsa." Bir öyle, bir böyle dediğinin kendisi de farkındaydı, ama şu anda bunları hissettiğini ifade ediyordu.

Wilson hemen, "Çözüm önerisi doğru olduğu sürece, kimsenin bir öyle bir böyle dediğinden bahsedilemez," dedi. Hint delegasyonlarının ifadeleri kendisini de çok etkilemişti. Kendisi de, Lloyd George da, Türk bağımsızlığına zarar vermeyeceklerine dair söz verdiklerini unutmuşlardı. Bu sözler On Dört Madde'de verilmişti ve bu prensipler çiğnenemezdi. O halde, İstanbul ve Boğazlar'ın denetimi kesinlikle Türkler'e bırakılmayacak da olsa, Anadolu Türkiyesi'nin parçalanmasından kaçınmak yerinde olacaktı. Padişah, eğer isterse, Vatikan'da bulunan papaya benzer koşullarla İstanbul'da kalabilirdi. Padişahın orada egemenliği bulunmayacaktı, ama 'kendi İmparatorluğu'yla arasında sadece dar bir su ve toprak şeridi olacak'tı. Wilson yeni Türk devletiyle ilgili olarak, mali ve ekonomik konular gibi belirli meselelerde, örneğin Fransa gibi bir gücün danışmanlığı ve tavsiyelerinin kabul edilmesinin şart koşulmasını öne sürdü.

> Aslında teklif ettiği şey, adına manda demeden Fransa'ya bir manda verilmesiydi. Yani Fransa, Milletler Cemiyeti karşısında sorumlu olmayacak, Türk Hükümeti'ne antlaşma koşulları içinde tavsiyelerde bulunan bağımsız bir dost ülke konumunda kalacaktı.

Clemenceau ve Lloyd George öneriyi hemen benimsediler. Sadece Lloyd George şunu ekledi: "Şayet Fransa bütün Küçük Asya için bu tür bir konum alacak olursa, bu çok önemli bir emanet olacağından, Türk İmparatorluğu'ndaki bütün mandalar sorununun yeniden gözden geçirilmesini istemek zorunda kalacaktı."[22]

İtalyanlar'ın Fiume'yle yemlenerek savılması planına, Wilson başta çok sert bir şekilde karşı çıktı. Ama daha sonra, İtalya'nın Yugoslavya için ikinci bir liman inşa etmesi meselesi Lloyd George tarafından açıklanınca, söyleneni kabul etti. Bir şartı vardı; Fiume halkının İtalya'yla birleşmeye istekli olduğunu görmek için bir halkoylamasına başvurulacaktı. Bu şart aslında aşılması olanaksız bir engeldi, çünkü İtalyanlar o bölgede bir halkoylamasını kazanmanın pek mümkün olmadığını iyi biliyorlardı. Bu konuda somut veriler olmasa da, Orlando'nun böyle bir çözümü ciddiye aldığına inanmak mümkün değildir. Hele ki, anlatıldığına göre, Wilson halkoylamasının özellikle İtalyanlar, Yugoslavya için ikinci bir liman yapımına büyük yatırımlar yaptıktan sonra (önce değil) gerçekleştirilmesinde ısrar ettiği sürece.[23]

Şöyle ya da böyle, planın Anadolu'yla ilgili kısmının çöküşü başka

bir nedenden kaynaklandı. İki gün sonra Lloyd George, Anadolu'da gayrıresmi bir Fransız mandası planını inkâr etmek zorunda kalmıştı. Bunun nedeni çok geçmeden anlaşıldı. İngiliz kabine üyeleri, İngiliz barış delegasyonuyla bir dizi üst düzey görüşmeler gerçekleştirmek üzere, 18 Mayıs günü Paris'e gelmişlerdi. Sadece Curzon ve Balfour, İstanbul'un Türkler'den alınması fikrini destekliyor, ama Anadolu'da bir Fransız nüfuz alanına herkes bir ağızdan karşı çıkıyordu. Çaresi kalmayan Lloyd George, bu konuda varmış olduğu anlaşmadan dönmek zorunda kaldı.[24]

Clemenceau ve Wilson'la 21 Mayıs'ta biraraya gelen Lloyd George, Yakındoğu sorununun çözümü için yeni ve kapsamlı bir plan sundu. Bu plana göre İstanbul, Boğazlar, Ermenistan ve Kilikya için 'tamamen', bütün Anadolu içinse 'kısmen' bir Birleşik Devletler mandası öngörülüyordu. Birleşik Devletler kısmi mandayı kabul etmeyecek olursa, o zaman hiç manda olmayacaktı. Eğer Amerikalılar Anadolu mandasını kabul ederse padişah İstanbul'da kalacak, aksi takdirde Lloyd George'un fikrine göre gitmesi gerekecekti. Her durumda, Türk devletinin Karadeniz'e, Akdeniz'e ve Marmara Denizi'ne bağlantısı garanti altına alınmalıydı. Yunanistan'ın, Yunan Komitesi'nce belirtilen toprakları ilhakına izin verilmeli, ama hiçbir bölgede Yunan mandası olmamalıydı. Soruşturma Heyeti'nin raporu ortaya çıkana dek Fransa Suriye'de, İngiltere Mezopotamya ve Filistin'de koşullu manda sahibi olabilirdi. Arabistan bağımsız olur, Müslümanlar Kutsal Mekânlar'ın denetimini elinde tutar ve halifenin nerede bulunacağı kendi kararlarına bırakılırdı.

Lloyd George bu yeni planı Clemenceau ve Wilson'a sunarken; Ermenistan, İstanbul ve İzmir'in alınmasından sonra Anadolu'nun geri kalanının yüzde doksan beş Türk olacağını vurguluyordu. İngiliz İmparatorluğu içindeki yetmiş milyon Müslüman'ın da bir milyonunun savaş sırasında, çoğunlukla Türk cephesinde savaştığını akıldan çıkarmamak gerekiyordu. "Konu üzerinde kafa yordukça, Küçük Asya'nın parçalanması konusunda daha da isteksiz bir hale geliyordu." Lloyd George, geride kalan iki gün içinde bu sorunu İngiliz kabinesiyle görüştüğünü ve parçalanma aleyhinde 'resmi bir karara' varıldığını belirtiyordu.

Anadolu'nun bütünü için bir manda düşünüldüğünde ise Lloyd George Amerika'nın bunu kabul edeceğini umuyordu. Birleşik Devletler, Müslümanlar'la geçmişte hiçbir alışverişi olmadığı için Türkler'in saygı duyduğu bir ulustu. Türkler İngilizler'den de, Fransızlar'dan da nefret ederdi. Lloyd George bütün Anadolu için bir Fransız mandasına özellikle karşı çıkıyordu, çünkü Türkler "Müslümanlar'ın tamamen Hıristiyanlar'a köle olmasıyla sonuçlanan Cezayir deneyiminin Türkiye'de de uygulanmasından açıkça çekiniyordu." Ayrıca, eğer Fransızlar'a manda verilecek olursa, Londra Antlaşması koşullarını uyarınca İtalya'nın da telafi istemek hakkı doğacaktı. Anadolu'da

bir İtalyan mandasına izin verilemezdi, ama böyle bir hakkın Fransa'ya tanınması 'İtalya'nın konumunu imkânsız kılacaktı.' Çünkü, İtalya'nın taleplerinin çıkış noktası 'Fransa'nın kendisini Akdeniz'deki tek güç olarak görmesi' endişesiydi. Yine burada da, Lloyd George önerilerini, 'meslektaşlarıyla gerçekleştirdiği konsültasyonlar sonucunda hazırlamıştı.'

Kısacası Lloyd George, eğer Birleşik Devletler Anadolu mandasını almazsa Türkler yalnız bırakılmalı, diyordu. Teba olmaktansa kendilerini yönetebilirler, bu arada İstanbul ve Ermenistan'dan Amerikan baskısı ve Suriye'den Fransız nüfuzuyla dolaylı denetim altında tutulabilirlerdi. Düyun-u Umumiye'nin kontrolü ve kamu yatırımlarının imtiyazları elde tutularak, büyük güçler tarafından bölgede etkin bir mali denetim de sağlanabilirdi. Ekonomik nüfuz bakımından kayıplara gelince, nasıl olsa Birleşik Devletler dışında hiçbir ülkenin Anadolu'da ağır yatırımlar yapacak kadar hazır sermayesi bulunmuyordu.

Tam bu aşamada Wilson, kendi komisyon delegelerini bir sonraki pazartesi günü Suriye'ye göndermek niyetinde olduğunu konseye açıkladı. Clemenceau kendi delegelerini göndermeyi reddederek, 'contre moi' (kendisine rağmen) sağlanacak hiçbir çözümü asla kabul etmeyeceği uyarısında bulundu. Fransa, diyordu Clemenceau; Musul, Kilikya ve İngilizler'in Musul'dan Akdeniz'e kadar demiryolu hakları dahil bir dizi ödün vermiş ama karşılığında tutulmayan sözlerden başka bir şey bulamamıştır. Suriye'yle ilgili sözlerin tutulamamasını İngilizler'in başarısızlığı olarak görmesinin yanı sıra, Fransız başkanı ayrıca kızdıran husus, İngilizler'in Fransa'yı Anadolu'da bir mandadan mahrum etme girişimleriydi. Halbuki daha geçen hafta içinde, şu ya da bu şekilde bir manda Lloyd George tarafından önerilmiş ve üzerinde anlaşılmıştı. Asırlara yayılan geleneksel bir çerçevede, diyordu Clemenceau heyecanla, Fransa'nın Türkiye'de herhangi bir başka güçten daha fazla çıkarı vardır. Yakındoğu'daki Fransız talepleriyle ilgili kararlar beklentilerinin aksine çıkarsa Barış Konferansı'nı terk etmeyi düşünmüyordu ama, belki de hükümetten ayrılmak zorunda kalacaktı. Clemenceau, "Bize ne yaptığınızı iyi düşünün," diyordu, "...hatta tekrar tekrar düşünün."[25]

Bu tavrın anlaşılır bir yanı olmasına rağmen, 17 Mayıs'ta Fransa'ya Anadolu'da tek manda teklif edildiğinde Clemenceau'nun kesin surette reddettiğini de akıldan çıkarmamak gerekiyor. Wilson'ın, bu mandanın Milletler Cemiyeti denetiminin dışında tutulması önerisiyle birlikte tavrı değişmişti. Clemenceau'nun projeyi kayda değer bulmasına bu önerinin yol açtığı daha sonra anlaşılacaktı.

Wilson kendi hesabına, Birleşik Devletler'in bir Anadolu mandasını kabul edemeyeceğini, çünkü bölgede Amerika'nın çıkarı ve yatırımının olmadığını belirtmişti. Belki, diye düşünüyordu, Birleşik Devletler Ermenistan'da ve hatta Boğazlar'da manda kabul edebilirdi ama Kongre'yi bütün Anadolu için ikna etmek mümkün olmazdı. Şa-

yet olur da ikna edilirse, padişahın mutlaka İstanbul'da bırakılması gerektiğine inanıyordu Wilson. Bunun üzerine, tekrar, Fransa'ya bütün Anadolu'da gayrı resmi manda verilmesi yolundaki eski önerisine döndü. Fransa zaten Osmanlı Düyunu'yla ilgili konularda Türkiye'nin başdanışmanı olduğuna göre, ticaret ve asayiş gibi hususlarda da sorumluluğu devralabilirdi.[26]

Sonuç olarak, büyük güçler tam bir çıkmaza girmiş durumdaydılar. İlişkilerin giderek daha da gergin bir hal alması üzerine, Türkiye hakkındaki bütün görüşmeler sessiz bir anlaşmayla ileri atıldı.[27]

Bir ay sonra, Wilson Paris'ten ayrılmadan, çözüme ulaşmak için bir girişimde daha bulunuldu. Bu seferki tek değişiklik, Wilson'ın artık padişahın ve hükümetinin İstanbul'da kalmasından yana olmadığını belirtmesiydi. "Avrupa'daki Türkler meselesini uzun boylu incelemiş ve her geçen yıl, onların mutlaka temizlenmesi gerektiği yolundaki fikrini pekiştirmişti." Bu konuda Clemenceau arkasındaydı ama kendi hükümeti içindeki büyük fikir ayrılığının farkında olan Lloyd George destek veremeyeceğini belirtti. Wilson bir kez daha, Türkiye üzerinde hiçbir resmi manda olmamasını ama Türkiye'nin idaresine genel bir nezaret anlamında, bir gücün 'işini sıkı tutmasına' izin verilmesini önerdi. En sonunda Clemenceau, konseyin elinde Anadolu ve Boğazlar'la ilgili herhangi bir kararı yürürlüğe sokacak araçların bulunmaması ve Birleşik Devletler'in katılımının Senato'nun onayına kadar mümkün olmadığı gerekçesiyle, nihai bir adım atılmamasını önerdi. Diğerleri de bu öneriye katılınca, tartışma sona ermiş oldu.

Ne kazanılmıştı? Uzun vadede hemen hiçbir şey. Üç Büyükler iki kez anlaşmanın eşiğine kadar gelmişti. Anadolu'nun parçalanmasına ve bölgede herhangi bir İtalyan ya da Fransız hâkimiyetine karşı çıkan kabinenin baskısıyla Lloyd George, iki kez daha önce verdiği sözleri yutmak zorunda kalmıştı. Bir an önce Anadolu'da bir çözüme ulaşılmasını isteyen Lloyd George, başkalarının isteklerine karşı çıkan ama kendi içinde de Türk devletine dair nasıl bir politika izleyeceğine karar veremeyen bir kabinenin merhametine kalmıştı.[28]

Görüşmeler başladığında son derece pasif bir tavır sergileyen Clemenceau, Fransa'nın Suriye'yi işgaline İngiltere tarafından karşı çıkılmasıyla birlikte giderek pervasızlaşmış ve Anadolu'da ileri geri toprak taleplerinde bulunmaya başlamıştı. Almanya antlaşması tamamlanıp da bir Alman taarruzu durumunda Fransa'ya yardım edilmesi konusunda İngiliz-Amerikan taahhütü sağlandıktan sonra; Clemenceau, Avrupa'da Fransa lehine bir çözüme ulaşılır umuduyla Yakındoğu'daki hak iddialarında ayağını frende tutmak zorunda değildi artık.[29]

Orlando, Yakındoğu'daki taleplerine Wilson, Lloyd George ve Clemenceau tarafından oybirliğiyle karşı çıkılan bir gücün temsilcisi olmak gibi talihsiz bir konumda bulmuştu kendisini. Nisan ortasından itibaren Yakındoğu görüşmelerindeki çoğunluğun dışında tutulan

Orlando, tutarlı bir şekilde Küçük Asya'ya yönelik taleplerde bulunmuş ve bu talepleri hep savaş zamanında yapılan gizli anlaşmalar çerçevesinde kalmıştı. Görüşmelerin bir noktasında, Fiume garantisine karşılık kişisel olarak bu taleplerinden vazgeçmeyi düşünebileceğini belirtmiş, ama Fiume konusunda Wilson geri adım atmıştı. Dahası, Orlando'nun dışişleri bakanı Sonnino, son derece Amerikan aleyhtarı bir politikacı olarak Wilson'dan hiç hoşlanmıyordu. Sonnino, ayak diredikleri takdirde İtalya'nın hem Fiume'ye hem de Anadolu'daki payına sahip olacağına inanıyordu. Orlando'nun kabul ettiği hiçbir uzlaşmaya Sonnino yanaşacak gibi görünmediğinden, bu uzlaşmazlık Orlando için ülkesinde ciddi bir siyasi kriz anlamına gelecekti. O halde şu sonuca varabiliriz ki, İngiliz kabinesi Lloyd George'un şemasını destekleseydi bile, İtalyanlar kendilerine Yakındoğu'da diğer güçlerle eşit bir telafî hakkı vermeyen hiçbir çözümü tanımayacaklardı.

Anadolu tartışmasında Wilson'ın rolü karmaşık ve çelişkiliydi. Paris'ten ayrılmadan bir gün önce bir basın toplantısında, "Kendimde böyle bir hak görmüyorum," diyerek, Türkiye'de manda vaadinde bulunmadığını söylemişti. Öte yandan, Amerikan halkının, ülkenin bölgedeki büyük çıkarları nedeniyle Ermenistan'da bir manda kabul edeceğini düşündüğünü belirtmişti. "Bana öyle geliyor ki," diye devam ediyordu, "İstanbul'da bulunmamızda yarar olacaktır, çünkü ancak böylelikle onu Avrupa siyasetinin dışında tutabiliriz."

Amerika'nın Ermenistan ve İstanbul'da manda kabul edeceğine dair Wilson'ın herhangi bir vaatte bulunmadığı kâğıt üzerinde doğruydu. Wilson'ın bu anlama gelebilecek tek resmi taahhüdü İtalyanlar'a yönelik planlı bir önerinin bir parçasıydı ki, o da daha sonraları Lloyd George'un plandan caymasıyla boşa çıkmıştı. Ama Dörtler Konseyi'ndeki görüşmeler sırasında, Amerika'nın mandacı bir güç olacağına büyük inanç duyduğunu ifade etmişti. Mandalar'ın tahsisi ve Türkiye'ye yönelik yaklaşıma dair tüm planlar Birleşik Devletler'in Ermenistan ve Boğazlar'da manda kabul edeceği varsayılarak yapılmıştı. Wilson'ın bütün tavırları da bu varsayımı kuvvetlendirir yöndeydi. Lloyd George ve Clemenceau, kafalarındaki şüpheler ne olursa olsun, mandaların kabulü Birleşik Devletler Senatosu'nda onaylanana kadar Türkiye'yle ilgili her türlü tartışmanın askıya alınmasının fayda sağlayacağını belirtiyorlardı.

Görüşmeler sırasında Wilson inandırıcı olmaktan uzak ve kararsızdı. Bir yandan parlak idealler peşinde koşuyor, diğer yandan kendisiyle ters düşecek kadar ödünler veriyordu. Muhtelif konular hakkında kafası net gibi görünmüyordu. Anadolu'nun parçalanmasıyla Türkler'in İstanbul'dan uzaklaştırılması fikri arasında gidip geliyor, ama bu iki konu için de Lloyd George'unkiler kadar anlaşılır nedenleri bulunmuyordu. Sadece, İzmir'in en sonunda boşaltılması hususunda tutarlı bir tavrı vardı. Delegasyonundan gelen çeşitli itirazlara rağmen, daima İzmir'in etnik nedenlerle Yunanistan'a verilmesi ge-

rektiğine inanmıştı. Wilson'ın bu inancı, Barış Konferansı sürecinde İtalyan taleplerine gittikçe artan tepkisiyle daha da kuvvetlendi. Yunan askerinin İzmir'e çıkmasını öneren Lloyd George olmasına rağmen, Wilson, İngiliz liderin başlarda dediği gibi Yunanlılar'ın bir süre gemide kalmalarını değil, hemen toprağa ayak basmalarını istemişti. Velhasıl, Küçük Asya'daki Yunan çıkarmasından Lloyd George kadar Wilson da sorumluydu. Wilson daha sonraları 'saf Yunan toprakları dışında' büyük bir Yunan mandası taraftarı olduğunda, kendi etnik haklılık dayanağından da yan çizmişti.

Bütün bunlardan daha da ciddi olan sorun, Wilson'ın İtalyan talepleri karşısındaki fanatizmiydi. Kısmen, Fiume uzlaşmazlığına duyulan gecikmiş bir tepkiydi bu. Defalarca dile getirmiş olduğu, "Anadolu Fransa'nın güdümünde tek bir birim olarak bırakılmalıdır," önerisi, bu çözümün 'İtalyanlar'ı tamamen dışarıda bırakacağına' büyük ölçüde inanmasından güç alıyordu. Bu Fransız güdümü, etki bakımından manda özellikleri taşıyacak, ama adına manda denmeyecek ve Milletler Cemiyeti'ne karşı sorumlu olmayacaktı. Dolayısıyla, Türkiye antlaşma gereği bir dış gücün nezaret ve tavsiyelerine açık tutulmasına rağmen kâğıt üzerinde bağımsız olacağından, kimseye telafi gerekliliği doğmayacaktı.

Wilson'ın kafasındaki Milletler Cemiyeti kavramının temelinde manda prensibi vardı. Paris'teki bütün çabası manda tahsisinin son halini alması ve Cemiyet denetimi dışında bir manda sisteminin oluşmasının önlenmesiydi. Wilson, Anadolu Türkiyesi'nde sorumsuz bir Fransız hâkimiyeti kurulması önerisiyle hem bu yaklaşımı, hem de eskiden düşman toprağı olan bölgelerde Cemiyet denetimi doktrinini ihlal etmiş bulunuyor ve böylelikle Milletler Cemiyeti'nin varlık zemini olarak oturtmaya çalıştığı iki temel varsayımı gözardı ediyordu. Burada, o halde, Wilson'ın Barış Konferansı'nın en önemli başarısı olarak gördüğü bir kuruma ihanet söz konusuydu. Halbuki böyle bir kurumun tesis edilmesi, Paris'te verdiği uğraşın büyük bir bölümü için itici güç olmuştu.

• • •

1. *Times* (Londra), 1/13/19; Le Temps, 1/22/19. VI. Mehmet (Vahdettin) 1918 Temmuzu'nda tahta çıkmıştır. 1922 yılı Kasım ayında Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) Milliyetçi hareketi tarafından tahttan indirilmiştir. Yönetici olarak elinde bir güç yoktu. Padişahın ve halifenin tahtı, geleneksel Osmanlı İmparatorluğu'nun dini ve laik organlarının bir kişide toplanmasını temsil ettiği sürece önemliydi.

2. *U.S. Doc., P.P.C.*, 6:215-16, Dörtler Konseyi, 6/6/19; sf. 217-18, Ek 2; sf. 232-33, 6/7/19; Mantoux, *Conseil des Quatre*, 2:327-28, 6/6/19; sf. 334, 6/7/19; Sonnino Belgeleri, Makara 26, no. 204, Sforza'dan Roma'ya, 2/7/19; Lloyd George Belgeleri, F8/3/23, Churchill'den Balfour'a, 3/1/19; Dışişleri, F.O. 608/108/385-1-1/10891, Calthorpe'dan Dışişleri'ne, 5/7/19; F.O. 608/104/383-1-6/12765, Calthorpe'dan Dışişleri'ne, 5/19/19, F.O. 608/112/385-1-14/10295, Webb'den Dışişleri'ne, 4/24/19; F.O.

608/112/385-1-15-15968, Calthorpe'dan Dışişleri'ne, 6/6/19; F.O. 608/114/385-1-23/12966, Calthorpe'dan Balfour'a, 6/4/19; Bristol Belgeleri, Kutu 27, Bristol'dan Paris'e, 5/11/19; Birleşik Devletler, Dışişleri Bakanlığı, Papers Relating to the Internal Affairs of Turkey, 1910-1929 (bundan sonra Turkey olarak kısaltılacaktır), 867.000/885, Ravndal'dan Savunma Bakanlığı'na, 6/6/19; Pech, *Alliés at Turquie,* sf. 27. 2/9/19; sf. 62-64, 5/30/19-5/31/19. Bu esnada Fransız basını yavaş yavaş Türk yanlısı bir eğilim sergilemeye başlıyordu. R. Puaux, *Constantinople et la Question d'Orient,* passim; *Correspondance d'Orient,* 5/30/19; F.O. 608/104-383-1-6/10386, Derby'den Curzon'a, 5/18/19; *Times* (Londra), 4/5/19; P. Loti, "The Turks: A Plea for Justice," sf. 65-67; J. Bardoux, *De Paris à Spa,* sf. 324; Pichon, *Partage,* sf. 163; *D.R.F.P.: Allied Press Supplement,* 5:2/5/19; 6:6/4/19.

3. *U.S. Doc., P.P.C.*, 6:689, Dörtler Konseyi, 6/25/19, Ek 9. Bu yorumun, özellikle dinsel hoşgörü ve azınlıklara yapılan muamele açısından Batı Avrupa tarihi göz önüne alındığında Türk tarihi üzerine haklı bir değerlendirme olduğu söylenemez.

4. Aynı kaynak, sf. 691. Yüksek Konsey'in başkanı olmak sıfatıyla Clemenceau tarafından resmen iletilen bu belgenin havası, İstanbul'da bir Fransız mandasına ılımlı yaklaşmaya başlayan Türkler üzerinde oldukça olumsuz bir etki yapmıştır. Bkz. Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.000/894, Ravndal'dan Savunma Bakanlığı'na, 7/1/19; *Le Temps* 7/3/19. Balfour'un ilk taslağı için bkz. Kabine Belgeleri, Cab. 29/17, W.C.P. 1044, 6/23/19. Türk delegasyonunun nazik cevabı için bkz. F.O. 608/118/385-3-5/14116, 6/30/19.

5. Miller, *Diary*, 6:285, 3/9/19; sf. 320, 3/11/19; 1:251, 4/14/19; Dışişleri, F.O. 406/41/20, Curzon'dan Derby'ye 3/5/19; F.O. 608/114/385-1-20/4476, Curzon'dan Derby'ye, 3/12/19; F.O. 608/83/342-8-3/5104, İngiliz ve İtalyan delegeleri arasında Küçük Asya'nın geleceğine ilişkin konuşmalar, 3/21/19.

6. Ne İngilizler ne de Fransızlar, İtalyanlar'a böyle olumlu bir duyguyla yaklaşmışlardır. Clemenceau bir noktada, "Fransız kamuoyu, d'Annunzio'nun İtalya savaşı kazandı diye böbürlenmesinden son derece rahatsızdı ve kimsenin kendisiyle İtalyan taleplerini konuşmak gibi bir niyeti yoktu," yorumunu yapmıştı. Lloyd George, *Truth*, sf. 289-90, 3/7/19.

7. Mantoux, *Conseil des Quatre*, 1:308, 4/21/19. Ayrıca, a.g.e. sf. 301-6, aynı günün sabahı yapılan bir toplantı; *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:106-7, Dörtler Konseyi, 4/21/19.

8. Nicolson, *Peacemaking,* sf. 332-34, 5/13/19. 1 Mayıs günü, İngiliz uzmanlar İtalyan çözümüne ilişkin bir muhtıra sunmuşlardı. Ancak varsayımsal olarak mümkün bir dizi imtiyaz içeren bu çözümler arasında sonuncusu ve en aşırıya kaçanı, Yunan bölgesi dışında bütün Anadolu'da bir İtalyan mandası olmasıydı. Bu şema Lloyd George tarafından hiçbir zaman ciddiye alınmadı. Kabine Belgeleri, Cab. 29/14, W.C.P., 755, İngiliz delegasyonun güneydoğu Avrupa bölümünün muhtırası, 5/1/19. Ayrıca bkz. Nicolson, *Peacemaking*, sf. 316-17, 4/27/19; sf. 318, 4/30/19.

9. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:581-86, Dörtler Konseyi, 5/13/19; Mantoux, *Conseil de Quatre*, 2:57-62, 5/13/19; Lloyd George Belgeleri, F206/2/5, İngiliz delegasyonunun Anadolu'nun geleceğine dair görüşlerinin notları, 5/13/19.

10. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:622, Dörtler Konseyi, 5/14/19, Ek 1 ve 2'den C.F. 13A'ya kadar; Kabine Belgeleri, Cab. 29/24, M. 151. Ayrıca bkz. Lloyd George Belgeleri, F205/2/1; Westermann, Günce, 5/16/19. Nicolson'a göre, 'eğer akıllı davranıp işi sulandırmasaydım ve en azından kararlarına makul unsurlar sokmaya çalışmasaydım' sonuç çok daha kötü olurdu. Bunun başına iş açabileceğini düşünmüş ama kendilerini kendilerinden kurtarmaya çalışması gerektiğine karar vermişti. Çünkü, "kararlar gayrıahlâki ve uygulanamaz nitelikteydi." Gerçekten neyi nasıl yaptığıysa, eğer bir şey yaptıysa, pek açık değildir. Nicolson, *Peacemaking*, sf. 337, 5/14/19.

11. Wilson'ın neden böyle davrandığı belli değildir. H. Sachar, Wilson'ın birden Yakındoğu meselelerine çok bulaşmış olmaktan korkuya kapıldığını ve bunu bir kaçış aracı olarak gördüğünü belirtir. "U.S. and Turkey," sf. 109.

12. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:620. Güya gizli olan bu plan, 18 ve 19 Mayıs günleri Le Temps'da *enine boyuna tartışıldı. Lloyd George'u ve bilhassa Wilson'ı dehşete* sevkedecek şekilde 'gizli' malzemenin Fransız basınında yer almaya devam etmesinin iyi bir örneğidir bu. Ayrıca bkz. *D.R.F.P.: Allied Press Supplement*, 5/28/19.

13. Dışişleri, F.O. 608/11/385-1-11/8163. Clemenceau'nun 22 Nisan tarihli önerisi için muhtıra, 4/23/19.

14. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:670, Dörtler Konseyi, 5/17/19, Appendix; Baker, *Wilson and World Settlement*, 3:303-7; Kabine Belgeleri, Cab. 29/24, M. 162; Balfour Belgeleri, MSS 49752, "The Problem of Italy and Turkey in Anatolia," 5/16/19. Bu muhtıranın tasarlanışı için bkz. aynı kaynak, "Notes on Asia Minor Proposals," 5/15/19, ve Nicolson, *Peacemaking*, sf. 334-41, 5/13/19-5/17/19.

15. Hint Müslümanları'nın baskısı giderek artıyordu. Protesto toplantılarından birinde sözcü şunları söyleyecek kadar ileri gitmişti: "İngiltere ve benzerlerine karşı hissettiklerimiz, İngilizler'in savaş çıktığı sıralarda Almanya'ya karşı hissettiklerinden pek farklı değildir." *Times* (Londra), 5/13/19. Ayrıca bkz. Pech, *Alliés et Turquie*, sf. 57, 5/22/19: Parlamento Tartışmaları (Avam Kamarası), 5. Oturum, 113:2378, 3/20/19; *Times* (Londra), 3/25/19, 4/19/19, 5/16/19, 5/26/19, 5/30/19, 5/31/19, 6/2/19, 6/6/19, 6/13/19; M.H. Kidwal of Gadia, "Sultan of Turkey and Constantinople," sf. 632; Dışişleri, F.O. 608/109/385-1-6/8923, Hindistan Hükümeti yöneticilerinin muhtırasının özeti, 4/30/19.

16. Dickinson, *Documents*, sf. 109, 113; Lloyd George, *War Memoirs*, 5:62, 65. Bunu bilecek konumdaki bir kişi olarak Sir Maurice Hankey'e göre, bu beyanat sadece 'Türkler'i savaştan çekilmeye davet' amacıyla yapılmıştı. Türkler savaştan çekilmediği için, bu beyanatın geçerliliği kalmamıştı. T. Jones, *Whitehall Diary*, 1:93, Hankey to Jones, 8/28/19.

17. Mantoux, *Conseil des Quatre*, 2:60, 5/13/19. *New York Times*, İstanbul meselesindeki bu ani tavır değişikliği nedeniyle Lloyd George'u acımasızca eleştirdi (5/21/19).

18. İtalya'nın Selçuk'u istemesi ve güçlerin işgal karşısındaki mutsuzluğu aynı nedenden kaynaklanıyordu. İzmir-Aydın hattıyla bağlantısını sağlayan demiryolu döşenir döşenmez, Menderes Nehri yatağının hemen ağzında yer alan Selçuk, İzmir'in seçkin ticari konumunu üstlendi. Karadeniz kıyısı hariç tutulmak kaydıyla, Anadolu'nun her bölgesiyle ticaret yapmak, İzmir'e nazaran Selçuk üzerinden çok daha hızlı ve ucuz gerçekleştirilebilirdi. Bkz. Gaillard, *Turks and Europe*, sf. 46.

19. R.S. Baker, Hint delegasyonunun Dörtler Konseyi'nin önüne çıkarılmasının Lloyd George tarafından, önceki vaatlerinden sıyrılmak amacıyla ayarlandığını ileri sürer. Bu doğru olabilir. Çünkü, eğer Lloyd George gerçekten karşı çıkmış olsaydı, delegasyon böyle bir şey yapamazdı. Baker, *Wilson and World Settlement*, 2:197. Ayrıca bkz. F.O. 608/82/342-6-1/8261, Ramsay'den Mallet'ye ve Vansittart tutanağı, 4/21/19.

20. Lloyd George Belgeleri, F206/2/3, İtalya'nın Küçük Asya için Manda Talepleri ve Önerileri, 5/13/19. İki gün önce, İtalyan hükümeti Amerikan delegasyonuna aynı şeyi rica eden bir muhtıra göndermişti. Miller, *Diary*, 9:373, 5/16/19; Crespi, *Alla Difesa*, sf. 560, 5/13/19.

21. Mantoux, *Conseil des Quatre*, 2:110, 5/19/19. Ayrıca bkz. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:707, Dörtler Konseyi, 5/19/19. İtalyan kaynaklarına dayanan bir açıklama için bkz. M. Macartney and P. Cremona, *Italy's Foreign and Colonial Policy, 1914-1937*, sf. 63.

22. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:709, Dörtler Konseyi, 5/19/19. Bu toplantının bir başka dökümü için bkz. Mantoux, *Conseil des Quatre*, 2:111-14, 5/19/19. Ayrıca bkz. Baker, *Wilson and World Settlement*, 2:199-200.

23. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:710, Dörtler Konseyi, 5/19/19; sf. 759, 5/21/19; sf. 769-70, Ek 1; 6:51, 5/26/19; Mantoux, *Conseil des Quatre*, 2:113, 5/19/19. İtalya'nın toprak ta-

leplerine ilişkin 21 Mayıs tarihli bir muhtırada De Martino, İtalya'ya Anadolu'da büyük bir manda öngörmeyen hiçbir çözümü kabul etmeyeceklerini açıkladı. Sonnino Belgeleri, Makara 51.

24. Nicolson, *Peacemaking*, sf. 343, 5/19/19; Ayrıca a.g.e. sf. 346, 5/21/19; Nicolson, *Curzon*, sf. 106-7; Lloyd George Belgeleri, F8/3/53, Churchill'den Lloyd George'a, 5/14/19; F40/2/55, Montagu'dan Lloyd George'a, 6/22/19; S.D. Waley, *Edwin Montagu, A Memoir and an Account of his Visits to India*, sf. 243. Montagu'den Lloyd George'a gelen daha sonraki mektuplarda, sadece 'bir ya da iki azınlık' grup tarafından hoş karşılanmasına rağmen Lloyd George'un sürekli olarak Türkler'in İstanbul'dan çıkarılmasını desteklemesi protesto edilmiştir. Bkz. Sir D. Waley, "Life of the Hon. Edwin Samuel Montagu," sf. 281-84. Ayrıca Calwell, *Henry Wilson*, 2:167-68, 2/1/19; sf. 193, 5/15/19.

25. Mantoux, *Conseil dez Quatre*, 2:140, 5/21/19. Lloyd George'un tepkisi, Fransa'nın Türk meselelerine ani ilgisini ve Türkiye'de en çok çıkara sahip olmak istemesini alaya almak oldu.

26. A.g.e. sf. 143; *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:755-56, Dörtler Konseyi, 5/21/19. 22 Mayıs günü Magie ve Westermann arasında yapılan bir toplantıda, Wilson kendilerini Anadolu'da Fransız hâkimiyetine ilişkin önerisinden haberdar etti. İki gün sonra bu iki uzman olumlu cevaplarını bildirdiler, ama tercihleri İstanbul, Anadolu ve Ermenistan için tek bir Amerikan mandasından yanaydı. Dışişleri Bakanlığı, A.C.N.P. 185.5136/31, Wilson, Magie ve Westermann ile görüşüyor, 5/22/19; 185.5136/32 Magie ve Westermann'dan Wilson'a, 5/24/19; Westermann, Günce, 5/22/19; W.L. Buckler Belgeleri, Çk. 21, ds. 25, Mrs. Buckler'a Mektup, 5/22/19. Anadolu'da Amerikan mandası yanlısı diğer görüşler için bkz. Bristol Belgeleri, Kutu 9, Lybyer muhtırası, 5/20/19; Woodrow Wilson Belgeleri, V-A, Kutu 27, King ve Crane'in muhtırası, 5/1/19.

27. Baker, *Wilson and World Settlement*, 2:203. Bu sert görüş ayrılığının önemli bir yan sonucu, İngilizler adına Walter Long ve Fransızlar adına Senatör Berenger tarafından sağlanmış olan Yakındoğu'da petrol kaynaklarının bölüşümüne ilişkin anlaşmanın, Lloyd George ve Clemenceau tarafından apar topar reddedilmesi oldu. Bu anlaşmanın görüşülmesi ve iptal edilmesiyle ilgili ayrıntılar için bkz. 9. Bölüm.

28. Nicolson, 19 Mayıs tarihli kabine toplantısı hakkında görüş belirtirken, bu ayrılığı açıkça ifade etmiştir: "Rue Nitot'ya çağırıldım ama toplantıya davet edilmedim. Dışarıda oturdum ama toplantı odasıyla aramda sadece bir cam bölme olduğundan söylenenleri duydum. Curzon Türkler'in Avrupa'dan çıkarılması için bastırıyor ve büyük bir üzüntüyle de olsa İzmir'de bir Yunan bölgesini kabul ediyordu. Montagu ve Milner, Türkler'in daha fazla rahatsız edilmesine tamamen karşıydılar. Winston Türkiye'yi olduğu gibi bırakmaktan yana olduğunu belirtiyor, yalnız Trabzon'a kadar uzanan bir bölgeyle birlikte İstanbul ve Boğazlar'da bir Amerikan mandası olmasını istiyordu. AJB, İstanbul'un bir Amerikan mandası olmasını, İzmir'in Yunanistan'a verilmesini ve Türkiye'nin geri kalanının yabancı 'danışmanlar' nezaretinde bağımsız bir hükümdarlık olmasını istiyordu. Lloyd George çekimserdi. Koyu renkli camdan bana ulaştığı kadarıyla hiçbir karara varılamadı." Nicolson, *Peacemaking*, sf. 343, 5/19/19.

29. Cambon Londra'da, Clemenceau'nun Yakındoğu meseleleri üzerindeki yumuşaklığını acımasızca eleştiriyordu. 15 Nisan tarihinde oğluna bu konu hakkında bir mektup yazdı: "Bütün bunlar [Fransa ile] Amerika ile İngiltere'nin ittifakını garantilemek adına yapılıyor. Ame Ne Lloyd George, ne de Wilson'ın böyle ittifaklar oluşturmaya hakları var. Aslında verdikleri hiçbir şey." Kendisi farkında olmasa bile, Cambon'un yazdıkları ne kadar da öngörülüydü. Cambon, *Correspondance*, 3:323, 4/15/19. Benzer bir tutum için bkz. Pech, *Alliès et Turquie*, sf. 49, 4/17/19.

BÖLÜM 6

İngilizler'in Ermenistan ve Suriye'yi Boşaltması

Barış Konferansı, 1919 yılı Temmuz ve Kasım ayları arasında, Osmanlı İmparatorluğu'yla bir barış antlaşması imzalanması meselesini rafa kaldırdı. Bunun nedeni, Avrupalı güçlerin, Amerika'nın Ermenistan ve İstanbul mandalarına dair yaklaşımı bilinmeden yapıcı bir sürece girileceğine inanmamalarıydı. Söz konusu beş aylık dönem içinde, Barış Konferansı'nın Yakındoğu meseleleriyle ilgili çabaları ağırlıklı olarak üç sorun üzerinde yoğunlaştı. Bunlar; Ermenistan ve Suriye'deki işgal kuvvetlerinin yeniden tahsisi, Küçük Asya'daki İtalya ve Yunanistan'a ait 'koşullu' işgal alanlarının sınırlarının sabitleştirilmesi ve Trakya'da Bulgar hududunun belirlenmesiydi.

Bunlardan sadece Trakya'yla ilgili görüşmeler net bir çözüme ulaşabildi. Diğer konularla ilgili atılan bütün adımlar, çok sağlıklı olmasa da süratli ve dönemsel bir istikrar sağlanmasına yönelikti. Yine de bu dönemin olayları, uzun vadede hem nihai antlaşmanın koşullarını, hem de bu antlaşmanın daha sonraki başarısızlığını belirlemede fazlasıyla etkili olmuştur.

Britanya Ermenistan'dan Çekiliyor

1919 yazında Ermenistan ve Kafkaslar'da anarşi tehlikesi giderek büyüyordu. Ermeni birlikleri kuzeyden, doğudan ve güneyden Kürt ve Tatar saldırılarına uğruyordu. Anadolu içlerinde kendini hissettirmeye başlayan Türk ulusal hareketi, bir Ermeni devletinin kurulmasına her zamankinden daha büyük bir tehdit olarak ortaya çıkıyordu. İstanbul'da bulunan Türk hükümeti, eski Rus topraklarında bir Ermeni devleti kurulmasına resmen rıza göstermiş olmasına rağmen, böyle bir devlette Osmanlı toprağı bulunmasına karşı çıkan bütün grupları destekliyordu. Kış yaklaşırken, yüzlerce Ermeni gidecek yurt bulamıyor, yardım sorunları içinden çıkılmaz bir hal alıyordu.[1]

Yaz ortasına gelindiğinde, Birleşik Devletler'de, Ermenistan'da bir Amerikan mandasına karşı yoğun bir muhalefet olduğu ortaya çıktı. Yaygın kanı, diğer ülkeler kolay, kârlı mandalar edinirken Birleşik Devletler'e pahalı, kötü ve kârsız mandaların yutturulduğu yolunday-

dı. Wilson bu eleştiriler çerçevesinde 1 Ağustos'ta yeni bir karara vardı. Yurduna dönmek isteyen insanlar sorununu ve mandacı bir ulusun karşılaşacağı ekonomik, askeri ve siyasi problemleri incelemek üzere Ermenistan'a ayrı bir Amerikan heyeti gönderecekti. Paris'teki Amerikan delegasyonunun Ermenistan'a hemen on bin asker gönderilmesi gerektiği uyarılarına rağmen, Amerika'dan bir süre için konuyla ilgili karar çıkmayacağı açıktı. Hatta, eldeki veriler nihai cevabın da olumsuz çıkacağını gösteriyordu.[2]

Bütün bunlar İngiltere'yi garip bir durumda bırakmıştı. İngiliz hükümeti ocak ayından beri birliklerini Kafkaslar'dan çekmek için sabırsızlanıyordu. Yakındoğu'daki işgal kuvvetlerinin yeniden tanzimi planlarında, bir süre, İtalya'nın bu bölgeyi güney Anadolu işgalinin muhtemel bir alternatifi olarak devralması düşünülmüştü. İtalyanlar da İngilizler'le yaptıkları özel görüşmelerde, İngiliz askerlerinin yerini almaya ve sonunda bir Kafkas mandasını kabul etmeye istekli olduklarını ifade etmişlerdi.[3] Bu mandanın sınırları içinde Gürcistan ve Azerbaycan da olacaktı. Oysa bugün biliyoruz ki, İtalyanlar gizliden gizliye bir Ermeni mandası olasılığını da gözönünde bulunduruyorlardı. Bununla beraber, İtalya'nın iç sorunlarının bir kabine krizine dönüşmesi ve 1919 Haziranı'nda Orlando-Sonnino hükümetinin düşmesinin ardından iş başına gelen Nitti-Tittoni hükümeti, hemen, İtalya'nın Kafkaslar'a yönelik bir hareketi olmayacağının altını çizdi. Rusya'da 1919 yılı ilkbahar ve yaz ayları boyunca General Denikin komutasında yeniden dirilmeye başlayan anti-Bolşevik kuvvetler, İtalyan uzmanları, Kafkas mandasının faydaları konusunda şüpheye düşürmüştü. Denikin açık açık, yeni minik devletçiklerin sonunda Büyük Rusya'yla birleşeceklerini söylüyordu. İtalya'nın Anadolu'daki taleplerine tatminkâr bir cevap alamamış olması nedeniyle hayal kırıklığı içindeki yeni hükümet, Kafkaslar'da hiçbir şekilde yer almak istemiyordu. Güney Anadolu'da bir manda elde etmeksizin, diğer güçlere İtalya'nın yeteri kadar telafi elde ettiğini söyleme fırsatı vermemeye kesin kararlıydılar. Halbuki tam aksine, bu karar bütün Müttefikler'i, hatta İngilizler'i bile pek memnun etti. Çünkü, İtalyanlar'ın Antalya'daki yetki dışı işgali, Kafkaslar'da sağlanabilecek herhangi bir telafi hakkını zaten ortadan kaldırmıştı.[4]

Ne var ki, İtalyanlar'ın bu kararı İngilizler'i ellerinde bir ikame kuvveti olmaksızın ortada bırakmıştı. Bu şartlar altında birliklerin çekilmesi, birden isyan ve katliamların patlamasına yol açabilirdi. Bunun üzerine Paris'te bulunan İngiliz delegasyonu, Parlamento'nun pek çok üyesi ve gazetelerin büyük bir bölümü, bir ikame işgal kuvveti bulunmadan çekilinmesine karşı çıktılar. Ermenistan'da bir İngiliz mandası için yurtiçinde geniş destek vardı. Etkili yayın organlarından *Times* bile, hem insancıl nedenlerle, hem de Ermenistan'ın Hindistan ve Rusya'ya ilişkin anahtar konumu nedeniyle mandadan yanaydı. Yine de, tahliye tarihinin 15 Haziran'dan 15 Ağustos'a erte-

lenmesine rağmen, İngiliz hükümeti Kafkaslar'dan çıkılması planında ısrarlı davrandı.

Aynı süre içinde İngiltere, belirli bir tavır benimsemesi için Amerika üzerindeki baskısını artırıyordu. İngilizler'in çekilmesine karşılık Amerikalılar'dan yükselen protestolara tepki olarak Curzon, Birleşik Devletler Büyükelçisi John Davis'e kısa ve net bir cevap verdi: Eğer Birleşik Devletler sonunda bölgeyi devralmaya istekli olduğunu gösterir ve bir karara varılıncaya kadar işgal masraflarını ödemeyi kabul ederse, İngiltere yerinde kalırdı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, fikri kendine yakın bulmasına rağmen, Senato onay verene kadar fon ayırmak mümkün olmadığından, reddetmek durumunda kaldı. Alman barış antlaşmasının resmen imzalanması üzerine öyle bir siyasi fırtına kopmuştu ki, Dışişleri, Amerika'nın dışarıdan gelen herhangi bir taahhüdü kabul etmesi teklifinin Senato'yu ayağa kaldıracağını ve idarenin uzun vadeli planlarını engelleyeceğini görebiliyordu. Büyükelçi Davis için, İngilizler'in insancıl ruhundan çıkacak karar ve daha önce Ermeniler'e verilmiş olan taahhütlerle yetinmekten başka çare yoktu. Elbette bu arada, Birleşik Devletler'de İngiliz birliklerinin çekilmesiyle oluşmaya başlayan İngiliz karşıtı eğilimin, Alman antlaşmasının resmen kabulü üzerinde yaratacağı tehlikeli etkiler hakkında uyarıda bulunmayı da ihmal etmedi.

Yine de İngilizler dediklerini yaptılar ve tamamlanması ekim ayına kadar sürecek olan tahliye hareketi, planlandığı gibi 15 Ağustos günü başladı. Konuyla ilgili tek taviz, İngilizler'in kimi anahtar şehirlerde, küçük İngiliz ya da yerli birlikler korumasında siyasi elçiler bırakma olasılığını araştıracağını duyurmasıydı. Bu hiç yoktan iyiydi, ama bütün raporlardan da anlaşılacağı gibi yeterli olmaktan çok uzaktı.[5]

Tahliye harekâtı, uzunca bir süredir benzer bir şekilde Suriye'den çekilmek konusunda endişeleri olan Clemenceau'yu çok kızdırmıştı. 25 Ağustos günü söyledikleri, günlerdir İngilizler aleyhine yaptığı konuşmaların bir anlamda doruk noktasıydı:

> Ermeniler'i kurtarmak hususunda ne yapılabileceğini bilmiyor. Amerikan birlikleri ortada yok. İngiliz askerleri başka yerlerde görevlendiriliyor. Fransızlar'ın Küçük Asya'da herhangi bir rol oynamasına İngilizler izin vermiyor. İtalyanlar, İngilizler'e rağmen Küçük Asya'ya gitmiş ama Kafkaslar'da İngilizler'in yerini alma önerisini geri çevirmiştir. Türkler'e gelince, onlar zaten kendi askerini kontrol edemeyecek kadar zayıf düşmüş durumda. Ermeniler'in nereden yardım bekleyeceği belli değil.

Burada bir açık yakalayan Balfour, Clemenceau'nun, Fransızlar'ın 'Küçük Asya'da herhangi bir rol oynamasına' İngilizler'in izin vermeyeceği yolundaki ifadesinin üzerine atladı ve Fransızlar'ın Ermenis-

tan'a asker göndermesine İngilizler'in hiçbir itirazı olmayacağını duyurdu. Clemenceau konuyu kurmaylarıyla görüşeceğini söyledikten dört gün sonra, bölgeye on ilâ on iki bin asker göndermeyi teklif etti.

Gerek İngilizler, gerekse Amerikalılar bu teklifi büyük bir şüpheyle karşıladılar. Çünkü bunun, Fransızlar'a göre, Küçük Asya'nın, kendilerine Sykes-Picot Anlaşması'nda önerilen bölümüne ayak basma planından başka bir şey olmadığına inanıyorlardı. Kimsenin bu hareketin Ermeniler'e yardım aşkından kaynaklandığına inandığı yoktu. Ama planla uzlaşmaktan başka yapacak pek bir şey de yoktu. Hiçbir ulus angaryayla uğraşmak istemiyor, öte yandan İngilizler'in açısından, Ermeniler'i terk etmiş olmanın kabahatini üstlerinden kaldırdığı için, her çözüm damak tatlarına uymasa da işe yarıyordu.(10)

İngiliz ve Amerikalılar'ın şüpheci davranmakta haksız olmadıkları, Clemenceau'nun birliklerini Karadeniz'den Batum'a ve oradan demiryoluyla Erivan'a göndermek gibi akla en yakın güzergâhı reddetmesiyle ortaya çıktı. Fransız lider bunun yerine, İskenderun ve Mersin üzerinden Akdeniz yolunu kullanmakta ısrar ediyordu. Bu, atların ve levazım malzemelerinin uzun ve dolambaçlı bir yoldan geçmeleri anlamına geliyordu. Yolun bir kısmı demiryoluyla aşılacak; geri kalanı da, İngiliz ve Amerikalılar'ın geçilemez, Fransızlar'ınsa geçilir dedikleri karayolu üzerinden katedilecekti. Sorunlu noktalara süratle ve kolaylıkla ulaşılması bakımından bu rota pek kullanışlı değildi. Tek avantajı, Fransa'ya Kilikya ve güney Ermenistan'da bir ön işgal zorunluluğu getirmesiydi. Clemenceau'yu bütün ilgilendiren buydu. Bir ay sonra, genel bir Suriye anlaşmasının bir parçası olarak Fransa bu toprakları işgal hakkını elde eder etmez, Clemenceau Ermenistan'ın geri kalan bölümüne asker göndermekten vazgeçti.[6]

Son durumda, Fransa sadece (karışıklık olasılığının hiçbir zaman büyük olmadığı) güney bölgeleri işgal etmişti. İngiltere'yse dört yandan gelen protestolar ve Ermenistan başbakanının yalvar yakar olmasına rağmen, eylül ayının sonuna kadar Batum'daki tek garnizon hariç birliklerinin hepsini Kafkaslar'dan çekmişti. Ermenistan, savaşın bitiminden bu yana en karanlık dönemine giriyordu.

Yurtiçinden ve yurtdışından yoğun bir muhalefet olmasına rağmen, İngiliz hükümetinin bu politikasında ısrar etmesinin nedeni neydi?[7] Kamuoyuna açıklanan neden, Yakındoğu'da en ağır yükü İngiltere'nin sırtlandığı ve Kafkaslar'daki askerlerin terhis tarihlerinin çoktan geçtiği yolundaydı, ancak önemli bir faktör işgalin maliyetiydi. Hükümet asıl sorunun para olduğunu elbette açıklayamazdı ama, terhis meselesinin önemli olmadığı da şuradan belliydi ki; Lloyd George başlarda, askerleri evlerine göndermektense garnizonu genişletmek üzere İstanbul'a transfer edilmelerini planlamıştı. Aynı derecede kayda değer bir başka işaret de, Curzon'un Birleşik Devletler faturayı ödemeyi kabul ederse birlikleri yerinde tutmaya istekli olmasıydı.

Mali nedenlerin yanı sıra, o sırada daha derin bir mesele de vardı.

İngilizler savaşın bitiminden bu yana Ermenistan topraklarını işgal halindeydi. Hükümet, bir Ermeni mandasının işgücü ve para olarak maliyetli olacağının ama bunun karşılığında pek bir getiri sağlamayacağının farkındaydı. Bunun yanı sıra, herkes aksini söylese de, İngiliz birliklerinin bölgede uzun vadeli mevcudiyeti, kolaylıkla fiili bir manda sonucunu doğurabilirdi. 1919 yılının yaz ve sonbahar aylarında Birleşik Devletler'in Ermenistan mandasını reddedeceği eni konu ortaya çıkmaya başlayınca, İngiltere için çekilmek bir zorunluluk halini almıştı. Bu noktada, Amerika üzerinde baskı oluşturmaktan ziyade, Ermenistan mandasını kabul etmemeleri halinde İngiltere'yi kötü bir durumdan kurtarmak çabası daha ağır basıyordu. Amerika'dan beklenen red cevabı İngiliz birlikleri hâlâ bölgedeyken gelirse, o andan sonra olabilecek bütün kötülüklerden İngiltere sorumlu tutulacaktı. Bu, İngiliz askeri kalsa da çekilse de böyle olacaktı. İngilizler'in ısrarla kaçınmak istedikleri sonuç buydu.

Fransızlar'ın Suriye'yi İşgali

İngiliz ve Fransızlar'ın Yakındoğu'daki en önemli anlaşmazlık kaynağı Suriye'ydi. Barış Konferansı'nın ilk aylarında görüş ayrılıkları o kadar büyüktü ki, geçici işgal kuvvetlerinin yeniden tanzimi gibi konularda bile görüşmeler tamamen durmuştu. Konuyla ilgili görüşmelerin Yüksek Konsey tarafından yeniden başlatılması, eylül ayının ortalarını buldu. O zaman bile bunun tek nedeni, durumun giderek kötüleşmesi ve bir an önce bir çözüme ulaşılması zorunluluğunun belirmesiydi.

King-Crane Komisyonu

Yakındoğu'da, başlarda Müttefiklerarası bir soruşturma heyeti olarak düşünülmüş olan bir Amerikan ekibinin varlığı, 1919 yazı boyunca Suriye sorununu iyice karmaşık bir hale getirdi. Başında Henry King ve Charles Crane'in bulunduğu ekip haziran başında Levant'a (Akdeniz'in doğu kıyısındaki ada ve memleketler) gelmiş ve temmuz sonuna kadar kalmıştı. Kendilerine verilen görev, Osmanlı topraklarında yaşayan bütün nüfusun eğilimlerine dair genel bir araştırma yapmak olmasına rağmen, doğru bir teşhisle, soruşturmalarının asıl amacının Suriye ve Filistin olduğunu anlamışlardı. Dolayısıyla zamanlarının büyük bir bölümü bu bölgede geçmişti.

Faysal, uluslararası bir heyet gönderildiği haberini büyük bir coşkuyla karşılamış, ama gelenlerin sadece Amerikan ekibi olduğunu görünce hayal kırıklığı ve şüphesi de aynı ölçüde büyük olmuştu. Bu keşif, İngiltere'nin Suriye'yi boşaltarak Fransa'ya devredeceği yolundaki yoğun söylentilerle birleşince, Faysal bir İngiliz-Fransız anlaşmasının sağlandığından şüphelenmeye başlamıştı. Suriye'nin kaderinin belirlendiği ve soruşturma heyetinin, nihai Fransız-İngiliz anlaşması sağlanana kadar Araplar'ı susturmaya yarayan bir tampondan

başka bir şey olmadığı yolundaki Fransız kaynaklı açıklamalar, Faysal'ın şüphelerini daha da artırıyordu.

Bütün bunların sonucunda, Faysal iki yeni taktik benimsemeye karar verdi. Kamuoyu önünde, King-Crane Heyeti'nden gelecek her türlü tavsiyeye bağlı kalacağını duyurarak, İngiltere'nin bölgede hiçbir koşulda manda kabul etmeyeceği yolundaki keskin beyanlarını da reddettiğini belirtti. Yine de, güveni artık iyice sarsılmış olduğundan, yakınında bulunanlara, önce bir Amerikan mandasını, o olmazsa bir İngiliz mandasını tercih etmeleri talimatını verdi. Henüz 'hain' damgası vurulmamıştı ama 'İngiltere'den' şüphelenildiği kesindi.

Faysal bu arada, 1919 yazında Şam civarında filizlenmeye başlayan topyekün bağımsızlık hareketini de görmezden gelmiyordu. Ortalıkta, bu hareketi ciddiye aldığına dair bir belirti yoktu. Daha ziyade, bir tehdit ve caydırma silahının yattığını görmüştü bu oluşumda. Şayet bu hareket Faysal'dan tam destek görürse, bunun anlamı Suriye mandasını alacak olan güçle eninde sonunda savaşa girilmesi olacaktı.

King-Crane Heyeti, Paris'e dönüşünde yaptığı açıklamada, halkın büyük çoğunluğunun Suriye'yle Filistin'in ayrılmasına ve bölgenin Siyonist Yahudi toprağı haline gelmesine karşı olduğunu belirtti. Heyet ayrıca, Lübnan'da yoğunlaşan Hıristiyan nüfusun dışında yöre halkının ağırlıklı olarak Birleşik Devletler mandası ya da ikinci seçenek olarak İngiliz mandasını tercih ettiğini söyledi. Aynı çoğunluk, ne kadar küçük olursa olsun Fransız denetiminin hiçbir türünü istemediğini de ısrarla söylüyordu.[8]

Yüksek Konsey'in asla değerlendirmeye almadığı rapor, 1922 yılı Aralık ayına kadar da kamuoyuna açıklanmadı.[9] Dolayısıyla, King–Crane Heyeti Türkiye'yle ilgili antlaşmanın oluşmasında hiçbir resmi rol oynamamıştı. Bunun en önemli nedeni, çok geçmeden anlaşıldığı gibi Birleşik Devletler'in Türk barışının icrasında ve hatta görüşülmesinde bile etkin bir rol almayacak olmasıydı. Yine de, raporun ana hatları basına yansıdı ve heyetin gayrıresmi etkisi büyük oldu. En azından Yakındoğu'daki varlığı bile İngiliz-Fransız ilişkilerinde bir krize yol açmıştı.

Fransızlar Huzursuzluk Vermeye Devam Ediyor

Yaz ayları boyunca, İngilizler'in ve İngiliz desteğindeki Araplar'ın, King-Crane Heyeti'nin sadece seçilmiş tanıkları ve ifadeleri dikkate aldığından kesin bir ifadeyle bahsetmeleri, Fransız basınını ayağa kaldırdı. Fransız hükümeti basının bu yoğun eleştirilerini durdurmak için kılını kıpırdatmazken, Pichon'la bir görüşme yapan İngiliz büyükelçisi de, Quai d'Orsay'in soruşturmanın bir tezgâh olduğuna yürekten inandığını görmüştü. Hatta Fransız hükümeti, İngilizler'i, King-Crane Heyeti önünde Fransa lehine ifade verenleri tutuklamakla resmen suçlayacak kadar işi ileri götürmüştü. Fran-

sızlar'ın tavrına göre, Suriye sorunu 1916 yılında çözülmüştü ve tek yapılması gereken, üzerinde anlaşılmış koşulların yürürlüğe konmasıydı. Üstelik, İngiltere bir Suriye mandasıyla ilgilenmediğini ifade etmişken, Fransızlar Yakındoğu'da yaşayan İngilizler'in bölgedeki Fransız taleplerine neden böyle ısrarla direndiklerini bir türlü anlayamıyordu.[10]

Neydi bu sevimsiz tavrın gerekçeleri? Her şeyden önce, Barış Konferansı'nın manda tahsisatına bakıldığında Soruşturma Heyeti, onlar kendilerini öyle görmese de, bir aldatmacadan başka bir şey değildi. İngiltere manda istemediğini defalarca belirtmiş, Wilson, Birleşik Devletler'in alamayacağını söylemiş, dolayısıyla halkın ne istediğinin pek önemi kalmamıştı. Bölgede nasıl olsa bir Fransız mandası olacaktı. Ne var ki, Yakındoğu'da bulunan ve doğal olarak Araplar'dan yana olan pek çok İngiliz subay bu durumu kabullenmeye yanaşmıyordu. Eğer bütün bunlar doğruysa, diye soruyorlardı, heyet neden gönderildi? Ve kuşkuları, belki de istemeyerek Araplar'a yöneliyordu. Araplar için İngilizler her zaman bir yandan umut, bir yandan da huzursuzluk kaynağı olagelmişti. Londra hükümeti Suriye'de çekimser bir politika izleyerek Araplar'ı Fransa'yla bir anlaşma sağlamaya iteceğini ummuşken, Yakındoğu'da King-Crane Heyeti'nin varlığı bunu olanaksız kılmıştı.

İkinci olarak, tanıkların ayarlandığı ve heyete verilen ifadelerin düzmece olduğuna dair aslında pek şüphe yoktu. Londra, kamuoyu önünde inkâr etse de, kendi içinde bunu kabul ediyordu. Fransızlar çok isteseler de tanıkları ayarlayabilecek durumda değillerdi. Bu arada şunu da belirtmek gerekir; heyet böyle bir düzenli lobi faaliyetinin varlığından haberdardı ve rapora son halini verirken bunu dikkate almak için ellerinden geleni yaptılar.[11] Ama, Hıristiyan nüfusu hariç tutulursa, Araplar'ın Fransızlar'a duyduğu husumet yıllardır öyle çok kaynaktan doğrulanmıştı ki, heyetin bulgularını böyle bir çerçevede sorgulamanın olanağı yoktu.

Heyetin beyhude umutları körüklediği, Yakındoğu'yu bir entrikalar yumağına çevirdiği, Fransa ve İngiltere'nin iştahını kabarttığı ve sonuçta olası bir Fransız-Arap uzlaşmasını engellediği doğrudur. Bu anlamda, 1919 yılı ekim ayında, heyet gönderilmesinin suç teşkil edecek bir aldatmaca olduğunu ifade eden Gertrude Bell haklı çıkmıştır.[12] Sonuç olarak, başta İngilizler olmak üzere her iki tarafı da işgal sorununu çözmek için yeniden çaba göstermeye sevk eden heyetin çalışmaları, İngiliz-Fransız gerginliğini tırmandırmaktan başka bir işe yaramamıştır.

İngiltere Bir Çözüm Bulmaya Karar Veriyor

İngiliz hükümeti ve kamuoyu, Fransız basınınca sergilenen İngiliz düşmanlığı karşısında gerçekten de şoke olmuştu. Hemen, Fransız–İngiliz dostluğunun her şeyden önemli olduğunun altı çizilmeye

başlandı. Gerekirse Araplar'ın aleyhine bile olabilirdi, ama mutlaka bir çözüme ulaşılmalıydı. Parlamento ve basına yansıdığı kadarıyla kamuoyunun baskısı, bir çözüm sağlanması yolundaydı.[13]

Dostluğun tekrar sağlanmasını en çok isteyen kişilerin başında Balfour vardı. Görüşlerini giderek daha az benimsediği, kendisine nadiren danışan ve kendisini görüşmelerde yalnız bırakan bir başbakanla çalışmanın getirdiği bıkkınlık ve hayal kırıklığı dayanılmaz olmaya başlıyordu. Üstelik, İngiliz politikası ahlaki anlamda giderek daha çok midesini bulandırmaya başlamıştı. Siyonistlerin isteklerinde haklı olduğuna inanan bir insan olarak, kendi programlarının icrasının, kendi kaderini tayin hakkı prensibinin tamamen aleyhinde olacağını kabul edecek kadar da dürüsttü. 11 Ağustos tarihli muhtırasında şunları söylüyordu:

> Kısacası Filistin'le ilgili olarak, Büyük Güçler tarafından herkesçe teslim olunduğu üzere, yanlış olmayan tek bir açıklama yapılmamış; en azından yazılı olarak, ihlal edilmeyecek hiçbir politika öne sürülmemiştir.[14]

Balfour aynı eleştirinin bir dereceye kadar; bir yandan Araplar'a bağımsızlık ve kendi kaderini tayin hakkı vaat eden, diğer yandan da Yakındoğu'nun taksiminde Fransızlar'a katılan İngilizler'in savaş zamanı siyaseti için de yapılabileceğini kabul ediyordu. Yabancı bir ulusun korumacılığını ve danışmanlığını kabul eden herhangi bir ülke, ister manda altında olsun ister olmasın, gerçek anlamda bağımsız sayılamazdı. Suriye'yle ilgilenen tek ülke Fransa olduğuna göre, heyetle ya da heyetsiz sonuç aynı olacaktı.

İngilizler'in Kafkaslar'dan çekilmesi meselesi, Suriye krizinin tırmanışa geçtiği sıralarda öne çıkmıştı. Görünüşe bakılırsa İngiltere, Fransa'nın bölgeye asker gönderilmesi önerisini şüpheyle karşılamasına rağmen, kendisini ahlaki bir ikilemden kurtaran bir iyi niyet jesti olarak değerlendirmişti. Yine de, üzerinde uzun uzadıya kafa yorulmuş bu işgal genel bir çözüme ulaşılmasını zorunlu kılmıştı. Fransız birliklerine Kilikya'yla Ermenistan'ı işgal etme izni verip, hemen yanındaki Suriye'nin dışında tutmak bölgeyi barut fıçısına çevirecekti. Üstelik İngilizler, Fransızlar'ın Ermenistan'a asker gönderilmesi önerisiyle İngilizler'e karşı mükemmel bir şantaj silahı elde ettiğinin farkındaydılar. İngiliz hükümetinin bu öneriyi kendi çekilme harekâtına bir tür onay olarak kabul ettiği bir aşamada, Fransızlar'ın her an bu öneriden cayması olasılığı söze dökülmemiş bir tehdit unsuru oluşturuyordu. Fransız hükümeti, tek bir söz bile etmeden, çözüm bulunması için İngiliz hükümeti üzerinde kurmuş olduğu baskıyı hayli artırmış durumdaydı.[15]

Kamuoyundan ya da dolaylı yollardan gelen tüm bu kışkırtmalar, Lloyd George'u yelkenleri suya indirmek zorunda bıraktı. Sorun, bu-

nu olabildiğince itibar yitirmeden halletmekti. Bir umut olarak, Araplar'a sunulan vaatlerin gerçekleştirilmesi yoluna gidilip onlar için bir koruma garantisi sağlanabilirdi. Yine de, temel zorunluluk sorunlara bir çözüm yolu bulunmasıydı.

Eylül Anlaşması

Dolayısıyla, eylül ayı başlarken Lloyd George'un kuzey Fransa'da, Deauville'de tatil yapmak istemesi hiç de kişisel bir kapris falan değildi. Mareşal Allenby de Kahire'den rutin görüş alışverişi nedeniyle çağrılmamıştı. Sorun Allenby ve diğerleriyle (bunların arasında Balfour da, Curzon da yoktu) tartışıldıktan sonra, Suriye meselesi hakkında hatırlatıcı notlar şeklinde bir taslak hazırlandı ve Lloyd George'un yurda dönmeden önce Paris'e uğrayarak Clemenceau'yla buluşması kararlaştırıldı.[16]

Lloyd George Paris'e varışının ardından notları Barış Konferansı'ndaki Amerikan delegasyonunun başkanı Frank Polk'a gösterdi. Bir İngiliz belgesine göre, Polk hiçbir 'aleyhte yorum' yapmamıştı.[17] Bir anlaşma taslağı olarak kaleme alınan notların koşullarına göre İngiltere, 1 Kasım 1919'dan itibaren birliklerini Suriye ve Kilikya'dan çekmeye başlayacaktı. Sykes-Picot hattının doğusunda kalan bölge Araplar'a, batısında kalan bölgeyse Fransızlar'a verilecekti. Filistin ve Suriye arasındaki son hudut belirlenene kadar, sınır boyundaki ileri karakollar, talep ettikleri sınırlara uygun olacak şekilde İngilizler'in elinde bulunacaktı. İngiltere sınırların son halini görüşmeye her zaman hazır olduğu gibi, eğer gerekirse, çözümü 'Başkan Wilson'ın tayin edeceği bir hakeme bırakmaya' da razıydı. Fransızlar, İngilizler'in Hayfa'dan Mezopotamya'ya kadar bir demiryolu ve petrol boru hattı inşa etmesine izin vermeliydi. İngiltere ve Fransa güzergâh konusunda anlaşmazlığa düşecek olursa, bu sorun da hakem kararına bırakılacaktı. Son olarak, Fransa Ermeni halkını koruma görevini resmen kabul edecek ve kendilerine İskenderun üzerinden Kafkaslar'a asker gönderme izni verilecekti.

İngilizler bunları istiyordu. Peki elde ettikleri neydi? Yüksek Konsey'in 15 Eylül'deki toplantısı sırasında Lloyd George ve Clemenceau arasında geçen iki özel konuşmaya rağmen, Fransız lider sadece tarif edilen bölgede İngiliz askerlerinin yerine Fransız askerlerinin geçmesini kabul etmişti. Bunu yaparken de, Fransızlar'ın notlarında yer alan diğer koşulları kabul ettikleri gibi bir anlam çıkarılmamasını şart koşuyordu. Önüne getirilen hususları görüşmeye istekli olduğunu belirtmesine rağmen, apar topar kabul edemeyeceğini ifade ediyordu. Bu bilhassa doğruydu, çünkü Suriye sınırına dair bir karar bütün Türkiye'ye yönelik bir çözüm (yani Anadolu'yla ilgili olası ödünler) çerçevesinin dışında verilemezdi. "Türkiye meselesi bir bütün olarak ele alındığında, Suriye sorunu tek başına değerlendirildiği zaman tereddüt konusu olanların bahşedilmesi mümkün olabilir."[18] Ermenistan'a gelince, Clemenceau'nun bu konuda-

ki cüretkâr tavrı hızını yitirmişti. Böyle bir riskin hem maliyeti çok yüksek, hem de sorumluluğu çok büyük olacaktı. Clemenceau,

> Ermeniler katliam tehdidi altında olduğundan, Konferans'a bir hizmette bulunmak amacıyla Ermenistan'a Fransız askeri göndermeyi önermişti. Bu öneri, herhangi bir anlaşmanın kabul edildiği anlamına gelmiyordu. Fransa'nın Ermenistan'da bulunmak gibi bir arzusu yoktu ve aynı zamanda bu olağanüstü bir külfet demekti.

Önerilerinin büyük bir bölümünün Fransızlar tarafından reddedilmesinin kendisinde yarattığı hayal kırıklığına rağmen, Lloyd George Fransızlar'ın şartlarını kabul etti. Clemenceau'nun ısrarı üzerine, Faysal'ı anlaşmadan haberdar etmek hususunda fikir birliğine vardılar. Lloyd George ayrıca Faysal'ı ödeneğinin yarısını Fransa'dan almaya ve Şam'da bulunan Fransız birliklerinin yerinde kalmasını sağlamaya ikna etme görevini de üzerine almıştı. Clemenceau, bunlar sağlanana dek Faysal'la görüşmeyeceğini belirterek Lloyd George'u iyice şaşırtmıştı.[19]

Fransa böylelikle batı Suriye ve Kilikya üzerinde arzu ettiği işgal hakkını, İngilizler'in dört ay öncesine kadar inatla direttiği hiçbir koşulu yerine getirmeden kazanmış oluyordu. İngilizler mayıs ayında, söz konusu Musul-Akdeniz demiryolunun İngiliz Filistin mandası sınırları içinde kalmasını Fransa kabul etmedikçe, Suriye'nin hiçbir noktasından çekilmeyeceklerini söylüyorlardı. Şimdiyse sadece Fransa tartışmalı bölgeyi işgal etme hakkını elde etmekle kalmamış, İngiltere de güney sınırın sadece askeri amaçlar için geçici olarak işgal altında tutulduğunu resmen kabul etmişti. Üstelik, İngilizler'in bölgeyi boşaltması, Fransızlar'la Araplar arasında resmi bir anlaşmaya varılmasından sonra değil önce gerçekleşecekti. Bu da yine, İngilizler'in başlarda Suriye'den çekilmelerine karşılık talep ettikleri şeye ters düşüyordu. İngiliz askerinin Arap dünyasından çekilmesi belki hakiki anlamda bağımsız bir Arap devletinin yolunu açacaktı, ama bu aynı zamanda Fransızlar'a da bölgede etkilerini artırma fırsatını verecekti.

Birliklerinin tartışmalı güney sınırında yerlerini korumasını sağlayan ve Fransızlar'ı Sykes-Picot hattının doğusundaki Arap topraklarına asker göndermemeye ikna eden İngiltere, itibarını biraz da olsa kurtarabilmişti. Ama sonuç, Fransa için tam anlamıyla bir diplomatik zaferdi. Hem de hiç tesadüfen kazanılmamış bir zafer. Küçük küçük ödünlerle, Suriye ve Kilikya'daki tüm askeri ve siyasi hâkimiyetin İngilizler'in elinden kendilerine geçmesini sağlamışlardı. Ermeni ve King-Crane Heyeti sorunlarının ustaca kullanılması, Fransız basınının artan huzursuzluğu yansıtmasıyla birleşince, İngiltere kamuoyu önünde Fransa'yla dostluğunu kanıtlamak zorunda kalmıştı. Hem de hiçbir sınırlayıcı koşul getiremeden.[20]

Eylül Anlaşmasını İptal Girişimleri

Yale Planı

Polk her ne kadar Eylül Anlaşması'nın koşullarına itiraz etmediyse de, pek çok Amerikalı tam tersini yaptı. Bunlardan biri, aynı zamanda King-Crane Heyeti üyelerinden olan, Amerikan delegasyonu üyesi Yüzbaşı William Yale'di. 21 Ekim tarihli raporda, şunları söylüyordu:

> Araplar bu anlaşmayı kabul etmeyecektir. Fransızlar'la, Suriye'nin sahil kesimiyle iç ve denize yakın bölgeler arasındaki sınırları muğlak bölgede sürtüşmeler olacaktır. Şam, Humus, Hama ve Halep'te yaşayan Katolikler için ciddi bir katliam tehlikesi vardır. Uzman gözlemciler bu sürtüşmenin Mezopotamya'ya kadar yayılacağını düşünmektedir. Yaygın kanıya göre, Araplar bu kez Türk isyancılarla kader birliği etmek yoluna gidecek ve kısa süre içinde tüm Yakındoğu dünyası Müttefikler'le bir çatışmanın içine girecektir.

Yale 27 Eylül günü, 'neler olup bittiğini öğrenmek üzere Amerikan vekillerinden aldığı talimat doğrultusunda' Londra'ya gitti.[21] Aynı zamanda, görünüşe bakılırsa tamamen kendi inisiyatifiyle Yakındoğu için İngilizler ve Fransızlar'ın yanı sıra Faysal'ın da kabul edebileceği bir çözüm bulunmasında aracılık rolü üstlenmişti. Yale, yazışleri müdürü H. Wickham Steed'in önerisi üzerine, *Times*'a Suriye sorununun çözümüyle ilgili imzasız bir mektup gönderdi. 8 Ekim tarihinde yayınlanan plan, Yakındoğu'da çıkarı bulunan dört grup için de -İngilizler, Fransızlar, Araplar ve Siyonistler- herkesin hoşnut olacağı bir uzlaşma şemasının bulunamayacağı varsayımına dayanıyordu. O halde, bulunabilecek her türlü çözüm dışarıdan gelmeli ve bir dış güç tarafından uygulamaya koyulmalıydı.

Plan, Mezopotamya'nın ikiye bölünmesini talep ediyordu. Kuzey yarı, nezaretçi bir İngiliz mandası altında bağımsız bir devlet olacaktı. Güney yarıysa doğrudan bir İngiliz mandası olacak, yerel hükümete belli oranda özerklik tanınacaktı. Suriye de benzer biçimde bölünecekti. Asıl Suriye (dört şehrin yer aldığı topraklar), danışman bir Fransız mandası altında bağımsız olacaktı. Lübnan, doğrudan Fransız idaresi ve denetiminde kalacaktı. Filistin'de genel olarak İngiliz mandası olacak, Siyonistler'e de planlarını uygulama izni verilecekti. Bu şemanın görüşülmesi ve desteklenmesi aşamasında Birleşik Devletler'den de yararlanılması öneriliyordu.

Plan hakkında söylenecek çok şey vardı. Fransızlar'ın Suriye'de, İngilizler'in Mezopotomya'da sahip olduğundan daha geri bir konumu kabul etmeyeceği bilindiğine göre; Yale'in öne sürdüğü tablo, İngilizler'in Mezopotamya'da bazı ödünler vererek Araplar'a yönelik taleplerini gerçekleştirebilecekleri bir *quid pro quo* (karşılıklı olarak bedeller ödemek suretiyle -Ç.N.) durumu yaratıyordu. Üstelik, dile

getirilmemiş olsa da, bu plan çerçevesinde iki bağımsız bölgenin, sonunda Hicaz krallığına katılması olasılığı da bulunuyordu. Bu durum, Arap milliyetçilerinin her şeyden üstün tuttuğu Arap devletleri konfederasyonuna yol açabilirdi. Dolayısıyla plan, bütün tarafların asıl amaçlarına ulaştığı, ama uzlaşma bir dış güç tarafından dayatıldığı için kimsenin itibar yitirmediği bir çözüm sağlamış oluyordu.

Pekâlâ Yale neye dayanarak bu çözümün sıcak bir kabul göreceğine inanıyordu? Açıktı ki Yale, en önemlisi Philippe Berthelot olmak üzere kimi Fransızlar'la dirsek teması halindeydi ve bu tür bir çözümün mümkün olacağına bir şekilde ikna olmuştu. Yale, İngiltere aleyhine çok sert yazılar kaleme alan Robert de Caix'in kendisine, "Eğer İngilizler Mezopotamya'dan vazgeçerse, Fransızlar Suriye'den seve seve vazgeçer ve böylelikle Osmanlı İmparatorluğu parçalanmamış olur," dediğini belirtiyordu. De Caix oldukça önemli bir isimdi. Bir önceki bahar mevsimi boyunca Faysal'la yapılan konuşmalarda Fransız grubunun başkanlığını yürütmüş ve 9 Ekim tarihinde Suriye'nin yeni Fransız vekili General Henri Gouraud'nun sekreterliğine atanmıştı. Yukarıdaki sözleriyse hangi yetkiyle söylediği bilinmiyordu. Şöyle ya da böyle, belki Yale de diğer Fransız yetkililerden benzer garantiler aldığı için, bütün planını Mezopotamya ve Suriye mandaları için eşit statü yaklaşımı üzerine kurmuştu.

Yale'in planı İngiliz basınında büyük rağbet gördüğü gibi Paris'te 'Pertinax' tarafından da onaylandı. Yale, planı hakkında pek çok kişinin görüşlerini almış ve aralarında Allenby, Hogarth, McMahon, Lawrence, Cornwallis ve Stirling gibi isimlerin bulunduğu üst düzey İngiliz yetkililerin desteğini sağlamıştı. Araplar'a gelince Nuri Said ve Rüstem Haydar şemayı onaylamış, Faysal'sa her türlü ödüne resmen karşı çıksa bile Amerikalılar'ın empoze edeceği herhangi bir çözümü kabul edeceğini Yale'e bildirmişti.

Yale, planının İngiliz kabinesi tarafından kabul edildiğini söylemesine rağmen daha sonra durumun öyle olmadığı ortaya çıkacaktı.[22] Şemayı Fransızlar'a resmen sunmak niyetiyle Paris'e döndü ama böyle bir şansı olmadı. Yale önerisini kendi inisiyatifiyle öne sürmüştü ama şu aşamada, hele Birleşik Devletler aracı ve 'lehtar' olarak ortaya çıkacaksa, üstlerinin rızasını alması gerektiğini hissediyordu. 27 Ekim günü Yale'in planının kendilerine sunulmasının ardından, Amerikan Dışişleri Yale'e devam etmesi için izin verilmesini reddetti.[23] David Garnett'a göre son derece talihsiz bir durumdu bu, çünkü 'artık bir çıkmaza gelip dayanmış olan bütün taraflar, koşulları belirli bir çözümü kabullenmeye kendilerine dışarıdan empoze edilmesi kaydıyla hazırdı.' 'Bütün taraflar'ın mutabakat içinde olduğu ifadesi elbette fazla abartılıydı. Yine de, herkes için kabul edilebilir olan ve içinde çözüm barındıran bir öneri hiçbir zaman dikkate alınmadan kaldı. Bunun nedeni, Amerika'nın tarafsız bir hakem olarak bile tartışmanın içinde yer almayı istememesiydi.[24]

Faysal

Lloyd George, Clemenceau'yla yapacağı görüşmeler öncesinde Faysal'ı Yakındoğu'dan çağırmıştı. 18 Eylül günü Paris'e ayak basan Faysal, ertesi gün yeni anlaşmadan haberdar edildi. Ve tahmin edileceği gibi sert bir şekilde karşı çıktı. Hatta, Araplar ve İngilizler arasında resmi bir antlaşmanın imzalanmış olduğunu bile iddia etti. Gerçi Curzon bin dereden su getirerek böyle bir şeyin doğru olmadığını kanıtladı ama, İngilizler'in bol bol sunduğu vaatler Araplar'ın kendilerini rahat hissetmelerini fazlasıyla haklı kılıyordu. 15 Eylül'de sağlanan paktın Suriye'yi Sykes-Picot Anlaşması çerçevesinde parçaladığını fark eden Faysal, ısrarla anlaşmanın iptal edilmesinden yana çıktı. Barış Konferansı tarafından hemen nihai bir çözüm bulunmasını istiyordu.25 İtirazlarının şiddetine bakılırsa, halihazırdaki anlaşmanın kendisinin sonunu getireceğini görüyordu. Kendi dini liderine (İstanbul'da bulunan sultan-halifeye) karşı başlatılmış bir ayaklanmanın önderi olarak, Faysal kendini zaten oynak bir dengeye yerleştirmişti. Dolayısıyla, şayet vaat ettiği parçalanmamış devleti sağlayamazsa neyle karşılaşacağını tahmin etmesi zor değildi.26

Faysal bütün çabalarına rağmen anlaşmanın feshedilmesini sağlayamadı. Bunun üzerine, askeri işgalin yanı sıra Fransız ve Arap işgal bölgelerinin sınırlarını ayrıntılı olarak görüşmek üzere Müttefiklerarası bir kurul oluşturulmasını teklif etti. Öneri Lloyd George tarafından kabul edilebilir bulunmasına rağmen Clemenceau tarafından reddedildi. Fransa Suriye'nin dışında tutulduğu sürece, Clemenceau Faysal'la doğrudan görüşmek hususunda isteksiz kalmıştı.27 Şimdiyse konunun tamamen bir Fransız-Arap meselesi olduğunu öne sürüyordu. Üstelik, Fransa'nın Eylül Anlaşması'yla bir Arap devletinin bağımsızlığını kabulleneceğini taahhüt etmediğini de açıkça ifade ediyordu. Clemenceau'ya göre bütün bölge, tek bir Fransız dünyasının içinde değerlendirilmeliydi. Kendisine sorulacak olursa anlaşmada ima edilen husus, hukuk ve düzen muhafaza edildiği sürece Fransa'nın bölgenin bir bölümünde Arap işgalini ve hükümetini kabul etmeye istekli olacağıydı. Fransa'nın bölgeye müdahale hakkı tartışma konusu bile olamazdı. Clemenceau'ya kalırsa, görüşmeler sadece Fransız müdahalesinin ön koşulları özelinde yapılabilirdi ve bu hususta İngilizler ile Amerikalılar konunun dışında tutulmalıydı.

Bu tavır, Clemenceau'yla Lloyd George arasında, her birinin diğerini sözünü tutmamakla suçladığı birtakım sert yazışmalara yol açtı. Sonunda susmayı kabul eden İngilizler oldu.28 Faysal için tek seçenek, 1919 Ekimi'nin sonunda Paris'e gitmek ve Clemenceau'yla 1920 yılında bir anlaşma sağlanana dek bitmek bilmeyen bir dizi görüşmelere başlamaktı.

Kısacası, kasım ayının sonuna doğru, İngilizler tahliyeyi bitirirken Clemenceau, Fransa'nın Suriye politikası çerçevesinde eksiksiz bir zafer kazanmış bulunuyordu. Musul ve tartışmalı Filistin-Suriye sınırı üzerindeki bazı bölgeler dışında, İngilizler Sykes-Picot Anlaşması uyarınca Fransa'ya tahsis edilmiş olan toprakları boşaltmakla kalmamışlar, aynı zamanda Fransa'ya müstesna denetim hakları verilmiş olan bölgeyi de terk etmişlerdi. Üstelik bütün bunlar yapılırken, ne Fransızlar'dan Araplar'ın dört kentin bulunduğu bölgedeki kalıcı haklarına dair bir güvence alınmış, ne de Filistin-Suriye sınırı meselesine nihai bir çözüm bulunmuştu. İngilizler'den Faysal'a verilen ödenek yarı yarıya indirilmiş (75.000 £) ve kendisine eğer istiyorsa diğer yarısını Fransızlar'dan alması gerekeceği söylenmişti. Son olarak; Fransa'nın dört şehrin bulunduğu topraklarda yaşayan Araplar'la, herhangi bir dış müdahale olmaksızın doğrudan ilgilenme hakkı da, İngilizler tarafından söze dökülmeden kabul edilmişti. Gerçi 1919 yılı Kasım ayına kadar daha çok konuşmalar, sürtüşmeler olacak ve Fransa'yla İngiltere arasında gittikçe tırmanan bir husumet yaşanacaktı ama, İngilizler'in Suriye'de Araplar'ı terk etmesiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap bölümünün toprak meselesi herkes için çözüme kavuşmuş oluyordu.

• • •

1. Barış Konferansı geniş güvenlik önlemleri kapsamında Ermenistan'a bir yüksek askeri temsilci atadı. Yardımın büyük bir bölümü Amerika'dan geldiğine göre, göreve bir Amerikalı'nın, Albay William Haskell'ın getirilmesinden daha doğal bir şey olamazdı. *U.S. Doc., P.P.C.*, 6:741, Yüksek Konsey (bundan sonra Y.K. olarak kısaltılacaktır), 6/28/19; 7:28, 7/5/19; sf. 41, 7/7/19; sf. 647-48, 8/11/19; *Br. Doc.*, 1:22, S.C., 7/5/19; sf. 31, 7/7/19; sf. 389, 8/11/19; *U.S. Doc.*, 1919, 2:827, Amerikan misyonundan Washington'a, 7/5/19; Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.000/878, Ravndal'dan Dışişleri Bakanı'na, 5/24/19; Bristol Belgeleri, Kutu 9, Doolittle'dan (Tiflis) Paris'e, 7/17/19, 7/19/19; 7/24/19; Kabine Belgeleri, Cab. 29/18, W.C.P. 1145, Hoover muhtırası, 7/16/19; Dışişleri, F.O. 608/95/365-1-3/13201, Kahire'den Savaş Bakanlığı'na, 6/6/19; F.O. 608/82/342-5-4/14901, Bogos Nubar Paşa'dan Balfour'a, 7/8/19; Crowe'dan Bogos Nubar Paşa'ya, 7/12/19; F.O. 608/78/342-1-6/17550, Ermenistan'daki koşullara ilişkin dosya; Pech, *Alliés et Turquie*, sf. 78-80, 8/18/19; *Times* (Londra), 5/6/19, 7/15/19, 7/22/19, 8/11/19, 8/16/19, 8/21/19; Howard, *King-Crane Commission*, sf. 239-40.

2. 5 Mayıs tarihinde General Bliss Henry Wilson'a, Kongre'nin İstanbul ve Ermenistan'a Amerikan birlikleri gönderilmesine asla izin vermeyeceğini söyledi. Calwell, *Henry Wilson*, 2:188. Ayrıca F. Palmer, *The Life and Letters of Tasker Bliss*, sf. 413, 6/28/19; *Br. Doc.*, 1:131, S.C., 7/18/19. Wilson'dan Telgraf; 3:480-81, Curzon'dan Lindsay'e, 8/11/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 11:261-64, Amerikan Komisyonu Murahhas Vekilleri, 6/30/19; *U.S. Doc., 1919*, 2:825-26, Amerikan misyonundan Washington'a, 7/3/19(2); sf. 827, 7/5/19; sf. 828, Lansing'den Paris'e, 8/11/19; Miller, *Diary*, 20:375-76, 7/31/19; *Times* (Londra), 8/2/19, 8/12/19; Howard, *King-Crane Commission*, sf. 241; Gidney, *Mandate*, sf. 196-97.

3. Dışişleri, F.O. 608/83/342-8-3/5104, İngiliz ve İtalyan delegeleri arasında

Küçük Asya'nın geleceğine dair konuşmalar, 3/21/19; F.O. 406/41/97, Curzon'dan Balfour'a, 9/11/19; F.O. 406/42/15, Curzon'dan Calthorpe'a, 4/11/19: Lloyd George Belgeleri, F12/2/20, Lloyd George'dan Curzon'a; F47/8/12, Henry Wilson'dan Lloyd George'a, 5/9/19; Sonnino Belgeleri, Makara 23, no. 82, Sonnino'dan Roma'ya, 3/22/19; Makara 46, no. 314, Sonnino'dan Londra, Paris ve Cospoli'ye, 3/23/19, Makara 46, no. 423 Sonnino'dan Sforza'ya, 4/17/19; no. 633, Sonnino'dan Cospoli'ye, 6/2/19; Makara 26, no. 1640, Sforza'dan Sonnino'ya. 6/5/19.

4. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:467-68, Dörtler Konseyi, 5/15/19; 8:648, S.C., 8/11/19; *Br. Doc.*, 1:289, S.C. 8/11/19; 3:478-79, Balfour'dan Lloyd George'a, 8/9/19; Lloyd George Belgeleri, F47/8/14, Henry Wilson'dan Lloyd George'a, 5/14/19; Dışişleri, F.O. 406/41/97, Curzon'dan Balfour'a, 9/11/19; F.O. 608/85/347-1-6, İngilizler'in Kafkaslar'ı tahliyesiyle ilgili dosya; R. Ullman, *Anglo-Soviet relations, 1917-1921*, 2:219-31; F. Nitti, *The Wreck of Europe*, sf. 149-51; Sonnino Belgeleri, Makara 26, no. 97, Biancheri'den Sonnino'ya, 1/28/19; Makara 46, no. 48, 2/18/19; Makara 51, DeMartino muhtırası, "Relazione," 5/21/19; Makara 27, no. 1437, Sforza'dan Sonnino'ya, 5/23/19. Orlando hükümetinin düşmesiyle ilgili bir değerlendirme için bkz. Mayer, *Politics of Peacemaking*, sf. 783-86. Curzon, İtalyanlar'ın Kafkaslar'a gitmeme kararını, tam İtalyanlar'a yakışır ve 'gecikmiş bir ihtiyat' tutumu olarak selamladı. *Br. Doc.*, 4:12, n. 5, Dört Gücün Toplantısı, 7/3/19.

5. *U.S. Doc., 1919*, 2:830-31, Davis'den Lansing'e, 8/15/19; sf. 837, 8/26/19; *Times* (Londra), 8/19/19; Calwell, *Henry Wilson*, 2:211, 9/2/19. Birleşik Devletler'in bir planı daha vardı. 22 Ağustos tarihinde Amiral Bristol, Washington'dan aldığı talimatlar doğrultusunda Türk hükümetini uyararak, İngiliz kuvvetlerinin çekilmesi sonucunda herhangi bir katliam meydana gelirse, bunun karşılığında Türkiye'nin On Dört Madde ile garanti edilen bağımsızlık hakkını yitireceğini belirtti ve 'Türk İmparatorluğu'nun tamamen yok edilmesi' tehdidinde bulundu. Türkler nazik bir dille, asayişi sağlamak için yeterince kuvvet bulundurulmasına izin verilmediğini ifade ettiler. Öte yandan, Amerika'nın bu yaptığı Yüksek Konsey'in diğer üyelerinin hiddete kapılmasına neden oldu. Türkiye ile resmen savaş halinde olmayan bir gücün tek taraflı hareketinden duydukları rahatsızlığı açık bir biçimde belirttiler ve tehdit unsuru olarak kullanılan cezanın ancak Barış Konferansı toplu kararıyla uygulanabileceğini kaydettiler. *Br. Doc.*, 4:736-38. Webb'den Curzon'a, 8/22/19, ve F.O. 608/385/1/1/18325'de bulunan Dışişleri tutanakları; *Times* (Londra), 8/25/19; *U.S. Doc.*, 1919, 2:831-32, Lansing'den Paris'e, 8/16/19; Bristol Belgeleri, Kutu 27, Paris'ten İstanbul'a, 8/20/19, Bristol'dan Paris'e, 8/21/19, 8/22/19; Bristol'den Paris ve Washington'a, 8/25/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 7:839-40, 858-59, S.C., 8/25/19; Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.000/914 Ravndal'dan Dışişleri Bakanı'na, 8/25/19; 924, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 9/13/19.

6. *Br. Doc.*, 1:569, 574, S.C., 8/29/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 8:5,11, S.C., 3/29/19; *U.S. Doc., 1919*, 2:840-41, Amerikan misyonundan Lansing'e, 9/22/19. Bonar Law, Lloyd George'a yazdığı mektubunda, Fransız birliklerinin izlemesi planlanan güzergâhla ilgili İngilizler'in yaygın izlenimini ifade etmiştir: "Şayet... kaçıp gitmemize izin verirlerse, bu oldukça müstehzi bir ifade ama; o zaman değil İskenderun'dan, Mars'tan bile yardıma gelmek önerisinde bulunsalar ben pek umursamayacağım." Lloyd George belgeleri, F31/1/9, 9/5/19.

7. İşçi Partisi, Kafkaslar'da İngiliz işgaline açıkça karşı çıkan tek gruptu. *Times* (Londra), 8/25/19.

8. Raporun metni için bkz. *U.S. Doc., P.P.C.*, 12:751-63, ya da *Editor and Publisher 55* (2 Aralık 1922): 1-27. Ayrıca Baker, *Wilson and World Settlement*.

2:210-18; *Br. Doc.*, 4:285-86, Clayton'dan Curzon'a, 6/20/19; sf. 210, Fransa'dan Curzon'a, 7/7/19.

9. Amerikalılar, İngiliz delegasyonu üyelerinin okumasına izin vermelerine rağmen bir 'kavga' vesilesi olabilir endişesiyle, nüshaları hiçbir zaman müttefiklere vermediler. *U.S. Doc., P.P.C.*, 11:432-33, Amerikan yetkililer ve teknik danışmanlar, 9/24/19.

10. İngiliz hükümeti Fransız Dışişleri nezdinde Fransız basınının beyanatlarını resmen protesto etti. Üstelik, heyetin ziyaret ettiği tek Fransa yanlısı bölgenin aynı zamanda Fransız işgali altında bulunan bir bölge olmasının sadece tesadüfle açıklanamayacağına dair bir his de mevcuttu. Gontaut-Biront, *Comment*, böl. 13, *Times* (Londra), 9/1/19, 9/2/19, 9/3/19. R. de Caix, "The Question of Syria," sf. 145-49; sf. 169-74; *Le Figaro*, Londra *Times*'dan alıntılayarak, 8/11/19; *Le Temps*, 7/7/19, 8/19/19, 8/23/19, 9/8/19, 9/15/19; *D.R.F.P.: Allied Press Supplement*, 6:7/9/19; Lloyd George Belgeleri, F89/4/13, Kerr'den Lloyd George'a, 8/20/19; Dışişleri, F.O. 608/107/384-1-3/16945, Cambon'dan Dışişleri'ne, 7/28/19; 18421, Curzon'dan Cambon'a, 8/25/19; F.O. 608/107/384-1-7/15855, Derby'den Curzon'a, 7/20/19; 16735, Grahame'den Curzon'a, 7/30/19; 16824, 8/1/19; 17275, 8/5/19; 17690, 8/9/19; 17832, 8/12/19; F.O. 608/114/385-1-23/14211, Derby'den Curzon'a, 7/1/19; *Br. Doc.*, 4:309-10, Derby'den Curzon'a, 7/7/19; sf. 318-20, Grahame'den Curzon'a, 7/26/19; sf. 320-21, 7/27/19; sf. 335-37, Curzon'dan Grahame'e, 8/8/19; sf. 349-51, Grahame'den Curzon'a, 8/12/19; sf. 353-43, 8/18/19; sf. 355-59, Curzon'dan Balfour'a, 8/25/19; sf. 367-69, Fransızlar'dan Curzon'a, 8/30/19, A. Fabre-Luce, *La Crise des Alliances*, sf. 53; Zeine, *Arab Independence*, sf. 101-5.

11. *U.S. Doc., P.P.C.*, 12:848-50, King-Crane Komisyonu'nun raporu, Gizli Ek. 'İşgal Hükümetlerinin Heyet'in Soruşturmasına Müdahalesi'; Kedourie, *England and the Middle East*, sf. 145-46.

12. A.g.e. sf. 147. Bayan Bell, Yakındoğu'da uzun zaman bulunmuş önemli bir yazardır. 1916-1926 yılları arasında Bağdat'taki İngiliz nezaretinde yardımcı siyasi memur ve Şark sekreteri olarak görev yapmıştır. King-Crane Raporu'nun geçerliliği, bilhassa daha sonraki tarihsel gelişmelerin ışığında, tamamiyle başka bir meseledir. Bkz. Howard, *King-Crane Commission*, sf. 320-24.

13. Bu uzlaşmacı tutum Fransız basınında ılımlı karşılandı. *Times* (Londra) 8/21/19, 8/23/19, 9/4/19, 9/6/19, 9/10/19, 9/11/19; *Le Temps* 8/19/19, 8/23/19, 9/8/19; *Br. Doc.*, 4:377-78, Grahame'den Curzon'a, 9/10/19; Garnet, *Lawrence Letters*, sf. 282; Meinertzhagen, *Diary*, sf. 26, 7/3/19.

14. *Br. Doc.*, 4:345, Balfour'un muhtırası, 8/11/19. Ayrıca Lloyd George'a muhtırası için de bkz. Lloyd George Belgeleri, F3/4/12. Ayrıca *Times* (Londra), 9/16/19.

15. Balfour, Fransızlar'ın ne yaptığının gayet iyi farkındaydı. Bkz. Balfour Papers, MSS49752, Balfour'dan Dışişleri'ne, Savaş Bakanlığı için, 8/31/19. Clemenceau Lloyd George'a bir mesajında imalı olarak, ama net bir biçimde, Kafkaslar için Fransız birlikleri önerisiyle Suriye konusunda bir anlaşmaya varılması için duyulan isteği birbirine bağladı. Lloyd George Belgeleri, F51/1/37, Kerr'den Lloyd George'a (Clemenceau'dan mesaj), 9/11/19.

16. Kabine Belgeleri, Cab. 21/153, Hennequeville'de yapılan üç toplantının notları, 9/9/19, 9/10/19, 9/11/19. *Br. Doc.*, 4:379-80, Lloyd George'dan Clemenceau'ya, 9/11/19. Lloyd George Suriye meselesini doğrudan Clemenceau ile görüşmek istedi. Balfour'u bu konuda fazlasıyla yumuşak buluyordu. Clemenceau'nun daha önce getirmiş olduğu, Balfour ve Clemenceau'nun bu konuda beraberce bir anlaşmaya varmaları önerisini desteklememişti. Lloyd George Bel-

geleri, F89/4/9, Davis'den (Lloyd George için) Kerr'e, 8/15/19.

17. *Br. Doc.*, 4:384, Paris görüşmelerinin özeti, 9/17/19; Yale Belgeleri, IV-8; Polk Belgeleri, Çk. 78, ds. 53, Lloyd George, Allenby, Bonar Law ve Churchill görüşmesinin dökümü, Paris, Eylül 1919.

18. *Br. Doc.*, 1:693, S.C. 9/15/19; 4:380, Clemenceau'dan Lloyd George'a, 9/11/19; Ayrıca bkz. Lloyd George Belgeleri, F51/1/40, Clemenceau ile yapılan görüşmenin imzasız notları, 9/12/19.

19. *Br. Doc.*, 1:685-86, 4:384-85, Paris görüşmelerinin özeti, 9/17/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 8:200-201, S.C. 9/15/19, İngiliz Hazine yetkilileri bir süredir hükümetten, 1919 Eylülü'nden başlayarak Faysal'a yapılan tahsisatta yavaş yavaş kısıntıya gidilmesini istiyorlardı, 1919. Dışişleri, F.O. 608/93/360-1-2/18627, Hazine Mektubu, 8/23/19.

20. Anlaşma Fransa'da genel olarak iyi karşılandı. Sadece küçük çaplı bir muhalefet açıktan açığa, Musul'un Fransız bölgesine dahil edilmesini savundu. İngiliz kabinesinin onayı 18 Eylül tarihinde geldi. *Times* (Londra) anlaşmayı büyük bir heyecanla selamlayarak, hemen kalıcı bir çözüme ulaşılması için çaba sarfedilmesinden yana çıktı. Gontaut-Biron, *Comment*, sf. 314-22, *Journal des Débats*, sf. 511-12; Saint Brice, "L'Accord Syrian," sf. 145-52; *Le Temps*, 9/18/19; Kabine Belgeleri, Cab. 21/153, Savaş Kabinesi, 9/18/19; Kabine Komitesi toplantısı, 9/22/19; G.T. 8176, Allenby'ye telgraf; *Times* (Londra), 9/17/19, 9/18/19, 9/19/19; *Br. Doc.*, 4:392-94, Grahame'den Curzon'a, 9/18/19.

21. Manuel, *American Palestine Relations*, sf. 253. Yale, Mezopotomya petrolüyle ilgili sorunlardan endişeliydi. Savaş öncesinde Standard Oil Şirketi'nin mümessili olarak tanınıyor ve İngilizler'le Fransızlar bunun hâlâ böyle olduğundan şüpheleniyordu. Her durumda, İngiliz yetkililerle yaptığı konuşmalarda Birleşik Devletler'in, Mezopotamya'daki petrol alanlarında bulunan ülkelerin hiçbirinin tekelini kabul etmeyeceğini düşündüğünü açıkça belirtmişti. *Br. Doc.*, 4:278, Clayton'dan Hardinge'e, 6/17/19; Gontaut-Biron, *Comment*, sf. 266-67; Garnet, *Lawrence Letters*, sf. 285; Howard, *King-Crane Commission*, sf. 268-70.

22. Garnet, *Lawrence Letters*, sf. 286-87; Manuel, *American-Palestine Relations*, sf. 254. Kabine toplantısının 13 Ekim 1919 tarihinde yapılmış olması bekleniyordu. Ama, ne *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939* kaynağının editörleri, ne de bu incelemenin yazarı böyle bir görüşmeye dair herhangi bir kayıt bulabilmişlerdir. Bkz. *Br. Doc.*, 4:422, n. 2. Yale'in, kendisine muhtemelen kabinenin onayını ifade etmiş olan Albay Watson ile yaptığı toplantının kendi ağzından dökümü, kabinenin onayının alınmış olduğunu doğrular bir nitelik taşımamaktadır. Yale'in daha sonra Watson'a yazdığı 28 Ekim 1919 tarihli mektupta da böyle bir şey bulunmamaktadır. Yale Belgeleri, VI-42, ds. 112-113-115; Polk Belgeleri, Çk. 78, ds. 63, Yale'in Polk'a Londra'daki görüşmelerle ilgili raporu.

23. Manuel, *American Palestine Relations*, sf. 254; Evans, *U.S. and Partition*, sf. 224-26. Garnett, temsilcilerin Yale'i reddettiklerini, çünkü 'Başkan Wilson Birleşik Devletler'e son olarak dönerken kendilerini herhangi bir karar ya da tavır almak konusunda yetkisiz bıraktı'ğını belirtir. Garnet, *Lawrence Letters*, sf. 288. Yale raporunda, Londra'ya vardığında Amerikan Büyükelçisi John Davis'e yapmak istedikleri hakkında bilgi verdiğini, karşılık olarak 'nasihat ve teşvik' bulduğunu anlatır. Yale, Davis'in kendisine tavsiye mektubu veremeyeceğini ve Yale'in yaptıklarını resmen tanıyamayacağını bildirdiğini ifade etmiştir. Öte yandan Davis, Yale'in Paris'e dönüşünden hemen önce kendisine planlarından ve yaptıklarından bahsettiğini Polk'a yazmış ve Yale'in yaptıkla-

rını kesinlikle onaylamadığını ifade etmiştir. Polk cevabında, Yale'in Londra'da yaptıklarını öğrendiğinde 'dehşete kapıldığını' ve ona kendi işine bakmasını söylediğini belirtmektedir. "Yaptığının insanlığa gerçek bir hizmet olmadığını fark ettiğinde sanırım oldukça şaşırmıştır." Yale Belgeleri, VI-42, ds. 113, 115; Polk Belgeleri, Çk. 73, ds. 120, Davis'den Polk'a, 10/14/19; Polk'tan Davis'e, 10/19/19; Buckler Belgeleri, Çk. 51, ds. 25, Bayan Buckler'a mektup, 10/15/19.

24. Yazarın da katıldığı bu görüş, kendisine Profesör Yale tarafından Nisan 1960 tarihinde yapılan bir görüşme sırasında ifade edilmiştir.

25. Kabine Belgeleri, Cab. 21/153, Hüseyin'den Faysal'a, İngiliz-Arap anlaşması'na delalet eden metin, (Eylül 1919); *Br. Doc.*, 4:395-404, Faysal - Lloyd George buluşması, 9/19/19; sf. 406-9, Faysal'dan Lloyd George'a, 9/21/19; sf. 413-19, Faysal-Lloyd George buluşması, 9/23/19; sf. 440-42, Faysal-Hüseyin yazışması, 9/22/19-10/4/19; sf. 444-49, Curzon'dan Faysal'a, 10/9/19; sf. 443-44, Faysal'dan Lloyd George'a, 10/9/19; sf. 455-56, Cornvallis muhtırası, 10/11/19; *Times* (Londra), 10/24/19.

26. Bu nokta Kedourie tarafından öne sürülmüştür, *England and the Middle East,* sf. 149.

27. En son itirazları için bkz. *Br. Doc.*, 4:380, Clemenceau'dan Lloyd George'a, 9/11/19; 1:685-86, S.C. 9/15/19.

28. Bu sert dalaşma Cambon'ın birtakım keskin yorumlarda bulunmasına neden oldu. Cambon şöyle diyordu: "Clemenceau ve Lloyd George meseleleri doğrudan halletmeye çalışıyor, sonra sinirleniyor, kötü sözler sarfediyor ve çirkin telgraflar gönderiyorlar. [Çünkü]...diplomasinin yöntemlerini unutuyorlar." Cambon, *Correspondance*, 3:361-62, 10/19/19. *Times*'ın (Londra) 21 Ekim sayısında sorunun, iki 'yorgun ve yıpranmış Başbakan' tarafından gizlice olmak yerine, ekipler arasında açık görüşmeler yoluyla çözülmesi savunuluyordu. Ayrıca bkz. *Br. Doc.*, 4:463, Curzon'dan Derby'ye, 10/13/19; sf. 468-69, Clemenceau'dan Derby'ye, 10/14/19; sf. 473, Curzon'dan Derby'ye, 10/15/19; sf. 474-76, 10/16/19; sf. 479-89, 10/18/19; sf. 495-97, 10/22/19.

BÖLÜM 7

Trakya'daki Cepheler ve Küçük Asya'da İşgal Bölgeleri

Yüksek Konsey Türkiye meselesinin ele alınmasını, Amerika'nın mandalar konusundaki görüşü belirlenene kadar ertelemişti ama, kenara bırakılmaması gereken bir husus vardı. Bu, Bulgar barış antlaşmasının tamamlanabilmesi için çözüme kavuşturulması gereken, Bulgaristan'ın güney hududu meselesiydi. Dolayısıyla konunun, Müttefikler'in Trakya'nın nasıl paylaştırılacağına karar vermesiyle de bir ilgisi bulunuyordu.

Trakya'da Kısmi Çözüm

Trakya sorunu 1919 yılı Temmuz ayında Merkezi Toprak Komisyonu tarafından uzun uzadıya ele alınmıştı. İngiltere ve Fransa'nın konu hakkındaki tutumları Yunan Komitesi'nin daha önceki raporuyla tutarlı kalırken,[1] Birleşik Devletler'in bakış açısında dikkat çekici bir değişiklik göze çarpıyordu. Sonuçta, birbirine taban tabana zıt iki görüş ortaya çıkmıştı.

Fransız ve İngiliz delegeler, Bulgaristan'ın mağlup bir ulus olduğu ve bunun kendisine gösterilmesi gerektiği görüşündeydi. Bu çerçevede, Venizelos'un doğu ve batı Trakya'ya yönelik taleplerini destekliyorlardı. Her iki ülke de, Bulgaristan'ın 1913 yılında batı Trakya'nın denetimini ele geçirmesinden sonra yaşanan zorlama nüfus hareketlerinin, ulusal çoğunlukların saptanması sırasında dikkate alınmaması gerektiğini savunuyordu.[2] Ayrıca, Boğazlar'ın beynelmilel hale getirilmesi önerisinin Bulgaristan için denize rahat bir çıkış sağlayacağını ve bununla birlikte Ege'de verilecek bir serbest limanın Bulgaristan'ın bütün ekonomik gereksinimlerini karşılayacağını belirtiyorlardı. Son olarak, Batı Trakya'nın, büyük bir Yunan nüfusunu barındıran doğu Trakya'yı Yunanistan'a bağlamak açısından, Yunanistan'a gerekli olduğu konusunda fikir birliği içindeydiler.

Bu görüşler, Yunan Komitesi'ndeki Amerikan delegelerinin mart başında İngiliz ve Fransızlar'ın bakış açılarını kabul etmelerine neden olmuştu. Ama hatırlanacaktır; Merkezi Toprak Komisyonu'nda görevli Amerikan delegesi Sidney Mezes, daha sonra bir ihtiraz kaydı

eklemişti: Yunan talepleri Türk devletinin geleceğine dair kararlarla (ki Onlar Konseyi'nin kendi tasarrufu için muhafaza ettiği bir konuydu bu) bağlantılı olarak değerlendirilebileceğinden, Birleşik Devletler, Yunan Komitesi'nin tavsiyelerini ne destekleyecek, ne de reddecekti. Mezes'in bu kaydı getirdiği sırada İngiliz ve Fransızlar bunu, Amerika'nın Küçük Asya'da bir Yunan bölgesini kabul etmek için zaman kazanma çabası olarak yorumlamışlardı. Ne de olsa, Yunan Komitesi'ndeki Amerikalılar böyle bir şeye şiddetle karşı çıkıyordu. Bu yorumlarında şüphesiz haklı oldukları gibi, Wilson tarzı bir bakış açısıyla, bu ihtiraz kaydına Trakya'nın da dahil edilmesi akla çok yakındı. Birleşik Devletler İstanbul mandasını üstleneceğine göre, Amerikalılar'ın titizlendiği hususun, toprak sınırlarının mandanın ekonomik ve idari yaşamını kolaylaştıracak biçimde çizilmesi olduğu varsayılıyordu. Üstelik batı Trakya'da ağırlıklı olarak Türkler yaşıyordu. Dolayısıyla, Wilson'ın İzmir konusunda Yunan yanlısı olmasını haklı kılan etnik nedenler bu bölge söz konusu olduğunda aynı sonucu sağlamıyordu.

Bütün bu etkenlerin sonucu olarak, Merkezi Toprak Komisyonu'ndaki Amerikan delegeleri temmuz başlarında Yunan Komitesi tarafından ulaşılan çözümü tanımayarak, batı ve doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesini reddettiler. Bunun yerine, savaş öncesi sınırların korunmasında ısrar ediyorlardı (Tek muhtemel istisna, Boğazlar'daki yeni uluslararası devlete verilen topraklar olabilirdi). Bölgede Yunanlılar'dan çok daha fazla sayıda Bulgar yaşadığına göre, diyorlardı, ağırlıklı olarak Bulgarca konuşan bir Müslüman toplumu, Bulgar yerine Yunan idaresine bırakmak oldukça şüpheli bir tercihtir. Üstelik, Yunanistan da 1913 yılında kendi gönlüyle bölgenin Bulgaristan'a bırakılmasından yana çıkmıştı. Bulgaristan'ın Akdeniz'e doğrudan bir bağlantısı olması ekonomik bir zorunluluktu ve Yunan topraklarında serbest bir liman aynı anlama gelmeyecekti. Bulgarlar'ın bölgeden uzak tutulmasıysa gelecekte yeni bir Balkan çatışması için zemin hazırlayacaktı. Bu yüzden Amerikan delegeleri, 'geçerli taleplerce desteklenen mülkiyet durumunun yanı sıra etnik, ekonomik ve siyasi gerekçelerin tümü, Bulgar sınırlarının halihazırdaki durumunun muhafazasından yana ağır basmaktadır' görüşünü benimsemişlerdi.

Başkan Wilson ise kendi delegasyonunun benimsediği bu tutuma karşı çıktı. 'Bulgaristan Trakyası'nın Yunanistan'a verilmemesi gerektiği'nde kararlı olmasına rağmen, Bulgaristan'ın da aynı şekilde bölgede hiçbir gerçekçi etnik ya da başka hakkı bulunmadığına inanıyordu. Bunun üzerine Paris'te bulunan Amerikan delegasyonuna gönderdiği 25 Temmuz tarihli telgrafta, doğu ve batı Trakya'nın İstanbul'daki yeni uluslararası devletin bir parçası olarak kalmasında ısrar edilmesini istedi. Bliss, White ve Polk böyle bir şeyin sonuçlarından korkuyordu. Batı Trakya'nın hiçbir koşulda Yunanistan'a verilmemesi konusunda görüş birliği içinde olmalarına rağmen, bütün

bölgenin uluslararası devlete dahil edilmesinin Amerika'nın açgözlülüğü olarak görüleceğinden emindiler. Ne de olsa, Birleşik Devletler'in İstanbul mandasını kabul edeceği umuluyordu. O halde, eğer olabilirse en azından batı Trakya'nın Bulgaristan'da kalmasını sağlayacak bir çözüm bulunması hususunda anlaştılar.

Küçük Asya'da olanların, Amerika'nın batı Trakya konusundaki inatçı tutumuyla şüphesiz çok ilgisi vardı. Amerikalılar, İzmir'in işgali sırasında uygulanan şiddetten dolayı kendilerini suçlu ve rahatsız hissediyorlardı. Bliss günlüğüne şunları not etmişti: "Hepimiz batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasının, İzmir'in Yunanistan'a bırakılmasından daha kötü koşullar doğuracağına inanıyoruz." Polk da 7 Ağustos günü Yüksek Konsey'in karşısında aynı temanın üzerinde duruyordu.

Öteden beri Yunan taleplerine karşı çıkan İtalya, tutumunu sürdürüyor ve Yunanistan'ın Trakya'ya yönelik isteklerini reddediyordu. Buna rağmen Tittoni, temmuz ayının ilk günlerinde, diğerlerinin de rızasıyla, Venizelos'la biraraya gelerek Yunanistan'la bir uzlaşma sağlamaya çalıştı. 21 Temmuz tarihinde Yüksek Konsey'e sunduğu raporda, Venizelos'un, batı ve doğu Trakya'ya yönelik taleplerini azaltmayı ya da geri çekmeyi kabul etmediğini belirtiyordu. O halde yapılacak şey, hem Yunanistan'a hem de Bulgaristan'a, ikisinin de gönüllü olarak kabul etmeyeceği bir çözüm empoze edilmesiydi.

Sorun en sonunda 31 Temmuz günü Yüksek Konsey'in önüne geldiğinde, Amerikan ve İtalyan delegeleri, ülkelerinin Merkezi Toprak Komisyonu görüşmeleri sırasında benimsediği tutumla farklılıklar gösteren öneriler sundular. Henry White, Wilson'ın talimatları doğrultusunda, bütün Bulgaristan Trakyası'nın İstanbul uluslararası devletine devredilmesini ve bu isteği ifade eden bir maddenin Bulgar antlaşmasına eklenmesini teklif etti. Tittoni'yse açıkça Yunan taleplerinin lehine bir öneriyle, doğu Trakya'nın Bulgaristan ve Yunanistan arasında kesin etnolojik sınırlarla bölünmesini önerdi. İtalya'nın uzun zamandır sürdürdüğü katı tutumundaki bu gözle görülür yumuşama, diğerleri tarafından, İtalya ve Yunanistan'ın uzlaşamadıkları konuları özel olarak görüştükleri şeklinde yorumlandı. Özellikle Wilson için aklına bile getirmek istemediği bir olasılıktı bu. Çünkü böyle bir durum, Birleşik Devletler'i diğer güçlerle yaşadığı çatışmada tek başına bırakırdı.[3]

Ne var ki çok geçmeden, Bulgaristan'a Ege çıkışı sağlamadığı için, Tittoni'nin önerisinin uygulanamaz olduğu ortaya çıktı. Yunanistan'ın, Trakya'nın Yunan egemenliği altında özerk bir devlet olması teklifi de aynı gerekçeyle reddedildi. Bulgaristan'ın Ege'ye bağlantısı garanti altına alınarak bölgenin, olduğu gibi uluslararası devlete bırakılmasını öne süren Amerikan önerisi de, başta Clemenceau olmak üzere herkes tarafından geri çevrildi. Fransız lider, eğer toprakları bu kadar büyüyecekse, İstanbul için bir mandacı güç üzerinde anlaşma-

ya varmanın olanaksız olacağını dile getiriyordu. Bir uzlaşma çözümü olarak André Tardieu, doğu ve batı Trakya'nın egemenlik hakları Yunanistan'a verilirken Dedeağaç'ın serbest bir liman haline getirilmesini önerdi. Bu bölge, Bulgaristan'a bağlanan demiryolu hatlarıyla birlikte uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmeliydi.

Polk böyle bir çözümü reddetti. "Başkan Wilson'dan aldığı talimatlar çok açıktı ve büyük bir Bulgar nüfusu Yunanistan'ın eline teslim edilemezdi." Bunun yerine temel Fransız tavrını benimseyen Polk, şöyle bir yaklaşımda bulundu. Sadece Dedeağaç ve demiryolunu değil, aynı zamanda Edirne ve batı Trakya'nın Bulgar bölümünü de içeren uluslararası bir devlet oluşturulabilirdi. Doğu Trakya'nın gerisi ve batı Trakya'nın küçük bir bölümü de böylece tamamen Yunan egemenliğine bırakılabilirdi. Gerek İngilizler gerekse Fransızlar bu çözümü kabul etmeye istekliyken, Fransa kendi çözümünün Bulgaristan'a yeteri kadar güvence sağladığını ve ortasında Yunanistan'ın yer aldığı iki uluslararası devlet çözümünden daha pratik olduğunu ileri sürerek protestolarını sürdürdü. Venizelos'sa tercihlerinin Tardieu'den yana olduğunun altını çizerek her iki planı da kabul ettiğini belirtti.

Polk planları Wilson'a götürmeye karar verdi ama, aynı gün Lansing'den keyfini kaçıran bir telgraf aldı. Lansing telgrafında, Wilson'ın bir konuda kararlı olduğundan bahsediyordu. Ya bütün Trakya uluslararası devletin bir parçası olur, ya da batı Trakya, Bulgaristan'a geri verilir. Polk yine de bu yeni uzlaşma şemasını Washington'a iletmekten yanaydı. 20 Ağustos günü Albay House'a gönderdiği telgrafta şunları söylüyordu:

> Trakya konusunda bir yığın mücadelenin ardından tam da bir uzlanma sağlanmış gibiyken, Washington bize hiçbir uzlaşmayı dinlemeyeceğini ve doğu ile batı Trakya'yı Uluslararası Devlet sınırları içinde görmek istediğini iletti. Böyle bir şey söz konusu bile olamaz. Çünkü İstanbul mandasına kimin sahip olacağı bilinmediği sürece, ne İngiltere ne de Fransa, bir diğeri için Ege kıyısındaki topraklara sahip olma fırsatı yaratmak istemiyorlar. Washington'a da bir telgraf gönderdim ve şu anda acaba 'azarlanacak mıyım' yoksa Bulgar antlaşmasını bağlayabilecek miyiz, diye merakla bekliyorum.

28 Ağustos'ta Lansing, Wilson'ın gerek Fransızlar'ın şemasını gerekse Polk'un kendi önerisini reddettiğini tekrarladı. Bu durumda, 1 Eylül günü sorun en sonunda Yüksek Konsey'in gündemine geldiğinde, Polk'un baştaki Wilson tarzı yaklaşıma dönmekten başka çaresi kalmamıştı: Bütün Trakya İstanbul devletinin içinde yer almalıdır. Öne sürebileceği tek ödün, batı Trakya'nın ağırlıklı olarak Yunan nüfusundan oluşan küçük bir bölümünün Yunanistan'a verilmesiydi.

Tam da tahmin ettiği gibi büyük bir tepkiyle karşılaştı. Fransızlar böyle bir çözümü dikkate almayı bile kabul etmedi. Balfour herhangi bir son söz söylememesine rağmen, hiçbir anlaşma sağlanamadığına göre, Bulgar hududunun çizilmesini ve Bulgaristan'ın bu hududun güneyinde kalan bölgeyi nihai taksimat için İttifak Devletleri'ne bırakmasını önerdi. Bölge Müttefik askerlerince işgal edilir ve bütün devletlerce Yunanistan'ın bir parçası olarak kabul edilen batı Trakya'ya Yunan kuvvetlerinin girmesine izin verilirdi. Bulgaristan'ın son kertede bir Ege limanına bağlantısının olacağı, antlaşmada garanti altına alınırdı. Tek bir uluslararası devlet sürecinde işgal hareketini bir tür ilk adım olarak gören Amerikalılar için cazip bir öneriydi bu. Polk'un Amerikalı yetkililere söylediği gibi, "Doğu Trakya Uluslararası bünye tarafından İstanbul'a bağlanmıştır... Batı Trakya'ya Yunan askeri dışında birlik göndermek gibi bir niyetleri olursa, itiraz edemeyiz."

Merkezi Toprak Komisyonu ertesi gün hududu çizdi ve konseyde oybirliğiyle kabul edildi. Böylelikle Bulgaristan açısından mesele çözüme kavuşmuştu, ama Türkiye açısından henüz sadece bir karara varılabilmişti. Bu da, Bulgaristan'a Ege Denizi için çıkış verilmeyeceğiydi. Trakya'nın taksim edilmesi hususunun karara bağlanması da yakın bir olasılık gibi görünmüyordu. Bir kez daha, bu kez Wilson'ın uzlaşmaz tavrı yüzünden, konsey, Türkiye'nin çözüm bekleyen sayısız sorunlarından hiç değilse birini bile sonuçlandıramamıştı.

Görünüşteki bu güç gösterisine rağmen, Amerika'nın Yakındoğu'ya ilişkin genel konumunda bir zayıflama vardı. Polk son çözümü kabul ederken, Müttefiklerce daha önce Bulgaristan'dan alınmış olan bölgenin işgalinde Birleşik Devletler'in yer alamayacağını belirtmek durumunda kalmıştı. Üstelik bu, Amerika'dan İstanbul mandasını kabul etmesi beklenmesine rağmen yapılan açıklamaydı ve şayet Wilson'ın tavsiyelerine uyulsaydı bu bölge mandanın bir parçası olacaktı. Ayrıca bu karar, Wilson'dan gelen bir bildirinin hemen ardından ortaya çıkmıştı. Bu bildirisinde Wilson, Amerika'nın Yakındoğu'daki manda sistemine katılımına dair bir taahhütte bulunması için, daha çok zamana gerek olduğunu ifade ediyordu. Artık iyice anlaşılmıştı ki, Birleşik Devletler Yakındoğu sorununun barışçıl çözümü için görüşmelerde bir rol oynamayı belki sürdürebilirdi ama, bulunacak çözümün uygulanmasında kendisinden aktif bir katılım beklemek hayalcilik olacaktı.

Küçük Asya'da Yunan ve İtalyan İşgal Bölgeleri

1919 yılı yaz ve sonbahar ayları boyunca Yüksek Konsey'in ilgilenmesi gereken sorunlardan biri de Küçük Asya'daki İtalyan ve Yunan kuvvetleriydi. Ülkeler sadece ellerinde bulunan toprakları artırmakla kalmıyor, bunun yanında İtalya'nın hareketleri Barış Konferansı'nın onayı olmaksızın gerçekleşiyordu. Yunanlılar, kendilerine Paris'te verilen işgal bölgesi sınırlarını çoktan aşmıştı. Görünüşe bakılırsa, İtal-

yan ve Yunan birlikleri kısa bir süre içinde karşı karşıya gelecekti ve bunun silahlı bir çatışmaya neden olmasından şiddetle korkuluyordu.[4]

Yeni İtalyan Hükümetinin Tutumu

Orlando hükümeti, dış politikayla ilgili olarak sağdan ve iç politikayla ilgili olarak da soldan gelen saldırılar sonucunda, 19 Haziran 1919 tarihinde istifa etmek zorunda kaldı. Başbakanlık görevini Orlando'dan devralan Francesco Nitti, dışişleri bakanı olarak Tommaso Tittoni'yi görevlendirdi. Tittoni, kendisinden önceki bakan Sidney Sonnino'ya göre çok daha az milliyetçi ve emperyalist bir kişi olarak tanınıyordu. Alman antlaşmasının imzalanması için 28 Haziran günü Paris'e gelen yeni İtalyan hükümetinin temsilcilerine, hemen Anadolu'daki İtalyan müdahalesini protesto eden bir Müttefik bildirisi sunuldu. İtalyanlar, işgal devam ettiği sürece İtalyan taleplerinin Paris'te pek dikkate alınma şansı olmadığına dair uyarılmışlardı. Eğer İtalya bu politikasını sürdürecekse, 'bir zamanlar müttefiki olmaktan gurur duyan ülkelerin yanında her türlü yardım ve destek hakkını'[5] yitirecekti.

Tittoni sert bir tepki göstermek yerine, dostane ilişkilerin yeniden tesis edilebilmesi için elinden geleni yaptı. Balfour 1 Temmuz günü Tittoni'yle yaptığı özel bir görüşmenin ardından, İtalyan dışişleri bakanının 'son derece dostane ve uzlaşmacı bir tutum içinde olduğunu, ayrıca İngiltere ve Fransa'yla karşılıklı ve dostça bir anlayış zemini yaratmak istediğini açık bir dille belirttiğini' söylüyordu. İki gün sonra, dört gücün temsilcilerinin buluştuğu gayrıresmi bir toplantıda Tittoni, 'kendisinden öncekilere ait olan, Küçük Asya'ya asker gönderilmesi politikasını onaylamadığını' söylemişti... 'İtalya'nın asıl gereksinimi yeni topraklar değil, kömür ve hammaddeydi.'[6] Ne var ki, işgalin nihai toprak dağılımını belirlemeyeceğini ve daha fazla askeri ilerleme olmayacağını kabul etmesine rağmen, birliklerini geri çekmeye yanaşmıyordu. Böyle bir şeyin hükümetin konumunu tehlikeye atmadan gerçekleştirilemeyeceğini söylüyordu. Ne de olsa, askerin geri çekilmesi İtalyan kamuoyunda bir aşağılanma olarak algılanacaktı. Başka bir ifadeyle, yeni Nitti hükümeti daha zarif ve dostane bir tutumun işaretlerini verirken, aslında görüşmelerin atmosferinde değişen pek bir şey yoktu.

28 Haziran tarihli notaya 7 Temmuz'da verdiği resmi cevapta Tittoni, daha önce Orlando'nun da yapmış olduğu gibi Anadolu'daki İtalyan çıkarmalarının kamu düzenini sağlamak için gerekli olduğunu belirtti. Ayrıca, İzmir'deki Yunan işgalinin kamuoyunda büyük rahatsızlık yaratarak, İtalya'nın da bölgedeki konumunu tehlikeye düşürdüğünü ekliyordu. İzmir haricinde tek iyi liman olarak Selçuk bulunuyordu ve Londra Antlaşması'nın 9. Madde'sine göre İtalya'nın burayı işgal hakkı vardı. Dahası, Tittoni İtalyan işgalinin Yunanistan'ın tersine barışçıl olduğunu ve halkın kendilerini iyi karşıladığını vurguluyordu.

Diğer üç güç bu savları kabul etmese de, İtalyan işgalinin esas olarak İzmir'e yapılan Yunan çıkarmasına bir tepki olduğu ve bu iki hususun beraber ele alınarak çözümlenmesi gerektiği açıkça görülüyordu. Dolayısıyla Yunan meselesi yaz ayları boyunca Yüksek Konsey'in gündemindeki en önemli maddeyi oluşturacaktı.

İzmir'deki Yunanlılar

Yunan birliklerinin İzmir'e ayak bastığı günden beri, sürekli olarak, Türkler'den şehir dışında ciddi askeri direniş haberleri geliyordu. İtalyanlar'ın tersine, Yunanlılar Türkler'in yoğun direnişiyle karşılaşmıştı. Bu karşı çıkış haziran boyunca sertleşmiş ve Türk subaylarının direnişi artırmak için örgütlenmek üzere İstanbul'dan orta Anadolu'ya hareket ettikleri söylentileri yayılmaya başlamıştı. Görünüşe bakılırsa huzursuzluğu değil önlemek, bilhassa yaratan Yunan birliklerinin varlığıydı.[7]

İzmir'de yaşayan Yunanlılar'ın dışındaki Avrupalı cemaat, şehrin Yunanistan'a verilmesine karşı olduklarını kamuoyuna duyurdu. Ayrıca bir *Times* muhabiri de, Yunanlılar'ın Aydın vilayetinin toplam nüfusunun sadece yüzde 35'ini oluşturduğunu vurguluyordu. Avam Kamarası'nda Dışişleri sözcüsü Cecil Harmsworth, iki ayrı konuşmasında, Yunanlılar'ın İzmir'de Türkler'i katlettiklerini ve bunun limanda demirli bulunan Müttefik gemilerinin gözü önünde cereyan ettiğini belirtmek durumunda kalmıştı. *Times* muhabiri, işgal kuvvetlerinin İngiliz ve Fransız komutası altında toplanması gerektiğini öne sürüyordu.[8]

İstanbul'daki İngiliz temsilciler, bir an bile tereddüt etmeden, Türkler'in bu yoğunlaşan direnişinin ve çabalarının faturasını Yunanlılar'a çıkardı. Barış Konferansı'nı, Yunanistan'a çıkarma yetkisi verdiği için eleştiriyor ve işgalin amaç ve sınırlarının net bir çerçeveye oturtulmamış olmasını hatalı buluyorlardı. Amiral Webb'in dediği gibi, "Birbirlerinin boğazına sarılmaları için ne gerekiyorsa yaptık... İzmir çıkarması olana kadar gayet iyi gidiyorduk... Artık her şey çok farklı." İngiliz komutan Amiral Calthorpe, huzursuzluğun başlıca kaynağı olarak Yunanistan'ı gördüğünü saklamaya bile çalışmıyordu:

> Huzursuzluğun nedeni, İzmir'in işgali sırasında ve bunu izleyen dönemde Aydın vilayetindeki durumu karakterize eden belirsizlik halidir. Sizin de bildiğiniz gibi, Türkler işgali hoşnutlukla değilse de, sınırları belli olmak ve itidalle uygulanmak kaydıyla bir *fait accompli* (oldu bitti) olarak kabul etmişlerdir. Şu ana kadar elimize ulaşan bilgiler bu koşulların hiçbirinin yerine getirilmediğini göstermektedir... Halen Yunan işgali altında bulunan topraklar daha geniş çaplı bir ilerlemenin henüz ilk kısmını oluşturmaktadır ve bölgede yaşananlar bu izlenimi destekler niteliktedir. Türk-

ler'in Paris Konferansı kararlarıyla değil Atinalı politikacıların müfrit hırslarıyla oluştuğuna inandığı bu istila tehlikesi, Yunanlılar'ın bölgedeki davranışlarıyla birleşince, onları pasif bir çilekeşlikten aktif bir düşmanlığa sürüklemektedir.

İzmir'deki İngiliz kıdemli deniz subayı Kumandan Fitzmaurice, "Aydın vilayeti için tek barış şansı Yunan askerini İzmir sancağı'ndan çekmektir," diyordu. Benzer biçimde, Amerikalı Amiral Mark Bristol da Washington'a açık açık, 'eğer [Venizelos'un] istediği gibi davranmasına izin verilirse, gerek Balkanlar'da gerekse Küçük Asya'da nezih bir çözüm olasılığını tamamen yok edecektir' mesajı veriyordu. Bristol her fırsatta Yunanlılar'ın İzmir'de kalmalarına izin verilmemesi gerektiğini yineledi. Konuyla yakından ilgili olan İngiliz ve Amerikalı yetkililer, eğer Yunanistan'a Küçük Asya'da sürekli kalma izni verilirse iç eyaletlerin İstanbul'a karşı ayaklanacağına ve barışçıl bir çözümün olanaksız hale geleceğine inanıyorlardı.[9]

Yunanlılar'la Türkler arasındaki çatışmalar Aydın kasabasında odaklanıyordu. Kasaba, Yunanlılar tarafından zaptedilmiş, yitirilmiş ve yeniden zaptedilmiş; ve her el değiştirme sırasında galip taraf diğer tarafın sivil halkına son derece zalim davranmıştı. Aydın, Müttefiklerce Yunanistan'a tahsis edilen kıyı şeridinin çok ötesinde olmasına rağmen, Venizelos, düşmanı durdurmak ve Türk birliklerinin toplanmasını engellemek için ilerlemenin kaçınılmaz olduğunu savunmuştu. Bunu yaparken Barış Konferansı'na danışmadığını kabul ediyor, ama İzmir-Paris arasındaki iletişimin yavaşlığının kendisine pek seçenek bırakmadığını belirtiyordu. Halbuki çok geçmeden, Aydın'ın yeniden işgalinin, Paris'te bulunan Venizelos'tan gelen açık talimatlar üzerine gerçekleştiği ortaya çıktı. Bu arada, İzmir'deki Yunan yüksek askeri yetkilisi de, harekâtın Yüksek Konsey'in izni olmadan yapılmaması gerektiğini kabul ediyordu.

İtalyan-Yunan Sınırının Belirlenmesi

İtalyan ve Yunan birlikleri arasında uzun zamandır beklenen çatışma 10 Temmuz günü patlak verdi. İzmir'den gelen bir mesajda, İngiliz kumandanın emirlerine rağmen, 'Yunan birliklerinin nehri geçerek Aydın'ın güneyine yöneldikleri ve Yunan topçusunun açtığı ateşin İtalyan mevzilerine düştüğü' belirtiliyordu. İtalyanlar, Yunanistan'ı Yüksek Konsey önünde protesto etti. Tittoni, Clemenceau'ya gönderdiği bir mesajla, iki güç arasında bir tampon bölge oluşturulmasını, bu bölgeye Fransız ve İngiliz askerlerinin yerleştirilmesini istedi. Clemenceau'nun tepkisi konsey toplantısında azarlar bir tavırla şunu sormak oldu: Küçük Asya'da bulunma izni olmayan İtalyanlar, nasıl olur da, en azından orada bulunmak gibi bir hakları olanların hareketini protesto edebilirlerdi? Kabahatin Yunanlılar'da olması için bir neden göremiyordu.[10]

Venizelos da bunun üzerine Türk direnişinin İtalyanlar'dan teşvik gördüğünü ve İtalyan bölgesinin, Türkiye'nin Yunan karşıtı operasyonları için üs olarak kullanıldığını ileri sürdü.[11] Yunan lider, 16 Temmuz günü Yüksek Konsey huzurunda yapılan bir toplantıda, İtalyanlar'ın ilerleyişinin durdurulması gerektiğini ve İzmir sancağının tek başına savunulmasının mümkün olmadığını, çünkü sancaktaki bütün demiryollarının merkezlerinin bölge dışında olduğunu belirtti. Konseyden ya nihai bir sınır çizgisi belirlenmesini ya da hareket özgürlüğünün tanınmasını istiyordu. Eğer bir sınır çizgisi belirlenecek olursa, Yunanlılar ve Türkler arasında kalacak bölgeye küçük bir Müttefiklerarası kuvvet yerleştirilmesini öneriyordu.[12]

İşgal sınırlarının belirlenmesi fikrinin üzerine atlayan Balfour, bu işin Allenby'nin ekibi tarafından yapılmasını teklif etti. Bu arada hem Yunanlılar'dan hem de İtalyanlar'dan, halihazırdaki işgal durumunun nihai toprak dağılımını hiçbir şekilde etkilemeyeceğini kabul ettikleri sözünü aldı.[13]

İtalyan ve Yunan bölgeleri için sınırın Allenby ekibince çizilecek olması, İngilizler'i fazlasıyla Yunan yanlısı bulan İtalyanlar'ın hiç de hoşuna gitmiyordu. Sadece Lloyd George'un eğilimi söz konusu olsa bu doğru sayılabilirdi ama, İngiliz hükümeti içinde pek çok kişi ve Türkiye'deki hemen tüm İngiliz idaresi Yunan taleplerinin karşısındaydı. İtalyanlar yine de bu grupların yeterince etkili olabileceğine inanmadığından, Tittoni Yunanistan lehine çıkacak bir kararın önüne geçmek çabasıyla, sorunu doğrudan ele almaları için İtalya ve Yunanistan'a bir şans tanınmasını istedi.

İki gün sonra, Tittoni ve Venizelos'un, Yunan ve İtalyan bölgelerinin sınırları hususunda anlaşmaya vardıkları haberi geldi. Aydın-İzmir demiryolunun denetimi Yunanistan'a bırakılacak, Menderes Nehri'yse İtalyanlar'ın elinde kalacaktı. Şemayı kabul eden konsey aynı zamanda bölgedeki İngiliz, Yunan ya da İtalyan bütün Müttefik birliklerinin Müttefik Başkumandan Mareşal Allenby'nin komutasında toplanmasına karar verdi. Bu arada Clemenceau da, Allenby'nin aslında 'emirleri Müttefik Başkumandanlığı'ndan değil, İngiliz hükümetinden alan bir İngiliz subayı' olduğunu eklemeyi ihmal etmemişti. Eleştiriyi sert bir tepkiyle karşılayan Balfour, asıl sorumlunun General Milne olacağını ve onun görevinin de Türkler'e karşı Yunan ve İtalyan sınırlarını sabit tutmak olduğunu belirtti. Türkler'in bu karardan haberdar edilmesine ve kendilerinden bir an önce bütün kuvvetlerini bölgeden çekmelerinin istenmesine karar verildi. Aynı zamanda, şu anki sınır çizgilerinin nihai toprak dağılımını etkilemeyeceğine dair resmi garantiler de sağlanacaktı.

Kriz birden sona ermişti. İtalya ve Yunanistan, ortak sınırları konusunda anlaşmaya varmış; işgal alanlarıyla ilgili diğer sınırlarının çizilmesini, dışarıdan bir merci tarafından belirlenmek üzere ertelemişlerdi. Balfour ve Clemenceau olayların böyle bir seyir almasından

fazlasıyla memnundu. Hiçbirinin, en azından kamuoyu önünde, akşamdan sabaha yaşanan bu tavır değişikliğinden şüphe eder bir hali yoktu. Aslında, bu küçük ama belalı sınır sorununun çözümü İtalyan–Yunan görüşmeleri sürecinde ortaya çıkmıştı ama, her iki ülke de bu süreçte, aralarındaki tüm uyuşmazlık noktalarında daha oylumlu gizli anlaşmalara yönelme fırsatı bulmuştu.

Tittoni-Venizelos Anlaşması

Tittoni-Venizelos Anlaşması 29 Temmuz günü imzalandı.[14] Anlaşmaya göre, İtalyanlar Yunanistan'ın güney Arnavutluk ve Trakya'ya yönelik taleplerine destek verecek, buna karşılık Yunanistan da İtalya'nın Arnavutluk mandası isteğini destekleyecekti. İtalya aynı zamanda Rodos dışındaki bütün Ege adalarının Yunanistan'a bırakılmasını onaylamıştı. Yunanistan'sa Arnavutluk ve Trakya'daki taleplerinin karşılanması koşuluyla, Küçük Asya'daki iki işgal bölgesi arasında kalan geçici hattı nihai sınır olarak benimseyeceğini vaat etmişti. İtalya Selçuk'ta ilerlemeyecek, bunun yerine İzmir'i serbest liman olarak kullanacak ve şehirden demiryoluyla çıkan İtalyan ithal ürünleri için gümrük ödemeyecekti. İtalya'nın Küçük Asya'daki taleplerinin gerçekleşmemesi ya da Yunanistan'ın Trakya ve Arnavutluk'ta istediklerini elde edememesi durumunda, her iki ülke de 'hareket özgürlüğü'nü saklı tutuyordu. Nihai barış antlaşmasında sözü geçmese bile, iki ülkenin mutabakata varmış olduğu her türlü husus, iki güç arasında özel bir konvansiyon çerçevesine yerleştirilecekti.

Anlaşmada, bunun hiçbir şekilde bir antlaşma olmadığı, daha ziyade ülkelerinin amaçları ile isteklerinin tanımlandığı ve tanındığı bir belge olduğu vurgulanıyordu. Bu fark anlaşmayı gizli tutmak için ortaya konmuştu. Böylelikle her iki ülke, antlaşmaların onaylanmasıyla ilgili ulusal düzenlemeleri ve Milletler Cemiyeti'nin bütün anlaşmaların kamuoyuna duyurulması yönündeki yeni koşulunu atlayabiliyordu. Venizelos, 24 Temmuz günü Clemenceau ve Balfour'u görüşmelerden kişisel olarak haberdar etti. Hemen ardından İngilizler'le sürekli olarak danışma görüşmelerinde bulunmasına rağmen, aynı şeyi Fransız ve Amerikalılar'la yapmadı. Ağustos ayının ilk günü geldiğinde, Balfour anlaşmanın başlıca koşullarından Londra'yı haberdar edebilecek durumdaydı. Benzer biçimde, Polk da Washington'a gönderdiği raporunda Tittoni'nin bir Yunan-İtalyan anlaşmasının varlığını kabul ettiğini belirtebiliyordu.[15]

Tittoni-Venizelos Anlaşması, Venizelos tarafından İtalyanlar'a oranla çok daha fazla ciddiye alındı. Çünkü bu anlaşma, Venizelos için pek çok isteğinin ilk kez yazıya dökülerek somut bir biçimde tanınması demekti.[16] İtalya içinse anlaşma, Yunan ve İtalyan bölgeleri arasındaki sınırın Yüksek Konsey tarafından tanınmasıyla amacına ulaşmıştı. Çünkü bu durum, her ne kadar protestolarla da karşılansa, İtalyan bölgesinin Yüksek Konsey tarafından bir oldu-bitti olarak ka-

bul edildiği anlamına geliyordu. Üstelik sınır hattı, Küçük Asya'da doğrudan Barış Konferansı mandası altında bulunan Yunan kuvvetleriyle yapılmış bir anlaşmaya dayandığından, İtalya'nın konumu için bir meşruluk havası da oluşmuştu.

Soruşturma Komisyonu'nun İzmir'e Gelişi

Yüksek Konsey İtalyan-Yunan sınır anlaşmasını onayladığı 18 Temmuz günü, Türkler'in bazı şikâyetlerini de incelemeye aldı. Türkler, Yunanlılar'ı katliam yapmakla ve 150.000'den fazla Müslüman'ı yurtlarından sürmekle itham ediyorlardı. Tittoni'den de destek alan Clemenceau, suçlamaları incelemek üzere bir soruşturma heyeti gönderilmesinde ısrar ediyordu. Böyle bir tavır, Müttefikler'in Yunanlılar'ı İzmir'e 'sadece zulüm yapsınlar diye' göndermediklerini Türkler'e ispatlamak için gerekliydi. Heyetin yarar sağlayıp sağlamayacağı konusunda şüpheleri olan Balfour, Venizelos tarafından kendisine Yunan askerinin zulüm yaptığı söylenmiş olmasına rağmen, ketum davranıyordu. Bu arada İngiliz hükümeti, Avam Kamarası'nda Yunan mezalimi konusunda sert bir şekilde sorgulanmaya başlanmıştı. Tam da böyle bir dönemde heyete itiraz etmenin yurtiçinde işleri iyice karıştıracağını hisseden Balfour, bir komisyon gönderilmesine razı oldu ve dört büyük güçten birer delegenin yer aldığı bir heyet İzmir'e doğru yola çıktı. Yunanlılar'a ve Türkler'e gözlemci gönderme izni verilmiş olmasına rağmen, bu kişilerin heyetin asıl toplantılarında bulunmalarına izin verilmedi. Amaç, tanıkların korkmadan ifade verebilmelerini sağlamaktı. Bunun yerine heyete, 'bütün gerekli veriler'in, yani muhtemelen tanıkların isimleri olmaksızın ifade tutanaklarının, gözlemcilere teslim edilmesi talimatı verildi.[17]

Gerek işgal bölgelerinin sınırlandırılması, gerekse bir soruşturma heyeti gönderilmesi kararına Türk hükümetinin tepkisi olumlu oldu. Sadrazam, Yunanistan ve İtalya'nın herhangi bir toprak talebine hakları olmadığını belirtmesine rağmen, durumun geçici bir istikrara kavuşmasının kendi hükümetinin itibarını artıracağını ifade ediyordu. Türk makamlarından yayınlanan resmi bir bildiride şunlar yazılıydı: "Barış Konferansı'nın insancıl kararı, hiç şüphe yok ki herkeste minnet duyguları uyandırmıştır."

Sonuç olarak 1919 yılının yaz sonu ve sonbahar başlarında, Yüksek Konsey'e bağlı iki yetkili grup İzmir sorununu kontrol altına almaya çalışıyordu. Bunlardan birincisi, İtalyan ve Yunan işgal bölgelerinin sınırlarını belirlemek üzere General Milne'e bağlı olarak çalışan heyetti. İkincisi [soruşturma heyeti] ise, sözü edilen Yunan mezalimini incelemek üzere İzmir'e gönderilen ekipti.

Milne Komisyonu'nun Raporu

General Milne, 2 Ekim günü Londra'ya, Türk-Yunan sınırının çizilmesiyle ilgili bir rapor sundu. Raporda İtalyan bölgesinden hiç

söz edilmiyordu. Bunun yerine, Yunanlılar'ın tamamen Türkler'e ait olan toprakları işgal etmiş olduğuna ve kısmi bir geri çekilmenin Türkler için tatminkâr olmayacağına dikkat çekiyordu. "Gerilla savaşı..." diyordu, "Yunan askeri Sancak'ta kaldığı sürece devam edecek ve bundan sonra gerçekleşecek her türlü ilerleme yeni sorunlar yaratacaktır." Bu durumda Milne'e göre ehven-i şer, Yunanlılar'ın bulunduğu yerde kalmaları ve olabilecek en iyi taktik hattı benimsemeleriydi.

Bu tavsiyenin tek istisnası Aydın bölgesi ve Menderes Nehri vadisi boyunca uzanan hatla ilgiliydi. Milne, bölgedeki Yunan karşıtı eğilimin çok kuvvetli olduğunu; eğer şu anki sınır muhafaza edilirse, bunun Yunanlılar'ın, Aydın'ı, Türkler'e karşı üç yönden savunmak zorunda kalacakları anlamına geldiğini belirtiyordu. O halde ya Yunanlılar'a savunmaya elverişli bir hatta kadar ilerleme izni verilmeli ya da onlar bütün bölgeyi boşaltarak işgal alanını İzmir sancağıyla sınırlı tutmalıydı. Boşaltılan bölgeye, Müttefiklerarası bir kuvvet yerleştirilebilirdi. Milne, ikinci çözümden yanaydı. Bunun nedeni, ilk olarak, herhangi bir ilerleme Türk toprağına yeni bir Yunan müdahalesi olacak ve sert tepki görecekti. İkinci olarak, Yunanlılar, Yüksek Konsey karşı görüş belirtmesine rağmen Aydın'da bulunuyordu.

Müttefiklerarası bir kuvvet fikri başlangıçta büyük rağbet gördü. Ne var ki, İngiliz ve Amerikalılar çok geçmeden böyle bir kuvvete İtalya'nın katılımı konusunda isteksiz davranmaya başladılar. Benzer gerekçelerden yola çıkıyorlardı: Bu, İtalya'ya Küçük Asya'da işgal fırsatı yaratacaktır. Yüksek Konsey'de Lord Balfour'un yerine getirilmiş olan Sir Eyre Crowe da, Venizelos'un, Müttefiklerarası kuvvet sadece İngiliz, Fransız ve Yunanlılar'dan oluşursa onay vermeye istekli olduğunu söylüyordu. İtalyan ve Yunan birliklerini aynı kuvvet içinde bulundurmak, diyordu Crowe, 'yeni sıkıntılar' yaratacaktır. Bu itiraz karşısında, görüşmelerde Tittoni'den sonra görev alan Vittorio Scialoja geri çekilmeye ve Crowe'un 'uzlaşmacı tavır' olarak övdüğü bu tutumunun meyvelerini toplamaya karar verdi.[18]

Buna rağmen, Fransızlar'ın sonunda asker gönderemeyeceklerine karar vermeleri nedeniyle, bir Müttefiklerarası kuvvet hiçbir zaman oluşturulamadı. Genelkurmay'ın öne sürdüğü ciddi koşullara rağmen katılma kararı almış olan İngilizler de, hemen Fransızlar'a ayak uydurdular. Bunun üzerine Yüksek Konsey, 12 Kasım tarihinde oybirliğiyle, daha önceki çözümün geçersiz olduğuna ve Yunanlılar'ın bölgedeki tek işgal kuvveti olarak kalmalarına karar verdi. Bu arada Konsey, Milne'e göre Yunanlılar Aydın'da kalacaklarsa yapılması kaçınılmaz olan stratejik ilerleme için, İngilizler'in protestolarına rağmen, onay vermeyi reddetti. Bu gelişmelerin ışığında son durum, Milne'in ne pahasına olursa olsun kaçınılmasını gerekli gördüğü durumdu.

Müttefiklerarası bir kuvvet oluşturmak konusunda yaşanan başarısızlığın nedeni iki yönlüydü. Özellikle Fransızlar, böyle bir işgalin

sonunda neler getirebileceği konusunda endişeliydiler. İzmir Komisyonu'nun raporu henüz gelmiş ve raporda, Küçük Asya'daki bütün Yunan birliklerinin yerini Müttefiklerarası bir kuvvetin alması önerisine de yer verilmişti. Görünen oydu ki, Milne'in önerdiği küçük sınır kuvvetinin içinde bulunmak, zaman içinde, bazı farklı taahhütler de getirecekti. Fransızlar'ın birdenbire ortaya çıkan 'boşa harcayacak askerimiz yok' kararında, şüphesiz İzmir Heyeti'nin Yunanistan aleyhindeki bulgularının etkisi vardı.

Clemenceau'nun yaklaşımına göre, Müttefiklerarası işgal kuvveti kendini birden, 'Yunanlılar'ı kendilerinin yol açtığı saldırılardan korurken' bulacaktı.

Bunların yanı sıra, General Milne'in konumuna dair süregiden anlaşmazlık, 1919-20 sonbahar ve kış ayları boyunca, İngiltere ve Fransa arasında ciddi anlamda bir tatsızlık yaşanmasına neden oldu. Milne'in resmi görevi İstanbul'da bulunan kuvvetlerin komutanlığıydı. Fransızlar, Milne'in artık bu konumunu muhafaza edemeyeceğini, çünkü son olarak Anadolu Türkiyesi komutanlığına atandığını savunuyorlardı. İddialarına göre, Balkanlar ve Avrupa Türkiyesi Müttefik Kuvvetler Başkomutanı General Franchet d'Esperey, İstanbul'a yeni bir komutan atayabilirdi. Bu atamanın bir Fransız'ın elinden çıkmasını istemeyen İngilizler, Milne'in İstanbul'daki 'kaleyi tutması' için subaylarından birini görevlendirebileceğini söylüyorlardı. Bu zıtlaşmanın gerisinde yatan neden, Milne'in Küçük Asya'da teknik olarak Allenby'nin komutası altındayken, İstanbul'da askerleriyle birlikte Franchet d'Esperey'in komutasında bulunmasıydı.[19]

Fransızlar gerek Allenby gerekse Milne'i, tarafsız Müttefik komutanlar tarafından değil, İngiliz hükümeti tarafından idare edilen İngiliz subayları olarak görüyorlardı.

İngilizler de buna karşılık olarak, Franchet d'Esperey'den hoşlanmadıklarını saklamıyor; Arnavutluk'tan İstanbul'a uzanan bir alanda Fransız ve Türk yanlısı ama Yunan karşıtı faaliyetlerden, kendisini sorumlu tuttuklarını açıkça belirtiyorlardı. Sonuç olarak her iki tarafın da çabası birbirinin generalini görevinden uzaklaştırmaktı. Söylemeye bile gerek yok; ne Milne ne de Franchet d'Esperey yerinden kımıldamadı.[20]

İzmir Komisyonu'nun Raporu

İzmir'deki Yunan mezalimi iddialarını inceleyen heyetin raporu 13 Ekim'de tamamlanarak 8 Kasım günü Yüksek Konsey'e sunuldu.[21] Rapor, sadece Yunanlılar'ın yaptıklarını değil, öncelikle Dörtler Konseyi'nin İzmir'e asker gönderilmesi kararını itham eden son derece sert bir belgeydi:

> Hıristiyanlar'ın katliam korkusunu haklı kılacak herhangi bir neden bulunmamıştır... Aydın vilayeti ve İzmir'deki asayiş koşulları,

> İzmir'in özellikle işgalini gerektirecek boyutta görünmemektedir... Vilayet sınırları içindeki durumun, Müttefik birliklerinin İzmir'e çıkarma yapmasını gerektirecek bir hali olmamıştır. Tam tersine, durumun kötüleşmesi, Yunan işgalinin ardından Yunan birlikleriyle dağınık Türk askerleri arasındaki savaş nedeniyle olmuştur.

Heyet, kabahatin tümünü olmasa da büyük bir kısmını Yunan subayların, adamlarını ve sivil yurttaşlarını kontrol edememelerinde buluyordu. Olaylardan sonra kimi sorumlu gruplara karşı önlem alınmış olduğu da heyetin dikkatini çekmişti.

Şayet Barış Konferansı, sonunda bu toprakları Yunanistan'a bırakmaya niyetliyse, komisyonun tavsiyesi Yunanlılar'ın bildikleri gibi davranmalarına izin verilmesi yönündeydi. Ama komisyon bu çözüme bir yandan da, İzmir ve Ayvalık dışındaki şehirlerde Türkler'in ezici çoğunluğu oluşturduğu gerekçesiyle karşı çıkıyordu.

Bunun yerine, deniyordu raporda, Yunan askerinin yerini çok daha küçük çapta bir Müttefiklerarası kuvvet alabilir ve bu birimde Yunanlılar ister bulunur, ister bulunmazdı. Bu kuvvet bile geçici olarak görevde kalmalı, Türk jandarma teşkilatı Müttefik subaylar nezaretinde yeniden oluşturulmalı ve Müttefiklerarası kuvvet en kısa süre içinde çekilmeliydi.

Heyette yer alan Yunan gözlemci Albay Mazarakis, bu tavsiyelere şiddetle karşı çıkıyordu. Mazarakis'e göre işgal zorunluluğu katliam olasılığı karşısında doğmuş ve bütün olaylar Türkler'in Yunan askeri personeline yönelik saldırılarından sonra meydana gelmişti. Mütareke koşullarına göre Türkler'in silah bırakmış olmaları gerektiğinden bu saldırılar sürpriz olmuştu.

Üstelik Yunan işgali altındaki bölgede düzen sağlanmışken, 'bölgenin dışında tamamen anarşi hüküm sürüyordu.' Mazarakis ayrıca, Yüksek Konsey'in talimatına rağmen tanıkların heyete verdikleri ifadelerin kendisine gösterilmediğinden de yakınıyordu.[22]

Raporda dile getirilen suçlamalara bir cevap vermesi için Yüksek Konsey'e davet edilen Venizelos, heyetin çalışmalarını daha da üstüne basarak eleştirdi. Yunan ordusunun, ifadeleri görmeden ve kendisini savunamadan mahkum edilmesini protesto ediyordu. Komisyonu, Albay Mazarakis tarafından önerilen tanıkları dinlememiş olmakla itham eden Venizelos, madalyonun sadece bir yüzünün bilindiğini savunuyordu.

Yüksek Konsey önünde Yunanistan'ın haklı konuma geçmesi, İngiliz temsilci Sir Eyre Crowe sayesinde oldu. Crowe, heyetin kendisine verilmiş olan talimatların ötesine geçmesine ve İzmir bölgesindeki birliklerin varlığının meşruluğunu araştırmasına çok içerlemişti. Bu noktada, meslektaşları da kendisiyle aynı fikirdeydi. Aslında tartışmaların bu aşamasında, diğer güçlerin muhtelif şüphelerinin bulunduğu ve kamuoyundan olabildiğince uzak tutmak iste-

dikleri bir konunun, heyet tarafından yeniden gündeme getirilmesinden duyulan bir rahatsızlık da söz konusudur. Komisyonun belki de kimse bilmediği için dikkate almadığı bir husus vardı: İzmir'e asker gönderilmesinin asıl nedeni Wilson, Clemenceau ve Lloyd George'un aynı bölgede bir İtalyan işgalinin önüne geçmek konusundaki kararlılıklarıydı.

Yunan nüfusunun tehlikede olmasından yana duyulan endişe, hareketin gerçek çıkış nedeni değildi; bu sadece İtalyanlar'a gösterilen ve dünyaya duyurulan resmi gerekçeydi. Kamuoyuna sunulan mazeretin sahte olduğunun ortaya çıkması, konsey için kolay tahammül edilir bir durum olmayacaktı.

Hele asıl neden açığa çıkar çıkmaz, sadece İtalyanlar'ın kalleşlik suçlamalarıyla karşılaşılmayacak, aynı zamanda Wilson'ın ünlü 'açık diplomasi' taraftarlarından da 'güç politikası', 'gizli diplomasi' ve 'köhne entrikacılık' çığlıkları yükselecekti. Sonuç olarak, Wilson'ın böyle bir karara katıldığının bilinmesi, Birleşik Devletler'i Milletler Cemiyeti'nin dışında tutma kampanyasında düşmanlarına çok değerli kozlar sağlayacaktı. Üstelik şu ana kadar başarı eğilimi gösteren bir kampanyaydı bu.

Crowe'un üzerinde ısrarla durduğu bir husus da, hikâyenin Yunan cephesiydi. Eğer heyet buna kulak vermiş olsaydı, diyordu, sonuç çok daha farklı olurdu. Yunanlılar'ın bazı hatalarını kabul ederek sorumluları cezalandırdıklarına dikkat çekiyor ve dış hudut haricinde bölgede barışın hüküm sürdüğünü vurguluyordu. "Yunanlılar'ın ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarını ve genel olarak çok başarılı olduklarını düşünüyordu."

Yüksek Konsey yine de, 'Heyetin kimi gizli taktikleri konusunda Venizelos'tan özür dilemekle birlikte, Yunan birlikleri tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemleri' konusunda heyetin vardığı sonuçları benimsedi. Yunan başbakanına verilen bir notayla, yaşanan huzursuzluğa dair kabahatin büyük bir bölümünün Yunan askeri yetkililerinde olduğu yolundaki heyet gözleminin, konsey tarafından paylaşıldığı bildirildi. Bazı saldırganlara karşı cezai yaptırım yoluna gidildiği de konsey tarafından dikkate alınmıştı. Bu arada, Yunanistan'a elinde bulunan bölgelerde işgali sürdürme izni sağlanıyor, ama bu iznin asla nihai çözüme yönelik bir karar olarak algılanmaması gerektiği özellikle vurgulanıyordu.

Venizelos heyetin bulgularını daha fazla protesto etmemek yolunu seçti. Bunun yerine, başka bir konuda özel bir kayıt getirdi. İzmir bölgesinin tanziminin konseyin tasarrufunda olması koşulunu ele alan Venizelos, bölgeyi Yunan birliklerinin işgal etmiş olmasının, Yunanlılar'ın tasarruf hakkını güçlendirdiğini ileri sürüyordu.

Vurgulamak gerekirse; İzmir'e Yunan askeri gönderilmesi kararının nedenleri her ne olursa olsun, Yunan Hükümeti ve kamu-

oyu tarafından buna getirilen yorum hususunda Yüksek Konsey yanıltılamaz. Yunanistan'ın İzmir ve komşu bölgelere yönelik talepleri gayet iyi bilinmekle kalmamış; bu talepler Konferans'a resmen iletilmiş, Yüksek Konsey önünde uzun uzadıya savunulmuş ve Yunanistan Toprak Talepleri Komitesi tarafından da onaylanmıştır. İzmir'i işgal ederken, Yunanistan belki meşru anlamda değil ama ahlaki anlamda buna hakkı olduğunu biliyordu. Yapılan şey, yabancı bir ülkeye bir tür icra aracı olarak birlik sevk etmekten ibaret değildir... O halde, tamamen hukuki bir noktadan bakıldığında, İzmir'in işgali Yunanistan yararına bir hak oluşturmamıştır ama, açıkçası gözardı edilmemesi gereken yeni bir durum da yaratmıştır. Bu yeni durum, Yunanistan'ın İzmir'de önceden sahip olduğu ve Yunan Meseleleri Komitesi'nce tanınmış olan haklarını genişletmez, ama en azından destekler ve Yunan ulusunun Barış Konferansı'nın vereceği nihai karara duyduğu haklı güveni sağlamlaştırır.

Venizelos, Crowe'a gönderdiği bir özel mektupta daha da açık bir ifade kullanıyordu:

İşgal eyleminin Yunanistan'a emanet edilmiş olmasının, işgal edilen bölgede egemenliğinin tanınmasıyla eşit olduğu sonucunu elbette çıkarmıyorum. Ama şunu da belirtmek isterim; Yunanistan'dan bu işgal hareketini yürütmesi istendiğinde, bana bunun geçici olduğuna dair tek kelime söylenmediği gibi, bizzat kararın kendisinden, bunun batı Küçük Asya'nın Yunanistan'a verilmesinin ilk adımı olduğu -açıkça olmasa da- anlaşılıyordu. Mr. Lloyd George izlenimimin doğruluğuna tanıktır.

Venizelos'un neden özellikle Lloyd George'u referans gösterdiği çok açık değildir. Bir olasılık; mayıs ayında İzmir'e Yunan askeri gönderilmesi kararı verildiğinde, Lloyd George Dörtler Konseyi'nin düşüncelerinden Venizelos'u gayrıresmi olarak haberdar etmiş olabilirdi. Venizelos, Lloyd George'un olabildiğince Yunan yanlısı bir tavır benimseyeceğini biliyordu. Ne de olsa, Venizelos iddialarında haklıydı. İşgalin geçiciliği koşulu, ilk kez İtalyanlar'ın çıkarmadan haberi olduğu zaman getirilmişti. Haliyle Venizelos, işgalin geçici olduğunu çıkarma sonrasına kadar bilmediğini söylerken, tamamen haklıydı. Venizelos ayrıca, çıkarma sırasında Müttefikler'in Küçük Asya'nın bir kısmının Yunanistan'a verilmesi konusunda mutabakat içinde oldukları izleniminde de haklıydı.[23]

İngiltere, Yunanistan'ın Yanında Yer Alıyor

İzmir Komisyonu'nun raporunun kabul edilmesiyle birlikte ortalık sakinleşti. Yunanlılar, zaman zaman kendilerine direnen dağınık durumdaki Türk askerleriyle ufak tefek çarpışmalarını sürdürerek,

işgal edilen bölgenin tamamını ellerinde tuttular. Bölgede kendi sansür kurullarını tesis ederek idari denetimi iyice sıkılaştırdılar. Bu ve buna benzer hareketler, İstanbul'da bulunan Müttefik askeri yetkililerinin, İzmir'deki Yunan askeri yetkilisini, tamamen keyfi ve tek yanlı davranmakla itham etmelerine yol açtı. Bu tür şikâyetler üzerine Crowe, İzmir'dekilerin, durumu İstanbul'dakilerden çok daha iyi bildikleri yorumunu yaptı. İngiltere, sonuna kadar Yunanistan'ın yanında olduğunu belli etmeye başlıyordu.[24]

İngiltere bunu yaparken, bir yandan kendini zayıf bir konuma sürüklüyordu. 1919 yılı Kasım ayına gelinirken, Birleşik Devletler'in İstanbul'da bir manda kabul etmesi artık uzak bir olasılık gibi görünüyordu. Bu en azından, kentin şu ya da bu şekilde Türk devletine iade edilmesi olasılığını gündeme getiriyordu. Çünkü, ne İngiltere ne de Fransa diğerinin denetimine izin vermeyecekti.

Eğer böyle bir şey olursa, sultanla arayı iyi tutmak yeniden avantajlı bir durum haline gelecekti. İngiltere, Yunanistan'ın Küçük Asya'daki emellerine tam destek verirken, Yunanlılar'ın, doğu Akdeniz bölgesindeki baskın yerel güç olan Türkiye'nin ayağını kaydıracakları hesabını yapıyordu. İngiliz hükümetinin açıktan açığa izlediği politika içinse, Katerina'nın 'Büyük Şema'sının biraz değiştirilmiş bir hali denebilirdi. Bizans İmparatorluğu'nun yeniden yaratılması esasına dayanan 'şema', pek gerçekçi olmasa da, Venizelos'un kişiliğinde ateşli bir sözcü bulmuştu.

İngilizler'in Ermenistan ve Suriye'yi tahliye etmesi, Trakya sorunu ve Küçük Asya'daki işgal bölgelerinin sınırlarının belirlenmesi; 1919 yılı 1 Temmuz'undan Kasım sonuna dek olan dönemde, Yakındoğu'yla ilgili olarak Barış Konferansı'nın gündemindeki başlıca meselelerdi. Şüphesiz kendi içinde önemli başka gelişmeler de vardı ama, bunlar ne bir kriz aşamasına yükseldi ne de güçler arasında ciddi tartışma konusu oldu. O halde, Aralık 1919 ve Ocak 1920 tarihleri arasında Londra'da gerçekleşen Fransız-İngiliz görüşmeleri hâlâ çözüm bekleyen bütün sorunları ele almamıza bir fırsat sağlayacağına göre, yukarıdaki meseleleri rahatlıkla önümüzdeki iki bölüme bırakabiliriz.

Londra'da bu toplantıların başlamasıyla birlikte bir tutukluk ve durgunlukla geçen aylar sona erecek ve Türkiye'yle bir barış sağlanmasının formülü, ciddi ve biraz da hışım dolu bir yaklaşımla değerlendirilecekti. Yaşanan on iki ay boyunca durum oldukça kötüye gitmişti. Birleşik Devletler'in Versailles antlaşmasını imzalamaması, Amerika'nın sonunda Yakındoğu çözümünün idaresinde aktif olarak yer almayı kabul etmediğini duyuracağına işaret ediyordu.[25] Diğer güçler için yeni bir sorunlar yumağıydı bu. Diğer yandan, Yunanlılar'ın İzmir'i işgali üzerine ortaya çıkan Türk direnişi, Anadolu'da güçlenerek devam ediyordu. Büyük güçlerin (seferberliğin bitmesi ve askeri harcamaların kısılması için

yurtiçinden gelen baskılar sonucunda) askeri anlamda zayıf kaldıklarını görmeleri, bu sorunu daha da büyütüyordu.[26] 1919 yılı Kasım ayında, nihai bir barış antlaşmasının yürürlüğe konması, yenik ve tükenmiş bir Türkiye'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalamış olduğu bir yıl öncesine oranla, çok daha sorunlu görünüyordu.

• • •

1. Bkz. 4. Bölüm

2. Bu savın haklı bir yanı yoktur. Bulgaristan bölgeyi meşru olarak edinmiş ve sınırlar uluslararası platformda tanınmıştır.

3. *U.S. Doc., P.P.C.*, 7:434-42, S.C., 7/31/19; *Br. Doc.*, 1:258-66, S.C., 7/31/19; Evans, *U.S. and Partition*, sf. 198-200. Bir İtalyan-Yunan anlaşması gerçekten sağlanmıştır, sf. 163-65.

4. Nicolson, *Peacemaking*, sf. 343, 5/19/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:723, Dörtler Konseyi, 5/19/19; 6:712-14, 6/26/19; Mantoux, *Conseil de Quatre*, 2:532-34, 6/26/19. Dışişleri, F.O. 608/93/362-1-2/15338, Calthorpe'dan Balfour'a, 7/13/19; Sonnino Belgeleri, Makara 46, no. 628, Sonnino'dan İtalyan Barış delegasyonunun askeri bölümüne, 6/1/19; no. 666, Sonnino'dan Paris, Londra, Atina ve Barış Delegasyonu'na, 6/7/19.

5. *Br. Doc.*, 4:4-6, S.C., 6/28/19, Ek 1. İngiltere'nin Roma büyükelçisi Sir Rennell Rodd, yeni Nitti hükümetinden yana çok endişeliydi. Çünkü, hükümeti İngiliz karşıtı ve fazlasıyla Alman yanlısı olarak görüyordu. 2 Temmuz tarihine gelindiğindeyse fikrini tamamen değiştirmişti. Balfour Belgeleri, MSS49745, Rodd'dan Balfour'a, 6/19/19, 6/23/19, 7/2/19; Orlando hükümetinin bitişine ilişkin bir değerlendirme için bkz. Mayer, *Politics of Peacemaking*, sf. 783-86.

6. *Br. Doc.*, 4:10, Dört Gücün toplantısı, 7/3/19. Lansing'in bu toplantıya ilişkin belgelerinde, İtalyanlar'a ait böyle bir tutumun bahsi geçmez. Aynı kaynağı *U.S. Doc., P.P.C.*, 7:17-19, Dört Gücün toplantısı, 7/3/19 ile karşılaştırın. Ayrıca bkz. T. Tittoni ve V. Scialoja, *L'Italia alla Conferanza della Pace, Discorsi et Documenti*, sf. 40, Tittoni'den İtalyan Vekiller Kurulu'na, 9/27/19; K. Ziemke, *Die neue Turkei*, 1914-1929, sf. 121.

7. Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.00/887, Ravndal'dan Dışişleri Bakanı'na, 6/10/19; 867.00/891, Ravndall'dan Dışişleri Bakanı'na, 6/28/19; Miller, *Diary*, 18:514, 6/21/19; *Times* (Londra), 6/6/19, 6/20/19, 6/24/19, 7/2/19; Sonnino Belgeleri, Makara 27, no. 1612, Biancheri'den İtalyan Barış Delegasyonu'na, 6/4/19. Türk direniş hareketine ilişkin bir değerlendirme için bkz. 10. Bölüm.

8. Dışişleri, F.O. 608/104/383-1-6/12352; 11984, 6/6/19. Bu dosyalarda, İzmir'de Yunan zulmü olduğunu iddia eden Kanada, İsveç ve Amerikan kaynaklı raporlar vardır. Ronaldshay, *Curzon*, 3:267-68, Curzon'dan Balfour'a, 6/20/19; *Times* (Londra), 6/27/19, 7/5/19, 7/11/19, 8/27/19, 9/19/19; Bristol Belgeleri, Kutu 16, 20 Temmuz 1919'da biten haftanın raporu. Parlamento Tartışmaları (Avam Kamarası), 5. oturum, 116:1996, 6/4/19; 118:303-4, 6/26/19.

9. Bristol Belgeleri, Kutu 16, Günce, 6/1/19, 6/22/19 ve 6/29/19'da biten haftalar için raporlar; Kutu 27, Bristol'den Paris'e, 8/5/19; Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.00/916, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 8/28/19; Dışişleri, F.O. 608/111/385-1-14/11128, Calthorpe'dan Balfour'a, 5/27/19; Lloyd George Belgeleri, F46/10/7, Küçük Asya'daki Yunanlılar'la ilgili genelkurmay muhtırası, 7/10/19. Ayrıca bkz. *Br. Doc.*, 4:680-81, 682-83, 684-86, 730-32, 733-34, 751-53, 765, 781, 792, 809, 870-71, 873-76.

10. Dışişleri, F.O. 608/93/362-1-2/15541, Clemenceau'ya Roma'nın mesajını getiren Fransız temsilciler, 7/12/19; *Br. Doc.*, 1:83-84, S.C., 7/12/19; sf. 86-87, Ek D; *U.S.*

Doc., P.P.C., 8:121-22, S.C., 7/12/19; sf. 128, Ek D.

11. Bu pek mesnetsiz değildi. 1919 yazında sadrazam, İtalyan yüksek askeri temsilcisi Kont Sforza'yı aramış ve İtalya'nın İzmir'de bir halkoylaması istemesini rica etmişti. O zamanlar, böyle bir oylamanın sonucu büyük çoğunlukla İtalyan işgalinden yana çıkacaktı. Türk direnişinin liderleri bunu haber aldıklarında Sforza'dan bunu yapmamasını, çünkü eğer İtalya İzmir'i işgal ederse Türk direnişinin İtalya ile savaşmak zorunda kalacağını ve bunu yapmak istemediklerini belirttiler. Sforza buna karşılık, İzmir'de Yunanlılar'a karşı Mustafa Kemal'i desteklemeyi önerdi. Daha 1919 Şubatı'nda Sforza, Mustafa Kemal'e açıktır ki şunu söylüyordu: "Başınız derde girerse bu sefaretin emrinizde olacağından kuşkunuz olmasın." Kinross, *Atatürk*, sf. 167; Sforza, *Modern Europe*, sf. 362; Dışişleri, F.O. 608/115/385-1-28/16138, Calthorpe'dan Dışişleri'ne, 6/26/19.

12. *Br. Doc.*, 1:105, S.C., 7/15/19; Ek H, sf. 106, 7/16/19; 4:680-82, Balfour'dan Calthorpe'a, 7/11/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 7:152-53, S.C., 7/15/19; Ek H; sf. 154-55. 7/16/19; C. Bourdon, "The Italians in the Ottoman Empire." Venizelos'un bu konuda Barış Konferansı ile daha önceki yazışmaları için bkz. Frangulis, *Crise Mondiale*, 2:70, Venizelos'dan Barış Konferansı'na, 6/18/19; sf. 73, 6/20/19; sf. 75, 6/23/19; sf. 77, 7/10/19.

13. *Br. Doc.*, 1:107-8, S.C., 7/16/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 7:155-56, 7/16/19; Balfour Belgeleri, MSS49752, Küçük Asya'daki birliklerin prosedürüne ilişkin öneriler. 7/17/19.

14. Metin için bkz. Giannini, *Documenti per la Storia*, sf. 17.

15. Balfour Belgeleri, MSS49750, Clemenceau, Venizelos ve benim aramdaki özel bir görüşmenin notları, 7/24/19; Dışişleri Bakanlığı, A.C.N.P., 185, 5134/17A. White'dan Dışişleri Bakanı'na, 7/29/19. Dışişleri, F.O. 608/54/120-3-12/17010, Balfour'dan Curzon'a, 8/1/19; Lloyd George Belgeleri, F89/3/20, Kerr'den Lloyd George'a. 8/4/19; Polk Belgeleri, Çk. 74, ds. 128, Polk'tan Wilson ve Lansing'e, 8/1/19, 8/5/19.

16. Yunan yanlısı bir yorum için bkz. Frangulis, *Crise Mondiale*, 2:93-98, 102-3.

17. Dışişleri, F.O. 608/86/399-1-6, İzmir'e Müttefiklerarası Komisyon ile ilgili dosya; Kabine Belgeleri, Cab. 29/27, M467, De France'dan Dışişleri Bakanı'na. 8/11/19; Parlamento Tartışmaları (Avam Kamarası), 5. oturum, 117:741, 7/1/19; col. 1133, 7/3/19; *Times* (Londra), 7/3/19, 7/4/19; *Br. Doc.*, 4:652, Curzon'dan Balfour'a. 6/26/19; sf. 654, Balfour'dan Curzon'a, 6/28/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 7:191-92, 200, 201. 207, S.C., 7/18/19; sf. 238-39, 249-50, 7/21/19; sf. 687-88, 693, 8/14/19; sf. 730, 8/20/19: H.C. Woods "Sevres Before and After," sf. 548.

18. *Br. Doc.*, 1:868-73, S.C., 10/17/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 8:512-17, S.C., 10/7/19. Milne'in tutumuna Türkler'in tepkisi temel olarak olumsuzdu. İstanbul hükümeti. Türk direnişinin devam etmesini beklediğini belirtiyordu. Dışişleri, F.O. 608/271/10/136, Milne'den Cemal Paşa'ya, 11/3/19; Cemal Paşa'dan Milne'ye, 11/5/19. 11/15/19.

19. 16 Temmuz günü Clemenceau Yüksek Konsey'de, Allenby'nin komutasının Suriye ve Mezopotamya'yı içerdiğini, Anadolu'nunsa buna dahil olmadığını başarısız bir şekilde savunmaya çalıştı. *Br. Doc.*, sf. 108, 7/16/19. *U.S. Doc., P.P.C.*, 8:157. S.C., 7/16/19.

20. Şüphesiz, riskli olan asıl sorun İstanbul hükümeti üzerindeki nüfuz meselesiydi. Bu meseleyle ilgili belgeler için bkz. Kabine Belgeleri, Cab. 23/42, I.W.C.. 41, 12/3/18; Cab. 24/88, G.T. 8179A, Lloyd George'dan Clemenceau, 9/16/19; Dışişleri, F.O. 608/108/385-1-1, Franchet d'Esperey olayı üzerine genel dosya, 1919; *Br. Doc.*, 2:129-30; 4:255; 719-20, 728-29, 766, 768-71, 775-77, 783, 827, 834, 835, 856, 871. 873; 7:458-62; Callwell, *Henry Wilson*, 2:171, 2/28/19; Azan, *Franchet d'Esperey*, sf. 248; Adkisson, *Britain and the Kemalist Movement*, sf. 82-83.

21. Raporun orijinal Fransızca metni *Br. Doc.*, 2:237-58, S.C., 11/8/19'da buluna-

bilir. İngilizce çevirisi *U.S. Doc., P.P.C.*, 9:44-73, S.C., 11/8/19'dadır. Rapor ayrıca Bristol Belgeleri, Kutu 27'de de bulunabilir. Komisyon'un çalışmaları ve raporun bir değerlendirmesi için bkz. P. Buzanski, "The Interallied Investigation of the Great Invasion of Smyrna, 1919," sf. 325-43.

22. Komisyona ilk olarak, gözlemcilere bütün tanıklıkların belgelerinin sağlanması talimatı verilmişti. Ama komisyon, pek çok tanıklığın gizli tutulması kaydıyla yapıldığı gerekçesiyle bunu reddetti. Yüksek Konsey, komisyonun verdiği bir sözü bozamayacağını ifade ederek bu kararı istemeyerek de olsa destekledi. *Br. Doc.*, 1:837, S.C., 9/30/19; 2:7, 10/16/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 8:463-64, S.C., 9/30/19; 9:68, 10/16/19; Dışişleri'nin F.O. 608/86/349-1-6 no.lu dosyası gözlemcilerin rolüyle ilgili olarak Yunanlılar'ın ve Türkler'in protestolarını içerir. Lloyd George Yunanlılar'ın, müttefik güçlerden biri olarak, bütün komisyon toplantılarına katılmalarına ve bütün tanıkları sorguya çekmelerine izin verilmesi gerektiğine inanıyordu. Kabine Belgeleri, Cab. 21/174, Hankey'den Crowe'a, 9/17/19.

23. Bkz. 4. ve 5. Bölüm.

24. Bu, Sir Henry Wilson'ın protestoları üzerine yapıldı. Sir Wilson, Curzon'a, "Eğer Dışişleri Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı desteklemeyi sürdürürse, bütün Yakındoğu'da başımız derde girecek," dediğini kaydetmiştir. Callwell, *Henry Wilson*, 2:214, 11/7/19; Dışişleri, F.O. 608/103/383-1-3/20213, Yunan delegasyonundan Clemenceau'ya, 11/4/19; 21120, İzmir'deki Yunan yönetimi, İstanbul'dan rapor, 12/10/19; *Br. Doc.*, 4:857, Robeck'ten Curzon'a, 11/7/19; 2:275, S.C., 11/11/19; sf. 296-98, 11/12/19; sf. 378, 11/21/19; n. 1; *U.S. Doc., P.P.C.*, 9:95, S.C., 11/11/19; sf. 133, 11/12/19.

25. Senato 19 Kasım 1919 tarihinde yapılan oylamada Versailles Antlaşması'nı onaylayamadı. Lansing 16 Kasım'da Polk'a gönderdiği telgrafında, 'kamuoyunun şu anki durumunun' Amerika'nın herhangi bir yerde manda kabul etmesini olanaksız kıldığını belirtiyordu. Polk Belgeleri, Çk. 78, ds. 16, Lansing'den Polk'a, 11/17/19. Onay çatışmasının kısa ve iyi bir değerlendirmesi için bkz. D.M. Smith, *The Great Departure; The United States and World War I, 1919-1920*, böl. 10.

26. Muhtelif Müttefik ülkelerde bu baskıların bir özeti için bkz. T. Williams, "America's Duty to Turkey," sf. 215-16.

BÖLÜM 8

İngiliz-Fransız Özel Görüşmeleri

Fransa Başbakanı Raymond Poincaré, yanında Dışişleri Bakanı Stephén Pichon olduğu halde, 10 Kasım 1919 tarihinde İngiltere'ye dört günlük bir ziyarette bulundu. Curzon'un ifadesine göre, "Başbakanlık heyeti Londra'ya varır varmaz, Pichon Dışişleri Bakanlığı'nda benimle kararlaştırmış olduğu randevuya geldi."[1] Pichon'un önerisi, Türkiye'yle ilgili çözüme yönelik özel Fransız-İngiliz görüşmelerinin bir an önce başlatılmasıydı:

> Amerika, Doğu sorununun çözümü konusunda sahneden çekildiğine ve Türk İmparatorluğu'nun herhangi bir bölümü için bir Amerikan mandası olasılığı, kendisine kalırsa, ortadan kalktığına göre; geriye, çıkarları hususunda görüşüp uzlaşması gereken iki taraf kalmıştı. Yani, İngiltere ve Fransa... Görüşmeler başlamalı ve Barış Konferansı Türk sorununa yönelmeden önce karşılıklı bir anlaşmaya ulaşılmalıydı.[2]

Curzon bütün bunları 'memnuniyetle' kabul etti ve görüşmelerin aralık ayı boyunca Londra'da yapılmasına karar verildi.

Gerek Fransızlar, gerekse İngilizler, Türkiye'yle ilgili meseleleri artan bir endişeyle izliyorlardı. Curzon, durumun aciliyetini Pichon'a şu sözlerle ifade etti:

> Önümüzdeki ilkbahara kadar... muhtemelen karşımıza alabileceğimiz bir Türk Hükümeti de kalmayacaktır. Müttefikler'in empoze etmek isteyeceği türden bir antlaşmayı kabul edecek kimsenin kalmaması daha da büyük bir olasılıktır. Hatta, o zamana kadar elinde ciddi anlamda kuvvet bulunduran birkaç taraftan biri haline gelecek olan mağlup Türkler'in, Müttefikler'e savaş ilan ederek kendi koşullarını dayatmaları bile beklenebilir. Eğer durum böyle olursa, Küçük Asya'yı nasıl fethedeceğimizi ya da bunu kimin yapacağını bilemiyorum. Velhasıl, düşmanlarımız arasında en zayıf ve perişan durumda olanın zaferi kazanması gibi bir kepazelikle karşılaşabiliriz.[3]

İstanbul hükümetinin giderek otoritesini yitirmesi ve Anadolu'da artık Ulusal hareket olarak tanınan direniş eyleminin güçlenmeye başlamasının tek anlamı vardı: Barış antlaşması ne kadar geciktirilirse, tesis edilmesi ve uygulanması da o kadar zor olacaktı.[4]

İngiltere'yle Fransa Arasında Gerginlik

Yakındoğu sorununun çözümüyle ilgili İngiliz-Fransız görüşmeleri yüzeysel bir dostluk havası içinde cereyan etti. Aslında görüşmeler başladığı sırada, iki müttefikin ilişkileri başka hiçbir konuda bu kadar gergin değildi. Çünkü, birbirlerinin Türkler'le gizli görüşmelere girmiş olabileceğinden şüpheleniyorlardı. Bu arada, Türkiye'de bulunan muhtelif Avrupalı ulusların çıkarları, bu iki taraf arasında, Türkler'in ne zamandır beklediği çatlağı yaratma eğilimine girmişti.[5]

Zorluğun büyük bir bölümü İstanbul hükümetinin İngiliz yanlısı görünmesinden kaynaklanıyordu. Türkiye'nin yenilgisinin büyük bir bölümünün İngiliz birlikleri karşısında gerçekleşmiş olmasına, ayrıca İngilizler'in Yunan ve Ermeni emellerine açık destek vermelerine rağmen, Türk hükümeti İngiltere'yle yakın ilişkiler kurmaya hevesliydi. Sadrazam daha 30 Mart 1919 tarihinde, Amiral Calthorpe'a Türkiye'nin 'İngiltere'ye, ama sadece İngiltere'ye' teslim olacağını söylemiş ve aynı günlerde iki ülke arasında bir ittifak antlaşması tasarısı da sunmuştu. İngilizler'den buna cevap gelmemişti. Yaz ayları boyunca Türkiye'deki İngiliz ajanlarından ulaşan raporlarda, Türkler'in sadece bir İngiliz mandasını ya da bu mümkün değilse bir Amerikan mandasını 'isteyerek benimseyecekleri' dile getiriliyordu.[6]

İngiliz-Türk Gizli Antlaşması

1919 yazının sonlarına doğru İngilizler ve Türkler arasında geçen görüşmelere dair büyük belirsizlikler vardır. Belgelere bakılırsa, Türkler'in önerileri İngilizler tarafından iyi karşılanmıştı. 12 Eylül 1919 tarihinde üç kişilik bir İngiliz delegasyonu, Sadrazam Damat Ferit Paşa'yla gizli bir ittifak antlaşması üzerinde görüşmelerde bulundu. Bu antlaşmaya göre İngilizler, yeni Türkiye'nin toprak bütünlüğüne dair güvence veriyor ve taleplerini Barış Konferansı'nın gündemine getirmeyi kabul ediyorlardı. İstanbul Türkler'in elinde kalacak ve halife burada oturacaktı. İngiltere azınlıkları korumak ve devrimci hareketleri ezmek için güçlü bir askeri destek sağlayacaktı. Karşılık olarak, Türkiye'den bağımsız bir Kürdistan kurulmasını kabul etmesi ve Mısır ile Kıbrıs'taki bütün haklarından vazgeçmesi bekleniyordu. Suriye, Mezopotamya ve diğer bölgelerde İngiliz otoritesinin kabul edilmesi için, padişah, halifeliğin manevi gücünü kullanacaktı. Son olarak, Boğazlar İngiliz gözetiminde olacaktı.[7]

Önceleri bu antlaşmayla ilgili belgelere epey itimat edilmişken, şu anda gerçekten konuşulup imzalanmış olması bile oldukça uzak bir olasılık gibi görünmektedir. İngilizler'in padişahla bir anlaşmaya var-

mak üzere oldukları söylentilerinin 1919 yılı Ağustos ayında İstanbul'da çokça dolaştığı doğrudur. Hatta Türk hükümetinin böyle bir gelişmeyi yürekten kabulleneceği bile çok açıktır. Sadrazam 8 Eylül günü Amiral Webb'e, bir barış anlaşmasının sağlanamamış olmasının büyük zorluklar yarattığından yakınmaktadır:

> ...kendisi [sadrazam] süreci kısaltabilecek tek yol olarak, İngiltere'yle gizli bir karşılıklı anlayış oluşturulmasını görmektedir. Ben [Webb] hemen, böyle bir yaklaşımın söz konusu bile olamayacağını belirttim. Ayrıca, Müttefiklerimizle işbirliği içinde olmaksızın herhangi bir adım atmayı düşünmüyoruz. Üstelik, Majesteleri'nin Hükümeti'nin Türk Hükümeti'yle herhangi bir görüşmeye oturduğunu duyarlarsa bize ne derler.

İngilizler bu tavırda ısrarlı davrandılar ve politikanın resmi onayı Curzon'dan 23 Eylül'de geldi. Yani gizli bir anlaşma, Türkler tarafından önerilmiş bile olsa İngilizler tarafından asla ciddiye alınmayacaktı. Antlaşmaya dair daha sonraki belgelerin Türk kaynaklı olduğu düşünülürse, Türkler böyle bir antlaşmayı resmen inkâr etseler bile, belki de Fransa ve İngiltere'yi birbirine düşürmek için kasıtlı yanlış bilgi yayıyorlardı.

İstanbul'da bulunan Amerikan ve Fransız yüksek askeri yetkililer Aralık 1919 tarihinde, bahsi geçen anlaşmanın özetini ele geçirdiler. Belge, Fransız gazetesi *Eclair*'in 11 Şubat 1920 tarihli sayısında yayınlandı. Anlaşmayla ilgili haberler Dışişleri Bakanlığı'nı karıştırınca, ocak ayının son günleri derinlemesine soruşturmalarla geçildi. Soruşturmaların sonucunda, anlaşmada bu İngilizler'in kim olduklarına dair tek satır bile yer almadığının yanı sıra, böyle bir anlaşma için kimse tarafından hiçbir şekilde yetki verilmemiş olduğu da ortaya çıktı. Dışişleri Bakanlığı, belgenin İngiltere ve Fransa'nın arasını açmak amacıyla yaratılmış bir sahtekârlık ürününden başka bir şey olmadığını belirtti.[8]

Bir başka faktör, bu gizli anlaşmanın varlığını şüpheye düşürüyor. Tarihçiler İngilizler'in eylül ayından itibaren Türkler'i İstanbul'dan atmak için acele etmeyi bıraktığını, dolayısıyla anlaşmanın dönemin İngiliz dış politikasıyla tamamen uyum içinde olduğunu belirtmiştir. Durum böyle değildir.

İngiliz-Türk anlaşması, İngiliz dış politikasının başmimarlarının kalkıştıkları şeyle uyuşmazdı. 1919 yılının son altı ayı boyunca, Lloyd George ve Curzon sürekli olarak Türkler'in Avrupa'dan çıkarılmasını savunmuşlardı. Bunda o denli başarılıydılar ki, aralık görüşmeleri sırasında Fransızlar'ı da ikna ettiler. Ama 6 Ocak 1920 tarihinden sonra İngilizler, Türkiye'yi Avrupa'dan ihraç etme politikasını terk ettiler. Bunun nedeni, Curzon ve Lloyd George'un yoğun desteğine rağmen politikanın kabinede başarısızlığa uğramasıydı.[9] Bu insanların, nere-

deyse eylül ayından bu yana, Türkler'in İstanbul'da kalmasını kabul etmek gibi bir niyetleri vardıysa; aralık ayında, yurtiçinde büyük bir yenilgi pahasına Fransızlar'ı ikna etmek için bu denli çaba sarfedeceklerine inanmak olanaksız.

Picot-Kemal Görüşmeleri

İstanbul hükümetinin İngiliz yanlısı tutumu, malum İngiliz-Türk antlaşması konusu ortaya çıkmadan önce de Fransızlar tarafından iyi biliniyordu. İngilizler'in de bu yaklaşıma benzer şekilde karşılık verdiğini düşündükleri için, kimsenin Fransa'yı suçlamaması gerekir. Suriye'deki yüksek askeri yetkililik görevini tamamlamış olan Georges Picot biraz bu nedenle, biraz da Kilikya'daki Fransız kuvvetlerinin muhafazasız bulunması nedeniyle, Fransa'ya dönerken Sivas güzergâhını seçti ve 5-6 Aralık tarihlerinde, burada Ulusal hareketin lideri Mustafa Kemal Paşa'yla görüştü.

Görüşmeler sırasında Mustafa Kemal, bütün Anadolu'da ekonomik çerçevede bir Fransız mandasını kabullenmeye istekli olduğunu belirtti. Bunun yanı sıra, eğer mümkünse Amerikan yardımını kabul etmeye hazır bulunduğu yolunda Harbord Komisyonu'na daha önce ilettiği mesajları tekrarladı.[10]

Mustafa Kemal İngiltere'nin yardımını kati surette reddettiklerinin ve istediklerinin tek bir gücün, tercihan Fransa'nın nezareti olduğunun altını çizdi. Picot büyük bir memnuniyetle Fransız danışmanların İçişleri, Maliye ve Adalet bakanlıklarında görev alacaklarını, hatta bunların Fransızlar tarafından seçilecek Türkler olabileceğini ve 'denetlemek değil, işbirliği yapmak için' orada bulunacaklarını ifade etti.

Mamafih, Picot, Kilikya konusunu açtığında konuşmanın dostane havası kayboldu. Kilikya için 'bedenimizin bir parçası' diyen Mustafa Kemal, bölgeye yönelik talebinden vazgeçmediğini belirtti. Picot bunun üzerine, üç koşulun sağlanması kaydıyla Fransa'nın birliklerini çekmek eğiliminde olduğunu belirtmek yoluna gitti.

Koşullar sırasıyla şöyleydi: Azınlıkların korunmasına ve yerel yönetimlere nezaret hakkı, polis örgütünün Fransız gözetimi altında yeniden düzenlenmesi ve Fransa tekelindeki tüm ekonomik ayrıcalıklarda Fransızlar'la Türkler'in bir ekonomik işbirliğine gitmesi. Mustafa Kemal bunlardan sadece polis örgütüyle ilgili olanı benimsedi. İdari gözetim hususunu ancak Fransız temsilcinin bölgede özel bir çıkarı ya da etkisi varsa kabul edebilecekti. Ekonomik ayrıcalıklara karşılıksa Fransa'dan, İngiliz ve İtalyanlar'ın tahribatına karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü tek yanlı olarak garanti altına almasını istiyordu.

Fransızlar'ın böyle bir şeyi kabul etmesi şüphesiz mümkün değildi ve görüşmeler sona erdi. Mustafa Kemal büyük bir olasılıkla, Fransa'nın Anadolu'daki öncelik arzusuna uzlaşmacı tutumla yaklaşırsa,

Fransızlar'ın da Kilikya için benzer bir yaklaşım sergileyeceklerini ummuştu. Öte yandan Fransa'ysa, herhangi bir Anadolu 'mandası'nın Mustafa Kemal'in başarısına ve diğer Müttefik güçlerin rızasına bağlı olduğu böyle bir dönemde, elindekini geleceği belirsiz bir şeyle değiştirmek istemiyordu. Durum belirginleşene dek, Fransa'nın Kilikya'yı boşaltmasının tek koşulu, kendisine gelecekteki konumunun garantisinin verilmesiydi. Mustafa Kemal'in böyle bir garanti vermeye niyeti yoktu.[11]

Yine de görüşmeler Kilikya'yla ilgili gerginliklerin yumuşamasında etkili oldu. O güne dek ciddi bir sıkıntı kaynağı olan, Fransızlar'ın Kilikya'daki tutumuna yönelik Ulusal cephe protestoları, görüşmeleri izleyen iki ay boyunca sona erdi. İlginçtir, Mustafa Kemal'in Picot'la görüşmesinden bir hafta önce gönderilen sonuncu protesto, 31 Aralık tarihine kadar İngiliz Dışişleri tarafından okunmadı. O sırada ellerinde şöyle bir not vardı:

> Picot'un Sivas'ta Mustafa Kemal'e yaptığı ziyaret pek verimli geçmiş görünmemektedir.
>
> Sanırım Fransa'nın Küçük Asya'ya nüfuzunu teşvik edebiliriz. Büyük bir olasılıkla ellerini sıkı tutacak ve onları, davranışlarını denetim altında tutmaya zorlayacaklardır.
>
> G. Kidston, Aralık 31/19
> J.A.C. Tilley, 31/19
>
> Kendilerini neyin beklediğinin farkında değiller.[12]
>
> C. 1/1

Picot'la Mustafa Kemal arasında geçen görüşmenin başarısız olduğu yorumunun gerekçesi çok açık değildir. Buluşmanın gerçekleşmesinden bir hafta önce ortaya çıkan bir belgeye bakarak böyle bir sonuca varılamazdı. Fransızlar'ın çok değişik düşündüğüne dair kanıtlar da, aralık görüşmelerinin kayıtlarında bulunabilir.

Aralık Tartışmaları

Aralık ayında İngiliz-Fransız görüşmeleri başladığında, sanki İngilizler'le Fransızlar'ın arası açılmış gibiydi. Mustafa Kemal'le Picot arasında bir görüşme geçtiğinin farkında olan İngilizler, bunu 'Fransız siyasetinin, İngiliz etkisi ve çıkarlarının aleyhine olarak, Yakındoğu'da Araplar ve Türkler tarafından iyi karşılandığının' bir işareti olarak yorumladılar. Fransa ise İngilizler'in Yunan yanlısı tutumundan çok endişeliydi. Kendilerini aynı derecede endişelendiren bir başka husus da, İngiltere'yle İstanbul hükümeti arasında kurulan iyi ilişkilere dair işaretlerdi. İki ülkenin temsilcilerinde Yakındoğu sorununun çözümü yönünde görülen telaş, pek öyle Türkiye'nin çökmesi

olasılığından değil, İngiliz-Fransız ilişkilerinin geleceğinden kaynaklanıyordu. Aradaki soğukluk, kamuoyuna yansıyıp da iyice önü alınamaz bir hale gelmeden giderilmeliydi.[13]

Clemenceau'nun Londra'ya yaptığı kısa ziyaretin nedeni, her iki başbakanın da, Amerikan Senatosu'nun Versailles Antlaşması'nı imzalamayı kabul etmemesinin ışığında, Avrupa meselelerini genel olarak bir değerlendirmek istemeleriydi.[14]

Dolayısıyla, Lloyd George'la yapılan toplantıların sadece biri Yakındoğu'yla ilgiliydi. İki lider de, neredeyse istisnasız, sorunları Curzon'a ve Quai d'Orsay'ın mali işler genel sekreteri Philippe Berthelot'ya havale ettiler.[15] Bu iki kişiye, 'Türkiye'yi ilgilendiren muhtelif sorunları incelemek ve alternatif yaklaşım önerileri getirmek' talimatı verildi. Muhtelif başlıklarla ilgili olarak varılan anlaşmalar, hep onların görüşmeleri sırasında sağlandı.

Anadolu Mandaları

Clemenceau 11 Aralık'ta Londra'ya varır varmaz Lloyd George'la özel ve gayrıresmi bir görüşme yaptı. Pek çok konunun ele alındığı görüşmenin dökümü Lloyd George tarafından saat 13:00'de İngiliz bakanlara aktarıldı. Böylelikle o gün öğleden sonra saat 15:00'de görüşmeler resmen başladığında, belli konular hakkında mutabakat hemen sağlanıyordu. Toplantı başlar başlamaz Clemenceau şunları söyledi:

> İlk olarak, söz konusu olan Küçük Asya'ysa manda sisteminden vazgeçilmesi gereklidir. Türkiye için manda sisteminin bir kenara bırakılmasından bahsederken, eski Türk İmparatorluğu'nun Arap bölümünün buna dahil olmasını istemiyordu. Ama sorunu Türkiye'nin bakış açısından tartışırken, Kilikya'yı Suriye'nin bir parçası olarak düşünmemesi gerektiğini fark etti. Çünkü Türkler orayı Suriye'nin bir parçası olarak kabul etmiyorlardı. Bunun üzerine Lloyd George'a dönerek; Araplar'ın yaşadığı bölgeler hariç tutularak, Asya'nın Türk bölümü için manda sisteminden vazgeçilmesi konusunda, kendisine katılıp katılmadığını sordu.

Lloyd George, kendisi için sürpriz olduğu şüphe götürmese de, böyle bir öneriyi güle oynaya kabul ederdi. Sürprizdi, çünkü 24 Kasım tarihinde Lloyd George, Polk'a şöyle demişti: "Fransızlar Küçük Asya ve İstanbul'u birarada tutmaya çok dikkat ediyor ve kendileri için bir manda bekliyorlar."

Bu görünüşte sıradan ifade sayesinde devlet adamları, sadece Türk devletinin geleceği hakkında değil, aynı zamanda Yunan ve İtalyanlar'ın Küçük Asya'daki emelleri konusunda da belirli bir tavır almış oluyorlardı. Lloyd George'un o sabahki özel görüşmeye dair notları,

nedenleri açıkça ortaya koyuyordu. Birleşik Devletler'in Avrupa ya da Yakındoğu barış görüşmelerinde aktif bir rol oynamayacağı artık iyice ortaya çıktığına göre, ne Clemenceau ne de Lloyd George'un, ülkeleri çıkarına bir çözüm peşinde koşmamaları için bir neden kalmıyordu. İki liderin de, İtalya'nın Adriyatik konusundaki uzlaşmaz tavrı yüzünden, sabrı çoktan taşmıştı. Lloyd George, Fransızlar'ın, önceki bahar Wilson tarafından önerildiği günden beri desteklediklerı kendi 'gayrıresmi' manda şemalarından vazgeçme isteklerinin, bunun Venizelos'un Küçük Asya'daki emellerine vuracağı darbeden daha ağır bastığının farkındaydı. Her durumda, böyle bir karar Yunanistan'ın bütün bölgeyi kendi topraklarına katmasını dışlamıyordu. Ayrıca, Küçük Asya'da iyice artmış olan Yunan denetimini engelleyen bir anlaşma, İngiliz kabinesinde Lloyd George'un Yunan yanlısı tutumunu eleştirenler tarafından coşkuyla karşılanacaktı. Bunun yanı sıra, ki bu Lloyd George için çok önemli olmalıydı: "Giderek şu da ortaya çıkmıştır; Padişah'ın İSTANBUL'da kalıp kalmaması Clemenceau'nun çok umurunda değildir. Ne var ki, Türk İmparatorluğu üzerinde bir İngiliz-Fransız denetimi olduğu sürece, Padişah'ın İstanbul'da kalmasından yanadır." Clemenceau'nun Londra'ya gelirken, İstanbul konusunda uzlaşmacı bir hava içinde olduğu çok açıktı.

Clemenceau'nun işbirliğine açık tavrıyla iki faktörün muhtemelen büyük ilgisi vardı. Birincisi, özellikle tazminat alanlarında, Avrupa için bulunan çözümün uygulanmasında İngiliz desteğinin yer alması kaygısıydı. Almanya'nın yapacağı ödemeden alınacak ulusal paylar henüz belirlenmemişti.

Birleşik Devletler'in, daha önceki görüşmelerde yer alan, Fransız hudutlarının Alman saldırısına karşı garanti altına alınması yükümlülüğünü yerine getirmiş olması, İngiltere'yi de bu anlaşmanın bağlayıcılığından kurtarıyordu. İngiliz-Fransız ittifakının muhafaza edilmesi konusunda kararlı olan Clemenceau için, oldukça can sıkıcı bir durumdu bu. Lloyd George'la konuşurken şu yorumu yapıyordu: "Amerika'nın kifayetsizliği karşısında her şeyin İngiltere'ye bağlı olduğunun farkındaydı. İtalya'da bir ayaklanma olmasını bekliyordu, çünkü ülkede otorite sahibi kimse kalmamıştı... ; haliyle İtalya'nın İttifak'tan düşeceğini düşünüyordu."

İkinci olarak, o zamana kadar Fransa'nın padişahla arasını iyi tutmak için harcadığı çabaların başarıyla sonuçlandığı pek söylenemezdi. Ama şimdi Picot, Mustafa Kemal'le görüşmelerini tamamlamış ve Anadolu'da ekonomik çerçevede bir Fransız mandası vaadi almıştı. Clemenceau'nun fikir değiştirmesinin bununla ilgili olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Aynı açıklama, Fransız liderin Kilikya'yla ilgili olarak Lloyd George'a söylediklerine de neden oluşturabilir. Anlaşılması biraz zor ama, Türkler'in haklı olarak bölgenin kendilerine ait olduğunu belirtmeleri üzerine, galiba Clemenceau bu bölgede manda talebinden vazgeçiyordu. Bu akıl almaz tutum, eğer duruma Pi-

cot–Mustafa Kemal arasındaki Anadolu ekonomik mandası ve Kilikya konulu görüşmelerin ışığında bakılınca, anlaşılabilir bir hal alıyordu. Fransız politikasında aralık ve ocak aylarında meydana gelen değişikliklerin en azından bir kısmının, İngilizler'ce bilinmeyen değerlendirmelerin sonucu olması güçlü bir olasılıktır.

Yunanistan, İtalya ve Fransa'nın Küçük Asya'dan Talepleri

Anadolu'da manda kararından vazgeçilmesi, Fransa ve İngiltere için bölgedeki Yunan ve İtalyan taleplerinin yok sayılmasını zorunlu kılıyordu. İzmir Komisyonu'nun raporu ve Yunan emellerine İngilizler'in verdiği destek, Fransa'yı tamamen Yunanistan'ın aleyhine çevirmiş ve Clemenceau, Lloyd George'a, İzmir'e Yunan askeri gönderilmesinin bir hata olduğunu söylemişti. Yunanlılar'dan, Türkler tarafından çıkarılmadan önce bölgeyi terk etmeleri istenmeliydi. Bunun için uygun bir telafi Trakya'da sağlanabilirdi.[16] İngilizler bile, Crowe'un Yüksek Konsey önünde Venizelos'u hararetle desteklemesine rağmen, kararlarını yeniden gözden geçirmeye başlamışlardı. Dışişleri'nden gelen 12 Aralık tarihli bir muhtırada şöyle deniyordu: "Eğer Yüksek Konsey İzmir'e Yunan işgalini onaylamamış olsaydı, hiç şüphe yok ki sorun çok daha basit bir hal alırdı. Hem de, Türkiye'yle ilgili bir çözüme ulaşılmasından çok daha önce."[17] Bu görüş, İzmir'in işgaline baştan beri karşı çıkan Lord Curzon ve Winston Churchill tarafından da uzun zamandır benimseniyordu. Böylece, aralık görüşmeleri sırasında İngilizler'in önerisi, İzmir'in Türk egemenliğine bırakılması oldu. Ama elbette, yerel Yunan nüfusuna, kendini idare ve özerklik garantisi sağlanması şartıyla. Bölgenin valisi Yunan olmalıydı. Berthelot bunu hemen kabul etti.[18]

Bu adım, İngilizler'in İzmir'e dair başlardaki tutumundan tamamen bir geri dönüştü. Ama İngiltere için, hiçbir şekilde, Yunan yanlısı tavırda bir zayıflama anlamına gelmiyordu. Çünkü bu yaklaşımla birlikte, Midye-Enez hattına dek bütün Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması koşulu da bulunuyordu. Edirne de bu koşulun içinde bulunacak, ama İzmir'dekine benzer garantiler bu kez Türk nüfusunu koruyacaktı. Gerek Curzon gerekse Berthelot, böyle bir uzlaşmanın, Venizelos tarafından kabul edilebilir bulunacağına inanıyorlardı.

Böyle bir çözüm alternatifinin dile getirilmiş ve kabul edilmiş olması İngiltere ve Fransa'nın, Başkan Wilson'ın yaklaşım ve isteklerini pek dikkate almadıklarını gösteriyordu. Wilson, Yunanistan'ın Trakya'da toprak sahibi olmasının en baş muhaliflerinden biri olmuş ve mesele onun itirazları yüzünden askıya alınmıştı. Şimdiyse Wilson'ın muhalefetinin bundan böyle pek kayda değer bulunmadığı anlaşılıyordu.

Fransa ve İngiltere, eğer benzer imtiyazlar İtalya'ya da tanınmazsa, Yunanistan'ın Küçük Asya'da toprak ya da manda sahibi olmasının güçleşeceğinin gayet farkındaydılar. Bunun yanı sıra iki lider de,

İtalya'nın Anadolu'da bizzat bulunmak konusunda çok hassas olmadığına inanıyordu. Hatta Clemenceau, 'eğer Yunanistan aynısını yapacak olursa, İtalyanlar Küçük Asya'yı boşaltmaya hazırdır' diye düşündüğünü ifade etmişti. Dolayısıyla, Yunanistan çekilmeye zorlanırsa, bütün Anadolu en azından padişahın itibari denetimine bırakılabilecekti. Bu esnada, İtalya'nın Küçük Asya'da iki güç tarafından da haklı bulunan bir talebini karşılamak amacıyla Fransa, İngiltere'nin, İtalya'ya güney Anadolu'da ekonomik öncelik verilmesi önerisini kabul etti. Bu, diğer ülkelerin bölgeye yatırım yapmayacağı anlamına gelmiyordu. Sadece, herhangi bir yatırım girişiminde öncelik İtalya'ya tanınacaktı.[19]

Kilikya konusuna gelince, Fransa Toros Dağları'nda bulunan istihkâm mevkilerinde denetimi elinde tutmak istediğini belirtmesine rağmen, bölgede itibari bir Türk egemenliği altında bulunmalarını sağlayacak bir çözüme yakın olduğunu belirtiyordu. Bu, Picot'nun Mustafa Kemal'le yaptığı görüşmeler sırasında sergilediği tutuma denk düşüyordu ve açıktı ki, Fransızlar konuyu düşünmeye değer bulmuşlardı. Üstelik bu hususun görüşüleceği kişi, Fransızlar'ın meseleyi İstanbul hükümetine açtıklarına dair hiçbir işaret olmadığına göre, Mustafa Kemal olacaktı.

İstanbul ve Boğazlar

Avrupalı güçler Birleşik Devletler'in uluslararası devlet için manda kabul etmesini umut içinde beklerken, İstanbul ve Boğazlar sorunu kasıtlı olarak askıya alınmıştı. Avrupalı devletlerin Amerikan mandasını kabul etmelerinin başlıca nedeni, bunun karmaşık bir sorunu çözmenin kolay yolu gibi görünmesiydi. 1919 yılı Aralık ayında Amerikan katılımının olmayacağı iyice ortaya çıkınca; bütün eski dini, siyasi ve ticari meseleler gündeme daha da büyüyerek geldi. İstanbul, Fransa ve İngiltere'nin hiçbir zaman paylaşamadığı bir yer olmuştu. Şimdi bir üçüncü güç çağrılamayacağına göre, sorunu doğrudan ele almak zorunluydu.

Merkezdeki sorun şuydu: Türkler İstanbul'da mı bırakılacaktı, yoksa Bursa'da kurulacak yeni bir başkentle tamamen Avrupa'dan çıkarılacaklar mıydı? Haziran ayında Clemenceau da, Wilson da Amerika'nın İstanbul mandasını kabul edeceği varsayımıyla ikinci seçeneği destekliyordu.

Lloyd George, mutabık olmasına rağmen, kabinede yaşanan bir görüş ayrılığı nedeniyle tarafsız davranmak zorunda kalmıştı. Ne var ki, Amerika'nın bekleneni yapmaması üzerine tavırlar değişti. Aralık ayında Clemenceau Türkler'in İstanbul'da kalması için bir çözüm bulmaya çalışırken, Lloyd George ve Curzon, Türk hükümetinin Boğazlar'ın Avrupa yakasında hiçbir siyasi gücü olmaması konusunda ısrar ediyordu. Bu çatışmanın temelinde, savaş öncesi Türkiyesi'ndeki mali ve sınai yatırım tekeli nedeniyle, yeni Türk devletinde ağır-

lıklı etkinin Fransa'da olacağının iki devlet tarafından da bilinmesi yatıyordu. Sonuç olarak, Fransa, Türk devletinin menzilini genişletmeye çalışırken, İngiltere otoriteyi olabildiğince kısıtlamak istiyordu.

Türkler'i İstanbul'dan çıkarmak arzusu İngiltere'nin Yunan yanlısı siyasetiyle tutarlılık içindeydi. Türk hâkimiyetindeki herhangi bir azalma otomatik olarak doğu Akdeniz'deki Yunan prestijini ve otoritesini artıracaktı. İngiltere, en büyük deniz gücüne sahip ülke olarak, herhangi bir Boğazlar heyetinde en fazla yetkiyi kendinde görüyordu. Eğer uluslararası bir komisyon devre dışı kalacak olursa, Türkler şehir dışında olduğu sürece bölgeyi Yunanistan'a devretmek mümkündü. Her iki durumda da İngiltere, daha önce benzer bir politika sayesinde Osmanlı hükümetiyle de yaptığı gibi, Boğazlar üzerinde dolaylı ve masrafsız denetimini sürdürmüş olacaktı.

Babıali hükümeti tercihini İngiliz denetimi ve nezaretinden yana kullandığını açıkça belirtmişken, İngiltere neden böyle bir politika izliyordu? Bunun iki uçlu bir cevabı var gibi görünüyor. Birincisi, Yunan şemasını artık kabullenmiş bulunan İngilizler uzun süre hem Yunanistan'ın, hem de Türkiye'nin en yakın dostu gibi görünmenin mümkün olmayacağının farkındaydı.

İkincisi, Aralık 1919 tarihine gelindiğinde, İstanbul'da bulunan İngiliz gücün, padişahı ya da rejimini pek iyi bulduğu söylenemezdi. Hükümetin Anadolu'yu kontrol altında tutamadığını ve kendisine uzun bir ömür biçmediğini görüyorlardı. Bu izlenim Dışişleri'ne iletilmiş ve 10 Kasım günü Lord Curzon'un Pichon'la yaptığı görüşmede ele alınmıştı. Durum böyleyken, tersini yapmak, olmayacak duaya amin demek olacaktı.

İstanbul'daki İngiliz yetkililer hararetle Türkler'in İstanbul'dan çıkarılmasını savunuyordu. Calthorpe, de Robeck, Ryan ve Hohler tamamen bu görüşteydi. İngiltere'dekilerin büyük bir bölümü, özellikle Ermeniler'e yapılan muameleden dolayı, Türkler'in barbarlardan başka bir şey olmadığını düşünüyordu. Bu, Gladstone zamanında Liberaller tarafından gösterilen tavrın aynısıydı; ayrıca, Liberal ve İşçi grupları genellikle ihraç yanlısıyken Muhafazakârlar'ın daha Türk yanlısı olması nedeniyle, hâlâ siyasi bir eğilim barındırıyordu. İmansızlara karşı ezeli bir dinsel düşmanlık da buna ekleniyordu. Bu tavır en belirgin gerekçesini, Ayasofya'nın Yunan Ortodokslar'a geri verilmesi talebinde bulmuştu. Basın kampanyaları, örgütlenmeler, mitingler ve buna benzer etkinlikler, halk arasında bu konuya yönelik duygusal bir platform oluşturmuştu. Sonuç olarak, kamuoyunun eğilimi Türkler'in İstanbul'dan çıkarılması yönünde gibi görünüyordu.[20]

10 Aralık günü, altı bakandan oluşan bir heyet, ertesi gün Clemenceau'yla yapacağı görüşmede izleyeceği siyasi rotayı çizmek amacıyla, Lloyd George'la biraraya geldi. Toplantı sırasında Lloyd George, Curzon ve Balfour ısrarla Türkler'in İstanbul'dan çıkarılmasını savundu-

lar. Bu arada Lloyd George ve Curzon, padişahın halife sıfatıyla İstanbul'da kalması için izin verilmesine istekli görünüyorlardı. Sonuçta, papanın Vatikan'daki konumuna benzer bir durum yaratılacaktı. Montagu ve Churchill, sırasıyla Hindistan'dan ve harbiyeden sorumlu devlet bakanları sıfatıyla, Türkler'in İstanbul'dan çıkartılmasına itiraz etmiş ama görünüşe bakılırsa artık yumuşamışlardı. Montagu İstanbul'un uluslararası bir konum kazanmasını ve padişah İstanbul'da kaldığı sürece Türk hükümetinin Bursa'ya taşınmasını kabullenebileceğini ifade ediyordu. "Bana kalırsa, padişahı İstanbul'da gözümüzün önünde tutmak akıllıca olacaktır," diyen Churchill ise sözünü şöyle tamamlıyordu: "Ama ben, Başbakan ve Clemenceau tarafından üzerinde anlaşmaya varılan her çözümü desteklemeye hazırım."[21]

Bu toplantının sonucunda, Lloyd George ve Curzon'da bir konsensusa varılmış olduğu kanaati oluşmuştu. Bu konsensus sayesinde, Clemenceau'yla, İstanbul ve Boğazlar bölgesinde Türkler'in her türlü egemenlik ve otorite haklarının ilgası zemininde bir anlaşma sağlanmaya çalışılabilirdi.

Gerçekte durum böyle değildi. Eğitim Kurulu başkanı Herbert Fisher'in, oturumun bitiminden hemen önce belirttiği gibi, 'padişahın elinde tutacağı itibari gücün boyutları hakkında bir fikir ayrılığı' bulunuyordu.

Ertesi gün biraraya gelen iki başbakan, Boğazlar ve İstanbul meselelerini enine boyuna ele aldılar:

> CLEMENCEAU: İlk olarak... kendi görüşüne göre Boğazlar'ın Müttefikler'in elinde kalması ve Türkler'den tamamiyle alınması gerektiğini ifade etti. Peki, Boğazlar İstanbul'u da içermeli miydi?... Kendisine sorulacak olursa, Türkler'in İstanbul'dan çıkarılması hata olacaktı. İstanbul'u Boğazlar'dan ayrı olarak düşünüyordu... Eğer Küçük Asya'nın parçalanması düşüncesi terk edildiyse, Küçük Asya Devleti'nin liderine bir miktar prestij sağlamak hepimizin çıkarına olacaktır... Şayet Padişah'ın idaresi bizim çıkarlarımız doğrultusunda olacaksa, kendisine ne kadar sorumluluk verilirse o kadar iyidir. Padişah aracılığıyla idare çok daha kolay olacağından, kendisinin İstanbul'da bırakılmasında yarar vardır...
>
> LLOYD GEORGE: ...İngiliz Hükümeti'nin düşüncesine göre, İstanbul da uluslararası bir gücün elinde olmadıkça, Boğazlar'da tam anlamıyla bir denetim sağlanamayacaktır... Boğazlar kendine yeter bir hale getirilmelidir ve İstanbul olmadan bunu sağlamak mümkün değildir. Şehirdeki birliklere kaynak yaratmak için vergiler ve aidatlar getirilebilir... Boğazlar'da asker tutmak için bütçesine büyük miktarda ek masraf çıkarmak istemiyordu. Padişah İstanbul'da kalırsa, bakanları ve hükümeti de orada olacak ve sürekli entrika içinde olunacaktı. Güçleri bölmeye ve birbirine düşürmeye teşebbüs edecekti... İlk olarak Venizelos'un akıl edip önerdiği

bir alternatif de, Padişah için İstanbul'da bir tür Vatikan modeli yaratılmasıydı...

LORD CURZON: ...Akılda tutulması gereken bir başka husus da, müstakbel Türk politikasının milliyetçi bir politika olacağıdır... Eğer İstanbul'daki Padişah, geçmişin anıları ve prestijiyle yaşayan milliyetçi bir grubun denetiminde olacaksa, herkesi yeni sorunlar beklemektedir. O zaman ne Tunus, Tripoli ve Cezayir'deki Fransızlar rahat edebilir; ne de Mısır ve Hindistan'daki İngilizler. Müslümanlar Türkler'in hiçbir zaman yenilmediğini ileri sürerek, bunun kanıtı olarak İstanbul ve Edirne'yi hâlâ ellerinde tuttuklarını ve Halife'nin de bütün iktidarıyla orada oturduğunu söyleyeceklerdir...

CLEMENCEAU: ...Şahsen, yeni bir Papa yaratılması fikrine karşıdır. Batı'da bir Papa'nın bulunması yeterince kötüdür. İstanbul'da kutsal toprak yaratılması hususuna gelince, Müslümanlar'ın bir Mekkesi olduğu unutulmamalıdır... Padişah İstanbul'da bırakılırsa, Müslümanlar'ın Türkler'in hiç yenilmediğini ve dolayısıyla Müttefikler'in onu yerinden oynatmaya cüret edemediklerini söyleyeceklerini kabul ediyordu... Türkler'in kendilerini idare edemediği görüldüğüne göre, Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki askeri örgütlenmelerinin üzerinde bir denetim kurulmalı ve bu, gerideki bir toprak şeridiyle desteklenmelidir. Bu noktada kendi önermiş olduğu sistemi tercih etmesine rağmen itirazların da farkındaydı. Ne var ki, öngördüğü kimi sakıncaları giderilecek olursa, İngilizler'in planına destek verebilecekti. Bir İngiliz-Fransız sürtüşmesinden uzak durmak büyük zorunluluktu... En mantıklı çözüm, İstanbul'u Müttefiklerarası bir Avrupa idaresi altında Çanakkale ve İstanbul boğazlarına bağlamak olacaktı.

Aslında Lloyd George ve Curzon, bir yandan önceki gün Bakanlar Konferansı sırasında varılan uzlaşma çözümünden bahsederken, diğer yandan şiddetle Türkler'in Avrupa'dan çıkartılmasını savunmuş ve Clemenceau'nun muvafakatını almış bulunuyorlardı. Ertesi gün Fransızlar, İngiliz planını asgari düzeyde bir itirazla kabul ettiler. Berthelot çok mutluydu. Fransızlar'ın İngiliz şemasını kabullenmesiyle ilgili olarak şunları belirtiyordu:

Fetih zihniyetinden güç alan, farklı ırklara ve kendinden üstün medeniyetlere baskı zeminine dayanan bir devletin Avrupa'dan çıkarılmış olması, ahlaki ve tarihsel bir bakış açısıyla Hukuk'un zaferini temsil etmektedir. İstanbul'un kaybı, İngiliz ve Fransız hükmü altındaki bölgelerde yaşayacak Müslüman nüfusunun üzerindeki belirsiz bazı güçlerin yokoluşunu sağlayacaktır. İstanbul'un Türkler tarafından alınması ortaçağın sonunu işaretliyordu. İstanbul'u boşaltmaları da yeni bir çağın başlangıcını gösterecektir.

Böylelikle İngilizler'in ana yaklaşımı kabul edilmiş oluyordu. Clemenceau'nun, Vatikan benzeri bir öneriye şiddetle karşı çıktığını bilen ve böyle bir şemayı kendileri de desteklemeyen Curzon ve Lloyd George, nihai anlaşmada bu tür bir koşulun bulunmamasından fazlasıyla memnundu. İstanbul ve Boğazlar, Türkler'den alınacak, uluslararası bir komisyon tarafından idare edilen ayrı bir siyasi ve bölgesel birim olacaktı. Padişah ve hükümeti Küçük Asya'da yeni bir yere yerleşecekti. Haliyle Curzon ve Berthelot arasında geçen bundan sonraki görüşmeler; yeni İstanbul'un organizasyonu, idaresi, denetimi ve Anadolu'daki Türk devletiyle gelecekte kuracağı ilişkiler üzerinde odaklandı. Ana noktaların hemen hepsinde anlaşma sağlandı. Yetki transferi ve gelir kaynaklarıyla ilgili hususlarsa Paris'teki Barış Konferansı'nın uzman komitelerinin incelemesine bırakılmak üzere ertelendi.[22]

Anadolu Türk Devleti'nin Denetimi

Küçük Asya'da yer alacak Avrupa mandaları ve İstanbul ile Boğazlar'ın geleceğine dair kararlar verildikten sonra, geriye Küçük Asya'daki Türk devletinin oluşması ve idaresi sorunu kalıyordu. Burada asıl sorun, Müttefikler'in Türk hükümeti üzerindeki denetiminin türü ve boyutları olarak ortaya çıkıyordu. Gerek Avrupa'nın yatırımlarını korumak, gerekse Türk hükümetinin eylemlerini kontrol etmek açısından en iyi yöntemin mali denetim olduğuna karar verildi. İngiliz ve Fransız maliye uzmanları konuyu enine boyuna değerlendirdikten sonra, bu konuyla ilgilenecek örgütsel yapının, kesinlikle İstanbul devletini idare edecek gruplardan ayrı olması gerektiğinde anlaştılar. Sonuç olarak, savaş öncesindeki Düyun-u Umumiye gözden geçirilerek varlığını sürdürecek, ama bu arada yeni Anadolu devleti için sadece büyük güçlerin yer alacağı bir Mali Komisyon kurulacaktı. 'Bütün Türk İmparatorluğu üzerinde yetkili bulunan' eski Düyun Heyeti'nin personeli ve işleyişi, 'bundan böyle bütün deneyim ve randımanıyla birlikte Mali Komisyon'un yetkisine bırakılabilirdi. Türk Hükümeti, ne de olsa, Avrupa'nın bu geniş çaplı müdahale ve denetimine zaten aşina olduğundan, mekanizmanın yeni baştan kurulması gerekmeyecekti.'[23]

Lord Curzon, 'anladığı kadarıyla, şayet Mali Komisyon her yıl Meclis'in kabul etmek zorunda kalacağı bir bütçe empoze edecekse' dünya kamuoyunda bu sisteme karşı bir tepki oluşmasından korkuyordu. Özellikle endişeli olduğu husus; İslam dünyasının, Müttefikleri, demokratik halk hükümetinin gelişmesini, 'gerçi böyle bir hükümetin gelişmesi pratik olarak bu pek mümkün görünmese de' engellemekle suçlamasıydı. Bunun üzerine, anlaşmaya net bir koşulun eklenmesini önerdi: Osmanlı'nın savaş öncesi borçlarının ödenmesiyle birlikte denetim kalkacak ve sorun Milletler Cemiyeti'ne devredilecektir. Bunu herkes tartışmasız kabul etti. Çünkü Türk hükümetinin yakın bir gelecekte değil ana borcu, faizlerini bile ödeyebileceği şüpheliydi.[24]

Türkler'in İstanbul'dan çıkarılması kararı, Lloyd George ve Curzon'un politikaları için bir zafer anlamına geliyordu. Clemenceau bu şemayı kabul ederek padişah rejimine verdiği desteği çekmiş oluyordu. Çünkü, kendisinin de belirttiği gibi, eğer büyük güçler padişah dolayısıyla hâkimiyet kurmayı planlıyorlarsa, padişahın olabildiğince güçlü kılınması zorunluluğu doğuyordu. Clemenceau'nun İngiliz bakış açısını kabullenmesi, Fransızlar'ın da İngilizler gibi İstanbul hükümetine artık kurtulmaz gözüyle baktıklarının bir işaretiydi.

Bu koşullar altında gerek İngiliz gerek Fransız çıkarları, İstanbul ve Boğazlar üzerinde her iki tarafın da sıkı bir denetim kurmasını gerektiriyordu.

Fransızlar'ın Picot'yu Mustafa Kemal'le görüşmeye göndermiş olmaları bile, İstanbul rejimine güvenlerini yitirdiklerinin işaretiydi. Mustafa Kemal'in Anadolu'da Fransa'nın danışmanlığını ve ekonomik yardımını tercih edeceklerini belirtmesi, Quai d'Orsay'da gerekli etkiyi yapmıştı. İngiltere nasıl Yunanistan'da tutunabileceği yeni bir kuvvet arayıp bulmuşsa, Fransızlar da Mustafa Kemal'i önemsemeye başlıyor ve birlikte çalışılabileceklerini düşünüyorlardı.

Anadolu'da Müttefikler'in mali denetimiyle ilgili olarak Fransız ve İngilizler'in yaptığı yoğun planların, her iki güç cephesinde de, padişah hükümetini terk etmeye yönelik bir niyetin pek de altını çizmediği öne sürülebilir. Ama işin içinde başka hesaplar da vardi. Bu planlar sayesinde eski hükümet küçük bir olasılıkla da olsa gücünü yeniden kazanırsa ya da sonuçta yeni Anadolu rejimine devredilirse; Müttefikler'in ticari, endüstriyel ve yatırıma yönelik çıkarları muhafaza edilebilirdi. Fransa'nın da İngiltere'nin de, padişah rejiminden fazla umutlu olduklarını gösterir bir halleri ya da onu savunmak gibi bir niyetleri yoktu. Eğer güçlü bir Türk hükümetinin kurulması kendilerini gerçekten ilgilendirseydi, padişahlık rejiminin İstanbul'da alıkonulmasından yana çıkarlardı. Anadolu için hazırlanan yeni planın Müttefikler'e maliyeti sıfır olacak ve küçük bir insan gücü gerektirecekti. Padişah rejimi kendini kurtaracak olursa, İngiliz ve Fransızlar Küçük Asya'nın büyük bir bölümüne hükmedecek; kurtaramazsa en önemli noktaları, yani İstanbul ve Boğazlar'ı denetliyor olacaklardı.

Geriye bir ilginç nokta daha kalıyor. Görüşmeler sırasında Berthelot ısrarla şöyle diyordu:

> Fransız Hükümeti başlarda Türkler'in Avrupa'dan çıkarılması politikasından yana değildi... ama bu tartışmalar İngiliz Hükümeti'nin yüksek kararları belirlenene kadar ertelendi. Bu nedenle, İngiliz Hükümeti'nin bu politikayı uygulamak konusunda kararlı olduğunu ve vazgeçmeyeceğini varsayıyoruz.

Curzon buna cevap olarak; Lloyd George, Balfour ve kendisinin bu politikadan yana olduklarını, ama konunun henüz kabinenin gündemine gelmediğini ve bütün kararların 'gerek İngiliz ve gerek Fransız hükümetlerinin değerlendirmesine ve onayına tabi olduğunu' belirtti.

Berthelot sanki çok yakındaki bir sorunu haber veriyordu. Yine de, görünüşe göre Türk barış sorunlarından en dikenlisi süratle, dostça ve tamamen çözülmüştü.

• • •

1. *Br. Doc.*, 4:878, Curzon'ın muhtırası, 11/12/19; Curzon, 24 Ekim 1919 tarihinde Balfour'un yerine Dışişleri Bakanlığı Sekreterliğine gelmiştir.

2. Aynı kaynak, sf. 879. İngilizler uzunca bir süredir, Birleşik Devletler'den manda meselesine ilişkin bir adım atılmayacağını tahmin ediyordu. Bu, o tarihte Washington'da bulunan Vikont Grey tarafından 23 Kasım'da teyit edilmiştir. Grey, görüşmelere kalındığı yerden hemen devam edilmesini önermiştir. Bkz. Dışişleri, F.O. 608/111/385-1-11/17992, Balfour'dan Curzon'a, 8/18/19; Balfour Belgeleri, MSS49734, Curzon'dan Balfour'a, 10/13/19; Kabine Belgeleri, Cab. 23/12, W.C. 617, 618, Kabine kararları, 8/19/19; W.C. 619, Kabine kararları, 8/20/19; Cab. 23/18, C.I. (19), Ek, Bakanlar Konferansı'nın tutanakları, 10/31/19; *Br. Doc.*, 4:901, Grey'den Curson'a, 11/23/19. Ayrıca *U.S. Doc., P.P.C.*, 11:675-76, Amerikan misyonundan Dışişleri Bakanı'na, 11/29/19; Bristol Belgeleri, Kutu 27, Türk antlaşmasına ilişkin Birleşik Devletler politikası hakkında muhtıra, 11/26/19; *Times* (Londra), 10/21/19, 11/13/19, 12/19/19, 1/9/20; Parlamento Tartışmaları (Avam Kamarası), 5. oturum, 123:768-69, 12/18/19.

3. *Br. Doc.*, 4:880. Curzon uzunca bir süredir, Türk barış antlaşmasının uygulanması meselesinden endişe ediyor ve uygulanması mümkün olmayan bir tasarıya karşı tekrar tekrar uyarıda bulunuyordu. Kabine Belgeleri, Cab. 24/77, G.T. 7037, Curzon'dan Kabine'ye, 3/25/19; Dışişleri, F.O. 608/108/385/1-1/7102, Curzon'dan Balfour'a, 4/12/19; Polk Belgeleri, Çk. 78, ds. 121, Davis'den Polk'a, 11/11/19.

4. Milliyetçi hareketin yükselişi ve 1919-20 yılı Aralık-Ocak aylarındaki İngiliz-Fransız görüşmeleriyle ilişkisi 10. Bölüm'de incelenecektir.

5. Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.00/945, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 10/1/19; Dışişleri, F.O. 608/111/385-1-11/17992, Graham'dan Curzon'a, (5), 8/31/19-9/28/19; F.O. 608/272/41/41, Robeck'ten Curzon'a, 12/22/19; Pech, *Alliés et Turquie*, sf. 73-75, 7/28/19; sf. 80-81, 8/28/19; *Br. Doc.*, 4:895, Robeck'ten Curzon'a, 11/18/19. İtalyanlar'ın Milliyetçiler'le bir anlaşmanın eşiğinde oldukları söylentisi hem Fransızlar'ın, hem de İngilizler'in kulağına kadar gelmişti. İtalyanlar'ın, İzmir'de Yunanlılar'a direnen Türk kuvvetlerine silah ve cephane sağladığı da yaygın olarak konuşuluyordu. Aynı kaynak, sf. 831-33, Robeck'ten Curzon'a, 10/20/19. O tarihten itibaren, İstanbul'daki İtalyan yüksek askeri temsilcisi Kont Sforza, ortaya çıktığı andan bu yana Kemalist hareketle sürekli bağlantı içinde olduğunu kabul etti. Sforza, *Modern Europe*, sf. 357. Türk gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın yorumu şöyleydi: "İtalyanlar bizim tarafımızdan, Türkiye'deki Müttefiklerarası işgalin tek güvenilir yanı olarak görülüyorlardı. İyi denetleniyorlardı ve adil davranmaya çalışıyorlardı." A. E. Yalman, *Turkey in My Time*, sf. 72. Ayrıca bkz. *Br. Doc.*, 4:839-40. Meinertzhagen'den Curzon'a, 10/22/19; Sforza, *Diplomatic Europe*, sf. 53; Pallis, *Anatolian Venture*, sf. 123, 134-35.

6. *Br. Doc.*, 4:753, 9/7/19. Ayrıca bkz. aynı kaynak, n. 4. Türkler gerçekten de Aralık ayında Türkiye'de bir İngiliz mandası için İngilizler'e yanaşmaya başlamış-

lardı. Dışişleri, F.O. 608/108/385-1-1/988, Webb'den Balfour'a, 12/31/18. Ayrıca bkz. F.O. 406/41/34, Calthorpe'dan Curzon'a, 4/3/19. 608/111/385-1-11 no.lu dosya Şubat ve Mart ayları boyunca Türkler'in muhtelif yaklaşımlarını içerir. Ayrıca bkz. *Br. Doc.*, 4:711, Calthorpe'dan Curzon'a, 7/31/19; sf. 725, Webb'den Curzon'a, 8/9/19; sf. 742, 8/27/19; Sonnino Belgeleri, Makara 46, no. 414, Sonnino'dan İstanbul'a, 4/13/19; Makara 27, no. 14024, Sforza'dan Sonnino'ya, 5/22/19.

7. P. Loti, *La Mort de Chère France en Orient*, sf. 153-54, Türkiye ile İngiltere arasındaki gizli anlaşmanın nüshası, 9/12/19; Bristol Belgeleri, Kutu 27, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 12/12/19. Ayrıca bkz. Pech, *Alliés et Turquie*, sf. 125, 4/8/20, n. 1.

8. Bristol Belgeleri, Kutu 27, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 12/12/19, 12/18/19; Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.00/11066, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 2/2/20; Dışişleri, F.O. 371/4241/173042 ve 174587, Derby'den Dışişleri'ne ve Curzon tutanağına, 1/23/20; Phipps'den Derby'ye, 4/24/20; Edmonds tutanağı, 1/24/20; Robeck'ten Dışişleri'ne, 1/28/20 ve Edmonds tutanağı, 1/30/20; Hardinge'den Curzon'a, 1/29/20; F.O. 371/5117/E 260-83-44; Robeck'ten Curzon'a, 2/3/20; E 83/83/44, Graham'den Curzon'a, 2/11/20. İngiliz ve Türk hükümetleri Nisan 1920 tarihinde karşılıklı olarak, böyle bir antlaşmanın varlığını resmen inkâr ettiler. Dışişleri, F.O. 371/5117/E 4401-83-44, Webb'den Dışişleri'ne, 4/21/20; Loti, *Mort de France*, sf. 154-55; Pech, *Alliés et Turquie*, sf. 124-25, 4/8/20; *Correspondance d'Orient* (15 Mayıs 1920), sf. 413-14.

9. Bkz. 9. Bölüm

10. General James Harbord başkanlığındaki bu komisyon 1919 sonbaharında Başkan Wilson tarafından Ermenistan'a, mandacı bir ülkenin orada karşılaşacağı sorunları tespit etmesi için gönderilmiştir. Bakınız, sf. 132. Komisyonun raporuna göre Mustafa Kemal bir Amerikan mandasından yana tercih göstermiştir. *U.S. Doc., 1919,* 2:858-59, Harbord Raporu, 10/10/19. Harbord Komisyonu'nun gezisine ilişkin kapsamlı bir döküm için *The Armenian Review*'da (1949-50) yer alan, Ermenistan'a Amerikan misyonu ile ilgili on iki makaleye bakınız.

11. Anadolu ve Kilikya üzerine bu tartışmaları iki ayrı başlık olarak değerlendirmek, 1920 yılı başlarında Kilikya'da Milliyetçi ve Fransız kuvvetler arasında patlak veren çarpışmaların açıklanmasını kolaylaştırır. Bkz. sf. 252-53.

12. *Br. Doc.*, 4:587-88, Robeck'ten Curzon'a, 12/12/19 ve ilaveten Mustafa Kemal Paşa'dan telgraf, 11/28/19, n. 2. İstanbul'daki Amerikan istihbaratı Picot misyonunun başarısız olduğunu da bildirmiştir. Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.00/1085, İstanbul'daki Amerikan misyonundan Dışişleri Bakanı'na, 12/20/19.

13. İki taraf da ilişkileri iyileştirmek için geç kalındığının farkındaydı. Kabine Belgeleri, Cab. 21/158, Başbakan ve Loucheur arasında Downing Street no. 10'da yapılan görüşmenin notları, 12/3/19.

14. Lloyd George Belgeleri, F12/2/8, Clemenceau'nun Aralık 1919 tarihinde Londra'yı ziyaretiyle ilgili görüşmeler, F12/2/9, Curzon'dan Lloyd George'a, ekleriyle birlikte; Kabine Belgeleri, Cab. 23/18, C. 12 (19), 12/10/19, Ek 6, Bakanlar Konferansı'nın karar taslakları, 12/6/19; Cab. 23/35, S-5, Bakanlar Konferansı, 12/11/19.

15. Bir süredir sağlık durumu bozuk olan Pichon kısa bir süre önce kısmi felçle sonuçlanan bir kriz geçirmişti. Pichon'un görevini Berthelot sürdürüyordu ve bu konuda yeterince donanımlıydı. Cambon, *Correspondance,* 3:364, 11/22/19; sf. 367, 12/14/19.

16. *Br. Doc.*, 2:733, Clemenceau-Lloyd George görüşmeleri, 12/11/19; Kabine Belgeleri, Cab. 23/35, S-5, Bakanlar Konferansı, 12/11/19.

17. *Br. Doc.*, 4:950, Berthelot'nun muhtırası ve İngiliz notları, 12/12/19.

18. *Br. Doc.*, 4:950-51; sf. 962, 964-65; Curzon-Berthelot arasında ikinci toplantı, 12/22/19; sf. 998, Curzon muhtırası, 1/4/20; Churchill, *Aftermath,* sf. 388-90; L. Mos-

ley, *The Glorious Fault: The Life of Lord Curzon*, sf. 236; Nicolson, *Curzon*, sf. 107; Ronaldhsay, *Curzon*, 3:265-69.

19. *Br. Doc.*, 4:951, Berthelot muhtırası ve İngiliz notları, 12/12/19; sf. 961, Curzon-Berthelot ikinci buluşması, 12/22/19. Konferans resmen başlamadan önce özel bir görüşme sırasında Clemenceau Lloyd George'a, İtalya'ya Küçük Asya'da bazı ekonomik imtiyazlar sağlamayı düşünebileceğini söylemişti. Kabine Belgeleri, Cab. 23/35, S-5, Bakanlar Konferansı, 12/11/19.

20. Gaillard, *Turks and Europe*, sf. 99-101; Toynbee, *Western Questions*, sf. 90-91; *Times* (Londra), 12/29/19; 1/8/20; "The Future of Turkey", sf. 40-41; *The Near East* (Şubat 1920): 177; Lord Bryce, "The Settlement of Eastern Question," sf. 1-9; Meclis Belgeleri, Çk. 31, ds. 243, Oxford Üniversitesi Temsilcileri'nin muhtırası.

21. Kabine Belgeleri, Cab. 23/35, S-4, Bakanlar Konferansı, 12/10/19. Polk, Fransız politikasının bu yanının daha 1919 Eylülü'nden beri farkındaydı. Polk Belgeleri, Çk. 78, ds. 14, Mektup, Polk'tan Lansing'e, 9/22/19.

22. Ayasofya'nın dini kullanımına dair şu karara varılmıştı: "Eğer tefrik edici bir muamele gerekliyse... bütün mezhep ve itikatların eşit çıkarlara sahip bulunduğu tarihi bir anıt olarak muamele edilebilir ama hiçbir inanç tarafından ibadet amacıyla kullanılamaz." Bütün diğer camiler, Müslümanlar'ın ibadethaneleri olarak kalmaya devam edecektir. *Br. Doc.*, 4:941, Curzon-Berthelot ilk toplantı, 12/22/19.

23. Aynı kaynak, 4:960-61, Curzon-Berthelot ikinci toplantı, 12/22/19; sf. 948, Berthelot muhtırası ve İngiliz notları, 12/12/19; Kabine Belgeleri, Cab. 24/95, C.P. 391, no. 4, İngiliz barış delegasyonunun, Türk barışının mali koşulları için öneri taslakları.

24. 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun borcu 140.000.000 sterlindi.

BÖLÜM 9

İngiliz-Fransız Görüşmelerinin Devamı

Aralık ayındaki İngiliz-Fransız görüşmelerinde, Türk olmayan nüfus ve eski Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalan bölgeler hakkında muhtelif sorunlar ele alındı. Konuyla ilgili bütün başlıklarda en azından genel çerçevede anlaşma sağlandı.

Ermenistan

Ermenistan meselesi şaşırtıcı bir biçimde özetle geçildi. İngiltere ve Fransa büyük bir hevesle Amerikan mandası peşinde dolaşıyorlar, ama Amerika'nın bu sorunlu bölgeyi ellerinden almak konusundaki isteksizliğini gördükçe keyifleri kaçıyordu.[1] Her iki hükümet de, Ermeniler'in Trabzon'dan Kilikya'ya kadar uzanan geniş bir devlet taleplerini uygulanamaz ve gerçekdışı buluyordu. Bunun yerine, Curzon'ın önerisi üzerine Erzurum'u da içine alacak kadar batıya uzanan, çok daha küçük ve karayla çevrili bir bölgede karar kılındı. Daha önce Türkler'e ait olan bu bölge, Çarlık Rusyası'nın çöküşünden beri varlığını sürdüren Ermeni Cumhuriyeti'ne dahil edilecekti. Karadeniz'e ticari çıkış Batum serbest limanı vasıtasıyla sağlanacaktı.

Bu daha küçük çaplı devlette bile Ermeniler'in ayrı bir azınlık oluşturacağı ve en büyük sorunun düzeni sağlamak olacağı anlaşılıyordu. Ermeniler bir önceki eylül ayından beri Müttefikler'den silah, cephane ve subay talebinde bulunuyorlardı.[2] Burada işi daha da içinden çıkılmaz hale getiren, Müttefikler'in Ermeniler'e duyduğu genel güvensizlikti. İngiliz Dışişleri'nden George Kidston şöyle diyordu: "Korkarım, Ermeniler'in katliam konusunda en az Müslüman komşuları kadar mahir olduklarına dair en küçük bir şüphe dahi yoktur."[3] Sonuç olarak, bölgede sükuneti sağlamak için ne kadar ve ne tür askeri güç gerektiği hususunda bir görüş birliği yoktu. Tahminler, Fransızlar'ın önerdiği 20.000 kişilik bir Avrupa ordusuyla İngilizler'in yeterli bulduğu birkaç danışman subay arasında değişiyordu.

Düzen sağlanması sorununu daha da karmaşık hale sokan bir diğer faktör, kimse doğrudan kabul etmese de, Bolşevik kuvvetlerin Rusya'daki iç savaştan kısa bir süre içinde zaferle çıkacağı yolunda

büyük güçlerde gelişmeye başlayan izlenimdi. İngiliz kabinesi 12 Aralık tarihinde aldığı kararla, İngiltere'nin Rusya'daki anti-Bolşevik kuvvetlere artık herhangi bir yardım taahhüdüne girmeyeceğini, ama satın almak isterlerse askeri malzeme satmayı sürdüreceğini belirtiyordu. Karar 13 Aralık günü diğer büyük güçlerin temsilcilerine iletildi ve Clemenceau tarafından hemen kabul edildi. Amerikan, İtalyan ve Japon temsilciler de kararı ılımlı karşıladılar. Ayrıca İngilizler'in şu önerisi de kabul edildi: "Özgürlükleri ve kendini idare hakları için mücadele eden ve Rus olmayan sınır cemaatleri için Müttefikler, koşullar gerektirdiği takdirde özgürlük mücadelesi için yardımda bulunacaktır."[4] Bu ifadede, yeni Ermeni devletinin geleceğine yönelik imalar bundan daha kötü olamazdı.

Sonuç olarak ortaya çıkan görüntüye göre, İngiltere ve Fransa bir Ermeni devletinin kurulmasını tamamen destekliyor; ama ikisinin de bu sonucu yaşama geçirecek iradesi, parası ve insan gücü bulunmuyordu. Kidston, İngilizler'in açmazını açıkça dile getirdi:

> Doğu vilayetleriyle ilgili olarak, Türkler'i ve İTC'yi dışarda tutacak ve muhtelif dahili unsurların haklarını koruyacak güçte bir askeri kuvvet olmaksızın, uluslararası ya da başka türlü bir manda tesis etmek veya ülkeyi Kürt ya da Ermeni bölgelerine bölmek gibi bir çözümün mümkün olduğuna inanmıyorum. Şunu da eklemeliyim, bence bu nokta sadece burada değil her yerde meselenin en zor kısmıdır ve İTC bunu bilmektedir. Savaş Bakanlığı, sadece elinde yeteri kadar adam bulunmaması nedeniyle Anadolu Demiryolu'nu Türkler'e devretmeyi düşünmektedir. Mezopotamya, Mısır, Filistin ve Küçük Asya'da, Hindistan'ı söylemiyorum bile, askerlerimiz zorunlu olarak terhis dönemine girmişken, daha çok adam talebi gelmekte ama cevap verilememektedir. Üstelik, ödenekleri artırmak için para da mevcut değildir.

Clemenceau, 11 Aralık günü Lloyd George'la yaptığı görüşmede benzer hususların altını çiziyordu:

> ...Ermeniler birarada bulunmak için tehlikeli insanlardı. Çok masraflı olmalarına rağmen tatminkâr değillerdi. Clemenceau, cumhuriyet ya da istedikleri her neyse müsaade edilmesinden yanaydı. Fransa, Ermenistan'a para harcamak istemiyordu.

Düzen sağlanması konusunda hiçbir çözüme ulaşılamadı ve sorun Paris'teki Müttefik Askeri Misyonu'nun değerlendirmesine bırakıldı. Bu esnada Berthelot İngilizler'in şu önerisini kabul ediyordu: "Şayet Fransa, İngiltere ve İtalya hükümetleri, uzmanlarca yapılacak değerlendirmelerin ardından gerekli kaynakları tek başlarına sağlayamayacaklarını görürlerse, Ermenistan'a iş gücü ve para yardımı görevinin Milletler Cemiyeti'ne bırakılması yaklaşımı benimsenebilir."

Kürdistan

"Kürdistan terimi..." diye yazıyor Sir Arnold Wilson, "genel anlamda kabul edilmiş coğrafi bir ehemmiyeti olmayan, müphem bir terimdir." Bugünkü Suriye, Türk ve Irak sınırlarının kesiştiği bölgedeki büyük dağlar arasında uzanan vadilerde yaşayan Kürtler'in, ait oldukları aşiret dışında pek fazla birlik ya da bağlılık duyguları yoktu. Musul vilayeti nüfusunun, kuzeye ve doğuya doğru uzanan unsurlarla birlikte yarısının Kürt olduğu tahmin ediliyordu. Sykes-Picot Anlaşması'na göre bu alanın büyük bir bölümü Fransa'ya emanet edilmişti. Musul'un İngiltere'ye bırakılmasıyla bu durum değişmiş ve İngiliz kuvvetleri savaşın bitiminden bu yana bölgede itibari işgal kuvveti olarak kalmıştı. Şiddetli bir Arap aleyhtarı olan Kürtler, Ermeniler'le de asırlardır bir kan davası güdüyorlardı. İstanbul hükümetini de pek sevdikleri söylenemezdi. İngilizler, Kürtler'in asıl isteğinin bütün bölgede bir İngiliz hamiliği olduğunu öne sürüyor ve 'İngiliz Siyasi Subaylarının danışmanlığındaki Kürt Amirler idaresinde, özerk Kürt devletlerinin çevrelediği bir Arap Musul eyaleti' kurulmasına yönelik deneme planları hazırlıyorlardı. Fransızlar'sa bunlardan hiç hoşnut değillerdi.[5]

1919 yazında İngilizler Binbaşı Edward Noel'i bölgeye gönderdiler. Binbaşının görevi, Kürdistan'da yaşayanların kendi kaderlerini tayin hakkı ayrıcalığını elde etmeye yeter niteliklere sahip olup olmadıklarını araştırmaktı. İstanbul'daki bir İngiliz siyasi danışman tarafından 'fanatik' ve 'tepeden tırnağa Kürt' olarak nitelenen Noel, görevi büyük bir heyecanla kabul etti. Kürdistan üzerine gözlemleri kendisi hakkındaki önyargıyı haklı çıkarıyordu.[6] Misyon, Türk ve İngiliz hükümetleri arasında ciddi anlamda bir sürtüşme yarattı ve Türkler, Kürdistan sorununun bir iç mesele olduğunu ileri sürerek Noel'i Kürtler'i ayrılıkçılığa kışkırtmakla suçladılar.[7]

Bahsi geçen aşiretler federasyonunu Şeyh Mahmut idaresi altında kurma çabaları, şeyhin bizzat kendisi tarafından İngiliz otoritesine karşı başlatılan zamansız bir isyanla sonuçlandı. 1919 yılının ilkbahar, yaz ve sonbahar ayları boyunca pek çok İngiliz askeri ve sivil görevli Kürdistan'da pusuya düşürüldü ve öldürüldü. İngiliz kuvvetlerinin geniş çaplı misillemesini zorunlu kılan üç ayrı ayaklanma meydana geldi. Bu müdahaleler askeri açıdan başarılı olsalar da, siyasi açıdan kısmi bir başarı sağladı. Merkezi ve güney Kürdistan'da İngiliz idaresi güvenlik içinde bulunmasına rağmen, 1919 yılı Aralık ayına gelindiğinde, kuzey Kürdistan'ın dağlık sınırları üzerindeki idari denetimleri sona ermiş bulunuyordu. İngilizler'in, denetimi oldukça gevşek tuttuğu ve sekiz ay içinde üç ayrı ayaklanma meydana geldiği göz önüne alınacak olursa, Kürtler'in İngiliz denetimi ve nezareti istedikleri yolundaki iddianın pek haklı bir tarafı kalmıyordu.

İngiliz Dışişleri bu sorunlara tereddüt etmeksizin tepkisini gösterirken, aralık ayında Fransızlar'a, Musul vilayeti dışında kalan bölge-

nin yönetimini almayabileceklerini ifade etmişlerdi. Mesele, bölgede, Sykes-Picot Anlaşması'nda öngörüldüğü üzere Fransız hâkimiyetinin engellenmesiydi. Bölgenin kayıtsız şartsız Türkler'e iade edilmesi ise olanaksız görülüyordu. Çünkü, bu durum, Küçük Asya'dan aşağı doğru uzanarak bahsi geçen Ermenistan toprağını Suriye ve Mezopotamya'dan ayıran bir Türk toprağının oluşmasına neden olacaktı. Böyle bir sonuç, Türkler'in her tür entrika için üç bölgeye de ulaşabilmesi demekti. Ne İngilizler ne de Fransızlar istiyordu bunu. Berthelot bunun üzerine, İngiliz-Fransız ortak denetimi ve nezareti altında geniş çaplı bir yerel özerklik koşuluyla Kürt topraklarının gerçekten de Türk egemenliğine bırakılmasını önerdi. Curzon bu öneriye, bölgenin Türkler'den ayırılması ve kendi haline bırakılması gerektiği önerisiyle karşı çıktı. Elbette bu arada, 'ister İngiliz ister Fransız, resmen atanmış danışman' olmaksızın Türkler'in saldırgan tutumuna karşı garanti sağlanacaktı.

Buradan çıkarılması gereken sonuç, İngilizler'in (ve Berthelot şemayı kabul ettiğine göre Fransızlar'ın da) sorunu görmezden gelerek suya sabuna dokunmak istememeleriydi. Kürtler'in vadilerinin dışına bir müdahaleleri olamayacağı varsayıldığından, en iyi çözüm onları kendi aşiretlerarası çekişmeleriyle baş başa bırakmaktı. Karşılıklı taleplerin tanındığı ve tek manda altında iki ayrı devlet kurulması isteğinin ortaya çıktığı bir Kürt-Ermeni anlaşması da bu yaklaşımın güçlenmesine yardımcı oldu. Aralarında gelenekselleşmiş bir husumet bulunan iki tarafın bu dostluk gösterisi, durumu oldukça yumuşattığı gibi, Curzon ve Berthelot için de 'ne halleri varsa görsünler' demeyi daha kolay bir hale getirmişti.

Musul

Curzon ve Berthelot arasında Kürt sorununun çözümüne dair genel çizgileriyle bir mutabakat sağlanmış olmasına rağmen; Kürt devletinin coğrafi sınırlarının çizilmesi, Musul vilayetinin sınırlarıyla ilgili kararın belirmesine kadar beklemek zorundaydı. Çünkü, bu vilayet İngiliz idaresi ve denetimi altında kalacaktı.

Lord Kitchener'ın Rusya'ya bırakılmış topraklarla sınırlanan bir bölgeyi İngilizler'in denetimine almaktan kaçınması üzerine Musul, Sykes-Picot anlaşması uyarınca Fransızlar'a verilmişti. Türkiye'nin taksimatıyla ilgili ilk planlara göre, eğer İngiltere, Musul'u elinde tutmuş olsaydı, durum böyle olmayacaktı. Musul'un Fransızlar'a bırakılması ciddi bir hata olmuştu; çünkü savaşın hemen öncesinde, Musul vilayetindeki tüm petrolün çıkarılması hakkı, çoğunluk hisselerine İngiltere'nin sahip olduğu Türk Petrol Şirketi'ne tanınmıştı. Fransızlar bunu telafi etmek için, İngilizler'in savaştan önce Türkler'den elde ettikleri hiçbir ayrıcalığa, Fransızlar'ın nüfuz alanı içinde bile olsa zarar verilmeyeceğini kabul etmişti. Ne var ki, İngilizler'in ekonomik gelişmesinin hüküm sürdüğü bir bölgenin Fransız siyasi denetimi al-

tında olması, oynak bir zemin yaratacaktı ve her iki hükümet de bunun farkındaydı. Clemenceau Aralık 1918 tarihinde Londra'yı ziyaret ederken Lloyd George kendisine hemen bu konuyu açtı ve Musul'un Mezopotamya'daki İngiliz nüfuz alanına dahil edilmesi hususunda Clemenceau'nun onayını aldı.

Fransa hemen arkasından Clemenceau'nun Musul'u bırakmasını şu şartlarla kabul ettiğini bildirdi: Fransa, petrol kaynaklarının işlenmesinde pay sahibi olacak, İngiltere Sykes-Picot Anlaşması'nın geri kalan maddelerini Amerikan muhalefeti karşısında destekleyecek ve Fransa, Sykes-Picot Anlaşması'na göre kendisine tahsis edilen dört iç şehir dahil bütün bölgede manda sahibi olacaktı. İngiltere bunun üzerine, Suriye'nin Fransız nüfuz alanında bulunması gerektiği yollu kaba hatlı bir vaadin dışında hiçbir söz verilmediğini; Musul petrolünün çıkarılmasında Fransız payıyla ilgili herhangi bir tavizin, ancak İngilizler'e ilave demiryolu ve petrol boru hattı haklarının verilmesiyle sağlanacağını belirtti.

Vaatler konusunda işin doğrusunu anlayabilmek pek kolay değil. İki taraf da Musul'u İngiltere'nin alması gerektiği konusunda hemfikirdi. Öte yandan, İngiltere'nin, bütün o Arap yanlısı siyasetlerini bir yana bırakarak, Aralık 1918'de Fransa'nın Araplar'ın taleplerini sınırlandıran koşullarını kabul edeceklerine inanmak iyice zordu. Daha da anlaşılmaz olan, Clemenceau'nun şöyle ya da böyle bir karşılık almaksızın bu denli cömert davranacağını beklemekti. Elbette, 1919 yılı Ocak ayından itibaren Fransızlar başka türlü konuşmaya başladılar. Clemenceau şöyle diyordu: "İngiliz mandasının Musul ve Filistin'e kadar uzanmasına, karşılık beklemeksizin rıza gösterdiğimi kabul edemem. Bu tür ayrıcalıkların, bütün avantajları bir tarafa vererek, kâğıt üzerinde net bir tanımı yapılmaksızın kabul edilmesi, emsali görülmemiş bir şey olurdu."[8] Ya da Berthelot'nun Şubat 1920 tarihinde belirttiği gibi, "Clemenceau Londra'da hiç şüphe yok ki gani gönlüyle kimi genel yaklaşımlar dile getirmiştir. Ama şu anda, yapmış olabileceği vaatler konusunda hatırladıklarının pek net olduğu söylenemez ve bu vaatler imtiyaz talebi için somut bir zemin oluşturmaz." Bu ifade meseleyi gayet zarif bir biçimde özetlemektedir. Aralık 1918 tarihinde ne söylenmiş olursa olsun, her şey lafta kalmıştı. Görüşmeler yazıya dökülmediğinden, sorun eskisi gibi bütün çıplaklığıyla ortadaydı.

Petrol Hakları

1918 yılı Aralık ayında Fransızlar, Yakındoğu ve Akdeniz bölgelerindeki petrol kaynaklarının bölüşümü konusunda bir İngiliz-Fransız anlaşmasına varılması için bastırmaya başladılar. İngiliz Petrol İcra Kurulu, görüşmelerden uzak durmanın İngiltere'nin boyun eğmek durumunda kalacağı bir Fransız-Amerikan anlaşmasına yol açabileceği endişesiyle diyaloğu hemen başlatmak yanlısıydı, ama Lord Curzon liderliğindeki Dışişleri adımın atılmasına itiraz etti. Curzon ısrar-

la, toprak meseleleri Barış Konferansı tarafından bir çözüme kavuşturuluncaya kadar görüşmelere girilmemesi gerektiğini savunuyordu. Yine de İngiliz hükümetinin Fransa'yla işbirliğine ve kendilerine Türk Petrol Şirketi'nden bir hisse bağışlanmasına istekli olduğunu göstermesine karar verildi. Ama, 'Barış Konferansı sona erene dek hiçbir şema üzerinde ayrıntılı bir anlaşma yapılmayacak'tı.[9] Buna rağmen, 1 Şubat günü Paris'te yapılan bir bakanlıklararası toplantıda, Fransa'ya Türk Petrol Şirketi'nin % 25 hissesinin önerilmesine karar verildi. Balfour'a bu çerçevede bir bildiri gönderilerek onayı alındı. Fransa'ya verilecek azami payın % 30 olabileceği kararıyla birlikte, görüşmeler için Petrol İcra Kurulu'ndan Sir John Cadman'a yetki verildi.[10]

Bu arada Lord Curzon Paris'te neler döndüğünün farkına varmış ve yapılanları onaylamadığını belirten bir mektupla bilgi istemişti. Bu mektuba cevap verilmedi. Balfour'un özel sekreteri Sir Louis Mallet, Cadman'ın Londra'ya Balfour tarafından imzalanan ve önerilere onay veren belgeyi götürdüğünü söylüyor ve bunun nedeni olarak, "Cadman, Lord Curzon'a göstermek için belgenin yanında olmasını istedi. O halde bunun cevap gerektiren bir yanı olduğunu sanmıyorum," diyordu. Yine de Cadman'ın açıklamalarıyla tatmin olmayan Curzon, Balfour'a bir mektup yazarak, Londra'da süren görüşmelere rıza gösterip göstermediğini sordu. Görüşmelerin nereye doğru sürüklendiğinin farkında olmayan Balfour, 17 Mart günü gönderdiği cevabında şunu vurguluyordu: Fransızlar'ın, Türk Petrol Şirketi'ne katılımlarının İngiltere tarafından kabul edildiğini bilmeleri şart olmasına rağmen, toprak meseleleri Barış Konferansı'nca sonuçlandırılana kadar ayrıntılara girmemek iyi olacaktır. Sonuç olarak, Petrol İcra Kurulu, Balfour'un onayıyla hareket ettiğini düşünürken, Dışişleri cephesinden bakıldığında manzara pek öyle değildi.

Bu esnada Cadman, Londra'ya sırf bu amaç için gelmiş bulunan Fransız petrol ürünleri yetkilisi Senatör Henry Berenger'la bir anlaşma yapmıştı. İlgili taslak metin, 13 Mart günü İngiliz hükümet kademelerine sunuldu. Long-Berenger Anlaşması olarak bilinen bu belgeyle, Yakındoğu'daki petrol haklarının dağılımı hususu ayrıntılarıyla belirlenmiş oluyordu. Fransa ve İngiltere her iki ülke tarafından da Rusya, Romanya ve Galiçya'da edinilmiş bütün hakların eşit olarak bölüşülmesini kabul ediyordu. Fransa, İngiliz Hükümdarlık sömürgelerindeki tüm 'kullanılabilir' petrolun % 34'ünü alacak, İngiltere de Fransa karşısında aynı hakka sahip olacaktı. Fransa, Türk Petrol Şirketi'nin daha önce Almanya'ya ait olan % 25 hissesine sahip olacak, ama bu oranın % 5'i eğer arzu edilirse yerli hükümetin yatırımı için ihtiyat olarak saklanacaktı. Son olarak, İngiltere, Musul'dan Akdeniz'e kadar Fransız mandası altında olan bölgede iki adet petrol boru hattı inşa etmek hakkına sahip olacaktı.[11]

Curzon'ın şemanın perde arkasındaki yetki sahası konusunda

şüpheleri olmasına rağmen; görüşmelerin başarıyla sonuçlanması halinde Hollanda Kraliyet Shell Kombinesi'nin ve dolayısıyla Türk Petrol Şirketi'nin % 75'inin denetimini elde edeceğini hesap eden İngiliz Hükümeti, anlaşmayı onayladı. Onay 8 Mayıs günü verildi. İngilizler'in resmi konfirmasyonunun sağlanmasıysa 16 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleşti.

Öte yandan, Long-Berenger görüşmeleriyle ilgili en ilginç husus, 21 Mayıs gününe kadar ne Lloyd George, ne de Clemenceau'nun görüşmelerden ya da böyle bir anlaşmanın varlığından haberdar olmamalarıdır. Anlaşmanın haberi, olabilecek en kötü zamanda geldi. 21 ve 22 Mayıs'ta; Clemenceau'nun Suriye'ye giden soruşturma heyetine delege vermeyeceğini belirtmesiyle patlak veren kriz, doruk noktasına ulaşmış bulunuyordu.[12] Ne Clemenceau, ne de Lloyd George anlaşmayla ilgili bir şey bildiklerini belirttiler. İki lider de zaten ülkeleri arasında herhangi bir işbirliği konusunu görebilecek havada değildi. Lloyd George 21 Mayıs günü Clemenceau'ya hışımla bir mektup yazarak, Musul'dan Akdeniz'e kadar bütün petrol boru ve demiryolu hattı anlaşmalarını iptal ettiğini ifade etti. Buradaki niyetinin Long-Berenger anlaşmasının petrolle ilgili kısımlarını da kapsayıp kapsamadığı pek açık olmamasına rağmen, ertesi gün Dörtler Konseyi'nde tartışmaların iyice sertleşmesi üzerine, Lloyd George mektubunun bütün anlaşma için geçerli olduğunu vurguladı. Clemenceau aksi bir tavırla durumu kabullendi.

Bu olayların ardından Lloyd George, Cadman-Berenger görüşmelerinden kimin sorumlu olduğunu aramaya koyuldu. Araştırma iki gerçeği göz önüne çıkardı. Birincisi, ne Long, ne Cadman, ne de Petrol İcra Kurulu'ndan kimsenin Lloyd George ve Clemenceau arasında önceki aralık ayında Musul üzerine yapılan konuşmalardan haberi vardı. Dışişleri'nin siyasi ve ekonomik departmanlarında kaydı bile yoktu görüşmelerin. İkincisi, başbakanın petrol haklarıyla ilgili genel sorun karşısında benimsediği ilginç tutumdu. 10 Temmuz 1919 tarihli bir muhtırada şunları dile getiriyordu:

> Paris'teki sohbetler sırasında Dışişleri'ne bağlı bulunmayan birisi tarafından öylesine kulağıma çalınıncaya kadar, bu Petrol anlaşması hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Fransız Hükümeti'yle Suriye sorunu üzerine görüşmeleri ben yürüttüğüme göre, durumu doğrudan etkileyecek böyle bir girişimden haberdar edilmiş olmam gerektiğini düşünüyorum. Teamül gereği öncelikle sınır meseleleri halledilmeden Fransa'yla petrol konusunda herhangi bir anlaşmaya girilmesinden yana değilim. Bahsi geçen anlaşma bizi, olduğu gibi Fransa'nın eline teslim etmektedir ve Akdeniz'e doğrudan bir çıkışımız olmadığı sürece bu hep böyle olacaktır. O halde, çözülmesi gereken ilk sorun budur ve bu hususta bir karara varılıncaya kadar görüşmelerde bulunulmamalıdır.

> Görüşmelere başka bir itirazım daha var. Fransa'yla önemli siyasi meseleler üzerinde yürüttüğümüz tartışmalar, içinde özel şirketlerin yer aldığı petrol anlaşmalarından ayrı tutulmalıdır.[13]

Bu tavır, işin ve siyasetin birbirine karıştırılmaması esasına dayanan geleneksel yaklaşımı yansıtırken, satırarasında savaş zamanı sloganını da vurguluyordu: "Biz işimize bakalım." Doğuştan serbest ticaret ruhuna sahip olan İngilizler, bu kavrama herkes tarafından terk edildikten sonra bile bağlı kaldılar. Savaş süresince prensiplerin ihlal edildiği doğruysa da, onlar zorunlulukların sonucuydu. Ayrıca söz konusu bölgeyi ellerinde bulunduran İngilizler, böyle bir avantaj varken, sınır sorunları çözümlenene kadar herhangi bir taahhüt altına girmek için bir neden görmüyorlardı. Her durumda, İngilizler'in tutumu değişmedi ve 1919 yazında aynı noktaya gelinmiş oldu. Anlaşmayla ilgili bilgi isteyen Amerika'ya verilen tek cevap, meselenin askıya alındığı oldu.[14]

Özel şirketlerin temsilcileri tarafından, daha önceleri feragat edilmiş mülk üzerinde görev almak ya da olası yeni görevler için keşif yapmak üzere getirilen bütün teklifler reddedildi. İki siyonist jeoloğa Filistin'de keşif ve gözlem yapmaları için izin verildi. Bunun yanında, İngiliz Dışişleri'nin canını fazlasıyla sıkan bir başka olay da, bir özel şirket ajanının Mezopotamya'ya sızması oldu. İngiliz işgali altındaki bölgelerde keşif izni sadece İngiliz hükümet ajanlarına aitti. Bu yaklaşım, ajanların özel şirketlere değil İngiliz hükümetine bağlı olduğu savıyla savunuluyordu. İngiliz hükümetinin İngiliz-İran ve Hollanda Kraliyet Shell şirketlerindeki hisseleri göz önüne alındığında, bu durumun Amerika ve Fransa için pek itimat telkin ettiği söylenemezdi. Daha da kötüsü, Curzon lafı uzatmadan Amerikan büyükelçisine şunu söylemişti: "Bu tahkikat Majesteleri'nin Hükümeti namına yapılmaktadır. Amaç, işgal altındaki bölgede bulunan petrolün kendi yararına değerlendirilmesini sağlamaya yönelik gerekli tüm önlemlerin alınmasıdır."[15] Açıktır ki, İngiltere'nin tutumu, Lloyd George'un bıkıp usanmadan vurguladığı üzere, işin ve siyasetin birbirinden ayrı tutulması gibi ahlaki bir zemine dayanmıyordu.

Long-Berenger Anlaşması'nın feshedilmesiyle ilgili son yazışmanın yapıldığı 12 Ağustos gününden,[16] 11 Aralık tarihindeki Lloyd George-Clemenceau görüşmelerine kadar, İngiltere'yle Fransa arasında hiçbir kademede petrol konusunda bir konuşma olmadı. Kamuoyu da sorunla ilgili olarak sessizdi. 1919 sonbaharında *Times*'ın sayfalarında büyük bir münakaşa patlak verdi: Mezopotamya, manda sistemi altında bile olsa, elde tutulmaya değer miydi? Bütün tartışmalar boyunca, bölgenin alıkonulmasını savunanlar bile petrolün hiç sözünü etmemişti. Benzer şekilde, Sir Arnold Wilson'a bakıldığında, petrolün yaşamsal bir faktör olarak değerlendirildiğine dair bir izlenim edinmek mümkün değildi. Sonraları, 1924 yılında Curzon *Times*'a gönder-

diği bir mektupta şunun altını çizmek zorunda kalacaktı: "Dışişleri'ndeki görevim sırasında benim ya da Majesteleri'nin Hükümeti'nin; Musul, Irak ya da Doğu sorunu hakkındaki tutumumuzun hiçbir noktada petrol meselesiyle en küçük bir bağlantısı yoktu." Biraz abartılı da olsa bu ifade belki Dışişleri'nin ve başbakanın genel eğilimini ifade ediyordu ama, konuyla ilgili olanların durumunu yansıttığı söylenemezdi. Anlaşmanın yeniden görüşülmesinin sağlanamaması durumunda, Hollanda Kraliyet Shell Anlaşması'nın işe yaramaz hale geleceği, kimi hükümet dairelerinde ciddi endişe konusuydu. Bu durum, yeni petrol işleri bakanı Sir Hamar Greenwood'un da belirttiği gibi, 'Fransa'yla sağlanan tatminkâr düzenlemelerle yakından ilgili' idi. Ayrıca, Fransa'nın İngiliz petrol hisselerine kıdemsiz bir ortak olmaktansa Standard Oil'le işbirliğine gitmesi de, fazlasıyla kaygı verici bir olasılıktı.

Lloyd George kabinenin tavsiyesiyle 11 Aralık'ta Clemenceau'yla buluştuğunda, bakanlıkların oybirliğiyle anlaşmanın lehinde olduklarını 'aklında bulundurmaya' razı oldu. "Şayet konuşmaların seyri anlaşmanın diriltilmesi için kendisini ikna edecek gibi bir noktaya varırsa, bunu görmezden gelmeyecekti." Ne var ki, toplantı sırasında Lloyd George'a konuyu tartışmaya açma fırsatı tanınmadı. Berthelot, bunun yerine, Lord Curzon'a Fransızlar'ın petrol konusundaki yaklaşımını içeren bir muhtıra sundu. İngilizler, 'Mısır'dan Burma'ya ve Çerkezistan'dan İran Körfezi'ne' uzanan bir petrol tekeli oluşturmaya teşebbüs etmekle suçlanıyordu. Yakındoğu'daki İran dahil tüm petrol imtiyazlarında Fransa'nın da katılımı olması talep ediliyordu. Yukarıdakini izleyen bir başka muhtırada, Berthelot meseleyi çok daha açık ifade etti:

> Fransa'nın fikrine göre, sanayimizin ve Fransız parlamentosunun ortak talebi uyarınca, Musul'dan yapılan feragat, karşılık olarak Mezopotamya ve Kürdistan petrolünün çıkarılmasında kesin eşitlik yaklaşımını zorunlu kılmaktadır. Fransa'nın gereksinimleri ve petrol bakımından fakirliği dikkate alınırsa, bu noktanın büyük önemi vardır. Demir ve kömür gibi petrol de bütün dünya ülkelerinin bağımsızlığı ve 'özsavunma'larında yaşamsal bir rol oynamaktadır. Fransa ve İngiltere, barışı güvence altına almak için bir anlaşma sağlamaya istekli olduklarını, diğer alanların yanı sıra sanayi alanında da göstermelidir. Prensipler bir kez kabul edildikten sonra, petrol boru hatlarının nereden ve nasıl geçeceği hususunu düzenlemek zor olmayacaktır.

Fransa'ya İngiliz-İran Petrol Şirketi'nden ya da Musul ve Kürdistan petrol rezervlerinden pay verilmesi gerektiği iddiası, İngilizler tarafından hemen reddedildi. Berthelot ve Berenger bu reddi sükunetle karşıladılar, çünkü her ikisi de Long-Berenger Anlaşması'nda sap-

tanan % 25'in hakkaniyet sınırı içinde olduğuna inanıyordu. Bunu Clemenceau'ya söylemişler, ama kendilerinden eşit bölüşüm talebinde bulunmaları istenmişti. Onlar da kendilerine söyleneni inanmaksızın ve şevk duymadan yerine getirmişlerdi.

Dolayısıyla, Sir John Cadman'la Senatör Berenger buluşup petrol kaynaklarıyla ilgili yeni bir anlaşmaya vardıklarında, Long-Berenger anlaşmasındaki koşulların neredeyse aynısı sağlanmıştı. Fransa buna ek olarak, Akdeniz'e açılan ve üzerinde daha önce mutabakat sağlanmış olan petrol boru hatlarına paralel seyreden iki demiryolu hattı koşuluna da evet demişti.[17] Bu anlaşma Curzon ve Berthelot tarafından, 23 Aralık 1919 tarihli buluşmalarında bir çözüm zemini olarak kabul edildi. Curzon, onay belgesini Lloyd George'un imzalamış olduğuna inandığını ifade ediyordu. Berthelot ise Fransızlar'ın kabulünün Clemenceau'nun onayına bağlı olduğunu söylemek konusunda dikkatli davranıyordu. Bu sorun da halledildikten sonra, Curzon ve Berthelot'nun önünde Suriye-Musul sınırı konusunda bir anlaşmaya varmak için pek zorluk kalmayacaktı.[18]

Meseleler bu noktada hızını kaybetti. İki güç de Musul ve petrol sorunu konusunda hemen hemen bir önceki nisan ayında bulundukları noktaya dönmüştü. Şu farkla ki, İngilizler, Yakındoğu'ya yönelik siyasi ve bölgesel çözümler daha net tanımlanana dek genel sorunların üzerini örtme çabasında başarıya ulaşmışlardı. Barış Konferansı 1920 Şubatı'nda Paris'te yeniden toplanıncaya kadar, bu sorun bir daha gündeme gelmedi. 1919 yılı ve 1920 yılının ilk ayları boyunca, petrol meselesinin tek başına kayda değer bir sürtüşmeye neden olmadığı açıktır. Dahası, genel anlamda petrol meselesi, Türkiye'yle barış sağlanması konusunda öncelikli sorumluluğu bulunan devlet adamları tarafından, diğer sorunlara oranla çok daha önemsiz bulunmuştur.[19]

Suriye ve Filistin

Suriye'de İngiliz birliklerinin yerini Fransızlar'ın alması süreci 10 Aralık tarihine kadar tamamlanırken, ortada çözüm bekleyen başlıca iki sorun kalıyordu. Bunlardan birincisi, Fransızlar'la Araplar arasındaki ilişki sorunuydu. İkincisiyse, İngiltere ve Fransa arasında Suriye-Filistin sınırı üzerine süren tartışmayla ilgiliydi.

Fransa ve Araplar

İngilizler eylül anlaşması uyarınca Şam, Humus, Hama, Halep ve civar bölgelerin denetimini Araplar'a devretmiş; Suriye'nin batı bölümü de Fransız işgali altına girmişti. Fransız ve Arap denetimindeki bölgelerin sınırının netleştirilmesi, Faysal ve Clemenceau arasında yapılacak görüşmelere bırakılmış ve İngilizler Clemenceau'yla bir anlaşma sağlanmasının gerekli olduğuna Faysal'ı ikna etmek için ellerinden geleni yapmışlardı.

Kasım ayının sonuna doğru Clemenceau ve Faysal arasında geçici

bir anlaşma sağlandı. Fransa, iki lider arasındaki görüşmelerin sürdüğü üç ay boyunca tartışmalı bölgeyi işgal etmeyecekti. Buna karşılık Araplar da birliklerini çekecek ve bölgenin denetimi Suriye'de bulunan Fransız kumandan General Henri Gouraud komutasındaki altı kişilik bir Arap-Fransız heyetine bırakılacaktı. Bu çözüm bölgenin yatışması için pek verimli olmadı. İzleyen birkaç ay boyunca Araplar'la Fransızlar arasında yer yer çatışmalar sürerken, Fransızlar'ın bölgeye taarruz edeceği söylentileri de ortalıkta fazlasıyla duyuldu.

Faysal 7 Ocak 1920 tarihinde Suriye'ye gitmek üzere Paris'ten ayrıldı. Yanında, Clemenceau'yla sağlanmış ama henüz imzalanmamış bir anlaşma bulunuyordu. Resmileştirmek için yurtiçinde destek bulması gerektiğini belirtmişti. Bu anlaşma taslağına göre Araplar, bütün Suriye ve Lübnan üzerinde bir Fransız mandasını kabul edeceklerdi. Fransa da buna karşılık olarak, dört şehrin bulunduğu bölgede; Fransızlar'ın siyasi, ekonomik ve askeri danışmanlığı çerçevesinde Faysal tarafından yönetilecek bir Arap devletini tanıyacaktı. Fransız birlikler Kilikya sınırında toplanacaklar, Suriye'nin içine sadece Arap devlet başkanı ve Fransız askeri yetkilisinin ortak çağrısı üzerine gireceklerdi. Bu devletle ayrı bir Lübnan arasındaki sınır konusu ilerde verilecek bir karara bırakılmıştı. Sonuç olarak, uzun dönemli bir anlaşmaya varılmış gibi görünse de, ortada hâlâ sahipsiz bir toprak parçası vardı ve böyle bir yer iki grup arasındaki yangına körük vazifesi görebilirdi. Nitekim, gördü de.

Suriye-Filistin Sınırı

Suriye-Filistin sınır sorunu, aralık toplantıları sırasında İngilizler'le Fransızlar arasında geçici mahiyette bile olsa üzerinde anlaşmaya varılmamış konulardan biriydi. Fransızlar burada tutumlarını Sykes-Picot Anlaşması'na göre belirliyorlardı. Berthelot'nun ifadesine göre Clemenceau, Filistin için uluslararası yerine bir İngiliz mandasını kabul etmekle yeteri kadar ödün vermiş olduğunu düşünüyordu. Fransa, Suriye dağlarından Filistin'e ulaşan suyun % 33'ünü Siyonistler'in kullanımı için garanti etmeye hazırdı, ama sınır meselesinin yeniden gözden geçirilmesini kabul etmeyecekti. İngilizler de aynı kararlılıkla; Litani Nehri'nin bir kısmını ve Hermon Tepesi'nden doğup Ürdün Nehri'ne dökülen ırmakları içine alacak biçimde, Filistin sınırının kuzeye doğru genişletilmesini istiyorlardı. Bu arada İngiltere, bölgenin, Musul-Akdeniz demiryolu hattının İngiliz topraklarından geçmesini sağlamak için kendilerine verilmesine yönelik ısrarlarından vazgeçmeye razı olduğunu dile getirdi. Demiryolunu, Sykes-Picot Anlaşması'na göre başta İngiltere'ye bırakılmış olan bölgede tutmanın fizibilitesini incelediklerini belirtiyorlardı. Şayet bunun olanaksız olduğu ortaya çıkarsa, Fransızlar'ın Greenwood-Berenger Anlaşması çerçevesinde verdiği garantiler yeterli olacaktı.[20]

Sonuç olarak tartışmalar sadece Siyonistler'in gereksinimlerine

göre biçimlendi. Ne var ki, İngilizler'in Filistin ve Fransızlar'ın Suriye mandasını alacak olmaları, her iki tarafta da direncin artmasına yol açıyordu. İngiliz kanadında, Clemenceau'nun sırf başka bir yerde telafi hakkı kazanmak için sesini çıkarmadığı izlenimi yaygındı. Sıkça duyulmaya başlanan bir söylentiye göre Fransa, İspanya'yla doğrudan görüşmeler yoluyla Tanca şehrini ele geçirme girişimine, İngiltere'nin rıza göstermesini istemişti. İngilizler'inse herhangi bir ödün vermeye niyetleri yoktu. Bunun üzerine Fransız Dışişleri, Fransa'nın daha önceki ödünlerinin karşılıksız kaldığı gerekçesiyle rahatsız oldu ve yeni bir adım atmamaya karar verdi. Sonuçta Curzon ve Berthelot anlaşamayacaklarını görerek bütün meseleyi başbakanlarına devrettiler.[21]

İngiltere'yle Fransa Arasında Yeni Sorunlar

Filistin-Suriye sınırı ve Ermenistan'a yapılacak askeri yardım konularında bir çözüme ulaşılamamasına rağmen, Fransız-İngiliz görüşmeleri, Türk barış antlaşmasıyla bağlantılı diğer sorunların çoğu için genel bir fikirbirliği sağladı. Ortadoğu sınavını başarıyla vermiş görünen İngiliz-Fransız ittifakı, artık her zamankinden daha güçlüydü. Görünüşe göre, resmi planlama oturumlarını gerçekleştirmek ve alınmış olan kararlardan İtalya'yı 'haberdar etmek'ten başka yapacak pek bir şey kalmamıştı. Ne var ki, Barış Konferansı 1920 Şubatı'nda Londra'da yeniden toplanıncaya kadar, aralık görüşmeleriyle varılan noktaların çoğu tamamen yitirilmiş ve İngiltere'yle Fransa'nın ilişkisi son derece gergin bir hal almıştı. Bütün bunlar üç gelişmenin sonucuydu: İngiliz kabinesinin aralıkta üzerinde anlaşmaya varılan İstanbul politikasını onaylamaması; Fransız devlet başkanlığına aday olan Clemenceau'nun kaybetmesiyle Alexandre Millerand başkanlığında yeni bir hükümet kurulması; ve Fransa'nın resmi barış görüşmelerinin Paris'ten başka bir yerde yapılmasını istememesi.

İngilizler'in İstanbul Anlaşmasını Reddi

Aralık görüşmelerinin ardından düzenlemelerin İngiliz ve Fransız kabinelerinin onayına sunulması gerekiyordu. Bu yeni düzenlemelerin İngiliz kabinesinin önüne gelmesi, pek çok diğer anlaşmanın dayandırıldığı anahtar hususlardan birinin tamamiyle reddedilmesiyle bir oldu. 6 Ocak günü, Lloyd George ve Curzon'ın desteğine rağmen, Türkler'in Avrupa'dan çıkarılması planı 'kayda değer bir çoğunluk tarafından' geri çevrildi.[22] Oturumun yazıya dökülen sonuçlarında, ileri sürülen savların bakanlıkları ve kişileri bağlamasından kaçınılmaya çalışılmıştı ama, görünüşe bakılırsa planın desteklenmesinde Dışişleri tek başına kalmıştı. Winston Churchill kutuplaşmayı şöyle anlatıyordu:

> Münazaralar sırasında Dışişleri'nin dizginlerini elinde tutan Lord Curzon bütün hızıyla Mr. Edwin Montagu'nun üzerine yönel-

di. Montagu'nun desteğindeyse Hint kamuoyunun eğilimi, İslam dünyasının hassasiyeti, Muhafazakâr Parti'nin Türk yanlısı tutumu ve Hint Bürosu'ndan sayısız bildiri vardı.

Hindistan'dan sorumlu devlet bakanı Edwin Montagu başkanlığındaki Hint Bürosu, Türkler'in İstanbul'dan çıkarılmasına kesinlikle karşı çıkıyordu. Montagu'ya göre; İngiliz-Fransız görüşmeleriyle, İstanbul ve Boğazlar üzerinde idari otorite anlamında olmasa da itibari bir Türk egemenliğini kabul eden, 11 Aralık tarihli Bakanlar Konferansı'na ihanet edilmişti. Müslüman kaynaklardan İngiliz gazetelerine ve başbakana gelen sayısız mektup ve telgraf, Montagu'nun İstanbul'la ilgili tutumuna destek veriyordu. Müslüman kaynakların önemli bir bölümünü, örgütlenmesini İngiltere'de gerçekleştirmiş olan Merkezi İslam Örgütü oluştururken, parlamentonun pek çok üyesi de bu desteğe katılıyordu.[23]

Halifeliğin merkezi olan kutsal kent İstanbul'un kaybedilmesine, sadece İngiliz İmparatorluğu içinde bulunan Müslümanlar karşı çıkmıyordu. Mohandas Gandhi liderliğindeki Hint Svarajistleri de (Hint milli istiklal taraftarları) bu davada onlarla ortak hareket ediyordu. 23 Kasım'da iki grubun da biraraya geldiği bir pan-Hint konferansında, Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafaza edilmesi, halifenin İstanbul'da bırakılması ve Hicaz'daki Kutsal Mekânlar'ın denetiminin Arap hâkimiyetine bırakılması garantisi istendi. Hindistan'da bulunan Müslümanlar, İngiliz Müslümanları destekleyen ve bağımsızlığa karşı çıkan tek en güçlü grubu oluşturuyordu. Hint milliyetçileri Müslümanlar'ın davasını destekleyerek sadece İngiliz-Müslüman çatışmasını artırmaya çalışmıyor, aynı zamanda bağımsızlık mücadelesinde işbirliği sağlamak umuduyla Müslüman haklarının savunuculuğuna soyunuyordu. Eğer bunca çabalarına rağmen İslam dünyasının son büyük kenti de yitirilirse, bunun sonucunda ortaya çıkacak olan Müslüman-İngiliz düşmanlığı, milliyetçi mücadele için İslam desteğinin istenmesine yarayacaktı.

İngiliz kabinesini fazlasıyla endişelendirmesine rağmen üzerinde mutabakat sağlanamamış konulardan biri de, Ruslar'ın uzun vadede İstanbul ve Boğazlar'ın denetimini ele geçirmeleri tehlikesiydi. Hükümet ve bakanlıklar düzeyindeki toplantılarda 'bolşevizm' sözcüğü her ne kadar sıkça kullanılıyorsa da, terimin Rus ulusal devletiyle aynı anlamda kullanıldığı açıktı. Eğer, İngiliz ve Fransızlar'ın da artık muhtemel sonuç olarak kabul ettikleri gibi, Rusya'daki iç savaş Bolşevikler'in zaferiyle sonuçlanırsa, iktidara yerleşecek hükümet dost değil, düşman olacaktı. İngiliz kabinesinin varsayımına göre, her durumda güney Rusya'daki General Denikin kuvvetleri çok geçmeden yok edilecek ve Bolşevik kuvvetler en azından yeni kurulan Kafkas devletlerine kadar tüm bölgenin denetimini ele geçirecekti. Hemen arkasından Kafkaslar'da Türk ve Ruslar'ın ortak eylemlerinin belir-

mesi kaçınılmazdı. Türkler'in İstanbul'da alıkonulmasını savunan kabine üyeleri, Türkler'in kovulmasının padişah hükümetiyle Rusya arasında bir ittifaka davetiye çıkarmak olacağının altını çiziyordu. Öte yandan Curzon-Berthelot anlaşmasını savunanlarsa, 'muzaffer bir Bolşevik Rusya'nın Türkler'in İstanbul'da bırakılmasıyla daha da güçleneceği'ni, çünkü böylece Türkler'in bir Rus-İngiliz savaşında Boğazlar'ı kapatabilecek duruma geleceklerini belirtiyordu. O halde, Türkler'i bölgeden uzaklaştırmak çok daha iyi olacaktı. Sonuçta, eğer Türk egemenliği Küçük Asya'yla sınırlandırılırsa, bir Rus-Türk ittifakı oldukça önemsiz bir tehdit halini alırdı.

Ne var ki kabine kararında bu faktörlerden hiçbiri, Savaş Bakanlığı'nın Türkler'in Avrupa'dan çıkarılmasına itirazı kadar önemli olmadı.[24] Bu itiraz herhangi bir ahlaki, duygusal, siyasi ya da dinsel temele dayanmıyordu. İtirazın temeli, durumun bunu gerektirmesiydi. Churchill'in de daha sonraları ifade ettiği gibi, "Elimizde asker yoktu. Asker olmadan Türkler'i nasıl İstanbul'dan çıkarıp dışarıda tutacaktık?... Çanakkale Boğazı gemilerin serbest geçişine açık tutulmak kaydıyla... razı olduk." Savaş Bakanlığı, siyasi denetimin Türkler'e bırakılarak sorunun çok daha masrafsız halledilebileceğine inanıyordu. Bir gözetim komisyonunun idaresinde küçük bir uluslararası kuvvet, sadece Boğazlar'ın işletilmesiyle ilgilenebilirdi. Böylelikle, kendi halkı tarafından bile varlığına karşı çıkılan uluslararası bir devletin hükümeti, idaresi, siyaseti ve savunması gibi sorunlardan uzak durulmuş olunurdu. Bağımsız bir devletin, denetimi yeniden ele geçirmeye yönelik her tür Türk girişimini püskürtmeye yetecek bir savunma sistemi ve garnizonu bulunması gerekecekti. Boğazlar'ın her iki yakasının da savunulması gerektiğinden, bunun hem insan hem de malzeme maliyeti çok büyük olacaktı. Ayrıca, eğer Anadolu'da bir Müttefik gözetimi planlanıyorsa, bunun İstanbul ve Küçük Asya için ayrı ayrı idari sistemler yerine, İstanbul'daki padişah ve hükümeti vasıtasıyla daha kolay olacağının üzerinde duruluyordu. Silahlı kuvvetlerin finanse edilmesi ve boyutları gibi kritik bir soruna da dokunan bu savlar, halk arasındaki yaygın anti-militarist eğilim ve kısmen İngilizler'in Kafkaslar'dan çekilmesine neden olan ekonomik sıkıntı dikkate alındığında, kabinenin diğer üyeleri üzerinde büyük bir etki yapmış olmalıydı. Son olarak, Yakındoğu'nun Filistin dışındaki bölgelerinde görev yapan İngiliz askerlerinin büyük çoğunluğunun Hintli ve bunların çoğunun da Müslüman olması hususu vardı.[25] Bölgeye İngiltere'den gitmiş olanlar terhis edilirlerse, onların yerini de büyük olasılıkla Hint kökenliler alacaktı. Bu son faktörle birlikte çember tamamlandı ve din meselesi yeniden gündeme geldi. Ne de olsa, Hintli askerlere pek çoğunun tamamiyle karşı olduğu bir çözümü uygulama talimatı vermek kolay olmayacaktı.[26]

Kabinenin kararını bir anlamda kendisine yapılmış bir hakaret kabul eden Curzon, son derece sinirlenmiş ve kararı protesto etmişti.

Türkler'in İstanbul'da kalmasına izin vererek şehri dolaylı yoldan denetim altında bulundurmanın, Türkler'i el altında tutmaya yetmeyeceğine inanıyordu. Büyük güçler eninde sonunda, Türk devletini daha yakın bir uluslararası gözetim altına çekmek zorunda kalacaklardı; Müttefikler kendilerini '... işlemeye başladığı anda bazı sürprizler de getirebilecek' bir sisteme doğru sürüklüyordu.

Bütün bunlar Curzon'ın Türk hükümetine uygulanacak mali ve idari gözetime karşı çıktığı anlamına gelmiyordu. Mesele çok başkaydı. Fransızlar'ın bu konudaki şemasına bilerek rıza göstermişti. Halbuki tüm Avrupa toprağını Türk devletinden ayırarak; eğer gerekirse, Türkiye'yle bütün bağlantıları koparmak, ama yine de en önemli olanı, yani İstanbul ve Boğazlar'ın denetimini elde tutmak mümkün olacaktı. İstanbul'u geri vermekle Müttefikler kendilerini her yerde, her zaman ve her şekilde Türkler'in meseleleriyle iç içe bulacaklardı. Curzon'ın en çok uzak durmak istediği ve İstanbul'un Türkler'e bırakılmasını isteyenlerin göremedikleri husus buydu.

Bu arada Fransızlar, kamuoyunun hoşlanmayacağı bir kararın kabahatini İngilizler'e yıkmak için (zaten kabahat başkasının değildi), henüz resmi bir duyuru yapılmamış olmasına rağmen, İstanbul'un Türkler'den alınacağını aralık sonunda basına aktarmıştı. Fransa'nın bu yaptığı, geri dönmeyi iyice zor bir hale getirdiğinden işleri daha da karıştırdı. Yine de, verilen kararın uygulanması gerekiyordu. 8 Ocak tarihinde Lloyd George ve Curzon, Yüksek Konsey'in son oturumları için Paris'e geldiler. Oturumlar sırasında İstanbul sorunu hiç gündeme gelmedi ama, muhtemelen Lloyd George ve Curzon, Paris'e gelir gelmez İngilizler'in tutumundaki değişiklikten Fransızlar'ı haberdar etmişlerdi.

11 Ocak günü Berthelot hem İstanbul'a yönelik iki çözüm için değerlendirmeleri özetleyen, hem de her biri için bir organizasyon planı içeren bir muhtırayı İngilizler'e sundu.[27] Muhtıra İngiliz hükümetinde başlı başına bir krize yol açtı. Montagu ve Dışişleri ayrı ayrı cevap taslakları hazırladılar ama hiçbiri kabinenin tam onayını almadı. Birinci taslak çok mülayim bulunurken, ikincisinin de çok sert olduğu ifade ediliyordu. Lloyd George beklenmedik bir girişimde bulunarak, Montagu'nun taslağını Venizelos'a gösterdi ve fikrini sordu. Venizelos, tahmin edileceği gibi Türkler'in Boğazlar'ı geçmesine izin verilmesini protesto etti ve Çatalca hattının sınır kabul edilmesinden yana çıktı. Hatta Venizelos bu kararın İzmir'in doğrudan Yunanistan'a bırakılmasını garanti etmesi gerektiğini de ifade etti ama, şüphesiz Montagu böyle bir yaklaşımı asla kabul etmedi. Lloyd George'un Yunan yanlısı tutumu hiçbir zaman bu kadar açıkça görülmemişti. Venizelos'un tavsiyelerinin sadece azınlığın desteğini alacağını fark eden Lloyd George, siyasi sorunlarda İngiliz kabinesinin iç bölünmüşlüğünü açığa çıkaracak bir dış etki aramaya başladı.

Montagu'yla Curzon'ın isteksiz müzakerelerinin ardından, sonunda bir üçüncü taslak hazırlandı. Taslağa göre Çatalca hattı batı sınırı olarak

kabul ediliyor, ama aynı zamanda Türk maliyesi üzerine sınırlı bir Müttefik denetimi ve tazminat koşulu getiriliyordu. Mali denetim, özellikle işgal masraflarını karşılamak ve savaş öncesi borçları tahsil etmek için gerekli gelir kaynakları üzerinde olacaktı. İzmir Türk hükümdarlığına bırakılacak ama yerel idare Yunanistan denetiminde olacaktı. Edirne için durum bunun tam tersiydi. Taslak kabine üyelerine dağıtıldı, ancak Curzon hiç memnun değildi. Lloyd George'a şöyle demişti: "Prensipte (Türkler'i atmak ya da atmamak) karar kılındıktan sonra, şemanın çizilmesi Dışişleri'nden başkasına düşmez." Curzon, taslağın bir kopyasını Berthelot'ya iletmek için yetki istediyse de, kendisine bu iznin verilip verilmediği pek açık değildir. Açık olan şudur ki, İstanbul hakkındaki karar belirlendikten sonra bile, İngiliz kabinesinde ana politikaların nasıl yürütüleceğine dair büyük bir anlaşmazlık vardı.

Clemenceau'nun Yenilgisi

İngiliz kabinesinde Türkiye üzerine yaşanan karmaşanın daha beteri, Fransa'da Clemenceau'nun Ocak 1920 tarihindeki başkanlık seçimini kaybetmesiyle görülmeye başlandı. 1919 yılı Kasımı'nda milletvekili seçimleri yapılmış ve eğer belli bir bölgede mutlak çoğunluk yoksa nispi temsilin geçerli olduğu yeni bir seçim sistemi uygulanmıştı. Bu sistem meclisin, orta-sağ eğilimde, milliyetçi ve emperyalist görünüşlü, yarısından fazlası Katolik olan bir yapıya sahip olmasına yol açmıştı. Genel olarak seçim sonuçları, Clemenceau'nun Almanya'yla tavizsiz bir barış sağlanmasına yönelik katı politikasına kamuoyundan bir destek olduğunu gösteriyor ve orta-sol gruplarca benimsenen daha ılımlı sayılabilecek Wilson tarzı tutumun benimsenmediğini ortaya koyuyordu. Ne var ki, Clemenceau'nun kişisel popülerliğinin ülke genelinde pek şüphe götürür bir yanı olmamasına rağmen, bu durum Senato ve Millet Meclisi'ne yansımamıştı. Sivri dili, siyasete din nüfuzunun girmesine şiddetle karşı çıkışı ve ani siyasi taktikleriyle üyelerin hemen büyük bir çoğunluğunu yadırgatan bir politikacıydı Clemenceau. Ayrıca şu da görülüyordu ki, Clemenceau Fransız başkanlarının geleneksel halkbabası rolünü oynamaya pek istekli değildi. Clemenceau bunun doğruluğunu, daha sonraları, 1928 Haziran'ında Jean Martet'ye şunları söyleyerek teyit etmişti:

> Üç ay masa başında oturmamalıydım. Onlar, kendilerine müdahale etmeyecek birini istiyorlardı. Bir hafta bile yitirmeden sonuna kadar gitmeliydim. İşi üstlenmeyi kabul etseydim, bunu Bahçıvanlık Sergileri'nde kurdele kesmek için üstlenmemiş olacağımı anlamalısın. Bir şey yapmalı ya da yapmaya çalışmalıydım.

Durum böyleyken bile şayet Clemenceau aktif bir kampanyaya girişseydi, meclis üyeleri kamuoyunun eğilimini dikkate almamaya cüret edemezdi. Halbuki Clemenceau, adının seçim pusulasına arkadaşları ta-

rafından yazılmasına izin vermiş ve adaylığını bile duyurmamıştı. Bu belirsizlik, düşmanlarının Millet Meclisi eski sözcüsü Paul Deschanel etrafında toplanmalarına zemin hazırladı. 16 Ocak tarihinde yapılan bir seçim yoklamasında, kaybedeceği kesin olarak ortaya çıkınca, Clemenceau adını geri çekti ve iki gün sonra da istifasını verdi. Yenilgisi üzerine en doğru ve sağlıklı yorum belki de Paul Cambon'ın söyledikleriydi:

> Clemenceau iyi bir Başkan'dı demiyorum. Ama onun seçilmesi, son seçimlerde gerekenin yapılmış olması, sosyalist ve radikallerin mahkumiyeti ve savaştan yüzünün akıyla çıktığının teslim edilmesi olurdu. Bu anlamda, yenilgisi hayra alamet değil.

Clemenceau'nun yerini Alexandre Millerand aldı. Millerand başkanlık görevine gelmeden hemen önce Strasbourg'da yüksek askeri yetkili olarak görev yapıyordu. Uzun bir siyasi deneyime sahip olan yeni başkan, politikaya Radikal Sosyalist grubun üyesi olarak girmiş ama yüzyıl başından itibaren muhafazakâr bir tutum benimsemişti. Çeşitli hükümet kademelerinde görev almış ve meclis meselelerinde kıdem sahibi olmuştu. Kabinesi güvenoyu almasına rağmen, 18 Şubat tarihinde başkanların devir teslim törenine kadar ortada müphem bir hava hüküm sürdü.[28] Millerand, Dışişleri meselelerinin tümümü kendi üzerine aldı. 1920 Eylülü'nde Quai d'Orsay genel sekreteri ünvanını alacak olan Berthelot ise, her alanda kendisinden sonraki adam ve en yakın danışmanı olacaktı.

Barış Konferansı'nın Yeri

Fransız hükümetinin değişmesi, Türk sorunuyla ilgili tüm görüşmelerin çıkmaza girmesi tehlikesine dek gelip dayanan bir krize neden oldu. Sorun neredeyse gülünç denecek kadar basit bir sorundu. Fransa, Türk barışı dahil Barış Konferansı'nın resmi hiçbir çalışmasının Londra'da yapılmasını istemiyordu. Bunun yerine, şubat ayında başlayacak olan Londra Konferansı'nı, genel prensipler üzerine görüş alış verişi olarak düşünmek eğilimindeydiler. İngilizler görüşmelerin bakanlık seviyesinde Paris'te sürdürülmesine karşı çıktılar. Bunun anlamı şuydu; uzman komisyonların bir kısmı orada kalabilirdi ama antlaşmanın ana taslağı Londra'da yapılmalıydı. Bir yığın şiddetli tartışmalardan sonra Türk delegasyonunun kabulünün ve antlaşmanın imzalanmasının Paris'te olmasına karar verildi. Ama, İngiliz bakanların katılımını gerektiren diğer görüşmeler Londra'da yapılacaktı. Fransızlar, bunun sadece Lloyd George için bir anlamı olacağına inanıyorlardı. Yani İngilizler bakanlık düzeyinde herkesi işin içine katmıştı. Daha sonra da görüldüğü gibi, Fransızlar bu hususu hiç açmadı, Londra Konferansı bu konuda hiçbir münakaşa olmaksızın toplandı ve tamamlandı.[29]

Türk barış koşullarının ciddi anlamda ele alınması için Barış Kon-

feransı'nın sahnesi sonunda kurulmuştu. Fransa ve İngiltere arasında sorunların büyük bir bölümü üzerinde geçici de olsa bir anlaşmaya varılmış olmasına rağmen, sırada diğerleri vardı. Türkler'in İstanbul'dan çıkarılmasıyla ilgili İngiliz politikasından vazgeçilmesi, İngiliz kabinesinde tamamen değerlendirilmemişti. Üstelik bu geri dönüş, varılan anlaşmalar üzerinde olumsuz bir etki yapmıştı. Bu arada İtalyanlar'ı da kararlardan haberdar etmek ve bunu yaparken gururlarını incitmemek gerekiyordu.[30]

İngiliz-Fransız görüşmeleri sırasında kaba hatlarıyla belirlenmesine rağmen anlaşma koşulları yine karmakarışık oldu ve net bir tanıma kavuşamadı. Yine de, Aralık-Ocak görüşmeleri itibariyle iki husus açıktı. Gerek İngiltere gerekse Fransa, Türk sorunu hakkında giderek daha çok endişe duymaya başlıyor ve kendi istekleri yönünde bir çözüm sağlanması konusunda kararlılık sergiliyordu. İtalya'ya kaçınılmaz bir karın ağrısı gözüyle bakılıyor; bu arada hem İngiltere hem de Fransa, kendilerini Birleşik Devletler'in isteklerini ciddiye almak zorunda hissetmiyorlardı. Bu sırada, sadece padişah hükümetinin değil Yakındoğu'daki İngiliz ve Fransız konumunun da giderek güç yitirdiği gözden kaçmıyordu. Bu durumun nedeni kısmen yurtiçi meseleler, ekonomik ve askeri koşullar olsa da, aynı zamanda Mustafa Kemal önderliğindeki yeni Milliyetçi hareketin gittikçe güçlenmesiydi. Avrupa hükümetleri bu faktörün ancak o sıralarda farkına varmaya başlıyordu. Şimdi kısaca, bu hareketin, 1920 Şubatı'nda Londra Konferansı açılana kadar barış görüşmelerine yaptığı etkiye göz atacağız.

• • •

1. Bkz. 8. Bölüm, 2. not ve ayrıca *Current History*, 11 (Ekim 1919): 65; *Times* (Londra), 10/4/19.

2. İngilizler böyle bir yardımın yapılıp yapılmaması konusunda yoğun tartışmalar yaşadılar. Dışişleri ve barış delegasyonu verilmesinden yanaydı. Savaş Bakanlığı ile Hint Bürosu karşı çıkıyordu. *Br. Doc.*, 3:556, Curzon'dan Wordrop'a, 9/17/19; sf. 600-601, Wardrop'tan Curzon'a, 10/19/19; 1:574, S.C., 8/29/19; 4:777-779, Dutasta'dan Norman'a, 9/22/19; sf. 797, Grey'den Curzon'a, 10/7/19; *Times* (Londra), 9/29/19.

3. *Br. Doc.*, 4:907, Kidston'den Crowe'a, 11/28/19; Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.00/1191, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 4/1/20. Kazımzade şunu onaylıyor: "Rusya'nın Türk Ermenistanı'nı işgali sırasında, Ermeniler Türkler'i yüreklerine kadar yağmalayıp katletmişlerdir." Kazımzade, *Trans-Kafkasya*, sf. 256; ayrıca bkz. Gidney, *Mandate*, sf. 276. 18 Kasım tarihinde, Türk hükümeti Kilikya'da Müslümanlar'a yönelik Ermeni saldırılarına karşı Amerika'dan askeri yardım istemiştir. Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 876.00/1076, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 12/11/19.

4. *Br. Doc.*, 2:782, Varılan Çözümlerin Metinleri, Müttefikler Konferansı, 12/11/19 - 12/13/19. Ayrıca bkz. aynı kaynak, sf. 744-48, Müttefikler Konferansı, 12/12/19; Clemenceau-Lloyd George görüşmeleri, 12/12/19; sf. 776-78, Müttefikler Konferansı, 12/13/19. Fransa ve İngiltere bu maddeyi hemen kabul ettiler, diğer üç gücün temsilcileri de hükümetlerine danışmak kaydıyla aynı şeyi yaptılar.

5. Wilson, *Loyalties*, 2:127-32, 134, 143-44; *Times* (Londra), 10/29/19. Barış Konferansı'nda bulunan Kürtler, İngiliz himayesi istediklerini ifade ettiler. *Br. Doc.*, 4:679, Calthorpe'dan Curzon'a, 7/10/19; ayrıca n. 6; sf. 704-5, 7/29/19; sf. 813, Crowe'dan Curzon'a, 10/12/19; Pech, *Alliés et Turquie*, sf. 94-95, 11/13/19.

6. *Br. Doc.*, 4:693-95, Hohler'den Tilley'ye, 7/21/19. Noel, İran Körfezi'ndeki İngiliz siyasi mümessilinin asistanıydı.

7. Dışişleri, F.O. 608/95/365-1-4/4250, Bağdat'tan Balfour'a, 3/12/19; 16343, Noel Güncesi, 4/7-23/19; F.O. 608/95/365-1-1, Noel Soruşturma Misyonu'yla ilgili genel dosya için bilhassa bkz. 18689, Calthorpe'dan Curzon'a, 7/23/19, burada Noel'in raporunun nüshaları da mevcuttur. F.O. 608/273/75/208, Genel bakış, Kürdistan'da durum, 1/8/20; *Br. Doc.*, 4:693-98, Hohler'den Tilley'ye, 7/21/19; sf. 782, Meinertzhagen'den Curzon'a, 9/27/19, sf. 821-23, Robeck'ten Curzon'a, 10/18/19, Ek 1; sf. 920, 12/4/19; sf. 921-23, Ek 1; Wilson, *Loyalties*, 2:134; Ryan, *Dragomans*, sf. 140-41. Kürdistan'a Türkiye'nin bakışını özetleyen belgeler için bkz. Turquie, *Ministére des affaires étrangéres, Le livre rouge. La Question de Mossou de la signature du traité d'armistice de Moudros, (30 Octobre 1918 au 1 Mars, 1925)*, no. 43, 50, 51, 59-65, 67.

8. *Br. Doc.*, 4:521, Clemenceau'dan Lloyd George'a, 11/9/19; Mamafih, Dörtler Konseyi'nin 21 Mayıs tarihli oturumu sırasındaki bir beyanatında Clemenceau, İngilizler'in "imtiyaz yok" görüşünü destekler nitelikte bir değerlendirmede bulundu. *U.S. Doc., P.P.C.*, 5:760, Dörtler Konseyi, 5/21/19.

9. *Br. Doc.*, 4:1093, Clerk'ten Kerr'e, 6/17/19, Ek; Lloyd George Belgeleri, F92/14/3, Cadman-Berenger göreşmesi, 12/17/18; de Fleuriau'dan Balfour'a (Curzon), 1/6/19; Bahriye toplantısı hakkında muhtıra, 1/15/19; F.O. 608/231/1371-1-4/2633; Mezopotamya ve İran'daki Petrol imtiyazlarına katılım için Fransa'nın önerisi üzerine beyanat, 2/20/19.

10. Lloyd George Belgeleri, F92/14/3, Bakanlıklararası toplantı notları, Paris, 2/1/19; Dışişleri, F.O. 608/231/1371-1-4/2642, Mallet'nin Balfour tarafından paraf edilmiş zabıtları, 2/3/19.

11. Walter Long İngiliz Bahriye Nezareti'nin ilk lordu ve petrol meselelerinden sorumlu ilk bakandı. İngiltere için görüşmeler Cadman tarafından yapılmasına rağmen anlaşmayı, resmi olarak Berenger'a denk konuma yerleştirilen Long imzaladı. Br. Doc., 4:1089-92, Long-Berenger Anlaşması, 4/8/19; Temperley, *Peace Conference*, 6:182.

12. Bkz. 3. Bölüm

13. Lloyd George Belgeleri, F12/1/55, Lloyd George muhtırası, 7/10/19. Bu muhtıra, Lloyd George'un özel sekreteri J. T. Davies tarafından üçüncü tekil şahısa çevrilmiş ve Lord Curzon'a gönderilmiştir. Bkz. *Br. Doc.*, 4:1100, Davis'den Curzon'a, 7/11/19.

14. Miller, *Diary*, 9:429, 5/21/19; *Br. Doc.*, 4:1095-96, Balfour'dan Curzon'a, 6/26/19; sf. 1097, Curzon'dan Balfour'a, 7/8/19; sf. 1099, Balfour'dan Curzon'a, 7/25/19, Ek; Polk Belgeleri, Çk. 73, ds. 121, 11/1/19. Bu dönemde petrol meselesine ilişkin Amerikan politikasının genel bir dökümü için bkz. J.A. de Novo, "The Movement Foreign Agressif American Oil Policy of Abroad", sf. 854-76 ve *American Interests and Policies in the Middle East, 1900-1939*, sf. 169-76; Evans, *U.S. and Partition*, sf. 292-308.

15. *Br. Doc.*, 4:629, Hardinge'den Allenby'ye, 1/26/20; ayrıca bkz. Bristol Belgeleri, Kutu 17, Günce, 1/3/20. İngilizler, Musul havzasındaki olağanüstü petrol ve kükürt potansiyelinin gayet iyi farkındaydı. Dışişleri, F.O. 608/231/1371-1-3/3073, Bağdat'tan Hindistan Bürosu ve Dışişleri'ne, 2/19/19; Kabine Belgeleri, Cab. 21/1919, Britanya İmparatorluğu ve Mezopotamya'da Petrol Durumu, 1918.

16. Resmen iptal işleminin ayrıntıları için bkz. *Br. Doc.*, 4:1092, Clerk'ten Kerr'e, 6/17/19; sf. 1096-97, 7/4/19; sf. 1101, Curzon'dan Cambon'a, 7/22/19; sf.

1110, Fransız Dışişleri'nden Curzon'a, 8/12/19.

17. Metin için bkz. *Br. Doc.*, 4:1114-17. Ayrıca Kabine Belgeleri, Cab. 23/18, C 14 (19), 12/15/19; Lloyd George Belgeleri, F19/2/2, Greenwood'dan Lloyd George'a, 12/23/19 ve Ek, Cadman'dan Greenwood'a, 12/23/19. Bir önceki Nisan ayında Long ile olduğu gibi, anlaşma Cadman yerine, münasip siyasi otorite olarak Greenwood tarafından imzalandı.

18. İngilizler, Habur Nehri havzasının Suriye Fransız bölgesine dahil edilmesine yönelik Fransızlar'ın ricasına rıza gösterdiler. Bkz. *Br. Doc.*, 4:596-97, Curzon-Berthelot üçüncü toplantı, 12/23/19, sf. 602, dördüncü toplantı, 12/23/19.

19. Gerek Donalp Bishop, gerekse Max Beloff yazılarında, "Dışişleri ekonomik sorunlar konusunda kayıtsız davranıyordu" demişlerdir. D.G. Bishop, *The Administration of Britain Foreifn Relations*, sf. 226. Beloff, Dişişlerinin çalışmalarını değerlendirirken şunu yazmıştır: "Bu yeni rekabetçi iş dünyasında kimilerinin görmek isteyeceği öncelik İngiliz iş yaşamına tanınmamıştır." Beloff, *Imperial Sunset*, sf. 354.

20. *Br. Doc.*, 4:454, Crowe'dan Curzon'a, Clemenceau muhtırası, 10/10/19; sf. 578-79, Berthelot muhtırası ve İngiliz notları, 12/12/19, sf. 597-98, Curzon-Berthelot üçüncü toplantısı, 12/23/19; sf. 599-602, dördüncü toplantı, 12/23/19; sf. 604-5, Derby'den Curzon'a, 12/27/19, Ek; sf. 610, Curzon'dan Derby'ye, 1/8/20; sf. 631, Derby'den Curzon'a, 1/2/20, Ek. İngiliz hükümetinin bütün bölümleri fikirbirliği içinde değildi. 30 Aralık tarihinde, Ticari Kurul şöyle bir muhtıra yayınladı: "Fransız ve İngiliz bölgeleri arasındaki sınırın, tamamıyla İngiliz bölgesi içinde kalacak bir güzergâhı garanti edecek biçimde belirlenmesi son derece önemlidir." F.O. 608/771/7/7.

21. *Br. Doc.*, 4:466-67, Crowe'dan Curzon'a, 10/13/19, Ek; sf. 607-9, Forbes-Adam muhtırası, 12/30/19. Tanca hakkındaki söylentiler, Fransa bunu petrol haklarına ilişkin görüşmelere asla bağlamasa da, sonunda doğru çıktı. Bkz. 12. ve 13. Bölüm.

22. Balfour, bu şemayı kendisi de desteklemiş olmasına rağmen, ortada yoktu. Kabine Belgeleri, Cab. 23/20, C.1 (20) ve Ek 4, Curzon muhtırası, 1/7/20, Cab. 23/37, Bakanlar Konferansı, 1/5/20; *Br. Doc.*, 4/992-1000, Curzon muhtırası, 1/4/20.

23. Dışişleri, F.O. 608/112/385-1-4/16727 a, b, Hindistan'daki Müslümanlar'dan telgraflar, 8/29/19-12/12/19; F.O. 608/273/63, İstanbul'un geleceğiyle ilgili Müslümanlar'ın vekâletleri; F.O. 608/272/25/32, Ağa Han'dan Montagu'ya, 1/8/20; Kabine Belgeleri, Cab. 24/96, C.P. 432, Montagu muhtırası ve telgraflar, 1/6/20; *Br. Doc.*, 4:847, Curzon'dan Crowe'a, 10/30/19; *Times* (Londra), 8/2/19, 9/10/19, 10/28/19, 11/8/19, 12/20/19, 12/24/19, 1/9/20, 1/14/20, 1/17/20.

24. İlginçtir, İstanbul'da bulunan askeri temsilciler, İstanbul'da bir Milliyetçi hükümet olması ya da böyle bir hükümetin Müttefikler tarafından denetlenebileceği fikrinden çoktan vazgeçmişlerdi. Israrla Türkler'in şehirden uzaklaştırılmalarını savunuyorlardı. Savaş Bakanlığı ise bu tavsiyeyi kabul etmedi ve Türkler'in İstanbul'da alıkonulmasına yönelik planın sağlam bir destekçisi oldu. Bkz. 8. Bölüm; ve Kabine Belgeleri, Cab. 23/37, Bakanlar Konferansı, 1/5/20.

25. 1919 yılı Eylül ayının sonunda Mezopotamya'da, 21.000 İngiliz ve 79.000 Hint askeri bulunuyordu. 1920 yılı Mart'ına kadar bu sayı sırasıyla 10.000 ve 44.000'e düşürüldü. Aralık 1919'da Filistin ve Mezopotamya dışında Yakın Doğu'da mevzilenmiş 18.000 Hint askeri bulunuyordu. Kabine Belgeleri, Cab. 24/95, C.P. 342, Genel Kurmay muhtırası, 12/24/19; *Times* (Londra), 10/24/19; 3/3/20.

26. Kabine Belgeleri, Cab. 24/95, C.P. 342, Genel Kurmay muhtırası, 12/24/19; Cab. 23/20, C.1(20), 1/6/20; Churchill, *Aftermath*, sf. 393; "Un Diplomate," *Cambon*, sf. 307; Cambon, *Correspondence*, 3:375, 2/18/20. Din meselesinde iki taraf vardı. Hohler, diğer tarafın yaklaşımını şöyle özetler: "İstanbul'un, son dönemlerde sık sık öne sürüldüğü üzere, Müslümanlar için herhangi bir şekilde Mukaddes Şehir

olması için hakiki bir gerekçe göremiyorum. Ayasofya kilisesi sadece Türkler'in Yunan İmparatorluğu'nu fethinin bir sembolüdür. Ama artık, bütün İstanbul'un malı olmanın dışında birşeyi temsil etmemekte ve Türkler de bu kiliseye bu çerçevede bir saygı göstermektedirler. Yoksa ne hac için kimse gelir buraya, ne de diğer Türk Müslümanlar'ı için bir kudsiyeti vardır. Şehirde hakikaten mukaddes kabul edilen sadece iki türbe vardır: Bir tanesi, Peygamber'den yadigâr kalanların saklandığı Topkapı Sarayı'dır. Buraya sadece padişahın girmesine izin verilir ama asıl kudsiyetini Peygamber'in emanetlerinden alır. Diğeriyse, Eyüp'te Haliç'in yukarılarında, Peygamber'in 675 yılında Bizans'a yapılan Arap saldırısında ölen yoldaşına (Eyüp Sultan'a / ç.n.) ait olduğu söylenen bir kabirdir ve elbette düzmecedir, dini sahtekârlıktan başka birşey değildir. Bütün bunlardan ayrı olarak, pek çoğu gerçekten de muhteşem olan camilerin ve diğer dini yapıların kudsiyeti bütün diğer ülkelerdeki tarihi ibadethanelerinkinden daha fazla değildir. Bu yapıların üzerinde denetimlerini yitirdiklerini görmek Türkler'in gururuna dokunur; dindarlıklarına ya da din aşklarına değil." *Br. Doc.*, 4:854, Hohler'den Curzon'a, 11/4/19. Savaş Bakanlığı ve Hindistan Bürosu'nun görüşlerine ilişkin daha fazla tartışma için bkz. aynı kaynak, sf. 909, Kidston'dan Crowe'a, 11/28/19; sf. 913, Crowe'dan Kidston'a, 12/1/19.

27. *Br. Doc.*, 4:1016-25, Vansittart'tan Curzon'a, 1/12/20, Ek. Bunun, İngilizler'in tavır değiştirmesini kolaylaştıran diplomatik bir yol mu, yoksa İngilizler'in tutumu ne olursa olsun Fransızlar'ın Londra anlaşmalarından geri çekilme girişimi mi olduğunu anlamak kolay değildir. Poincaré daha sonra şunu öne sürmüştür: "Clemenceau daha Fransa'dayken, eğer Padişah Marmara denizinin öbür tarafına gitmeye zorlanırsa Küçük Asya'da doğabilecek sorunlara ve Müttefikler arasında çıkabilecek çatışmalara kendini fikren hazırlamıştı. Bunun üzerine taze bir gayretle Pichon'un [İstanbul Türkler'e bırakılmalıdır, diyen] çözümüne geri döndü ve sıkı sıkı yapıştı." Durum böyle olsa bile, bunun, politika değişikliğinin nedeninin Fransızlar olduğu izlenimini Türkler'e vererek onların sempatisini kazanmak için bir girişim olması da aynı derecede mümkündür. R. Poincaré, 3/15/20, Cumming'den alıntılanmış olarak, *Franco-British Rivalry*, sf. 94.

28. Üç yüzün üzerinde delege güven oylamasına katılmaktan imtina etmiştir.

29. Lloyd George 10 Aralık 1919 tarihinde Curzon'a yazdığı bir mektupta, Konferansın Paris'te yapılmasının Fransa'ya birinci sınıf temsilcilerin bırakılması, diğerlerininse Fransız basınından ve diğer yönlerden gelen baskılara dayanıksız, ikinci sınıf temsilcilere kalması anlamına geleceğini söyleyerek, şikayette bulunmuştu. "Şu anda dünyanın dış politikasının, buna mizaç, itidal ve gelenek olarak en az uygun olan bir ulus tarafından yürütüldüğü bu tehlikeli sahayı yıkıp geçmeliyiz." Lloyd George Belgeleri, F12/2/11, 12/10/19. Ayrıca bkz. *Br. Doc.*, 4:881, Curzon-Pichon görüşmesi, 11/2/19; Dışişleri, F.O. 608/117/385-3-3/20932, Curzon'dan Derby'ye, 11/25/19; Norman'dan Curzon'a, 12/3/19; *Br. Doc.*, 2:963-65, Müttefikler Konferansı, 1/21/20; 4:1068-69, Derby'den Hardinge'e, 1/21/20; sf. 1069-71, 1071-74, Vansittart'tan Hardinge'e, 1/22/20, (2); sf. 1081-82, Derby'den Curzon'a, 1/31/20; sf. 1082-83, Curzon'dan Derby'ye, 2/2/20; Kabine Belgeleri, Cab. 23/20, C.8(20); 2/4/20; Cab. 23/37, Bakanlar Konferansı, 2/9/20. Cambon Konferans hakkında müstehzi bir ifadeyle defalarca, "Londra'da yapıldı ama hep Paris'teymiş gibi davranıldı" yorumunu yapmıştır. Cambon, *Correspondence*, 3:381, 3/14/20; sf. 383, 3/29/20.

30. İtalyanlar, Fransız basınında yer alan, Boğazlar meselesinin çözümlendiğine dair beyanatlardan dehşete kapıldıklarını zaten belirtmiş bulunuyorlardı. *Br. Doc.*, 4:992, Tilley'nin İtalyan büyükelçisiyle konuşması, 12/31/19.

BÖLÜM 10

Türk Milliyetçileri ve Barış Görüşmeleri

İlk olarak 1919 Mayısı'nda ortaya çıkan Milliyetçi hareket, daha sonraları Atatürk adını alacak olan Mustafa Kemal Paşa tarafından oluşturulmuştu.[1] Savaş sona ererken Suriye cephesinde general olarak bulunan Mustafa Kemal, Gelibolu'da İngilizler'e karşı yaptığı başarılı savunmasıyla biliniyordu. Hararetli bir milliyetçi olarak Enver Paşa'nın liderliğine ve İTC'ye (İttihak ve Terakki Cemiyeti) öteden beri karşıydı. Milliyetçi hareket, kökenleri itibarıyla Jön Türkler'den bağımsız bir hareketti ve dolayısıyla Müttefikler'in, Milliyetçiler'in eski İTC'nin bir devamı olduğu yolundaki suçlamaları mesnetsizdi.

Milliyetçiler'in Programı

İstanbul hükümeti tarafından Üçüncü Ordu müfettişi olarak Samsun'a gönderilen Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919 tarihinde karaya çıkar çıkmaz direniş liderleriyle bağlantı kurmaya başladı. Yavaş yavaş Türk milli kimliği, halk egemenliği ve laiklik kavramlarına dayanan temel milliyetçi hedeflere sahip bir örgüt gelişiyordu. Mustafa Kemal gerçekçi bir yaklaşımla toprak talebini, Türk nüfusun çoğunlukta bulunduğu bölgede kurulacak bağımsız bir Türk devletiyle sınırlı tutuyordu.[2]

Pek çok önemli lider ve delegeyle yapılan toplantılar eylül ayında, Anadolu'nun tüm bölgelerinden seçilmiş delegelerin hazır bulunduğu Sivas Kongresi'yle son buldu. Kongrede Milliyetçiler tarafından izlenecek temel dış politikayla ilgili bir dizi karar benimsendi. Bu kararlara göre, müstakbel Türk devletinin sınırları Mondros Mütarekesi'nde çizildiği gibi kabul edilecekti. Bu arada, bahsi geçen bölge dışında bağımsız bir Ermenistan kurmaya yönelik her türlü girişime ve İzmir'de özerk bir Yunan devleti oluşturulmasına açıkça ve şiddetle direnilecekti. Kapitülasyonlar olarak bilinen ekonomik haklar ve yabancı tercihli hukuk sistemi olduğu gibi reddedilmesine rağmen Türkiye, 'ülkemize yönelik emperyalist eğilimler barındırmadıkça ve ulus prensibine saygılı olduğu sürece, bütün devletlerin bilimsel, endüstriyel ve ekonomik yardımını memnuniyetle' kabul edecekti.

Kendini, 'Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' olarak adlandıran kongre, İstanbul hükümetine bir çağrı yaparak, hemen bir Millet Meclisi toplamasını ve bütün kararları ona bırakmasını istedi.

Mustafa Kemal, Meclis Temsil Heyeti'nin başkanı olarak, Milliyetçi örgütlenmenin lideriydi. İstanbul'da bulunan Damat Ferit Paşa hükümetine istifa etmesi için ağır bir baskı uygulanıyordu. Bu baskı, Milliyetçiler'in benimseyebileceği yeni bir kabine kurulmasını isteyen telgrafların Osmanlı Meclisi'ne gönderilmesi ve İstanbul'la Anadolu arasındaki tüm münasebetlerin koparılması sayesinde sağlanıyordu –ki bütün bunlar Mustafa Kemal'in bölgeyi denetim altında tuttuğunun kanıtıydı. Damat Ferit kabinesinin 2 Ekim günü düşmesinin ardından, yeni sadrazam Ali Rıza Paşa donanma bakanı Salih Paşa'yı hemen Mustafa Kemal'le görüşmeye gönderdi. Mustafa Kemal ve Salih Paşa, Amasya Tamimi olarak bilinen bir anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmaya göre hükümet, Milliyetçi hareketin amaç ve isteklerini kâğıt üzerinde tanıyacaktı. Salih Paşa imzalamış olmasına rağmen, İstanbul hükümeti bu belgeyi hiçbir zaman dikkate almadı. Bunun nedeni Müttefikler'in baskısı kadar, muhtemelen hükümetin Kemalist örgütle birlikte çalışmak konusunda duyduğu isteksizlikti.

Amasya Tamimi'nde kesinlikle aksi belirtilmesine rağmen, hükümet, Meclis'in İstanbul'da toplanmasında ısrar etti. Ekim seçimleri büyük bir Milliyetçi çoğunluğun olduğunu gösteriyordu. Mustafa Kemal, hemen, Ankara'da delegelerin çoğunun katıldığı bir dizi parti toplantısı yaptı ve bunların sonucunda, 28 Ocak 1920 tarihinde İstanbul Meclisi tarafından da resmen tanınan Misak-ı Milli (Ulusal Pakt) ortaya çıktı. Sivas Kongresi'nin prensiplerini esas alan Misak-ı Milli bunlara ek olarak Trakya ile birlikte Kars, Batum ve Ardahan gibi tartışmalı bölgelerde halk oylaması yapılmasını talep ediyordu. Hükümetin, padişahın ve halifeliğin İstanbul'da kalması gerekliliği önemle vurgulanıyor, ama Boğazlar'ın idaresi hakkında muhtemel bir uluslararası anlaşmaya ilişkin uzlaşmacı bir ibareye de yer veriliyordu. Misak, Sivas Kongresi ve Amasya Tamimi'nde belirtildiği üzere, kapitülasyonların reddedildiğini tekrar vurguluyor ve çok açık bir ifadeyle 'siyasi, mali ve diğer meselelerde' her tür dış müdahaleyi men ediyordu. Son olarak, azınlıklarla ilgili anlaşmaları, diğer ülkelerle benzer biçimde sonuçlandırmak isteği ifade ediliyordu.[3]

Milliyetçi doktrinin padişah hükümeti tarafından kabulüyle birlikte, ortaya, tek bir dış politika anlayışında birleşmesi gereken iki hizip çıktı. Şöyle ya da böyle, sonuç olarak, Müttefikler Londra Konferansı arifesinde Türkler'in gösterebileceği 'azami fedakârlığı' içeren barış koşullarından resmen haberdar edilmiş oluyordu.

Müttefikler ve Milliyetçiler

Bütün bunlar kayda değer ve büyük bir hareketle karşı karşıya bulunulduğunu yeterince açıklıyordu. Peki o halde, 1919'da ve

1920'nin başlarında ortaya çıkıp süratle gelişen Kemalist harekete Müttefikler'in tepkisi neydi? Paris ve Londra'daki delegelerin, Milliyetçi hareket hakkında yeterince bilgileri var mıydı; bu hareketin Yakındoğu barışı için görüşme ve planlarında ne gibi etkileri olmuştu?

Açıktır ki Mustafa Kemal'in tüm programı, eylemleri ve planları gayet iyi biliniyordu. Kendisi de bunların duyulması için elinden geleni yapmıştı. 1919 yılı bahar, yaz ve sonbahar aylarında, Mustafa Kemal, Müttefikler'in muhtelif grup ve temsilcileriyle bağlantı kurmaya muvaffak oldu. Hepsine aynı milliyetçi yaklaşımı ifade etti. Ermenistan'a gönderilen Amerikan soruşturma heyetinin başkanı General Harbord ile yaptığı uzun bir görüşmede, Amerika'nın ticari ve idari yardımının memnuniyetle karşılanacağının ipuçlarını vererek, Milliyetçiler'in kamuoyu önünde bir Amerikan mandasından yana olacağı izlenimini bıraktı. Mustafa Kemal zaman zaman İngiliz ve Fransız temsilcilerle de biraraya geliyordu. Bu temsilcilerden biri, sonbahar başlarında kişisel bir görüşmesinde, Curzon'u Milliyetçi tehlikeye karşı uyardı.[4]

Mustafa Kemal, 1919 Eylülü'nde Yüksek Konsey'e, Damat Ferit başkanlığındaki Türk delegasyonunun halkın iradesini temsil etmediğini, bundan böyle Türk delegasyonlarının Milliyetçi güçlerden oluşturulması gerektiğini tebliğ etti. Aynı zamanda, özellikle Kilikya'daki Fransız ve İzmir'deki Yunan işgaline yönelik protestolarını da ifade ediyordu.

Gerek İstanbul hükümeti gerekse Müttefik hükümetlerinin tutumları, dışarıdan bakıldığında bir ilgisizlik ve kayıtsızlık görünümü veriyordu. *Times* ve Avrupa basınına verilen demeçlerde, harekete olsa olsa potansiyel bir huzursuzluk unsuru olarak bakma ve genel bir dikkate almama eğilimi vardı. Ama Türkiye'de bulunan İngiliz ve Amerikalı temsilciler, haziranın ortalarından beri Kemalist hareketi endişeyle izliyorlardı. Calthorpe ve Robeck'in, raporlarında konuyu Fransız yüksek askeri yetkilisi Albert DeFrance'la yakından incelediklerini yazdıklarına bakılırsa, Fransızlar da benzer bir endişe içinde hareket ediyordu.[5] Askeri yetkililer, İstanbul hükümeti her ne kadar aksini iddia etse de, Kemalist hareketle ilgili olarak, İTC'nin kılık değiştirerek yeniden dirilmesi tanımını yapıyorlardı. Türk hükümetini pek istemediği halde Mustafa Kemal'i geri çağırmaya (Mustafa Kemal bunu reddederek ordudan istifa etti) ve Milliyetçi liderleri yasadışı ilan edip tutuklamaya zorladılar.[6]

Aslında Müttefikler'in politikası, göründüğünden çok daha az milliyetçi karşıtıydı. Amiral Calthorpe ve bir alt rütbesindeki Amiral Webb, İstanbul rejimindeki gözle görülür zayıflamadan, daha temmuz ayından beri fazlasıyla endişeliydiler. Londra'ya gönderilen raporların çoğu İstanbul hükümetinin geleceğine, Müttefikler'in bir barış antlaşmasını getirebileceklerine ya da Milliyetçi hareketin çökme olasılığına dair karamsardı. İngiliz ve Fransız yüksek askeri yetkili-

ler, İngiltere ve Fransa'nın siyasi meselelere hiç karışmamasına ve yasal yetki kaynaklarını (padişahı) destekleyerek her tür ihtilale karşı çıkmasına karar verdiler. Halbuki Calthorpe başlarda, denetimin Milliyetçiler'e geçmesini Müttefik planları için bir facia olarak görmüyordu. Kendisine kalırsa, 'tartışmalı hususların tam anlamıyla çözüme kavuşturulmasında en baştan iyi niyetli ve dostane görünenlerden ziyade, daha tatminkâr bir sonuç İttihatçılar'dan' elde edilecekti. Müttefikler'in, İstanbul'da alıkonulmak kaydıyla Milliyetçi bir hükümeti kolayca denetim altında tutabileceğinden emindi.

'Tatmin' için duyulan bu büyük arzuya rağmen, İstanbul'da bulunan İngilizler parlamento seçimi planları duyurulmaya başlandığında telaşlandılar. Milliyetçi bir meclis çoğunluğunun pek de uzak bir olasılık olmadığının anlaşılmasıyla birlikte, bahsi geçen fikir artık tatminkâr sayılamazdı. Sonuç, Fransız ve İngilizler'in ortak bir kararla siyasi tarafsızlıklarını terk etmeleri ve padişahı, Milliyetçi örgüte karşı çıkmaya daha kuvvetle teşvik etmeleri oldu. Bu, sadece sözde kalan ve sınırları Curzon'un açık talimatlarıyla belirlenen bir destek politikasıydı. 'İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılımı ya da bireysel destekçilerini engellemek amacıyla güç kullanımı, hiçbir şekilde bu desteğin kapsamında' olmayacaktı. Başka bir deyişle, somut anlamda yürürlükte olan, 'eller uzakta' politikasıydı.[7]

Eylül ayındaki Sivas Kongresi'nin sadece Türk hükümeti üzerinde değil, İngiliz ve Fransız hükümetleri üzerinde de çok büyük bir etkisi oldu. Damat Ferit özel görüşmeler sırasında, denetimin tamamen yitirildiğini kabul ediyor ve iç bölgelere ya Müttefikler'in bir sefer düzenlemesini ya da en azından Türk askerlerini göndermek için kendisine izin verilmesini istiyordu. Yakındoğu'daki İngiliz temsilciler Milliyetçi hareketi denetim altına almak konusunda ciddi şüpheler barındırıyor ve ilk kez, örgütün sadece İTC'nin yeniden dirilişinden ibaret olmayabileceğini kabul ediyorlardı. Eylül ortalarına gelindiğinde, İngiliz ve Fransız yüksek askeri yetkililer, Müttefikler'in 'şu anki hükümete herhangi bir etkin destek verecek güçlerinin bulunmadığına' karar vermişlerdi. Türkiye'nin en azından eşit güce sahip iki hükümeti bulunduğu gerçeği içten içe kabul edildiği gibi, askeri yetkililerin İstanbul hükümetinin otoritesini yeniden kuracağına dair hiçbir umutları yoktu. Yetkililer, barış antlaşmasının süratle gerçekleştirilmesini, İtalyan ve Yunan askerinin Anadolu'dan tamamen çekilmesini ısrarla vurguluyordu. Milliyetçiler'in yönetimi ele geçirmesini önlemenin tek olası yolunun bu olduğu konusunda hemfikirdiler.

Eylül biterken, Milliyetçi kuvvetler Anadolu'nun Müttefik işgali altında olmayan tüm bölgelerinde denetimi ele geçirmiş bulunuyorlardı. İstanbul'la tüm telgraf bağlantıları durduğu gibi, demiryolları da devamlı olarak tahrip ediliyordu. Sadrazam çaresizlik içinde Türk birliklerini iç bölgelere göndermek için izin istiyordu. İngiliz, Fransız ve İtalyan yüksek askeri yetkililer, Anadolu'daki Müttefik kuvvetle-

rin komutanı General Milne'in görüşüne başvurdular ve uzun değerlendirmelerin ardından generalin tavsiyesi oy birliğiyle kabul edildi.

> Sadrazam'a şu hususları bildirmeye karar verdik: 1) 2000 kişilik bir kuvvet, düzenin yeniden sağlanması için yeterli olmayacaktır... 2) daha büyük bir kuvvet sevketmek, ülkeyi iç savaşa sürükler; 3) böyle bir olasılık karşısında, Müttefik Askeri Yetkililer, Anadolu hattındaki birliklerini en azından İzmit Körfezi'ne kadar çekmek zorunda kalacaklarını düşünmektedirler; 4) bunun sonucu, demiryolunun isyancılara bırakılması ve böylece başkentin iç bölgelerle bağlantısının kesilerek halkın açlığa terk edilmesi olacaktır; 5) dolayısıyla, Mütareke'nin V. Maddesi uyarınca, Yüksek Askeri Yetkililer, asker gönderilmesine izin verememektedir.[8]

Bu rapor, Londra'da okunduktan sonra, "Damat Ferit'e şans verdiğimiz söylenemezdi, ama eğer mümkünse kendisini yüreklendirmeliydik," diyen Lord Hardinge tarafından zapta geçirildi ve Curzon tarafından paraf edildi.

Hareket alanı kalmayan ve Milliyetçiler'in artan baskısı altında dayanamayan Damat Ferit, 2 Ekim günü istifa etti. Müttefikler'in bunda büyük sorumlulukları bulunuyordu. Thomas Hohler'e göre durumun özeti şöyleydi:

> Ferit... son ana kadar bir kuvvet eşliğinde kendisi gitmek ya da en azından bir kuvvet göndermek konusunda ısrarlıydı, ama biz kendisine mani olduk. Sonuçta yaptığımız, eylemlerini kontrol edebildiğimiz Ferit, yani 'seçilmiş Hükümet' yerine, eylemlerini kontrol edemediğimiz Mustafa Kemal'e yardım etmek oldu. Ama genel olarak bakıldığında şüphesiz haklıydık; çünkü eğer Mustafa Kemal üzerine bir kuvvet gönderilseydi, iki şeyden biri olurdu. Büyük bir olasılıkla, gönderilen kuvvet Mustafa Kemal'in tarafına geçerdi ya da ülke bir iç savaşa sürüklenir ve bunun çilesini ağırlıklı olarak Hıristiyanlar çekerdi. Müttefikler'in, barış sağlanıp koşullar dayatılmadan, askeri güçlerini bu denli azaltacaklarını aklıma bile getirmedim. Japonlar, savaş bittiği zaman miğferini gevşetme, derler. Biz bu prensibin tam aksini uyguladık.

İstanbul'da bulunan İngiliz komutası o kadar kötümserdi ki, 10 Ekim tarihinde Webb tarafından Robeck'in onayına sunulan muhtırada şöyle deniliyordu:

> Müttefikler'in uygun bulduğu herhangi bir barış anlaşmasını herhangi bir Türk hükümetinin kabul etmek zorunda olduğunu ummak için vakit geçmiştir. Türkiye'yi harap edenlerin Türkiye'nin idam fermanına da imza atmalarını sağlayarak ilahi adaletin tecelli ettirilmesi adına dizginlerin İTC'ye bırakılması için de geç

kalınmıştır. Mütareke'nin üzerinden geçen her gün, Türkler'in General Allenby'nin sağladığı ilerleme ve ardından gelen ezici mütareke koşullarıyla yaşadıkları felaket duygusundan silkinmelerine yaramaktadır... Müttefikler'in önerilerinin Türkler tarafından reddedilmesi olasılığı (ki kaybedilen her hafta, bu olasılık daha da artmaktadır) ciddiyetle dikkate alınmalıdır. Bu arada, Müttefikler'in, barış koşullarının sağlanmasının emniyetine yönelik önlemleri de gözden geçirmeleri bir zorunluluktur.[9]

Dile getirilenlerden son derece etkilenen Curzon, metni, değerlendirmeleri için, ana başkentlerdeki İngiliz büyükelçilerine gönderdi. Curzon'un 12 Kasım günü Pichon'u uyararak, "Barış anlaşması bir an önce sağlanmazsa belki de hiç sağlanamayacaktır çünkü belki de kısa bir süre sonra muhatap alacak bir Türk hükümeti kalmayacaktır," demesi, bir olasılıkla bu muhtıranın etkisiyledir. Şayet Curzon, müstakbel Türk hükümeti baş edilmesi olanaksız bir hükümet olabilir, demiş olsaydı; galiba daha doğru bir şey söylemiş olacaktı.

1919 sonbaharında, Kemalist hareketin gücü karşısında şaşkınlığa düşen sadece Dışişleri değildi. İngiliz Savaş Bakanlığı da, Anadolu demiryolu hattı boyunca mevzilenen İngiliz birliklerinin, demiryolunu ve hattı işleten İngiliz sivilleri koruyabileceğinden şüpheliydi. Savaş Bakanlığı, Milliyetçi baskının iyice kuvvetleneceği korkusuyla, bütün sivillerin, hatta müfrezelerin bile tahliye edilmesini önermişti.

Curzon bu öneriyi benimsedi ve tahliye kararı verildi ama, karar her taraftan yoğun protestolarla karşılandı. Robeck bu çekilmenin, İngilizler'in daha önce Kafkaslar ve Samsun'daki geri çekilmelerinin ardından kalan son prestijlerini de yok edeceğine hayıflanıyordu. Üstelik, İngilizler'in çekilmesi demek, Fransızlar'ın harekete geçmesi ve bütün Anadolu'nun Fransız etkisi altına girmesi demekti. Robeck, 'Majestelerinin Hükümeti'nin politikası Türkiye'nin geleceğiyle ilgilenmemek değilse' demiryolu hattından vazgeçilmesine karşı çıkıyordu. Bu arada, İstanbul'daki İngiliz yüksek komutası da, İstanbul ve Boğazlar üzerinde Türkler'in herhangi bir yetki sahibi olması durumuna hemen son verilmesini istiyordu. Sonuçta, Anadolu'dan çekilme kararı iptal edilmediyse de, hemen uygulamaya konmadı.[10]

Milliyetçi Hareketin İngiliz-Fransız Aralık Görüşmelerine Etkisi

Durumun ciddiyetinin Yakındoğu'da bulunan İngiliz temsilciler tarafından görüldüğü ve rapor edildiğine dair yeterince veri vardır. Aynı şekilde Fransız temsilcilerin de tehlikenin farkında oldukları biliniyor. Hatta, İngiliz Dışişleri'ne ulaşan türden raporların Quai d'Orsay'a da geldiği düşünülebilir. Yıl sonuna gelinceye kadar, her iki ülkenin basınında da, Milliyetçi harekete dair korku ve tedirginlik ifadeleri göze çarpıyordu. Öte yandan, aralık ve ocak ayları boyunca de-

vam eden İngiliz-Fransız görüşmelerinin başladığı günlerde, Mustafa Kemal'in ya da Milliyetçi hareketin adını bilen yok gibiydi. Mustafa Kemal'le ilgili tek gönderme, Curzon'un şu küçük demecinde yer alıyordu: "Müttefikler'in, uygulamak için askeri güçlerinin olmadığı bir barış anlaşmasını dayatmaları felaketle sonuçlanır." Berthelot'nun buna cevabı şöyle oldu: "Milliyetçi hareketin bir blöf olduğunu düşünüyorum. Müttefik birliklerinin bulunduğu noktalardan başlatılacak bir güç gösterisi, bunu göstermeye yetecektir." Curzon o kadar iyimser olmadığını belirtmekle birlikte, eğer Müttefikler uyum içinde hareket ederse, barış anlaşmasını uygulamak için mutlaka bir yol bulunabileceğini kabul ediyordu.

Bu küçük görüşmenin dışında, bir daha Milliyetçi hareketin sözü edilmedi. Ama, İngiliz-Fransız aralık görüşmelerinin sonuçları, Milliyetçi hareketle ilgili olarak, yüzeyde görünenden çok daha büyük bir endişeye işaret ediyordu. İstanbul ve Boğazlar'ın Türkiye'den ayırılması kararı bile, belki bir anlamda Milliyetçiler'in gücünün farkına varılmasının yansımasıydı. İngiliz kabinesinin toplantılarında, Milliyetçi tehlike tartışılıyordu. Hatırlanacaktır, Curzon'un Türkler'in İstanbul ve Boğazlar'ın dışında tutulmasını istemesinin nedeni; bölgeyi zayıf, istikrarsız ve belki Milliyetçiler tarafından alaşağı edilecek padişah rejiminden tamamen ayırmak arzusuydu. Milliyetçiler'in Anadolu'da hâkimiyeti ele geçirmeleri olasılığına dair buna benzer bir endişe de, hem Picot-Mustafa Kemal görüşmelerini, hem de Fransızlar'ın Curzon'un Boğazlar'la ilgili savlarını kabullenme eğilimlerini açıklamaya yarayabilir.

Aralık ayındaki İngiliz-Fransız görüşmeleri sırasında anahatları belirlenen barış anlaşması iki uçluydu. Eğer Türkiye'nin denetimine yönelik bütün planlar uygulanabilirse ne âlâ; eğer uygulanamazsa, Arap dünyasının önemli bölgeleriyle ya da İstanbul ve Boğazlar'la hiçbir gevşek bağ barındırılmaksızın, Anadolu gözden çıkartılabilirdi. Buna tek engel olarak İzmir kalıyordu. Bu noktada da, Curzon Yunanlılar'ın askeri harekâtına uzun süre karşı çıkmış ve Türk egemenliğinin yeniden sağlanması konusunda Berthelot ile fikir birliğine varmıştı. Neticede, aralık ayında ortaya çıkan şema, 'arzu edilen'le 'olması gereken'in, bu ikisinin birbirine karışıp düğüm olmaması için büyük dikkat sarfedilerek hazırlanmış bir karışımı gibiydi. Programın İngiliz kabinesi tarafından 6 Ocak 1920 tarihinde reddedilmesi, zorunlu olanla sadece arzu edilenin hemen arap saçı gibi karışmasına neden oldu. Kabinenin ve özellikle Savaş Bakanlığı'nın fark edemediği husus; Müttefik kuvvetler Anadolu'dan çekilseler bile, İstanbul Türkiye'nin başkenti olarak ve yabancı işgali altında kaldığı sürece, Müttefikler'in Küçük Asya'da olanlar karşısında sorumluluktan kaçamayacağıydı. Sonuç olarak, Sevr Antlaşması görüşmeleri o tarihten itibaren Müttefikler'in Türkiye'nin tamamına karışması varsayımıyla ilerledi ve Curzon'un gerekli olanla olmayan arasına net bir çizgi çe-

kilmesi için gösterdiği çabalar hiçbir işe yaramadı.

O halde aralık görüşmelerinin, Milliyetçi tehdit hakkında dile getirilmese bile, alttan alta işleyen büyük bir endişeyi gösterdiğini ve bu endişenin barış anlaşmasına kısıtlamalar taşıdığını söylemek mümkündür. Eğer nihai barış anlaşması o günlerde belirlenen esaslara göre kaleme alınsaydı, uzun dönemli bir başarı şansı olabilirdi. Bunun anlamı, Curzon Türkleri başkentlerinden mahrum etmek isterken ahlaki anlamda 'haklıydı', demek değildir. Bunun anlamı, çözümün pratik olduğudur. Çünkü bu yaklaşım hem kolayca uygulanabilirdi; hem de Müttefikler'e, Anadolu-Türk meselelerine bulaşmadan Boğazlar'ın denetimini elde etme avantajı veriyordu. Ama şubat ayında Londra Konferansı başlarken, bütün bu fırsatlar kaçırılmıştı. Verilen karar, gerçeğin göz ardı edilmesinden yanaydı. Nüfuz alanlarının kurulması ve denetimi hususunda 19. yüzyıldan taşınan en iyi gelenekler, 'ya hep ya hiç' çözümünü getirecekti.

• • •

1. Kemalist rejimin gelişmesi ve büyümesi hakkında ayrıntılı bir inceleme yapılmayacaktır. Bu incelemenin ilgi alanı sadece, Milliyetçi hareketin barış görüşmelerinin gelişimine yaptığı etkidir. Kemalizm'in yükselişi için bkz. D. Webster, *The Turkey of Atatürk;* A. Smith, *Turkey: Origins of the Kemalist Movement and the Government of Grand National Assembly, (1919-1923)*; Kinross, *Atatürk,* böl. 2; I. ve M. Orga, *Atatürk;* M. Berkez, *The Development in Secularism in Turkey*, böl. 15-17. Kemalist dış politika için bkz. Davison, "Turkish Diplomacy".

2. Berkez, *Secularism in Turkey*, böl. 15; S.N. Fisher, *The Military in the Middle East*, sf. 25-29. Milliyetçi hareketin oluşmasında tetik görevi yapan hadisenin İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali olduğu genel olarak kabul edilir. Davison, "Turkish Diplomacy", sf. 173-74; Kinross, *Atatürk,* sf. 179-85. Mustafa Kemal, açıktır ki, İstanbul'dan ayrılmadan önce muhtelif milliyetçi "müdafaa" örgütlerinin liderleriyle temas halindeydi. Bkz. K. Karpat, *Turkey's Politics*, sf. 33-34; Kinross, *Atatürk,* sf. 163-79. Adkisson, Mustafa Kemal'in Yunanlılar'a ve Ermeniler'e karşı çıkma planlarını Damat Ferit'in fark ettiğini ama bunun İstanbul hükümetine karşı bir ayaklanma içerebileceğini göremediğini ileri sürer. *Britain and the Kemalist Movement*, sf. 168.

3. Misak-ı Milli'nin metni için bkz. Webster, *Turkey of Atatürk*, sf. 81-82; Temperley, *Peace Conference*, 6:605-6; Toynbee ve Kirkwood, *Turkey*, sf. 85-86; Larcher, *Guerre Turque*, sf. 555-56. Ayrıca bkz. N. Sousa, *The Capitilatory Regime of Turkey, it's History, Origin and Nature*, sf. 206.

4. Bu kişi Albay Alfred Rawlinson'dı. Curzon, silahların müsaderesini teftiş bahanesiyle Rawlinson'ı Anadolu'ya geri göndermiş ve kendisine birtakım şifahi talimatlar vermişti. Mustafa Kemal'le buluşacak ve "olabildiğince kesin ifadelerle, nasıl bir barış antlaşması beklendiğini ve hangi koşulları kabul etmeye hazır olduklarını belirlemeye çalışacak"tı. Rawlinson Anadolu'ya döndü ve arkasından, Milliyetçiler'in 1920 Mart'ında Müttefikler'in İstanbul'u işgaline tepkisi yüzünden hapsedildi. Bkz. A. Rawlinson, *Adventures in the Near East, 1918-1922*, sf. 188-90, 231, 234, 249-52; Kinross, *Atatürk,* sf. 203-4, 210; Dışişleri, F.O. 608/112/385-1-15/18202, Rawlinson Raporu, 8/18/19; 18356, Webb'den Curzon'a (Rawlinson Raporu), 8/30/19; F.O. 608/278/394/461, Osborne'den Vansittart'a, 7/29/20. Ayrıca bkz. *Br.*

Doc., 4:737, Webb'den Curzon'a, 8/22/19; Dışişleri, F.O. 406/41/128, Robeck'ten Curzon'a, 10/10/19; *U.S. Doc., 1919*, 2:888-89, Birleşik Devletler Hükümeti'ne göre Sivas Kongresi, 9/9/19; Harbord Raporu, 10/16/19; sf. 858-59; sf. 875-85; Belge C; Bristol Belgeleri, Kutu 27, Bristol'den Polk'a, (Harbord'dan), 10/6/19; Kutu 16, Günce, 10/7/19, 11/5/19; J. Harbord, "Mustapha Kemal Pasha and his Party", sf. 176-93; Davison, "Turkish Diplomacy", sf. 178; M. Kemal, "*Nutuk*".

5. Mustafa Kemal'in Anadolu içlerine gönderilmesi ve ayaklanmanın ilk aşamaları Müttefikler'in neredeyse dikkatini bile çekmedi. Ryan, *Dragomans*, sf. 130. Dışişleri, F.O. 608/112/385-1-15, F.O. 608/112/385-1-16, F.O. 608/114/385-1-25, hepsinde Yakın Doğu'da bulunan İngiliz temsilcilerin, 1919 yılında Milliyetçi hareketin doğuşunu ve tehlikelerini ifade eden raporları vardır. Ayrıca bkz. Bristol Belgeleri, Kutu 27, Bristol'den Paris'e, 6/11/19; 9/5/19; Kutu 16, 7/13/19 ve 7/20/19'da biten haftaların raporları; Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.00/892, Ravndal'dan Dışişleri Bakanı'na, 7/1/19; 907, 8/5/19; 908, 8/14/19.

6. İstanbul rejiminin Mustafa Kemal'e karşı önlem almak konusunda isteksiz davranmasının nedeni, İzmir'in Yunan işgaline Kemalistler'in karşı çıkışına duyduğu yakınlıktır. Mustafa Kemal, *Nutuk*; Dışişleri, F.O. 608/112/385-1-15/13529, Calthorpe'dan Curzon'a, 6/23/20; *Br. Doc.*, 4:654-57, Webb'den Curzon'a, 6/28/19; sf. 667-68, Calthorpe'dan Curzon'a, 7/8/19; sf. 668-69, 7/9/19; sf. 688-90, 7/17/19, Ek 1-2 ve n. 3; sf. 714, 8/1/19; sf. 720-21, Webb'den Curzon'a, 8/8/19, Ek 1; *Times* (Londra), 7/21/19; Bristol Belgeleri, Kutu 27, Bristol'den Paris'e, 8/2/19.

7. Paris'te henüz kararlaştırılmış olan İzmir etrafındaki sınır tahdidi hususunun duyurulmasının, İstanbul rejiminin otoritesine olumlu bir etki yapacağı da umulmuştur. Br. Doc., 4:714, Calthorpe'dan Curzon'a, 8/1/19; sf. 717, Hohler'den Kidston'a, 8/4/19; sf. 717-19, Calthorpe'dan Curzon'a, 8/5/19. Bkz. 7. Bölüm

8. *Br. Doc.*, 4:785-86, Robeck'ten Curzon'a, 9/30/19. Bütün bu olaylar dizisinin en ilginç yanlarından birisi, De France ve Robeck birlikte çalışırlar ve yerine göre İtalyan yüksek askeri temsilcisine danışırlarken, Bristol'ı kararlara dahil etmek için hiçbir girişim yapılmamış olmasıdır. Bunun nedeni muhtemelen, Bristol'ın, Osmanlı İmparatorluğu ile hiç savaşa girmemiş bir ülkenin temsilcisi olmak gibi tuhaf bir konumda bulunmasıdır. Bristol'ın duruma ilişkin kendi tahminleri diğer temsilcilerinkiyle aşağı yukarı aynıdır ama Milliyetçiler'e o kadar şüphe ve güvensizlikle bakmamıştır. Bristol Belgeleri, Kutu 16, 8/17/19, 9/14/19 ve 9/21/19'la biten haftaların raporları; Kutu 27, "Turkey", passim; Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.00/916, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 8/28/19.

9. *Br. Doc.*, 4:809, Robeck'ten Curzon'a, 10/10/19. Telgrafın geri kalan bölümü için de bkz. Br. Doc., 4:802-10, sf. 819-23, 10/18/19 ve Ek 1; sf. 847, 10/29/19; sf. 869-73, 11/10/19, sf. 898-99, Milne'den Savaş Bakanlığı'na, 10/20/19, Curzon muhtırasında, 1/4/20, n. 12.

10. *Br. Doc.*, 4:845, Curzon'dan Robeck'e, 10/26/19; sf. 852, Curzon'dan Buchanan'a, 11/4/19; sf. 881, Robeck'ten Curzon'a, 11/13/19; sf. 911-12, Crowe'dan Curzon'a, 11/29/19. İngiliz Yüksek Komutası'nın İstanbul'a ilişkin görüşleri için bkz. sf. 191.

BÖLÜM 11

Londra Konferansı: Türk Devleti

Londra Konferansı 12 Şubat 1920 tarihinde toplandı ve oturumlar 10 Nisan'a kadar sürdü. Başkan Millerand'ın konferansa sadece ilk üç gün ve sonra 23-25 Şubat günleri arasında katılabilmesi nedeniyle, yavaş ilerleniyordu.[1] Millerand'ın yokluğu önceki yıl Paris'te epey zaman geçirmiş olan Lloyd George'un canını sıkıyordu.

Yüksek Konsey ilk iki hafta süresince, Türk barış antlaşmasıyla ilgili tüm başlıkları gözden geçirdi. Çoğu kez, meseleler derinlemesine ele alınmak üzere özel komisyonlara havale ediliyordu. Komisyonlardan tavsiyelerini taslak halinde sunmaları isteniyor ve raporlar son olarak Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi tarafından değerlendiriliyordu.

27 Şubat tarihinde Lloyd George'un önerisi üzerine oluşturulan bu komite üzerinde biraz durmakta yarar var. Böyle bir komite kurulmasının çeşitli nedenleri vardı. Yüksek Konsey antlaşma taslağının hazırlanması işini bu alt gruba bırakarak, yüksek fiyatlar ve kambiyo işlemleri gibi, mart boyunca ve nisan başlarında Avrupa'nın ana sorunları olan konularla ilgilenebiliyordu. Ayrıca, Millerand'ın toplantıların çoğuna katılmaması ve Nitti'nin 4 Mart'tan sonraki yokluğuyla birlikte, Lloyd George da, İtalyan ve Fransız meslektaşlarının bulunmadığı toplantılardan uzak durmaya başlamıştı. Böylelikle komitenin karara bağladığı hususlarda son söz hakkını, Millerand ve Nitti gibi, kendine saklamış oluyordu. Belli başlı bir tek bu sınırlama dışında Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi, nihai antlaşmanın koşullarını belirlemek ve onaylamakla yetkili kılınmıştı. Komite, 27 Şubat ve 10 Nisan tarihleri arasında pek çok zor soruna ilişkin nihai çözüme ulaşmaya muvaffak oldu.

İstanbul

İstanbul büyük güçler arasında büyük bir fikir ayrılığına neden olmadı. Tartışmalar sırasında, geride kalan iki ay boyunca geçen olaylara ve verilen kararlara en küçük bir atıfta bile bulunulmadı. 6 Ocak tarihli kabine kararının Lloyd George'un elini kolunu bağladığını bi-

len Millerand, ısrarla Türkler'in İstanbul'da bırakılmasını savunuyordu. Koşulların 1918 yılından bu yana oldukça değiştiğini öne süren Fransız lider, Türkler'i dışarı atmanın maliyetini Fransa'nın kaldıramayacağını belirtiyordu. Nitti daha da açık sözlüydü: "Türk halklarıyla düşman hale gelmemeliyiz. Liberal olmalı ve siyasi değişikliklerden ziyade ekonomik çıkar peşinde koşmalıyız."

Bu sözler, Lloyd George ve Curzon'u kimbilir nasıl çileden çıkarıyordu! Lloyd George kendini tutamayarak, Türkler'in dışarı atılması için bir dizi neden sıraladı. "Bu belayı ve potansiyel dert kaynağını Avrupa'dan def etmek gibi büyük bir fırsatı şu anda gerçekten de kaçırıyor olabiliriz," diyordu ısrarla. Ama, belirtildiği gibi kabine kararı kendisini bağlıyordu ve boyun eğmekten başka çaresi yoktu.

Bu karar hemen hemen kesinleştiği anda Fransız basınına yansıdı. İngiltere'de genel tepki düşmancaydı. Dergi ve gazetelerde hükümet kıyasıya eleştirildi ve en sonunda Lloyd George, Avam Kamarası'nda şiddetli bir münazaranın ardından hesap vermek zorunda kaldı. Fransız ve İtalyanlar'sa tam tersine haberleri heyecanla karşılıyor, hatta İtalyan basını nedense bu kararı İngilizler'i teslimiyete zorlayan güçlü bir İtalyan-Fransız birlikteliğine bağlıyordu. İstanbul'daki Türk hükümeti durumdan hoşnut bir şekilde, İngilizler'in dediğinin tersine karar alınmasını Mustafa Kemal ve Fransa faktörüne yoruyor, Birleşik Devletler'deyse karara karşı gösteriler yapılıyordu.

Boğazlar

Boğazlar'ın idaresi, denetimi ve nereye kadar uzanacağı sorununun çözümü çok daha zor oldu. Boğazlar'da hangi bölgenin uluslararası denetim altına gireceği, girip girmeyeceği ve eğer böyle bir şey olacaksa ne kadarının Türkler'e bırakılması gerektiğinin belirlenmesi gerekiyordu. Üstelik İstanbul, Türkiye'nin bir parçası olacağına göre, Boğazlar'ın denetimi hususu, Müttefikler'in Türk ulusu üzerinde kuracağı otoritenin derecesi ve türü meselesinden ayrı tutulamazdı. Curzon'un elinden geldiği kadar uzak durmaya çalıştığı durum buydu ve şimdi, kendisine kalsa neredeyse tamamen karşı çıkacağı bir antlaşmanın mimarı durumunda olmak, herhalde keyfini kaçırıyordu.[2]

Bütün bu sorunlar muhtelif komisyonlara havale ediliyor ve gelen raporlar son olarak ya Yüksek Konsey ya da Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi tarafından değerlendiriliyordu. Uzun tartışmalar ve yaz-bozların ardından, sonunda bir anlaşmaya varıldı. Anlaşmaya göre bir Boğazlar Komisyonu oluşturulacak ve heyette Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Romanya'nın temsilcileri yer alacaktı. Dört büyük güçten her birinin ikişer, diğerlerininse sadece bir oy hakkı olacaktı. Heyet, Türk hükümetiyle herhangi bir ilgisi bulunan tüm kuruluşlardan tamamen ayrı olacak ve finansmanı 'mümkün mertebe' Boğazlar'ı kullanan gemilerden alınacak geçiş ücretiyle sağlanacaktı.

Heyetin hiçbir bölge üzerinde egemenlik hakkı olmamasına rağmen, Boğazlar'ın ve Marmara Denizi'nin iki yakasında da askeri teçhizattan arındırılmış bir bölgeyi işgal etme hakkı bulunacaktı. Boğazlar, Müttefik ve Birleşmiş güçlerin üyesi olduğu ya da Milletler Cemiyeti tarafından onaylandığı sürece, Cemiyet'e ait tüm ulusların gemilerine savaşta ve barışta açık tutulacaktı. Türkiye'nin kendi başlatmadığı bir savaşa müdahil olması durumunda, düşmanlarına ait malzeme ve gemilerin Boğazlar'dan geçmesine izin verilmeyecekti. Gemilerin Boğazlar'dan geçişi ya da İstanbul limanındaki yüklemeye ilişkin her tür husus, heyet tarafından düzenlenecekti. Dolayısıyla sağlık hizmetleri, karantina ve yükleme-boşaltma gibi meseleler heyetin yetki sahasında kalacaktı. Heyet bunların yanı sıra Boğazlar'ın idaresi, gemilerin bölgeden geçişi ve bu gemilerin mürettebatlarıyla ilgili herhangi bir hukuki sorunda söz sahibi olacaktı.[3]

Bu koşullara son şeklini vermek için yapılan görüşmeler sırasında kayda değer tek sorun, Japonya'nın heyete iki oy hakkıyla katılması oldu. Görüşmeler sırasında fazla söz almayan ve sessiz kalmayı tercih eden Japonlar, diğer güçler tarafından göz ardı edilmiş ve Japonya'nın her anlamda diğer uluslarla eşit olduğu unutulmuştu. Japonya Boğazlar Komisyonu'nda yer almak konusunda ısrar ettikçe, Batılı delegelerin şaşkınlıktan ağızları açık kalıyordu. Boğazlar uluslararası bir geçit olarak dünyaya açılacaksa, diyordu Japonlar, o halde başlıca Müttefikler'den biri olarak Japonya'nın da idare heyetinde bulunması gerekir. Rusya ve Birleşik Devletler için nihai üyelik koşulu getirilirken Japonya'nın dışarıda bırakılması, büyük haksızlık olurdu.

Diğer güçler önce şaşkınlıkla kabul ettiler ama hemen ardından İngiltere ve Fransa'dan itirazlar yükselmeye başladı. İtirazlarının odak noktası, Japonya'nın Akdeniz'de bir ticari çıkarının bulunmadığı ve Akdeniz'de bir güç olmadığıydı; ancak savlar tatminkâr olmaktan uzak ve zayıf kaldı. İngiltere ve Fransa'nın asıl canını sıkan Japonya'nın iki oy hakkı olması ve dolayısıyla başkanlık sırasının kendisine de gelmesini beklemesiydi. Rus ve Amerikan üyeliklerinin yakın gelecekte pek yakın bir olasılık gibi görünmemesi Japonya'nın üyeliğini çabuklaştıracak ve bu durum, İngiltere ve Fransa'nın planladığı kapalı grup idaresi için bir tehdit oluşturacaktı. Fransa ve İngiltere, heyetin oylarının yarısını ellerinde tutabilecekken, azınlıkta kalacaklardı. Teknik olarak Batılı müttefiklerini destekleyen İtalyanlar, işin başında, eğer Japonya ısrar edecek olursa, İtalya'nın Boğazlar Komisyonu'nda Japon üyeliğine itiraz etmeyeceğini açıklamışlardı.[4]

Sonunda, Japonya'nın heyete dahil edilmesi diğer güçler tarafından asık suratlarla kabul edildi. Lord Curzon dayanamayarak, Japonya'nın Boğazlar'da askeri sorumluluk almak isteyip istemediklerini sordu. Vikont Çinda'nın duygusuz bir ifadeyle verdiği yanıt, bunun bölgenin gerçek anlamda idaresinde Japonlar'a tanınacak paya bağlı olduğuydu.

Türk Devleti'nin Mali Denetimi

Boğazlar Komisyonu'nun önünde bulunan meselelerle yakından ilgili olan diğer sorunlarsa, Türk devletinin mali denetimine ilişkindi. Konuya dair özgül koşulların kaleme alınması görevi özel bir alt komisyona havale edilmiş ve Türkiye'den geniş çaplı tazminat talep edilmemesi talimatı verilmişti. Öte yandan işgal masraflarının tamamı, yabancı ya da Türk Hıristiyan mültecilerin zararı ve savaş öncesi Osmanlı borçlarından Türkler'in payına düşen kısım muhafaza edilecekti.[5]

Yüksek Konsey'le Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi tarafından incelendikten ve defalarca gözden geçirilip düzeltildikten sonra, sonunda, mali konularla ilgili koşullar belirlendi. Anlaşmalar sağlandı, tekrar bozuldu, tekrar sağlandı, tekrar bozuldu, derken Londra Konferansı'nın sonuna doğru bir dizi tasarı onaylandı.[6]

Mali Konularla İlgili Maddeler

Mali denetime ilişkin koşullar, üç gücün katılımıyla oluşturulacak bir Mali Heyet'in Türk mali sistemine ve personeline Türk gözetmenler vasıtasıyla nezaret etmesini öngörüyordu. Hükümetin bütçesi Türk Meclisi'ne sunulmadan önce Mali Heyet tarafından onaylanacak ve heyetin onayıyla uyuşmayan hiçbir ıslaha izin verilmeyecekti. Heyet piyasadaki para hacminin düzenlenmesinde söz sahibi olacak ve hükümetin iç ya da dış borçlanmasını kısıtlamak üzere veto hakkını muhafaza edecekti.

Türk devletinden ayırılan bölgelerin daha önce Osmanlı hükümetine ait olan mülk için tazminat ödemek zorunda olmayacağı kararlaştırılmasına rağmen, resmi tazminatlardan da özellikle feragat edildi. Türkler, işgal masrafları ve yabancı uyrukluların gördüğü zarardan sorumlu tutulacaktı ama, bu arada yerlerinden edilen Türk Hıristiyanları'nın haklarına dair bir koşul getirilmiyordu. Sorumluluğu sağlamak için, Osmanlı Düyunu'na tahsis edilmiş olanlar dışında, 'Türk hükümetinin bütün kaynakları Mali Heyet'in tasarrufuna' bırakılacaktı.

Bu gelirlerin dağıtımındaki öncelik hususu, İngilizler'le Fransızlar arasında hararetli tartışmalara neden oldu. Bütün Müttefikler, daha önceden Osmanlı Düyunu'nun kapatılmasına tahsis edilmiş kaynakların Düyun-u Umumiye'nin tasarrufunda bulunması konusunda mutabıktı; ancak Fransızlar bu kaynakların yeni Türk devletinin payına düşen borçları bile ödemeye yetmeyeceğinden endişeliydi. Bu yüzden, Mali Heyet'in fonlarının, gereken durumlarda, öncelikli ve ağırlıklı olarak böyle bir eksiği gidermek için kullanılmasını istiyorlardı. Fransızlar'ın elindeki % 60 oranıyla mukayese edildiğinde İngiliz hissedarların elinde bonoların sadece % 11'i bulunduğundan, İngilizler Düyun konusunda o kadar endişeli değildi. Bunun yerine, heyetin öncelikli görevinin, kendi masrafları ve cari işgal maliyetleri halledildikten sonra, Türk devleti sınırları içinde kalan bölgelerdeki mütarekenin ardından oluşan Müttefik işgal masrafları olmasında ısrar ediyorlardı.[7]

Sonunda tartışma bir çözüme kavuşturulmasa da bitirildi. Öncelik, şimdiki ya da geçmiş ayrımı yapılmaksızın işgal masraflarına verildi. Ayrıca getirilen bir koşula göre Mali Heyet, bu masrafların karşılanmasını, Düyun hizmetinde doğabilecek herhangi bir hesap açığını kapatabilecek biçimde düzenleyecekti. Türkiye'den alınan ve Müttefik mandaları altında alıkonulan bölgelerde işgal masrafları için bir yükümlülük getirilmeyeceği hususunda herkes fikir birliği içinde olmasına rağmen, İngiltere Suriye'deki İngiliz işgal masraflarının birisi tarafından ödenmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Mantıken bunun muhatabı Fransa'ydı. Mesele Paris'e danışıldı ve beklenildiği üzere red cevabı geldi. Çünkü, mali koşullara son olarak verilen biçime göre, 'işgal masraflarında bulunmuş bir güç tarafından başka bir güce... bırakılan' bölgelerdeki kuvvetlerin masraflarının Türkiye tarafından karşılanması öngörülüyordu.

Sıkıntıya neden olan bir başka husus daha vardı. İngiliz, Fransız ve İtalyanlar, savaş öncesinden beri % 11 olarak uygulanan gümrük oranının yükseltilmesi ya da düşürülmesi konusunda, sadece Mali Heyet'i yetkili kılan bir maddeyi anlaşmaya sokmaya çalışıyorlardı. Mali Heyet'te temsilcisi olmayan Japonlar buna karşı çıkıyor ve belli bir tür malda daha yüksek gümrük vergisinin bir ülkeyi bir başka ülkeden daha çok zedeleyebileceğini öne sürüyorlardı. Bu eleştiriyi dikkate almak zorunda kalan diğer güçler, istemeyerek de olsa, gümrük vergisi değişikliğinde inisiyatifin Türk hükümetine bırakılmasını, heyetteyse sadece onay yetkisinin bulunmasını kabul ettiler. Nihai kararın yine Mali Heyet'te kalmasına rağmen bunun anlamı, gümrük vergisi değişikliklerinin doğrudan heyet tarafından dayatılmak yerine Türk rejiminin isteğiyle dile getirilmesi; böylece heyetin ani ve keyfî vergi değişiklikleri yapma şansının büyük çapta azalmasıydı.

Osmanlı Düyunu

Osmanlı Düyunu meselesi de Müttefikler arasında çeşitli ayrılıklara kaynaklık etti. İngilizler, eski Düyun-u Umumiye'nin lağvedilmesini ve görevlerinin yeni Mali Heyet'le birleştirilmesini istiyorlardı. İdari açıdan son derece mantıklı görünen bu öneriye Fransızlar şiddetle karşı çıktı. Fransa'da Osmanlı Düyunu bonolarını ellerinde bulunduranlar öyle gürültücü ve kuvvetli bir lobiydi ki, Fransız hükümeti onları rahatsız edecek hiçbir koşula onay veremiyordu. Sonuçta Berthelot ve Cambon, kredilerin görüşüldüğü dönemde üzerinde mutabık bulunulan kurum Düyun-u Umumiye olduğuna göre, bono sahiplerinin rızası olmaksızın kurum yapısında değişiklik yapılamayacağını öne sürdüler.[8]

İngilizler'in Düyun-u Umumiye'nin sona erdirilmesi yönündeki ısrarlarından vazgeçerek, iki kurumun birleştirilmesi için bono sahiplerinin onayının gerekli olduğu yolunda ılımlı bir yaklaşımı kabul etmeleriyle birlikte, sonunda geçici bir anlaşmaya varıldı. Bu onay, 'iki

kurumun birleşmesinin Düyun-u Umumiye'nin görev süresinin bitiminden (1923) önce olması için, mümkün olan en kısa sürede' alınmaya çalışılacaktı. Fransızlar bu çözümü bile onaylamadı ve sonuçta tasarı Paris'ten gelecek talimatlara ve Yüksek Konsey'in nihai kararına terk edildi.

Düyun-u Umumiye'ye dair bir diğer sorun da fonların dağılımıyla ilgiliydi. Savaş zamanında basılan Türk parasının teminatı olarak ya Düyun-u Umumiye ya da Alman hükümeti tarafından Alman bankalarında yaklaşık 5.000.000 sterlin değerinde altın bloke edilmişti. Fransız ve İtalyanlar bu paranın, Türk parasının değerini yeniden kazanması ve istikrara kavuşması amacıyla Mali Heyet'e verilmesini savunuyordu. İngilizlerse Yakındoğu'daki ağır askeri harcamalarını telafi etmek gayreti içinde olduklarından, böyle bir kısıtlamaya yanaşmıyorlardı. Sonunda bir uzlaşmaya varıldı. Alman hükümetince bloke edilen fonlar hiçbir kısıtlama olmaksızın Mali Heyet'e verilecek, Düyun-u Umumiye tarafından Osmanlı hükümetine sağlanmış olan daha küçük çaptaki kredilerse Düyun-u Umumiye'ye dönecekti.

Bu arada, Osmanlı Düyunu'nun muhtelif paylarının eski imparatorluğa ait bölgeler arasında nasıl taksim edileceğine dair bir anlaşma da sağlandı:

> 1909-10, 1910-11, 1911-12 mali yılları içinde, tahsil edilecek miktarın borcun tamamına oranı, bırakılan bölgenin ortalama gelirinin (1907 yılında getirilen gümrük munzam vergisi her seferinde dahil olmak üzere) tüm İmparatorluğun ortalama gelirine oranıyla aynı olacaktır.

Ekonomiyle İlgili Maddeler

Mülk ve ticaret meselelerini düzenleyen bu maddeler önemli bir fikir ayrılığına neden olmadığı için, bu konuda neredeyse tartışma bile çıkmadı. Bahsi geçen maddelere göre, Müttefik vatandaşlarını ilgilendiren bütün imtiyazlar, mukaveleler ve mülkiyet hakları, 1 Ağustos 1914 tarihinden önceki statüleri çerçevesinde eski haline getirileceklerdi. Bir gücün mandası altında bulunan bölgelerde, bir başka ülkeye ya da vatandaşlarına ait olan mülk hisseleri, mandacı güç tarafından satın alınacaktı. Alman, Macar ya da Bulgarlar'a ait olan hisseler tasfiye edilecekti. Gerekli olduğu takdirde, üç kişilik bir komite tarafından fiyat belirlenmesi yoluna gidilecekti. Komitede taraflardan birer kişi bulunacak ve üçüncü kişi ya ilgili ülkelerin görevlendirdiği ya da Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilen bir isim olacaktı.

Mütarekenin imzalanmasından sonra garanti edilen bütün imtiyazlar geçersiz kılındı. Savaşın başlamasından bu yana düşman ülkelere tanınan imtiyazlar için de aynı durum söz konusuydu. Savaş yılları boyunca Müttefik vatandaşlara tanınan imtiyazların tanzimi,

Müttefikler'in iradesine bırakılacaktı. Ayrıca, imtiyaz haklarının bir Müttefik şirketten diğerine aktarılması hakkı da tanındı.[9]

Kapitülasyonlar

Kapitülasyonlar sorunu, çok geniş kapsamlı olması nedeniyle, Londra'da bir çözüme kavuşturulamadı. Avrupalı güçler bir süre için, yabancı uyrukluların yıllardır Türkiye'de yaşamakla edinegeldiği muğlak ekonomik ve hukuki haklarının ve ayrıcalıklarının büyük bir bölümünün terk edilmesini savundular. Ne var ki, bunun ne hızla ve hangi yöntemle sağlanacağı konusunda büyük fikir ayrılıkları oluştu. Fransızlar, Paris ya da Londra'da toplanacak bir komisyonla bunun hemen halledilmesinden yanaydılar. İngilizler'se bu kadar aceleci davranmıyor ve komisyonun İstanbul'da toplanarak, kapitülasyonlardan etkilenenlere, yani Türkiye'deki İngiliz, Fransız ve İtalyanlar'a danışması gerektiğini söylüyorlardı. Sonuç genelleme ve erteleme şeklinde ortaya çıktı. Anlaşma taslağında, antlaşmanın imzalanmasını takiben dört gücün oluşturacağı bir komisyon kurulması öngörülüyor, ama nerede toplanacağı ya da nasıl bir yöntem izleyeceğinden bahsedilmiyordu. Türkiye, sonuçta nasıl bir reform sistemi uygulanırsa uygulansın, peşinen kabul etmek durumundaydı. Komisyon oluşturuluncaya kadar eski kapitülasyon sistemi yürürlükte kalacaktı.[10]

Londra'da belirlenen ve sonunda Sevr Antlaşması'na dahil edilen mali ve ekonomik koşullara yakından bakıldığında, büyük güçlerin bu konularda Türkler'e hiçbir hakiki otorite ya da denetim hakkı vermek gibi bir niyetlerinin olmadığı anlaşılıyor. Gerçi getirilen bütün koşullar sözde sadece Türkiye'nin yararı içindi ama, Donald Blaisdell'in saptaması asıl durumu gayet iyi özetliyordu:

> Türkiye'de, Sevr Antlaşması'nda öngörüldüğü üzere, ekonomik düzene ilişkin tek bir konu bile Türk Hükümeti'nin idari tasarrufunda kalmayacaktı... Müttefik güçler bu iktisadi kölelik zinciriyle Türkiye'yi ciddi biçimde prangaya vurmuşlardı. 'Türkiye'ye biraz yardım ve iane sağlamak' ifadesinin bundan daha akılcı bir yorumu varmış gibi görünmüyor.

Türkiye'de Nüfuz Alanları

Londra Konferansı'nın başlangıç aşamasında büyük güçlerin önündeki belki de en zorlu konu, yeni Türk devletindeki nüfuz alanlarıydı. Konuyu zorlu kılan Fransa'nın Kilikya'daki çıkarları ve İtalyanlar'ın Mezopotamya, Filistin ve Suriye'deki İngiliz ve Fransız mandaları için telafi talep etmesiydi. İngiltere ve Fransa, Saint Jean de Maurienne Anlaşması'nı geçersiz kabul etmelerine rağmen, İtalya için bir düzenleme yapılması gerektiğinin farkındaydılar. Gerçekten

de, Londra Antlaşması'nın 9. Maddesi'nde telafinin sağlanacağı ifade edildi. Demek ki, aralık görüşmeleri sırasında Berthelot ve Curzon, bir şekilde Türkiye'de bir İtalyan nüfuz alanının amaca uygun olabileceği konusunda anlaşmışlardı.

Müttefik Denetiminin Boyutları

Bu sorun, Müttefikler'in Türkiye üzerinde uygulayacağı denetimin boyutları ve türüne ilişkin daha geniş çaplı bir sorunun sadece bir parçasıydı. Böyle bir denetimin, nasıl bir biçim alırsa alsın mutlaka dolaylı olması gerektiği konusunda herkes anlaşıyordu. Asıl mesele, bu denetimin diğer alanlara uzanıp uzanmayacağıydı. İtalya ve Fransa, Anadolu'da mali denetimin yanı sıra büyük çapta bir Müttefik idari denetimi olmasını da savunuyordu. Cambon meseleyi şöyle dile getiriyordu: "Cüzdanı denetleme gücü, bütün Hükümet'i denetleme gücü demektir." Kendi planlarına göre, mali meselelere nezaret etmek dolaylı yoldan da olsa ülkeyi yönetmek sonucunu getirecekti. Türkler birinin kendilerine ne yapılacağını söylemesinden hoşlanırlardı. Ayrıca, "Ülkeyi büyük güçler yönetmeyecekse, kim yönetecek?... Eğer Güçler Türkiye'yi denetleme ve müdahale etme fırsatını kaçırırlarsa, Türkler yeniden o eski çürümüş tarzlarına dönerler."

Bu yaklaşımın İngilizler'in istediğinden de ileri gittiği görülünce, Lloyd George hemen muhalif konuma geçti. "Şayet Türkiye kendisini, kendi bildiği gibi idare etmek istiyorsa, bu talebe nasıl direnileceğini anlamıyorum. Sonuçta, Türkiye İran'dan daha kifayetsiz değildir." Lloyd George'u endişelendiren bir başka konu da, ülkenin ortak bir Müttefik idaresi altına girmesinin Güçler arasında bitmek bilmez düşmanlık ve çekişmelere neden olacağıydı. Son olarak, önemli bir sorun olan uygulama meselesinin üzerinde duruyordu. Ne kadar idari denetim üstlenilirse, Müttefik güçler idari koşulların uygulanması için, kimi zaman askeri yaptırım da kullanarak, o kadar ısrarlı olmak zorunda kalacaklardı.

Lloyd George ve Curzon'un İstanbul'u Türkiye'den ayırmak istemelerinin esas nedeni buydu. İngiltere, İstanbul, Türkiye'den ayrı tutulduğu sürece Fransa'nın Türk devletinin idaresine ilişkin görüşlerine katılmaya hazırdı. Çünkü, ne de olsa böyle bir durumda başarı ya da başarısızlıkları Boğazlar bölgesinin idaresini etkilemeyecekti. Halbuki şimdi, İstanbul ve Boğazlar devletin bir parçası olarak bırakıldığında, Güçler, Türk Devleti içinde üzerlerine aldıkları her türlü idari otoriteyi sonuna kadar uygulamak zorundaydılar. O halde, İngilizler'in görüşüne göre denetim, uygulamaya engel yaratmayan bir asgari düzeyde tutulmalı ve sadece 'Türkiye'nin borçlarını ödemesini teminat altına alan önlemlere' yönelik olmalıydı.

İtalyanlar'la Fransızlar'ın tutumunu, Türk devleti sınırları içinde nüfuz alanları edinme umudu belirliyordu. Fransa bu noktada, Kilikya'daki ağır sorumluluğu nedeniyle başı çekiyor ve İtalya'dan büyük

destek görüyordu. İtalya, sonuçta edineceği nüfuz alanı ne olursa olsun, kendi konumunu temel olarak Fransa'nın Kilikya'daki statüsünün belirleyeceğinin farkındaydı.

Kilikya'da Fransızlar kendilerini giderek daha rahatsız bir durumda buluyorlardı. Karşılaşılan direniş, halkın isteklerine rağmen otorite sağlamanın zor olacağını göstermişti. Şubat başlarına gelindiğinde bu direniş tam anlamıyla bir ayaklanmaya dönüşmüş ve Milliyetçi kuvvetlerden destek görmeye başlamıştı. Ordusuna pek çok Ermeni katmış olan Fransa'nın işgal birliklerinin büyük bir bölümü, bu Ermeniler'den ve kara Afrika sömürgelerinden getirilenlerden oluşuyordu. Türkler'in özellikle içerlediği konu buydu. Ayaklanmanın sonucunda Kilikya'da, özellikle Maraş civarında genel bir Ermeni katliamı meydana geldi. Düzeni sağlamak için geniş çapta askeri önlem alınması gerektiği açıkça ortadaydı.[11]

Bütün bunlar Berthelot'yu 16 Şubat günü şu açıklamayı yapmaya sevketti: "Fransız Hükümeti'nin Kilikya'da kalıcı olmaya niyeti yoktur. Nihai amaç, muhtemelen Fransa'nın Türkiye'ye uygulanmak üzere önerdiği mali denetim benzeri, belirli bir kontrol sağlayarak çekilmektir." Çekilme, hiç şüphesiz, "İtalya'nın Küçük Asya'daki niyetlerine bağlıdır."

Bu her şeyi açıklıyordu. Fransa'nın Türkiye üzerinde gözetimsel otorite kurulmasını savunmasının altında, birliklerini geri çekmek ama aynı zamanda, Türk devletinin bir parçası olarak kalacak olan Kilikya'da idari ve mali denetimi elde tutmak isteği yatıyordu. Fransızlar'ın aklından geçen, sadece Kilikya'da ekonomik öncelik sahibi olmakla sınırlı değildi. Ayrıca, 'jandarma kuvvetine nezaret etmek üzere ve maliyeyle diğer idari mercilerin denetimi için Fransız subayların ve danışmanların tayin edilmesini' istiyorlardı. Bu, diyorlardı, Türkiye'de uygulanmak istenen sistemin aynısıdır; tek farkla ki, Kilikya'nın tüm danışman ve öğretmenleri Fransız olacaktır.

Lloyd George böyle bir çözüme şiddetle karşı çıktı. Denetimin mali meselelerden asayişe ve hukuki konulara kadar genişletilmesine itiraz ediyordu. Lloyd George ayrıca, Fransız planının aslında bir manda anlamına geldiğini ve buna ek olarak, normal bir mandanın kapsamında bulunmayan ekonomik öncelik hakkını kendine sakladığını ileri sürüyordu. Herhangi bir bölgeye sadece Fransız, İngiliz ya da İtalyan danışmanların atanması, Türkiye'nin parçalanmasından başka bir şey olmayacaktı. Böyle bir durum, Milletler Cemiyeti Anayasası'na tamamen ters olduğu gibi, başta Birleşik Devletler olmak üzere, diğer ülkelerin de gazaba gelmesine neden olacaktı.

Berthelot buna karşılık, Birleşik Devletler'in, konferansa görüşlerini dayatmak ya da 'dünya meselelerinde hakemlik etmek' hakkını yitirmiş olduğunu öne sürdü. Yine de, Türkler'den askeri ve siyasi danışmanları kabul etmelerini istemektense, Müttefikler bu kişileri Türkler'in isteği üzerine gönderebilirdi. Bu yaklaşım, Lloyd George'un, ne

İngilizler'in ne de dünya kamuoyunun Türkler'e zorla danışman kabul ettirme izni vermeyeceği yollu itirazıyla örtüşüyordu. "Eğer Türkler danışman gönderilmesini isterlerse, buna karşı çıkamayız." Kilikya'ya gelince, danışmanların büyük bir bölümünün Fransız olacağı göz önüne alınırsa, Fransa'nın tüm danışmanları seçme hakkından men edilmesi taraftarıydı.

Bu aşamada Curzon, sorunun nihai çözümüne zemin hazırlayan bir öneriyle geldi:

> [Bu durum] bizi aşağıdaki genellemeye götürür, ki herkesin buna katılacağına inanıyorum. Danışmanların görevlendirilmesi ya da ekonomik ayrıcalıkların sağlanmasına dair ne düzenleme yaparsak yapalım, bunlar antlaşma çerçevesinde siyah ve beyaz gibi net olarak birbirlerinden ayırılamaz ve dolayısıyla Güçler arasında karşılıklı bir uzlaşma şarttır. Şayet antlaşmadan, Türkiye'nin, nüfuz alanlarına taksim edildiği izlenimi doğarsa, Türkiye bu koşulları asla kabul etmeyecek, Birleşik Devletler karşı çıkacak ve uygar dünyanın duyguları incinecektir. O halde, antlaşmada taksimata ilişkin hiçbir şey yer almamalıdır. Ama, eğer Türkiye'den danışman talebi gelecek olursa, Güçler kendi aralarında bunun tedarik edilmesi için organize olabilir. Nüfuz alanları konusuna gelince, Müttefikler İngilizler'in 'feragat kaidesi' adını verdikleri prensip çerçevesinde davranmalıdır. Yani karşılıklı olarak öyle organize olmalıdırlar ki, Büyük Britanya, Fransa'ya ve İtalya'ya tahsis edilen bölgelere müdahale etmesin, hatta bölgenin idaresinde kendilerine destek versin ve bu durumun tersi de geçerli olsun. Son olarak, Güçler bu karakteristikler içinde nasıl bir uzlaşmaya varırsa varsın, mutlaka geniş çapta duyurulmalı ve gizli tutulmamalıdır. Aksi takdirde, uygar dünyanın beklentilerini tatmin etmenin yolu yoktur.

Lloyd George ve Berthelot bu öneriyi hemen kabul ettiler. Bütün yapılması gereken, Müttefikler'in kendilerinden istendiği takdirde danışman göndereceklerini belirten bir maddeyi antlaşmaya eklemekti. Türkler'in yardım için dışarıdan bir güce başvurmalarını önlemek maksadıyla, bütün danışmanlar konusunda Müttefikler'in onayını almaları istenecekti. Görünüşe bakılırsa, kimsenin kafasında Türkler'in yardım istememesi gibi bir olasılık bulunmuyordu. Berthelot'nun dediği gibi:

> Türkler'in hepsi sağlıklı bir idareye sahip olunmasından yanadır. Mali ve idari örgütlerin Avrupalılar'ın denetiminde olmasını tercih ederler, çünkü bu tercih, koşullarının daha iyi olmasını, iyi ücret almalarını ve ücretlerinin düzenli ödenmesini sağlar. Kendi hükümetleriyle böyle bir durum söz konusu değildir.

Üstelik, İstanbul'daki İngiliz yüksek askeri yetkilisinin 8 Ocak 1920 tarihli raporunda, Osmanlı hükümetinin hukuki, mali ve asayişle ilgili konularda, güçlerden birinin yardımını almaya istekli olduğunu resmen ifade ettiği belirtiliyordu. Öneriye göre yabancılardan oluşan bir teftiş heyeti, içinde yabancıların da bulunduğu bir adalet konseyi ve asayiş sisteminin başında yabancı bir idare bulunması isteniyordu. Londra'da bulunanlar, tek güç yerine ikili ya da üçlü bir grubu yerleştirmenin pek zor olmayacağı kanaatindeydiler.

Üçlü Pakt

Feragat çerçevesinde bir anlaşmaya varılması fikri, Cemiyet Anayasası'yla çelişkiye düşülmesi sorununu çözmüştü. Böylelikle, güçlerin üçü için de, öncelik alanlarının ve her gücün kendi nüfuz bölgesinde sahip olacağı hakların tanımlandığı bir üçlü düzenleme yapılması mümkün oldu. Ama, bu bir feragat anlaşması olduğuna göre, diğer ulusların üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktı. Nitti'nin söylediği gibi, 'Müttefikler'i dış Güçler'e karşı korumayacak'tı. Bunun ciddi bir eksiklik olduğunun farkına varılmasına rağmen, Lloyd George'un tavrı pek fazla seçeneğin bulunmadığı konusunda son derece ikna ediciydi:

> Eğer tercihli hak taleplerini antlaşmaya sokmak için ısrar ederlerse, karşılarına hemen, Birleşik Devletler'in, bu eylemin Cemiyet Anayasası'na aykırı olduğunu belirten notası çıkacaktı. Birleşik Devletler'in tutumunu gören Türkler, antlaşmayı imzalamayı reddedecekti. Lloyd George'un düşüncesine göre, antlaşmayı genelleştirmek ve imtiyazlarla öncelikler konusunda karşılıklı ve dostane bir uzlaşmaya varmak, Müttefikler için çok daha iyi olacaktı. Diğer yolsa son derece tehlikeliydi. Konseyin, istediklerinin tümünü karşılamasa da, Lord Curzon'un önerisini kabul edecek kadar akıllıca davranacağına inanıyordu.

Feragat kaidesinin başka bir avantajı daha vardı. Cemiyet Anayasası'na göre, manda altında bulunan bölgelerde ekonomik öncelik hakkı yoktu. Özellikle İngilizler, bütün nüfuz alanlarının Anadolu'daki öncelik bölgeleri değil de manda bölgeleri olması nedeniyle, bu durumdan endişeliydi. Dolayısıyla, Fransız ve İtalyan bölgelerinde tanınan bütün hakların İngiliz mandası altındaki bölgelerde de tanınmasında ısrar ettiler. Feragat kaidesi teknik olarak böyle bir yaklaşıma müsaitti, çünkü ülkelerin herhangi bir yere ekonomik yatırım yapmalarını yasaklamıyordu. Dahası, böyle bir anlaşma, üç Müttefiğin birbirleriyle rekabet etmeyeceklerini ve herkesin kendi bölgesindeki ekonomik önceliğini tanıyıp destekleyeceklerini gönüllü olarak kabul etmeleri demek oluyordu. Bu, İngilizler'in yanı sıra Fransızlar'ı da memnun etti, çünkü onların kafasını da Kilikya'da elde edilen

hakların Suriye'ye genişletilmesi fikri meşgul ediyordu.

17 Şubat ve 3 Mart arasında günlerin çoğu Üçlü Pakt'ın alacağı şeklin belirlenmesi tartışmalarıyla geçti. Süreç içinde sınırlar, demiryolları ve azınlıklarla ilgili hususlar koşullu olarak çözülüyor ve anlaşma gittikçe büyüyordu. İki ya da üç maddeden ibaret olacağı düşünülen mukavele, içinde bir düzineden fazla maddenin yer aldığı uzun bir belge haline gelmişti. Feragat kaidesine göre, paktı oluşturan üç ülkeden hiçbiri, bir diğerine tahsis edilmiş bir bölgede ekonomik yatırım hakları için rekabet etmemekle kalmayacak, aynı zamanda içlerinden birinin Türk hükümetiyle yaptığı görüşmelerdeki taleplerini destekleyecekti. İngilizler'in ısrarı üzerine alışveriş ve ticaret bu koşulun dışında tutulmuş ve hiçbir kısıtlama getirilmemişti. Her ülke, kendi ekonomik çıkar alanındaki azınlıkların korunmasından sorumlu olacaktı. İlgili ülkeye, Türkler'den istek geldiği takdirde siyasi, adli ve askeri danışman atama hakkı tanınacağının altı çizildi. Antlaşmanın başarıyla icrasını takiben, Fransız ve İtalyan birlikleri Türk devletine ait topraklardan çekilecekti. Türkler'den paktı imzalamalarını istemektense, Müttefikler'in danışman tedarik etmeye hazır olduğunu ifade eden bir ibare, barış antlaşmasının tasarı maddeleri arasına eklenecekti. Üçlü Pakt, ortak karar doğrultusunda, barış antlaşmasının resmen imzalandığı tarihte açıklanacak ve böylece Cemiyet Anayasası'yla tutarlı olduğu herkes tarafından görülecekti.

Nüfuz alanları geçici olarak, 1916 Sykes-Picot ve 1917 Saint Jean de Maurienne anlaşmalarında olduğu gibi belirlendi. İtalyan bölgesinde İzmir'in kaybından kaynaklanan bir değişiklik vardı. İngiliz bölgesiyse Musul ve Kürdistan'ın statülerinin bir miktar belirsizlik taşıması nedeniyle tam olarak tanımlanmadı. Hem Fransızlar, hem de İtalyanlar nüfuz alanlarının büyütülmesi talebini ileri sürdüler ve bu meseleyi daha sonra yeniden gündeme getireceklerini belirttiler.

Bir sorun üzerindeyse hiçbir anlaşmaya varılamadı. Bu, Türkiye'deki Alman mülkünün idaresi sorunuydu. Mülkün haczedilmesi konusunda genel bir fikir birliği olmasına rağmen, Fransız ve İtalyanlar, her bir bölgedeki mülkün o bölgenin hâkim gücüne tahsis edilmesi yanlısıydı. İngilizler buna şiddetle karşı çıktılar; çünkü Mezopotamya'da pek Alman mülkü bulunmazken, Fransa ve İtalya kendi bölgelerinde bu işten son derece kârlı çıkacaktı. İngilizler'in özellikle itiraz ettiği husus, Alman mülkünün büyük bir bölümünü oluşturan demiryollarının üzerindeki denetimin bölünmesiydi. İngiltere bunun yerine, demiryolları üzerinde, toplam gelirdeki pay oranında bir ortak denetim bulunmasını savunuyordu. Fransız ve İtalyanlar'ın, İngilizler'in muhtemelen haklı olduklarını kabul etmeleri üzerine, mesele ayrıntılı olarak incelenmek üzere bir komisyona devredildi.[12]

Böylece, Üçlü Pakt'ın son değerlendirmesi ve onaylanması için Türk antlaşmasının imzalanması beklenirken, temel koşullar mart başında belirlenmiş oldu. Ekonomik ve idari öncelikler gibi zor bir me-

selenin çözüme kavuşturulmuş olmasının, Türk antlaşmasının geri kalanını oluşturma sürecinde oldukça kolaylaştırıcı bir katkısı oldu.

Askeri Koşullar

Müttefik güçlerin kafalarındaki antlaşmaya göre Türk askeri teşkilatının denetiminin tamamen elde tutulması gerekiyordu. Halbuki, askeri maddelerde bir sorun vardı.[13] Teçhizat bakımından silahsızlanma koşulları, diğer ülkelerle yapılan barış antlaşmalarıyla hemen hemen aynı modeli izliyordu. Tasarı maddelerde Türkiye'nin ağır topu (dağ bataryaları hariç), tank ya da diğer motorize donanımı ve hava kuvvetleri olmaması, donanma içinse sadece kıyı güvenliğini sağlamaya yetecek kadar olması koşulu getiriliyordu. Tüfek, makineli tüfek ve tabanca sayısının yanı sıra, taşınacak cephane miktarı bile dikkatle düzenlecekti.

Türk askeri gücünün nihai büyüklüğü uzun boylu tartışma konusu oldu. Askeri uzmanların ilk tavsiyelerinde 50.000-60.000 kişilik bir ordu sözü geçiyordu. Londra'daki görüşmeler sırasında Churchill'in dışındaki delegeler, Almanya'ya tahsis edilen 100.000 kişilik ordu dikkate alındığında, bunun çok fazla olduğunu ileri sürdüler. Sadece Churchill ulaştırma sorununun daha büyük bir ordu gerektirdiğini, çünkü bu sayının mobiliteyi ciddi anlamda kısıtlayacağını savunuyordu. Bu görüşün kabul görmemesinin ardından, sonuç olarak jandarma dahil 50.000 kişilik bir kuvvete ve 15.000 kişilik bir düzenli orduya karar verildi. Her bir birimdeki subayların % 10 ilâ 15'i ya Müttefikler'den ya da tarafsız ülkelerden gelecekti. Ayrıca, padişah için bir koruma müfrezesine izin verilecek ve Boğazlar bölgesindeki tek düzenli kuvvet bu olacaktı.[14]

Askerlikle ilgili maddelere ilişkin bir başka sorun da temel oranlar konusunda ortaya çıktı. Bütün barış antlaşmalarında, Müttefikler'in mağlup uluslardan hiçbir vatandaşa kendi askeri kuvvetlerinde görev vermeyeceğine dair bir ibare yer alıyordu. Ve yine bütün antlaşmalarda, Fransız Yabancı Lejyonu'nun bu yaptırımın dışında tutulduğuna dair bir kayıt bulunuyordu. Diğer güçler tarafından her zaman itirazsız kabul edilmiş olan bir kayıttı bu. Ne var ki, Londra görüşmeleri sırasında Curzon birden ayaklanarak, benzer bir kaydın Türk antlaşmasına konulmasına şiddetle karşı çıktı. Curzon bunu Türkler'in fazladan yüzlerce adam eğitmesi ve Fransızlar'ın Suriye'deki kuvvetlerine Türkler'i dahil etmesi için bir fırsat olarak değerlendiriyordu. Halbuki İngiltere'nin Mezopotamya'da böyle bir şansı olmayacaktı. İtirazını şöyle dile getiriyordu:

> Avrupalı güçlerin geniş çapta Asya ve Afrika kökenli ordu barındırmaları sakıncalıdır. Fransız Hükümeti'nin Kilikya'da yaşadığı sorunlar, Fransız üniforması altında çok sayıda Senegal ve Ermeni askerinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Avrupalı güçler or-

dularına aldıkları Asya ve Afrika kökenli asker sayısını sınırlandırmadıkları sürece, dünya barışı ciddi anlamda tehdit altındadır.

Mezopotamya'daki birliklerinde binlerce Hintli'ye yer vermiş ve halen vermekte olan bir ülkenin dışişleri bakanından geliyordu bu açıklama!

Fransızlar bu ani çıkış karşısında afallamışlardı. Türkler arasından asker edinmemek konusunda ılımlı olmalarına rağmen, geçmişi ya da tabiyeti ne olursa olsun fizik olarak yeterli herkesi Lejyon'a kabul etmek gibi eski bir gelenekten ödün vermeyi reddediyorlardı. Sonunda, Curzon'un ısrarının sürmesi üzerine, mesele Yüksek Konsey'in değerlendirmesine bırakıldı.

İngilizler oldukça rutin sayılabilecek bu koşula neden böylesine ani bir karşı çıkışta bulunmuştu? Bunun bir nedeni, sahiden de İngilizler'in Türk taburlarının Suriye'deki Fransız mandasında kullanılmalarından duydukları endişe olabilirdi. Böyle bir olasılık, İngilizler'in Arap müttefiklerinin hiç hoşlarına gitmezdi. Bir diğer neden de, sanki, İngilizler'in Fransız-Türk ilişkilerine duyduğu genel güvensizlikti. Fransızlar 1919 yılında uzunca bir süre İstanbul hükümetine karşı uzlaşmacı bir tavır sergilemiş, bu tutumları Mustafa Kemal'le yapılan görüşmelerin ardından, yıl sonunda değişikliğe uğramıştı. İngilizler bunu Fransa'nın son olarak Kilikya'dan çekilme kararıyla birlikte değerlendiriyordu. Curzon büyük bir olasılıkla, Fransa'nın, Yabancı Lejyon için sağlanan ayrıcalıkları gizli bir anlaşmayla Türkiye'ye ordu eğitmek için kullanmasından korkmuştu. Fransa'nın mağlup ülkelerle ileride kuracakları ilişkilerin muhtemel rotası üzerinde düşünürken, başka hiçbir ülke için İngilizler'in aklına böyle tatsız bir olasılık gelmezdi.

Azınlıklar

Anadolu'daki çeşitli azınlıkların korunması sorunu Müttefik güçlerin en çok ilgili olduğu konulardan biriydi. Jandarma ve yerel asayiş güçleri içinde yer alacak yabancı subayların yüzdesi ve bunun yanı sıra bölgenin etnik yapısının, bu birimlerin subay kadrolarına yansımasına dair belirli koşullar, Türk barış antlaşmasının azınlıklar bölümünü belirlemekle görevli özel bir azınlıklar komisyonunun istekleri doğrultusunda ortaya çıkmıştı. Azınlık Komisyonu, aynı zamanda, Boğazlar'da Türk egemenliğinin sürmesinin azınlıklarla ilgili düzenlemelere uyulmasına bağlı olduğunun Türkiye'ye bildirilmesini istiyordu. Bütün bu önerilerin nihai antlaşma çerçevesinde biraraya getirilmesi onaylandı. Aynı şekilde, her bir gücün, kendi nüfuz alanında antlaşmanın azınlıklarla ilgili maddelerinin uygulanmasından sorumlu olacağı da Üçlü Pakt'ta çok net olarak belirtilmişti.

Azınlıklarla ilgili koşullar bu konuda diğer antlaşmalarda yer alan koşullarla benzerlik taşıyordu. Dinsel, sivil, siyasi ve ekonomik öz-

gürlükler tamamen garanti altına alınacaktı. Savaş zamanında istimlak edilen azınlıklara ait mülkün telafisi isteniyordu. Mahkemelerde azınlıkların dili tanınacak, özel etnik ya da dinsel eğitim sistemlerine izin verilecekti.

Diğer antlaşmalarda bulunanlardan bilhassa ayrılan bir tek madde vardı. Savaş sırasında pek çok gayrımüslim idam tehdidiyle Müslüman olmaya zorlanmıştı. Bunların çoğunu da, Türkler'le zorla evlendirilen kadınlar ve onların çocukları oluşturuyordu. Kadınlardan hemen her zaman peçe giymeleri istenmiş ve geleneksel kaç-göç anlayışı içinde yaşamaları beklenmişti. O halde, 1 Ağustos 1914 tarihinden itibaren gerçekleştirilen bütün Müslümanlığa geçiş işlemleri, halihazırdaki durumda tekrarlanmamışsa, geçersiz kabul edilecekti. Aileleri ya da ailesi yoksa daha önceki cemaatleri tarafından aranan kişilerin bulunabilmesi için, eğer gerekirse, özel dernek ya da evlerin aranmasına yönelik koşul, anlaşmaya dahil edilmişti.

Bu koşul, Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi'nde ciddi tartışmalara neden oldu. İtalyanlar ve Fransızlar, bir Türk evinde kadına ait olan mahrem bölgeye erkeklerin girmesinin yaratacağı büyük gerginliği ve düşmanlığı vurgulamaya çalışıyordu. Buna rağmen, maddenin muhafaza edilmesine karar verildi. Tek şartla ki, bütün aramalarda Türk hükümetinden bir temsilci, ilgili azınlık cemaatinin bir üyesi ve Müttefik güçlerden bir temsilci aynı anda hazır bulunacaklardı.

Türkiye'deki azınlıkların korunmasında Milletler Cemiyeti'nin oynayacağı rol meselesi, Londra'da bir çözüme kavuşmadı. Azınlıklarla ilgili bütün sözleşmelerde, yaptırımların Cemiyet garantisi altında bulunduğunu ve yaptırımlarda değişiklik yapmaya sadece Cemiyet Konseyi'nin yetkisi olduğunu ifade eden bir ibare yer alırdı. Sözleşmenin ihlaliyle ilgili bireysel şikâyetlerin dinlenmesi, soruşturulması ve karara bağlanması hakkı da genellikle Cemiyet'e tanınırdı. Türkiye söz konusu olduğundaysa, Azınlık Komisyonu, Milletler Cemiyeti'nin İstanbul'da yerleşik bir temsilci bulundurmasını ve bu kişinin azınlık haklarına yönelik her türlü tecavüzü anında soruşturmasını istiyordu.

Bu plan Londra'da bulunan İtalyan ve Fransız delegelerin yoğun itirazlarıyla karşılaştı. İtirazların nedeni, İstanbul'da biri Cemiyet temsilcisi diğeri de Müttefik komisyonları olmak üzere iki otorite kaynağının bulunacak olmasıydı. Cemiyet delegesi, diyorlardı, ya hiçbir işe yaramayacak ya da son derece güçlü bir konuma gelip, Türkler'in Müttefik komisyonların kararları aleyhindeki müracaatları için çalıp durdukları bir kapı halini alacaktır. Öte yandan Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi tavsiye almak üzere Cemiyet'e başvurduğunda, Cemiyet Konseyi'nin endişelerinin sadece İstanbul'da bir temsilci bulundurmaktan ibaret olmadığını; aynı zamanda, Türkiye kadar dağınık bir devlette azınlık sözleşmesine garanti vermek hususunda da soru işaretleri olduğunu gördü. Cemiyet Konseyi

daha fazla bilgi talep ederek, 25 Nisan'da gerçekleşecek bir sonraki oturumunun ardından net bir cevap verileceğini belirtti.[15]

Tasarı halindeki maddeleri Türkler'e o tarihten önce göstermek isteyen güçler için, bu yeni bir sorundu. Bunun üzerine, azınlıklarla ilgili maddelerde Cemiyet'e yapılan bütün atıfları çıkararak, sadece geleneksel Cemiyet garantisi ibaresini muhafaza etmeye karar verdiler. Bunların yerine, Türkler'i 'yaptırımların uygulanmasını garanti altına almak için gerekli önlemleri' kabul etmek durumunda bırakan bir tampon madde koydular.

Azınlıklar meselesinin halledilmesiyle birlikte, antlaşmanın Türk devletini doğrudan ilgilendiren maddeleri üzerindeki tartışmalar sona eriyordu. Hasta olarak gördükleri Türkiye'nin taksimatı ve denetimi konusunda kendilerine son derece güvenen güçlerin tasarladığı bir antlaşmaydı ortada duran. Üçlü Pakt'la biraraya geldiğinde, antlaşmanın koşulları Türkiye'nin mali, ekonomik, siyasi ve askeri idaresinin her alanında dolaylı ya da dolaysız Müttefik denetimini hâkim kılıyordu. Antlaşmanın koşulları altında Türkiye gerçekten bağımsız bir ulus olarak varolamayacaktı.

• • •

1. Bir demiryolu grevinin, bir dizi başka greve yol açma tehlikesini barındırdığı Fransa'da iç meseleler ciddi durumdaydı.

2. 18 Şubat tarihinde Curzon Montagu'ye şunları yazdı: "Bildiğiniz gibi, ileride kesinlikle bir felâkete yol açacak olan bu karardan dolayı son derece üzgünüm. Ömrümde çok az şeyden bu kadar emin oldum ve siz de yaşayacak ve göreceksiniz ki, kazandığınız bir Pirüs zaferidir. Viceroy bile, telgraflarından birinde, Hint Müslümanlar'ının kızgınlığının suni olduğunu ve parlamadan söneceğini kabul etmek durumunda kalmıştır." Waley, "Life of the Hon. Edwin Samuel Montagu", sf. 287. Curzon daha sonraları, 11 Mart tarihinde eşine yazdığı bir mektupta, "Türk antlaşması kötü gidiyor ve İstanbul konusunda başımız büyük dertte" diyordu. Ronaldshay, *Curzon*, 3:271.

3. *Br. Doc.*, 7:46-50, 54, S.C., 2/14/20; sf. 122, 2/18/20; sf. 124-25, Ek 1; sf. 313-21. Dışişleri Bakanı, 3/1/20; sf. 321-25, Ek 1; sf. 352-57, 3/2/20; sf. 372-73, 3/3/20, Ek 1; sf. 716-17, 4/7/20; sf. 725-26, Ek 1; Kabine Belgeleri, Cab. 24/99, Lloyd George'dan Foch'a, 3/2/19; Cab. 29/20, A.J. 51, 51A, Boğazlar ve Marmara Denizi Geçitleri İdare Komitesi'nin raporu, 2/27/20.

4. *Br. Doc.*, 7:396-97, Boğazlar'ın kapalı grup idaresine ilişkin Fransız ve İngiliz planları için bkz. aynı kaynak, 4:940, Curzon-Berthelot ilk buluşması, 12/22/19.

5. *Br. Doc.*, 7:59-60, S.C., 2/14/20; sf. 86, 97-98, 2/17/20; sf. 191-92, 2/21/20; sf. 405. Dışişleri Bakanı, 3/4/20; sf. 707, 3/31/20. 17 Şubat 1920 ve 27 Mart 1920 tarihli Türk Mali Heyeti toplantı tutanakları için bkz. Kabine Belgeleri, Cab. 29/29, A.J. 20, 29. 32, 33; Cab. 29/30, A.J. 62, 67, 86, 99; Cab. 29/31, A.J. 121, 122, 126, 132; Heyetin raporu Yüksek Konsey'e 26 Şubat 1920 tarihinde sunulmuştur.

6. Fransızlar, sadece uzmanların ve üst düzey politikacıların karar verebileceğini ileri sürerek, Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi'ni yanıltmak için ellerinden geleni yaptılar. Bu açıkçası, Lord Curzon'a yüz vermeme teşebbü-

süydü. Fransızlar kendilerine karşı önyargılı olduğuna inandıklarından Curzon'a hiçbir zaman güvenmemişlerdi. Bu tutumu hafife almayan Curzon, Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi toplantılarında kimi zaman çok sert ve hiddetli davranmıştır. *Br. Doc.*, 7:463-66, Dışişleri Bakanı, 3/11/20; sf. 610-12, 614, 3/24/20; sf. 617-22, Ek 2.

7. *Br. Doc.*, 7:156-57, S.C., 2/20/20; 344, 3/2/20; sf. 612, Dışişleri Bakanı, 3/24/20; sf. 618-19, Ek 2, n. 8., (İngilizce bir tercümesi için bkz. Kabine Belgeleri, Cab. 29/31, A.J. 113).

8. Br. Doc., 7:410-11, Dışişleri Bakanı, 3/4/20; sf. 612-13, 3/24/20; sf. 620, Ek 2, n. 8. Osmanlı Düyunu tarihinin en iyi değerlendirmesi için bkz. D.C. Blaisdell, *European Financial Control in the Ottoman Empire.*

9. Dışişleri, F.O. 608/276/185/185, Ekonomik maddelere ilişkin İngiliz delegasyonu raporu, 1/3/20; *Br. Doc.*, 7:525, Dışişleri Bakanı, 3/18/20; sf. 538-39, Ek 5 ve n. 14; sf. 669-74, 3/29/20 ve n. 6; sf. 675-76, Ek 1; Kabine Belgeleri, Cab. 24/101, C.P. 914, Ekonomi Komisyonu'nun raporu, 3/26(?)/20.

10. Dışişleri, F.O. 608/117/385-303/15018, Ekonomi Komisyonu'nun raporu, 7/9/19; *Br. Doc.*, 7:87-89, S.C., 2/17/20; sf. 157-58, 2/20/20; sf. 660-61, 3/27/20; sf. 663, Ek 3. Kendine ait hiçbir kapitülasyon hakkı bulunmayan Birleşik Devletler ancak diğer ülkelerle eşit haklar talep edebilirdi. Böylelikle İngiltere, Fransa ve İtalya Kapitülasyonların öncelikle hukuki yanlarıyla ilgiliyken, Birleşik Devletler sürekli olarak ekonomiye, gümrüğe ve vergiye ilişkin yaptırımların sağlanması için baskı yaptı. Müttefikler mali denetimin Osmanlı Düyun-u Umumiyesi'nde ve yeni Mali Komisyon'da olmasına zaten karar vermiş bulunduklarından, bilhassa bu yaptırımların uygulanmasıyla hiç ilgilenmediler. Bkz. *U.S. Doc., 1919,* 2:814-17; *U.S. Doc., P.P.C.*, 3:1008; 11:68-69, 74, 310-11; Birleşik Devletler, *Papers Relating to the Foreign Relations in the United States, 1920,* 3:757-66; Evans, *U.S. and Partition,* 308-9, Ayrıca, Dışişlerinde bulunan çok sayıda belgelere de bkz. F.O. 608/109/385-1-3; *Br. Doc.*, 4:948, 960.

11. Bristol Belgeleri, Kutu 28. 1920 Suriye ve Kilikya'sına ilişkin dosya, Kilikya'daki olaylara dair bir dizi rapor içerir. Bu sorunun daha geniş bir değerlendirmesi için bkz. 12. Bölüm.

12. *Br. Doc.*, 7:164-72, S.C., 2/20/20; sf. 262, 2/26/20; sf. 382, 3/3/20; Dışişleri, F.O. 608/102/378-1-1'den 5'e kadar. Bu dosyalarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif bölümlerindeki demiryolları sorunu ele alınır. Bilhassa bkz. 378-1-5/17719. Asya Türkiye'sindeki demiryolu çıkarlarına ilişkin geçici İngiliz-Fransız anlaşması, 8/11/19.

13. Askeri maddelere ilişkin muhtelif taslaklar için bkz. *Br. Doc.*, S.C., 7:368-77, 3/3/20, Ek 1; sf. 563-68, Dışişleri Bakanı, 3/19/20; sf. 372-75, 4/7/20, Ek 1.

14. *Br. Doc.*, 7:124-25, S.C. 2/18/20, Ek 1; sf. 126, Ek 2; sf. 181, 2/21/20; sf. 358-61, 3/3/20; sf. 367-69, Ek 1; sf. 555-59, Dışişleri Bakanı, 3/19/20; sf. 562-63, Ek 1; sf. 715-16, 4/7/20; sf. 723-24, Ek 1; Dışişleri, F.O. 608/271/10/10, Gribbon muhtırası, 1/10/20. Jandarma teşkilatı, Birleşik Devletler Ulusal Muhafız Gücü'ne benzer bir kuvvet teşkil ediyordu.

15. Milletler Cemiyeti, *Official Journal, 1920*, sf. 15-17, 31, 3. Konsey Dönemi, 3/13/20; *Br. Doc.*, 7:472-75, Dışişleri Bakanı, 3/11/20; sf. 479-82, 3/12/20; sf. 507-8, 3/16/20; Kabine Belgeleri, Cab. 29/32, A.J. 156, Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından onaylanan muhtıra, "Protection of Minorities in Turkey", 4/11/20.

BÖLÜM 12

Londra Konferansı: Türk Olmayan Bölgeler ve Antlaşmanın Tatbiki

Londra Konferansı sırasında, Yunanistan'ın Trakya'ya yönelik taleplerinden eski Osmanlı İmparatorluğu'yla Kuzey Afrika arasındaki son bağların da ortadan kaldırılmasına kadar, Türkiye dışı çeşitli konular ele alındı. Bunların arasında bilhassa Yunanistan ve Ermenistan meseleleri, yeni Türk devletinin oluşumunda çok etkiliydi.

Yunan Talepleri

Yunanistan'ın Trakya'daki taleplerinin yerine getirilmesi süreci Türkiye'nin Avrupa sınırının belirlenmesini kapsadığı gibi İzmir meselesi de, Anadolu'nun tamamen Türkiye'ye ait olup olmayacağı konusunda bir karar verilmesini zorunlu kılıyordu. Bu her iki durum için de Londra'daki güçlerin sadece kendi aralarındaki görüş ayrılıklarının üstesinden gelmeleri yetmiyordu. Karşılarında ayrıca Yunanistan Başbakanı Eleutherios Venizelos'un Yunan milliyetçiliği ve büyük etki gücü bulunuyordu.

Trakya

Bulgaristan'ın güney sınırının 1919 yazında Müttefik güçlerce belirlenmesinden sonra, Müttefik birlikleri Trakya'nın Bulgaristan'dan alınan bölümüne yerleştirilmişti. Yunan askerinin sadece, Birleşik Devletler dahil bütün Müttefikler'in Yunanistan'a bırakılması konusunda hemfikir olduğu, batı Trakya'da küçük bir bölgeyi işgal etmesine izin verilmişti. Nihai bir çözüme ulaşılamamasının nedeni, kısmen Birleşik Devletler'in Trakya'da Yunan genişlemesine karşı çıkışıydı. Ne var ki, Londra Konferansı'nda Birleşik Devletler'in itirazlarının artık herhangi bir ağırlığı bulunmuyordu. Doğu sorununa getirilecek çözümün uygulanması ve idaresi aşamasında, artık Birleşik Devletler'den bir katılım beklenemeyeceği aşikâr olduğuna göre, İngiliz ve Fransızlar, gerek Doğu gerekse Adriyatik meselelerinde Amerika'nın işe karışmasına kızdıklarını saklamaya bile gerek görmüyorlardı.[1]

Amerika'nın isteklerinin dikkate alınmaması eğilimiyle birlikte,

Trakya sorunu büyük ölçüde basitleşmiş oluyordu. Doğu ve batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması gerektiği konusunda herkes hemfikirdi. Geriye sadece Yunanistan'ın Midye-Enez ya da Çatalca hattına kadar gelip gelmeyeceği meselesi kalıyordu. İngiltere de, Fransa da Türk devletinin İstanbul'un çok ötesine uzanmasından yana değildi. Venizelos tahmin edileceği gibi Çatalca sınırını kuvvetle savunuyor ve nüfusunun büyük bir bölümü Türk ve Müslüman olan Edirne'nin Türk kökenli yerel bir yönetime kavuşturulması önerisini kabul ediyordu. Bu çözüm koşullu olarak 18 Şubat 1920 tarihinde konferans tarafından benimsendi. Türkiye'nin bölgede hiçbir hakkı bulunmayacağı düşünülerek benimsenen, Bulgaristan'ın Dedeağaç limanı vasıtasıyla Ege'ye çıkışı meselesinin antlaşmada hiç bahsi geçmiyordu.[2]

İzmir

Aralık ayında İngilizler ve Fransızlar, Edirne'de Türkler'e tanınan yerel yönetim hakkına benzer bir Yunan yönetimini garanti ederek, İzmir'in Türkler'e bırakılmasını kararlaştırmıştı. Londra'da, Lloyd George ve Millerand'ın İtalyanlar ve Japonlar yararına yoğun bir Türk aleyhtarı tutum sergilemelerine rağmen, dışarıdan bakıldığında bu temel yaklaşım muhafaza edildi. Yine de Millerand Türkler'e o kadar yüklendikten sonra şöyle düşünüyordu: "Tatsız bir karardı ama... kendisine kalırsa Yunanistan'ın İzmir'den çekilmesi gerekiyordu."[3] Kişisel olarak Yunanistan'ı destekleyen Lloyd George, Yunanlılar'ın halihazırdaki konumlarını korumaları için uzun süre uğraştıktan sonra, sanki aklına yeni gelmişçesine şunu ekliyordu: "Türkler'e onurlarını kurtarmaları için, İzmir'e bayrak dikmelerine izin vermek suretiyle, sözde bir egemenlik tanınırsa, belki sıkıntının üstesinden gelinebilir."[4]

Yunan taleplerine baştan beri düşmanca yaklaşan İtalyanlar bu öneriyi hemen benimsedi. Venizelos, Yunanistan'ın bölgede her türlü hakkının bulunduğunu ve Milliyetçi tehdidi dışarıdan yardım almaksızın bertaraf edebileceklerini öne sürerek itiraz etti. Ama, karar değişmedi.

Geriye Türk egemenliğinin (ya da Lloyd George'un ısrarla kullandığı sözcükle, 'hükümdarlığı'nın) boyutları, bölgenin ne ölçüde yerel özerkliğinin ve Atina'yla bağlantısının olacağı; son olarak da, bu ayrıcalıklı bölgenin nihai sınırlarının belirlenmesi gibi sorunlar kalıyordu. Bunların arasında en kolay toprak meselesi çözümlendi. Yunan Komisyonu'nda yer alan İngiliz ve Fransız delegelerin 1919 Martı'nda önerdikleri kadar büyük olmasa da, bölgenin son hali 1919 Eylülü'nde General Milne tarafından tavsiye edilenden biraz daha genişti. Öte yandan, bu duruma göre Yunanistan'ın Aydın civarındaki bölgeden İzmir sancağının güney sınırına kadar çekilmesi gerekiyordu.

Hükümet şekli ve Türk hükümdarlığının ölçüsü meseleleri o ka-

dar kolay çözümlenmedi. Lloyd George, Anadolu Yunanlıları'nın sadece yerel özerklik sahibi olmakla kalmayıp, Yunanistan'la bağlarının bulunmasında da ısrarlıydı. İstanbul'la ilgili karardan ve İzmir'de Türk otoritesinin tanınmasından zaten fazlasıyla rahatsız olduğundan, Türk egemenliğinin olabildiğince söz düzeyinde tutulması konusunda inatla direniyordu. İzmir idaresini seçme hakkının Yunan hükümetine tanınmasını, bölgenin Yunan parlamentosunda temsil edilmesi gerektiğini ve Yunanistan'a, ordusuna İzmir'den eleman alma izninin verilmesini öne sürüyordu.

Bu planın kabul edilmesi, İzmir'in her durumda Yunanistan'ın ayrılmaz bir parçası olarak yönetilmesi anlamına gelecekti. Berthelot ve Curzon'un aralık ayında vardıkları anlaşmayla ilgisi bile yoktu bu durumun. İki lider, sürekli bir Yunan valiye onay vermekle birlikte, atamaların Atina'dan yapılmasından, vekil gönderilmesinden ya da askere çağırmak gibi konulardan hiç söz etmemişlerdi. Nitti ve Millerand, Yunan parlamentosunda İzmir'den temsilci bulundurulması fikrini dikkate almayı bile reddettiler. Venizelos bile, 'Türkler'in doğal olarak böyle bir öneriye, egemenlik haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle karşı çıkacaklarından' emindi.

Lloyd George itirazlar karşısında, Yunanistan'ın doğrudan toprak ilhakını savunduğu eski ve gözde politikasına geri döndü. Bu yaklaşım da diğerleri tarafından olduğu gibi reddedildi. Uzun tartışmalar sırasında anlaşıldığı kadarıyla, Fransa ve İtalya'nın asıl ilgili olduğu husus, Türkiye'nin 'onurunu' aşırı derecede incitmeyecek bir çözüm bulunmasıydı. Görünüşe göre, durumun pek fazla sarsıntı olmaksızın ayarlanmasını mümkün kılacak bir tür formül belirmek üzereydi.

Tam da böyle bir şemanın ana hatlarını çizen beş maddelik bir öneriyle ortaya çıkan Curzon oldu. Öneride, Türk bayrağının 'Türk hükümdarlığının tek şehadeti olarak' muhafaza edilmesi talep ediliyordu. Bölgede bir Yunan garnizonu ve idaresi bulunacaktı. Yunan ve Türk nüfusunun temsil edildiği yerel bir meclis olacak ve meclisin iki yıl sonra bölgenin Yunanistan'a katılmasını talep etmek üzere Milletler Cemiyeti'ne başvurma hakkı doğacaktı. Böyle bir talep söz konusu olursa Cemiyet, zorunlu gördüğü takdirde, bir halkoylaması yapılmasını isteyebilecekti.

Doğrudan ilhak yanlısı olan Venizelos bu çözümü istemeyerek de olsa kabul etti. Türk bayrağının şehir içinden ziyade dışındaki bir kalede bulunmasını istedi ve bu isteği hemen onaylandı. İzmir'in, tüm ulusların ticari haklarının dikkatle korunduğu serbest bir liman olarak kurulmasına karar verildi. Son olarak 16 Mart günü, tasarı maddeler Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi tarafından onaylandı.

Yüksek Konsey'in kararı İstanbul'da bulunan İngiliz, Fransız ve İtalyan yüksek askeri yetkililer tarafından olumsuz karşılandı. Hiç vakit yitirmeden hükümetlerine çektikleri ortak bir telgrafla hem

kararı protesto ettiler, hem de müstakbel uygulama sorunlarıyla ilgili olarak uyarılarını dile getirdiler.[5] De Robeck, Curzon'a gönderdiği kişisel bir mektupta daha da net ifadelere yer veriyordu. Trakya ve İzmir hakkında verilen kararlarla kendi kaderini tayin hakkının tamamen ihlal edildiğine dikkat çeken De Robeck, uyarısını şöyle sürdürüyordu:

> Dışişlerini buradan defalarca uyardığımız gibi, bu bölgelerde yaşayan Müslümanlar'ın, özellikle İzmir'in işgalinden itibaren maruz kaldıkları Yunan muamelesinden sonra, Yunan ilhakını ses çıkarmadan kabul edeceklerini düşünmek mümkün değildir...
>
> Koşulların hiçbir Türk, İTC mensubu ya da Antant yanlısı kişi tarafından kabul edilebilir yanı bulunmamaktadır. Yüksek Konsey bu yaptığıyla savaşın sürmesi için zemin hazırlamıştır. Kendi yerleşik ve yüksek prensiplerini ihlal etmektedir. Yakındoğu'da sonsuza dek kan dökülmesinin koşullarını yaratmaktadır. Peki ne için? Kendi haline bırakılsa birkaç yıldan fazla yerini koruyamayacak olan Venizelos'u Yunanistan'da iktidarda tutmak için. Attığımız taş ürküttüğümüz kuşa değecek mi diye merak etmemek elimde değil... Eldeki Antant'la karşılaştırıldığında, Venizelos daha fazlasını hak ediyor. Ama Venizelos'un Yunanistan'ın haklarından çok farklı olan hakları uğruna, Yunanistan'ı ödüllendirmek için Asya'yı bir kan gölüne çevirmek riskine girmek, akıllıca bir tutum mudur?

Yukarıdaki görüşleri tamamiyle paylaşan Curzon, mektubu İngiliz kabinesine de okuttu ama bir yararı olmadı. İzmir hususu, sonunda çözümlenmişti. Karar, Lloyd George ve Venizelos için başlıbaşına bir zaferdi. Tasarı maddelerin dördüncüsünde açıkça belirtildiği üzere, Türkiye, Yunanistan'ın bölgedeki 'tüm egemenlik girişimlerini' tanıyacaktı. O halde, İzmir her koşulda Yunanistan'a devredilmiş demekti. Tek kısıtlama, Türk hükümdarlığının teknik anlamda tanınması çerçevesinde Türkiye'nin bir kaleye bayrak çekmesi hakkıydı. Bu hak bile aradan iki yıl geçtikten sonra lağvedilebilirdi.

Ermenistan

Londra'daki görüşmecilerin bağımsız bir Ermenistan fikrine isteyerek rıza gösterdikleri söylenemezdi.[6] Ermeniler ya da Ermenistan için kimsenin pek heyecan duyduğu yoktu. Birleşik Devletler'in Ermeni mandasını kabul etmeyeceği eni konu anlaşıldığına göre, konferansın önünde şimdi başka bir korumacı bulma sorunu vardı. Öte yandan, görünüşe bakılırsa, 1919 yazında General Denikin'e bağlı kuvvetler bağımsız bir Ermenistan için tehdit oluşturmaya başlamıştı. Bolşevik kuvvetlerin Kafkaslar'da kazanmaları an meselesi olan zaferse, daha da ciddi bir tehditti. Konferansa katılan güçlerin hiçbiri, manda kabul etmek ya da uzun vadeli bir destek taahhüdü altına girmek istemiyordu. Bunun üzerine, Ermenistan'ın bağımsız olması-

na ve Milletler Cemiyeti'nin himayesine yerleştirilmesine karar verildi. Cemiyet Ermenistan'ı finanse edecek ve güvenliği sağlamak için gönüllü bir askeri kuvvet tesis edecekti. Çözüm Cemiyet Konseyi'ne götürüldüğünde soğuk karşılandı. Kendi komutasında hiçbir güç bulunmadığına işaret eden Konsey, böyle bir askeri kuvvetin eleman ve mali portresi hakkında daha fazla bilgi isteyerek, bilginin ellerine geçmesinin ardından konuyu tekrar değerlendireceğini belirtti. Bu durum Londra Konferansı'nın nihai bir karara varmasını engellediği için, sorun nisan ayında San Remo'da toplanacak Yüksek Konsey'in değerlendirmesine sunulmak üzere askıya alındı.[7]

Sınırların belirlenmesi konusuna gelince, güçler hemen, başlangıçta Ermeniler'ce öne sürülen ve Woodrow Wilson tarafından desteklenen devasa talepler yerine küçük ve bir umut daha uzun ömürlü, bir devletten yana ağırlık koydular. Trabzon ve Erzincan'ın dışarıda bırakılmasına; Muş, Bitlis, Van ve Erzurum'un dahil edilmesine karar verildi. Erzurum'un içeride bırakılması, istekle yapılmış bir tercih olmaktan ziyade, coğrafi ve stratejik olarak zorunlu bulunmasından kaynaklanıyordu. Görüşmeciler, Kemalist hareketin giderek güçlenmesine rağmen Anadolu'nun büyük bir bölümünü Türk devletinden ayıran bir sınırın, somut anlamda nasıl varolacağı konusunda pek endişeli görünmüyorlardı. Ermenistan'ın Azerbaycan sınırıysa doğrudan iki devlet arasında görüşülecek ve antlaşmanın imzalanmasını izleyen altı ay içinde bir çözüme varılamazsa, Müttefikler araya girecekti.[8]

Batum

Karadeniz sahil kesiminin güneydoğu bölümünde, Trabzon dışındaki tek düzgün liman Batum'du. Dolayısıyla bölge sadece Ermenistan için değil, aynı zamanda Gürcistan, Azerbaycan, İran'ın kuzey bölümü ve Rusya'nın Hazar bölümü için de öncelikli öneme sahipti. Batum yalnızca Kafkaslar ve kuzey İran'daki pamuk, kereste ve yün ticareti için değil; bunların yanı sıra demiryolları ve petrol boru hatlarının Bakü civarındaki zengin petrol yataklarıyla bağlantısı için de, önemli bir ticari istasyondu. Şehrin etnik ve coğrafi anlamda Gürcistan'a ait olduğu konusunda pek şüphe bulunmamasına rağmen, Müttefikler, Gürcüler'in Batum'da bütün uluslara eşit ticaret hakları ve ayrıcalıkları tanınacağı vaatlerine güvenmiyorlardı. Üstelik, Gürcistan'ın yaklaşan Rus Bolşevik kuvvetlerinin eline düşeceği de aşikârdı.

Savaşın bitiminden bu yana, Batum İngiliz işgali altında bulunuyordu. Yapılan programa göre, İngilizler 1919 yılının yaz sonunda Kafkaslar'dan çekilirken Batum'un da tahliye edilmesi öngörülmüştü. Mamafih, yukarıda belirtilen çekinceler doğrultusunda, kabine son anda Batum'da küçük bir garnizon bulundurmaya karar verdi. 1920 yılı Şubatı'nın başlarında kabine tekrar tahliye işlemlerinin başlamasına karar verdiyse de; birkaç gün sonra bölgede bulunan İngiliz

diplomatik, ticari ve askeri temsilcilerin ve Curzon'ın yoğun protestoları karşısında, bu kararından vazgeçti. Tahliye süreci yeni bir kararla, Yüksek Konsey'in şehrin gelecekteki statüsüyle ilgili tavrı ortaya çıkana kadar ertelendi.

Yüksek Konsey'e bakılırsa ideal çözüm yine Milletler Cemiyeti'nden gelecekti. Sahil gerisinde özerk bir bölge oluşturularak Batum'un serbest bir liman haline getirilmesi konusunda, Cemiyet Konseyi'nden görüş alınmasına karar verildi. Batum, Milletler Cemiyeti'nin himayesi altında serbest ve bağımsız bir devlet olacak ve bünyesinde Cemiyet tarafından atanan bir yüksek askeri temsilci bulunacaktı. Cemiyet denetimi ele alana kadar bölgede Müttefiklerarası bir garnizon hazır bulunacaktı. Şehir-devletin geçici sınırları ayrıntılı olarak çizildikten sonra, tasarı maddelerin Ermenistan'la ilgili bölümüne dahil edildi.

Ne var ki, Cemiyet Konseyi'nin Ermenistan'ın korunması konusunda verdiği cevap bu çözümün uygulanmasını olanaksız kılıyordu. Şayet Cemiyet'in elinde yeni Ermeni devletinin himayesi ve idaresi için kuvvet yoksa, Batum için hiç olmayacak demekti. O halde şehrin toprak egemenliğinin Gürcistan'a bırakılmasından başka çare kalmıyordu. Durum diğer güçler tarafından istemeye istemeye kabul edildi. Yine de, şehrin serbest liman statüsünde kalması için Müttefiklerarası bir gönüllü kuvvet sağlanırsa, şehrin sorumluluğunu alıp almayacağı hususunda Cemiyet'e danışılmasına karar verildi. Zaten beklendiği üzere Cemiyet'ten olumsuz cevap gelirse, Müttefikler böyle bir garnizonu besleyip beslemeyeceklerine bu kez kendileri karar vereceklerdi. Karar sürecinde Gürcistan'ın yönetimi tamamen ele geçirmesini önlemek amacıyla, şehirde İngiliz, Fransız ve İtalyanlar'dan oluşan üç taburluk bir ihtiyat kuvveti bulundurulacaktı.

Lazistan

Lazistan olarak adlandırılan bölge, cephesi Karadeniz'e bakan ve Trabzon vilayetinin doğu yarısını kaplayan bir alandı. Gürcü kökenli, Müslüman ve dağlık kesimde yaşayan yöre sakinlerinin, Lord Curzon'un ifadesiyle, 'karışılmaya tahammülü yok'tu. Eğer bir dış otoriteye eğilim gösterselerdi, bu Türkiye olurdu. Müttefiklerse bölgenin Türkiye'nin denetiminde olmasını istemiyorlardı. Böyle bir durum Ermenistan'ın bağımsızlığını tehlikeye düşürebilir ve Türkler'i Batum'u yeniden ele geçirmeye teşvik edebilirdi. Bunun üzerine, Lazistan teknik anlamda Ermeni egemenliği altına yerleştirilirken kendisine zımni bir özerklik tanınmasına koşullu olarak karar verildi. Daha sonra, Batum'un Gürcistan'a gitmesi karşısında Ermenistan'a bir telafi sağlamak zorunlu hale gelince, bu karar terk edildi. Lazistan'ın hiçbir kısıtlama olmaksızın Ermeni devletine dahil edilmesine karar verildi. Ermenistan'dan imzalaması istenecek olan geleneksel azınlıklar sözleşmesi, Ermenistan'daki bu etnik azınlığın haklarını yeterince koruyacaktı.

Londra Konferansı biterken, Ermenistan'la ilgili olarak hâlâ çözüme kavuşturulmamış sorunlar arasında Batum'un statüsü, uzun dönemli himayesi ve kente yapılacak mali yardım meseleleri bulunuyordu. Önerilen devletin sınırları açık bir biçimde tanımlanmış ya da en azından, bir uzmanlar heyeti bu sınırları yerinde tespit edene kadar, kabul edilebilir bir duruma getirilmişti. Gelinen noktada, hiç olmazsa, toprak meselesi çözümlenmiş gibi görünüyordu.

Suriye ve Filistin

Londra Konferansı'nın ilk iki haftası sırasında, İngiltere ve Fransa, uzun zamandır çözüm bekleyen Suriye-Filistin sınırı konusunda en sonunda bir anlaşmaya vardılar. Aralık ayında İngiltere, planlanan Mezopotamya-Akdeniz demiryolu hattının Filistin'den geçmesi konusunda artık ısrar etmeyeceğini belirtmişti. Ama bu arada, yarı çöl durumundaki bölgede yaşamsal değeri olan su hakları sorunu ortaya çıkıyordu. Şimdilik bir uzlaşma çözümü çerçevesinde Fransa, Ürdün kaynaklı suyun Filistin'e dahil edilmesini kabul ediyor; İngilizler de buna karşılık, Litani Nehri havzası dahil olmak üzere daha kuzeyde bulunan su kaynaklarına yönelik tüm taleplerini geri çekiyorlardı. Fransa Siyonistler'le bir anlaşmaya varmak suretiyle, Suriye'den kaynaklanan nehirlere bağımlı kalacak bölgelere yeterince su sağlanmasını garantilemeye çalışacağını vaat etti. Bu arada İngilizler de, Suriye sınırını Bağdat Demiryolu hattını Suriye'de bırakacak şekilde belirleyen Fransız talebine razı oldular. Her iki anlaşma da münakaşa ve yan çizmelerin asgari düzeyde kaldığı bir ortamda sağlanarak, Sevr Antlaşması'nın son halinde aynı şekilde yer aldı.

Bu hususların çözümlenmesiyle birlikte İngiliz ve Fransızlar arasında Suriye-Filistin anlaşmazlığı konusundaki son büyük engel de aşılırken, iki ülkenin Faysal ve diğer Arap liderleriyle ilişkileri hızla kötüye gidiyordu. 1920 baharında, Suriye'deki ve aynı ölçüde olmasa da Mezopotamya'daki yerli halkın huzursuzluğu, ciddi biçimde artmıştı. Faysal Fransızlar'la sağlamak istediği anlaşma için destek bulamamış ve şansını aşırı milliyetçilerle denemeye karar vermişti. Mart başında Suriye'nin ileri gelenlerinin katılımıyla Şam'da toplanan bir kongrede, Faysal yönetiminde bağımsız bir Suriye devletinin oluşturulması istenmişti. Hemen ardından, Faysal'ın kardeşi Abdullah bağımsız Mezopotamya'nın yöneticisi ilan edilmişti.

İngiltere de, Fransa da Suriye Kongresi'ni ve kongrenin Müttefik kuvvetlerce Türkiye'den alınan toprakların geleceğiyle ilgili meseleleri ele alma hakkını tanımadıklarını belirttiler. "Bu tip kararlar..." diyorlardı "...Faysal'ı uyarmak maksadıyla, tüm Müttefik güçler tarafından Barış Konferansı sırasında verilebilir." Öte yandan, bu meseleleri görüşmek üzere Faysal'ı nisan ayında Barış Konferansı'nın kapanış oturumları için San Remo'ya davet ediyorlardı. Faysal, İngiltere'den bu devletlerin bağımsızlıklarını tanıdığına dair kişisel teminat

almadıkça San Remo'ya gelmeyeceğini ifade etti. İngilizler böyle bir teminat veremeyince, sonuçta Faysal da Yakındoğu'dan kıpırdamadı.

Petrol Hakları

Petrol meselesi Londra Konferansı'nda sadece üstünkörü bir şekilde ele alındı. Net bir çözüm peşinde koşan Fransa, önceki aralıkta formüle edilen Greenwood-Berenger Anlaşması'na yöneldi. Lloyd George'un ise böyle bir niyeti yoktu:

> Hakların bu şekilde belirli şirketlere ihsan edileceği gerekçesiyle, anlaşmayı kabul etmek konusunda tereddütlüydü. Mezopotamya'nın idaresi çok pahalıya mal olacak ve ne kazanılırsa bu masraflara gidecekti. İdari maliyet zamanla gelirlerden çok daha ağır olacaktı. Şu anda bile Türkiye'nin bölgeden zar zor çıkarabildiğinin sekiz katıydı. İngiltere'nin ülkeyi idare etmek için gösterdiği çabanın karşılığını alıp almayacağı belli değildi, ama ne olursa olsun, petrol alanlarından gelen kâr özel şirketlere gitmemeliydi. Bütün bu anlaşmaların bir kıymeti bulunmadığı ve mahkemelerde geçerliliğinin olmadığı gerekçesiyle, kişisel olarak Türkler'e hiçbir petrol ayrıcalığı hakkı tanımıyordu. Sadece Fransa'nın kendi petrol payını almasını sağlayacak bir anlaşmayı dikkate alabileceğini belirtiyor, ama özel şirketlerle muhatap olmayı reddediyordu.

Aralık ayında bir petrol anlaşmasını resmileştirmekten yana olan Lloyd George'un bu ani dönüşü, 23 Ocak'ta İngiliz bakanların aldığı bir politika değişikliği kararının sonucuydu. Bu tarihte petrol gelirlerinin prensip olarak anonim şirketlerden ziyade devletin yararına olması benimsenmişti. Kararın arkasında yatan nedenler iki yönlüydü. Lloyd George'un önceki temmuz ayında şunları yazarken ifade ettiği çekince hâlâ ortadaydı: "Önemli siyasi meseleler üzerinde Fransa'yla aramızdaki tartışmaların, içinde özel şirketlerin yer aldığı petrole dair düzenlemelerle karıştırılmaması gerektiğine inanıyorum." Ama aynı zamanda, önceki yaz mevsiminden farklı olarak, Mezopotamya'daki petrol alanlarının 'ülkenin tüm idari masraflarını ödemeye yetecek kadar zengin olduğu ve dolayısıyla özel şirket sömürüsünün engellenmesi gerektiği' fark ediliyordu. İngiliz bakanlar Savaş Bakanlığı'nın petrol aramaya devam edebileceğine, ama bunun sadece devlet yararına olacağına karar vermişlerdi.

Greenwood-Berenger Anlaşması petrol ayrıcalıklarını muhtelif özel şirketlere armağan ettiğine göre, artık kabul edilmesi düşünülemezdi. İngiltere'nin bu tutumu üzerine Yüksek Konsey, Berthelot ve Greenwood'a tekrar biraraya gelerek her iki hükümetin değerlendirmesine sunulacak yeni bir anlaşma sağlamaları talimatını verdi. Petrol meselesi masada ayrı bir yere konmuş ve Lloyd George bir kez daha siyasetle işin birbirinden ayrı tutulması çabasında başarıya ulaş-

mıştı. Mamafih, İngiltere'nin bu davranışındaki nedenler dokuz ay öncekilerden biraz farklıydı. Barış Konferansı'nın önündeki bölgesel, idari ve diğer ekonomik meselelerle karşılaştırıldığında, petrol önceleri daha önemsiz bir konu olarak değerlendiriliyordu.[9] Ama şimdi, özel şirketlerin ulusal hükümetler yararına dışarıda tutulmasının İngiliz siyasetinde belirleyici önem kazanmasıyla, ülke çıkarları için önemli bir faktör haline gelmişti.

Kuzey Afrika

Müttefikler'in, uzun zamandır Avrupalı güçlerin hâkimiyetinde olmasına rağmen teknik anlamda Türk egemenliği altında bulunan Afrika topraklarının tartışılması meselesine eğilmeleri, en sonunda Londra Konferansı sırasında oldu. Türkiye'nin Libya, Tunus, Fas ve Sudan'la ilgili bütün haklarından vazgeçmesini şart koşan maddeler, Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi tarafından hemen kabul edildi. Ama bu arada, Mısır'a ilişkin bir dizi madde öne süren bir İngiliz muhtırası da Fransızlar'ın itirazlarına takıldı.

Fransızlar muhtırada, Türkiye'nin Mısır'a yönelik taleplerinden vazgeçmesi koşulunu getiren maddelere ve burada İngiliz himayesinin tanınmasına karşı çıkmıyordu. Karşı çıktıkları daha ziyade, Süveyş Kanalı'ndaki tüm denizcilik haklarını İngilizler'e devreden maddelerdi. Bunlar arasında, dışarıdan gelecek bir saldırı karşısında müdahale hakları da bulunuyordu. Fransız hükümeti, Berthelot bu durumdan açıkça rahatsız olmasına rağmen; madem Fransa başlangıçtaki kanal sözleşmesini imzalamış ve Süveyş Kanalı bonolarının çoğu Fransız yatırımcıların elinde toplanmıştır, o halde bu hakların sadece İngiltere'ye bırakılması Fransa için taviz anlamına gelecektir, diyordu. İngiltere, Türkiye'nin kendi haklarından başka bırakacak bir şeyi olmadığına ve Mısır'ın himayesi kendisinde bulunduğuna göre kanalla ilgili yetki meselesinin buna göre düzenlenmesinin makul olduğuna dikkat çekerek, bu savı çürütebilirdi.

Fransa'nın endişesinin asıl nedeni, uluslararası Mısır Kamu Borçları Komisyonu'nun İngiltere'nin desteğinde dağıtılması önerisine ısrarla direnirken ortaya çıktı. İngiliz hükümeti, 'Mısır'ın Türkler'e ödemesi gereken borçlar karşılığında Türkiye'yi bütün mali yükümlülükleri konusunda rahatlatmaya' hazır olduğunu ifade etmişti. Mısır Kamu Borçları'nı İngiltere garanti altına alacağına göre, artık hissedarları korumak için Borç komisyonuna gerek kalmıyordu. Fransız hükümeti buna şiddetle itiraz ediyor ve komisyon Avrupalılar'dan teşkil edildiği için dağıtılmasının Türkiye'yi ilgilendirmeyeceğini, dolayısıyla konunun antlaşmada yer almasına gerek olmadığını öne sürüyordu. Dahası, Fransa böyle bir koşulu ancak 'Fas'ta buna mukabil avantajlar karşılığında' kabul edecekti.

Meselenin özü buradaydı. 1904 tarihli İngiliz-Fransız Sözleşmesi'nde Mısır ve Fas'ta karşılıklı avantajlar sağlanması öngörülmüştü.

Savaşın bitiminden sonra geçen süre içinde iki güç yeni bir sözleşme için görüşmüş ve Fransa hem Süveyş Kanalı'ndaki haklarından vazgeçmiş, hem de Mısır Borç komisyonunun feshedilmesini kabul etmişti. İngiltere buna karşılık olarak Fas Merkez Bankası'ndaki tüm hisse ve haklarından feragat edecekti. Bu sözleşme hiçbir zaman imzalanmadı. Nedenine gelince, Fransa daha sonra Tanca'yı ele geçirmek üzere İspanya'yla üzerinde çalışabileceği her tür düzenlemeye öncelikli rıza gösterilmesi için çaba harcarken, İngiltere bunu reddediyordu.

Fransızlar kanal ve Mısır Borçları'yla ilgili koşulların Türk antlaşmasına dahil edilmesini, İngiliz-Fransız Sözleşmesi'nin titizlikle hazırlanmış detaylarının dengesinin bozulması olarak değerlendiriyorlardı. Çünkü ne de olsa, barış antlaşması güçler tarafından muhtemelen Fas banka hisseleri dikkate alınmadan imzalanacaktı. Kanal maddesiyle ilgili olarak bu savın pek geçerliliği yoktu, çünkü Türkiye'nin vazgeçeceği haklar Fransa'nınkiler değil, kendi haklarıydı. Ama Borç Komisyonu meselesinde Fransızlar çok daha somut temeller üzerinde hareket ediyorlardı. Londra Konferansı'nın sonuna gelindiğinde sorun hâlâ bir karara bağlanmamıştı. Berthelot tekrar Paris'e danışması gerektiğini ileri sürdü. Bunun üzerine Curzon, Fransa'nın Borç Komisyonu'nun feshedilmesini kabul etmemesi halinde, Mısır Borçları'ndan bütün İngiliz garantisinin geri çekileceği tehdidinde bulundu.

İstanbul'un İşgali

Londra Konferansı süresince Türk Milliyetçi hareketi giderek şiddetlendi. Bu her ne kadar antlaşma koşullarının belirlenmesinde görüşmecileri etkilemese de, konferans sırasında Müttefikler'in iradesini muhalif bir Türk nüfusu üzerinde tatbik etmenin muhtemel yollarına dair tartışıldı. Kilikya'da Türkler'in ayaklanmaları sonucunda Ermeni katliamlarının meydana gelmesi bu sorunu özellikle vahim kılıyordu. Katliamların gerçek boyutları hakkında bir şey bilinmiyor, ama yaşamını yitiren Ermeniler'in sayısının binleri bulduğu tahmin ediliyordu. Bu gaddarlık gösterileri kısa bir süre önce bölgeyi İngiliz birliklerinden devralmış olan ve şimdi de Milliyetçiler tarafından Maraş'ı terk etmeye zorlanan Fransız birliklerini fazlasıyla rahatsız ediyordu. İngilizler hiç vakit geçirmeden, kendileri oradayken bölgede barış ve huzurun hüküm sürdüğünü belirttiler. Belki doğruydu ama adil bir yorum değildi bu. Milliyetçi hareket eylül ayından beri katlanarak büyüyordu. İngilizler'in daha ziyade haklı olduğu nokta, Fransızlar'ı bölgeden asker almakla eleştirmeleriydi. Bölgedeki Fransız işgal kuvvetlerinin yaklaşık üçte biri o bölgede yaşayan Ermeniler'den oluşuyordu. Zaten nefret ettikleri Ermeniler'i işgalci üniforması içinde görmenin Türkler'i rahatsız ettiğini anlamak zor değildi. Dolayısıyla, ayaklanmalar başlar başlamaz, ilk olarak Ermeniler'e yönelmişlerdi.[10]

Kimsenin, başlangıçta yerel nitelikte olan ayaklanmaların Milliyetçiler'den destek gördüğüne dair pek şüphesi bulunmuyordu. Hatta Milliyetçi birimler, bazı bölgelerde eylemlerde yer alıyorlardı. Üstelik, 1920 yılı Ocağı'ndan bu yana Milliyetçiler, İstanbul hükümetinin denetimini ellerinde tutuyorlardı. Millet Meclisi, Misak-ı Milli'yi onaylamış, padişah ve rejimi de Milliyetçi harekete bağımlı olduğuna dair her tür işareti vermişti. Aslında Mustafa Kemal İstanbul rejimiyle resmen barışmış ve (Müttefikler'in yeni Ermeni devletinin bir parçası olacağını düşündüğü) Erzurum'a vali olarak tayin edilmişti.

Bunun üzerine Müttefik devlet adamları Kilikya katliamlarından İstanbul hükümetinin sorumlu tutulması gerektiğini düşündüler. Cezai bir yaptırım kaçınılmaz hale gelmişti. Lloyd George meseleyi çok açık ifade etti:

> Müttefikler hiçbir şey yapmayacak mı? Türkler'i uyarmak yetmez. Defalarca ve defalarca yaptık bunu... Düzen yeniden sağlanıncaya kadar Müttefikler'in Barış Antlaşması koşullarına göre hareket etmesinin bir yararı yoktur. Antlaşma koşulları arasına 'muhafız güçler', 'nüfuz alanları' ya da buna benzer konular eklemek iyiydi, ama Türkler bunlara ve azınlıkların haklarının korunmasına ilişkin şartlara en küçük bir dikkat bile göstermeyecektir. Bunların küçücük bir değerinin olduğundan bile şüpheliyim. Durum odur ki, Türkiye'yle barış arifesinde, Güçler son derece vahim bir konuyla başetmekte kifayetsiz kalmaktadırlar... Ciddi adımlar atıp çarpıcı bir şey yapmanın zamanı gelmiştir.

Lloyd George bu ciddi adımın ne olabileceğini de söylüyordu. Eğer katliamla ilgili bilgiler doğruysa, "Türk hükümetinin idaresine el koymalıydılar; ...Sadrazam ve Harbiye Nazırı, gerekiyorsa diğer bakanlarla birlikte tutuklanmalı ve Hükümet, duruma bir çare bulana kadar ya Boğaz'ın diğer yakasında hapsedilmeli ya da Müttefik gemilerinin birinde gözaltında tutulmalıydılar." Curzon son olarak şunları ekliyordu:

> Yüksek Konsey neden Padişah'ın İstanbul'da alıkonulmasına karar vermiştir? Çünkü, ileride Türkiye'de ortaya çıkacak herhangi bir sorun durumunda, Padişah'ın kendilerinin insafı altında bulunmasını istemişlerdir. Sorun çıkmıştır işte... Şimdi dünyaya ve özellikle Türkler'e politikamızın bedelinin ne olduğunu göstermenin zamanıdır. Güçler'in Türkiye politikası şu anda verecekleri kararla yargılanacaktır.[11]

Fransa söylenenleri kabul etti. İtalya da biraz ayak diremesine rağmen rıza gösterdi. Fransızlar Kilikya sorununa tepeden tırnağa battıklarından Lloyd George ve Curzon'a pek itiraz edecek halleri yoktu. Öte yandan, Berthelot ve Cambon, İstanbul hükümetinin Mus-

tafa Kemal'e tesir etme ve denetim altında tutma kabiliyeti konusunda çekinceleri olduğunu ifade ettiler. Nitti de benzer çekinceler dile getiriyor ve sonuçta İstanbul hükümetinin Anadolu içlerindeki etkisi artacağına azalmaz mı, diye soruyordu. Eğer, diyordu Nitti, Müttefikler padişahın otoritesini sağlamak istiyorlarsa, belki biraz Milliyetçiler'e karşı direnişe teşvik edilmesine dikkat gösterilebilir.

İngiliz delegasyonu içinde, İstanbul'un Müttefikler'ce işgaline ve İstanbul hükümetine el konmasına en büyük itiraz, Savaş Bakanı Winston Churchill'den geliyordu. Müttefikler arasında ilk adımı İngiltere atarak, askere çağırma işlemini 31 Mart tarihinde sona erdirmeye karar vermişti. Böylece, terhis olanlar nisan sonuna kadar birliklerinden ayrılabileceklerdi. Daha bir hafta önce gergin bir Avam Kamarası önünde askeri bütçeyi savunmuş olan Churchill, İngiltere'nin askeri yükümlülüklerinin artırılmasına hararetle karşı çıkıyor ve İstanbul'un işgalinin hiçbir işe yaramayacağını, maliyetinin yüksek olacağını ve gereksiz yere Türkler'i kızdıracağını ileri sürüyordu.

> Filo ve donanmalarına bakıldığında Müttefikler'in İstanbul ve Türk yönetimi üzerindeki gücünün sınırsız olduğunu kabul ediyordu. Silah ve gemilerin tehdidiyle her tür önlem alınabilir ve İstanbul'da yapılması gereken ne varsa İngiltere bile bunu tek başına yapabilirdi. Yalnız, asıl zorluğun İstanbul'dan ve denizden uzak bölgelerde yaşanacağının gözden uzak tutulmaması gerekiyordu. Barış Antlaşması'nın koşullarına asıl direniş bu ırak bölgelerde doğacaktı ve halihazırda bu bölgelerde Müttefikler'in yeterli denetimi sağlayacak güçleri bulunmuyordu. Asya'daki Türk ordularının randıman açısından Türkiye'nin savaşta kullandığı eğitimli kuvvetlerle karşılaştırılamayacağını kabul etmesine rağmen, karşılarına çıkacak küçük kuvvet[ler]e ağır kayıplar verdireceklerine inanıyordu. Sonuç olarak, konferans kararlarını tatbik etmek istiyorsa, askeri operasyonların dikkate alınması gerekiyordu. Şunun iyice farkına varılmalıdır ki, Asya'da bulunan Türk orduları İstanbul Hükümeti'nden koparılmış bir şiddet kararıyla denetim altına alınamazlar ve böyle bir şey Türkiye'nin tümüyle itaati sonucunu da getirmez. Üstelik, Müttefikler'in İstanbul dışında gerekli önlemleri almaya yetecek kadar kuvvetleri bulunmamaktadır.

Churchill'in eleştirisine cevap veren Lloyd George, Türkiye'nin Avrupa ve Anadolu yakasında (90.000'i Yunanlılar'dan oluşan) 160.000 Müttefik askerinin bulunduğunu öne sürdü. Mustafa Kemal'e bağlı Türk kuvvetlerininse, 80.000 kişi civarında olduğu tahmin ediliyordu. "Eğer -Fransız, İngiliz, İtalyan ya da Yunan- iki asker bir Türk askerini yenemezlerse, o zaman Müttefikler'e, düşenin konferansa yeniden başlamak ve Türkler'e barışı hangi koşullarda lütfedeceklerini sormak olduğunu düşünmemek elde değil."

İstanbul'daki Müttefik yüksek askeri temsilcilerinin görüşlerine

başvurulduğunda, onların da Churchill gibi düşündükleri ortaya çıktı. Genel kanı, İstanbul'da alınacak hiçbir önlemin Kilikya'daki durumu değiştirmeye ya da düzeltmeye yaramayacağı yönündeydi. Amiral de Robeck'in söylediği gibi: "Dikkate almamız ve kendimizi ona göre ayarlamamız gereken husus, Milliyetçiler'in böyle korkunç bir barışa direnmeleri ve Barış Konferansı'nın bunu dayatmaya açıkça kararlı oluşudur."[12] Yüksek askeri temsilciler kararlılık politikasına bir seçenek olarak, Türkiye'ye Curzon'un ifadesiyle blok yöntemi kullanılarak yaklaşılmasını önerdiler. Bu yöntem çerçevesinde padişah desteklenecek, kendisine bir müttefik gibi davranılacak ve hem konumunu güçlendirecek, hem de Milliyetçiler'i daha kolay bertaraf etmesini sağlayacak adımlar atılacaktı. Bu adımlar, 'İzmir'de ve Edirne dahil doğu Trakya'da Türk egemenliğinin muhafaza edilmesi' ve Ermeniler'e verilmesi planlanan bölgede Türk hükümdarlığının devam etmesi gibi gayet mülayim barış koşulları içerecekti.

Yüksek Konsey buna karşılık bir barış koşulları teklifi göndererek, Türkler'in buna muhtemel tepkisinin ne olacağının bildirilmesini istedi. Cevap pek yüreklendirici sayılmazdı:

> [Yüksek Askeri Temsilciler] bu denli sert bir antlaşmanın sonuçlarına dair ortak görüşlerini bir kez daha belirtmeyi vazife kabul etmektedirler. Görüşlerine göre bahsi geçen sonuçlar şunlar olabilir: Bir, Türkler'in antlaşmayı imzalamayı ya da imzalanırsa onaylamayı ya da onaylanırsa icra etmeyi reddetmeleri. İki, Anadolu'da yeni bir hükümet kurulması, Meclis'in Anadolu'ya kaçması, bütün Türk unsurların ayaklanması ve Küçük Asya'yla Trakya'da geniş çaplı bir Hıristiyan katliamı. Koşulların ortaya konduğu andan itibaren bu sonuçların ve özellikle katliamların hemen başlaması tehlikesi mevcuttur. Üç, Bulgarlar ve Türkler arasında Yunanlılar'a karşı Avrupa yakasında sürekli eylem girişimleri. Dört, Anadolu'da Bolşevikler, Araplar ve Türkler arasında müstakbel bir ortaklaşa eylem olasılığı.

Uyarıların bu kadar açık dile getirilmesine rağmen, Yüksek Konsey barış koşullarının daha da yumuşatılması olasılığını dikkate bile almadı. Curzon'un ifadesiyle bu, 'Müttefikler'in benimsediği politikadan mutlak bir geri dönüş' demekti. Barış koşulları, 'blok politikasına izin vermeyecek kadar sertti ve kuvvet kullanarak uygulamaktan başka çare yoktu.' Bu yaklaşımın ne derece işe yarayacağı hiç tartışılmadı. Tartışılan sadece ne zaman ve ne kadar güç kullanılacağıydı. Lloyd George ve Curzon hemen harekete geçilmesini ve eylemin tehditten daha çok işe yarayacağını savunuyorlardı. Türkler'in gelecekte uslu durmaları isteniyorsa, toprağı ele geçirip rehin tutmak zorunluydu. Gerekiyorsa İngiltere, İstanbul'u tek başına işgal edebilirdi. Parlamento, İstanbul'un Ermeniler'i korumak

için rehin tutulacağını vaat etmiş ve bunun ne pahasına olursa olsun yapılması gerektiğini belirtmişti.[13]

Bu denli katı bir tutumla karşılaşan diğer güçlerin hem bir şeyler yapılması gerektiğine inandıklarından, hem de başka bir seçenek sunamadıklarından, söylenenleri kabul etmekten başka pek çıkar yolları yoktu. Muhtelif hükümet binalarının kapılarına Müttefik muhafızların yerleştirilmesine, Harbiye Nezareti'ne el konmasına ve Türk Genelkurmayı'nın yayınladığı her türlü emre Müttefikler'in sansür uygulamasına karar verildi. Güvenlik güçlerinin yanı sıra posta ve telgraf sistemleri de Müttefikler'in denetiminde olacaktı. Önde gelen Milliyetçiler'in tutuklanması ve sürgüne gönderilmesi yaptırımı bilhassa vurgulanıyordu.

Türk meclisinin feshedilmesi, sivil hükümete el konulması, sadrazamın ve İstanbul'da bulunan öbür siyasilerin tutuklanması gibi diğer cezai yaptırımlar değerlendirildi ve bir yana bırakıldı. Kuvvetin merkezi Anadolu'da olduktan sonra, böyle bir eylemin fazla yararı olmayacaktı. Ayrıca, Yüksek Konsey de Anadolu'da geniş çaplı bir askeri operasyonun olanaksızlığını kabul etmiş görünüyordu. Antlaşmanın tatbiki için bundan sonra başka ne gibi askeri önlemler alınabileceği sorunu, Versailles'da bulunan Müttefik askeri uzmanlara bırakıldı ve nisan ayındaki San Remo konferansının ağırlıklı konularından biri haline geldi.

Antlaşmanın tatbiki hususunda endişelerin giderek artmasına rağmen, Londra Konferansı'nda, en iyi ifadesini Lloyd George'un 'iki Müttefik askeri bir Türk askerini yener' yaklaşımında bulan safiyane bir iyimserlik havası hakimdi. Türkiye'deki hakim siyasi gücün Kemalistler olduğundan artık hiçbir Müttefik'in şüphesi yoktu ama, Türk devletine dayatmak istedikleri barış antlaşması için Milliyetçi hareketi hâlâ ciddi bir tehlike olarak görmüyorlardı.

İstanbul'un işgali 16 Mart günü İngiliz, Fransız ve İtalyanlar'dan oluşan bir ihtiyat kuvvetiyle gerçekleştirildi. İşgalin geçici olduğunu ileri süren Müttefikler, padişahın otoritesini yıkmak değil güçlendirmek amacıyla geldiklerini resmen ilan ettiler. Müttefikler İstanbul'u hâlâ Türkiye'de bırakmak niyetinde olduklarını yinelemelerine rağmen, şöyle bir uyarı da dile getirildi: "Şayet, Tanrı esirgesin, büyük çaplı bir huzursuzluk ya da katliam ortaya çıkacak olursa, bu karar değişebilir."

Lloyd George ve Curzon, Türkiye'nin uslu durması için bölgenin rehin tutulmasından bahsederken bunu kastediyorlardı. Yine de, dört bir yandan gelen uyarılar tam tersini söylerken, Lloyd George ve Curzon'un İstanbul'un işgalinin Milliyetçiler'i gerçekten durduracağını düşündüklerine inanmak zordur. Asıl durumu görmelerini engelleyen şey belki de, önceleri dile getirdikleri, Türkler'in İstanbul'dan çıkarılması eğilimleriydi. İstanbul'un işgalinin Anadolu'daki duruma bir yararı olup olmayacağı bir yana, Lloyd George ve Curzon

büyük olasılıkla bu durumu İstanbul'un geçici de olsa Türkiye'den ayırılması için fırsat bilmişlerdi ve bu ayırım sonunda kalıcı bir hal alırsa rahatsızlık duymayacaklardı.

İstanbul'a müdahale edilmesi kararıyla birlikte eski bir husus yeniden gündeme geldi. Bu, İstanbul'un komutası ve İngiliz General Milne'le Fransız General Franchet d'Esperey'nin statüleri sorunuydu. Fransızlar, İngilizlerce dile getirilen Franchet d'Esperey'nin uzaklaştırılması ricalarını kabul etmeye oldukça hazırlardı; çünkü generalin 'neredeyse baştan aşağı bir nezaket ve muhakeme aczi içinde olduğunu'[14] kabul ediyorlardı. Öte yandan, İstanbul garnizonundan sorumlu olan General Milne'in, Avrupa yakası Türkiyesi'nin Fransız başkumandanının denetiminden çıkarılması yolundaki İngiliz talebine karşı çıkıyorlardı. Yüksek Konsey'in uzlaştırıcı kararı durumu sanki daha da içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu: İstanbul şehrinde, 'Müttefik kuvvetlerce atılacak adımlar hususunda biraraya gelerek karara varmaları zorunlu bulunan... Müttefik generaller arasında tam anlamıyla bir eşitlik'[15] olmalıdır. Durumun böylelikle çıkmaza girmesi sonucunda, Franchet d'Esperey yerinde kaldı ve işgal kuvvetlerinin komutasını doğrudan elinde bulunduran Milne de kendisiyle çalışmayı reddetti. Meselenin savunulacak tarafı kalmamıştı. Fransızlar prensip olarak benimsememelerine rağmen, Franchet d'Esperey'i süresiz izine ayırarak sorunu çözdüler. Sonuç olarak İngilizler, kâğıt üzerinde olmasa da pratik anlamda, İstanbul'un yanı sıra Boğazlar bölgesinde de askeri kumandanın tek sahibi oldular.

Londra Konferansı ve Birleşik Devletler

Londra Konferansı görüşmelerinin sonuna gelinirken, Birleşik Devletler'in rolüne dair bir yaklaşım da belirmeye başlamıştı. Avrupalı Müttefikler'in konferans sırasında Amerika'ya karşı tutumlarının en iyi örneği; Lloyd George'un, 'Amerika'dan, İstanbul'un işgalinde yer alması istenmelidir,' önerisinde bulunabilir.

> Birleşik Devletler'den Ermenistan'a yardım amacıyla neden hiçbir şey yapılmadığını soran sayısız telgraf aldık. Amerikan basını da katliamları durdurmak konusundaki kifayetsizliğimizi acımasızca eleştirdi. Kilikya'da bir Amerikan okulu saldırıya uğradı ve pek çok Amerikan vatandaşı öldürüldü. Üstelik, Ermeniler Amerikalılar'ın özel himayesi altındadır. Birleşik Devletler Hükümeti'ne, Müttefikler'in artık sert önlemler almaya kararlı olduğunu söyleyebilir ve Amerikalılar'a buna katılmaya hazır olup olmadıklarını sorabiliriz. Amerikalılar kendilerini daima üste bir yere çekmiş ve atıl olduğumuz gerekçesiyle bize nasihat etmiştir. Sorun sadece On Emir ve Kutsal Kitap'ın korunması olduğunda sorumluluk almaya hazır görünüyorlar, ama mesele pratik anlamda yardım edilmesi ve mesuliyet alınmasına geldiğinde kesinlikle uzak duru-

yorlar. O halde, Washington'a bir telgraf çekilmeli ve Ermeni katliamının gerçekleştiğine, Ermeniler'in Amerikalılar'ın özel himayesi altında olduğuna ve Amerikan vatandaşlarının da öldürüldüğüne dikkat çekilerek; Müttefikler'in almayı planladığı sert önlemlere katılmaya hazır olup olmadıkları sorulmalıdır... Eminim ki Amerikalılar hiçbir şey yapmayacaktır, ama yardım etmeyi reddetmeleri bizi gelecekte onların karşısında rahatlatacaktır.[16]

Yüksek Konsey Lloyd George'un önerisini hemen kabul etti. Curzon ertesi gün Büyükelçi Davis'le biraraya gelerek konseyin kararını ve planlanan önlemleri bildirdi. Amerika'nın katılımına dair hiçbir belirgin talepte bulunmamasına rağmen, böyle bir katılımın memnuniyetle karşılanacağını açıkça ifade etti. Ama, Washington'dan tek kelime cevap gelmedi.[17]

Amerikan Hükümeti, Londra Konferansı boyunca, yapılanlara katılmayı kabul etmemesine rağmen, olan bitenler hakkında kendisine sürekli malumat verilmesini istemişti.[18] 12 Mart tarihinde Fransa'nın Amerikan Büyükelçisi Jules Jusserand, Amerika'nın Dışişleri Bakan vekili Frank Polk'a, Türk barış anlaşmasıyla ilgili geçici koşullar hakkında bilgi verdi. Sonuç, Wilson'dan gelen uzun bir cevaptı. Amerikan Devlet Başkanı İstanbul'un Türkler'e bırakılmasını bizzat protesto ediyor, ekonomik öncelik alanlarına ilişkin çekinceleri olduğunu belirtiyor, Trabzon'un da içinde bulunduğu daha büyük bir Ermenistan'da ısrar ediyor ve doğu Trakya'nın kuzey bölümünün Yunanistan'a bırakılmasına şiddetle karşı çıkıyordu.[19]

Konferansın tepkisi tam bir sabırsızlık gösterisi oldu. Başkan Wilson'ın 1919 Eylülü'nde başlayan sağlık sorunları kendisini bir gölge başkan haline getirmişti. Eşinin sağladığı koruyucu kalkan sayesinde birkaç danışmanı hariç herkesten kaçıyordu. Londra'daki güçler, başkanın Amerikan politikası üzerindeki etkisinin büyük ölçüde azaldığının farkındaydılar. Amerikan kamuoyunun mandalarla ilgili tutumu genel bir kayıtsızlık sergilerken, Versailles antlaşmasıyla ilgili yoğun mücadeleden henüz çıkan Senato, Amerika'nın bu tür herhangi bir şemada yer alması fikrinden açıkça nefret ediyordu. Bunun üzerine diğer güçler, ne Londra Konferansı'na katılan ne de Yakındoğu'ya yönelik ortak bir eylemde yer almayı düşünen bir ülkeden gelen protestoları dikkate almak için pek bir neden bulamadılar. Yüksek Konsey'in tavrı genel olarak konferans boyunca takındığıyla aynı oldu: Birleşik Devletler, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmemiş ve Londra Konferansı'na katılmayı reddetmiş bile olsa, nihai antlaşma hakkında görüşlerini bildirmesine, hatta eğer isterse imzalamasına fırsat tanınmalıydı. Müttefikler'se kendilerini Amerikan kaynaklı herhangi bir revizyonu değerlendirmek ya da benimsemek gibi bir durumda görmüyordu. Amerika katılmak istiyorsa buyursundu, ama ya hep-ya hiç koşuluyla.

Londra Konferansı'nın önemini gözardı etmemek gerekir. Konferansın başladığı sıralarda Türkiye'ye ilişkin çözüm bir dizi genel prensip ve kaba hatlı politik kararlar içeriyordu. Şubat ve mart ayları boyunca konferans, aralık ve ocakta Fransızlar'la İngilizler tarafından hazırlanan temel kararları yerine getirdi; bunun yanı sıra İzmir, mali denetim ve ekonomik öncelik alanlarına dair yeni kararlara önayak oldu. Konferansın sonuna gelinirken bir tasarı antlaşma metni eni konu ortaya çıkmış, San Remo'daki Yüksek Konsey'e sadece belirli maddelere ilişkin bir dizi özel karar ve son genel onay bırakılmıştı.

Sonuçlardan herkes memnun değildi. İtalyanlar ellerine geçenin az olduğundan şikâyet ediyor ve İtalya'nın hakkını almadığına inanıyorlardı. Fransızlar'ın da özellikle mutlu oldukları söylenemezdi. Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi'ndeki önde gelen Fransız temsilcilerden Paul Cambon, Fransa'nın kaybının büyük olduğunu, buna karşılık eline pek bir şey geçmediğini ve doğrudan İngilizler'in eline düştüklerini öne sürüyordu. İstanbul'un işgaline ve İzmir'in Yunan hâkimiyetinde kalmasına izin verilerek Türkler'in düşmanlığı kazanılmış, ama buna karşılık herhangi bir yerden destek edinilmemişti. Türkler sadece 'kollarımıza atılmayı' bekliyordu diye düşünen Cambon, bu yapılanların sonucunda 'Türkler bizden daha çok destek umdukları için, şimdi daha da nefret edecekler' diye hayıflanıyordu.

İngilizler'e gelince, ortaya çıkan antlaşma ileri görüşlülükleri için değilse de tartışma kabiliyetleri için bir ödül niteliğindeydi. Yakındoğu'da Fransız ve İtalyan nüfuzunu en alt düzeye çekmeyi başarmışlardı. Bu arada Yunan çıkarları muhafaza edilmiş ve Yunanistan Trakya'nın yanı sıra İzmir'i de elde etmişti. General Milne komutasındaki İngiliz ağırlıklı bir askeri kuvvetin İstanbul'u işgali, İstanbul'un ve Boğazlar'ın genel denetiminin İngilizler'e geçmesini sağlamıştı. Bir bütün olarak bakıldığında, İngilizler'in hedefleri açısından Londra Konferansı İngiliz diplomasisinin bir zaferi sayılmalıdır.

Ne var ki, sadece felakete yol açabilecek bir zaferdi bu ve kimse bunun Paul Cambon'dan daha çok farkında değildi:

> Türkler her şeyi kabul ederler ama İzmir'i asla... Muhtemeldir ki, konsey [askeri uzmanlar] Türkler'i bastırmak için belki de yüz binlerce asker gerektiğini görecektir. İtalyanlar kimseyi gönderemeyeceklerini ilan ettiler. Bizim de durumumuz aynıdır. O halde bütün yükü İngilizler'in üstlenmesi gerekiyor. Lloyd George böyle bir olasılık karşısında ürküp geri çekilecek ve Venizelos 80.000 kişilik ordusuyla kendini tek başına, ayaklanmış bir ülke ve organize bir gerilla kuvveti karşısında bulacaktır. O zaman Antlaşma'yı yeniden gözden geçirmek zorunda kalacağız. Durumu böyle değerlendiriyorum.

Pek az beyanat bu kadar kehanet yüklü olabilmiştir.

1. Bkz. 7. Bölüm; ayrıca bkz. *Br. Doc.*, 7:1, S.C., 2/12/20; sf. 43, 48, 53, 2/14/20.

2. Kabine Belgeleri, Cab. 23/35, S-9, Bakanlar Konferansı (Paris), 1/15/20; *Br. Doc.*, 7:50, S.C., 2/14/20; sf. 64, 2/16/20; sf. 121-22, 2/18/20; sf. 179, 2/21/20; Frangulis, *Crise Mondiale*, 2:128, Venizelos'tan Yunan dışişleri bakanına, 3/16/20.

3. *Br. Doc.*, 7:54, S.C., 2/14/20; Aynı zamanda bkz. Le Temps'da yer alan başyazı, 2/17/20.

4. *Br. Doc.*, 7:55-56, S.C., 2/14/20; Fransızlar, özel bir görüşme sırasında, İzmir'e Yunan askeri gönderilmesinin bir hata olduğunu düşündüklerini Venizelos'a belirtmekte tereddüt etmemişlerdir. Bkz. Frangulis, *Crise Mondiale*, 2:139-40.

5. *Br. Doc.*, 7:500, S.C., 3/15/20, Ek 3; 13:14-16, Robeck'ten Curzon'a, 3/7/20; Diğerleri tarafından kendisine danışılmamasına rağmen Amerikan yüksek askeri temsilcisi Amiral Mark Bristol benzer bir görüşü benimser. Yunanistan'ın emellerine karşı durulması için sürekli olarak Amerika'ya harekete geçilmesi çağrısında bulunmuş ama Washington'dan kendisine Kongre'nin ne bir manda üstleneceği, ne de Yakın Doğu için para yardımı tahsis edeceği söylenmiştir. Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.00/1190, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 3/30/20; Colby'den Bristol'e, 4/6/20; aynı kaynak 867.00/1195, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 4/1/20.

6. Ermenistan'ın bağımsızlığı İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından 19 Ocak 1920 tarihinde, Birleşik Devletler tarafından 23 Nisan 1920 tarihinde (Senato teyidi 13 Mayıs 1920 tarihinde olmak üzere) resmen tanınmıştır. Başkan Wilson, 24 Mayıs 1920 tarihinde Ermenistan için bir Amerikan mandası önerisinde bulunmuş ve önerisi Senato tarafından 1 Haziran 1920 tarihinde reddedilmiştir. *Br. Doc.*, 2:922-25, Müttefikler Konferansı, 1/19/20; Dışişleri, F.O. 608/272/16/102, 109, 187; *U.S. Doc., 1920,* 3:775-78; De Novo, *American Interests*, sf. 126-27; Evans, *U.S. and Partition*, sf. 261-62; Gidney, *Mandate*, böl. 10.

7. Şunu unutmamak gerekir ki, Ermenistan'ın Cemiyet tarafından idare edilmesine ilişkin bütün tartışmalarda paranın büyük bir bölümünün, Ermeni davasına yakınlık duyan Amerikan kaynaklarından sağlanacağı varsayılmıştır. Cemiyet'in böyle bir kaynağı Müttefik uluslardan daha rahat harekete geçireceği düşünülüyordu. *Br. Doc.*, 7:81, S.C., 2/16/20; sf. 126, 2/18/21, Ek 2, 4. kısım, madde 1; sf. 283-85, 2/27/20; sf. 477-79, Dışişleri Bakanı, 3/12/20; sf. 507-9, 3/16/20; 4:1024-25, Vansittart'tan Curzon'a, 1/12/20, ilişikte; Kabine Belgeleri, Cab. 24/104, C.P. 1186. Mart-Nisan 1920 tarihlerinde Yüksek Konsey ile Milletler Cemiyeti Konseyi arasındaki yazışmalar; Milletler Cemiyeti, *Journal, 1920*, sf. 19, Üçüncü Konsey Dönemi, 3/13/20; sf. 33, Ek 29, Curzon'dan Derby'ye, 3/12/20; Aharonian, "From Sardarapat to Sevres to Lousanne," *Armenian Review* 16 (Sonbahar 1963), 3/22/20; Gidney, *Mandate*, sf. 216-17.

8. *Br. Doc.*, 7:98, 2/17/20, Ek 3; sf. 280-82, 2/27/20; sf. 641, Dışişleri Bakanı, 3/25/20; sf. 644-46, Ek 1; Kabine Belgeleri, Cab. 24/103, C.P. 1061, Ermeni Komisyonu'nun raporu, 4/9/20. Trabzon-Erzincan bölgesinin askerden arındırılması gerekiyordu.

9. Bu bakış açısının daha geniş bir ifadesi için bkz. *Times*'ın başyazısı, 3/27/20. Ayrıca bkz. 9. Bölüm.

10. Fransızlar'ın Ermenistan'da siyah Afrikalı sömürge askerlerinden ihtiyat birlikleri bulundurmasından Türkler de hoşlanmıyordu. Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.00/1118, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 2/21/20; 1129, 3/6/20; 1149, 3/9/20. Ayrıca, genel olarak, bkz. "Syria and Cilicia, 1920" başlıklı dosya, Bristol Belgeleri, Kutu 28; Dışişleri, F.O. 406/43/112, Robeck'ten Curzon'a, 2/17/20; *Br. Doc.*, 7:185, S.C., 2/21/20; Cambon, *Correspondance*, 3:377, 2/29/20.

11. *Br. Doc.*, 7:298-99, *New York Times*, 6 Mart tarihli başyazısında benzer bir bakış açısı getirmiştir.

12. *Br. Doc.*, 7:423, S.C., 3/5/20, n. 7. Bristol daha sonra Washington'a raporunda, ne yüksek askeri temsilcilerin, ne de İstanbul işgal kuvvetlerinin başında bulunan

General Milne'in bunu akıllıca bir siyasi karar olarak gördüklerini belirtmiştir. Bristol Belgeleri, Kutu 28, Bristol'dan Washington'a, 3/16/20; Kutu 17, Günce, 4/18/20.

13. Müttefikler 1918 yılından bu yana şehir sınırları içindeki kışlalarda asker barındırıyorlardı. *Br. Doc.*, 7:413, 417, S.C., 3/5/20.

14. *Br. Doc.*, 13:41, Curzon'dan Derby'ye (Cambon'la görüşme), 3/17/20.

15. *Br. Doc.*, 7:462, Fransız-İngiliz görüşmesi, 3/10/20.

16. *Br. Doc.*, 7:428-29, S.C., 3/5/20. Lloyd George'u bu denli rahatsız eden türden Amerikan beyanatlarına örnek olarak bkz. Gidney, *Mandate*, sf. 208-9.

17. *Br. Doc.*, 7:428-30; sf. 496, 3/15/20; Lloyd George Belgeleri, F216/4/16, Curzon'ın muhtırası, "The Turkish Situation and the American Government", 3/6/20; *Br. Doc.*, 12:22-24, Curzon'dan Lindsey'e, 3/12/20.

18. Müttefikler'in Konferans'a katılmak üzere Birleşik Devletler'e yaptığı davet *Br. Doc.*, 2:965-67, Müttefikler Konferansı, 1/21/20; sf. 968-70, Ek A'da mevcuttur. 1919 yılı Kasım'ında Polk, Dışişleri bakan vekili olmasından kısa bir süre sonra Paris'ten, Amerika'nın "[Türkler'e ilişkin] Antlaşma ile hiçbir ilgisinin olmaması" gerektiği yorumunu yaptı. Wilson dışişleri bakanlığına Bainbridge'ı aday gösterdiği zaman, Polk'a Londra'ya gitmesini ve Konferans'ta Amerikan temsilcisi olarak görev almasını önerdi. Polk bunu reddetti ve Birleşik Devletler'in Türkiye'ye ilişkin görüşmelerin dışında kalması gerektiği yönündeki yaklaşımında ısrar etti. Polk Belgeleri, Çk. 78, ds. 13, Mektup, Polk'tan Lansing'e, 8/12/19; ds. 12, 8/31/19; Çk. 73, ds. 121, Polk'tan Davis'e, 11/15/19; Çk. 89, ds. 128, Wilson'dan Polk'a, 2/24/20; Polk'tan Wilson'a, 2/25/20; De Novo, *American Interests*, sf. 123-24.

19. *U.S. Doc., 1920*, 3:748-50, Jusserand'dan Polk'a, 3/12/20; sf. 750-53, Colby'den Jusserand'a, 3/24/20; *Br. Doc.*, 7:495-96, S.C., 3/15/20; sf. 501, Ek 4. Ayrıca bkz. Polk Belgeleri, Çk. 89, ds. 129, 130, 132, Türk antlaşmasına ilişkin olarak Polk-Wilson yazışması, Mart 1920; *Times* (Londra), 3/25/20; *New York Times*, 4/1/20.

BÖLÜM 13

San Remo Konferansı

Yüksek Konsey'in San Remo'da yeniden biraraya geldiği tarih olan 18 Nisan 1920'ye kadar, Türk barış antlaşmasına ilişkin temel kararların büyük bir bölümü verilmiş ve aşağı yukarı tamam sayılabilecek bir antlaşma ortaya çıkmıştı. Müttefik temsilcilere kalan, genel olarak, muhtelif uzman komisyonlarla Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komitesi'nin Londra Konferansı sırasında çözemediği, görece önemsiz ve hususi meseleleri çözüme kavuşturmaktı. Bütün olarak bakıldığında bu süreç hızla ve dostane bir hava içinde tamamlandı. Tek gerginlik kaynağı, özellikle Alman barış antlaşmasının tazminat koşullarının gerçekleştirilmesi ve tatbikine dair Avrupalılar'dan gelen sorulardı.

Türk Devleti

San Remo'da bulunan devlet adamları, Londra Konferansı sırasında varılan anlaşmaları sistematik olarak gözden geçirdiklerinde, değiştirecek pek bir şey bulamadılar. Türkiye'nin Avrupa sınırına ilişkin koşullar, Boğazlar Komisyonu, Anadolu Türkiyesi'nin mali denetimi konuları birkaç önemsiz değişiklikle onaylandı. Aynı şekilde, Fransızlar da Osmanlı Düyun-u Umumiyesi'nin süresinin dolduğu 1923 yılında muhtemelen dağıtılması yönündeki, aslen İngilizler'e ait olan görüşü isteksiz bir şekilde kabul ettiler.

İzmir

İzmir bölgesinin sınırlarıyla ilgili tasarı halindeki koşullar tartışma olmaksızın kabul edilirken, sadece bölgenin idaresine ilişkin siyasi nitelikli maddelerde kayda değer bir değişiklik yapıldı. Curzon ve Fransızlar'ın ısrarı üzerine, Cemiyet'in yapacağı ve belki de Yunanistan'ın bölgeyi ilhakına yol açabilecek olan halk oylamasını önceleyen dönem, iki yıldan beş yıla çıkarıldı. Bekleme dönemiyle ilgili maddenin tamamen kaldırılmasına çalışan Venizelos'un, bütün Barış Konferansı süresince yediği tek gerçek şamar bu oldu. Yine de, Venizelos kararı soğukkanlılıkla karşıladı ve üç gün sonra Lloyd George'a coş-

kulu bir mektup yazarak, Yunanistan'ın hedeflerine ulaşması için yaptığı her şey ve en başta Lloyd George'un 'güçlü ve etkin desteği'ne borçlu olduklarına inandığı kazanımlar için kendisine teşekkür etti. Bir övgünün bu denli gani gani hak edildiği az durum vardır.

Ereğli Kömür Havzası

San Remo'da pürüz yaratan tek sorun 'feragat' zemininde tesis edilen Üçlü Pakt çerçevesinde güçlerin kafasından geçen bir ganimetle ilgiliydi. Üçlü Pakt taslağında İtalya'ya Anadolu'da ekonomik öncelik alanının yanı sıra Ereğli civarındaki kömür yataklarının işletilmesi hakkı da tanınmıştı. Bundan önceki yirmi beş yıl boyunca, burada bir Fransız şirketi Türk hükümetinden aldığı yaklaşık altmış beş kilometrekarelik bir imtiyaza sahipti. Üçlü Pakt'ın tasarı maddelerinde şirketin durumunu muhafaza etmesi ama daha fazla büyümemesi öngörülüyordu.

Millerand, San Remo'da bu koşula şiddetle itiraz etti. Bunun yerine, Fransa'nın antlaşmanın imzalanacağı tarihe kadar garanti edilen ya da Fransızlar'ın istediği tüm imtiyazlara sahip olmasını, geri kalan bölgenin de Fransa ve İtalya arasında eşit olarak işletilmesini istedi. Nitti'nin bunu kabul etmesi elbette beklenemezdi. Sıkı bir pazarlığın ardından bir uzlaşmaya varıldı. Fransızlar'ın elinde bulundurdukları ya da istedikleri imtiyazlara izin verilecekti, ama son tarih Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarih olacaktı. Geriye kalan bölgede İtalya, üretim oranı diğer yabancı imtiyazların 1 Ocak 1920 tarihindeki üretim oranlarıyla eşitlenene kadar, sınırsız işletme hakkına sahip olacaktı. Bu durumda Fransa'ya geri kalan imtiyaz ve hisselerin dörtte biri tahsis edilmiş olacaktı. Üçlü Pakt'ta bu anlaşma mevcuttu.[1]

Üçlü Pakt Fransa ve İtalya arasında 11 Mayıs 1920 tarihinde imzalandı. İngiltere imzalayacağını söylemesine rağmen Curzon son anda fikir değiştirdi. Gerekçe olarak, Türk barış antlaşması imzalanana kadar ne bir etkisi olacak ne de yayınlanacak bir sözleşmeyi önceden imzalamanın bir anlamı olmadığını ileri sürdü. Türkiye'nin siyasi durumunun istikrarsızlığı göz önüne alınırsa, diyordu Curzon, Türkler'le yapılacak son görüşmeler sırasında antlaşmada ciddi değişiklikler yapılması her zaman olasılık dahilindedir. Böyle bir şey olursa, Üçlü Pakt da değişecektir. İtalyanlar Curzon'un bu kararından pek hoşnut olmasalar da yapabilecekleri fazla bir şey yoktu; hatta aksine, diyordu Derby raporunda, Millerand 'bizim imza atmamamız üzerine sanırım epey rahatlamıştı.'

Türk Olmayan Bölgeler

Türk devletini doğrudan ilgilendiren sorunların tersine, Türkiye'den koparılacak bölgelere ilişkin hususlar San Remo'da bazı münakaşalara neden oldu. Ama bu aşamada bile pek kriz noktasına gelinmedi ve tüm sorunlar genel olarak süratle ve dostça çözümlendi.

Ermenistan

Londra'da Güçler Ermenistan'ın Milletler Cemiyeti'nin himayesi altına yerleştirilmesine karar vermiş ve bu yeni devlete askeri ve mali ne gibi yardımlarda bulunacağını görmek umuduyla Cemiyet'e başvurmuşlardı. San Remo Konferansı'nın başlangıcından hemen önce gelen Cemiyet Konseyi cevabında, Cemiyet himayesinin çok şey ifade etmeyeceği, bir mandanın zorunlu olduğu ve Ermeniler'e destek olmak için Cemiyet'in elinde hiçbir askeri vasıta bulunmadığı belirtiliyordu. Cemiyet belki üyelerinin Ermenistan için bir fon oluşturmalarını sağlayabilirdi, ama bu da zaman alırdı. Konsey, bu zaman zarfında gerekli fonu Müttefikler'in sağlayıp sağlayamayacaklarını soruyordu.[2]

Ermenistan sorununu tekrar Yüksek Konsey'in önüne getirip bırakan bu cevap, San Remo'daki devlet başkanlarının hiç hoşuna gitmedi. Ne Fransızlar'ın ne de İtalyanlar'ın askeri ya da mali yardım tedarik etmek üzere hazırlıkları olmadığı gibi, İtalyanlar, Boğazlar bölgesindeki zorunluluklar dışında Küçük Asya'da antlaşmanın tatbikine yönelik hiçbir askeri sorumluluk almayacaklarını vurgulamışlardı. İngilizler de aynı şekilde Ermenistan'a asker göndermek konusunda isteksiz davranıyor, ama Müttefikler'in teçhizat ve subay sağlamayı üstlenebileceğini düşünüyorlardı.[3] Fon konusuna gelince, Lloyd George iyice sertleşiyordu:

> Ermenistan'a gereken miktarın 10.000.000 sterlin olduğu söylenmişti kendisine. Kim verebilirdi bu kadar parayı? Kendisine Amerika'nın hemen bulabileceği söylenmişti. Milletler Cemiyeti neden Amerika'ya başvurmuyordu? Neden kendi sıkıntılarını zaten işi başından aşmış olan Yüksek Konsey'e taşıyorlardı? Milletler Cemiyeti'nin işi güzel konuşmalar yapmakla bitmiyordu. Milletler Cemiyeti'nin Amerika'ya başvurmasının işe yarayacağına inanıyordu. En azından belki böylelikle Başkan Wilson'ın Yüksek Konsey'e nota gönderip durması engellenmiş olurdu. Milletler Cemiyeti'nin fon oluşturmaya ve manda tesis etmeye muktedir olduğuna inanıyordu.[4]

Lord Curzon'un buna yanıtı sert oldu. 'Konsey'in her başı sıkıştığında Milletler Cemiyeti'ne giderek Cemiyet'i gülünç duruma düşürmesini tasvip etmiyor'du.[5]

Konferans kendini birden bütün ciddiyetiyle Ermenistan'ın himaye ve finanse edilmesi sorunuyla karşı karşıya bulmuştu. Gerçi Fransa subay ve teçhizat gönderilmesi önerisini kabul etmişti ama, bu yeni bir devletin işlerliği için gereken fon meselesini çözmüyordu. Devlet adamlarının aklına çaresizlik içinde bir kez daha Birleşik Devletler geldi. Bilhassa Lloyd George, Amerika'yı Ermenistan meselesinde tavır almaya zorlayacak bir durum yaratmaya çalışıyordu. Ermenistan için gereken mali yardımın Birleşik Devletler'den istenmesine karar verildi.

Ermenistan'la ilgili çözümün uygulanmasını sağlamak en büyük sorundu. Şu anda bile bir Ermeni ordusunun organize edilip donatılması gerekiyordu. İngilizler'in tahminine göre Türkler, 'bölgede yaklaşık 40.000 kişilik bir kuvveti rahatlıkla teksif edebilir'di. Londra Konferansı'nda Ermenistan'a tahsis edilen toprakların büyük bir bölümü Türkler'in elinde bulunuyor ve üzerinde ağırlıklı olarak Müslüman nüfus yaşıyordu. Curzon ve Müttefiklerarası Askeriye ve Denizcilik Uzmanları Komitesi Başkanı Marshal Foch önerilen sınırların tatbik edilebileceği konusunda şüpheliydiler. Üstelik eldeki Müttefik kuvvetler öylesine sınırlıydı ki, Türk antlaşması koşullarının Anadolu'nun geri kalan bölümünde tatbiki için yapılacak herhangi bir girişimin Ermenistan'a Müttefik ihtiyat kuvveti gönderilmesini, ya da tam tersini, engelleyeceği aşikârdı.

Askeri uzmanlar komitesi tarafından konferansa sunulan özel bir raporda, antlaşma koşullarının tatbikine yönelik olarak Trakya, İzmir, Ermenistan, Boğazlar, kuzey Suriye ve Mezopotamya'nın işgali için on dokuz tümen gerekeceği, genel silahsızlandırma ve azınlık koşullarının tatbiki içinse ayrıca sekiz tümene daha ihtiyaç olacağı belirtiliyordu.[6] Ama, eğer Ermenistan'a verilecek himaye ve garantiler hariç tutulursa, toplam tümen sayısı yirmi yediden yirmi üçe indirilebilirdi. Müttefikler'in Yakındoğu'da on dokuz tümeni vardı. Venizelos üç tümen de kendisinin verebileceğini vaat ediyordu. Böylece Müttefikler, iç bölgelere ilerlemek için bir girişimde bulunulmadığı sürece, işgal altındaki bölgelerde antlaşma koşullarını tatbik edebilecekleri ve Kemalist kuvvetlerden gelecek herhangi bir saldırıya dayanabilecekleri konusunda anlaştılar. Türkiye, 'yaşamsal unsurları... başkenti ve ...limanlarına' el konularak 'boğulabilir'di. 'Türkiye İzmir'den ve başka yerlerden elde ettiği gelir kesilecek olursa uzun süre dayanamaz. Ana damarlar kesilir ve ülke teslim olmak zorunda bırakılır'dı.

San Remo Konferansı, böylelikle, uygulama ve Milliyetçiler'le ilgili sorunları mesut bir şekilde kolayca karara bağlıyor, ama bu Ermenistan'ın aleyhine oluyordu. Bütün o büyük büyük konuşmalarına rağmen, hiçbir Avrupa devleti hiçbir zaman Ermenistan meselesine çok fazla dahil olmak istememişti. Şimdiyse, karar vermek kaçınılmaz olduğunda, Ermeniler'i ve çiçeği burnunda devletlerini merhametsizce bir kenara itiyorlardı. Aynı zamanda, vicdanlarını rahatlatmak için Ermenistan'ı sözümona savunmaya yetecek bir askeri kuvvete subay ve teçhizat vermeyi kabul ediyorlardı.

Karar gerçekçiydi. Güçler, Nitti'nin söylediği gibi, '[Ermenistan'da] antlaşmayı icra etmek için Türkler'e savaş ilan etmek gerekmeyeceğinin ama mücadele etmek gerekeceğinin' uzun zamandan beri farkındaydılar. Ermenistan'ı göz ardı ederek uygulama sorunu büyük ölçüde basitleştirilmiş oluyordu. Türkiye'den alınacak tüm diğer bölgeler zaten Müttefikler'in elinde bulunduğundan, buralara ulaşılması kolaydı. Türkiye'nin Ermeniler dışındaki büyük azınlık

unsurları hep deniz kıyısına yakın yaşıyor ve böylelikle haklarının korunması nispeten kolaylaşıyordu. Dolayısıyla, Ermenistan Müttefik kuvvetlerin tanzim planlarının dışında tutulduğu andan itibaren, iç bölgelerin silahsızlandırılması sorunları ve azınlıklara verilecek garantiler daha önemsiz bir hale geliyordu.

Nitti, Ermenistan'a Müttefik askeri gönderilmemesi kararının ışığında, önerilmiş olan Ermeni-Türk sınırının yeniden değerlendirilmesinin akıllıca olabileceğini öne sürdü. Şunun altını çiziyordu Nitti: "Erzurum şu anda Türk milliyetçilerinin merkezi durumundadır. Birilerinin Türkler'i oradan çıkarması gerekecek. Böyle bir şey yapılırsa sonuç Ermeni katliamıdır." Lloyd George hemen Nitti'ye desteğini verdi:

> Savaştan ve katliamlar meydana gelmeden önceki nüfus şüphesiz Müslüman bir nüfustu. Sonuç olarak, Müttefik güçlerce belirlenmiş hiçbir prensibe göre, Müslümanlar'ın ağırlıkta olduğu bir bölgenin Ermeniler'e bırakılması savunulamazdı.
>
> ...Asırlardır eziyet gören zavallı yaratıkların yüreklerinde birtakım boş umutlar yaratılmasını, hele Müttefik güçler bu umutları gerçekleştiremeyeceklerinin gayet iyi farkındayken asla onaylamıyordu. Erzurum'un Ermeniler'e verilmesinin Türkler'i antlaşmayı imzalamaktan alıkoyacak tek gerekçe olmaması çok mümkündür. Türkler düşünüp şunu da söyleyebilir: "İmparatorluğumuzun bizden aldığınız diğer parçaları zaten sizin elinizde olan bölgelerdir, ama Erzurum'un bize dokunamayacağınız bir yer olduğunu biliyoruz." Yine de, yaklaşımını başka bir zemine oturtmak istiyordu. Yani, Müttefik güçlerin Başkan Wilson'a mektuplar yazmak, konferanslar düzenlemek ya da Milletler Cemiyeti'ne müracaatlarda bulunmak dışında bir şey yapmaya niyetleri yokken, Erzurum'un gösteriş olsun diye Ermeniler'e bırakılmasının Yüksek Konsey için onurlu bir tavır olmayacağı zeminine. Söyleyebileceği şuydu: İngiltere'de bir kişi bile, Erzurum'un işgali için asker gönderilmesi amacıyla 1.000.000 sterlin bile istemek sorumluluğunu üzerine almayacaktır. Ermeniler de kendi başlarına işgal edemeyeceklerine göre, bölgenin Ermenistan'a bırakılması tam anlamıyla kışkırtıcı bir önlem olacaktır... Ermeniler'e, korumalarına yardım etmeye niyetli olmadığımız bir toprağı kâğıt üzerinde vermek adil bir tutum değildir.

Curzon, Millerand ve Berthelot bu görüşe karşı Erzurum'un coğrafi konumunun, sadece askeri nedenlerle değil, Erivan'dan gelen demiryolu hattının son durağı ve Ermenistan'ın ulaşım sisteminin merkezi olması nedeniyle, bu bölgenin Ermenistan'a dahil edilmesini zorunlu kıldığını öne sürdüler. Üstelik, Ermeniler'e Erzurum'u alabilecekleri söylenmişken, Müttefikler'in sözlerinden dönmeleri onurlu bir davranış olmayacaktı. 'Ermenistan'ın gelecekte içine sığabileceği

bir sınır tesis etmek' çok önemliydi. Erzurum'un alıkonulması, İzmir'in kaybını karşılamayacağına göre, Türkler'i antlaşmayı imzalamak konusunda daha istekli kılmayacaktı.

Bu çıkmaza bir çözüm bulunması amacıyla Barış Konferansı'ndaki Ermeni delegelere, Ermenistan'ın kendini geçindirip geçindiremeyeceği soruldu. Delegeler kendilerinden son derece emin, Ermenistan'ın elindeki bölgeyi savunmanın yanı sıra Erzurum'da da varlık gösterecek bir ordu besleyebileceğini ifade ettiler. Tek ihtiyaçları teçhizat ve Müttefik subaylarıydı.

Ermenistan'ın tutumu sınır münakaşasını büyütmekten başka bir işe yaramadı. Fransa sorunun antlaşma çerçevesinde karara bağlanması gerektiğini ve Londra Konferansı'nda alınan karara bağlı kalınmasının şimdilik en iyi çıkış yolu olduğunu savunuyordu. Dahası, Erzurum'un meşru mülkiyeti Ermenistan'a verilmeliydi, çünkü 'hukuğun doğasında gerçek kılma gücü bulunur'du. Lloyd George bu savı reddetti:

> Konferansların tehlikeli tarafı bir yanılsama dünyasında olmaları ve gerçekleri görmemeleridir. Konferanslarda çerçeveler çizilir ve maddeler benimsenirken zorlukların üstesinden gelindiğini düşünmek eğilimi vardır. Sanırım Bay Berthelot, Erzurum'un mülkiyetinin kimde olacağına konferansta karar verilebilir diye düşünüyor. Verilemez. Bir masa etrafında toplanmış altı temsilci eğer Tasarı Komitesi'ne, Erzurum'u Ermenistan'ın ilan edin talimatını verirse, Bay Berthelot bunun Erzurum'u Ermenistan'a vermek demek olacağını mı düşünüyor? Erzurum kuvvet kullanılarak alınmak zorunda kalınacaktır ve kan dökülecektir... Müttefik güçler asker gönderemeyeceklerine karar vermişlerdir... Ermeni cumhuriyeti yardım olmaksızın Erzurum'u alabilir mi? Marshal Foch ve diğer bütün askeri uzmanların raporu buna tereddütsüz hayır demektedir.

Lloyd George bir seçenek olarak, antlaşma taslağında daha büyük belirlenen Ermeni devletinden Milliyetçiler'in çıkarılması için, Birleşik Devletler'den sorumluluk almasının istenmesini önerdi. Eğer kabul etmezlerse, daha küçük bir Ermenistan kurulmalıydı. Bu isteğin içine net bir Amerikan mandası talebinin de eklenmesini öneren Millerand, Lloyd George'un yaklaşımını kabul etti. Eğer Amerika bu talebi geri çevirirse, Wilson'dan Erzurum sorununda arabuluculuk yapması istenecekti. Lloyd George buna seve seve rıza gösterdi.

Sonunda, Curzon'un Ermenistan sınırlarının antlaşmada en azından nazari olarak belirlenmesi gerektiği yolundaki protestolarına rağmen, şu karara varıldı: Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis vilayetlerinde Başkan Wilson tarafından çizilecek sınır için; antlaşmada Türkler'in, Ermeniler'in ve Müttefikler'in onayı garanti edilecekti. Bu, sadece Erzurum ve hemen civarındaki bölgeyle ilgili olan ilk önerinin

çok ötesinde bir durumdu. Türk-Ermeni sınırının tamamını çizme yetkisinin Wilson'a verilmesi, Van Gölü bölgesiyle Erzincan ve Trabzon şehirlerine ilişkin sorunların yeniden açılması demekti.

Wilson'ın Ermenistan'a büyük bir olasılıkla Londra'da belirlenenden daha çok pay vereceği herkes için aşikârken, Millerand'ın hakemlik önerisini Lloyd George'un neden bu kadar çabuk benimsediği sorusu akla gelebilir. Kendi dışişleri bakanı ve tüm Fransız delegasyonunu karşısına almış bulunan Lloyd George, belki böylelikle fazla itibar yitirmeden yelkenleri suya indirmenin bir yolunu bulmuştu. Ama diğer yandan, öneri Lloyd George'u memnun edecek pek çok yarar da sağlıyordu. Birincisi, Birleşik Devletler mandayı reddetse bile Ermeni meselesine bulaşmış olacaktı ve bu Lloyd George'un ne zamandır amaçladığı bir durumdu. İkincisi, Amerika'nın hakemliği sonunda kimseyi memnun etmesi beklenmeyen bir sınırın çizilmesi gibi tatsız bir görevi Müttefikler'in üzerinden alacaktı. Üçüncüsü, kendilerinin yaratmadığı bir toprak dağılımının icrasında İngiliz ve Fransızlar'ın daha az sorumlulukları bulunacaktı. Sonuç olarak, ileride Ermenistan'ın hiç Türk toprağı edinememesi gibi olası bir başarısızlığın vebali İngiltere'nin ve daha dolaysız bir biçimde, Lloyd George'un üzerinden hiç değilse kısmen kalkmış olacaktı.[7]

Wilson'a özel bir mesaj gönderilerek, Birleşik Devletler'den Londra Konferansı'nda belirlendiği üzere mandayı kabul etmesi istendi. Amerika mandayı kabul etse de etmese de, Wilson Ermeni-Türk sınırını uygun bulduğu biçimde yeniden çizmeye davet edildi. Beklendiği gibi Birleşik Devletler Senatosu mandayı reddetti. Öte yandan Wilson sınırı çizmeyi kabul etti ve 1920 Kasımı'nın sonunda tamamladı. Güney sınır Londra'da Müttefikler tarafından çizilene kabaca benzese de, Wilson'ın sınırları merkezde ve kuzeyde Erzurum'un yanı sıra Erzincan ve Trabzon'u da Ermenistan'a bırakıyordu. Ne var ki, aradan geçen zaman zarfında Türkiye ve Kafkaslar'da meydana gelen olaylar, sorunu, artık pratik bir çözümden uzaklaştırmıştı.

Batum

Batum şehrinin akıbeti antlaşmanın tatbiki ve Ermeni sorunlarıyla doğrudan bağlantılıydı. Londra Konferansı'nda, Cemiyet ya da Müttefik garantisi altında serbest bir liman olması, bunu sağlamak için de üç taburluk -İngiliz, Fransız ve İtalyan- bir garnizonun en azından geçici olarak şehirde bulundurulması kaydıyla, Batum'un Gürcistan'a bırakılmasına karar verilmişti.[8]

San Remo Konferansı'nın toplanacağı tarih geldiğinde işler kötüye gitmiş durumdaydı. Rus Bolşevik Kuvvetleri General Denikin komutasındaki Beyaz Rus ordularını kesin olarak yenilgiye uğratmış ve Karadeniz kıyısı boyunca hızla Batum'a doğru ilerlemeye başlamıştı. Serbest liman koşulunu sağlamak bir tarafa, görünüşe bakılırsa Batum'daki Müttefik garnizonu kendisini Rus Bolşevik Ordusu'na karşı

şehri savunurken bulacaktı. O tarihe kadar Bolşevikler'le doğrudan askeri temas kurmaktan kaçınmış olan Müttefikler için, böyle bir çatışmanın başlayacağı ideal yer Batum olamazdı. Gürcü ulusal ordusuna güvenilemeyeceği gibi, şehirde yoğun bir Bolşevik sempatisi hüküm sürüyordu. Yapılacak her türlü savunmayı sadece Müttefikler üstlenmek zorunda kalacaktı. Öte yandan Batum'dan vazgeçilmesi Kafkaslar'daki Müttefik nüfuz ve denetiminin muhtemelen sonu demek olacaktı. Bu sadece Ermenistan'a zarar vermez, aynı zamanda yeni kurulan Azerbaycan devletinin başkenti Bakü'yle petrol boru hattı ve demiryolu bağlantılarını etkilerdi.

San Remo'dan nihai bir karar çıkmadı. Müttefikler'in yaptığı, Batum'da bulunan İngiliz yüksek askeri temsilcisi Amiral de Robeck'ten durumu bildirmesini istemek oldu. De Robeck'in raporu oldukça karamsardı. Gürcistan'ın elde tutulamayacağını ifade eden amiral, Batum'u Bolşevikler'in eline düşmekten kurtarmak için en az iki tümen asker gerekeceğini vurguluyordu. İngiltere zaten orada bulunan tek taburunu muhafaza etmek istemediğinden, Fransız ve İtalyan ihtiyat kuvvetleri de henüz varmamış olduğundan, şehrin savunulması söz konusu bile değildi.

27 Nisan günü Azerbaycan'daki Bolşevik partisi, iyi bir koordinasyon sonucu, ülkenin Rus Bolşevik kuvvetlerince işgaliyle neredeyse eşzamanlı bir hükümet darbesi yaptı. Olay iki gün içinde kapandı. Devlet resmi anlamda bağımsız olmasına rağmen tamamiyle Rus Bolşevikleri'nin isteklerine tabi durumdaydı. Bakü'nün düşmesiyle birlikte, Bakü-Batum demiryolu ve petrol boru hattı bağlantılarına ilişkin durum tamamen değişmişti. Müttefikler'in Batum'u elde tutmalarının nedeni olan kişisel çıkar zemini ortadan kalkmış durumdaydı. Sonuç olarak, İtalyan taburu hiçbir zaman gönderilmedi. 7 Temmuz tarihinde İngilizler ve İtalyanlar, şehri, Gürcistan hükümetine devrederek askerlerini çektiler. Gürcüler Batum'un Ermenistan, Azerbaycan ve İran için bir serbest liman olarak muhafaza edilmesi kaydını kabul etmişlerdi; ama bir dış denetimin olmayışı ve ardından Ruslar'ın Gürcistan'la Rus Ermenistanı'nı almalarıyla birlikte, bu kaydın bir anlamı kalmadı.[9]

Kürdistan

Aralık ayında Berthelot, Kürdistan'da resmi olarak hiçbir gücün nezareti altında olmayacak bağımsız bir devlet ya da aşiretler federasyonu oluşturulması yönündeki İngiliz önerisini kabul etmişti. Öte yandan, savaşın başlangıcından bu yana bölgede yapılmış olanların sorumluluğunu İngilizler almış olduğundan, kimin nüfuzunun hâkim olacağı konusunda küçük bir sorun vardı. Londra'daki Üçlü Pakt görüşmeleri sırasında İngilizler, Fransızlar'la İtalyanlar'ın Sykes-Picot Anlaşması uyarınca doğrudan Fransa'ya verilen topraklar dışında Kürdistan bölgesinde özel imtiyazlar için İngilizler'e rakip olmamala-

rını önermişti. Üstelik, Curzon'un da kabul ettiği gibi, bölgede Hint askerlerinin görev yapması nedeniyle Hindistan hükümeti de Kürdistan'la ilgileniyordu. Bu şartlar altında bağımsız bir Kürdistan'ın İngiliz denetimi anlamına geleceğini gören Fransızlar, Londra'da yeniden, Kürdistan üzerinde Türk egemenliği olması yolundaki eski savlarına döndüler. Musul'da fazlasıyla ödün verdikten sonra İngiliz denetiminin daha fazla büyüdüğünü görmeye niyetleri yoktu. Mesele Londra Konferansı süresince çözümsüz kaldı.[10]

Sonunda San Remo'da bulunan çözüm Fransa adına diplomatik bir zaferdi. İngiltere uzun zamandır savunduğu mandasız, bağımsız devlet yaklaşımından vazgeçerek, Fransızlar'ın belli bir dereceye kadar yerel özerklik garantisi kaydıyla bölgenin Türkler'e bırakılması planını kabul etti. Bu kararın icrasına yönelik kesin kurallar, antlaşmanın imzalanmasını izleyen altı ay içinde bir Fransız-İngiliz-İtalyan ortak komisyonu tarafından saptanacaktı. Kürtler tam bağımsızlık statüsü için bir yıl içinde Milletler Cemiyeti'ne başvurma hakkına sahip olacaklardı. Bağımsızlığı tanıma ya da tanımama kararının sorumluluğu, yeni devletin himayesi ve yapılacak yardım sorunu böylelikle doğrudan Müttefikler'e değil, Cemiyet'e intikal etmiş olacaktı. İngilizler Musul vilayeti dışındaki bölgelere yönelik taleplerinden vazgeçtiler ve üçlü anlaşmada bu bölgeleri kendi ekonomik öncelik alanları olmaktan çıkardılar.

İngilizler'in bir daha hiçbir şekilde Kürt meselelerine karışmayacakları sonucunu getirdiği için, bu çözüm İngiliz politikasında temel bir değişikliği yansıtıyordu. Böyle bir değişiklikte şüphesiz muhtelif aşiretlerin isyankâr tutumlarının ve hiçbir dış otoriteyi kabul etmemelerinin büyük payı vardı.[11] Lloyd George şöyle özetliyordu durumu:

> Kürtler'in duygularının ne olduğunu anlamaya çalışmıştı. İstanbul, Bağdat ve diğer yerlerde yaptığı araştırmalarda bir Kürt temsilcisi bulmanın olanaksız olduğunu görmüştü. Hiçbir Kürt kendi aşiretinin dışında bir şey temsil ediyor gibi görünmüyordu... Öte yandan, Kürtler'in, büyük bir gücün desteği olmaksızın varlıklarını sürdüremeyeceklerini düşündüğü anlaşılıyordu... Eğer ne Fransa ne de İngiltere bu görevi üstlenmeyecek olursa -ki ikisinin de üstlenmeyeceğini umuyordu- anlaşıldığı kadarıyla Türkler'in himayesi altında olmanın kendileri için daha iyi olabileceğini düşünüyorlardı. Ülke Türk idaresine alışmıştı. Haliyle, alternatif bir hami bulunamadıkça, Türkiye'den ayırmak zor olacaktı.

Böylelikle Lloyd George, Barış Konferansı'nın başından beri sürdürdüğü tutumunu terk etmiş oluyordu.

• • •

Suriye ve Mezopotamya

Suriye ve Lübnan mandalarının Fransa'ya, Mezopotamya ve Filistin mandalarının İngiltere'ye tahsis edilmesi San Remo'da resmen onaylandı. Milletler Cemiyeti'ne danışılması ya da birlikte çalışılması gibi yöntemlere başvurulmadı bu kez. Fransa'ya ve İngiltere'ye ait bölgeler arasındaki sınır daha önce üzerinde anlaşmaya varıldığı şekliyle teyit edildi. Her ülkenin, mandası altındaki bölgede kısıtlama olmaksızın, istediği politikayı icra etmekte serbest olduğu aşikârdı.[12]

Araplar'ın Suriye'deki ve aynı ölçüde olmasa da Mezopotamya'daki huzursuzluğunun giderek artmasının sonucunda, bunun böyle olacağı zaten bir süreden beri belliydi. Suriye'de Fransız mandasına tepki şiddetli oldu. Araplar'ın elinde bulunan bölgeyle Fransız işgali altındaki alan arasında kalan sahipsiz topraklarda yoğun Arap-Fransız çarpışmaları meydana geldi. Araplar'la Fransızlar'ın bütün askeri kartlarını açmaları sadece an meselesiydi. Yine de, San Remo'da kendilerine verilen ehemmiyete rağmen bu sorunlar yaşanmayabilirdi.

Filistin

Filistin'in idaresine ilişkin maddeler üzerine yapılan tartışmalarda bellibaşlı tek bir güçlük çıktı ortaya. Fransız Hükümeti uzun zamandan beri Yakındoğu'da Roma Katolikliği'nin hamisi olarak tanınıyordu. Dolayısıyla, sadece bu hakkını beyan etmesi için değil, aynı zamanda Filistin'de bir manda alması için de Roma Kilisesi ve pek çok Fransız milletvekilinin yoğun baskısı altındaydı. Fransız Hükümeti'nin manda üstlenmek gibi bir niyeti yoktu. Öte yandan, bir İngiliz mandası içindeki Katolik meselelerinde Fransız denetiminin sürmesi İngilizler'e hakaret anlamına gelecek ve mandanın sağlıklı bir biçimde yönetilmesine engel teşkil edecekti.

Filistin Protestanlar'ın, Katolikler'in, Yahudiler'in, Müslümanlar'ın ve Ortodoks Hıristiyanlar'ın hepsinin çıkarlarının bulunduğu bir bölgeydi. Nitti bu durumu karşılamak amacıyla, Kutsal Mekânlar için yapılacak düzenlemelerin ve muhtelif mezhepler arasındaki tartışmaların karara bağlanması işinin, Milletler Cemiyeti'nin seçtiği bir kişinin başkanlık ettiği ve her inancın temsil edildiği özel bir komisyona bırakılmasını önerdi. İtalyan başbakan muhtelif dini cemaatler ya da onlarla ilgili diğer ülkeler tarafından sahip olunan daha önceki bütün imtiyaz ve yetkilerin feshedilmesini tavsiye ediyordu.

Lloyd George bu öneriyi hiç vakit kaybetmeden benimsedi. "İngiltere bu sorunu tek başına karara bağlamak zorunda kalmayı yeğlememektedir... İngiltere bu sorunları en kısa sürede, kararlarını titizlikle uygulayacağı yetkili ve tarafsız merciye havale edecektir." Millerand içinse mesele o kadar basit değildi. Gerçi pratik olarak Nitti'nin şemasını olduğu gibi benimsiyor ve hatta gizliden gizliye Fransa'nın dinsel himayeciliği terk etmesini istiyordu ama; bunun kamuoyuna yansıması tam bir siyasi infilak olacağından, resmi antlaşma çerçeve-

sinde böyle bir deklarasyona katılmaya şiddetle karşı çıktı. Dinsel himayeyle ilgili her tür göndermenin antlaşmadan çıkarılması vasıtasıyla bir çözüme ulaşıldı. Bunların yerine, Müttefikler'in diğer antlaşma maddelerini kabul ettiklerinden yola çıkılarak gizlice sağlanan bir mutabakat olacaktı. Mutabakat şöyleydi:

> Filistin'e ilişkin olarak... mandalar bahsinin maddelerinin kabul edilmesi aşağıdaki anlayış çerçevesinde olacaktır. Mandacı Güç, mandasının Filistin'deki Yahudi olmayan cemaatlerin bugüne kadar sahip olduğu haklardan feragat etmelerini gerektirmediğini taahhüt eder. Bu taahhüt *procès-verbal*'de (yazılı, resmi kayıt Ç.N.) yer almaktadır. Bu taahhüdün Fransa'nın hamiliğiyle bir bağlantısı bulunmamaktadır. Fransız hükümeti, himayeciliğini sona ermiş olarak kabul ettiğini önceden taahhüt etmiştir.

Kuzey Afrika

San Remo'da öne çıkan tek ayrı husus, Mısır'a ilişkin maddeler üzerinde Fransız ve İngilizler arasında yaşanan çatışmaydı. Fransızlar'ın itirazı maddelere değil, daha ziyade antlaşmaya dahil edilişleriydi. Çünkü, böyle bir hareketin Fas ve Mısır'a dair bir süredir muallakta bulunan ve henüz imzalanmamış olan Fransız-İngiliz mutabakatının dengesini bozacağından korkuyorlardı.[13] İngilizler'se mutabakatı imzalamayı reddediyorlardı. Bunun nedeni, Tanca şehrine yönelik Fransız talepleri konusunda İspanya'yla ileride sağlanabilecek herhangi bir anlaşmaya İngiltere'nin öncelikli rıza gösterdiğinin mutabakata dahil edilmesi için, Fransızlar'ın gösterdiği ısrardı.

Millerand, Paris'te imzalanmasına ramak kalan Mısır-Fas mutabakatı için yeniden görüşmelerde bulunmaya ve bu görüşmeleri Mısır ve Fas'a ilişkin hususların dışına taşırmamaya istekli olduğuna işaret edince, sorun kısa sürede çözüldü. Bu garantiyi alan İngilizler, Türk antlaşmasından Mısır'a dair gücendirici maddeleri geri çektiler. Bir şartları vardı: Eğer mutabakat antlaşma Türkler'e verilmeden önce imzalanacak olursa, bu maddelerin yeniden dahil edilmesi gerekiyordu. Ne var ki, bu olasılık gerçekleşmedi ve tartışmalı maddeler nihai antlaşmada yer almadı.

Petrol Hakları

Petrol kaynaklarının dağıtımı sorunu San Remo'da uzun süreli görüşmelere ya da ciddi yanlış anlamalara neden olmadı. Millerand, Clemenceau'nun 1919 Aralığı'nda dile getirmiş olduğu % 50 katılımı elde etmek için zayıf bir girişimde bulundu. Ama bir itiraz duvarıyla karşılaşınca talebini hemen geri çekti ve uzmanlarca önerilen düzeltilmiş bir anlaşma onaylandı.

Son şekil olarak San Remo Petrol Anlaşması daha önceki

Long-Berenger ve Greenwood-Berenger anlaşmalarının aynısıydı.[14] Bir karşılaştırma yapılacak olursa tek göze çarpan husus, bilhassa, özel kişi ve kurumların zikredilmesine İngilizler'in itirazını karşılamak adına yapılmış editoryal bir düzeltmeydi. Fransa'nın Mezopotamya'daki tüm özel petrol şirketlerinin % 25 hisselerine sahip olacağı koşulu muhafaza edilirken, nisan anlaşması ayrıca 'Hükümet tarafından çıkarıldığı takdirde' Mezopotamya'da elde edilen tüm ham petrolün % 25'inin Fransa'ya satılması gibi bir seçenek de getiriyordu. Dolayısıyla petrol ister özel ister kamusal olarak çıkarılsın, suyun başı tutulmuş oluyordu. San Remo anlaşmasında tamamiyle yeni olan tek bir ek madde vardı. Buna göre, Fransız hükümetine, İngiliz-İran Şirketi tarafından üretilen ve İran'dan Akdeniz'e Fransız mandası altındaki topraklardan geçen boru hatlarıyla taşınan petrolü, % 25'ine kadar satın alma hakkı tanınıyordu.

Bu çözüm 24 Nisan 1920 tarihinde Fransız ve İngiliz başbakanları tarafından resmen onaylandı. Benzer önerileri daha önce reddetmiş olan İngilizler'in bu seferki olumlu yaklaşımı başlıca iki nedenden kaynaklanıyordu. Birincisi, Greenwood'un söylediği gibi, "Yıllardır petrol politikamızın başta gelen hususiyeti Hollanda Kraliyet Shell grubunun İngiliz denetiminde olmasını sağlama gayretiydi." Shell grubuna gösterilen yem, Mezopotamya imtiyazının, Shell'in % 25 hissesine sahip bulunduğu Türk Petrol Şirketi'ne verilmesiydi. Bu, karşılığında İngiltere ve Fransa arasında bir uzlaşma imzalanmasını zorunlu kıldı; çünkü bu imtiyaz, Fransa'nın Türk Petrol Şirketi'nde % 25 hisseye sahip olması koşulunu getiriyordu. Haliyle, İngiltere ve Fransa arasında böyle bir uzlaşma olmaksızın Shell'in İngilizlerce denetimi mümkün olamayacak ve Fransızlar da büyük bir olasılıkla Amerikan Standard Oil firmasıyla ittifaka gidecekti. Daha da önemlisi Fransa'nın Suriye'deki rolü, Suriye-Filistin sınırı, İstanbul'un akıbeti; Anadolu, Ermenistan ve Kürdistan'ın tanzimi gibi diğer siyasi ve bölgesel konularda anlaşmaya varılmış bulunuluyordu. Dolayısıyla, İngiltere artık paktı resmen onaylamaya hazırdı.

Esasen daha önceki İngiliz-Fransız anlaşmalarının bir teyidi niteliğindeki San Remo uzlaşmasıyla birlikte, petrol haklarına ilişkin görüşmeler sona ermiş oluyordu. Petrol ve petrol kaynakları sorunları Yakındoğu çözümünde hâkim unsur olmak yerine, Türk barış antlaşması görüşmeleri sırasında diğer siyasi ve bölgesel meselelerin gerisinde kalarak, umulmadık ölçüde küçük bir rol oynamışlardı.[15] Bu konuyla ilgili maddeler hiçbir uzun süreli ve ciddi fikir ayrılıklarına neden olmadı. İlk olarak 1919 yılı Şubat ve Mart aylarında çerçevesi belirlenen çözümün resmen onaylanması bir yıldan fazla bir süreyle ertelenmişse de; Yakındoğu üzerinde odaklanan diğerleri arasında en çabuk ve en kolay sağlanan anlaşma bu olmuş, baştan beri İtalyanlar'la Amerikalılar hiçbir önemli rol oynamamış, sadece bir Fransız-İngiliz meselesi olarak kalmıştı.[16]

San Remo Konferansı ve Birleşik Devletler

Amerika'nın Roma büyükelçisine konferansın ikinci yarısı boyunca Yüksek Konsey'in oturumlarını izleme yetkisi verilmesine rağmen, Birleşik Devletler'in Londra'da olduğu gibi San Remo'da da hiçbir resmi rolü olmamıştı. Öte yandan, görüşmelerde hazır bulunanların Birleşik Devletler'e karşı tutumlarının pek dostane olduğu söylenemezdi. 26 Nisan günü Müttefik güçler Başkan Wilson'ın Londra Konferansı'na gönderdiği kritik notanın cevaplandırılmasını onayladılar.[17] Bu cevapta Birleşik Devletler'in katılımını arzulamış olduklarını, bunun için beklediklerini ve beklemekten rahatsızlık duyduklarını vurguluyorlardı. Birleşik Devletler'e nazik ama kesin bir dille antlaşmanın kendisini ilgilendirmediği ve imza koymayacak bir ülke olarak Amerika'nın kendi çıkarlarıyla ilgili garantilerin antlaşmaya dahil edilmesini isteyemeyeceğini söylüyorlardı.

Duyulan rahatsızlık notanın gönderilmesini önceleyen tartışmalar sırasında daha da açıktı. Berthelot şöyle diyordu: "Müttefikler'in Birleşik Devletler'e bunları neden böyle yaptıklarını ya da şu, şu ilkelere göre ilerlediklerini izah etmek için vakit yitirmeleri olanaksızdır... Antlaşma Amerikan Başkanı'nın keyfine tabi olamaz." Lloyd George da aynı görüşteydi. "Müttefikler'in, konu hakkında Birleşik Devletler'le görüş alışverişinde bulunarak devam etmelerini tahammül edilemez buluyordu."

Yakındoğu'ya ilişkin görüşmelere katılmayı kabul etmemiş ve sorumluluk almamış bir ülkenin mesnetsiz ve haksız olarak değerlendirdikleri müdahelesi karşısında, güçlerin açıkça tüyleri ürperiyordu.[18] Müttefikler'in Ermenistan için Amerika'dan yardım istenmesi teklifi bile, Lloyd George'un yakıcı bir beyanatına neden olmuştu:

> Böyle bir talepte bulunmanın herhangi bir zararı olacağını sanmıyorum. Şayet Amerika yardım etmeyi kabul etmezse, bu Müttefikler'in zararına olmaz, hatta bir bakıma yararına bile olur. Başkan Wilson, yine Müttefikler'in Türk meselesini ele alış biçimleriyle ilgili nasihatlerine devam edebilir, ama eğer Müttefikler de seslerini yükseltir ve Amerika'ya gelip yardım etmesini istediklerini, kendisininse bunu reddettiğini söylerlerse, o zaman Birleşik Devletler Müttefikler'in Ermenistan'ı korumayı beceremediklerini söyleyemez.

Görüldüğü gibi, Türk barış antlaşmasına ilişkin görüşmeler tamamlanırken, Birleşik Devletler'in diğer güçler üzerinde herhangi bir etkisi bulunmuyordu. Ve son tahlilde şunu da söylemek gerekir ki, tasarlandığı haliyle antlaşmaya, Yakındoğu çözümüyle ilgili olarak Amerika'nın hiçbir tavrı ve amacı yansımıyordu.

• • •

San Remo Konferansı ve Türk Milliyetçileri

Antlaşmaya son halinin verilmesinde Milliyetçi tehdidin oynadığı rolü kestirmek güçtür. Müttefikler'in askeri anlamda Kemalistler'den endişeli oldukları kesindi. Antlaşma koşullarını Anadolu içlerinde uygulayabileceklerinden açıkça şüphe ediyorlardı. San Remo'da Ermenistan'a ilişkin olarak alınan kararlar, hiç tartışmasız, Milliyetçi hareketin gücünün yarattığı tedirginliğin sonucuydu.

Yine de, sahil kesimleri dışında pek fazla endişe yoktu. Müttefik askeri uzmanlar, Ermenistan dışında, Türkiye'den alınacak ya da işgal altında olan bütün toprakların rahatlıkla elde tutulabileceğinde anlaşıyorlardı. Müttefikler'in 16 Mart 1920 tarihinde gerçekleştirdikleri İstanbul işgali, Boğazlar bölgesini, olduğu gibi kendi denetimleri altına sokmuştu. Bunun arkasından, Müttefikler'in ısrarı üzerine 11 Nisan günü padişah tarafından feshedilen Türk meclisinin yaklaşık kırk üyesi, tutuklanarak sürgüne gönderilmişti. Aynı gün, yeniden sadrazamlığa gelmiş olan Damat Ferit, Milliyetçiler'i resmen asi ilan etmiş ve halife sıfatıyla padişah adına, Milliyetçi davayı destekleyen herkesi öldürmenin caiz olduğunu belirten bir fetva çıkartılmıştı.

İstanbul'un işgali Mustafa Kemal için İstanbul rejimiyle tam anlamıyla kopuşun işaretiydi. İşgalin gerçekleştiği gün bütün sivil ve askeri yetkililere gönderdiği bir mesajda, herkesi sakin olmaya çağırıyor ve çok yakında harekete geçileceğini vaat ediyordu. Bunun yanı sıra, İstanbul'da bulunan Birleşik Devletler ve Müttefik güçlerin diplomatik temsilcilerine; tarafsız ülkelerin dışişleri bakanlarına; İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yasama organlarına kısa ve sert bir protesto gönderdi. Üç gün sonra yayınladığı bildirgede, yeni 'Olağanüstü' Meclis için delege seçimi çağrısı yapıyor, eski meclis üyelerini de aralarına davet ediyordu.

Kendisine verdiği isimle Büyük Millet Meclisi, 22 Nisan günü Ankara'da toplandı. Amaç açıktı: "Ülkenin bağımsızlığını ve Halifelikle Padişahlığın tahtını düşmanlarımızın ellerinden kurtarmak." Birkaç saat içinde aşağıdaki resmi karar benimsendi:

> 1.Bir hükümet kurulması mutlak zorunluluktur.
>
> 2.Geçici bir devlet reisine ya da saltanata müsaade edilmeyecektir.
>
> 3.Ülkedeki gerçek otoritenin, Meclis'de temsil edildiği üzere ulusal idare olduğunun tanınması esastır. Büyük Millet Meclisi'nin üzerinde başka güç yoktur.
>
> 4.Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme işlevlerini kendisinde toplar. Meclis üyeleri arasından seçilecek ve Meclis'e karşı sorumlu olacak bir devlet konseyi devlet işlerini yürütecektir. Meclis başkanı *ex officio* (makamı gereği -Ç.N.) Konsey'e de başkanlık edecektir. Not: Halife-Padişah, teslimiyet içinde olduğu baskıdan kurtulduğu andan itibaren, Meclis'in belirleyeceği biçimde meşruti sistemdeki yerini alacaktır.

Bu, siyasi bir devrim ve bağımsızlık bildirgesinden başka bir şey değildi. Meclis ertesi gün başkanlığına Mustafa Kemal'i seçerek bir yürütme heyeti, bir de meclis heyeti oluşturdu. 30 Nisan günü, yeni bir hükümetin kurulduğu ve halkın iradesini temsil etmeye talip olduğu Müttefikler'e resmen bildiriliyordu.

Bu tarihe gelindiğinde San Remo Konferansı sona ermişti. Yine de, konferans sırasında güçler Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da toplandığının mutlaka farkındaydı ve şüphesiz Mustafa Kemal'in bu meclisi toplarken amacının ne olduğunu biliyorlardı.[19] Mustafa Kemal daha sonraları, İstanbul'un işgal edildiği güne kadar bile 'Fransız ve İtalyan resmi temsilcilerinden İngiliz politikasının kendilerine ait olmadığı -yani Millerand ve Nitti'nin Lloyd George'la fikir birliği içinde bulunmadığı- yolunda kişisel teminatlar' aldığını ileri sürecekti. Bu doğru bile olsa, Millerand ve Berthelot'nun San Remo'daki konuşmalarından ve davranışlarından böyle bir sonuç çıkarmak çok zordu. Nitti'yse, doğrudur, diğerlerinden daha ihtiyatlıydı. Türkler'in de kabul edeceği ve ancak ondan sonra uygulanabilecek bir antlaşma taslağı hazırlanması zorunluluğunu defalarca dile getirmişti. Ama konferansın hiçbir aşamasında Ankara'daki siyasi gelişmeler söz konusu edilmedi. Milliyetçi kuvvetlerin askeri anlamda pürüz yaratmasının dışında, San Remo'da bulunanlar Kemalist hareketle ilgili görünmüyor ve siyasi bir güç olarak Kemalizm'e karşı tamamen kayıtsız bir tutum sergiliyorlardı.[20] Bunun yerine, İstanbul hükümetine Paris'e bir delegasyon göndermesi talimatı verildi. 11 Mayıs 1920 tarihinde antlaşma delegasyon üyelerine takdim edildi ve kendilerine cevap için bir ay süre tanındı.

Tarihçiler yakın bir geçmişe kadar Türk barış antlaşmasına ilişkin başlıca görüşmelerin ve tasarıların San Remo Konferansı'nda yapıldığını düşünmüşlerdir. Geriye bakıldığında artık bunun böyle olmadığı görülmektedir. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap kısmında mandalar oluşturmak üzere Ocak 1919 tarihinde verilen kararlar hariç tutulursa, antlaşmanın üzerine oturtulduğu genel prensipler zemini (Ermeni meselesi hariç) 1919 Aralığı'nda ve hemen sonrasındaki İngiliz-Fransız ikili görüşmelerinde ortaya çıkmıştır. Bu prensipler çerçevesinde, 1920 yılının Şubat ve Mart aylarında, Londra'da İtalyanlar'la birlikte bir antlaşma taslağı oluşturulmuştur. Ayrıca, hususi sorunlara dair pek çok karara da yine Londra'da varılmıştır. Türk barışını ilgilendirdiği kadarıyla San Remo Konferansı, Müttefikler'in Ermenistan'a karışmama kararı dışında, hemen hemen baştan sona Londra Konferansı'nda tasarlanmış olan maddelerde minik düzeltmeler yapılması ve onaylanması gibi rutin işlerle uğraşmıştır.

• • •

SEVR ENTRİKALARI

1. *Br. Doc.*, 8:134-36, S.C., 4/23/20; sf. 143, Ek b; sf. 211-14, 4/26/20, ve n. 2. Üçlü Pakt'ın nihai metni İngiltere'de *Parlamento Belgeleri, 1920*, cmd. 963'te bulunabilir, "Anadoluya Yönelik İngiliz, Fransız, İtalyan üçlü anlaşması. Sevr'de İmzalandı, 10 Ağustos 1920"; "Sevret Treaty Dividing Turkey", *Nation* 3 (Aralık 1920): 697-99; *R.F.P.: Political Review*, 5/14/20; *Bulletin périodique de la presse Italienne*, no. 136.

2. Kabine Belgeleri, Cab. 29/32, A.J. 156, Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından kabul edilen muhtıra, "Future Status of Armenia", 4/11/20; A.J. 185, Milletler Cemiyeti Yüksek Konseyi'nin cevap taslağı, 4/26/20; Milletler Cemiyeti, *Official Journal, 1920,* Dördüncü Konsey Dönemi, sf. 3-7, 4/19/20; sf. 11-13, 15, 4/10/20; sf. 19-21, Ek 30 A, sf. 27-29, Ek 30 B; Beşinci Konsey Dönemi, sf. 15, 5/14/20; sf. 19, 5/15/20; sf. 149-59, Ek 43, 43 A; *Br. Doc.*, 8:46-51, S.C., 4/20/20. İlginçtir, Cemiyet Konseyi'nde Ermenistan için Cemiyet'in sorumluluk alması görüşünü destekleyenlerin başını Venizelos çekmiştir. Bunun tam karşısında, Cemiyet'in herhangi bir adım atmasına başarıyla karşı çıkanlar İngiliz ve Fransız delegeleri Balfour ve Bourgeois'ydı. J. Bassett, *The League Nations, A Chapter in World Politics*, sf. 40-42; *Times* (Londra), 4/28/20; Mandelstam, *Problème arménien*, sf. 64-69; "The Tangled Turkish Question", sf. 323-30.

3. İngiliz Genelkurmayı, bilhassa İngiltere'deki sanayi bunalımı ve İrlanda'daki durum dikkate alındığında "Ermenistan'a sefer kuvveti gönderilebilecek herhangi bir kaynak gösteremeyeceği" hususunu ısrarla vurguluyordu. *Br. Doc.*, 13:37, Türkiye'deki duruma ilişkin Genelkurmay muhtırası, 3/15/20; sf. 55, Türk Barış Antlaşmasına ilişkin Genelkurmay muhtırası, 4/1/20; 8:46-50, S.C., 4/20/20.

4. *Br. Doc.*, 8:50, S.C., 4/20/20. San Remo'da, Norveç'in bir Ermenistan mandası için istekli olabileceği söylentileri yayılıyor ve delegeler böyle bir fikre dünden hazır olduklarını belirtiyorlardı. Aynı kaynak, sf. 47-48.

5. *Br. Doc.*, 8:50. *Times*, 5 Nisan günü Curzon'ınkine benzer bir görüş belirtti.

6. Kabine Belgeleri, Cab. 24:103, Foch'tan Lloyd George'a, askeri temsilcilerin raporu, 3/30/20.

7. İstanbul'daki Amerikan yüksek askeri temsilcisi Amiral Bristol bu görüşü 18 Eylül 1920 tarihinde benimsemiştir. Colby'ye gönderdiği bir telgrafta, Ermenistan sadece başkan tarafından kendisine tahsis edilen Türk toprağına sahip olacağından, "Bu, Ermenistan'a verilen topraklardan Türkler'in tahliyesi sorumluluğunun kendi üzerine kalması anlamına gelecektir," yorumunu yapıyordu. *U.S. Doc., 1920*, 3:788.

8. Bkz. 12. Bölüm. Ayrıca bkz. *Br. Doc.*, 8:51, S.C., 4/20/20.

9. Kâzımzade, *Transcaucasia*, sf. 202, 283-85, ve genel olarak böl. 18-21. Carnegie Uluslararası Barış Vakfı, *The Treaties of Peace, 1919-1923*, cilt 2, "Treaty of Sèvres", Madde 349-51; *Times* (Londra), 5/10/20; *Br. Doc.*, 12:599-603, passim. Savaş Bakanlığı bastırırken, Dışişleri'nin ayak dirediği bu tahliye meselesi konusunda İngiliz kabinesinin tartışmaları için bkz. Kabine Belgeleri, Cab. 23/21, C. 24(20), 5/5/20; C. 30(20), 5/21/20; C. 33(20), 6/7/20; C. 35(20), 7/11/20.

10. *Br. Doc.*, 7:106, 2/17/20; sf. 159, 2/20/20; sf. 185, 2/21/20; sf. 256-58, 2/26/20; Dışişleri, F.O. 406/43/127, Robeck'ten Curzon'a, 3/2/20, ilişikte, Ryan muhtırası, 2/24/20; *Le Temps*, 3/20/20; A.T. Wilson Belgeleri, MSS52455, Montagu'dan Wilson'a, 3/25/20; Wilson'dan Montagu'ya, 3/25/20; Hirtzel'den Wilson'a, 4/15/20. Hint Bürosu ve Mezopotamya idaresi, Kürdistan'ın İngiliz Mezopotamya mandasına dahil edilmesini istedi. Fransızlar kabul etmedi.

11. Bkz. 9. Bölüm.

12. *Br. Doc.*, 8:9, S.C., 4/18/20; sf. 159, 4/24/20; sf. 172-77, 4/25/20. Mandalar kararına barış antlaşmasında yer verilmeyerek, bunlar ayrı bir anlaşmaya dahil edildi. Antlaşma'nın 94. Maddesi kısaca, "mandacı güçlerin seçimi Ana Müttefik Kuvvetler tarafından yapılacaktır" diyordu. Carnegie Vakfı, *Treaties*, cilt 2, "Treaty of Sèvres".

13. Bu münakaşanın ayrıntıları için bkz. 12. Bölüm

14. Long-Berenger ve Greenwood-Berenger Anlaşmalarının metinleri için bkz. *Br. Doc.*, 4:1089-92, 1114-17. San Remo anlaşmasının metni için bkz. Dışişleri, F.O. 406/43/196, Berthelot-Cadman Petrol Anlaşması, 4/25/20; *Parlamento Belgeleri, 1920*, Cmd. 675, "Phillipe Berthelot ve Prof. Sir John Cadman arasındaki Anlaşmanın (San Remo, 24 Nisan 1920) muhtırası"; Davenport ve Cook, *Oil Trusts*, sf. 202-7; Hurewitz, *Diplomacy*, 2:75-77.

15. *Times*'ın (Londra), İngiltere'nin Mezopotamya'da manda edinmemesini savunan 1 Haziran 1920 tarihli başyazısı petrolle ilgili kayıtsız tutuma iyi bir örnektir. Başyazıda, bunun çok pahalıya geleceği ve tek yararının elinde petrol hisseleri bulunanlara olacağı, ayrıca bunların yine hükümetten tahsisat isteyeceklerini belirtiliyordu. Milletler Cemiyeti'nin Musul Tetkik Komisyonu ile İngiliz Manda Hükümeti arasında 1924 yılında irtibat subayı olarak görev yapan C.J. Edmonds şunları söylemişti: "Geriye dönüp bakıldığında, petrol meselesinin hesaplarımızda ne kadar az yer tutmuş olduğunu görmek ilginçtir... Petrolün çok önemli bir unsur olarak yer aldığı bir tek belge bile hatırlamıyorum." Edmonds, *Kurts*, sf. 398.

16. Anlaşma resmi olarak 24 temmuz 1920 tarihinde yayınlandı. Ne İtalyanlar, ne de Amerikalılar duyduklarında anlaşmadan hoşnut oldular. İtalyanlar'ın tepkisi için bkz. *Br. Doc.*, 13:342, 346-47, 363-65. Amerikalılar'ın tepkisi için bkz. aynı kaynak, sf. 66, 256-57, 273-74, 314-15, 322-23, 324-25; Lloyd George Belgeleri, F60/4/1, Geddes'den Lloyd George'a, 6/4/20; *U.S. Doc., 1920*, 2:651-59, 663-73; Evans, *U.S. and Partition,* sf. 297-305; De Novo, *American Interests,* sf. 176-84.

17. Wilson'ın 24 Mart tarihli notasına ilişkin bir değerlendirme için bkz. 12. Bölüm.

18. Bu rahatsızlık, şüphesiz, Fransızlar'la İngilizler'in önceki Aralık ayında öne sürmüş oldukları bir uzlaşma önerisini İtalyanlar'ın kabul etmeye hazır bulunduğu bir sırada, Amerika'nın Adriyatik'e yönelik Yugoslav taleplerine verdiği sürekli destekle artmıştır. Br. Doc., cilt 7 ve 8 passim.

19. *Times* daha 15 Nisan tarihinden itibaren Mustafa Kemal'in yeni, ayrı bir Anadolu hükümeti ve devleti kurmayı planladığına dair raporlar yayınlıyordu.

20. San Remo konferansına hakim olan tavır en iyi özetini Lloyd George'un şu yorumunda bulur: "Mustafa Kemal'in Yunanlılar'ı Küçük Asya'dan çıkarabileceğine kimse inanmıyordu." Br. Doc., 8:92, 4/21/20.

BÖLÜM 14

Sevr Antlaşması

San Remo Konferansı'nın sona ermesiyle birlikte, Türk antlaşmasına ilişkin yapılacak işler tamamlanmış oluyordu. Antlaşmanın Türk delegasyonuna sunulduğu 11 Mayıs günü, maddelerin genel bir özeti basına dağıtıldı. Ayrıntılarıyla olmasa da, antlaşmanın başlıca koşulları bu özette net olarak yer alıyordu.

Antlaşmaya Basının Tepkisi

İngiltere'de basının tepkisi[1] temelde olumluydu. Koşulların ağır olduğu genel olarak kabul edilmekle birlikte, basının büyük bir bölümü Türkler'in bunu beklediğini ya da hak ettiğini savunuyordu. Sadece bir avuç basın organı antlaşmaya karşı çıktı. *Manchester Guardian* barış koşullarının olanaksız olduğunu söylüyor, *Westminster Gazette* 'Müttefikler'in çözmeye muvaffak olamadığı sorunları maskelemek amacıyla kaleme alınmış, hatipçe bir metin' yorumunu yapıyordu. *Observer* doğrudan 'yapay', 'güvenilmez' ve 'geçici' ifadelerini kullanırken, *Outlook* Yüksek Konsey'in baş edemediği sorunlar için Milletler Cemiyeti'ni 'çöp sepeti' olarak kullanmasının sevimsiz olduğunu yazıyordu.

Bu arada, antlaşmayı adil olarak değerlendiren çoğunluğun arasında bile, güçlerin, uygulamanın üstesinden gelebileceğine dair yoğun bir huzursuzluk ve şüphe havası hâkimdi. *Times, Daily Telegraph, Morning Post* ve *New Statesman* bu konuda endişelerini dile getirmişlerdi. Öte yandan, antlaşmanın Venizelos ve Yunanistan için bir zafer olduğu konusunda bütün basın birleşiyordu.

Fransız ve İtalyan basını antlaşmayı Yunanistan'dan ziyade İngiltere için daha büyük bir zafer olarak görüyordu. İtalyan basını antlaşmayı lanetledi. İtalyan köşe yazarları Fransızlar'ı, kıtasal politikalarında destek almak karşılığında Yakındoğu'da İngilizler'e satılmış olmakla itham ediyordu. İtalya'da antlaşmaya duyulan öfke o denli büyüktü ki, sonunda Nitti bir açıklama yaparak, İtalya'nın bundan sonra olabilecek herhangi bir 'ölümcül savaş'ta hiçbir rol oynamayacağını belirtmek zorunda kaldı. İtalyanlar'ı bir nebze rahatlatan faktör,

kendilerine tahsis edilen ekonomik nüfuz alanı ve bunun içinde elverişli ekonomik ve ticari gelişme fırsatları görmek oldu.

Görüşmeler sırasında oynadıkları role dair İtalyanlar'ın yaptığı yorumun genel kabul gördüğü Fransa'da da, antlaşma coşkuyla karşılanmadı.[2] Tardieu, mecliste hükümet politikasını savunurken, İtalyanlar'ın savına başvuruyordu. *Le Temps*, antlaşma hazırlanırken Fransa boğazına kadar Alman meselelerine gömülmüş olduğundan, İngiltere'nin ülkeyi dezavantajlı bir dönemde yakaladığı yorumunu yaptı. Hatta gazete, Türk delegelerinin talihsiz konumunu tartışmaya ve Fransa'nın onlara duyduğu sempatiyi ifade etmeye kadar vardırdı işi.[3]

Türkler'in tepkisi için şok, dehşet ve öfke denebilirse de, teslimiyetten bahsetmek zordu. Tevfik Paşa 11 Mayıs günü antlaşmayı gördükten sonra yurda çektiği telgrafta, Yunanlılar'ı Küçük Asya'dan çıkarmak için hiç umut kalmadığını ve koşulların 'bağımsızlık prensipleriyle birarada düşünülemeyeceğini' bildiriyordu. Koşulların İstanbul'da duyulmasının ardından basın, Türkiye'ye 'idam cezası' verildiğini söyleyerek bir ağızdan itiraz etti. Sadrazam da de Robeck'e, antlaşmayı Milliyetçiler'e kabul ettirmenin neredeyse 'olanaksız' olduğunu söylüyordu. Mustafa Kemal hiç vakit kaybetmeden herkesi direnmeye çağırdı. Çağrıyı izleyen birkaç hafta içinde, on binlerce Türk İstanbul'u terk edip küçük Asya'ya gidiyor ve Kemalist davaya katılanların sayısında büyük bir artış gözleniyordu.

Milliyetçiler'le Fransızlar'ın Ateşkes Anlaşması

Birden, antlaşmanın imzalanmayabileceği olasılığı gündeme geldi. Milliyetçiler İstanbul'a doğru bir taarruza başlamış ve haziran ortasına gelinirken, Marmara Denizi'nin Asya yakasındaki hemen bütün kıyı şeridi hâkimiyet altına alınacak şekilde Bursa ve Bandırma Kemalist kuvvetlerin denetimine girmişti. Dahası, Milliyetçiler İzmit yarımadası boyunca mevzilenen İngiliz birlikleriyle doğrudan temas halindeydiler. Tam da bu dönemde, Suriye'deki bir dizi olay ve Kilikya'daki aralıksız mücadeleden iyice bunalmış olan Fransa, General Gouraud'nun sağ kolu Robert de Caix'yi, Kilikya'da bir ateşkes sağlanmasını görüşmek üzere Mustafa Kemal'e gönderdi. Belki böylelikle Fransız askerlerinin bir bölümünü bölgeden çekmek mümkün olacaktı. 30 Mayıs'tan itibaren geçerli olmak üzere yirmi günlük bir ateşkes sağlandı. De Caix bunun Mustafa Kemal'le daha iyi ilişkiler kurmanın bir ilk adımı olacağını umuyor ve 'milliyetçilerin Fransa'yla genel bir itilafa varmasının kendisine çok mümkün göründüğü' yorumunu yapıyordu. De Caix umuda kapılmak için acele etmişti. Ateşkes daha yirmi gün dolmadan Kemalistler tarafından bozuldu.[4]

Yine de, ateşkesin imzalanmış olması kayda değer bir durumdu. Bir büyük gücün Milliyetçiler'le anlaşma yapmış olması, Mustafa Kemal için bir zafer olduğu kadar, bir tür ilan edilmemiş fiilen tanınma anlamına geliyordu. Milliyetçiler'in yanı sıra İstanbul hükümeti de

duruma böyle bakıyordu. Paris'teki Türk delegasyonuna başkanlık etmiş olan Tevfik Paşa, ateşkesin Fransa'yla İngiltere arasında görüş ayrılığına yol açabileceğini görmüş ve Müttefikler'le görüşmeleri elinden geldiği kadar uzatma yoluna gitmişti. Bu taktiği nedeniyle, Paris'te 25 Haziran günü, sadrazam tarafından yerine Damat Ferit Paşa getirildi.

Yunan Müdahalesi

Haziran ortalarında, koşulların bu şekilde sürmesi halinde antlaşmanın asla uygulanamayacağı, konuyla ilgili herkes için aşikârdı. Geriye iki seçenek kalıyordu: Ya antlaşma baştan sona yeniden gözden geçirilecek ya da Milliyetçiler'e karşı kararlı bir askeri harekâta başlanacaktı. İtalyanlar ve Fransızlar birinci çözüme temayül göstererek herhangi bir askeri harekâtta yer almayacaklarını açıkça beyan ettiler.[5] Öte yandan Lloyd George'sa Venizelos'a duyduğu hayranlığın etkisiyle ve İngilizler'in yaptıklarını doğu Akdeniz'de yapacak bir Yunan İmparatorluğu hayali dışında her şeyi unutarak, Yunanistan'ın Kemalistler'i bastırabilecek ve İstanbul hükümetini imzaya zorlayacak sınırlı bir harekât üstlenebileceğine yürekten inanıyordu.[6] Bu konuda öylesine kararlıydı ki, böyle bir harekâta baştan sona karşı olan ve hemen hiç başarı umudu görmeyen Churchill ve Mareşal Sir Henry Wilson'ın protestolarına kulak bile asmadı. O sıralarda koalisyon hükümetini birarada tutan bağlar, bilhassa İrlanda'nın yönetimi konusunda iyice gerginleştiğinden, İngiliz hükümetinden gelen bütün itirazları tepeden tırnağa siyasi amaçlı ve tutucu oldukları gerekçesiyle geri çeviriyordu.[7]

Bu arada ordu da, eğer antlaşmanın uygulanması isteniyorsa başka çözüm kalmadığını kabullenmek durumunda kalmıştı. 18 Haziran günü yapılan bir bakanlar kurulu toplantısında Mareşal Wilson, yardım gerektiğini çaresizlik içinde kabul etmiş ve istemeyerek de olsa böyle bir yardımın gelebileceği tek kaynağın Yunanistan olduğunu dile getirmişti. Ama şunu da ekliyordu: "Kendi düşüncesine göre, bu operasyonlar yıllarca sürecekti ve Yunanlılar'ı yardıma çağırmak kendilerine yarar sağlasa bile, bunun sorunu gerçekten çözeceğine artık inanmıyordu." Kişisel güncesinde Wilson çok daha doğrudan bir üslup kullanıyordu: "Bütün bunlar Türkiye ve Rusya'yla savaşa girilmesi ve bizim İstanbul'dan sepetlenmemiz demektir." Yunan harekâtının başarısız olacağına inanan Wilson, 'sonra, başımız büyük dertte'[8] diye yazıyordu.

O sıralarda Londra'da bulunan Venizelos, İngiliz bakanlarla bir toplantıya davet edildi. Yunan lider böyle bir harekâta hazır olduğunu hatta sabırsızlandığını belirterek, geçmişte de defalarca vaat etmiş olduğu gibi, Yunan birliklerinin ulaşım ve malzeme hariç dışarıdan desteğe gerek kalmaksızın, kolaylıkla Milliyetçiler'in icabına bakacağını sözlerine ekledi.[9] Bunun üzerine, 'Mustafa Kemal gibi bir hay-

dut'un karşısında İstanbul'dan çekilmenin İngiliz prestiji için dayanılmaz bir darbe olacağına ve dolayısıyla İngiltere için en iyisinin 'kesinlikle Yunanlılar'ı desteklemek' olduğuna zaten karar vermiş olan bakanlar kurulu, Venizelos'un teminatlarını memnuniyetle karşıladı ve harekâtı planlamak üzere Venizelos'la birlikte çalışması için Mareşal Wilson'ı görevlendirdi.

Şimdi artık diğer güçlerin mutabakatını elde etmek (ya da bakanlar kurulu zabıtlarında daha doğrudan belirtildiği gibi, 'haberdar etmek') gerekiyordu. Başbakanların 21 Haziran tarihinde Boulogne'da toplanmasına karar verildi. Lloyd George bir önceki gün Hythe'de Millerand'la bir özel buluşma ayarladı. Fransızlar bir dizi gayrıresmi görüşmenin ardından şemayı kabul ettiler ve Yunan komutana harekâtın bir an önce başlaması talimatı gönderildi. İtalyanlar, her zamanki gibi, her şeyi ertesi gün Boulogne'da öğrendiler. Danışılacak zaman bulunamadığı için kendilerinden defalarca özür dilendi.

Üst konumlardaki askeri danışmanların açık açık karşı çıkmalarına rağmen siyasi liderlerin Yunan askeri harekâtına karar vermeleri, sadece antlaşmanın 1920 Haziranı'ndaki statüsüyle açıklanabilir. Planın tehlikelerle dolu olduğunu Lloyd George bile kabul ediyordu. İngiliz lider, başarıya kavuşulursa sorun yok ama "..şayet bu cüretkâr davranış başarılı olmazsa, o zaman ortaya... doğrudan kabul edilmesi gereken... yeni bir durum çıkacaktır... Ne olacağı önümüzdeki üç ya da dört hafta içinde belli olur," diyordu. İtalyanlar ya da Fransızlar için Lloyd George'a hak vermekten başka yapacak pek bir şey yoktu, çünkü Müttefikler'in bin bir sıkıntıyla son halini verebildiği antlaşmanın kabul ettirilmesi ve uygulanması için tek çare buydu. Harekâtı Yunanistan'ın gerçekleştirmesine karşı çıkmak antlaşmanın gözden geçirilmeye ihtiyacı olduğunu açıkça kabullenmek olacaktı. Güçler, bunun yerine, antlaşmanın gözden geçirilmesine yönelik bütün taleplerin reddedilmesine karar verdiler. Böylelikle, cevap verme süreleri zaten bir kez uzatılmış olan Türkler'in ikinci talepleri geri çevrildi. Cevap geldiğinde, kayda değer bulunan tek değişikliğin, Türkiye'nin Boğazlar Komisyonu'nda temsil edilecek ülkeler listesine eklenmesi olduğu görüldü ve kabul edildi. Bunun dışında Türkler'den gelen hiçbir itiraz dikkate bile alınmadı.[10]

Yunanlılar ve Lloyd George dışında herkesin çok şaşırmasına rağmen, Yunanistan'ın harekâtı başarılı oldu. Küçük bir direnişle karşılaşılan Trakya'nın işgali beş günde gerçekleşti. Temmuz ortasına gelindiğindeyse, Küçük Asya'da bulunan Yunan kuvvetleri Boğazlar bölgesinin hemen tamamını Milliyetçiler'den temizlemişti. Bursa ve Mudanya geri alınmış, İzmit'te bulunan İngiliz garnizonu üzerindeki ablukaya son verilmişti. Yunanlılar'ın ilerleyişi son derece hızlı olmuş; 13 Temmuz günü, Küçük Asya'daki Yunan karargâhları, temizlik işleminin ağustosta da sürecek olmasına rağmen harekâtın sona erdiğini duyurmuştu.[11]

İstanbul hükümeti için antlaşmayı imzalamaktan başka seçenek kalmamıştı. 22 Temmuz günü (ortada meclis olmadığı için alelacele toparlanan) seksen Türk ileri geleninden oluşan bir konsey, Damat Ferit'in isteği üzerine antlaşmayı imzalamakla görevlendirildi. Türk delegasyonu ertesi gün Paris yolundaydı.

Tittoni-Venizelos Anlaşmasının İptali

Yunan taarruzunun başarıya ulaşmasıyla birlikte antlaşmanın imzalanmasının önündeki son engel de ortadan kaldırılmış görünüyordu. Ne var ki, son anda ortaya bir pürüz çıktı. İtalya'da haziran ayında işbaşına gelen Giolitti hükümeti, Dışişleri bakanlığına, daha önce İstanbul'da İtalyan yüksek askeri temsilcisi olarak görev yapmış olan Kont Carlo Sforza'yı getirmişti. Uzun zamandır aşırı bir Türk yanlısı olduğundan şüphe edilen Sforza'nın anılarında da, Müttefikler'in Türkiye politikasına hiç katılmadığı şüpheye yer bırakmayacak biçimde görülüyordu. Bu bakımdan, 18 Temmuz günü Venizelos'a, Tittoni-Venizelos anlaşmasını feshetmek istediğini haber vermesinde şaşılacak bir şey yoktu. Hatta, birkaç gün içinde bu söylediğini resmen yapmasında da şaşılacak bir şey bulunmuyordu. Sforza daha sonra bu davranışının nedenlerini açıkça ifade etti.

> Bu anlaşmanın İtalya'ya ne gibi bir yararı olabileceğini anlamış değilim. Tevazunun ötesine geçmek istemem, ama Konferans sırasında Yunanistan'ın İtalyan çıkarlarının herhangi bir temel noktasına 'destek' vermesini sağlamak için anlaşmalar kaleme almış olmak, İtalya gibi bir büyük güçe göre değildir... Yine de, Tittoni gibi, bir büyük gücün Dışişleri bakanı, Paris Konferansı'nda Venizelos'un desteğini edinmenin önemli bir kazanım olduğunu düşünecek noktaya geldiyse; Venizelos'un, herkesin gözünde bir tılsımcıda ya da sirende bulunan bir tür mitolojik güce sahip olduğu inkâr edilemez.[12]

İtalya'nın anlaşmaya göre tamamen kendisine bırakılmış olan hakkını kullanarak iptal yoluna gitmesinin, antlaşmanın imzalanmasıyla ilgili olarak çok ciddi bir etkisi oldu. Yunan-İtalyan anlaşmasına göre On İki Adalar, İtalyanlar bunların mülkiyet hakkını Türkiye'den alır almaz Yunanistan'a devredilecekti. Anlaşmanın feshiyle birlikte bu koşul ortadan kalkmış bulunuyordu. Bunun üzerine Venizelos, 26 Temmuz tarihinde Millerand'a, bu mesele düzeltilinceye kadar Türkiye'yle antlaşmayı imzalamasının mümkün olmadığını bildirdi.

İtalya, kendini birden, Yunanistan'la yeni bir anlaşmaya varılması adına yoğun bir baskı altında bulmuştu. Millerand her durumda antlaşmayı imzalayacağını belirtmesine rağmen, İngilizler başlarda ya antlaşmayı ya da Üçlü Pakt'ı imzalamamak tehdidinde bulundular. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın aksine mayıs ayında paktı imzalama-

mış bulunuyordu. İngilizler daha sonra antlaşmaya ilişkin tutumlarını değiştirdilerse de, Üçlü Pakt'ı imzalamamak konusunda kararlı davranıyorlardı. Bu tehdit özellikle İtalya'yı ilgilendiriyordu, çünkü Türk yağması içindeki toplam payını oluşturan ağırlıklı nüfuz alanını, Anadolu'da kendisine bu özel anlaşma sağlıyordu. Bunun üzerine İtalya yelkenleri suya indirdi ve ayrı bir anlaşma kaleme alınarak Rodos dışındaki On İki Adalar'ın Yunanistan'a verilmesi kabul edildi. Bu ada ancak, İngilizler Kıbrıs'ı Yunanistan'a geri verdiklerinde ve aynı dönemde yapılacak bir halk oylamasının Yunan ilhakından yana sonuçlanması halinde geri verilecekti. Eğer İngiltere Kıbrıs'ı vermeyecek olursa, Rodos'ta on beş yıl sonra bir halk oylamasına gidilecekti.

Antlaşmanın İmzalanması

10 Ağustos 1920 tarihinde, Sèvres'deki ünlü porselen fabrikasının sergi salonlarından birinde, Türk antlaşması ve diğer beş antlaşma ya da anlaşma imzalandı.[13] Bunlardan azınlıklar ve Trakya'yla ilgili olan iki tanesi Müttefik güçler ve Yunanistan arasındaydı. Bir üçüncüsünü de Ermenistan'la yapılan benzer bir azınlıklar anlaşması oluşturuyordu. Bunlara ek olarak, Üçlü Pakt ve Ege Adaları'na ilişkin İtalyan-Yunan anlaşması da imza altına alındı.[14]

Bir Türk barış antlaşması oluşturmak için verilen uzun mücadele böylece sona ermiş oluyordu. Bunu bir Türk barışına çevirmenin mümkün olmadığıysa Müttefiklerce çok geçmeden anlaşıldı. Yunan taarruzu, uzun dönem için amaçladığı Milliyetçi direnişin yok edilmesi hedefine ulaşamamış, Kemalist kuvvetler zaman içinde tekrar hücuma geçmişti. 1922 yılı ilkbaharına gelindiğinde, Müttefikler gönüllü olarak antlaşmanın Türkler lehine gözden geçirilmesini istiyorlardı. Aynı yılın yaz aylarında Milliyetçiler'in kazandığı topyekün zafer, ertesi yıl Lozan'da yeni sayılabilecek bir antlaşma için görüşmelerin başlamasıyla sonuçlanıyordu. Bu ikinci antlaşma, Arap mandalarının Sèvres'deki dağılımı muhafaza edilmesine rağmen, Türk devletini ilgilendiren bütün meselelerde Mustafa Kemal'in Milliyetçi hareketi için çok güçlü bir diplomatik zafer anlamına geliyordu. Lozan Antlaşması, galiplerle mağlupların hakiki anlamda birbirleriyle görüşebildiği tek Birinci Dünya Savaşı barış antlaşmasıydı. Gerçi o zamana kadar, galipler ve mağluplar gibi nitelemeler de olayların akışıyla birlikte oldukça aşınmaya uğramış bulunuyordu.

Değerlendirme

Sonuç olarak, bir buçuk yıla varan zorlu çabaların bitiminde ortaya çıkan antlaşma ölü doğmuştu. Sevr Antlaşması, Doğu Sorunu'na bu sorunu Avrupalı güçlerin 19. yüzyıl boyunca yorumladığı şekliyle bir nihai çözüm teşkil ediyordu. Yeni bir 20. yüzyıl ortamında doruğa tırmanmak talihsizliğine uğrayan, nasıl dallanıp budaklandığını konuyla ilgili hiçbir devlet adamının tam olarak anla-

madığı bir 19. yüzyıl emperyal meselesine, bir 19. yüzyıl emperyalist çözümüydü bulunan.

Frederick Schuman, Fransız Cumhuriyeti'nde *Savaş ve Diplomasi* isimli kitabında, Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin bütün çözümlerin, 'her dikte edilmiş barış gibi... kazanılan zaferi pekiştirmek, sonuçlarının devamını sağlamak, galiplerin emellerini, bedeli mağlupların üzerine olacak şekilde gerçekleştirmek, yenilmiş devletleri kudretsiz bir duruma düşürmek ve muzaffer Güçler'in gelecekteki dünya politikasında askeri ve siyasi hâkimiyetini sağlama almak üzere tasarlandığı' yorumunu yapar. Türk antlaşması göz önüne alındığında bu yargısı kesinlikle doğrudur. İlgili devlet adamlarının sürecin hiçbir aşamasında, yurtiçindeki ve Yakındoğu'daki yeni kuvvetleri anladıklarına ya da dikkate aldıklarına dair bir ipucu yoktur. Kamuoyunu bilgilendirme kavramıyla halkın iradesine dayanan bir hükümet ve dışişleri politikası herkesin ağzında olmasına rağmen, bunun ne manasını anlamışlar, ne de sahiden dikkate almayı akıllarına getirmişlerdir. Bu, herkes için olduğu kadar, yeni diplomasinin havarisi Başkan Wilson için de doğrudur. Yeni bir diplomasi atmosferi yaratılmasında en büyük katkı Wilson'a ait olmuştur ama, o da Birleşik Devletler'deki tecritçi eğilimi görememiş ve önünü alamamıştır.

Mesele Avrupa kamuoyunun Türkler'i sevmemesi değildir; mesele, intikamcılıklarının ve ulusal kazanım için duydukları arzunun büyük olması ve bunun, göründüğü kadarıyla, Sevr gibi bir antlaşmanın genel kabulüne sağlam bir zemin hazırlamasıdır.[15] Devlet adamlarının gördüğü ve anladığı budur. Kimi zaman göremedikleri ve sonunda gördükleri zaman bir türlü anlayamadıkları husus, halkın savaştan bıkkınlığı ve askeri nitelikte her türlü eyleme amansız muhalefetidir. Bu muhalefet hem bütün birliklerin hemen terhis edilmesi talebinde, hem de askeri harcamalarda ciddi bir kısıntı yapılması için basında ve mecliste görülen ısrarlı taleplerde ifadesini bulmuştur. Sadece Churchill, Wilson, Foch ve diğerleri gibi askerlikle bağlantılı kişiler sorunu fark etmiş; devlet adamlarının, hırslarını ulusal güçleriyle bir hizaya çekmeleri için boşuna çabalamışlardır. Churchill, 1920 Şubatı'nda Avam Kamarası'nda askeri bütçeyi savunurken meseleyi bütün açıklığıyla ortaya koymuştur: "Ordularımızı dağıttıktan sonra, artık inanıyorum ki Türk halkını çaresizliğe itecek ya da bize yeni zorunluluklar getirecek adımlar atmayacağız. Çünkü kaynaklarımız, onların sarf ettiklerini karşılamaz."

Konuyla ilgili olanların göremediği bir başka husus da, kamuoyunun en sonunda Yakındoğu'daki yığınların gücünün farkına varmış olduğu ve 'kendi kaderini tayin hakkı' gibi bir ifadenin Avrupalı güçlerin çıkarlarıyla uyuşacağından ziyade çelişecek olmasıydı. Üstelik, kendi askeri tahditlerinin farkında olmadıkları gibi, Yakındoğu halklarının askeri güçlerinin arttığını da ısrarla görmezden geliyorlardı. Avrupa'yla ilgili sorunlardan iyi tanıdıkları bir güç olan Millliyetçili-

ğin, Yakındoğu meselesinde ciddi bir belirleyiciliği yokmuş gibi geliyordu onlara. Başkan Wilson'ın, ulusların kendi kaderini tayin hakkı kavramına en azından başlarda kişisel ve duygusal olarak verdiği önem saklı tutulursa; konferansçıların ulusal hislere atfen söyledikleri o günün popüler sloganlarını ciddi bir ifadeyle tekrarlamaktan başka bir şey değildi.

Bu noktada yine yanılıyordu devlet adamları. Bir yıla yakın bir zamandır hafife aldıkları Türk Milliyetçi hareketiyle, sonuç olarak sadece askeri yöntemlerle başedilebilirdi. Fransızlar, Arap ve Suriye milliyetçiliğine karşı son çareyi, 1920 Temmuzu'nda Faysal hükümetini kuvvet kullanarak devirmekte bulmuş; İngilizlerse Mezopotamya'da yaz boyunca kanlı bir ayaklanmayla karşı karşıya kalmışlardı.[16]

Yerel milliyetçilik, halkın istekleri ve kendi kaderini tayin hakkı gibi hususların Sevr çözümünde hiçbir rol oynamadıkları kesin olarak söylenebilir. Manda kavramı Fransızlar için nasıl bir vitrin olarak algılandıysa, İngilizler için de neredeyse o kadar bir eğlence konusuydu. Muhtelif bölgeler için mandacı güçlerin belirlenmesi aşamasında yaşanan zorlu tartışmalarda, çıkış noktası güç politikalarıydı; yoksa o bölgede yaşayanlar değil.[17] Bir bölgeye ekonomik fırsatlar tanınırken ya da stratejik nedenlerle ihtiyaç duyulurken sonuç hep emperyalist politikalar doğrultusundaydı. Bu bölgelerin denetimi için insan ve malzeme bulunup bulunamayacağı İngilizler'le Fransızlar'ın aklına bile gelmedi. Dolayısıyla ulusal, ticari ve emperyal çıkarlara hizmet etmediği zaman, büyük büyük vaatler birden değersiz bir hale geliyordu.

Bunun tipik örneği, Müttefikler'in hiçbir mali ve askeri destek veremeyeceklerini söyleyerek Ermeniler'e biçtikleri kaderdir. Bol yardım ve destek teminatı, bu talihsiz insanlara verildiği kadar hiç kimseye verilmemişti. Ermeniler'e yönelik taahhütlerin karşısında Araplar'a, Yunanlılar'a ve Yahudiler'e vaat edilenler sönük kalıyordu.[18]

Daha önce 9., 11. ve 13. bölümlerde vurguladığımız bir husus var ki, burada tekrarlamak yararlı görünüyor. Yani, petrol ve petrol kaynakları meselelerinin Yakındoğu çözümünde şaşırtıcı bir biçimde küçük rol oynaması hususu. Bu yüzden hiçbir ciddi ya da uzun süreli fikir ayrılığı gündeme gelmedi. San Remo'da onaylanan son belge, bir yıl önce Long ve Berenger tarafından sağlanan ve daha muğlak görünen meselelerin çözümüne dek bir kenara kaldırılan ilk anlaşmayla büyük paralellikler taşıyordu.

Siyasetler ve Hükümetler

İngiltere için Sevr Antlaşması, 19. yüzyıl emperyalizmini mükemmelen izleyen emperyalist bir çözümdü. Hindistan'a uzanan ana rotayı muhafaza etmek arzusunda olan İngiltere, Mezopotamya ve Filistin'in mutlaka kendi elinde olmasını istiyordu. Balfour Deklarasyonu'nun çıkış noktasındaki nedenler ne olursa olsun, pek şüphe yok-

tur ki, 1919 ve 1920 yıllarında Siyonistler'e hararetle taahhütte bulunmuş olmaları, İngiltere'nin, Filistin tek manda olarak kendilerine verilsin diye ısrar edişinin gerekçesi değildir.

Ayrıca, İngiltere doğu Akdeniz bölgesini dolaylı olarak denetim altında bulundurma siyasetini de sürdürmek istemiştir. Savaştan önce bu, Osmanlı İmparatorluğu vasıtasıyla yapılıyordu. Şimdi bu rolü Yunanistan üstlenecekti. Seçimin böyle olması doğaldı, çünkü Yunanistan İngiltere gibi bir deniz ülkesiydi, İngiltere'yle eskiye dayanan ticari ve diplomatik bağları vardı, Hıristiyan bir ulustu; ve en önemlisi, Barış Konferansı'nda bütün katılanların üzerinde neredeyse hipnotik bir etki bırakmış olan, Eleutherios Venizelos gibi bir temsilcisi vardı.

Bilhassa Lloyd George, Venizelos'a duyduğu hayranlıkla yönünü şaşırmış durumdaydı. Yunan âşığı tutumunun en ilginç yanını, bunun siyasi kararlarını etkileme derecesi oluşturur. Yunanistan'ın emellerine verdiği desteği götürmek istediği noktada, İngiliz hükümeti içinde neredeyse tek başına kalmıştı. Başarısının başlıca nedeni, İngiliz siyasetinin diğer noktalarında yaşanan fikir ayrılıkları yüzünden, diğerlerinin etkin muhalefet yapamamış olmalarıdır. Churchill ve Montagu (farklı farklı nedenlerle) Türkler'in İstanbul'da kalmasını istiyor ve Yunanistan'ın Küçük Asya'daki taleplerini benimsemiyorlardı. Bu ikinci hususta onlarla fikir birliği içinde olan Curzon, İstanbul'un Türkler tarafından alıkonulmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Trakya konusunda bile, Dışişleri'nin desteğine rağmen, yurtiçinde ve İstanbul'da bulunan askeri yetkililer varılan nihai çözüme muhalifti.[19]

İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemesinin bir açıklaması da, belki, Çarlık Rusyası'nın 1917 yılında çökmesi ve bunun ardından Rusya'nın savaştan çekilmesinde bulunabilir. İngiltere savaş sonrasında Yakındoğu'da Rusya'ya büyük bir denetim vermeye hazırdı. Rusya'nın teslim olmasıyla birlikte yepyeni bir durum çıkmıştı ortaya. 1919 ve 1920 yılları boyunca İngiliz siyasetini biçimlendiren temel motivasyon, Ruslar'ın çekilmesiyle oluşan boşluğun Fransa ya da İtalya tarafından doldurulmasını önlemekti. İlk akla gelen, Birleşik Devletler'in başlarda Ruslar'a tahsis edilmiş olan bölgeleri devralarak boşluğu doldurabileceği olmuştu. Bu planın suya düşmesinin ardından İngiltere, en büyük deniz gücü olarak kendisinin baskın olduğu bir uluslararası komisyon vasıtasıyla, Boğazlar bölgesinde kendisine kalıcı bir denetim garantisi sağlamıştı. Bu tutum, Ege Denizi'nin Avrupa ve Asya kıyılarını kucaklayan genişletilmiş bir Yunan devleti anlamına gelecekti ve bu da İngiltere'nin çıkarlarına gayet uygundu.

Bolşevizm korkusunun, Kafkaslar'da durumun gitgide kötüleşmesine rağmen, Sevr Antlaşması görüşmeleri sırasında öne çıkan hususlardan biri olmadığı görülmektedir. Zaman zaman İngiliz kabinesi içinde Türkiye'deki Bolşevik etkinin boyutlarına dair endişeler dile getirilmiştir. 1920 yılı baharında pek çok kişi, Mustafa Kemal ve Bolşevikler arasında bir askeri yardım sözleşmesi imzalandığına inanı-

yordu; hatta Lloyd George, Mustafa Kemal'in Bolşevikler'den yardım aldığına kesinlikle emindi.[20] Daha sonra yapılan araştırmalar bu yönde bir kanıt sağlamamıştır. Ayrıca bugün, Sovyet-Milliyetçi askeri sözleşmesi imzalanması ve Milliyetçiler'e Bolşevik yardımının başlamasının, Sevr Antlaşması'nın imzalandığı 10 Ağustos 1920'tarihinden epey sonra gerçekleştiği bilinmektedir. Ama, iki hükümet arasında ilişkiler daha önce kurulmuştur.[21] Velhasıl, Türk antlaşmasının Müttefikler arasında görüşüldüğü dönemde, Bolşevizm şöyle ya da böyle önemli bir husus olarak pek gündeme gelmemiştir.

Fransa; Almanya'nın silahsızlandırılması, Renanya ve tazminat gibi konularda İngiltere'nin desteğine bağımlı kaldığı, hiç de cazip olmayan bir konumda bulmuştu kendisini. Avrupa'daki durum İngiliz hükümetiyle herhangi bir ayrılığı olanaksız kılıyor ve Fransa, İngiltere'nin Yakındoğu'ya yönelik taleplerine yeterince güçlü karşı çıkamıyordu. Sonuçta, Suriye meselesi dışında, Fransa en belirgin örnekleri İzmir ve İstanbul meseleleri olmak üzere İngilizler'in isteklerine rıza gösterdi. Öte yandan, Fransızlar'ın Küçük Asya'da eskiye dayanan ticari ve mali çıkarları, güçlü bir Türk devletinin varlığını gerektiriyordu. 1920 yılının yaz mevsimine gelindiğinde, siyasi bir ikilemle karşı karşıyaydı Fransa. Anadolu'daki durum uzlaşma ve Milliyetçi rejime destek verilmesini gerektirirken, böyle bir tutum Yunanlılar'ın İzmir'e yönelik taleplerine karşı çıkılması sonucunu getirecekti. Üstüne üstlük, bu Fransa'nın o güne kadar süregelen politikasının terk edilmesi anlamına gelecekti. Fransa, başlarda İzmir'in işgal edilmesini onaylamış ve Küçük Asya'daki sorunların hepsi olmasa da pek çoğu bu olaydan kaynaklanmıştı.

Fransa, eski siyasi kararları ve İngiltere'nin dostluğunun mutlaka korunması zorunluluğu arasında sıkışıp kalmıştı. Dolayısıyla, Yunanistan'ın 1920 Haziranı'nda Anadolu'da askeri harekât yapmasını desteklemekten başka çıkar yolları bulunmuyordu. Bu arada, bir taraftan da Mustafa Kemal'e, Fransa'nın kendisinin gerçekten dostu olarak kalmak istediği yolunda teminatlar vermeye çalışıyorlardı. Bu çelişkili politikalar, 1922 yılında Milliyetçiler'in Yunanlılar karşısında kazandığı zaferle çözümlendi.

Görüşmelerden ellerini hiç kirletmeden çıkanlar İtalyanlar oldu. Bununsa pek İtalyan hükümetinin ahlaki yapısıyla değil, seçeneksizlikle ilgisi vardı. Görüşmelerin sürdüğü bir buçuk yıl boyunca Birleşik Devletler, İngiltere ve Fransa'nın, daha sonra da sadece İngiltere ve Fransa'nın asıl meseleleri; İtalya'yı karar mekanizmasının dışında bırakmak ve İtalyanlar'ın önüne bir-iki kırıntı atmaktı. İzmir'in işgali, İstanbul'un statüsü, nüfuz alanları ve 1920 Haziranı'ndaki Yunan müdahalesi düşünüldüğünde, bunun doğru olduğu görülür. Doğrusu, aralık ve ocak aylarındaki İngiliz-Fransız görüşmeleri dikkate alınacak olursa, bütün antlaşma üçüncüyü kasten dışarıda bırakan iki müttefik tarafından karara bağlanmıştır. İtalyanlar'ın daha sonra, ko-

şulları kendi taleplerini karşılamayan, görüşmeleri sırasında ikincil bir rol oynadıkları bir antlaşmayla ilgilerini kesmek istemiş olmaları çok doğaldır.

İtalya'nın elde ettiği tek imtiyaz, tamamiyle yeni Türk devletinin sınırları içinde kalan bir nüfuz alanıydı. Dolayısıyla, İtalyanlar bölgeyi denetiminde bulunduracak Türk otoritesi hangisi olursa olsun, onlarla iyi geçinmek zorundaydılar. 9 Ağustos 1920 tarihinde, Kont Sforza İtalyan meclisinde, Türkiye'nin hızla büyümesi ve gelişmesi gerektiğini söyleyerek, 'Türk egemenliği zayıflatılmadan, ekonomik ve ahlaki nitelikte dostane ve kalıcı işbirliği' önerisinde bulundu. Bu tutumun İtalya'nın yüksek ahlaki prensiplerini yansıttığını ifade etmesine rağmen, böyle bir politikanın 'somut olarak uzun vadedeki çıkarlarımıza en uygun' yaklaşım olduğunu kabul edecek kadar da dürüsttü.

Görüşmelere Katılanlar

Görüşmeler incelendiğinde karşımıza herhangi bir hain çıkmıyor. Yine de, heyhat, eleştirilecek pek çok şey ve maalesef takdir edilecek pek az şey görüyoruz.

Birleşik Devletler Türkiye'yle hiçbir zaman savaşa girmedi, antlaşmanın hazırlanmasına katılmayı reddetti ve nihai belgeye imza atmadı. Başkan Woodrow Wilson'ın Yakındoğu'daki resmi rolü, 1919 Haziranı'nda sona erdi. Ama, Yunanlılar'ın İzmir'i işgalini destekleyip teşvik ederek ve Fransa'ya Anadolu'da Milletler Cemiyeti nezareti dışında bir manda tahsis edilmesini önererek, kendi ideallerine nasıl ihanet ettiği 4. ve 5. bölümlerde ele alınan bir kişi için, hüküm ağır olmalıdır. Bu tavır, Birleşik Devletler'in bölgede hiçbir somut, stratejik ve emperyalist çıkarı olamayacağı; ayrıca diş bilemesini gerektirecek hiçbir neden de bulunmadığı için, son derece olumsuz karşılanmayı hak etmektedir. Diğer ulusların hiç olmazsa ulusal çıkarları olarak gördükleri hususlarla ilgili nedenleri ve güdüleri vardı; Wilson'ınsa Fiume krizinden kaynaklanan dar görüşlü, kişisel bir İtalyan nefreti.[22]

Bu arada, Wilson'ı (ya da daha doğrusu Birleşik Devletler'i) o gün bugündür gündeme getirilen bir suçlamadan da temize çıkarmak gerekiyor. Avrupalı liderler, bilhassa Lloyd George ve Curzon, antlaşmanın oluşturulmasındaki gecikmeyi Amerika'nın mandalar konusundaki kararsızlığına bağlamayı pek benimsemişlerdi. Özellikle, eğer antlaşma Türkler'e altı ay önce verilmiş olsaydı, kolaylıkla tatbik edilebilirdi savını öne sürmüşlerdir.[23] Böyle bir iddia iki nedenle mesnetsizdir. Birincisi, Türk barış antlaşması hikâyesinde asıl dönüm noktası, 1919 yılı Mayısı'nda güçlerin İzmir'e Yunan askeri gönderilmesine karar vermeleridir. Milliyetçi direniş hareketinin ortaya çıkıp gelişmesi bu karara tepkidir; ayrıca, antlaşmanın tatbikini engelleyen husus, Türkler'e Kasım 1919'da verilememiş olması değil, yine bu harekettir. İkincisi, Wilson'ın Birleşik Devletler'e dönüşünü izleyen bir ay içinde

Versailles Antlaşması'nı Senato'da zor günlerin beklediği belli oldu. Durumun böyle olacağı, Avrupa'da bulunanların çoğu tarafından neredeyse 1919 yılı Mart ayından beri biliniyordu. Washington'daki yabancı basın mensuplarının yanı sıra, Fransız ve İngiliz büyükelçilerden gelen raporlar da, Birleşik Devletler'in, bilhassa hiç savaşa girmemiş olduğu bir ülkeye ait topraklar üzerinde, manda kabul etmeyeceği konusunda şüpheye yer bırakmıyordu. Avrupalı devlet adamlarının, Amerika'nın Yakındoğu'da manda üstlenmesinin zayıf bir olasılık olduğunu anlamak için, kasım ayında antlaşmanın Senato tarafından reddedilmesini beklemeleri gerekmiyordu.[24]

Eğer kabahat bulunacaksa, bunu daha çok 1919 yılı bahar ve yaz ayları boyunca Suriye konusunda İngilizler'le Fransızlar arasında yaşanan tatsızlıkta aramak lazımdır.[25] Araplar'a bulundukları taahhütlerle Fransız müttefiklerinin talepleri arasında sıkışan İngilizler, gözü açılmış bir Clemenceau'yla burun buruna gelmişlerdi. Fransız lider, Filistin ve Musul konusunda verdikleri ödünlerin; Yakındoğu meseleleri üzerinde yeni bir görüşme yapılmadan önce, Suriye'nin Fransız işgali ve denetimi altına girmesini zorunlu kıldığını düşünüyordu. Bu mesele eylül ortasında çözüldüğünde ve Fransa kasımda Suriye'yi işgal ettiğinde, İngiltere ve Fransa hiç vakit yitirmeden, Türk antlaşmasını baş başa ve ayrıntılarıyla konuşmak üzere aralık ayının ikinci haftasında buluşma kararı aldılar. Böylece, Suriye meselesindeki açmaz çözüldükten sonra görüşmeler süratle başladı. İnanmak güçtür ki, 1919 yılı yaz ve sonbahar ayları sırasında, Birleşik Devletler'in herhangi bir farklı tutumu görüşmelerin hızını çok az etkileyecekti.

Wilson ağır bir hüküm hak ediyorsa, hemen arkasından da Lloyd George gelir. Lloyd George'un başlarda meşru İngiliz çıkarları zemininde görülebilecek Yunan politikası, Venizelos'a duyduğu hayranlığın artmasıyla beraber bütün sınırları aşmıştır.[26] Yunan gücünün sürekli altını çizmiş, Türk direnişiniyse küçümsemiştir. Sanki, Türkler'in barbarlığına ve Anadolu Yunanlıları'nın tamamen medeni olduğuna eşit ölçüde inanmış gibidir. Ermeni ve Araplar'ın taleplerine destek vermekten vazgeçmek isteyişi, en azından Yunanistan'ın emellerini sonuna kadar desteklemesiyle tutarlıdır.

Gerek Clemenceau, gerekse Millerand için Yakındoğu ikinci bir cephe anlamına geliyordu. Dolayısıyla, akıllı davranarak, taleplerinin temel unsuru olan Suriye konusunda ısrar ettiler ve Yakındoğu'nun diğer bölgelerini İngiltere'yle iyi ilişkileri muhafaza etmek adına Fransa'nın sunabileceği imtiyazlar olarak gördüler. Avrupa meselelerinde İngiltere'yle işbirliği içinde olmak Fransa için her şeyden önemliydi. Hal böyle olunca, Yakındoğu'daki çıkarları İngiltere'ye daha çok karşı çıkmalarını gerektirmiş bile olsa, Fransız liderler Suriye'yi istemiş ve diğer hususlarda olabildiğince sessiz kalmayı yeğlemişlerdi. Buna rağmen, Millerand antlaşmanın tasarlanması aşamasında küçücük ayrıntıları kocaman meseleler ha-

line getirmek alışkanlığını elden bırakmamıştır.

Venizelos, Barış Konferansı'nda ne istediğini tam olarak bilen ve hemen tüm amaçlarına ulaşabilen, oldukça ikna edici ve mahir bir diplomat olarak çıkıyor karşımıza. Aşırı bir milliyetçi ve vatanperver olarak doymak bilmez bir toprak açlığı sergiliyor ve Yunanistan'ın yeteneklerinin sınırsızlığına inanıyordu. Sevr Antlaşması'nın imzalanmasını izleyen olaylar, Venizelos'un yurtiçinde kendisine verilen desteği ve Yunanistan'ın askeri mekanizmasını abarttığını gösteriyor. Yine de, antlaşma pek çok bakımdan Venizelos için bir zafer ve Barış Konferansı'ndaki kişisel etkisinin bir anıtı olarak değerlendirilmelidir.

Hakkında iyi bir şey söylenmek üzere öne çıkacak birisi varsa, bu kişi Lord Curzon olmalıdır. Değişken mizaçlı, çoğu kez titiz ve hırçın, gözyaşlarına ve duygusal patlamalara açık, astlarına karşı sert ve genellikle kaba, azametli, gururlu, fazlasıyla kendini beğenmiş ve en küçük bir imada bile kişisel bir yan arayan Curzon; yine de, eldeki güçler çerçevesinde Türkiye'de ne yapılabileceği ya da yapılamayacağı konusunda soğukkanlı, hırstan uzak ve gerçekçi bir bakış geliştirmiştir.[27] Koyu bir İngiliz milliyetçisi ve emperyalist olarak daima İngiliz bakış açısından düşünmüş ve konuşmuş, bir delege olarak da İngiliz çıkarlarının çok yetenekli ve saldırgan bir savunucusu olduğunu kanıtlamıştır. Aynı zamanda, Türk sorununda aslolanla olmayanı birbirinden ayırt edebilen sadece Lord Curzon olmuştur. Savaş Bakanlığı ve Dışişleri sadece etkin bir barış antlaşması oluşturulmasıyla ilgilenirken, Barış Konferansı sırasında sadece Curzon'un sunduğu çözüm Müttefiklerce asgari çaba harcanarak uygulanabilme umudunu içeriyordu. Curzon'un, İzmir'in Türkler'e geri verilmesinin yanı sıra İstanbul'un ve Avrupa Türkiyesi'nin Anadolu'daki yeni Türk devletinden ayırılması şeması, Kemalist hareketin gelişmesinin başlıca nedeni olan Yunan unsurunu kesip atmaya yönelik bir plandı. Böylelikle, antlaşmanın Anadolu'da Müttefiklerce uygulanması zorunluluğunun, eğer böyle bir şeyin mümkün olmadığı görülürse, ortadan kalkacak olması da aynı derecede önemlidir. Mustafa Kemal'in gelecekte Küçük Asya, İstanbul ve Boğazlar'da Türk devletinden ayrı olarak denetimi sağlayıp sağlayamaması Müttefikler'in elinde olacak; güçler asla muzaffer Milliyetçiler karşısında koşulları daha az kendi yararlarına olan yepyeni bir antlaşma yapmak zorunda kalmayacaklardı. Curzon'un Türkler'i İstanbul'dan uzaklaştırma planı pek çok bakımdan acımasızca (ve haklı olarak) eleştirilebilir ama; hem uygulanabilir olmak, hem de İngiltere'ye Yakındoğu ve Akdeniz politikaları için asli noktaları Küçük Asya'da büyük ölçüde harcama ve askeri harekât yapmaksızın kazandırmak gibi nitelikleri vardı.

Barış Antlaşmasına Bakış

Türk antlaşmasının görüşülmesi süreci, Versailles Antlaşması'nın görüşülme sürecine de yönelik ilginç noktaları aydınlığa çıkarmakta-

dır. Müttefik güçler sık sık, Alman barış görüşmelerinin çok hızlı geçilmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Eğer, denilmiştir, güçler savaşın getirdiği hırsı bir kenara bırakarak meseleye daha sakin yaklaşabilseydi, ortaya çıkan antlaşma 1919 Haziranı'nda imzalanana göre daha az kindar, daha tarafsız ve dünya barışının devamlılığını sağlamaya daha uygun olurdu. Sevr Antlaşması'nın koşullarına bakıldığında, bunun yine pek olamayacağı görülecektir.

Türk antlaşmasının, Versailles'a göre çok daha uzun bir zamanda oluşturulmasına rağmen, daha iyi ve daha gerçekçi olduğu ya da delegelerin maddeleri hazırlarken daha makul, öngörülü ve hoşgörülü oldukları söylenebilir mi? Yanıt kesinlikle olumsuzdur. 1920 Ağustosu'nda Avrupa uluslarının halkları, 1919 Ocağı'nda olduklarından daha az kindar değillerdi. Üstelik, savaşın üzerinden neredeyse iki yıl geçmişken, bu hırs yurtdışındaki düşmana olduğu kadar yurtiçindeki hükümetlere de yönelmeye başlıyordu. Bu, genellikle büyük askeri çatışmaların ardından yaşanan geniş çaplı bir gerçeği görme ve hayal kırıklığının sonucuydu. Ülkeler savaştan yeni dönmüş yüz binlerce gaziyi bünyelerine alarak savaş ekonomisinden barış ekonomisine geçmeye çalışırken yaşanan sorunlar, bu durumu daha da büyütüyordu. Askeri zaferlerin getirdiği popülariteye daha fazla yaslanamayan hükümetler, bu tür baskılar karşısında, savaşın hemen ardından gelen döneme göre artık daha dayanıksızdı.[28]

Aynı zamanda savaştan yılgınlık ve askerliğe ilişkin her şeyden uzak olma arzusu vardı -1920 yılında bu durum 1919 yılına oranla çok daha baskındı. Gerçi bu savaş yılgınlığının eski düşmana karşı duyulan kinle birarada bulunması zordu ama doğaldı; oradaydı ve 1920 yılında Türkiye'yle etkili ve uygulanabilir bir barış antlaşması yapılmasını son derece zor, hatta neredeyse olanaksız bir iş haline getirdi. Şayet Müttefikler Alman antlaşmasını 1920 yılı kış ve bahar aylarında belirliyor olsalardı, benzer biçimde çelişkili tutum ve olayların (hatta daha da büyüyerek) Müttefikler'in karşısına çıkacağından şüphe etmek için pek neden yoktur.

Sevr Antlaşması'nın belirlenmesine uzanan yolda yapılan görüşmelerin tarihçesi bizi, birbiriyle çelişkili olmasa da, birbirine tezat olan iki nihai sonuca götürür. Birincisi, antlaşma savaş öncesi Doğu Sorunu'nu, bu sorunu sadece savaş öncesinde olduğu gibi gören kişiler tarafından çözmek üzere görüşmeye tabi tutulmuştur. Böylelikle, iki yıla varan bir gecikme kaçınılmaz olmuş ve bu zaman zarfında Yakındoğu'da yepyeni sorunlar ve olaylar gündeme gelmiştir. İkincisi, Sevr Antlaşması, bu yeni güçlerin anlamı delegelerce daha tam olarak anlaşılmadan oluşturulmuştur. Yani, antlaşma imzalandığı dönemde varolan sorunlarla başa çıkamamıştır. 1919-20 yıllarındaki gelişmelerin Yakındoğu'da yol açtığı kargaşaya bakıldığında, bu yılların kış ve bahar aylarında belirlenecek herhangi bir antlaşmanın Yakındoğu'nun uzun dönemli istikrar ve barışına katkıda bulunup buluna-

mayacağı soru işaretidir. Müttefikler'in geleneksel siyasi tutumları ve bu yeni gelişmeleri gerçekçi olarak hesaba katmak konusundaki isteksizlikleriyle beceriksizlikleri ortadayken, istikrarlı bir barış hemen hemen hiç mümkün değildi.

Sevr gibi emperyalist bir antlaşmanın, kısa dönem için bile olsa tek şansı, tepeden tırnağa yenilmiş ve güçsüz kalmış bir Türkiye'ye hemen uygulanması olabilirdi. Avrupalı güçler arasındaki, Wilson'ın sonuca yönelik olmasa da şamatacı katılımıyla içinden çıkılmaz hale gelen rekabet, bunu olanaksız kılmıştır. Güçler antlaşmayı belirlemeye muvaffak olana kadar, yaptırımlar eldeki durumla uyuşmamaya başlamıştı. Türk kısrağı sadece ahırdan kaçmakla kalmamış; şimdi üstelik milliyetçilik, Yunan nefreti ve ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı karışımı bir tayınla iyice beslenmiş olarak, Sevr Antlaşması'nı kaleme alanların bin bir güçlükle diktiği emperyalist çiti çiftelemeye hazırlanıyordu.

• • •

1. Uluslararası basının tepkisine ilişkin genel bir özet için bkz. "How Will the Turkish Treaty Work?" sf. 19-20

2. J. Pichon, San Remo konferansı sırasında İngiliz-Fransız ilişkilerinin gerginleştiğine işaret eder. Gerginliğin nedeni sadece tazminatların türü ve miktarı konusundaki temel sorun değil, aynı zamanda Fransızlar'ın önceden İngiltere'ye danışmaksızın gerçekleştirdikleri Frankfort ve Darmstadt işgalleridir. Pichon, *Partage,* sf. 207; Cambon, *Correspondance,* 3:384-85, 6/26/20; H. Froidevaux, "Le Projet de Traité Avec Turquie et la France" sf. 142-46; aynı yazar, "Les intérèts économiques français dans le Levant et la Traité de paix avec la Turquie" sf. 172-175.

3. Dışişleri, F.O. 608/278/390/390, Vansittart'tan Young'a, 6/21/20; *Le Temps,* 4/22/20, 4/25/20, 4/27/20, 5/8/20, 5/13/20, 5/14/20, 5/19/20, 5/25/20; "Britain, France, Asia and Oil" sf. 255; Fransa, *Journal Officiel, Dèbats parlementaires, Chambre des députés, 1918-25,* sf. 2431-45, 6/25/20; *R.F.P.: Political Review,* sf. 45, 5/21/20; G. Samné, "A propos du traité turc" sf. 397-404, 5/15/20; A. Tardieu, "Réflections súr la Crise Oriental" sf. 452-53. Fransız ve İtalyanlar'ın bakış açıları için bkz. Ziemke, *Neue Turkei,* sf. 119-20.

4. *Br. Doc.,* 13:78, Curzon'dan Derby'ye, 6/2/20; sf. 79, Grahame'den Curzon'a, 6/3/20; sf. 80, 6/4/20; sf. 81, Robeck'ten Curzon'a, 6/4/20; Dışişleri, F.O. 608/278/349/435, Mustafa Kemal-de Caix mütarekesinin metni ve Mustafa kemal'in kuvvetlerine talimatı, 5/28/20; 5/29/20; Kabine Belgeleri, Cab. 24/107, C.P. 1450, Savaş Bakanlığı muhtırası, 6/8/20; Dışişleri Bakanlığı, Turkey, 867.00/1286, Knabenshue'den Dışişleri Bakanı'na, 6/13/20; 1291, Bristol'den Dışişleri Bakanı'na, 6/19/20, ilişikte; Webster, *Turkey of Atatürk,* sf. 92; Pichon, *Partage,* sf. 208; Pech, *Allies et Turquie,* sf. 140, 6/17/20; Gaillard, *Turks and Europe,* sf. 220; S. Duggan, "Syria and its Tangled Problems" sf. 247; D. McCallum, "The French in Syria, 1914-1924" sf. 13-14; Rémusat, "Cilicie 1918-1922" sf. 365-66

5. *Br. Doc.,* 13:83-84, Robeck'ten Curzon'a, 6/10/20; sf. 86, 6/15/20; sf. 86-87, 6/16/20; sf. 87-89, 6/17/20, sf. 89, Curzon'dan Derby ve Buchanan'a, 6/21/20; sf. 89-90, Robeck'ten Curzon'a, 6/23/20; sf. 90-91, Buchanan'dan Curzon'a, 6/23/20; sf. 91, Derby'den Curzon'a, 6/23/20; *Le Temps,* 6/16/20, 6/17/20, 6/21/20, 6/22/20; H. Froidevaux, "Au lendemain de la signature du traité de Sèvres," sf. 212-14; Graves, *Briton*

and Turk, sf. 203. *New York Times* 5 Mayıs günü yayınlanan başmakalesinde, İngiliz ve Yunanlılar'a Mustafa Kemal'i defetmeleri için çağrı yapmıştı.

6. İngilizler bu meseleyi Venizolas'a net olarak ifade etmişlerdir. Bkz. Lloyd George Belgeleri, F199/9/2, Görüşme notları, Venizelos, Curzon, C.I.G.S., 3/19/20; Callwell, *Henry Wilson*, 2:230, 3/19/20; Frangulis, *Crise Mondiale*, 2:121; Pallis, *Anatolian Venture*, sf. 66.

7. 21 Haziran günü Lloyd George Lord Riddell'a şöyle demiştir: "Elbette askerler Yunanlılar'a karşıdır. Bu hep böyle olagelmiştir. Onlar Türkleri benimsér. Asker muhafazakârdır. Türkleri desteklemek de Muhafazakârlar'ın politikasıdır. Onlar Yunanlılar'dan nefret eder. Muhafazakârlar'ın en dişlilerinden Henry Wilson'ın yaptıklarımıza bu denli karşı çıkışının nedeni budur." Riddell, *Diary*, sf. 208, 6/21/20. Paul Cambon 26 Haziran 1920 tarihli bir mektubunda şu sert yorumu yapıyordu: "Lloyd George her şeye Venizelos'un gözlükleriyle bakıyor ve biz de kendisinin bütün kaprislerine rıza gösteriyoruz." *Correspondance*, 3:384-85. Kont Sforza'nın yorumu can alıcıdır: "Lloyd George da nihai zafer kendisinin olsun istedi ama bunun bedelini sadece Yunan kanıyla ödemeye kararlıydı." Modern Europe, sf. 167. Ayrıca bkz. D. Walder, *The Chanak Affair*, sf. 83-84; Churchill, *Aftermath*, sf. 407; Frangulis, *Crise Mondiale*, 2:122-24, 131; Ziemke, *Neue Türkei*, sf. 118; Sachar, *Emergence*, sf. 330-35.

8. Callwell, *Henry Wilson*, 2:245, 6/18/20. Genişletilmiş bir Yunan harekâtına karşı İngiliz askeri yetkililerinin itirazına ilişkin ek beyanatlar için bkz. *Br. Doc.*, 13:55, Genel Kurmay muhtırası, 4/1/20; sf. 64, Webb'den Curzon'a, 4/23/20; Kabine Belgeleri, Cab. 24/103, C.P. 1027, Genel Kurmay muhtırası, 4/7/20; Cab. 24/106, C.P. 1380, Savaş Bakanlığı muhtırası, ilişikte, De Robeck'ten Savaş Bakanlığı'na.

9. Kabine Belgeleri, Cab. 23/27, Bakanlar Konferansı, no. 42, 6/18/20. Bu görüşün Venizelos tarafından daha önceki ifadeleri için bkz. *Br. Doc.*, 1:330-32, S.C., 8/5/19; 2:236, 11/8/19; 7:67, 2/16/20; 12:20-21, Kerr'den Campbell'e, 3/9/20; Lloyd George Belgeleri, F12/3/19, Curzon'dan Lloyd George'a, 3/18/20; F199/9/2, Görüşme, Venizelos, Curzon ve C.I.G.S., 3/19/20; Kabine Belgeleri, Cab. 29/31, A.J. 140, Askeri temsilcilerin raporu, 3/30/20.

10. Dışişleri, F.O. 608/277/284/346, Osmanlı delegasyonundan S.C.'ye, 6/25/20; 436, Türk delegasyonundan S.C.'ye, 7/8/20. Bu iki belgenin birleşik bir hali daha sonra Türk hükümeti tarafından *Observation Générales présentés par la Délégation Ottomane à la Conférence de la Paix* başlığı altında yayınlandı. Ayrıca bkz. *Br. Doc.*, 8:349-51, Boulogne'deki Müttefik Konferansı, 6/21/20; sf. 443-49, Spa'daki Müttefik Konferansı, 7/7/20; sf. 544-46, 7/11/20; sf. 553-56, Ek 1, Türk delegasyonuna sunulan taslak; Dışişleri, F.O. 608/276/185/432, Millerand'dan Türk delegasyonuna, 7/16/20; ayrıca F.O. 406/44/47, Vansittart'tan Curzon'a, 7/17/20; *Current History* 12 (Ağustos 1920): 804-11; *Times* (Londra), 7/1/20, 7/19/20; Churchill, *Aftermath*, sf. 398; Riddell, *Diary*, sf. 204, 6/20/20.

11. Yunan harekâtlarının dökümleri için bkz. *Times* (Londra), 6/24/20 ve izleyen tarihler.

12. Sforza, *Modern Europe*, sf. 171-72; ayrıca bkz. *Br. Doc.*, 13:109-10, Buchanan'dan Curzon'a, 7/29/20; Dışişleri, F.O. 406/44/80, Buchanan'dan Curzon'a, 8/8/20. İtalyanlar da, Temmuz başlarında Yunanlılar'ın İtalyan mevzilerine saldırmalarından şikayetçi olmuştur. F.O. 608/278/400/418'den 421'e, 7/10/20-7/11/20.

13. Sırbistan (Yugoslavya) ve Hicaz imzalamayı reddettiler. Birincisi, Osmanlı Düyunundan pay kabul etmeyeceği için, ikincisi Suriye'deki Fransız mandası yüzünden.

14. "La signature du traité turc," sf. 255. Sèvres antlaşmasının metni Carnegie Vakfı, *Treaties*, cilt 2'de ve İngiltere, *Parlamento Belgeleri, 1920*, Cmd. 964'te, ayrıca F.L. Israel, *Major Peace Treaties of Modern History, 1648-1967*'de bulunabilir.

İlave anlaşmaların metinleriyse şu kaynaklardadır: İngiltere, Parlamento Belgeleri, 1920. Cmds. 960, 963'de; *Parlamento Belgeleri, 1921*, Cmd. 1390; Dışişleri, F.O. 608/276/185/510; Giannini, *Documenti per la Storia.*

15. Bkz. 1. Bölüm

16. Fransa'nın bu eylemi İngiliz basınında olumlu karşılandı. İngiliz hükümeti Faysal'ın yardım çağrısını dikkate almadı. Bu tutum, en azından kısmen İngiltere'nin o sıralarda Mezopotamya'da karşı karşıya bulunduğu ayaklanmanın bir sonucuydu. Bkz. *Great Britain and the Near East* (12 Ağustos 1920), sf. 229; *Times* (Londra), 7/19/20; İngiltere, *Parlamento Tartışmaları* (Avam Kamarası), 5. oturum, 132:143-88, 7/19/20. Suriye ve Mezopotamya bölgelerinin 1918-1921 arası mükemmel bir dökümü için bkz. Kedourie, *England and the Middle East*, böl. 6 ve 7. Sadece Suriye için bkz. *Br. Doc.*, 13:270-323 passim; Zeine, *Arab Independence*, böl. 7. Sadece Mezopotamya için bkz. A.T. Wilson Belgeleri, MSS52455, Hirtzel ve Montagu ile yazışma; 52456, Stevenson ile yazışma; 52459, Muhtıra, "The Problems of Mesopotamia", Eylül 1920; Longrigg, *Iraq*, böl. 4. Ayrıca Antonius, *Arab Awakening*, sf. 314-15; A. Bruneau, *La France au Levant*, sf. 300-302; "The Case of Emir Feisal", *Current History*, sf. 249-55; *Correspondance d'Orient*, sf. 74-86, 8/15/20-8/30/20; Hourani, *Syria and Lebanon*, sf. 54; Loder, *Truth*, sf. 89-98; Longrigg, *Syria and Lebanon*, sf. 102-6; McCallum "French in Syria", sf. 49-54; Temperley, *Peace Conference*, 6:158-61; *Le Temps*, 6/28/20, 7/21/20, 7/26/20, 7/30/20; *Times* (Londra), 7/17/20-7/29/20.

17. Görüşmelerin bir noktasında Montagu Balfour'a şöyle dedi: "Tanrı aşkına, Müslümanlar'a ne düşünmeleri gerektiğini söylemeyelim. Gelin ne düşündüklerini dinleyelim." Balfour'un buna yanıtı şuydu: "Tanrı ya da başka bir Güç, Müslümanlar'a ne düşünmeleri gerektiğini söylememize neden karşı çıksın, anlayamıyorum." Kabine Belgeleri, Cab. 29/17, W.C.P. 1057, Balfour'un muhtıra tasarısı üzerine marjinal yorumlar, Haziran 1920. Curzon, Haziran 1920'de Lordlar Kamarası'nda şunları söylüyordu: "Milletler Cemiyeti Anayasası'na ya da başka bir belgeye istinaden, manda tahsisinin Milletler Cemiyeti'nin tasarrufunda bulunduğunu düşünmek oldukça büyük bir hatadır. Manda tahsisi, bu bölgeleri fetheden Güçlerin tasarrufundadır." George E. Kirk'ün *A Short History of the Middle East* adlı kitabının 130. sayfasından alıntılanmıştır.

18. Barış Konferansı'nın önde gelen iki Ermeni temsilcisinden biri olan Avadis Aharonyan, günlüğünde Sèvres Antlaşması'nın imzalandığı günü ironik bir biçimde, "hayatımın en mutlu günü" olarak anmaktadır. A. Aharonian, "From Sardarapat to Sèvres and Lausanne", *Armenian Review* 17 (1964 Bahar): 8/10/20.

19. Curzon, İstanbul konusundaki karara kişisel olarak sonuna kadar muhalif kaldı. 4 Ağustos 1920 tarihinde Lordlar Kamarası'nda, İstanbul'un Türkler'e bırakılmasıyla ilgili olarak, bunun "doğru bir karar olduğundan emin olmadığını" belirtiyor ve tarih "yanlış bir karar" olduğunu gösterecektir, diyordu. *Parlamento Tartışması* (Lordlar Kamarası), 5. oturum, 41:734 (8/4/20). Ayrıca bkz. Lloyd George Belgeleri, F90/1/14, Kerr'den Lloyd George ve Robeck'e muhtıra, 3/9/20 ve Genel Kurmay muhtırası, 4/1/20; Dışişleri, F.O. 406/43/190, Robeck'ten Curzon'a, 4/7/20.

20. 1920 yılındaki gayrıresmi görüşmeler sırasında, ticaretin yeniden başlaması için İngilizler'in Sovyet hükümetine getirdiği önkoşullardan biri, Türk Milliyetçiler'ine yardıma son verilmesiydi. *Br. Doc.*, 12:573, Wardrop'tan Curzon'a, 3/12/20; Dışişleri, F.O. 371/5178/E4689-345-44, Siyasi rapor, Askeri İstihbarat Şefi, Amirallik, 5/8/20; F.O. 371-5049/E6473-3-44, Allenby'den Curzon'a, 6/4/20; F.O. 371/5178/E8842-345-44, Milliyetçiler'e Bolşevik yardımı konusunda Yunan raporu, 7/26/20; *Times* (Londra), 2/3/20, 6/10/20; "Un Diplomate", *Cambon*, sf. 310.

21. 24 Ağustos 1920 tarihinde bir antlaşma tasarısı paraf edilmesine rağmen yedi ay sonrasına kadar resmen imzalanmadı. Milliyetçiler'e Sovyet yardımı 1921

sonbaharına kadar başlamadı. Bkz. Davison, "Turkish Diplomacy", sf. 183-85; Berkes, *Secularism in Turkey*, sf. 437, 440-43; Kinross, *Ataturk,* böl. 30; X.E. Eudin ve R.C. North, *Soviet Russia and the East, 1920-1927; A Documentary Survey*, sf. 106-7, Sachar, *Emergence,* sf. 417-19.

22. Bkz. 1., 4. ve 5. Bölüm.

23. Bkz. "Curzon in the House of Lords", 2/10/20, *Times*'dan alıntı, 2/11/20; Gaillard, *Turks and Europe*, sf. 93; Lloyd George, *Truth,* sf. 1260, 1301; Temperley, *Peace Conference*, 6:28; Tillman, *Anglo-American Relations*, sf. 370-76; Sachar, "United States and Turkey", sf. 214; Wilson, *Loyalties,* 2:214; *Br. Doc.*, 1:688-89, S.C., 9/15/19; *U.S. Doc., P.P.C.*, 11:647, Wallace'dan Dışişleri Bakanı'na, 9/19/19, ilişikte; Lloyd George Belgeleri, F60/3/11, Lloyd George'dan Grey'e, 10/22/19.

24. *Br. Doc.*, 1:131-32, S.C., 7/18/19, Wilson'dan Telegram; *U.S. Doc., P.P.C.*, 11:464, İdari Komite, 7/21/19; Polk Belgeleri, Çk. 73, ds. 120, Davis'den Polk'a, 10/14/19; Lloyd George Belgeleri, F89/3/4, Kerr'den Lloyd George'a (H.C. Lodge'dan T.E. Lawrence'a mektup), 7/16/19; Sir W. Wiseman Belgeleri, Çk. 90, ds. 7, Wiseman'dan Balfour'a, 7/18/19; Dışişleri, F.O. 608/111/385-1-11/17992, Balfour'dan Curzon'a, 8/18/19; Nevakivi, *Arab Middle East,* sf. 135.

25. 14 Kasım 1919 tarihinde Amerikan Barış Komisyonu Washington'a verdiği raporunda, İngiliz ve İtalyanlar'ın 'konferansta bu sorunu [Türk antlaşması] ele alacak nizam ve tertipde' bulunmadıklarını ifade etmiştir. *U.S. Doc., P.P.C.*, 11:664, Amerikan Komisyonu'ndan Dışişleri Bakanı'na, 11/14/19. Ayrıca aynı kaynak, sf. 641, Meclis'ten Wilson'a, 9/3/19; sf. 644, 9/15/19; sf. 423-24, Amerikan Komisyonu ve Teknik Danışmanlar, 9/18/19. Clemenceau, değişik zamanlarda Henry White ve Frank Polk'a Türk çözümünün gecikmesinden memnunluk duyduğunu ve "Suriye meselesi halledilene kadar İngiltere'yle Türkiye'ye ilişkin hiçbir meseleyi görüşmeyeceğini" söylemiştir. Buckler Belgeleri, Çk. 51, ds. 7, Buckler'dan Meclis'e, 7/26/20; Meclis Belgeleri, Çk. 16, fol. 9, Polk'dan Dışişleri Bakanı'na, 8/11/19; ayrıca Evans, *U.S. ant Partition*, sf. 198; De Novo, *American Interests*, sf. 123-24.

26. Kinross, Lloyd George'un Venizelos'u, "Yunanistan'ın Perikles'ten beri yetiştirdiği en büyük devletadamı" olarak gördüğünden bahseder. *Atatürk*, sf. 165.

27. Curzon'ın özel yaşamına dair ilginç bir değerlendirme için bkz. Mosley, *Glorious Fault*, passim.

28. İngiltere'yi etkiledikleri kadarıyla bu ve bir sonraki paragrafta incelenen sorunların daha geniş bir değerlendirmesi için bkz. Beloff, *Imperial Sunset*, sf. 347-49: Marwick, *The Deluge*, sf. 266-314: aynı yazar, *Britain in the Century of Total War*, sf. 142-92: C.L. Mowat, *Britain Between the Wars, 1918-1940*, böl. 1. Fransa için bkz. E Bonnefous, *Historie Politique de la Troisième République*, cilt 3; Buell, *Contemporary French Politics*: J. Chastenet, *Cent ans de République*, cilt 5, böl. 1-3. İtalya için bkz. S. Hughes, *The Rise and Fall of Modern Italy*, böl. 7; Seton-Watson, *Italy,* böl. 13. Amerika için bkz. S. Adler, *The Uncertain Giant, 1921-1941: American Foreign Policy Between the Wars*, böl. 1-3: H.U. Faulkner, *From Versailles to the New Deal*; G. Mowry, *The Urban Nation, 1920-1960*, böl. 2; G. Soule, *Prosperity Decade; From War to Depression: 1917-1929*, böl. 4 ve 5.

Notlarda geçen kısaltmalar

Çk.=Kütüphane çekmece numarası
ds.=dosya
böl.=bölüm
bkz.=bakınız
A.g.e.=Adı geçen eser
Makara=Mikrofilm kaydı olan kütüphaneler için, mikrofilm makarası numarası

EK 1

TÜRKİYE'YLE MÜTAREKE

30 Ekim 1918'de imzalandı

I. Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak ve Karadeniz'e emniyetli giriş sağlanacaktır. Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndaki hisarlar Müttefikler tarafından işgal edilecektir.

II. Türk sularındaki mayın bölgelerinin, torpil gemilerinin ve diğer engellerin yerleri işaretlenecek ve gerekirse temizlenmeleri için yardım sağlanacaktır.

III. Karadeniz'deki mayınlara ilişkin bütün bilgiler verilecektir.

IV. Bütün savaş tutsakları, enterne edilen ve esir alınan Ermeniler İstanbul'da toplanacak ve kayıtsız şartsız Müttefikler'e teslim edilecektir.

V. Sınır güvenliği ve asayişin sağlanması için gerekli olanların dışında, Türk ordusu hemen terhis edilecektir. (Silah altında kalacak olanların sayısı ve tanzimi daha sonra Müttefikler tarafından Türk hükümetine danışılarak belirlenecektir.)

VI. Türk sularında ya da Türkler tarafından işgal altında tutulan sularda bulunan bütün savaş gemileri teslim edilecektir. Bu gemiler, asayiş ya da benzer nedenlerle Türk karasularında tutulması gerekenlerin dışında, belirlenecek olan Türk liman ya da limanlarında bağlı duracaktır.

VII. Müttefikler kendi güvenliklerini tehdit eder nitelikte herhangi bir olayın ortaya çıkması durumunda stratejik noktaları işgal etme hakkına sahiptir.

VIII. Türk işgali altında bulunan bütün liman ve demirleme yerleri Müttefik gemileri tarafından serbestçe kullanılacak ve düşman tarafından kullanılmayacaktır. Türk sularında ticaret ve ordunun terhisi amacıyla cereyan eden ticari gemicilik için benzer koşullar geçerli olacaktır.

IX. Bütün Türk liman ve askeri teçhizat depolarındaki gemi onarım olanaklarından yararlanılacaktır.

X. Toros geçidi Müttefikler tarafından işgal edilecektir.

XI. Türk birliklerinin kuzeybatı İran'dan savaş öncesi sınıra hemen çekilmeleri talimatı zaten verilmiş olup, uygulamaya konacaktır. Türk birliklerinin Trans-Kafkasya'nın bir bölümünü tahliye etmeleri talimatı zaten verilmiş olup, geri kalan bölge Müttefikler'in orada yapacağı inceleme sonucunda gerekli görülürse tahliye edilecektir.

XII. Telgraf ve telefon santralleri Müttefikler tarafından denetim altında tutulacak, Türk hükümetinin mesajları müstesna sayılacaktır.

XIII. Donanmaya, askeriyeye ya da ticarete ait malzemelerin tahrip edilmesi yasaktır.

XIV. Ülkenin ihtiyaçları karşılandıktan sonra Türk kaynaklarından kömür, yakıt ve denizcilik malzemeleri satın alınması için kolaylık sağlanacaktır. Yukarıdaki malzemelerden hiçbiri ihraç edilmeyecektir.

XV. Trans-Kafkasya Demiryolu'nun halen Türk denetimi altında bulunan kısımları dahil olmak üzere bütün demiryollarına Müttefik Kontrol Subayları yerleştirilecektir. Bu demiryollarının, halkın ihtiyaçları dikkate alındıktan sonra tamamen Müttefik otoritelerinin serbest kullanımında bulunması gerekmektedir. Bu madde, Batum'un Müttefikler tarafından işgalini içerir. Türkiye, Bakü'nün Müt-

tefikler tarafından işgal edilmesine itiraz etmeyecektir.

XVI. Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Mezopotomya'da bulunan bütün garnizonlar en yakın Müttefik Kumandanlığı'na teslim edilecektir. Birliklerin Kilikya'dan çekilmesi, düzeni sağlamak için gerekli olanların dışında, Madde V'e göre düzenlenecektir.

XVII. Trablusgarp ve Berka'da bulunan bütün Türk subaylar en yakın İtalyan garnizonuna teslim edileceklerdir. Türkiye, teslim emrine itaat etmeyen subaylarla ilişkisini keseceğini garanti eder.

XVIII. Misurata dahil olmak üzere Trablusgarp ve Berka'da işgal altında tutulan bütün limanlar en yakın Müttefik garnizonuna teslim edilecektir.

XIX. Denizci, asker ve sivil bütün Alman ve Avusturyalılar bir ay içinde Türk topraklarından tahliye edilecektir. Uzak bölgelerde kalanlar bu süreyi izleyen en kısa zaman içinde tahliye edileceklerdir.

XX. Türk Ordusu'nun terhis edilen bölümünün nakli dahil, teçhizat, silah ve cephanenin tanzimine ilişkin talimatlara itaat edilmesi Madde V'in kapsamı içindedir.

XXI. Müttefikler'in çıkarlarının korunması amacıyla Türk Levazım Bakanlığı'nda bir Müttefik temsilci bulunacaktır. Bu temsilci bahsedilen amaç doğrultusunda zorunlu bulunan her tür bilgiyle donatılacaktır.

XXII. Türk tutsaklar Müttefik Güçler'in tasarrufunda bulunacaktır. Askerlik yaşını geçmiş Türk sivil tutsakların serbest bırakılması hususu değerlendirilecektir.

XXIII. Türkiye, Merkezi Güçler'le her türlü ilişkisini kesmek zorundadır.

XXIV. Altı Ermeni vilayetinde düzensizlik başgöstermesi durumunda, Müttefikler bunların herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını kendinde saklı tutar.

XXV. Müttefikler'le Türkiye arasındaki düşmanlık, 31 Ekim 1918 Perşembe günü, yerel saat esas alınarak öğleden itibaren sona erecektir.

Lemnos, Mondros limanında, Majesteleri'nin Gemisi *Agamemnon*'da iki nüsha olarak imzalanmıştır.

(İmzalayanlar) **ARTHUR CALTHORPE**
HÜSEYİN RAUF
REŞAD HİKMET
SAADULLAH

EK 2

SYKES-PICOT ANLAŞMASI

Sir Edward Grey'in Cambon'a Mektubu

(Gizli.)

DIŞİŞLERİ, 16 Mayıs 1916

Ekselansları,

Bu ayın dokuzunda göndermiş olduğunuz mektubunuzu almak şerefine nail oldum. Mektubunuzda, Fransız Hükümeti'nin müstakbel bir Arap devletinin ya da Devletler Konfederasyonu'nun ve Suriye'nin Fransız çıkarlarının hâkim bulunduğu bölgelerinin sınırlarını kabul ettiğini; ama bunun, Londra ve Petrograd'daki son görüşmelerden çıkan sonuçlar gibi belirli koşullarla birlikte olacağını ifade ediyorsunuz.

Ekselanslarına cevaben şunu belirtmeyi şeref sayarım ki, projenin şimdiki haliyle olduğu gibi kabul edilmesi, İngiliz çıkarlarından kayda değer ölçüde feragat edilmesi anlamına gelecektir; ama, Majesteleri'nin Hükümeti Türkiye'de daha münasip bir iç siyasi ortam yaratılmasının Müttefik davasına sağlayacağı yararı gördüğü için, şu anda varılan anlaşmayı kabul etmeye hazırdırlar. Şu şartla ki; Araplar'ın işbirliği güvence altında olacak, Araplar koşulları yerine getirecek ve Humus, Hama, Şam ve Halep şehirlerini ellerinde tutacaklardır.

O halde, Fransız ve İngiliz Hükümetleri karşılıklı olarak şunları anlamaktadır:

1. Fransa ve İngiltere, ilişikteki haritada (A) ve (B) olarak işaretlenen bölgelerde, bir Arap liderin hükümdarlığı altında bağımsız bir Arap Devletini ya da bir Arap Devletler Konfederasyonu'nu tanıyacak ve destekleyeceklerdir. Fransa (A) bölgesinde, İngiltere (B) bölgesinde yerel fonlar ve girişim hakkı önceliğine sahip olacaklardır. Arap Devleti'nin ya da Arap Devletler Konfederasyonu'nun talebi üzerine Fransa sadece (A) bölgesinde, İngiltere sadece (B) bölgesinde yabancı memur ya da danışman sağlayabileceklerdir.

2. Mavi alanda Fransa'ya, kırmızı alanda İngiltere'ye arzu ettikleri ve Arap Devleti ya da Arap Devletler Konfederasyonu için uygun olduğunu düşündükleri, doğrudan ya da dolaylı idareyi ya da denetimi kurmalarına izin verilecektir.

3. Kahverengi bölgede uluslararası bir idare tesis edilecektir. Bu idarenin biçimine Rusya, ardından diğer Müttefikler ve Mekke Şerifi'nin temsilcileriyle incelemeler yapıldıktan sonra karar verilecektir.

4. İngiltere'ye, 1) Hayfa ve Akra limanları, 2) (A) bölgesindeki Fırat ve Dicle'den (B) bölgesine su tedariki garantisi verilecektir. Majesteleri'nin Hükümeti, önceden Fransız Hükümeti'nin rızasını almaksızın, Kıbrıs'ın herhangi bir üçüncü Güce bırakılması hususunda görüşmelere girmeyeceğini taahhüt eder.

5. İngiliz ticareti hususunda, İskenderun serbest liman olacak ve İngiliz gemiciliği ya da malları için fiyat ayrımı olmayacaktır. Fransa'nın malları için, bu mallar mavi bölge, (A) bölgesi ya da (B) bölgesinden yola çıksalar ya da buralara gelseler de, Hayfa'da ve kahverengi bölgede kalan İngiliz demiryollarında serbest geçiş

hakkı olacaktır. Fransız mallarına hiçbir demiryolu üzerinde ya da Fransız gemilerine mezkur bölgelere hizmet veren hiçbir limanda, dolaylı ya da doğrudan, ayrım yapılmayacaktır.

6. Fırat Vadisi yoluyla Bağdat'ı Halep'e bağlayan bir demiryolu hattı tamamlanana ve sonra sadece iki hükümetin karşılıklı rızası sağlanana kadar, Bağdat Demiryolu (A) bölgesinde güneye doğru Musul'un ilerisine ve (B) bölgesinde kuzeye doğru Samara'nın ilerisine uzatılmayacaktır.

7. İngiltere Hayfa'yı (B) bölgesine bağlayan bir demiryolu yapımı, idaresi ve tek sahibi olma hakkına sahip olacaktır. Böyle bir hattı her zaman için askeri sevkiyat amacıyla kullanmak hakkı bakidir.

İki Hükümet tarafından da anlaşılmalıdır ki, bu hat Bağdat ve Hayfa'nın demiryoluyla birbirine bağlanmasını kolaylaştırmak için olacaktır. Şu da ayrıca bilinmelidir ki, şayet mühendislikten kaynaklanan zorluklar ve bu bağlantı hattını kahverengi bölgede tutmanın getirdiği masraflar projeyi uygulanamaz kılarsa, Fransız Hükümeti bahsi geçen demiryolunun (B) bölgesine ulaşmadan önce Banias-Keis Marib-Salkhad Tell Otsda-Mesmie güzergâhını katetmesi olasılığını değerlendirmeye hazır olacaktır.

8. Halihazırdaki Türk gümrük tarifeleri, (A) ve (B) bölgelerinin yanı sıra tüm mavi ve kırmızı alanlarda da yirmi yıl süreyle yürürlükte kalacak ve iki güç arasında anlaşma sağlanmaksızın gümrük resmi oranlarında bir artış ya da kıymet üzerinden belirlenen oranlardan başka oranlara dönüşüm yapılmayacaktır.

Yukarıda bahsi geçen bölgelerin hiçbiri arasında gümrük sınırı olmayacaktır. Bölgeye gelen mallara uygulanabilecek gümrük vergileri limanda toplanacak ve bölge idaresine teslim edilecektir.

9. Fransız Hükümeti hiçbir surette, mavi bölgedeki haklarını Arap Devleti ya da Arap Devletler Konfederasyonu dışında bir üçüncü Güce, Majesteleri'nin Hükümeti'yle önceden anlaşma sağlamadan vermeyecek ve bu hususta görüşmelere girmeyecektir. Majesteleri'nin Hükümeti de kırmızı bölgeye ilişkin olarak Fransız Hükümeti karşısında benzer taahhüdü üstlenecektir.

10. İngiliz ve Fransız Hükümetleri, Arap Devleti'nin hamileri olarak, Arabistan yarımadasında toprak edinmeyecek ve bir üçüncü Gücün toprak edinmesine rıza göstermeyeceklerdir. Bunun yanı sıra, bir üçüncü Gücün, Kızıldeniz'in doğu kıyısında ya da adalarında deniz üssü kurmasına da rıza gösterilmeyecektir. Öte yandan, bu, Türkler'in son zamanlarda sergilediği saldırganlığın sonucu olarak zorunluluk arzedebileceği üzere, Aden hududunda düzenlemeler yapılmasına engel değildir.

11. Arap Devleti ya da Arap Devletler Konfederasyonu'nun sınırlarına ilişkin görüşmeler, bugüne kadar olduğu gibi iki Güç adına aynı vasıtayla sürdürülecektir.

12. Arap topraklarına silah ithalini denetlemeye yönelik önlemler iki Hükümet tarafından değerlendirilecektir.

Anlaşmayı tamamlamak adına şunu da belirtmeyi şeref addederim ki; Majesteleri'nin Hükümeti Rus Hükümeti'ne, bu ikincisiyle Ekselanslarının Hükümeti'nin 26 Nisan tarihinde yaptığına benzer biçimde, hükümet mektuplarının değiş tokuşunu teklif etmektedir. Bu mektupların nüshaları, değiş tokuş gerçekleşir gerçekleşmez, Ekselanslarımıza iletilecektir. Ekselanslarınıza şunu da hatırlatmak isterim ki; bu anlaşmanın sonuca bağlanmasıyla birlikte, pratik nedenlerle, İtalya ve Müttefikler arasında 26 Nisan 1915 tarihinde yapılan anlaşmanın 9. maddesine göre, İtalya'nın Asya Türkiyesi üzerinde yapılacak herhangi bir taksimat ya da yeniden düzenlemede pay hakkı sorunu doğmaktadır. Majesteleri'nin Hükümeti ayrıca Japon Hükümeti'nin de şu anda varılan anlaşmadan haberdar edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Bilgilerinize sunarım.
E. GREY

Kaynakça

Belgeler ve Resmi Kaynaklar

Armenia. *The Armenian Question Before the Peace Conference: A memorandum presented officially by the representatives of Armenia to the Peace Conference at Versailles on February 26, 1919.* New York, 1919.

L'Arménie et la question Arménienne avant, pendant et depuis la guerre. Paris, 1922. Contains documents aimed at showing how committed the Allies were to a separate Armenia, and that Armenia was for a time an existing, functioning state.

Bulgaria. Delegation to the Peace Conference. *Western Thrace; Eastern Thrace,* n.p., n.d.

Carnegie Endowment for International Peace. *The Treaties of Peace, 1919-1923.* 2 vols. New York, 1924. Volume 2 contains the text of the Treaty of Sèvres.

Dickenson, G. Lowes. *Documents and Statements Relating to Peace Proposals and War Aims, December, 1916-November, 1918.* New York, 1919.

Egypt. Delegation to the Peace Conference. *Official Correspondence, November 11, 1918-July 14, 1919.* Paris, 1919. The Egyptian White Book. Egypt was never allowed to present its claims before the Peace Conference.

_____ Delegation to the Peace Conference. *Les Revendications Nationales Égyptiennes.* Paris, 1919.

Eudin, Xenia J., and Robert C. North. *Soviet Russia and the East, 1920-1927—A Documentary Survey.* Stanford, 1957.

France. *Haut Commissariat de la république française en Syrie et au Liban, La Syrie et le Liban en 1922.* Paris, 1922.

_____ *Journal Officiel, Débats parlementaires, Chambre des Députés, 1918-1925.*

_____ *Journal officiel, Débats parlementaires. Sénat,* April 29, 1920.

Giannini, Amedeo. *I Documenti Diplomatica della Pace Orientale.* Rome, n.d.

_____ *I Documenti per la Storia della Pace Orientale, 1915-1932.* Rome, 1933. Contains text of Saint Jean de Maurienne and Tittoni-Venizelos Agreements, as well as the five minor agreements signed along with the main treaty at Sèvres in August, 1920.

Great Britain. Admiralty, Intelligence Division, Geographical Section. *Handbook of Turkey in Europe.* London, 1920.

Kaynakça

——. Admiralty, Intelligence Division, Geographical Section. *Manual on the Turanians and Pan-Turanianism.* London, 1920.

——. Cabinet Papers, 1918-1920. Public Record Office. Cab. 21, 23, 24, 25, 27, 28, 29. A source of inestimable value, basic to this study.

——. Foreign Office. Confidential Prints, Eastern Affairs, 1919-1920. Public Record Office. F.O. 406/41-44.

——. Foreign Office. General Correspondence, 1920. Public Record Office, F.O. 371.

——. Foreign Office, Historical Section. *Handbooks prepared under the direction of the Historical Section of the Foreign Office.* London, 1920. No. 15, "The Eastern Question"; no. 16, "Turkey in Europe"; no. 17, "Albania"; no. 57, "Mohammedan History"; no. 58, "Turkey in Asia"; no. 59, "Anatolia"; no. 60, "Syria and Palestine"; no. 61, "Arabia"; no. 62, "Armenia and Kurdistan"; no. 63, "Mesopotamia"; no. 64, "Islands of the Northern and Eastern Aegean"; no. 65, "Cyprus"; no. 66, "France and the Levant"; no. 76, "Persian Gulf"; no. 162, "Zionism."

——. Foreign Office. Peace Conference of 1919-1920: British Delegation Correspondence. Public Record Office. F.O. 608. A mammoth collection, of prime importance for this study. Includes all dispatches from the Near East that were forwarded from the Foreign Office to the Peace Delegation.

——. Foreign Office. Peace Conference of 1919-1920. Public Record Office, F.O. 373, Handbooks, 1918-1919; F.O. 374, Acts of the Conferences.

——. *Parliamentary Debates,* Commons, 5th series. London, 1909-.

——. *Parliamentary Debates,* House of Lords, 5th series. London, 1909-.

——. *Parliamentary Papers, 1920.* "Agreement between France, Russia, Great Britain and Italy. Signed at London, April 26, 1915." Command 671. London, 1920.

——. *Parliamentary Papers, 1920.* "Correspondence relating to the Adriatic Question." Command 586. London, 1920.

——. *Parliamentary Papers, 1920.* "Memorandum of Agreement (San Remo, April 24, 1920) between M. Phillippe Berthelot and Prof. Sir John Cadman." Command 675. London, 1920.

——. *Parliamentary Papers, 1920.* "Treaty between the principle Allies and associated powers and Greece. Signed at Sèvres, August 10, 1920." Command 960. London, 1920.

——. *Parliamentary Papers, 1920.* "Treaty of Peace with Turkey, Signed at Sèvres, August 10, 1920." Command 964. London, 1920.

——. *Parliamentary Papers, 1920.* "Tripartite agreement between the British Empire, France and Italy respecting Anatolia. Signed at Sèvres, August 10, 1920." Command 963. London, 1920.

——. *Parliamentary Papers, 1921.* "Correspondence between H. M. Government and the United States Respecting Economic Rights in the Mandated Territories." Command 1226. London, 1921.

——. *Parliamentary Papers, 1921.* "Draft Mandates for Mesopotamia and Palestine as Submitted for the Approval of the League of Nations." Command 1176. London, 1921.

——. *Parliamentary Papers, 1921.* "Franco-British Convention, December 23, 1920, on Certain Points Connected with the Mandates for Syria and the Lebanon, Palestine and Mesopotamia." Command 1195. London, 1921.

——. *Parliamentary Papers, 1921.* "Treaty between the Allied Powers and Greece relative to Thrace. Signed at Sèvres, August 10, 1920." Command 1390. London, 1921.

——. *Parliamentary Papers, 1939.* "Correspondence between Sir Henry McMahon, His Majesty's High Commissioner at Cairo, and the Sherif Hussein of Mecca, July, 1915-March, 1916." Command 5957. London, 1939.

Parliamentary Papers, 1939. "Report of a Committee set up to consider certain correspondence which took place in the years 1915 and 1916 between Sir Henry McMahon (His Majesty's High Commissioner in Egypt) and the Sherif of Mecca in 1915 and 1916." Command 5974. London, 1939.

_____. *Parliamentary Papers, 1939.* "Statements Made on Behalf of His Majesty's Government During the Year 1918 in Regard to the Future Status of Certain Parts of the Ottoman Empire." Command, 5964. London, 1939. Contains Hogarth Declaration, Declaration to the Seven, and the Allenby Pledge.

The Greek White Book. American Hellenic Society, no. 5 and 9. New York. 1919.

Hurewitz, Jacob C. *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record. 1535-1956.* 2 vols. New York, 1956.

India. Superintendent of Government Printing. *India in 1919.* Calcutta, 1920.

_____ Superintendent of Government Printing. *India in 1920.* Calcutta, 1921.

_____. Superintendent of Government Printing. *India in 1921-22.* Calcutta, 1922.

Israel, Fred L., ed. *Major Peace Treaties of Modern History, 1648-1967.* 4 vols. New York, 1967. Volume 3 contains the Treaty of Sèvres.

Italy. Ministere degli Affari Esteri. *I documenti diplomatici italiani, Sesta serie.* Rome, 1956. Unfortunately only one volume in this series of this highly valuable collection has as yet been published. It covers December, 1918-January, 1919.

Kemal, Mustapha Pasha. *A Speech Delivered by Ghazi Mustapha Kemal, President of the Turkish Republic, October, 1927.* Leipzig, 1929. A speech that took several days to complete and constitutes Kemal's account of the Turkish revolution.

_____. *Die Dokumente zur Rede vom 15 bis 20 Oktober, 1927.* Leipzig, n.d. Contains the text of the documents referred to by Kemal in his marathon speech. Documents are in French.

"The King-Crane Report on the Near East." *Editor and Publisher* 55 (December 2, 1922): 1-27.

League of Nations. *Official Journal, 1920.* Geneva, 1921.

Lloyd George, David. *British War Aims; Statement by the Right Honorable David Lloyd George, January 5, 1918, Authorized Version as Published by the British Government.* New York, n.d.

Paris Peace Conference. American Commission to Negotiate Peace. *Principal Declarations Respecting Terms of Peace by President Wilson and the Secretary of State.* Paris, 1919.

_____. *Conference des prèliminaires de paix. Composition et fonctionnement, 1er avril, 1919.* Paris, 1919.

_____ *Fonctionnement de la conférence, 1er octobre, 1919.* Paris, 1919.

_____ *La Paix de Versailles.* 12 vols. Paris, 1930. Collection of documents, including the minutes of various committees. Not useful for the topic under consideration.

"The Secret Treaty Dividing Turkey." *Nation* 3 (December, 1920): 697-99. Text of the Tripartite Pact signed at Sèvres, with a good map.

Tittoni, T., and V. Scialoja. *"L'Italia alla Conferenza della Pace, Discorsi et Documenti.* Rome, 1921. Speeches of the two before the Chamber of Deputies and the Senate.

Turkey. Delegation to the Peace Conference. *Observations Générales présentées par la Délegation Ottomane à la Conference de la Paix.* n.p., n.d. A statement bitterly attacking most of the provisions of the proposed treaty.

Turquie. *Ministère des affaires étrangères, Le livre rouge. La question de Mossoul de la signature du traité d'armistice de Moudros (30 Octobre, 1918 au 1 Mars, 1925).* Constantinople, 1925. Contains British-Turk correspondence concerning the initial British occupation of Mosul and subsequent British dealings with the Kurds.

"The United States and the Armenian Mandate: Message of President Wilson to the Congress, May 24, 1920." *International Conciliation* 151 (June, 1920):271-74.

United States Congress. *Congressional Record.* 65th Cong., 2d sess., 1918. Vol. 56.

United States. Department of State. Records Relating to the Internal Affairs of Turkey, 1910-1929. National Archives, Washington, D.C. Political Affairs, 867.00.

_____ Department of State. Papers of the American Commission to Negotiate Peace. National Archives, Washington, D.C. Because of the limited American participation in Near East negotiations, this collection proved far less rewarding than its British counterpart.

_____ Department of State. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United State, 1919.* 2 vols. Washington, 1934.

_____ Department of State. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1920.* 3 vols. Washington, 1935-1936.

_____ Department of State. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Lansing Papers, 1914-1920.* 2 vols. Washington, 1939-40.

_____ Department of State. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919.* 13 vols. Washington, 1942-47. A documentary record of great value, including the official minutes of the Council of Ten and the Council of Four.

Venizelos, Eleutherios. *Greece Before the Peace Congress of 1919: A Memorandum Dealing with the Rights of Greece, Submitted by Eleutherios Venizelos.* American Hellenic Society, no. 7. New York, 1919.

Woodward, E. L., and R. Butler, eds. *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939,* Series I. London, 1947-. An indispensable documentary collection, containing much diplomatic correspondence relative to the Near East, as well as the minutes of the December, 1919, Anglo-French discussions and the London, San Remo, and Boulogne conferences.

Şahsi Evrak, Anılar ve Günceler

Abdullah, King. *Memoirs of King Abdullah of Trans-Jordan.* London, 1950.

Adivar, Halidé Edib. *The Turkish Ordeal.* New York, 1928.

Aharonian, Avetis. "From Sardarapat to Sèvres and Lausanne: a political diary." *Armenian Review* 15 (Fall, 1962)-17 (Spring, 1964). The installments in these issues deal with the period examined in this study.

_____ "Republic of Armenia: Memorandum of Avetis Aharonian." *Nation* 108 (April 5, 1919):526-27.

Ahmed Djemal Pasha. *Memoirs of a Turkish Statesman, 1913-1919.* New York, 1922.

Armstrong, Harold C. *Turkey in Travail.* London, 1926. Memoirs.

Baker, Ray S., and William E. Dodd. *The Public Papers of Woodrow Wilson.* 3 vols. New York, 1927.

Balfour, Arthur J. Papers. On deposit in the British Museum. London, England.

_____. Private Papers. On deposit in the Foreign Office archives in the Public Record Office F.O. 800/26.

Barrère, Camille. "La Conférence de San Remo." *Revue des deux Mondes* 108 (August 1938):510-15.

Beadon, Roger H. *Some Memories of the Peace Conference.* London, 1933.

Beer, George L. Diary at the Paris Peace Conference, December, 1918-August, 1919. On deposit in Butler Library, Columbia University, New York, New York.

Kaynakça

Bell, Gertrude L. *The Letters of Gertrude Bell.* Edited by Lady Bell. 2 vols. London, 1927.

Berenger, Henry. *Le Petrole et la France.* Paris, 1920. Unfortunately, deals almost exclusively with domestic matters. Admits that the "most instructive" chapter would be one on French diplomacy regarding petroleum since the armistice, but claims publication at that time would be premature.

Bertie, Lord Francis. *The Diary of Lord Bertie.* London, 1924.

Bliss, General Tasker. Papers. On deposit in the Library of Congress. Washington, D.C.

Bonar Law, A. Papers. On deposit in the Beaverbrook Library. London, England.

Bonsal, Stephen *Suitors and Suppliants: The Little Nations at Versailles.* New York, 1946.

_____ *Unfinished Business.* Garden City, New York, 1944.

Bowman, Humphrey E. *Middle East Window.* New York, 1942.

Bristol, Admiral Mark. Papers. On deposit in the Library of Congress. Washington, D.C.

Buckler, William L. Papers. On deposit in Sterling Memorial Library, Yale University. New Haven, Connecticut.

Burgoyne, Elizabeth, ed. *Gertrude Bell: From her Personal Papers, 1914-1926.* London, 1961.

Callwell, C. E. *Field Marshal Sir Henry Wilson, His Life and Diaries.* 2 vols. New York, 1927. A valuable contemporary source.

Cambon, Paul, *Correspondance, 1870-1924.* Edited by Henri Cambon. 3 vols. Paris, 1946. Extremely valuable collection of letters written by the French ambassador in London.

Catroux, Georges. *Deux Missions en Moyen-Orient (1919-1922).* Paris, 1958.

Cecil, Viscount Robert. *A Great Experiment.* New York, 1941. Cecil's autobiography, unfortunately of little use.

Cecil of Chelwood, Viscount E. A. Robert. Papers. On deposit in the British Museum. London, England.

Charles-Roux, François. *Souvenirs diplomatique; une grande ambassade à Rome, 1919-1925.* Paris, 1961.

Churchill, Winston S. *The World Crisis: The Aftermath, 1918-1928.* New York, 1929. Interesting comments by one of the leaders of British opposition to both Greek claims and the Turkish treaty.

Clemenceau, Georges. *Discours de paix, publiés par la Societé des amis de Clemenceau.* Paris, 1938.

_____ *Grandeur and Misery of Victory.* New York, 1930.

Crespi, Silvio. *Alla Defesa d'Italia in Guerra e a Versailles, Diario, 1917-1919.* Milan, 1937.

Crowe, Sir Eyre. Private Papers. On deposit in the Foreign Archives in the Public Record Office. F.O. 800/243. Of little value for the purposes of this work.

Curzon of Kedleston, Lord George Nathaniel. Correspondence and Papers. On deposit in the Commonwealth Relations Office, India Office Library. Vols. 594-97 contain the War Cabinet Papers, 1919. Curzon's personal papers for the peace conference period were not available to the public in 1967.

_____. Private Papers. On deposit in the Foreign Office Archives of the Public Record Office. F.O. 800/151. Of minimal value for the purposes of this study.

D'Abernon, Edgar V. *The Diary of an Ambassador, Viscount D'Abernon.* 3 vols. New York, 1929-30.

Day, Clive. Papers. On deposit in Sterling Memorial Library, Yale University. New Haven, Connecticut.

Edib, Halidé. See Adivar, Halidé Edib.

Edmonds, C. John. *Kurds, Turks and Arabs.* London, 1957.

Kaynakça

Garnett, David. *The Letters of T. E. Lawrence.* New York, 1939.

Gates, Caleb F. *Not to me Only.* Princeton, N.J., 1940.

Georges-Gaulis, Berthe. *La Nouvelle Turquie.* Paris, 1924.

Giolitti, Giovanni. *Memoirs of My Life.* London, 1923.

Grew, Joseph C. Papers. On deposit in Houghton Library, Harvard University. Cambridge, Massachusetts. Of little value.

——— *Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years.* 2 vols. New York, 1952.

Hancock, W. K., and Jean Van Der Poel, eds. *Selections from the Smuts Papers.* 4 vols. Cambridge, 1966. Volume 4 covers November, 1918 August, 1919.

Hankey, Lord Maurice P. *The Supreme Control at the Paris Peace Conference 1919: A Commentary.* London, 1963. Unfortunately tends heavily toward being just a synopsis of the official minutes of the Conference.

Harbord, James G. *Leaves from a War Diary.* New York, 1925. Ends with the armistice.

Hardinge of Penhurst, Lord Charles H. *Old Diplomacy. The Reminiscences of Lord Hardinge of Penhurst Covering the Years 1880–1924.* London, 1947.

Hohler, Sir Thomas B. *Diplomatic Petrel.* London, 1942. Ends with Armistice Day, 1918, and his appointment to Constantinople.

Hoover, Herbert C. *Memoirs,* 3 vols. New York, 1951–52. Contains a brief discussion of Hoover's work in the Armenian relief program.

——— *The Ordeal of Woodrow Wilson.* New York, 1958. Primarily a memoir of Hoover's own connection with Wilson during and after the Peace Conference.

House, Edward M. Papers. On deposit in Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven, Connecticut. A well-indexed, large collection of material, including much on the first six months of the Peace Conference. In addition to official documents the collection includes House's diary and personal correspondence.

Jones, Thomas, *Whitehall Diary.* Edited by Keith Middlemas. New York, 1969–. Vol. 1, *1916–1925.*

Lansing, Robert. Diary on deposit in Library of Congress, Washington, D.C. of little value in terms of this study

——— *The Peace Negotiations: A Personal Narrative.* Boston, 1921.

Lawrence, Thomas E. *The Home Letters of T. E. Lawrence and His Brothers.* Oxford, 1954.

——— *Revolt in the Desert.* London, 1927.

——— *Seven Pillars of Wisdom.* London, 1935.

——— *T. E. Lawrence to his Biographer, Liddell-Hart.* New York, 1938.

——— *T. E. Lawrence to his Biographer, Robert Graves.* New York, 1938.

Lloyd George, David. Papers. On deposit in the Beaverbrook Library, London, England. A large, magnificently indexed collection including both official documents and personal correspondence.

——— *The Truth About the Peace Treaties.* 2 vols., (pages numbered consecutively). London, 1938. A distinct apologia, yet quite valuable.

——— *War Memoirs.* 6 vols. Boston, 1933–37.

Luke, Sir Harry. *Cities and Men: An Autobiography.* 2 vols. London, 1953.

Malcolm, Sir Ian. *Lord Balfour, A Memory.* London, 1930.

Mantoux, Paul. *Les Délibérations du Conseil des Quatre (24 mars - 28 juin, 1919).* 2 vols. Paris, 1955. Contains records of a number of meetings of the Council of Four at which no official minutes were kept. Based on notes taken by the chief interpreter, the actual words of the participants are recorded, and much of value that fails to appear in the official minutes, especially differences of opinion, can be found.

Kaynakça

Marescotti, Count Luigi A. *Guerra diplomatica; ricordi e frammenti di diario (1914-1919).* Milan, 1936. Contains records of Council of Four meetings of April 17-24 and May 7-June 2.

Nouvi ricordi e frammenti di diario. Milan, 1938. Contains minutes of Council of Four meetings in June, 1919. Also has memoranda and documents on the proceedings leading to the Saint Jean de Maurienne Agreement.

Meinertzhagen, Richard. *Middle East Diary, 1917-1956.* London, 1959.

Mezes, Sidney. Papers. On deposit in Butler Library, Columbia University, New York, New York. Deals entirely with the Inquiry period, 1917-18.

Miller, David H. *My Diary at the Conference of Paris, with Documents.* 21 vols. New York, 1928. An extensive and highly valuable collection of miscellaneous documents relating to the work of the Peace Conference.

Mordacq, Jean J., *Le Ministère Clemenceau.* 4 vols. Paris, 1930-31.

Nicolson, Harold, *Peacemaking, 1919.* Boston, 1933. An important diary written by a member of the Greek Committee and an advisor to the Big Four on the question of the division of European and Anatolian Turkey.

Nitti, Francesco. *The Wreck of Europe.* Indianapolis, 1922.

Orlando, Vittorio E. *Memorie, 1915-1919.* Edited by R. Mosca. Milan, 1960. Contains general reminiscences and comments on the Peace Conference.

Patrick, Mary M. *Under Five Sultans.* New York, 1929.

Pech, Edgar. *Les Alliés et Turquie.* Paris, 1925. Day-by-day diary of a Frenchman in Constantinople. Objective treatment.

Philby, Harry St. J. B. *Arabian Days.* London, 1948.

Pichon, Jean. *Sur la Route des Indes.* Paris, 1932. Good discussion of some of the Armenian massacres.

Poincaré, Raymond. *Au Service de la France: neuf années de souvenirs.* 10 vols. Paris, 1926. Volume 10 has a brief discussion concerning Anglo-French friction over the Turkish armistice, and early Greek ambitions to land at Smyrna.

Polk, Frank L. Papers. On deposit in Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven, Connecticut. Particularly valuable for material relevant to the negotiations concerning Thrace in the summer of 1919.

Rawlinson, Sir Alfred. *Adventures in the Near East, 1918-1922.* New York, 1924. Sheds light on British attempts to sound out Kemal in the fall of 1919.

Riddell, Baron George A. *Lord Riddell's Intimate Diary of the Peace Conference and After, 1918-1923.* New York, 1934.

Rodd, Sir James Rennell. *Social and Diplomatic Memories, 1884-1919.* London, 1922-25.

Ryan, Sir Andrew. *The Last of the Dragomans.* London, 1951. Memoirs of a member of the British High Commission in Constantinople.

Samuel, Viscount Herbert L. *Grooves of change, a book of Memoirs by the Rt. Hon. Viscount Samuel.* New York, 1946.

Seymour, Charles. *The Intimate Papers of Colonel House.* 4 vols. Boston, 1926. A valuable collection based upon Seymour's work in the House Papers currently on deposit at Yale University.

_____ *Letters from the Paris Peace Conference.* Edited by H. B. Whiteman, Jr. New Haven, Conn., 1965.

_____ Papers. On deposit in Sterling Memorial Library, Yale University. New Haven, Connecticut.

Sforza, Count Carlo. *Diplomatic Europe Since the Treaty of Versailles.* New Haven, Conn., 1928.

——. *Makers of Modern Europe.* Indianapolis, 1930. Was high commissioner in Constantinople. Admits contacts with and sympathy for Kemalist forces from the time the resistance was organized. A study of leading personalities, full of first person reminiscences.

Shotwell, James T. *At the Paris Peace Conference.* New York, 1937.

——. *Autobiography.* Indianapolis, 1961. Of little value for the purposes of this study.

——. Papers. On deposit in Butler Library, Columbia University, New York, New York.

Sonnino, Baron Sidney. Papers relating to World War I in the Archive of Baron Sidney Sonnino. Ann Arbor, Mich.: University Microfilms, 1969. Reels 17-24, 41-54. A vast and important collection, primarily of official Italian State telegrams, but including in the last eight reels a miscellaneous collection of papers, correspondence, and memoranda.

Steed, H. Wickham. *Through Thirty Years, 1892-1922, A Personal Narrative,* 2 vols. London, 1924. Interesting sidelights provided by a man who at the time of the Peace Conference was editor of the *Times* (London).

Storrs, Sir Ronald. *Orientations.* London, 1937.

Thompson, Charles T. *The Peace Conference Day by Day: A Presidential Pilgrimage leading to the Discovery of Europe.* New York, 1920.

Townshend, Sir Charles V. F. *My Campaign.* New York, 1920.

Vansittart, Lord Robert. *The Mist Procession: The Autobiography of Lord Vansittart.* London, 1958.

Weizmann, Chaim. *Trial and Error.* 2 vols. Philadelphia, 1949.

Westermann, William L. Personal Diary at the Peace Conference in Paris, December, 1918-July, 1919. On deposit in Butler Library, Columbia University, New York, New York. A member of the Greek Committee, Westermann bitterly opposed President Wilson's support of Greek claims in Asia Minor.

Wilson, A. T. *Loyalties, Mesopotamia.* 2 vols. London, 1930-31. Memoirs of the acting civil commissioner for Mesopotamia in 1919-20.

——. Papers. On deposit in the British Museum, London, England.

Wilson, Woodrow. Papers, Series V-A, Peace Conference, 1919. On deposit in the Library of Congress, Washington, D.C. Of great general use.

Wiseman, Sir William. Papers. On deposit in Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven, Connecticut.

Yale, William. Papers. On deposit in Sterling Memorial Library, Yale University, New Haven, Connecticut. Of particular interest is a report written by Yale concerning his attempt to negotiate a Near East settlement in the early fall of 1919.

Yalmin, Ahmed Emin. *Turkey in My Time.* Norman, Oklahoma, 1956. Memoirs of a Turkish journalist.

Young, Sir Hubert. *The Independent Arab.* London, 1933.

Biyografiler

Adam, George. *The Tiger, Georges Clemenceau, 1841-1929.* New York, 1930.

Aldington, Richard. *Lawrence of Arabia, A Biographical Enquiry.* London, 1955. An attempt to prove that Lawrence was little more than a humbug and a fake.

Armstrong, Harold C. *Grey Wolf, Mustafa Kemal: An Intimate Study of a Dictator.* London, 1932.

Azan, Paul J. *Franchet d'Esperey.* Paris, 1949.

Kaynakça

Baker, Ray S. *Woodrow Wilson and World Settlement.* 3 vols. Garden City, New York, 1923. Volume 3 contains a collection of documents.

Beaverbrook, William M. Aitken, Baron. *The Decline and Fall of Lloyd George.* London, 1963.

Benoist-Méchin, Jacques. *Le Loup et le léopard, Mustapha Kemal; ou, La Mort d'un empire.* Paris, 1954.

Bruun, Geoffrey. *Clemenceau.* Cambridge, Mass., 1943. Some information regarding the presidential election, nothing regarding the Eastern Question.

Butler, James R. M. *Lord Lothian, Philip Kerr, 1882-1940.* London, 1960.

Collier, Basil. *Brasshat: A Biography of Field-Marshal Sir Henry Wilson.* London, 1961.

"Un Diplomate." *Paul Cambon, Ambassadeur de France, 1843-1924.* Paris, 1937.

Dugdale, Blanche. *Arthur James Balfour.* 2 vols. New York, 1937. Contains many documents, but few pertaining to the Near East settlement. Of particular interest is Balfour's avowal that Wilson was told early of the existence and content of the secret treaties.

Edwards, H. Hugh. *David Lloyd George, The Man and the Statesman.* 2 vols. New York, 1929.

Erlanger, Philippe. *Clemenceau.* Paris, 1968.

Eubank, Keith. *Paul Cambon: Master Diplomatist.* Norman, Oklahoma, 1960.

Garrety, John A. *Henry Cabot Lodge: A Biography.* New York, 1953.

Gibbons, Herbert A. *Venizelos.* Boston, 1920.

Graves, Robert. *Lawrence and the Arabian Adventure.* New York, 1928.

Huddleston, Sisley. *Poincaré: A Biographical Portrait.* London, 1924.

Jackson, John H. *Clemenceau and the Third Republic.* New York, 1948.

Jones, Thomas. *Lloyd George.* Cambridge, Mass., 1951.

Kinross, Lord. *Ataturk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey.* New York, 1965.

Lansing, Robert. Diary on deposit in Library of Congress. Washington, D.C. of little value character studies of selected individuals with whom the author was in close contact. Venizelos is included among the "others."

Leslie, Shane. *Mark Sykes, His Life and Letters.* London, 1923.

Liddell-Hart, Basil H. *T. E. Lawrence, In Arabia and After.* London, 1943.

Lord, John. *Duty, Honor, Empire: The Life and Times of Colonel Richard Meinertzhagen.* New York, 1970.

Martet, Jean. *Georges Clemenceau.* New York, 1930.

Mikusch, Dagobert von. *Mustapha Kemal: Between Europe and Asia.* New York, 1931.

Monnerville, Gaston. *Clemenceau.* Paris, 1968.

Mosley, Leonard. *The Glorious Fault: The Life of Lord Curzon.* New York, 1960.

Mousa, Suleiman. *T. E. Lawrence; an Arab View.* London, 1966.

Nevins, Allan. *Henry White: Thirty Years of American Diplomacy.* New York, 1930. Contains many excerpts from White's correspondence.

Nicolson, Harold. *Curzon: The Last Phase, 1919-1925.* London, 1934. Sympathetic to the Foreign Office and to policies it tried to follow.

Orga, Irfan. *Phoenix Ascendant: The Rise of Modern Turkey.* London, 1958. A generally favorable biography of Kemal.

Orga, Irfan, and Margarite Orga. *Ataturk.* London, 1962.

Owen, Frank. *Tempestuous Journey: Lloyd George, His Life and Times,* New York, 1955.

Palmer, Frederick. *The Life and Letters of Tasker Bliss.* New York, 1934.

Ronaldshay, Earl of. *See* Zetland, Lawrence J.

Spender, Harold. *The Prime Minister, David Lloyd George.* New York, 1920.

Street, Cecil J. C. *Lord Reading.* London, 1928. Brief comment on Indian Moslem agitation concerning Constantinople.

Suarez, Georges. *Briand.* 4 vols. Paris, 1940. Vol. 4, *1916-1918.*

Thomson, Malcolm. *David Lloyd George, The Official Biography.* London, n.d.

Waley, Sir David. *Edwin Montagu, A Memoir and An Account of His Visits to India.* New York, 1964.

------ "Life of the Hon. Edwin Samuel Montagu." 2 vols. Typescript. British Commonwealth Relations Office, India Office Library. Contains much material not in the published volume

Wavell, Sir Archibald P. *Allenby, A Study in Greatness.* 2 vols. London, 1940-44.

Weisgal, Meyer W., and Joel Carmichael, eds. *Chaim Weizmann, A Biography by Several Hands.* New York, 1963.

Young, Kenneth. *Arthur James Balfour; The Happy Life of the Politician, Prime Minister, Statesman and Philosopher, 1848-1930.* London, 1963.

Zetland, Lawrence J., Earl of Ronaldshay. *The Life of Lord Curzon, being the authorized biography of George Nathaniel, Marquess Curzon of Kedleston, K.G.* 3 vols. New York, 1928. The standard work on Lord Curzon. Volume 3 has extensive material on the Near East settlement.

Monografiler ve Genel Tarihi Çalışmalar

Abbott, George F. *Greece and the Allies, 1914-1922.* London, 1922. Generally anti-Venizelos

Abelous, Frédéric. *L' Evolution de la Turquie dans ses rapports avec les éstrangères.* Toulousse, 1928.

Adivar, Halidé Edib. *Turkey Faces West: A Turkish View of Recent Changes and Their Origin* New Haven, Conn., 1930.

Adkisson, Laura M. *Great Britain and the Kemalist Movement for Turkish Independence, 1919-1923.* Ann Arbor, Mich.: University Microfilms, 1958. Should be used with caution

Adler, Selig. *The Uncertain Giant, 1921-1941: American Foreign Policy Between the Wars* New York, 1965.

Albin, Pierre. *La Conférence de la Paix, Paris-Versailles, janvier-juin 1919; documents contemporains.* Paris, 1921. Consists of bound index to articles in *Le Monde Nouveau Diplomatique et Economique.*

Albrecht-Carrié, René. *Italy at the Paris Peace Conference.* New York, 1938.

Ancel, J. *Manuel Historique de la Question d'Orient, 1792-1923.* Paris, 1923.

Anderson, Matthew S. *The Eastern Question, 1774-1923.* New York, 1966. The best general survey.

Antonius, George. *The Arab Awakening: The Story of the Arab National Movement.* New York, 1939. Subsequent scholarship indicates it should be used with caution. Still a useful source.

Atamian, Sarkis. *The Armenian Community.* New York, 1955.

Bailey, Thomas A. *Woodrow Wilson and the Lost Peace.* New York, 1944.

Baker, Ray S. *What Wilson Did at Paris.* New York, 1919.

Kaynakça

Bardoux, Jacques. *De Paris à Spa* Paris, 1921. Has an excellent chapter dealing with French and British press and public reaction to the publication of the Turkish peace treaty in May, 1920.

——. *Lloyd George et la France.* Paris, 1923. Anti-Lloyd George, but also critical of French lackadaisical attitudes.

Barton, James L. *Near East Relief, 1915-1930.* New York, 1943.

Bass, John F. *The Peace Tangle.* New York, 1920.

Bassett, John S. *The League of Nations, A Chapter in World Politics.* New York, 1928.

Beer, George L. *African Questions at the Paris Peace Conference.* New York, 1923.

Beloff, Max. *Imperial Sunset.* New York, 1970. Vol. 1. *Britain's Liberal Empire, 1897-1921.*

Berkes, Niyazi. *The Development of Secularism in Turkey.* Montreal, 1964.

Birdsall, Paul. *Versailles, Twenty Years After.* New York, 1941.

Bishop, Donald G. *The Administration of British Foreign Relations.* Syracuse, N.Y., 1961.

Bissîsso, Saadi. *La Politique Anglo-Sioniste en Palestine.* Paris, 1937.

Black, Cyril E., and Ernst C. Helmreich. *Twentieth Century Europe.* 2d ed. rev. New York, 1959.

Blaisdell, Donald C. *European Financial Control in the Ottoman Empire.* New York, 1929. Good survey of the history of the Ottoman Debt.

Bonnefous, Édouard. *Historie Politique de la Troisième République.* 2d ed. 7 vols. Paris, 1968. Vol. 3, *L'Apres-Guerre, 1919-1924.*

Bourgeois, Émile *Manuel historique de politique étrangère.* 4 vols. Paris, 1893-1926. Volume 4 pertains to the period under consideration.

Brémond, Édouard. *La Cilicie en 1919-1920.* Paris, 1921.

——. *Le Hedjaz dans la Guerre Mondiale.* Paris, 1931.

Brown, Carrol, and Theodore Ion. *Persecution of the Greeks in Turkey Since the Beginning of the European War.* American Hellenic Society, no. 3, New York, 1918.

Bruneau, André. *La France au Levant.* Paris, 1932. Has text of Gouraud ultimatum to Feisal in July, 1920.

Buell, Raymond L. *Contemporary French Politics.* New York, 1920.

Bujac, Colonel Emile. *Les Campagnes de l'Armée Hellénique, 1918-1922.* Paris, 1930.

Bullard, Sir Reader. *Britain and the Middle East from Earliest Times to 1950.* London, 1951.

Cassavetes, Nicholas J. *The Question of Northern Epirus at the Peace Conference.* New York, 1919. Pro-Greek propaganda.

Chastenet, Jacques. *Cent ans de République.* 9 vols. Paris, 1970. Vol. 5, *Les années d'illusions, 1918-1931.*

Chirol, Sir Valentine. *The Occident and the Orient.* Chicago, 1924.

Cohn, Josef. *Englund und Palästina.* Berlin, 1931.

Coke, Richard. *The Arab's Place in the Sun.* London, 1929.

Costopoulo, Stavro. *L'Empire de l'Orient.* Paris, 1925.

Cumming, Henry H. *Franco-British Rivalry in the Post War Near East.* New York, 1938.

Davenport, E. H., and S. R. Cooke. *The Oil Trusts and Anglo-American Relations.* London, 1923. Good discussion of the organization of the British petroleum executive.

Davison, Roderic, "Turkish Diplomacy from Mudros to Lausanne," In *The Diplomats, 1919-1939,* edited by Gordon A. Craig and Felix Gilbert. Princeton, N.J., 1953.

Delaisi, Francis. *Oil, Its Influence on Politics.* London, 1922.

De la Tramerye, Pierre E. *The World Struggle for Oil.* New York, 1924.

Kaynakça

DeNovo, John A. *American Interests and Policies in the Middle East, 1900–1939.* Minneapolis, Minn., 1963. Based on extensive research in documentary and manuscript collections as well as existing secondary sources. An excellent general survey.

Dillon, Emile J. *The Inside Story of the Peace Conference.* New York, 1920.

Driault, Édouard. *La Grand Idée, la Renaissance de l'Hellénisme.* Paris, 1920.

_____ *La Question d'Orient depuis ses origins jusqu'à la paix de Sèvres.* Paris, 1926.

Driault, Édouard, and Michel Lheretier. *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 a nos jours* 5 vols. Paris, 1926. Vol 5, *La Grèce et la grande guerre de la revolution Turque au traite de Lausanne, 1908–1923.* Superceded by documentary collections. Has a good deal on the deliberations of the Committee on Greek Affairs.

Dukagjin, Basrí Bey, of. *Le Monde Oriental et l'Avenir de la Paix.* Paris, 1920.

Earle, Edward M. *Turkey, the Great Powers and the Bagdad Railway.* New York, 1923.

Edib, Halidé. *See* Adivar, Halidé Edib.

ESCO Foundation, *Palestine, A Study of Jewish, Arab and British Policies.* 2 vols. New Haven, Conn., 1947.

Evans, Laurence. *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914–1924.* Baltimore, Md., 1965.

Fabre-Luce, Alfred. *La Crise des Alliances.* Paris, 1922. A diatribe against Britain and the weakness of French Policy.

Faulkner, Harold U. *From Versailles to the New Deal.* New Haven, Conn., 1950.

Ferriman, Z. Duckett. *Greece and Tomorrow.* American Hellenic Society, no. 2. New York, 1918.

Fisher, Sidney N. *The Military in the Middle East.* Columbus, Ohio, 1963.

Fitzsimons, M. A. *Empire by Treaty: Britain and the Middle East in the Twentieth Century.* Notre Dame, Ind., 1964.

Frangulis, Antoine F. *La Grèce et la Crise Mondiale.* 2 vols. Paris, 1926. Excellent, though pro-Greek coverage of the question of Greek claims. Anti-Venizelos. Many documents.

Frischwasser-Ra'anan, Heinz F. *The Frontiers of a Nation,* London, 1955. Good study of the forces and diplomacy leading to the formation of the Palestine mandate.

Fuad, Ali. *La Question des détroits.* Paris, 1928.

Gaillard, Gaston. *The Turks and Europe.* London, 1921. Concerned with the negotiation of the Treaty of Sèvres. Pro-Turkish, anti-British, now outdated by publication of documents. Chief present value is in discussion of public opinion.

Gelfand, Lawrence E. *The Inquiry: American Preparation for Peace 1917–1919.* New Haven, Conn., 1963. By far the most thorough and systematic coverage of the Inquiry yet undertaken.

Georges-Gaulis, Berthe. *Angora, Constantinople, Londres: Mustapha Kémal et la politique anglaise en Orient.* Paris, 1922.

_____ *La Question Turque.* Paris, 1921.

Giannini, Amedeo. *L'Ultima fase della questione Orientale, 1913–1932.* Rome, 1933. Conventional. Has map showing division of spheres as formulated in the Tripartite Pact.

Gidney, James B. *A Mandate for Armenia.* Kent, Ohio, 1967.

Gontaut-Biron, Roger de. *Comment la France s'est installée en Syrie (1918–1919).* Paris, 1922. Anti-British, but criticizes French government for lack of concrete plans for the Near East. Gives a good deal of press reaction. Detailed discussion of December, 1919, discussions between Kemal and Picot.

_____ *D'Angora à Lausanne, les étapes d'une déchéance.* Paris, 1924.

_____ *La France et la question de Moussoul.* Paris, 1923.

Gordon, Leland J. *American Relations with Turkey, 1830-1930; an economic interpretation.* Philadelphia, 1932.

Gottlieb, Wolfram W. *Studies in Secret Diplomacy during the First World War.* London, 1957. Good account of the negotiations of the early secret agreements between France, Britain, and Russia concerning the planned partition of Turkey.

Graves, Philip. *Briton and Turk.* London, 1941.

Grosbois, Jacques. *La Turquie et les détroits.* Paris, 1945.

Guinn, Paul. *British Strategy and Politics, 1914-1918.* Oxford, 1965.

Hacobian, A. P. *Armenia and the War.* New York, n.d.

Haddad, George. *Fifty Years of Modern Syria and Lebanon.* New York, 1950.

Hanna, Paul L. *British Policy in Palestine.* Washington, D.C., 1942.

Haskins, Charles H., and Robert H. Lord. *Some Problems of the Peace Conference.* Cambridge, Mass., 1920. Of little value.

Hellas and Unredeemed Hellenism. American Hellenic Society, no. 11. New York, 1920. Contains articles concerning Greek claims in Asia Minor. See especially George Bourdon, "The Italians in the Ottoman Empire."

Helmreich, Ernst C. *The Diplomacy of the Balkan Wars, 1912-1913.* Cambridge, Mass., 1938.

Hocking, William E. *The Spirit of World Politics, with Special Studies of the Near East.* New York, 1932.

Hourani, A. H. *Syria and Lebanon: A Political Essay.* New York, 1946. Maintains that British and French interests were essentially the same, rather than different, in the area.

House, Edward M., and Charles Seymour, eds., *What Really Happened at Paris: The Story of the Peace Conference, 1918-1919.* New York, 1921.

Hovannisian, Richard G. *Armenia on the Road to Independence, 1918.* Berkeley, Calif., 1969.

Howard, Harry N. *The King-Crane Commission.* Beirut, 1963.

_____. *The Partition of Turkey, 1913-1923.* Norman, Okla., 1931. An admirable and detailed study; the section dealing with the Treaty of Sèvres is based primarily on an examination of the Miller diary.

Huddleston, Sisley. *Peace-making at Paris.* London, 1919.

Hudson, Geoffrey F. *Turkey, Greece and the Eastern Mediterranean.* Oxford, 1939.

Hughes, Serge. *The Rise and Fall of Modern Italy.* New York, 1967.

Hurewitz, Jacob C. *Middle East Dilemmas; the background of United States policy.* New York, 1953.

Ivanov, Iordan. *Les Bulgares devant le Congres de la paix.* Berne, 1919. Has population statistics purporting to show that Thrace was Bulgarian at the close of the war.

Jäckh, Ernst. *The Rising Crescent: Turkey Yesterday, Today and Tomorrow.* New York, 1944.

Jäschke, Gotthard, and Eric Pritsch. *Die Türkei seit dem Weltkriege: Geschichtskalendar, 1918-1928.* Berlin, 1929. A useful calendar of events.

Karpat, Kemal. *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System.* Princeton, N.J., 1959.

Kazemzadeh, Firuz. *The Struggle for Transcaucasia, 1917-1921.* New York, 1951. An important work, dealing chiefly with events in the area with relatively little emphasis on the workings of the Peace Conference.

Kedourie, Elie. *England and the Middle East: The Destruction of the Ottoman Empire, 1914-1921.* London, 1956. A very valuable study, using a wide variety of sources, including many Arabic. Concerned generally with events in the Near East and less with the peace negotiations. Chapter 6 on Syria was particularly valuable for the purpose of this study.

Kaynakça

Kirk, George E. *A Short History of the Middle East.* Washington, D.C., 1949.

Kohn, Hans. *A History of Nationalism in the East.* New York, 1929. Contains a good analysis of British interests and connections in the Near East.

_____ *Nationalism and Imperialism in the Hither East.* New York, 1932.

La Chesnais, Pierre G. *Les peuples de la Transcaucasie pendant la guerre et devant la paix.* Paris, 1921.

Larcher, Commandant M., *La Guerre Turque dans la Guerre Mondiale.* Paris, 1926. Concerned primarily with Turkey's participation in the war.

Laroche, Jules. *Au Quai D'Orsay avec Briand et Poincaré, 1913-1926.* Paris, 1957.

Lenszowski, George. *The Middle East in World Affairs.* 2d ed. rev. Ithaca, N.Y., 1956.

Leslie, Shane. *Salutation to Five.* London, 1951.

Lewis, Bernard. *The Emergence of Modern Turkey.* New York, 1961.

Lewis, Geoffrey L. *Turkey.* London, 1955.

The Liberation of the Greek People in Turkey. London, 1919.

Loder, John de Vère. *The Truth about Mesopotamia, Palestine and Syria.* London, 1923. Contains a good account of the Mesopotamia uprising of 1920.

Longrigg, Stephen. *Iraq, 1900 to 1950.* New York, 1956.

_____ *Oil in the Middle East: Its Discovery and Development.* New York, 1954.

_____ *Syria and Lebanon Under the French Mandates.* New York, 1958. Thorough.

Loris-Melikov, *La Révolution russe et la nouvelles républiques transcaucasiennes.* Paris, 1920.

Loti, Pierre, *La Mort de Notre Chère France en Orient.* Paris, 1920. Good example of French pro-Turk attitude. Hates Greeks and British. Contains a document which is claimed to be the secret Anglo-Turk agreement of September 12, 1919.

_____ *Les Alliés qu'il nous faudrait.* Paris, 1919. A collection of pro-Turk essays.

Lugan, Alphonse. *Les Problémes internationaux et le Congrès de la Paix.* Paris, 1919. French propaganda.

Luke, Harry C. *Mosul and its Minorities.* London, 1925.

Luquet, J. *La Politique des mandates dans le Levant.* Paris, 1923.

Lyautey, Pierre. *Le Drame oriental et le Rôle de la France.* Paris, 1924.

Lybyer, Albert H. *The Question of the Near East.* New York, 1921.

Macartney, Maxwell, and Paul Cremona. *Italy's Foreign and Colonial Policy, 1914-1937.* New York, 1938.

McCallum, Robert B. *Public Opinion and the Last Peace.* New York, 1944.

Mandelstam, André. *La société des nations et les puissances devant le probléme arménien.* Paris, 1926. Good treatment of the Armenian question.

Manuel, Frank. *The Realities of American Palestine Relations.* Washington, D.C., 1949. A thorough study, utilizing all available materials in Washington.

Marlowe, John. *A History of Modern Egypt and Anglo-Egyptian Relations, 1800-1956.* 2d ed. Hamden, Conn., 1965.

Marston, Frank S. *The Peace Conference of 1919: Organization and Procedure.* New York, 1944.

Marwick, Arthur, *Britain in the Century of Total War.* Boston, 1968.

_____ *The Deluge: British Society and the First World War.* Boston, 1965.

Massey, William T. *Allenby's Final Triumph.* London, 1920.

Maurice, Sir Frederick B. *The Armistices of 1918.* New York. A critical discussion of events leading to the signing of the armistices. Feels Britain justified, but not judicious, in signing alone an armistice the terms of which were too hastily formulated.

Mayer, Arno J. *Politics and Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918-1919.* New York, 1967. An excellent study, interrelating national domestic situations with the work of the Peace Conference.

Mears, Eliot G., ed. *Modern Turkey.* New York, 1924.

Mileff, Milu. *La Bulgarie et les Détroits.* Paris, 1927.

Mills, John S., and M. B. Chrussachi. *The Question of Thrace—Greeks, Bulgars and Turks.* London, 1919. A series of maps aimed at showing that historically Thrace has always been Greek rather than Turkish or Bulgarian.

Miller, David H. *The Drafting of the Covenant.* 2 vols. New York, 1928.

Minorskii, Vladimir F. *The Mosul Question.* Paris, 1926.

Monroe, Elizabeth. *Britain's Moment in the Middle East, 1914-1956.* Baltimore, 1963.

Mowat, Charles. *Britain Between the Wars, 1918-1940.* Chicago, 1955.

Mowat, Robert B. *A History of European Diplomacy, 1914-1925.* 3 vols. London, 1927.

Mowry, George E. *The Urban Nation, 1920-1960.* New York, 1965.

Nevakivi, Jukka. *Britain, France and the Arab Middle East, 1914-1920.* London, 1969.

Noble, George B. *Policies and Opinions at Paris, 1919.* New York, 1935.

Northedge, Frederick S. *The Troubled Giant: Britain Among the Great Powers, 1916-1939.* New York, 1967.

Ostrorog, Léon. *The Turkish Problem.* London, 1919.

Paillarès, Michel. *Le Kémalisme devant les Alliés.* Constantinople, 1922.

Pallis, Alexander A. *Greece's Anatolian Venture and After.* London, 1937.

Papadopoulos, Alexander. *Persecutions of the Greeks in Turkey before the European War.* New York, 1919.

Pernot, Maurice. *La Question Turque.* Paris, 1923. An objective study, tending to indict both Britain and France, and stating that no Near East policy would be successful until the two powers learned to cooperate.

Peters, Richard. *The Story of the Turks: From Empire to Democracy.* New York, 1959.

Philby, Harry St. J. B. *Arabia.* New York, 1930.

Phillipson, Coleman, and Noel Buxton. *The Question of the Bosphorus and Dardanelles.* London, 1917.

Pichon, Jean. *Le Partage du Proche-Orient.* Paris, 1938. Valuable.

Powell, Edward A. *The Struggle for Power in Moslem Asia.* New York, 1924.

Price, Clair. *The Rebirth of Turkey.* New York, 1923.

Price, M. Philips. *A History of Turkey: From Empire to Republic.* London, 1956.

Puaux, René. *Constantinople et la Question d'Orient.* Paris, 1920. Well-argued pro-Greek pamphlet. Supports League of Nations, is opposed to British and French imperialism in the Near East.

_____ *La Déportation et le Rapatriement des Grecs en Turquie.* Paris, 1919. Pro-Greek.

Redan, Pierre. *La Cilicie et le problème Ottoman.* Paris, 1921.

Richard, Henry. *La Syrie et la Guerre.* Paris, 1916. A vehement advocate of vigorous French action in a large Syria.

Robinson, Richard D. *The First Turkish Republic: A Case Study in National Development.* Cambridge, Mass., 1963.

Royal Institute of International Affairs. *British Interests in the Mediterranean and Middle East.* Oxford, 1958.

_____ *The Middle East, a Political and Economic Survey.* 3d ed. London, 1958.

Sachar, Howard M. *The Emergence of the Middle East.* New York, 1969.

_____ "The United States and Turkey, 1914–1927—The Origins of Near Eastern Policy." Ph.D. dissertation, Harvard University, 1953.

Safrastian, Arshak. *Kurds and Kurdistan.* London, 1948.

Samné, Georges. *La Syrie.* Paris, 1921. Vehemently pro-French and anti-British.

Schemsi, Kara. *Les Turcs et le Panhellénisme.* Geneva, 1918. A violent attack on Greece and Greek claims.

Schlicklin, Jean. *Angora; l'aube de la Turquie nouvelle (1919–1922).* Paris, 1922.

Schuman, Frederick L. *War and Diplomacy in the French Republic: An Inquiry into Political Motivations and the Control of Foreign Policy.* New York, 1931.

Seton-Watson, Christopher. *Italy from Liberalism to Fascism, 1870–1925.* London, 1967.

Seymour, Charles. *Geography, Justice and Politics at the Paris Peace Conference.* New York, 1951.

Shotwell, James, and Francis Deak. *Turkey at the Straits.* New York, 1940.

Shwadran, Benjamin. *The Middle East, Oil and the Great Powers.* 2d ed. New York, 1959.

Smith, Daniel M. *The Great Departure: The United States and World War I, 1914–1920.* New York, 1965.

Smith, Elaine D. *Turkey: Origins of the Kemalist Movement and the Government of the Grand National Assembly, (1919–1923).* Washington, D.C., 1959. Rambling and poorly organized. Uses Turkish sources extensively.

Soteriadis, George. *An Ethnological Map Illustrating Hellenism in the Balkan Peninsula and Asia Minor.* London, 1918.

Soule, George. *Prosperity Decade: From War to Depression, 1917–1929.* New York, 1947.

Sousa, Nasim. *The Capitulatory Regime of Turkey, its History, Origin and Nature.* Baltimore, Md., 1933. The most thorough study of the capitulations.

Spector, Ivar. *The Soviet Union and the Muslim World, 1917–1958.* Seattle, Wash., 1959.

Speiser, Ephraim A. *The United States and the Near East.* Cambridge, Mass., 1947.

Stein, Leonard. *The Balfour Declaration.* London, 1961. An excellent, scholarly study. The epilogue deals briefly with the Peace Conference.

Stoddard, Lathrop. *The New World of Islam.* New York, 1922.

Sykes, Christopher. *Two Studies in Virtue.* New York, 1953. Includes a study of Balfour, in relation to the Balfour Declaration.

Temperley, Harold W. V. *A History of the Peace Conference.* 6 vols. London, 1920–24. An early and still standard study of the work of the Peace Conference. Volume 6 deals with Near Eastern affairs.

Thomas, Lewis, and Richard Frye. *The United States and Turkey and Iran.* Cambridge, Mass., 1951.

Thompson, John M. *Russia, Bolshevism and the Versailles Peace.* Princeton, N.J., 1966. Significant in its lack of any real mention of Bolshevism in relation to the Turkish peace settlement.

Tillman, Seth P. *Anglo-American Relations at the Paris Peace Conference of 1919.* Princeton, N.J., 1961.

Topf, Erich. *Die Staatenbildungen in den Arabischen Teilen der Türkei seit dem Weltkriege nach Entstehung, Bedeutung und Lebensfähigkeit.* Hamburg, 1929.

Toynbee, Arnold J., *The Western Question in Greece and Turkey.* London, 1923. Good discussion of the Greek campaign in Asia Minor.

Toynbee, Arnold J., and Kenneth P. Kirkwood. *Turkey.* New York, 1927. A good summary of the treaty terms and of the reaction in Constantinople to the treaty.

Ullman, Richard. *Anglo-Soviet Relations, 1917–1921.* 3 vols. Princeton, N.J., 1961–. Vol. 2, *Britain and the Russian Civil War. November, 1918–February, 1920.*

Walder, David. *The Chanak Affair.* London, 1969.

Webster, Donald E. *The Turkey of Ataturk: Social Process in the Turkish Reformation.* Philadelphia, 1939. Good study of the Kemalist movement.

Wilson, Trevor. *The Downfall of the Liberal Party, 1914-1935.* Ithaca, N.Y., 1966.

Wormser, George M. *La République de Clemenceau.* Paris, 1961.

Yale, William. *The Near East, A Modern History.* Ann Arbor, Mich., 1958.

Yalmin, Ahmed Emin. *Turkey in the World War.* New Haven, Conn., 1930. Has a chapter on treatment of minorities during the war.

Young, George. *Constantinople.* New York, 1926.

Zeine, Zeine N. *The Struggle for Arab Independence: Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria.* Beirut, 1960. Chronological account. Chapters on the Peace Conference are often little more than a series of quotations from documents. Seems to be unaware of the Anglo-French discussions in December, 1919, and mentions only in passing the Conference of London in February-March, 1920. Makes use of Arab sources.

Ziemke, Kurt. *Die Neue Türkei, 1914-1929.* Stuttgart, 1930.

Gazeteler ve Süreli Yayınlar

"America for expelling the Turk." *Literary Digest* 64 (March 20, 1920):30-31.

"American Military Mission to Armenia." *International Conciliation* 151 (June, 1920):275-312. Report on Armenia by the Harbord Commission.

Andreades, A. "La Grèce devant le Congrès de la Paix." *Revue Politique et Parlementaire* (February, 1919).

Armenian Review. Spring, 1949-Spring, 1952. A series of twelve articles dealing with the American (Harbord) Military Mission to Armenia. The Spring, 1950 issue contains a record of an interview between Kemal and Harbord.

"Baffling feature of the latest crisis over Turkey." *Current Opinion* 68 (April, 1920): 458-63.

"The Balkans and Turkey." *Current History* 11 (March, 1920): 431-35.

Bennett, E. N. "Our Anatolian policy and the Suppressed Report." *English Review* 30 (April, 1920): 357-62.

Bliss, W. D. P. "Armenia's Struggle for Independence." *Current History* 11 (January, 1920): 138-44.

Bourdon, G. "The Italians in the Ottoman Empire." In *Hellas and Unredeemed Hellenism.* American Hellenic Society, no. 11. New York, 1920.

"Britain, France, Asia and Oil." *Contemporary Review* 118 (August, 1920):253-63.

Bryce, Lord James. "The Future of Armenia." *Contemporary Review* 114 (December, 1918):604-11.

_____ "The Settlement of the Eastern Question." *Contemporary Review* 117 (January, 1920): 1-9.

Burrows, Ronald M. "The Unity of the Greek Race." *Contemporary Review* 115 (February, 1919): 153-64.

Buxton, H. "Armenia, some recent impressions." *Contemporary Review* 117 (April, 1920):497-500.

Buzanski, Peter. "The Interallied Investigation of the Greek Invasion of Smyrna, 1919." *The Historian* 25 (May, 1963):325-43.

Caix, Robert de. "The Question of Syria." *New Europe* 12 (August 28, 1919):145-49; (September 4, 1919):169-74.

"The Case of Emir Feisal."*Current History* 13 (February, 1921):249-55.

Correspondance d'Orient, May, 1919-August, 1920.

Kaynakça

"The Crime in Turkey." *Nation* 111 (July 3, 1920): 5.

Current History. March, 1919–June, 1920.

Curry, G. "Woodrow Wilson, Jan Smuts and the Versailles Settlement." *American Historical Review* 66 (July, 1961): 968–86

"Dangerous Complications in Syria—The Massacres at Marash." *Current History* 12 (April, 1920): 108–12.

DeNovo, John A. "The Movement for an Aggressive American Oil Policy Abroad, 1918–1920." *American Historical Review* 61 (July, 1956): 854–76.

Driault, Édouard. *Before Constantinople*. Pamphlet, translated from *Revue Bleu* (December 21–28, 1918–January 4–11, 1919). Vehemently glorifies France and Greece.

Duggan, Stephen. "Syria and Its Tangled Problems" *Current History* 13 (February, 1921): 238–48.

Dumont-Wilden. "La Question de Constantinople." *Revue Politique et Littéraire* 58 (March 13, 1920): 151–54.

"Effects of America's Exit from the Near East." *Current Opinion* 68 (February, 1920): 162–65.

"Europe's Perplexity over the Upheaval in Turkey." *Current Opinion* 67 (December, 1919): 284–85.

"Explosive Conditions in the Near East." *World's Work* 40 (May, 1920): 20–22.

"The Fate of Constantinople." *New Statesman* 14 (January 10, 1920): 396–97.

France. Ministères de la Guerre et des Affaires Étrangères, *Bulletin périodique de la presse Italienne*. Paris, December, 1919–August, 1920. A good summary of Italian press attitude.

France, Anatole. "Greece and the Peace." *L'Humanité*, February 3, 1919.

Frangulis, A. F., "Les Revendications de la Grèce." *Le Monde Nouveau Diplomatique et Économique*, March 6, 1919, pp. 7–10.

Freer, Mary R. "Did President Wilson Contradict Himself on the Secret Treaties?" *Current History* 30 (June, 1929): 435–43.

Fregier, C. "Lettres d'Athenes." *Journal des Débats*, February 7, 1919, pp. 228–29.

Froidevaux, H. "Au lendemain de la signature du traité de Sévres." *L'Asie Française*, July–August, 1920, pp. 212–14.

_____. "L'Announce de la Paix avec Turquie." *L'Asie Française*, January, 1920, pp. 6–10.

_____. "Les Intérêts économiques francais dans le Levant et le Traité de paix avec la Turquie." *L'Asie Française*, June, 1920, pp. 172–75.

_____. "Le Projet de Traité avec la Turquie et la France." *L'Asie Française*, May, 1920, pp. 142–46.

"The Future of Turkey," *Spectator* 123 (July 12, 1919): 40–41. Claims Lloyd George's offer of Constantinople to the Turks in January, 1918, was made only as an inducement for immediate Turkish withdrawal from the war.

Gates, C. F. "Making of the Turkish Republic." *Current History* 34 (April, 1931): 89–93.

Gautherot, Gustave. "Syria and the Hedjaz: A French View." *Current History* 12 (April, 1920): 113–16. Reprinted from *La France Nouvelle*.

Gauvain, A. "Les Alliés en Orient." *Journal des Débats*, June 25, 1920, pp. 1034–35.

Gerard, J. W. "Civilization's Surrender to Barbarism: Proposed Retention of the Turks in Europe." *Independent* 101 (March 6, 1920): 345.

Great Britain and the Near East. See *The Near East*.

Great Britain. General Staff, War Office. *Daily Review of the Foreign Press: Allied Press Supplement*. 6 vols. London, November 6, 1918–July 30, 1919. Vols. 5 and 6.

Haim, Sylvia G. "The Arab Awakening: A Source for Historians." *Die Welt des Islams*, n.s. 2 (1953).

Hanotaux, G. "The Question of the Dardanelles." *Living Age* 304 (January 31, 1920):263-65.

Harbord, J. G. "Investigating Turkey and Trans Caucasia." *World's Work* 40 (May, 1920):35-47.

_____. "Mustapha Kemal Pasha and his Party." *World's Work* 40 (June, 1920):176-93.

Hibben, Paxton. "Arbitrating for Armenia." *New Republic* 23 (June 16, 1920):86-90.

_____. "Asia Minor Muddle." *New Republic* 23 (August 11, 1920):304-6.

Hovannisian, Richard G. "The Allies and Armenia, 1915-1918." *Journal of Contemporary History* 3 (January, 1968):145-68.

"How Will the Turkish Treaty Work?" *Literary Digest* 66 (August 28, 1920):19-20.

Howard, Harry N. "An American Experiment in Peace Making: The King-Crane Commission." *The Moslem World* 32 (April, 1942):122-46.

_____. "The United States and Turkey: American policy in the Straits Question (1914-1963)," *Balkan Studies* 4 (1963):225-50.

"L'Importance des Intérêts Français dans L'Empire Ottoman," *L'Aise Française*, October, 1919, pp. 179-83.

International Conciliation 751 (June, 1920).

Journal des Débats, September 19, 1919.

Kidwal of Gadia, M. H. "Sultan of Turkey and Constantinople." *Saturday Review* 127 (June 28, 1919):632

Le Temps (Paris). December, 1918-August, 1920.

Loti, Pierre. "The Turks: A Plea for Justice." *Living Age* 300 (January 11, 1919):65-67.

Louis, W. Roger. "Great Britain and the African Peace Settlement of 1919." *American Historical Review* 71 (April, 1966):875-92.

Lybyer, Albert H. "Turkey under the Armistice." *Journal of International Relations* 12 (April, 1922):447-73.

McCallum, D. "The French in Syria, 1919-1924." *Journal of the Central Asian Society* (1925):3-25.

Machray, R. "The Arab Question." *Fortnightly Review* 113 (February, 1920):249-60.

Mandelstam, A. "The Turkish Spirit." *New Europe* 15 (April 22, 1920):39-45.

Miguel, Pierre. "Le Journal des Débats et la paix de Versailles." *Revue Historique* 232 (October-December, 1964):379-414.

Montgomery, A.E. "The Making of the Treaty of Sèvres of 10 August 1920." *The Historical Journal* 15 (December, 1972): 775-87.

"Near East Chaos." *Nation* 111 (September 4, 1920):261-62.

"New Empires for Old." *New Statesman* 15 (May 15, 1920):154-55.

"The New National Movement in Turkey." *Living Age* 304 (January 3, 1920):266-67.

New York Times, January, 1919-August, 1920.

Pech, E. "Les alliés et le mandat sur la Turquie." *L'Acropole* 1:320-28.

Pinon, R. "La Liquidation de l'Empire ottoman." *Revue des Deux Mondes*, 6th ser. 53 (September 1, 1919):128-60.

"The Problem of Turkey." *Current History* 11 (February, 1920):270-75.

"La Question de Syrie et la Paix." *L'Asie Française*, October, 1918-January, 1919, pp. 119-31

"The Question of Thrace, an Official Greek View." *The New Europe* 112 (August 21, 1919):134-37.

Rémusat, "Cilicie, 1918-1922." *Revue des Science Politiques* 54 (July, 1931):348-91.

A Review of the Foreign Press: Political Review. London. A very useful survey, covering the period from November 14, 1919 to June 11, 1920.

Robinson, L. R. "Turkey looks eastward." *Nation* 110 (March 13, 1920):327-30.

Saint-Brice. "L'Accord Syrien." *Correspondance d'Orient*, September 30, 1919, pp. 145-52.

Samné, Georges. "A propos du traité turc." *Correspondance d'Orient,* May 15, 1920, pp. 397-404.

_____. "L'Effondrement de Faycal." *Correspondance d'Orient,* August 15-30, 1920, pp. 49-54.

_____. "French Interests in Syria." *Living Age* 299 (December 7, 1918):608-13.

_____. "Les variations de l'Émir Faycal et le nationalisme turc." *Correspondance d'Orient,* February 22, 1920, pp. 149-52.

"La Signature du traité turc." *Journal des Débats* 255 (August 13, 1920).

Simonds, Frank H. "Dividing Turkish Lands." *Review of Reviews* 61 (June, 1920):607-12.

_____. "Greek vs. Turk, a new phase of the Eastern Question." *Review of Reviews* 62 (August, 1920): 159-68.

Smith, W. G. "Armenian Tragedy." *Catholic World* 111 (July, 1920):485-92.

"Struggle for Asia." *Living Age* 304 (March 27, 1920):768-71.

"The Sultan of Turkey and the Caliphate." *Contemporary Review* 110 (August, 1916): 199-205.

Taillandier, Saint-René. "La France et la Syrie, notre œuvre dans le Levant et son avenir." *Revue des Deux Mondes,* 6th ser. 49(February 15, 1919):771-804.

"The Tangled Turkish Question." *Current History* 12 (May, 1920):323-30.

Tardieu, André. "Mossoul et le pétrole." *L'Illustration,* June 20, 1920. An important statement defending Clemenceau's policy in relation to Mosul.

_____. "Reflections sur la Crise Oriental," *L'Illustration,* December 11, 1920, pp. 452-53.

The Near East (later *Great Britain and the Near East*), January 9, 1920, p. 39; January 22, 1920, p. 109; February 5, 1920, p. 177; May 27, 1920, p. 752; July 3, 1920, p. 789; August 12, 1920, p. 229.

Times (London). October. 1918-August, 1920.

Toynbee, Arnold J. "Meaning of the Constantinople Decision." *New Europe* 14 (February 19, 1920):129-31.

_____. "The Question of the Caliphate." *Contemporary Review* 117 (February, 1920): 192-96.

_____. "Review of the Turkish Problem." *New Europe* 14 (January 15, 1920): 1-5.

_____. "San Remo and Turkey." *New Europe* 15 (May 6, 1920):73-75.

_____. "Turkey in Suspence." *New Europe* 15 (April 15, 1920): 16-18.

"Trying to Carve Turkey." *Literary Digest* 67 (December 4, 1920):17-18.

"Turkey and her former Dominions, Attacks on the Peace Treaty." *Current History* 12 (July, 1920):625-31.

"Turkey at the Coming Peace Conference." *Literary Digest* 63 (December 13, 1919):21-22.

"The Turkish Danger." *Saturday Review* 129 (June 19, 1920):556.

"The Turks to Stay in Europe." *Current History* 12 (April, 1920): 103-8.

Tyrrell, F. H. "Great Britain, Turkey and Germany." *Asiatic Review,* n.s. 7 (November 15, 1915): 365-78.

Williams, A. "Armenia, British Pledges and the Near East." *Contemporary Review* 121 (April, 1922):418-425.

Williams, T. "America's Duty to Turkey." *Independent* 99 (August 16, 1919):215-16.

Wilson, Trevor. "The Coupon and the British General Election of 1918." *Journal of Modern History* 36 (March, 1964):28-42.

Woods, H. C. "Anatolian War." *Fortnightly Review* 116 (September, 1921):492-550.

_____. "The Future of Turkey." *Asiatic Review,* n.s. 15 (October, 1919):637-40.

_____. "The Future of Turkey." *Contemporary Review* 115 (June, 1919):628-36.

_____. "Sèvres, Before and After." *Fortnightly Review* 118 (October, 1922): 545-60.

_____. "The Turkish Treaty." *Fortnightly Review* 114 (July, 1920): 57-66.